

મારી સિંધ યાત્રા

શ્રીવિદ્યાવિજયજી

નવયુગ પ્રવર્તક, ગુરુદેવ, સ્વ શાસ્ત્રવિશારદ જ્ઞાનાચાર્ય

શ્રીવિનયધર્મસૂરિ મહારાજ

A M A S. R. H M A. S I. H M G O. S

શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા પુ. ૫૩

મારી સિંધયાત્રા

લેખક :

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી

વીર સ. ૨૪૬૫

ધર્મ સં. ૧૭

ઇ. સ. ૧૯૩૯

મૃત્યુ ૨-૮-૦

: પ્રકાશક :

હીપચંદ બાંડીયા

મંત્રી શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા

છાટા સરાફા ઉજ્જૈન (માળવા)

મુદ્રક :

દ્વેમશંકર મોહનલાલ દિવેદી

પ્રભાત પ્રેસ, ડેન્સો હાલ, કરાચી.

કંઈક કથની

પ્રસ્તાવના લખવાનો બોલો મારા માથેથી ઉતર્યો છે; એટલા માટે કે આ પુસ્તકનું ‘આમુખ’ પ્રસિદ્ધ સાક્ષર શ્રીયુત કુંગરશીલાઈ સંપટે લખ્યું છે. પુસ્તકના અગે થોડીક કથની કથવાની છે, તે કથું છું.

શ્રી અરવિન્દ ઘોષે, પોતાને સન ૧૯૦૮માં જોલમા રહેવાનો કંઈક સમય મળતાં જોલના એકાન્ત જીવનમાં આધ્યાત્મિક પ્રેરણા મેળવી લોકમાન્ય તિલકે જોલના જીવનમાં ‘ગીતા રહસ્ય’ લખ્યું. આમ અનેક મહાનુભાવોએ જોલના એકાન્ત જીવનમાંથી એક અથવા બીજી રીતની પ્રેરણાઓ મેળવી છે, અથવા પોતાના વિષયને લગતું કંઈક કંઈ સાહિત્ય સર્જ્યું છે. આ પુસ્તકની ‘જન્મકથા’ પણ એવાજ સયોગવાળી છે.

૩૭ મા પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, ગયા ભાદરવા મહીનામાં આ શરીર બિમારીના પંજમાં સપડાયું. તે દિવસથીજ ડોક્ટરો અને શુભેચ્છકો તરફથી એકાન્તવાસની ને તમામ પ્રવૃત્તિથી દૂર રહેવાની ‘સખ સખ’ મળી. બે ત્રણ મહીના આ સખ કંટોર રીતે ભોગવી. તે પછી જોલરો (ડોક્ટરો) તરફથી કંઈક છૂટ મળી, પણ સર્વથા ‘કારાવાસ’માંથી મુક્તિ તો નહિજ. પણ જે થોડી છૂટ મળી એનો ઉપયોગ (ડોક્ટરોના હિસાબે તો દુરુપયોગ) લેખન કાર્યમાં જાની જાની રીતે કરવાનું શરૂ થયું. સ્વયં હાથથી તો કંઈ લખી શકાય તેમ હતું નહિ, એટલે મારા પ્રિય શિષ્ય પં. અમૃતલાલ તારાચંદ હોર્સાનો ઉપયોગ લખાવવાના કામમાં કર્યો. સાગ નગીએ મારા જોલનું સ્થાન જોલરોએ બદલ્યું. સિંધી દ્રાવોનીમાં એક બહા સિંધી ગૃહસ્થ શેઠ રાધાકિશનજી પાઠમલજીના બગલામાં મને રાખવામાં આવ્યો. આ એકાન્તવાસ મારા કાર્ય માટે મને અનુકૂળ થયો. જો કે એ પન્નિમના પરિણામે વારંવાર થતા દુઃખદાયી

જેલરોને (ડાક્ટરોને) જરૂર આશ્ચર્ય થતું. પણ એમને ક્યાં ખબર હતી કે આ કેદી (રોગી) છાનો છાનો શું કરી રહ્યો છે ? જો કે ધીરે ધીરે તો એમને ખબર પડી જ ગઇ. છ મહીના સિંધી કેલોનીમાં અને એક મહીનો શેઠ છોટાલાલ ખેતશીના બગલે શાન્તિ માટે રહેવાનું થયું. આ સમયના એકાન્તવાસમાં અનેકવાર હુમલાનો ભોગ થતાં થતાં પણ જે કંઈ કાર્ય થઇ શક્યું, તેજ આ પુસ્તક અને તેજ આ પુસ્તકની જન્મકથા

ઘણી વખત આપણે કહીએ છીએ કે ‘ જે થાય છે તે સારાને માટે.’ આ કથનમાં કંઈ સર્વથા અસત્યતા તો નથીજ. બિમાર ન પડ્યો હતો તો બીજું ચોમાસું પુરું કરી વિહાર જરૂર કર્યો હતો. સિંધ છોડ્યા પછી ન સિંધના ઇતિહાસ સબધી સામગ્રી ભેગી કરી શકતો, ન મારો ઉત્સાહ રહ્યો હતો, અને ન આ પુસ્તક લખી શકતો. સાધુને તો નવા નવા દેશોમાં નવું નવું બાણવાનું જોવાનું મળે, એટલે પાછલું પાછલું બૂલાતું બન્યું અથવા ઉતરડે ચઢાવાતું બન્યું. એટલે મારી બિમારી આ રીતે જેમ લાભકર્તા થઇ છે, તેમ પ્રવૃત્તિ માર્ગમાથી નિવૃત્તિ માર્ગમા જવા માટે અને ‘આત્મિક શાંતિ’ લેવા માટે પણ ઉપકારી થઇ છે. પૌદ્ગલિક દૃષ્ટિએ જોઇએ તો પુદ્ગલની અતિમાત્રા પણ દુર થઇ, એ પણ ખરી રીતે લાભમાં જ લેખું છે.

પુસ્તકનાં પ્રકરણો જોનાર જોઇ શકશે કે પ્રારંભના કેટલાંક પ્રકરણોમાં સિંધ અને ખાસ કરીને કરાચી પહોંચવા સુધીના જુદા જુદા પ્રાન્તોનો પરિચય છે, સિંધનું ભૌગોલિક અને ઐતિહાસિક વર્ણન છે, તે પછીનાં પ્રકરણોમાં સિંધમાં વસતી કેમો, ગુજરાતીઓ, જૈનો વિગેરેનો ભૂત અને વર્તમાનકાલીન ઇતિહાસ છે. પાછલા પ્રકરણોમાં કરાચીમાં કરાચેલી અમારી પ્રવૃત્તિનું વર્ણન છે.

પ્રવૃત્તિનું વર્ણન એટલા માટે આપવામાં આવ્યું છે કે સિંધ, કાર્યકર્તાઓને માટે કેટલું વિશાળક્ષેત્ર છે, ગમે તે ધર્મના અને ગમે તે સમાજના કાર્યકર્તા સાધુઓને માટે લોકોની કેટલી ઉત્સુકતા છે અને સરળતા પૂર્વક લોકો કેટલો સાથ આપવાને તૈયાર છે, તે બાણી શકાય.

જૈનસાધુ એટલે એક ત્યાગી, સંયમી અને આગ્રહ સાધુ. જૈનસાધુ એટલે નિઃસ્પૃહ સાધુ. એને પોતાને માટે કંઈપણ સંગ્રહવાનું કે લેવાનું ન હોય. આવા સાધુને સાધુતામાં રહીને ગમે તે પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ કરવામાં સક્ષોભનું સ્થાનજ નથી, એના માટે કોઈનો તિરસ્કાર નથી. અહિક કોઈપણ જાતના અંગત લાભોને જતા કરી, કેવળ લોકકલ્યાણને માટે પ્રવૃત્તિ કરનાર સાધુને ગમે તેવો નાસ્તિક પણ શિર ઝુકાવ્યા વગર નહિ રહે. અને કદાચિત્ ભગવાન મહાવીરના ગોશાળા ને શુદ્ધતા દેવદત્તની માફક કોઈ નીકળે, તો તેની તેને પરવા પણ ન હોય. સાચો સાધુ એવાઓની ભાવધ્યા જ ચિતવે. ‘કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે’ ના સિદ્ધાન્ત ઉપર રહેનારને સાથ આપનારા હજારો ‘માઇના લાલો’ નિકળ્યા આવે છે. સાચી સાધુતા જોઇએ. સાચો આત્મવિશ્વાસ જોઇએ. સાધુ ઉપદેશ આપવાનો અધિકારી છે. ગૃહસ્થોને દાન, શીયલ, તપ, ભાવ દ્વારા એના કલ્યાણનો માર્ગ બતાવવો, એ

સાધુનો ધર્મ છે. એ ઉપદેશનો આદર ગૃહસ્થો કરે કે ન કરે, એમાં સાધુને કંઈ લેવા દેવા નથી ગૃહસ્થો જે કંઈ કરે, તે પોતાના કલ્યાણને માટે, નહિ કે સાધુ ઉપર ઉપકારને માટે. મમત્વ રહિત, તટસ્થ વૃત્તિથી ઉપદેશ આપનાર સાધુ તો હમેશા મસ્તજ રહે છે.

જૈન સાધુઓને માટે કામ કરવાનું આ ક્ષેત્ર ધણુ સુદર છે, વિશાળ છે. પણ આ દેશમાં કેવળ કરાચી કે હાલા-હૈદ્રાબાદને છોડી ક્યાય જૈનોની વસ્તી નથી. હાલા-હૈદ્રાબાદની વસ્તી પણ લગભગ નહિ જેવીજ છે, અને તે કરાચીથી તો ૧૨૫-૨૦૦ માઇલ દુર છે.

આ સ્થાનો સિવાય ક્યાંય ભિક્ષા માટેનાં સાધનો નથી. ચારે તરફ માસ-મચ્છી ના ઢગલા નજરે પડે છે. માઇલોના માઇલો કાપીએ ત્યારે ઉતરવાનું કોઈ સ્થાન મળે. કાંટાને કાકરા, રેતી ને સાપો, અને પાણીનો અભાવ જ્યા ત્યા નજરે પડે છે. આવા દેશમાં; સ્વ-પર શાસ્ત્રોના જાણુ, વ્યવહાર કુશળ, કળાને સહન કરવામાં ખૂબ ખડતલ, અજૈનોમાં જૈન ધર્મની ભાવના ફેલાવવાની તેમજ માંસાહારીઓમાં અહિંસાનો સંદેશ પહોંચાડવાની તમન્ના રાખનારા સાધુઓ જ વિચરી શકે છે. એવા સાધુઓએ વિચરવાની ધણી જરૂર પણ છે. આવા સાધુઓને મારું આહ્વાન છે—સિધમાં પધારો અને જૈનધર્મની—અહિંસા ધર્મની વિજયપતાકા ફરકાવો. કરાચીનો સરળ, શ્રદ્ધાળુ અને ભક્તિવાળો સંઘ તમારું જરૂર સ્વાગત કરશે, ને ભક્તિ કરશે.

મુનિરાજોને સિધમાં આવવાના જુદા જુદા માર્ગ ખતાવનારો નક્કો આ સાથે મૌજૂદ છે. ગુજરાતના રાધનપુર અને ખાલનપુરથી નગરપારકર થઇને સિધમાં આવી શકાય છે. પણ કહેવાય છે કે આ માર્ગ ધણો રેતાળ છે. પગે ચાલનારાઓને રેતાળ પ્રદેશમાં ચાલવું જરા કઠીન તો પડે. ગુજરાત કે કાઠિયાવાડથી (કચ્છ) ભુજ અથવા નખત્રાણા થઇને અંલીબંદર અને ખદીન થઇને સિધમાં આવી શકાય છે. મારવાડથી આવનારા ખાલોતરાથી રેલના રસ્તે ઠેક હૈદ્રાબાદ અને કરાચી આવી શકે છે. દૂકામાં દૂકો, સારામાં સારો અને થોડાં કળેા વાળો રસ્તો, તે કચ્છથી અંલીબંદર, ખદીન થઇને કરાચી આવવાનો છે.

ગમે ત્યાંથી આવનાર જૈનસાધુથી ગૃહસ્થોની સહાયતા સિવાય આવી શકાય તેમ નથી, એ વાત ભૂલવી જોઇતી નથી. આટલું પ્રાસંગિક નિવેદન કાઠી છે.

આ પુસ્તકને લખવામાં જે જે પુસ્તકાદિની સહાયતા લેવામાં આવી છે તે આ છે:-

- ૧ સિધ પ્રાન્તની સહેલી ભૂગોળ. લેખક:-અનન્ત હરિ લાગુ અને દલપતરામ ભટ્ટ
- ૨ સિધનો નવો ઇતિહાસ. તેજ લેખકો
- ૩ સિધના ઇતિહાસની સહેલી સંચિત વાર્તાઓ. લેખક:-ધીરજલાલ અને પુરુષોત્તમ અમૃતલાલ ભટ્ટ.
- ૪ શ્રી કરાચીના દહેરાસરનો ઇતિહાસ. યુવક મંડળદ્વારા પ્રકાશિત.

૫ 'મહાગુજરાત'નો દીપોત્સવી અંક. (સં. ૧૯૯૨નો)

૬ સાહિત્ય કળા મહોત્સવ અંક ભાષા હીરાલાલ ગણુત્રા દ્વારા પ્રાપ્ત

૭ Mohon—jo—Daro લેખક પ્રોફેસર બેરુમલજી

૮ Gazetteer of the Province of Sind સંગ્રાહક E. H. Aitken.

આ સાધનો માટે તે તે લેખકોનો અને પ્રાપ્ત કરી આપનારાઓનો આભાર માનું છું.

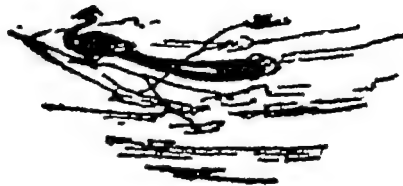
આ સિવાય વિદ્વાન્ મુનિરાજશ્રી જ્ઞાનસુદરજી અને ઇતિહાસપ્રેમી શ્રીયુત અગરવદજી નાહટાએ સિંધ સાથે સબન્ધ રાખનારી કેટલીક પ્રાચીન જૈન ઐતિહાસિક માહિતી મોકલવા માટે તેમનો પણ આભાર માનું છું.

મારી આખી યે પ્રવૃત્તિમાં કરાચીના ખન્ને જૈન સંઘોએ, નેતર ભાઈઓએ, પત્રકારોએ અને ખીજા જે જે ભાઈઓ બહેનોએ એક અથવા ખીજી રીતે સાથ આપ્યો છે, તેઓનો આ સ્થળે ફરીથી પણ આભાર માનું છું અને અતઃકરણથી આશીર્વાદ આપુ છું.

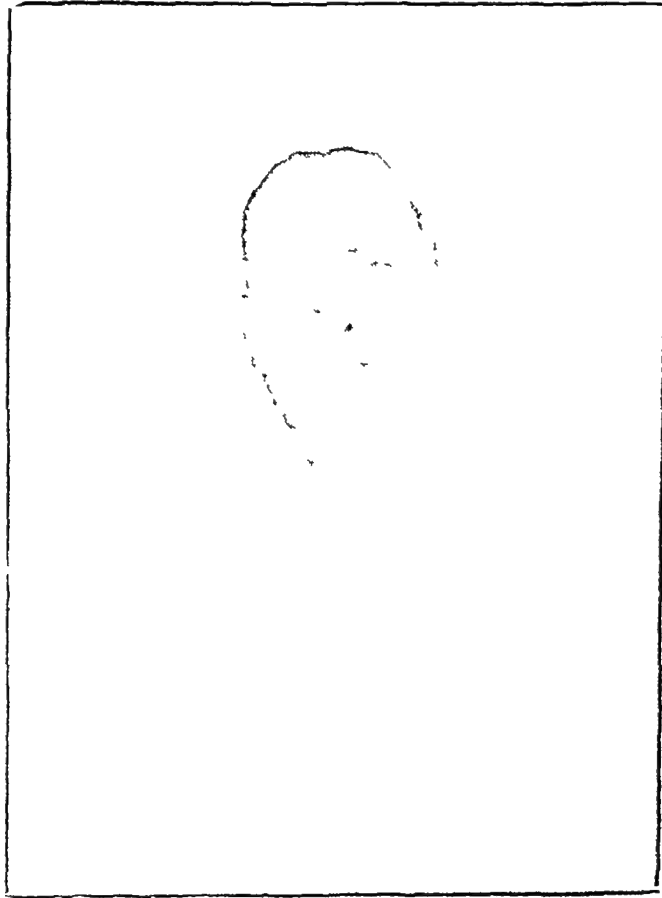
'આમુખ' લખી આપવા માટે પ્રસિદ્ધ લેખક અને સાક્ષર શ્રીયુત કુંગરશીભાઈ સંપટનો આભાર માનું છું. મારા પ્રિયશિષ્ય ભાઈ અમૃતલાલ તારાચંદ દોસી 'વ્યાકરણતીર્થ' એમણે મારા લેખન અને મુદ્રણશોધન કાર્યમાં જે મદદ કરી છે, તેને પણ મારા અતઃકરણના આશીર્વાદ છે.

જૈનમંદિર, રણછોડ લાઇન. કરાચી.
દિ. શ્રાવણ સુ. ૧૫, ૨૪૬૫
ધર્મ સ. ૧૭

વિદ્યાવિજય.

અર્પણ
ભાઈ અહલ નસરવાનજી ખરાસ

ને

સસારે ચિન્ધુને રહે અજ્ઞાનના તાવ વેરના
મહ્યા તેમ તમે અન્ધ, યાગ્યને ચિન્ધુ દેવાના
કીધું આનિય મોટું ને નવાડ્યો પ્રેમવાદિક
અમારી રાખી નોડા તમની એવ અહિં
તમારા વહિત ને બાધ નિવરણ ને ત
પ્રાપ્તિને કયા દિનિ ને તુ નર પુરુષ અહ-
નર વિદ્યુત

1

1
1
1
1
1

1
2
3
4

1
2
3
4

1

1
2
3

1
s
1

10

આમુખ

‘મારી સિધયાત્રા’ એ પુસ્તક મને ગમ્યું છે. પૂજ્યશ્રી વિદ્યાચિન્મયજી મહારાજનું શુદ્ધ હૃદય, સ્વચ્છ આરીસાની માફક એમાં પ્રતિબિંબિત થયેલું જોવાય છે. મહારાજશ્રીએ પ્રવાસમાં જે જે જોયું, જાણ્યું, અવલોક્યું, વિચાર્યું અને સંબંધમાં આવ્યા, તેનો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિસ્તાર આ ગ્રંથમાં કર્યો છે. રસ્તો અતિ વિકટ હતો, પ્રવાસ અતિ કઠિન અને દુર્ગમ હતો. જીવન અતિશય તપોમય હતું, આ સર્વે મુશ્કેલીઓ, વિડંબનાઓ અને કષ્ટો સહન કરતા મહારાજશ્રી કરાચી પધાર્યા, તેની આ વિકટ કથા છે.

‘મારી સિધયાત્રા’ એ અનોખું પુસ્તક છે. એમાં જ્ઞાનભંડાર ભરેલો છે. વાચકને બંધી જાતની વાનીઓ પીરસી છે. સિંધ સંબંધી ઘણી માહિતી આપી છે. સિંધનો ઇતિહાસ પણ સંક્ષિપ્તમાં આપ્યો છે. પ્રવાસકથા તો પોતેજ ભૂગોળ છે. લોકોના રિવાજો, રીતભાતો, પહેરવેશ, ધર્મ, નીતિ, મર્યાદા, પ્રસિદ્ધ સ્થાનોના વર્ણનો, લોકોના સ્વભાવો, પોતાના વિદારો, તે ઉપદેશો સ્થળે સ્થળે દષ્ટિગોચર થાય છે. મહારાજશ્રીનું પવિત્ર હૃદય, ત્યાં ત્યાં આધ્યાત્મિક દષ્ટિથી બધું જુએ છે. મહારાજશ્રી પ્રસંગોપાત્ત વિનોદી સંવાદ પણ મૂકી દે છે. ટોપ ટોપ સ્થળે મીઠા નિર્દોષ કટાક્ષો પણ કરી લે છે. ક્યાંય ક્યાંય તકલીફો વચ્ચે એઓ અજબ આનંદ દર્શાવે છે. એમના પ્રવાસમાં આટલી મુશ્કેલીઓ છતાં ક્યાંયે નિરાશાનો સ્વર નથી. ઉત્સાહ, રૂઝી, પ્રેરણા, પ્રગતિ, એ એમના જીવનસૂત્રો છે. પોતે સર્વ જુએ છે, જાણે છે, છતાં અસ્પૃશ્ય રહે છે.

મહારાજશ્રીને સિંધ તરફ લાવવા કચ્છનીના જૈનસંઘે બહુ આગ્રહ કરેલો ભાગ જાનવ્યો છે. કરાચીમાં સ્વેતાશ્વર જૈનોની સારી સંખ્યા છે. વિદ્વાન્ જૈનસાધુ મહારાજને

સિંધ તરફ પધારતા નથી. મહારાજશ્રી જેવા શ્રેષ્ઠ સાધુવીરને લાવવા માટે એમણે બપોળે વાર ઉપહુટેશન તરીકે પ્રતિનિધિઓ ઠેઠ મેવાડ, મારવાડ સુધી મોકલ્યા. એક સભ્યને તો ‘સત્યાગ્રહ’ કરવા પણ તૈયાર થઈ ગયા. એટલે એમની ભક્તિએ મહારાજશ્રીને પીંગળાવ્યા. આ રહ્યા એમના ઉદ્દેશો:-

“અમારે ગમે ત્યાં વિચરીને ઉપદેશ આપવાનો છે. પછી સાધુને ગુજરાત શું અને કાઠિયાવાડ શું ? સિંધ શું અને પંજાબ શું ? મેવાડ શું અને મારવાડ શું ? ન્યાં લાલ દેખાય ત્યાં પહોંચી જવું, એ અમારું કર્તવ્ય છે.”

વળી ઉમેરે છે:-

“સાધુને વળી ખીજે વિચાર થે શું કરવાનો હોય ? ક્ષુધાની નિવૃત્તિ માટે પાશેર અન્ન, શરીરને ઢાંકવા માટે ખેચાર કપડાં, અને સુવા ખેસવા માટે સાડા ત્રણ હાથની જમીન-આટલુ જો મળી જતુ હોય, તો એક સાધુને માટે- એક મરત ફકીરને માટે ખીજ વસ્તુની જરૂર થે શી છે ?”

પોતાના સઘ પ્રત્યેના પત્રમા પણ તેઓશ્રી જણાવે છે કે—

“હુ આવુ છું સિંધમાં કાંઈ સેવા કરવાને, ભગવાન શ્રી મહાવીરનો સંદેશો સંભળાવવાને આ કાર્યની સફળતા થોડે ધણે અશે પણ ત્યારેજ થઈ શકશે કે, જ્યારે વ્યવસ્થા અને સઘનપૂર્વક કામ ઉપાડવામા આવશે”

મારવાડના જન લોકો પૈસાદાર અને ધર્મશ્રદ્ધાળુ છે, છતાં એમનો કુસંપ અને સંગઠનનો અભાવ મહારાજશ્રીને ખૂબે છે. સસ્થાઓ પૈસા ખચી રથાપે છે, છતાં પાછળથી સત્તા માટે હોસાતોસી થાય છે, સસ્થાઓની કલ્યાણપ્રવૃત્તિ નબળી બને છે, એ જોઈ મહારાજશ્રીનું હૃદય દ્રવે છે.

મારવાડમા જૈનબંધુઓની પ્રાચીન જાહોજલાલી વિષે સામાન્ય અને જાલોરના કિલ્લા વિષે ખાસ ઉલ્લેખ કરે છે. માત્ર જાલોરના કિલ્લામા પાંચ જૈનમંદિરો છે. મહારાજશ્રી તેને જુનાં અને દર્શનીય જણાવે છે. છતાં નિસ્તેજ અને આશાતનાવાળાં જણાવે છે. કારણ પરસ્પરનો કુસંપ. આવાં આવા તીર્થસ્થળો તો મારવાડમાં ધણા છે. મહારાજશ્રી એમાંથી થોડાનું વર્ણન લખે છે. તેમાંથીઓના મનની સફીર્ણતા અને વિચિત્રતા ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

મારવાડના અનેક શહેરો પ્રવાસમાં આવે છે. મહારાજશ્રી પણ પ્રવાસનો થાક એ શહેરનું વર્ણન આપી ઉતારે છે. વર્ણન અર્વાચીન તેમજ ઐતિહાસિક આપે છે. રસ્તામાં

રેતીથી ભરેલા રેગીસ્તાનના પ્રદેશનું વર્ણન કરે છે. આવા પ્રદેશમાં પ્રવાસ કેવો કઠણ હશે, એ તો અનુભવીજ બાણે. મહારાજશ્રીનો કઠણ સયમ, એમનાથી પગરખાં ન પહેરાય, ગાડી કે બીજા વાહનમાં ન બેસાય આવા સખ્ત નિયમોની નીચે આ મરુભૂમિમાં પ્રવાસ કરવો એ ખરેખર તપ છે. વર્ણન એટલું ભયાનક છે કે વાંચતાજ મન ક્ષુબ્ધ થાય છે. મીરપુરખાસમાં મહારાજશ્રી અને સાથીઓએ મેલેરિયા સાથે મૈત્રી બાંધી. દુકાળનું વરસ અને અધિક માસ જેવું થયું

રસ્તામાં ક્યાય રેતીના ધોરાઓમાં, ક્યાંય પગ લપસી જાય એવા ઉંઘાણ પુલો ઉપર, ક્યાય કાટથી ભરેલા માર્ગોમાં, ક્યાય ધૂળથી ઢકેલા ખાડાવાળા રસ્તાઓમાં, ક્યાય કીચડવાળા રસ્તાઓમાં, મચ્છર અને ડાસથી ભરેલાં સ્થાનોમાં, અને ક્યાંય પાણીથી ભરેલા રસ્તામાં ઉંઘાડે પગે વિહાર કરવો, એ કેટલી કડીન વસ્તુ છે, તે કલ્પનાતીત છે. એમને જંગલી કુતગઓનો ઉપદ્રવ નડ્યો હતો, કેટલાક ઠેકાણે તો સર્પો અને વીંછોઓ જેવા પ્રાણીઓનો ભયંકર ત્રાસ હતો અને મારવાડ અને સિંધમાં પીવાના પાણીનો ચાલુ અભાવ એ તો જગ-જાહેર વાત છે. હાલમાં શ્રી હિમાંશુવિજયજી જેવા રત્નનો હંમેશ માટે વિયોગ થયો. ઘણા સાથીઓ બિમાર પણ પડ્યા હતા ભૂખ, તરસ, તાપથી ઘણાં ખૂબ હેરાન થયા.

મલીરની ધર્મશાળાના વ્યાખ્યાનમાં મહારાજશ્રી પોતાને સિંધમાં આવવાનું એક કારણ જણાવે છે:-

“અમે કેવળ જૈનોને ઉપદેશ આપવા આવ્યા નથી. બની શકે તેટલા અંશે ભગવાન મહારીરની અહિંસાનો સંદેશ સિંધના ગામડે ગામડે પહોંચાડવા આવ્યા છીએ.”

વિકટ રસ્તામાં જે ગામો આવતા તેમાં પણ મહારાજશ્રી જ્ઞાનચર્યા અથવા ઉપદેશ ચાલુ આપતા હતા ઘણે સ્થળે જાહેર વ્યાખ્યાનો પણ દેતા હતા. મારવાડના જૈન બધુઓને એમણે કુસંપ ટાળવા ખૂબ સહુઓ આપ્યો જણાય છે. પોતાના સરકારો સુધારવાનો પણ ઘણાઓને ઉપદેશ આપ્યો હતો.

કુગચી મહારાજશ્રી આવ્યા. હવે એમની કલમ ખૂબ જોશથી જણાવેલી થઈ ચાલે છે. કરાચીના રસ્તા, મકાનો, ઉત્પત્તિ, જુનો ઇતિહાસ, ગુજરાતીઓનો વસવાટ, પ્રવૃત્તિઓ, સંસ્થાઓ, જાહેર પુરુષો, ગુણી વ્યક્તિઓ, કેળવણી સંસ્થાઓ, સિંધી બધુઓ, તેમની વિગિંટ વ્યક્તિઓ, સિંધીભાષાઓના પહેરવેશ, રીતિરિવાજો, રહેણી કરગી, શ્રદ્ધા-ભક્તિ, સિંધના ગામડાઓ એ વિષે ખૂબ રસિક વર્ણનોની જાણને જાણે મહારાજશ્રી પાંચે છે. મહારાજશ્રીએ ખૂબ શોધખોળ કરીને પુષ્ટિ સાદિત્ય સીંચું છે.

પાના ૧૩૬. પ્રકરણ ૧૬ મું. ‘ગુજરાતીઓનું સ્થાન’ એમાં મહારાજશ્રી લખે છે કે: “ગુજરાતીઓએ સિંધમાં સવાસો વર્ષો ઉપર પ્રવેશ કર્યો છે.” પરંતુ મૈત્રિદાસજી

પુરાવો જોતાં સિંધમાં ગુજરાતીઓનો પ્રવેશ ઘણા જુના વખતનો હોવો જોઈએ આ રહ્યા મારાં કારણો.-

૧ સિંધની સિંધુ નદી ૫૪૧ માઇલ ઉત્તર દક્ષિણ સિંધમાં વહે છે. સેકડો વર્ષ ઉપર આ નદી હમણાની પેઠે અરબી સમુદ્રમાં નહોતી પડતી. પરંતુ કચ્છના રણવાટે થઈને ખંભાત સુધી પહોંચીને ખંભાતના અખાતમાં પડતી હતી. કચ્છ અને કાઠિયાવાડના એ વિભાગને આ નદીએ ભારે ફળદ્રુપ બનાવ્યો હતો. સીકદર બાદશાહના ઇતિહાસકારો લખી ગયા છે કે-એ નદીના વહેણની સમીપમાં મોટા શહેરો ખેતીવાડી, લીલા ગામડા બાગચગીયા અને ઘીય વસ્તી હતી. એ રાજમાર્ગ કચ્છ કાઠિયાવાડ અને સિંધને સાંકળી કડીઓની પેઠે ગુથી રહ્યો હતો. વેપારી સંબંધ એ ત્રણેય પ્રાંતો વચ્ચે જુનો છે.

૨ કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાત અનાવૃષ્ટિના કારણે થોડા થોડા વરસોના આંતરે દુષ્કાળથી પીડાય છે. આવા વિકટ સમયમાં એ પ્રાંતોની ગરીબ પ્રજા અને મુગા જનવરોને રોજ તથા આતિથ્યનો લાભ ઘણા લાંબા સમયથી સિંધ આપતું રહ્યું છે. જુનો વેપારી સંબંધ હતો સિંધના જુના બંદરો ‘શાહબંદર’ અને ‘કેટીબંદર’ સાથે બહુ જુનો માલ મગાવવાનો સંબંધ કચ્છ-કાઠિયાવાડનાં બંદરોનો હતો.

૩ લખપતથી રણમાં થઈને બંદીના મારફતે સિંધમાં આવવાનો રાજમાર્ગ ઘણો જુનો છે. સાધુઓ શ્રીનારાયણ સરોવરની યાત્રા કરી ત્યાંથી આ માર્ગે સિંધમાં હિંગળાજના દર્શને “પ્રાધ પરસવા” જતા હતા.

૪ મસ્કત અને ઇરાની અખાતના બંદરો ખાતે કચ્છ કાઠિયાવાડના વેપારીઓ છેલ્લા ૨૫૦ વરસોથી સરથાનો સ્થાપી બેઠા છે. એમનો સાગરમાર્ગ સિંધના બંદરો થઈને હતો. એટલે સિંધમાં એમની પેઢીઓની શાખાઓ હતી.

૫ સવત ૧૮૮૫ લગભગ શેઠ સુદરલાલજી શીવજી સોદાગરની ઘણી પેઢીઓ સિંધમાં હતી.

૬ કચ્છ, રાજકોટ, જામનગર, ગોંડલ, ધ્રોળ, મોરબી વિગેરેના રાજકર્તાઓ સિંધમાંથી આવ્યા છે. તેમજ ભાટીયા, લોહાણા, ખેળ, પુષ્કરણા, સારસ્વત વિગેરે કચ્છ કાઠિયાવાડની હમણાની પ્રજા પણ સિંધમાંથી મૂળ આવી છે, તેમ સિંધના ઘણા કુટુંબો દસ-બાર પેઢીઓ ઉપર કે તેથી પહેલાના સમયમાં કચ્છમાંથી આવી વસ્યા છે. એટલે એ એ સર્વે પ્રાંતો વચ્ચે વેપારી સંબંધ ઘણો જુનો છે કચ્છી અને સિંધી ભાષામાં બહુજ નજીવો ફરક છે. સિંધના નગરપારકર જિલ્લામાં સેકડો વર્ષો થયા ગુજરાતીઓ રહ્યા છે. હજુ

ત્યાંની વસ્તીનો મુખ્ય ભાગ ગુજરાતીઓનો જ છે. ગુજરાતી ભાષા જ ત્યાંની મુખ્ય ભાષા છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે સિધ સાથે મહાગુજરાતનો વેપાર ધણો જુનો હતો.

મહારાજશ્રી સ્પષ્ટ વક્તા છે. પોતાના કરાચીના જૈનોની ખામીઓ પણ દર્શાવતાં વાર લગાડતા નથી. એઓશ્રી, કોઇપણ જૈનધર્મીકે સામાજિક કે ધાર્મિક, સ્થાયી કાર્ય કે સંસ્થા ઉભી ન કરવા માટે ખેદ જાહેર કરે છે, જૈનો માટે ખાસ હોસ્પિટલ, સેનેટેરીઅમ, સુવાવડખાતુ, સસ્તાભાડાની ચાલો, હાઉસીંગ સોસાયટી, હાઇસ્કૂલ સ્થાપી નથી, તે માટે શોચ જાહેર કરે છે. તે સિવાય બધા જૈનો ઉપર સરખી છાપ પાડી શકે એવો વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ નેતાનો અભાવ પણ દેખાડે છે. જ્યાં એમના ગુણો દેખાય છે, ત્યાં એમની કદર મહારાજશ્રીએ કરી છે. એઓશ્રી કહે છે :

“એકદર કરાચીની એસી હજારની ગુજરાતી વસ્તીમાં સાડા ત્રણ હજારની સંખ્યા ધરાવનાર જૈનેનું સ્થાન વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમાં ઉચ્ચ ગણી શકાય.”

મહારાજશ્રી એટલે વિજ્ઞાનક શક્તિ. એમને લોકકલ્યાણમાં આદર અને પ્રેમ છે. ‘મારા હાથથી વ્યક્તિ કે સમષ્ટિનું લઘુ થાય,’ એવી એમની આત્મિક ધમ્મજ એમના હૃદયમાં જગૃતજ રહ્યા કરે છે. હિંદના દુર્ભાગ્યે આવા લોકનિષ્ઠ સાધુઓ થોડા છે. લગવાનશ્રી મહાવીરની પેઠે સર્વત્ર લોકોને સમજાવી વિનવીને અહિંસાનો મહિમા પ્રવર્તાવનારા સાધુઓની સંખ્યા હિંદને મોટા પ્રમાણમાં જોઇએ છીએ. હિંદના બુદ્ધ સાધુઓએ ચીન સિવાય ટીબેટ, ઇન્ડોચાઇના, સીલોન, જાપા અને શ્રીલીપાઇપ સુધી ધુમીને બુદ્ધ ધર્મ ફેલાવ્યો હતો. તે વાતની હજુ ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદજી કહેતા કે “હવે હિંદને આજમ્, એટી અને સ્વાર્થા સાધુઓની આવશ્યકતા નથી. હિંદને તો ભૂખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને પાણી, વસ્ત્રવિહો-ણાને વસ્ત્ર અને બિમારને ઔષધ પહોંચાડનાર સાધુઓ જોઇએ છીએ.” સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી જેવા શહીદોની દરકાર હવેના હિંદને છે. શ્રી વિદ્યાવિજયજી પણ લોક કલ્યાણની ભારે ધગશ રાખે છે. લોક કલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓ એજ એજ નિઃસ્તિ માર્ગ છે. આપણા ચોપન લાખ સાધુઓ હિંદની કલ્યાણ પ્રવૃત્તિઓ માટે સન્યાસ લે તો હિંદનો ભાગ્યોદય જરૂર જલ્દી થાય. આપણા દેશની અજ્ઞાનતા, વહેમો, કુસપો મટાડવા સાધુઓ કેટલું બધું કરી શકે ?

મહારાજશ્રી આદર્શ સાધુ છે. એઓ પોતાના ધર્મકાર્યો નિયમિત સમાપ્ત કરી લોક-કલ્યાણની પ્રવૃત્તિમાં પડે છે. સવારે વ્યાખ્યાન આપવા, તેમાં પણ કોઈના સંપ્રદાય કે ધર્મ ઉપર જરા પણ આક્ષેપ કરવો નહિ. બપોરે લેખો લખવા, રટ્ટો અને અને સંસ્થાઓની મુલાકાતો લેવી, જાહેર પ્રજાજનો આમત્રણ કરીને લઈ જાય તો ત્યાં વ્યાખ્યાન આપવા, જિજ્ઞાસુઓની શંકાનિવારણ કરવું, ધર્મચર્યા કરવી, પંચમીઓને અધિસાની ખૂબીઓ

પુરાવો જોતાં સિંધમાં ગુજરાતીઓનો પ્રવેશ ધણા જુના વખતનો હોવો જોઈએ આ રહ્યાં મારાં કારણો:-

૧ સિંધની સિંધુ નદી ૫૪૧ માઈલ ઉત્તર દક્ષિણ સિંધમાં વહે છે. સેકડો વર્ષ ઉપર આ નદી હમણાંની પેઠે અરબી સમુદ્રમાં નહોતી પડતી. પરંતુ કચ્છના રણવાટે થઈને ખંભાત સુધી પહોંચીને ખંભાતના અખાતમાં પડતી હતી. કચ્છ અને કાઠિયાવાડના એ વિભાગને આ નદીએ ભારે ફળદ્રુપ બનાવ્યો હતો. સીકદર બાદશાહના ઇતિહાસકારો લખી ગયા છે કે-એ નદીના વહેણની સમીપમાં મોટા શહેરો ખેતીવાડી, લીલા ગામડા બાગબગીચા અને ઘીય વસ્તી હતી. એ રાજમાર્ગ કચ્છ કાઠિયાવાડ અને સિંધને સાંકળની કડીઓની પેઠે ગુથી રહ્યો હતો. વેપારી સંબંધ એ ત્રણેય પ્રાંતો વચ્ચે જુનો છે.

૨ કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાત અનાવૃષ્ટિના કારણે થોડા થોડા વરસોના આતરે દુષ્કાળથી પીડાય છે. આવા વિકટ સમયમાં એ પ્રાંતોની ગરીબ પ્રજા અને મુગા જનવરોને રોજ તથા આતિથ્યનો લાલ ધણા લાખા સમયથી સિંધ આપતું રહ્યું છે. જુનો વેપારી સંબંધ હતો. સિંધના જુના બંદરો ‘શાહબંદર’ અને ‘કેટીબંદર’ સાથે બહુ જુનો માલ મગાવવાનો સંબંધ કચ્છ-કાઠિયાવાડના બંદરોનો હતો.

૩ લખપતથી રણમાં થઈને ખંભાતના મારફતે સિંધમાં આવવાનો રાજમાર્ગ ધણો જુનો છે. સાધુઓ શ્રીનારાયણ સરોવરની યાત્રા કરી ત્યાંથી આ માર્ગે સિંધમાં હિંગળાજના દર્શને “પ્રાઇ પરસવા” જતા હતા.

૪ મસ્કત અને ઇરાની અખાતના બંદરો ખાતે કચ્છ કાઠિયાવાડના વેપારીઓ છેલ્લા ૨૫૦ વરસોથી સરસ્થાનો સ્થાપી બેઠા છે એમનો સાગરમાર્ગ સિંધના બંદરો થઈને હતો. એટલે સિંધમાં એમની પેઢીઓની શાખાઓ હતી.

૫ સંવત ૧૮૮૫ લગભગ શેઠ મુદરલાલજી શીવજી સોદાગરની ધણી પેઢીઓ સિંધમાં હતી.

૬ કચ્છ, રાજકોટ, જામનગર, ગોંડળ, ધ્રોળ, મોરબી વિગેરેના રાજકર્તાઓ સિંધમાંથી આવ્યા છે. તેમજ ભાટીયા, લોહાણા, ખોજ, પુષ્કરણા, સારસ્વત વિગેરે કચ્છ કાઠિયાવાડની હમણાંની પ્રજા પણ સિંધમાંથી મૂળ આવી છે, તેમ સિંધના ધણા કુટુંબો દસ-બાર પેઢીઓ ઉપર કે તેથી પહેલાના સમયમાં કચ્છમાંથી આવી વસ્યા છે. એટલે એ એ સર્વે પ્રાંતો વચ્ચે વેપારી સંબંધ ધણો જુનો છે. કચ્છી અને સિંધી ભાષામાં બહુજ નજીવો ફરક છે. સિંધના નગરપારકર જિલ્લામાં સેકડો વર્ષો થયા ગુજરાતીઓ રહ્યા છે. હજુ

ત્યાંની વસ્તીનો મુખ્ય ભાગ ગુજરાતીઓનો જ છે. ગુજરાતી ભાષા જ ત્યાંની મુખ્ય ભાષા છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે સિદ્ધ સાથે મહાગુજરાતનો વેપાર થયો જુનો હતો.

મહારાજશ્રી સ્પષ્ટ વક્તા છે પોતાના કરાચીના જૈનોની ખામીઓ પણ દર્શાવતાં વાર લગાડતા નથી. એઓશ્રી, કાષ્ઠપણ જૈનધર્મની કે સામાજિક કે ધાર્મિક, સ્થાયી કાર્ય કે સંસ્થા ઉભી ન કરવા માટે ખેદ જાહેર કરે છે, જૈનો માટે ખાસ હોસ્પીટલ, સેનેટેરીઅમ, સુવાવડખાતુ, સસ્તાભાડાની ચાલો, હાઉસીંગ સોસાયટી, હાઇસ્કૂલ સ્થાપી નથી, તે માટે શોચ જાહેર કરે છે. તે સિવાય બધા જૈનો ઉપર સરખી છાપ પાડી શકે એવો વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ નેતાનો અભાવ પણ દેખાડે છે. ત્યાં એમના ગુણો દેખાય છે, ત્યાં એમની કદર મહારાજશ્રીએ કરી છે એઓશ્રી કહે છે :

“એકંદર કરાચીની એસી હજારની ગુજરાતી વસ્તીમાં સાડા ત્રણ હજારની સંખ્યા ધરાવનાર જૈનોનું સ્થાન વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમાં ઉચ્ચ ગણી શકાય.”

મહારાજશ્રી એટલે વિજ્ઞાનક શક્તિ. એમને લોકકથાઓમાં આદર અને પ્રેમ છે. ‘મારા હાથથી વ્યક્તિ કે સમષ્ટિનું લડુ થાય,’ એવી એમની આતરિક ધૃતિ એમના હૃદયમાં જગૃતજ રહ્યા કરે છે હિંદના દુર્ભાગ્યે આવા લોકનિષ્ઠ સાધુઓ થોડા છે. ભગવાનશ્રી મહાવીરની પેઠે સર્વત્ર લોકોને સમજાવી વિનવીને અહિંસાનો મહિમા પ્રવર્તાવનારા સાધુઓની સંખ્યા હિંદને મોટા પ્રમાણમાં જોષએ છીએ હિંદના ખુદ સાધુઓએ ચીન સિવાય ટીબેટ, ઇન્ડોચીના, સીલોન, જાપા અને શીલીપાઇપ સુધી ધુમીને ખુદ્ધ ધર્મ ફેલાવ્યો હતો. તે વાતની હજુ ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદજી કહેતા કે “હવે હિંદને આજસુ, એટી અને સ્વાર્ધા સાધુઓની આવશ્યકતા નથી. હિંદને તો ભૂખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને પાણી, વસ્ત્રવિદો-ણાને વસ્ત્ર અને બિમારને ઔષધ પહોંચાડનાર સાધુઓ જોષએ છીએ.” સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી જેવા શહીદોની દરકાર હવેના હિંદને છે. ત્રી વિદ્યાવિજયજી પણ લોક કથાઓની ભારે ધગદગ રાખે છે લોક કથાઓની પ્રવૃત્તિઓ એજ એજ નિવૃત્તિ માર્ગ છે. આપણા ચોપન લાખ સાધુઓ હિંદની કથાઓ પ્રવૃત્તિઓ માટે સન્યાસ લે તો હિંદનો ભાગ્યોદય જરૂર જલદી થાય આપણા દેશની અજ્ઞાનતા, વહેમો, કુસંપો મટાડવા સાધુઓ કેટલું બધું કરી રહે ?

મહારાજશ્રી આદર્શ સાધુ છે. એઓ પોતાનાં ધર્મકાર્યો નિયમિત સમાપ્ત કરી લોક-કથાઓની પ્રવૃત્તિમાં પડે છે. સવારે વ્યાખ્યાન આપવા, તેમાં પણ કાષ્ઠના સંપ્રદાય કે ધર્મ ઉપર જરા પણ આક્ષેપ કરવો નહિ. બપોરે લેખો લખવા, મંત્રો અને અને સ્વસ્થાઓની મુલાકાતો લેવી, જાહેર પ્રજાજનો આમંત્રણ કરીને લઈ જાય તો ત્યાં વ્યાખ્યાન આપવાં, જિજ્ઞાસુઓની શંકાનિવારણ કરવું, ધર્મચર્ચા કરી, પંથગીઓને અહિંસાની ખુમીઓ

સમજાવવી, નવી નવી સંસ્થાઓની યોજનાઓ ધડવી, સંસ્થાઓના કાર્યકાન્તુનો ધડવા, હેન્ડબીલો છપાવવાં, પોતાના પુસ્તકાન્તુ લેખનકાર્ય ચાલુ રાખવુ, સૌને મિત્રવાણીથી સંતોષવા, વિરોધીઓનો પણ આદર કરવો, એવી એવી અનેક પ્રવૃત્તિઓ કરાવીમા એમણે ચાલુ કરી એઓ કયાય પણ પહોચી જાય. એમનો ઉદ્યોગ અથાગ છે સારા કાર્યો માટે આર્થિક સહાય કરનાર પણ પુષ્કળ નીકળી આવે છે. આ બધાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ આ ગ્રંથમા આલેખા-
એલો છે. એટલે વિશેષ કહીશુ નહિ

ખાસ પ્રવૃત્તિઓમાં અહિં સા પ્રચાર માટે એમણે સતત પ્રયત્નો કર્યા છે. પોતાના ગુરુદેવની જ્યંતીઓના સરસ મેળાવડા કર્યા છે, હોમ્યોપેથિક ફાલેજ, જૈનહુન્નરશાળા વિગેરે સંસ્થાઓ ઉભી કરી છે. 'હિમાશુવિજય ગ્રંથમાળા'નું કામ અને યોજના ચાલુ કર્યા છે, અનેક સત્પુરુષોની જ્યોતિઓમાં અધ્યક્ષપદ દીપાવ્યું છે આ બધી કલ્યાણપ્રવૃત્તિઓ આ ગ્રંથમાં સંક્ષિપ્તમા વર્ણવાઈ છે. મહારાજશ્રી સમદષ્ટિ રાખે છે. બીજા સપ્રદાયો તરફ પણ ગુણદષ્ટિ રાખે છે. આથી અહિંના સર્વે વિદ્વાનો અને સજ્જનો એમના તરફ પ્રેમ અને આદર રાખે છે. લોકકલ્યાણની કાષ્ઠપણુ પ્રવૃત્તિમાં મહારાજશ્રી સહકાર આપવાની કદિ ના પાડતા નથી. ધણી વખત શારીરિક ક્લેશો છતાં એઓશ્રી આવાં કાર્યોમા ભાગ લે છે.

મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ મને આ 'આમુખ' લખવાનુ માન આપ્યુ છે. તે માટે હું એમનો આભારી છુ સિંધ જેવા પછાત દેશમા એમના જેવા લોકકલ્યાણ વાચ્છુ ધર્મગુરુઓનું ધણુ કામ છે. એમણે પ્રવૃત્તિઓ માટે સતત પ્રયત્નો એટલી વિશાળ હદ સુધી કીધા છે કે છેવટે એમનુ આધિભૌતિક શરીર એ ભાર સ્વીકારી શક્યું નહિ. એમણે સખ્ત માદગી ભોગવી, હજુ એમને આરામની જરુર છે. પણ આરામ ગાંધીની દુકાને બીજાઓને મળતો હોય, પણ મહારાજશ્રીને માટે તો વેચાતો નથી.

એમને કરાચીની જનતા ધર્મના ભેદભાવોને ભૂલીને કેવું માન આપે છે, તે એમને અભિનંદન આપવાના મોટા મેળાવડા સમયે જણાયુ હતુ. મહારાજશ્રી જૈનોનાજ માનીતા નથી. પરન્તુ સૌ કાષ્ઠ એમને ચાહે છે.

કર ચી

૧૭-૮-૩૯

કુંગરશી ધરમશી સંપટ.

મુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજી

પ્રકાશકનું નિવેદન

આ ગ્રંથના લેખક મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીનો પરિચય કરાવવા માટે હવે ક્લમ કે કિતાબની જરૂર નથી. તેઓશ્રીએ લગભગ ૩૫ પુસ્તકો લખીને જેમ હિંદી ને ગુજરાતી સાહિત્યક્ષેત્રમાં અપૂર્વ નામના મેળવી છે, તેવી રીતે મારવાડ, મેવાડ, માળવા ખંગાળ, મગધ, યૂ. પી, સી. પી, ખાનદેશ, મુ બઇ, ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, અને હવે સિંધ આદિ દેશમાં હજારો માઇલની મુસાફરી કરી પોતાની અસાધારણ વક્તૃત્વ કળા, ઉચ્ચે ત્યાગ, સંયમ અને જનકલ્યાણનાં અનેક કાર્યો કરી આમ જનતામાં તેમજ રાજમહારાજાદિ રાજ્યાધિકારીઓમાં પણ અસાધારણ ખ્યાતિ અને લોકચાહના મેળવી છે. અમારી મથમાળા થોડાજ વર્ષોમા ઉત્તરોત્તર સાહિત્ય જગતમાં જે કંઈ પ્રકાશ પામી શકી છે, એ તેઓશ્રીની અને મુનિરાજશ્રી જ્યન્તવિજયજીની કૃપાદષ્ટિને આભારી છે. અમારી મથમાળાનું આ ૫૩ મુ પુસ્તક પ્રકાશિત થાય છે. આટલું મોટું અને સર્વોપયોગી સચિત્ર પુસ્તક બહાર પાડવાનું સહલાભ્ય અમને પ્રાપ્ત થાય છે. એ માટે અમે મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીના વધુ આભારી છીએ.

ફોટાઓની પસંદગીના સંબંધમાં અમારે કહેવું જોઈએ કે પૂન્ય મહારાજશ્રીની પ્રવૃત્તિમાં કરાચીના બે સંઘોએ એક યા બીજી રીતે સાથ આપ્યો છે, અને ગુરુબક્ષિત કરી છે. એ બંધાઓના વ્યક્તિગત ફોટા આપવાનું કાર્ય થતું કપડું હતું. એટલે સંઘની ખાસ ખાસ કમિટીઓના ફોટા આપીને અમારે સંતોષ વાળવો પડ્યો છે. આવીજ રીતે જનનેતર ભાઈઓની પણ એટલી બધી સંખ્યા છે, કે તેમના બંધાઓના ફોટા આપવાનું કામ અશક્ય હતું. અને તેથી ચોક્કસ ચોક્કસ વર્ગવાર પસંદગી કરી છે. આથી છે કે જે સેનામાની નેન-જનનેતર ભાઈઓના ફોટા નથી આપી શક્યા, તેઓ અમને દરજી કરશે.

પુસ્તકના પ્રકાશનને અંગે પ્લોટ્ટાની સામગ્રી પૂરી કરવામાં કરાચી મ્યુનીસિપલ કૃષ્ણવણીખાતાના વડા શ્રીયુત લાગૂ સાહેબ, 'ડેલીગેઝેટ'ના એડીટર શ્રી તારાપોરવાળા, 'સિંધસેવક'ના અધિપતિ શ્રીયુત ભદ્રશંકર ભટ્ટ, 'આન દપ્રેસ' ભાવનગરના મેનેજર ભાઈ હરિલાલ શેઠ, 'જૈન-જ્યોતિ' અહમદાવાદના તંત્રી ભાઈ ધીરજલાલ ટાકરશી શાહ તેમજ 'ગુજરાત પબ્લીસીટી કોર્પોરેશન'વાળા ભાઈઓ વિગેરે મહાનુભાવોએ પ્રસન્નતાપૂર્વક જે ઉદારતા બતાવી છે, તે માટે અમે તેમનો આભાર માનીએ છીએ. એ સિવાય કરાચીવાળા શ્રીયુત ભાઈ અતુર્ભૂજ વેલ્લ્લનો પણ આભાર માનીએ છીએ કે જેમણે જુદે જુદે સ્થળેથી પ્લોટ્ટા મેળવી આપવામાં ખાસ મહેનત લીધી છે.

છેલ્લામા છેલ્લી ઢબનો પ્રેસકળાનો ઉપયોગ કરીને પુસ્તકને અતિસુંદર તેમજ વખતસર તૈયાર કરી આપવામાં 'પ્રભાત પ્રેસ'ના માલિક ભાઈ/શ્રી મોહનલાલ દવે અને તેમના પુત્રોએ જે કાળજી રાખી છે, એ માટે અમે તેમના પણ અત્યંત ઋણિ છીએ.

સિંધમાં જવા માટે મુનિરાબ્બેને ઉપયોગી થઈ શકે તેવો જુદા જુદા માર્ગો બતાવનારો નકશો કરાચીના ઇંછનીયર શ્રીયુત ચિમનલાલ કુવાડિયાના પુત્રો ભાઈ નેમિચંદ તથા હંસમુખલાલે અતિપરિશ્રમ લઈ બતાવી આપ્યો, તે માટે અમે તેમના પણ આભારી છીએ.

પુસ્તકમાં આવતાં નામો ગામો તેમજ ફોટાઓવાળા મહાનુભાવોનો પરિચય ક્યાં ક્યાં છે? તે જાણવા માટે પુસ્તકની અંતમા પૃષ્ઠના નબરો સાથે અનુક્રમણિકા આપવામાં આવી છે, તે જોવાથી અનુકૂળતા થશે.

ઉજ્જૈન (માળવા)

દીપચંદ બાંડીયા

૧—૯—૩૯

મંત્રી શ્રી વિ. ધ. સૂ. જૈનગ્રંથમાળા

અનુક્રમણિકા

૧ હિંદમાં સિંધુ સ્થાન	૧	૮ સ્વીકૃતિ અને પ્રસ્થાન	૨૨
૧ જૂનું સિંધ	૧	૪ સાધન અને સહકાર	૨૪
૨ સિંધમાં હિંદુઓની વસ્તી	૨	૧ ભયના ભણકારા	૨૪
૩ મુસલમાની રાજ્ય	૨	૨ સરવણની શ્રદ્ધા ક્યાં ખૂટી ?	૨૫
૪ સુમરા અને સમા	૩	૩ દૃઢ નિશ્ચય	૨૫
૫ અર્ગુનવંશ	૩	૪ સિંધના માર્ગો	૨૬
૬ તુરખાન	૪	૫ શંકાશીલ જગત્	૨૭
૭ મોગલસત્તા	૪	૬ સાધનો	૨૮
૮ કલહોરા	૪	૭ સરકારી સહાયતા	૨૯
૯ ખુદાખાદતા હિંદુઓ	૪	૮ કરાચી સંધનો બંદોબસ્ત	૩૨
૧૦ મીરોનો સમય	૫	૫ મારવાડ	૩૩
૧૧ અગ્રેજી સમય	૫	૧ લોકોનું આશ્ચર્ય	૩૩
૧૨ પરિવર્તન	૬	૨ જૈનોની વસ્તી	૩૩
૧૩ પ્રાચીન સ્થાનો	૬	૩ ધોર અજાનતા	૩૪
૧૪ સખખરખરાજ	૮	૪ સંસ્થાઓ	૩૪
૧૫ વિદ્વાનો શું કહે છે ?	૮	૫ બલોરનો કિલ્લો	૩૫
૨ જૈન દૃષ્ટિએ જૂનું સિંધ	૧૦	૬ નાકોરા તીર્થ	૩૭
૧ જૂના જૈન સ્થાનો	૧૦	૭ બે કાઉન્સિલીયા	૩૭
૨ જૈન સાધુઓનો વિહાર	૧૧	૮ જીવદયા પ્રચારક મંડળ	૩૮
૩ વિક્રમ પહેલાં	૧૨	૯ સિવાજીગઢ	૩૮
૪ વિક્રમ પછી	૧૩	૧૦ તેરાપંથીઓની વિવેકશૂન્યતા	૩૮
૫ ખુલાસો	૧૬	૧૧ આમીણુતા	૩૯
૩ ઉત્થાન	૧૭	૧૨ રેતી અને લંઠીઆ	૩૯
૧ પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં	૧૭	૬ માલાણી	૪૧
૨ ઉદયપુરમાં ઉપ્યુદેશન	૧૭	૧ માલાણી શું છે ?	૪૧
૩ સ્વીકૃતિ, પણ વચમાં બારી	૧૮	૨ લોકરવલાવ	૪૧
૪ અણીનું ચૂક્યું મો વર્ષ છેવે	૧૯	૩ માલાણીની વસ્તી	૪૨
૫ સત્યાગ્રહની નોટીસ	૨૦	૪ જૈનવસ્તી	૪૨
૬ બીજવાર ઉપ્યુદેશન	૨૦	૫ જૈનોનું જીવન	૪૨
૭ દર્બાનું રમતથું	૨૧	૬ 'સમરત'ની દલાની	૪૪

૮ નિર્દોષ જીવન	૪૫	૮ ટિકાના	૬૪
૮ લોકસ્વભાવનો એક અનુભવ	૪૬	૯ લોકોની શ્રદ્ધા	૬૫
૯ નવું બાડમેર	૪૭	૧૦ હાલામાં જૈનો	૬૫
૧૦ મુખ્ય પરગણાં	૪૮	૧૧ સ્ત્રિઓનો વેષ	૬૬
૧૧ વસ્તી	૪૮	૧૨ એકજ મહોલ્લો	૬૬
૧૨ ઉપજ	૪૮	૧૩ ધર્મમાં કટ્ટરતા	૬૭
૧૨ વેષવ્યવહાર	૪૮	૧૪ હાલાનું મંદિર	૬૭
૧૪ જૂનું બાહડમેરુ	૪૯	૧૫ શહીદ હિમાંશુવિજયજી	૬૮
૧૫ ઉત્પત્તિ	૪૯	૧૬ મહાવીર જયન્તી	૬૮
૧૬ કિરાકુ	૫૦	૧૭ હાલાના જૈનોનું કર્તવ્ય	૭૦
૧૭ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ	૫૧	૯ સિંધ : હૈદ્રાબાદ	૭૧
૧૮ સ્ટેશન માસ્તરોની સન્માનતા	૫૧	૧ ઉત્પત્તિ	૭૧
૭ સિંધ : મીરપુરખાસ	૫૨	૨ શહેરનું દશ્ય	૭૧
૧ સ્વભાવ પરિચય	૫૨	૩ સિંધી હિંદુઓ	૭૨
૨ 'સાંધ' પ્રત્યે શ્રદ્ધા	૫૩	૪ હિંદુ તરીકેનું અભિમાન	૭૨
૩ સુક્રમાંથી લીલું	૫૪	૫ સિંધી લોકોની શ્રદ્ધા	૭૨
૪ ગુજરાતની ઝાંખી	૫૪	૬ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ	૭૩
૫ ધોરોનારો	૫૪	૭ સાધુ વાસવાણી	૭૩
૬ કરાચીના શેડીઆઓ	૫૫	૮ બહેન પાર્વતી	૭૪
૭ સાધુઓનું સમ્મિલન	૫૫	૯ જૈનોની વસ્તી	૭૫
૮ મૂર્તિપૂજાની ચર્ચા	૫૬	૧૦ ગુજરાતી સમાજ	૭૬
૯ નહેરાના પુલો	૫૭	૧૧ દર્શનીય સ્થાનો	૭૬
૧૦ મીરપુરખાસ	૫૮	૧૦ હૈદ્રાબાદથી કરાચી	૭૭
૧૧ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ	૫૮	૧ વિકટતામા વધારો	૭૭
૧૨ મેલેરિયા	૫૯	૨ સાપો અને વીછીઓ	૭૭
૮ સિંધ : હાલા	૬૦	૩ સારા ગામો	૭૭
૧ હાલા તરફ પ્રયાણ	૬૦	૪ સ્વયંસેવકોનો આનંદ	૭૮
૨ રસ્તાની વિકટતા	૬૧	૫ જલદી પહોંચવાની ઉત્સુકતા	૮૦
૩ શિકારી કૂતરાઓનો ઉપદ્રવ	૬૧	૬ શ્રી સંઘને સંદેશ	૮૧
૪ લુવાણા વાણીયા	૬૨	૭ 'સિંધસેવક'ના તંત્રી	૮૨
૫ ટટ્ટી જતાં પાણીનું કામ નહિં	૬૨	૮ અમે શા માટે આવ્યા છીએ?	૮૩
૬ ઉંટ-ગધેડાની સવારી	૬૩	૧૧ પ્રવેશ	૮૫
૭ ખૂરી આદતો	૬૪	૧ સન્માન કે પરિવહ	૮૫

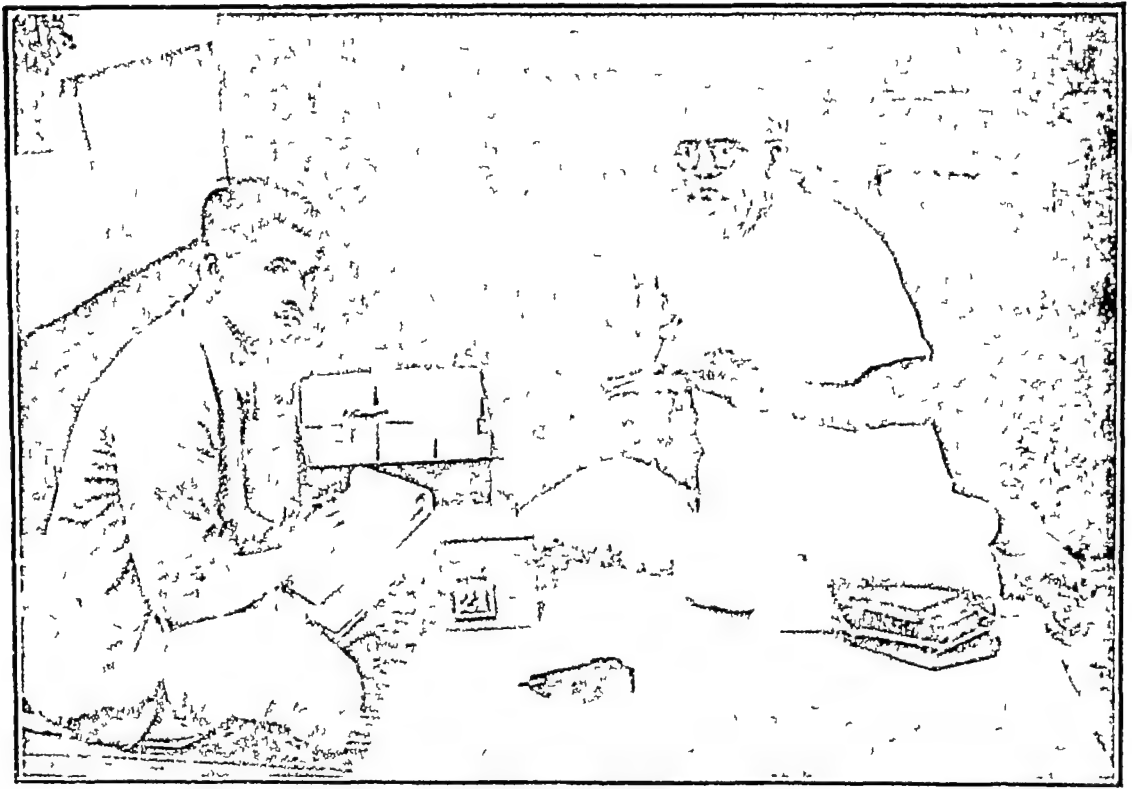
૨ પત્રકારોની સંજ્ઞાનતા	૮૬	૭ કેલવણીની સંસ્થાઓ	૧૧૫
૩ હૃદયગત ભાવો	૯૦	૮ દર્શનીય સ્થાનો	૧૧૬
૪ બન્ને સંપ્રદાયોને	૯૩	૧૫ સિંધી હિંદુઓ	૧૧૭
૧૨ ત્રાસદાયક ત્રિપુટી.	૯૫	૧ જુદી જુદી કામો	૧૧૭
૧ રેતીના ધોરા	૯૫	૨ આમીલ	૧૧૮
૨ નાહિમ્મતનાં નગારાં	૯૬	૩ અટકો	૧૧૮
૩ સાપોનો ઉપદ્રવ	૯૭	૪ ભાષબંધ	૧૧૯
૪ સાપ કરડ્યો	૯૮	૫ ખાનપાન	૧૧૯
૫ લોકો કેમ રહે છે ?	૯૮	૬ ભાષા અને લિપિ	૧૨૧
૬ પાણીનો જીવલેણ ત્રાસ	૯૯	૭ ધર્મ	૧૨૨
૭ બેધપુર રાજ્યનું કર્તવ્ય	૧૦૦	૮ વેપ અને ફેશન	૧૨૩
૮ સળનું સ્થાન	૧૦૦	૯ લેતી દેતીનો સ્વાજ	૧૨૫
૯ સ્વયંસેવકોને પડેલો ત્રાસ	૧૦૧	૧૦ વિચારોમાં પલટો	૧૨૬
૧૩ વિહારમાં પ્રવૃત્તિ	૧૦૩	૧૧ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ	૧૨૯
૧ આચારપાલન	૧૦૩	૧૨ શ્રદ્ધાનો ગેરલાભ	૧૩૦
૨ ભોજ-કાલીદાસનો સંવાદ	૧૦૪	૧૩ લોભિયા હોય ત્યાં.....	૧૩૧
૩ લાભો	૧૦૬	૧૬ ગુજરાતીઓનું સ્થાન	૧૩૪
૪ એકજ ચર્ચા	૧૦૭	૧ સિંધના ગામડામાં	૧૩૪
૫ ઉદ્દેશ ને સાધનો	૧૦૭	૨ ગુજરાતી કરાચી	૧૩૫
૬ મારવાડમાં પ્રવૃત્તિ	૧૦૮	૩ શરુઆત ક્યારે થઈ ?	૧૩૬
૭ જાહેર વ્યાખ્યાનો	૧૦૮	૪ પાસ્તી, વોરા વિગેરે	૧૩૮
૮ સાંપ્રદાયિકતાની ગંધ	૧૦૮	૫ ગુજરાતીઓની પ્રવૃત્તિ	૧૩૮
૯ સિંધમાં પ્રવૃત્તિ	૧૦૯	૬ સંસ્થાઓ	૧૩૯
૧૦ બધા મુનિરાજોનો ઉત્સાહ	૧૦૯	૧ હસ્તિભાઈ પ્રાગણ કા. રંડુલ	૧૩૯
૧૧ ધર્મચર્ચાના વિષયો	૧૧૦	૨ ગુજરાત વિદ્યાલય	૧૪૦
૧૨ પરિણામ	૧૧૦	૩ ચારદા મંદિર	૧૪૧
૧૪ કરાચી	૧૧૧	૪ મહાવીર વિદ્યાલય	૧૪૨
૧ ભવિષ્યવાણી	૧૧૧	૭ અન્ય સંસ્થાઓ	૧૪૨
૨ કરાચીનું સ્થાન	૧૧૧	૮ વર્તમાનપત્રો	૧૪૩
૩ ઉત્પત્તિ	૧૧૨	૯ મુસલમાનોની પ્રવૃત્તિ	૧૪૩
૪ દંતકથા	૧૧૩	૧૦ પાસ્તીઓની પ્રવૃત્તિ	૧૪૪
૫ ગુજરાતનું મહાનગર	૧૧૪	૧૧ પ્રબુતત્વ પ્ર. મંડળ	૧૪૪
૬ એશિયાનો દરવાજો	૧૧૫	૧૨ ગુજરાતીઓની ઉદાત્તા	૧૪૫
		૧૩ રાજકીય પ્રવૃત્તિ	૧૪૫

૧૪ ગુજરાતનગર	૧૪૬	૮ પ્રયત્નો	૧૮૩
૧૭ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ	૧૪૭	૯ મનુષ્ય સ્વભાવ	૧૮૪
૧ અશક્યતા	૧૪૭	૨૦ મૂર્તિપૂજક સઘ	૧૮૫
૨ ડો. ધાલા	૧૪૮	૧ સ્થિતિ અને સાધન	૧૮૫
૩ જમશેદ મહેતા	૧૪૯	૨ વહિવટ	૧૮૫
૪ હીરાલાલ ગણુત્રા	૧૫૧	૩ સંસ્થાઓ	૧૮૭
૫ સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી	૧૫૧	૪ ધાર્મિક મનોવૃત્તિ	૧૮૯
૬ એદલ ખરાસ	૧૫૩	૫ સૌનો સહકાર	૧૯૦
૭ એમ. ખી. દલાલ	૧૫૫	૬ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ	૧૯૧
૮ અન્ય વ્યક્તિઓ	૧૫૭	૨૧ જૈન સંસ્થાઓ	૧૯૩
૧૮ જૈનોનું સ્થાન	૧૬૦	૧ જૈન સહાયક મંડળ	૧૯૩
૧ જૈનો ક્યારે આવ્યા ?	૧૬૦	૨ જૈન વ્યાયામ શાળા	૧૯૪
૨ પાજરાપોળ	૧૬૧	૩ સ્વયંસેવક મંડળ	૧૯૪
૩ જૈનોનો વધુ ફાળો	૧૬૨	૪ જૈન લાયબ્રેરી	૧૯૪
૪ મદિર-ઉપાશ્રય	૧૬૨	૫ જીવદયાની બે સંસ્થાઓ	૧૯૫
૫ સગઈન	૧૬૩	૬ હોમ્યોપેથિક કોલેજ	૧૯૭
૬ ખાસ ગુજરાતીઓ	૧૬૪	૭ જૈન હુન્નરશાળા	૧૯૮
૭ ધાર્મિક ફિરકા	૧૬૫	૮ ખીજી કુટલીક સંસ્થાઓ	૧૯૯
૮ આર્થિક સ્થિતિ	૧૬૫	૨૨ કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ	૨૦૧
૯ ખામીઓ	૧૬૬	૧ સાધુ શું કરે ?	૨૦૧
૧૦ એક વધુ ખામી	૧૬૭	૨ દોરંગી દુનિયા	૨૦૨
૧૧ જાહેર જીવન	૧૬૮	૩ અમારો ઉદ્દેશ	૨૦૩
૧૨ આગેવાનો	૧૬૯	૪ સાધનો	૨૦૩
૧૩ સેવાભાવી યુવકો	૧૬૯	૫ વિદ્યોની પરપરા	૨૦૩
૧૪ ખહેનોની પ્રવૃત્તિ	૧૭૦	૬ દૈનિક કાર્યક્રમ	૨૦૫
૧૯ સ્થાનકવાસી સઘ	૧૭૨	૭ પ્રવૃત્તિના વિભાગ	૨૦૫
૧ સ્થા. સઘની સ્થિતિ	૧૭૨	૮ સહકાર	૨૦૬
૨ સંસ્થાઓ	૧૭૨	૯ પત્રકારોનો સહકાર	૨૦૭
૩ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ	૧૭૩	૧૦ બહાર પડ્યો	૨૦૭
૪ સાધુ વિહારનો યશ	૧૭૩	૧૧ વધુ સ્થિતિ	૨૧૧
૫ ભક્તિ અને પ્રેમ	૧૭૪	૧૨ અકસ્માત નિવૃત્તિ	૨૧૫
૬ વહિવટ	૧૮૨	૧૩ આભાર	૨૧૬
૭ કુસપ	૧૮૨		

૨૩ અહિંસા પ્રચાર	૨૧૭	૭ જનજયોતિ શુ કહે છે ?	૨૫૬
૧ અહિંસા પ્રચાર	૨૧૭	૮ ખીલ જયન્તી	૨૫૯
૨ ત્યાગ ત્યાગમાં ભેદ	૨૧૭	૯ આકર્ષણો	૨૫૯
૩ સાધનો	૨૧૮	૧૦ વસ્તુત્વકળાની હરિકાષ	૨૬૦
૪ સિધી પુસ્તકો	૨૧૮	૧૧ સર્વાધિક્ષત્રેય	૨૬૦
૫ વ્યાખ્યાનો	૨૧૯	૨૮ દીક્ષા પ્રવૃત્તિ	૨૬૧
૬ સિંધી કુલોનીઓમાં	૨૨૧	૧ મતભેદ	૨૬૧
૭ છુટક પ્રગતિ	૨૨૩	૨ દીક્ષાનો ઉમેદવાર	૨૬૨
૨૪ વિશિષ્ટ સભાઓ	૨૨૫	૩ સધસતા	૨૬૨
૧ યુક્કાનો વિરોધ	૨૨૫	૪ ઉત્સવનો આદેશ	૨૬૩
૨ જીવદયા કોન્ફરન્સ	૨૨૯	૫ રંગમાં વધુ રંગ	૨૬૪
૨૫ નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ	૨૩૩	૬ વરઘોડો અને દીક્ષા	૨૬૪
૧ નવરાત્રિમાં પ્રગતિ	૨૩૩	૭ કમનસીય જનાવ	૨૬૫
૨ દશેરાના દિવસે	૨૪૨	૨૯ સામાજિક પ્રવૃત્તિ	૨૬૯
૩ ફટાકડા સંબંધી	૨૪૨	૧ ગવર્નર્ની મુલાકાતો	૨૬૯
૪ કાળી ઔદશ	૨૪૪	૨ જૈન હીરકદરી	૨૭૧
૫ ધન્યવાદ	૨૪૪	૩ શ્રીહિમાશુવિજયજી સ્મારક	૨૭૨
૨૬ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ	૨૪૫	૪ સાક્ષરોની ભ્રમણા	૨૭૩
૧ દિવાઓ	૨૪૫	૫ યુવક પ્રવૃત્તિ	૨૭૬
૨ ત્રોતોચ્ચારણ	૨૪૬	૬ યુવકો પ્રત્યે જે બોલ	૨૭૮
૩ તપસ્યા	૨૪૬	૩૦ ગરીબોને રાહત	૨૮૦
૪ અઠાધ મહોત્સવ	૨૪૭	૧ સખ્યા ઘટે છે કેમ ?	૨૮૦
૫ શાન્તિસ્નાત્ર	૨૪૮	૨ લાખોના દાન છતાં ગરીબાઈ	૨૮૦
૬ અજૈનોએ લીધેલો લાભ	૨૪૮	૩ સાચાનો મરો	૨૮૧
૬ ધાર્મિક દરાવો	૨૪૯	૪ સમાજનું શરીર સડે છે કેમ ?	૨૮૨
૮ ધાર્મિક સંસ્થાઓના મેલાવડા	૨૫૦	૫ એક યોજના	૨૮૨
૨૭ ગુરૂદેવની જયન્તીઓ	૨૫૩	૬ ગરીબોનો બેલી	૨૮૩
૧ કર્તવ્ય પાલન	૨૫૪	૭ કમચીમા જટુરન	૨૮૪
૨ જયન્તીઓનો પ્રચાર	૨૫૪	૩૧ જે સંસ્થાઓની સ્થાપના	૨૮૫
૩ પહેલી જયન્તી	૨૫૫	૧ હોમોપેથિક કોલેજ	૨૮૫
૪ આકર્ષણો	૨૫૫	૨ મેડ કે જે પાનગરંદુ પ્રચાર	૨૮૬
૫ કાર્યકર્તા	૨૫૫	૩ મેયર દુર્ગાસનુ બાપુ	૨૮૬
૬ સર્વાધિક્ષ ત્રેય	૨૫૬	૪ દેવદુન્નમરજી	૨૮૭

૩૨ સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ	૨૯૩	૧૦ ચીમનલાલ કીર્તનકાર	૩૨૧
૧ વ્યાખ્યાનમાળા	૨૯૪	૧૧ મિસ માર્ટીનુથ	૩૨૧
૨ ખીજી કામોની વચમાં	૨૯૫	૧૨ મીરાં બહેનના ભજનો	૩૨૨
૩૩ શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં	૩૦૧	૨૬ સાર્વજનિક પરિષદો	૩૨૩
૧ સંસ્થાઓની મુલાકાત	૩૦૧	૧ સિંધસર્વહિદુધર્મ પરિષદ	૩૨૩
૨ વ્યાખ્યાનો	૩૦૩	૨ સર્વધર્મ પરિષદ	૩૨૭
૨૪ મહાપુરૂષોની જયન્તિઓ	૩૦૬	૩ બેકાર કોન્ફરન્સ	૩૨૮
૧ કૃષ્ણ જયન્તી	૩૦૯	૪ આયુર્વેદ પરિષદ	૩૩૦
૨ ગણેશોત્સવ	૩૧૧	૩૭ મારી જીવનનોકા	૩૩૧
૩ કબીર જયન્તી	૩૧૨	૧ મૃત્યુ એ શું છે ?	૩૩૧
૪ જરથોસ્ત જયન્તી	૩૧૪	૨ ખીમારી શી વસ્તુ છે ?	૩૩૩
૩૫ બહારના વિદ્વાનો	૩૧૫	૩ વિચિત્ર અનુભવો	૩૩૩
૧ અધિકારિ હસરાજભાઈ	૩૧૫	૪ આભાર	૩૩૫
૨ સાધુ વાસવાણી	૩૧૫	૫ ડૉ. ન્યાલયદની કદર	૩૩૬
૩ જર્મન વિદ્વાન સોમર	૩૧૫	૩૮ કરાચીની કદરવાની	૩૩૮
૪ બેલજીયન જર્નોલિસ્ટો	૩૧૬	૧ ઉદારતાની અવધિ	૩૩૮
૫ યોગાચાર્ય પ્રકાશદેવ	૩૧૬	૨ સમારકની ચર્ચા	૩૩૯
૬ શ્રી રાયચુરાજીનો દાયરો	૩૧૭	૩ માનપત્ર	૩૪૦
૭ શેઠ મહાસુખભાઈ	૩૧૮	૪ માનપત્રની પેટી	૩૪૮
૮ જમનાદાસ ઉદાણી	૩૧૮	૫ હિતેચ્છુનો અગ્રલેખ	૩૪૮
૯ ડૉ. થોમસ	૩૧૯	પરિશિષ્ટ	૩૫૧

•
1

પ ચમૃતલાલ તારાચંદ દોસ્તી પાસે, અન્યકાર 'મારી સિંધયાત્રા'નું મેટર લખાવી રહ્યા છે.
(બીમારીમા)

હાલામા સ્વં મુનિ શ્રી હિમાશુનિગચ્છ

ભારતવર્ષની એ મોટી નદીઓ ગંગા અને સિંધુ. એમા સિંધુ નદીના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામેલો દેશ તે સિંધદેશ ૧૮૦૦ માઈલની લંબાઈવાળી સિંધુ નદી ઉત્તરથી દક્ષિણમાં પસાર થતા, પોતાના કાંઠાના જે દેશને પૂર્વ-પશ્ચિમમાં વહેતી નાખે છે, એ દેશ તે સિંધદેશ. ઉત્તરમાંથી બલુચિસ્તાન, પંજાબ અને ભાવલપુર, પૂર્વમાંથી જેસલમેર અને જોધપુરની રિયાસતોએ, દક્ષિણમાંથી અરબી-સમુદ્ર અને કચ્છના રણે અને પશ્ચિમમાંથી હાલાપર્યતે જે દેશને ઘેરી લીધો છે, એ દેશ, તે સિંધદેશ. ભારતવર્ષમાં સિંધદેશ પણ પોતાનું અનોખું સ્થાન ધરાવે છે હિંદુસ્તાનના કોઈ પણ દેશને વિદેશીઓના હુમલાઓ વધારેમા વધારે સહવા પડ્યા હોય તો તે સિંધદેશને છે.

એક સમય હતો જ્યારે સિંધની સીમા અત્યારના કરતાં ઘણી વિશાળ હતી. પંજાબ, અફઘાનિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ, જૂનું સિંધ બલુચિસ્તાન, ભાવલપુર, રાજપુતાના અને જેસલમેર-એ દરેકનો થોડો થોડો ભાગ આગીન સિંધમાં લેખા તો. એક માત્ર ઉત્તરનો જ રસ્તો ખુલ્લો હતો, કે જ્યાંથી વિદેશી સેનાઓ પ્રવેશ કરતી અને સિંધ પર હુમલા કરતી. સિંધનો ઇતિહાસ બહુ જૂનો છે. કહેવાય છે કે કૌરવ-પાંડવોના સમયમાં જયદ્રથ રાજા સિંધમાં રાજ્ય કરતો હતો. પચ્ચીસસો વર્ષ ઉપર સિંધ એ ધરાનના બાદશાહ દરાયસના તાબામાં હતો. દરાયસનો એક ગ્રીક સરદાર સ્કાયલેક્સ દરિયાઈ કાફલાથી સિંધુ નદીના માર્ગે હિંદુસ્તાન પર ચડાઈ કરી હતી અને સિંધ અને પંજાબ પોતાને કબજે કર્યા હતા. મહાન વિજેતા સિકન્દર પણ જેલમ નુદી આગ્યો હતો અને પંજાબના રાજા પૌરસને હત્યા પછી સિંધ કબજે કર્યું હતું. કહેવાય છે કે યુરોપના લોકોને હિંદુસ્તાન સંબંધી માહિતી મળવા લાગી હોય તો તે સિકન્દરના આવી ગયા પછીજ. સિકન્દર પછી સિંધિયન લોકોએ સિંધદેશ હત્યો અને તેમણે ચારસો વર્ષ રાજ્ય કર્યું.

કેટલાક વિદ્વાનોનું કથન છે કે આ સિંધિયન લોકો તે છે જેને 'સાખી' તરીકે ઓળખાતા હતા. વિદ્યમની પહેલાં ઉર્જનની ગાદી ઉપર ગદ્ગદિય રાજા હતો. આ ગદ્ગદિયને ઉખાડીને 'કાક'

પ્રકરણ ૧ હું
હિંદમા સિંધનું સ્થાન

લોકો રાજ્ય કરવા લાગ્યા હતા કે જે શક્ય લોકોને
જૈનાચાર્ય કાલકાચાર્ય, ગદલિલ્લના જુલ્મોથી કટાણી, તેને
ગાદીથી ઉમેડી નાખવા માટે સિંધુ નદી પાર કરીને, આ સિંધમાંથી
લઇ ગયા હતા.

ઇ. સ. પાંચમા સદીની આખરમાં રાયવંશીય રાજાઓ થયા છે
તે પછી ઇ. સ. ૬૩૨ થી ૭૧૨
સિંધમાં હિંદુઓની વસ્તી સુધી આઝાણ વંશીય રાજાઓએ
રાજ્ય કર્યું, એમ ઇતિહાસ કહે છે.

વર્તમાન સિંધની પરિસ્થિતિ જોતાં સિંધની આખી વસ્તી
૩૮૩૫૬૦૦ માણસોની છે. તેમાં દર સો માણસે ૭૩ મુસલમાન,
૨૫ હિંદુ અને ૨ બીજા જાતો (યુરોપીયન, ખ્રીસ્તી, પારસી વગેરે)
છે. પચ્ચીશ ટકા જેટલા જે હિંદુઓ છે, તેઓના રીતરીવાજો,
ખાનપાન અને ઘરની અંદરની રહેણીકરણી જોતા લગભગ બધુંજે
મુસલમાની દેખાય છે. આ બધું જોઇને કાઇને પણ એ કહવાનું થયા
વગર ન રહે કે સિંધમાં આટલી બધી મુસલમાની વસ્તી કેમ ? અને
આ બધા હિંદુઓના રીવાજો મુસલમાનો જેવા કેમ ? કારણ એ છે
કે સિંધમાં લગભગ બારસો વર્ષ સુધી મુસલમાનોનુંજ રાજ્ય રહ્યું
છે. નિરંતર બારસો વર્ષ સુધી એકજ કામની રાજસત્તા ચાલુ રહે,
તે દેશમાં થોડી પણ સંખ્યા બીજા કામની રહેવા પામે, એજ આશ્ચર્ય
ઉત્પન્ન કરે છે. ખરેખર ખુશી થવા જેવું છે કે ખાનપાન અને
રીતરીવાજોમાં મુસલમાની સરકૃતિ પેસી જવા છતાં પણ, સિંધમાં
હજુ ૨૫ ટકા જેટલા જે હિંદુઓ મૌજૂદ છે, તેઓ પોતે એક હિંદુ
તરીકેનું કદર અભિમાન રાખે છે.

સિંધમાં મુસલમાની રાજ્યનો પગપેસારો સૌથી પહેલાં જો
કાઇને થયો હોય, તો તે મહમદ બિન
મુસલમાની રાજ્ય કાસીમનો છે. ઇ. સ. ૭૧૨માં આ કાસીમ
સિંધ ઉપર ચઢી આવ્યો હતો. અને તેણે
સૌથી પહેલાં દેવળઅંદર સર કર્યું હતું. હિંદુ મંદિરો લૂટ્યાં હતાં.
અને નક્કાફાટ (જે હાલનું હૈદરાબાદ છે) અને શિર્વાસ્તાન એ
જે કિલ્લા હતા. મહમદ બિન કાસીમની સામે લડનાર અલોરનો રાજા

પ્રકરણ ૧ લું
હિંદુમાં સિંધનું સ્થાન

દાહીર હતો. મહમદ ખીન કાસીમના સંબંધમાં બગદાદમાં ખલીફા પાસે ગયેલી ક્રિયાદના કારણે ખલીફાએ તેને જીવતો ને જીવતો ચામડામાં સીવીને બગદાદ લાવવાનો હુકમ કાઢ્યો હતો. આ હુકમનો તરત અમલ થયો. ચામડામાં ગોધી રાખવાથી ત્રણ દિવસે મહમદ ખીન કાસીમનું અઙ્ગળ મોત થયું હતું.

ઇતિહાસ કહે છે કે સિંધમાં ૭૧૨ થી ૧૦૨૫ સુધી અરબ રાજ્ય રહ્યું, ૧૦૨૫ થી ૧૦૫૧ સુધી ગજનવી સુલતાનો રહ્યા અને ૧૦૫૧થી ૧૩૫૧ સુધી સુમરા વંશે સિંધ ઉપર રાજ્ય કર્યું.

સુમરા લોકો અસલમાં રાજપૂત હતા. રાજપૂતાનામાં દુષ્કાળ પડવાથી અરબોના વખતમાં તેઓ દેશ છોડી સુમરા અને સમા સિંધમાં આવેલા. પાછળથી તે મુસલમાન બન્યા. ૧૩૫૧થી ૧૫૨૧ સુધી 'સમા' વંશે રાજ્ય કર્યું. આ લોકો મૂળ કચ્છમાંથી આવેલા, તેમાંના કેટલાક બૌદ્ધ ધર્મી હતા અને કેટલાક હિંદુ ધર્મી હતા. સુમરાઓના વખતમાં આ સમા લોકો મુસલમાન બન્યા હતા. તેઓ સેવણની નજીક સમા નગરમાં રહેતા હતા. સિંધની હકુમત આવ્યા પછી તેઓ ઠંઠાની પામે 'આમુષ' શહેરમાં રહેવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧ લું
હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

કહેવાય છે કે આ સમા રાજાઓ જામ કહેવાતા હતા. હમણું તેઓ મુસલમાન ધર્મ પાળે છે અને સિંધમાં તેમની વસ્તી લગભગ આઠ લાખ જેટલી છે. અને સુમરાઓની વસ્તી એક લાખની છે. આ સુમરાઓમાંથી કચ્છ કાઠિયાવાડના જાડેજ રાજપૂતોની ઉત્પત્તિ કહેવાય છે.

ઇ. સ. ૧૫૨૧ થી ૧૫૫૪ સુધી અર્ગુન વંશે સિંધમાં રાજ્ય કર્યું. આ લોકો કંદહારના રહેવાસી હતા. અર્ગુન અર્ગુન વંશ નામના એક મોગલ સરદારના તેઓ વંશજ હતા. આ અર્ગુન વંશ મિરજા શાહદુરોન નામે સિંધનો રાજા હતો, ત્યારે દિલ્હીનો બાદશાહ હુમાયુ, સેરખાન નામના પાણે તેને દાદી કાઢવાથી, સિંધમાં આવ્યા હતા. સિંધના અર્ગુન બાગને જીતવા તેણે પ્રશ્ન કરેલી, પણ ને કાચો નહિ.

ત્યાંથી જોધપુર ગયો, ત્યાંથી ઉમરકોટ તરફ પાછો વળ્યો. ઇ. સ. ૧૫૪૨માં હુમાયુની રાણી હુમીદાબેગમે આ ઉમરકોટમાં પુત્રને જન્મ આપ્યો. આ પુત્ર તેજ સમ્રાટ અકબર.

ઇ. સ. ૧૫૫૪થી ૧૫૬૦ સુધી તુરખાન વંશના તુરખાન લોકોએ રાજ્ય કર્યું. તુરખાન એ મોગલોની એક જાત છે. છેલ્લો રાજા જાનીબેગ થયો. અને તેના મરણ પછી સિંધની સત્તા અકબરના હાથમાં આવી.

ઇ. સ. ૧૫૬૦ થી ૧૭૩૬ સુધી મોગલોની સત્તા મોગલ સત્તા સિંધ ઉપર રહી. મોગલ સમ્રાટ તરફથી સુબાઓ-નવાબો આવતા અને અહિંનો વહીવટ સભાળતા

ઇ. સ. ૧૭૩૬થી ૧૭૮૧ સુધી કલ્હોરા વંશના લોકોએ રાજ્ય કર્યું. કહેવાય છે કે આ કલ્હોરા અરબોના વખતથી કલ્હોરા સિંધમાં આવી વસેલા અને એમ પણ કહેવાય છે કે તેઓ મહમદ પયગમ્બર સાહેબના કાકા હજરત અમ્મ્યાસ ના વંશજ હતા ઇ. સ. ૧૭૮૯માં ગુલામશાહ કલ્હોરાના વખતમાં અંગ્રેજો પહેલ વહેલા વેપાર માટે સિંધમાં આવ્યા અને ઠંઠા અને શાહબંદરમાં પોતાના ડેરા નાખ્યા ગુલામશાહ શુરવીર અને બુદ્ધિશાળી હતા. તે એક વારાંગનાનો પુત્ર હતા. કલ્હોરા વંશીય રાજાઓમાં ગુલામશાહ વધારે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલ છે.

આજનું હૈદરાબાદ એ જૂના નઝનકોટ શહેરની જગ્યા ઉપર ઇ. સ. ૧૭૬૮માં નવેસરથી કિલ્લો બંધાવી ગુલામશાહે નવું શહેર વસાવ્યું તે છે. ગુલામશાહે ખુદાબાદથી હૈદરાબાદમાં ગાદી ફેરવી, તેથી ખુદાબાદના ઘણા હિન્દુઓ હૈદરાબાદ આવી વસ્યા.

કહેવાય છે કે લારખાના જીલ્લાના ખુદાબાદમાં આગ લાગવાથી ઘણા હિન્દુઓ હાલાની પાસે આવી ખુદાબાદના હિન્દુઓ વસ્યા હતા. અહિં તેમણે જે ગામ વસાવ્યું તેનું નામ પણ ખુદાબાદજ રાખ્યું. તે પછી તેઓ ગુલામશાહના વખતમાં હૈદરાબાદમાં આવી વસ્યા હતા.

પ્રકરણ ૧ હું
હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

આથી હાલા પાસે નવું વસાવેલું ખુદાબાદ પણ ખુદાના જેવું અદૃશ્ય થઇ ગયું. વેરાન થઇ ગયું આ હિંદુઓ એજ મોટે ભાગે અત્યારના આમીલો અને ભાખધો છે.

હૈદરાબાદનો કિલ્લો, ન્યા સુધી બધાયો નહિં, ત્યાં સુધી ખુદાબાદના આ હિંદુઓ સિંધુ નદીના કાઠે રહ્યા હતા. આ હિંદુઓમાં ગીદુમલ પ્રધાન હતા. ગીદુમલના નામથી સિંધુનો આ કાઠો ગીદુમલ દર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો. ગુલામશાહે કિલ્લો બાંધવાનું કામ દીવાન ગીદુમલને સોંપ્યું હતું. કિલ્લો બધાયા પછી આ હિંદુઓ હૈદરાબાદ આવી વસ્યા.

આ પછી મીરાનો સમય આવે છે ઇ સ ૧૭૮૧થી ૧૮૪૩ સુધી મીરાએ રાજ્ય કર્યું કહેવાય છે કે મીરા મીરાનો સમય બલુચિસ્તાનથી આવ્યા હતા. આથી તેઓને બલુચ કહેવામાં આવે છે. આમા એક ટાલુખાન નામનો બહાદુર પુરૂષ થઇ ગયો, તેથી તેઓ ટાલુખરા કહેવાય છે. સિંધની સત્તા મળ્યા પછી તેઓ મીર કહેવાયા.

પ્રકરણ ૧ લું
હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

ઇ. સ. ૧૮૦૯ માં મીર અને અંગ્રેજો વચ્ચે પહેલ વહેલા કરારો થયા. અર્થાત્ તેઓની પહેલી મિત્રતા બધાઇ. અંગ્રેજ સમય સ્વાર્થની મિત્રતા ક્યા સુધી રહે ? ઇ. સ. ૧૮૪૩ માં મીર નસીરખાન અને અંગ્રેજ લશ્કરની વચ્ચે મીયાણી આગળ મોરચાં મડાયા. અંગ્રેજો તરફનો નાયક સર ચાર્લ્સ નેપીયર હતો. આ લડાઇમાં અંગ્રેજોની હાર થઇ. મીર નસીરખાન અને ખીજા મીરા પોતાનાં હથિયાળો મૂકી દઇ નેપીયરની શરણે ગયા. તા. ૧૯-૨-૧૮૪૩ ના દિવસે હૈદરાબાદના કિલ્લા ઉપર સર ચાર્લ્સ નેપીયરે અંગ્રેજ વાવટો કરાવ્યો. કહેવાય છે કે નાઉમલ ભોજવાણી નામના કોઇ પ્રખ્યાત હિંદુએ આ વખતે અંગ્રેજ સરકારને સારી મદદ કરેલી. ઇ. સ. ૧૮૪૮માં આ મિત્ર મુબઇ ધલાઝા સાથે બેડી રવામાં આવ્યો. તે પછી ઇ. સ. ૧૯૩૬ ના એપ્રિલથી સિંધ પ્રાંતને એક સ્વતંત્ર પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો.

સિંધના રતિદાસની આટલી ઘોડી પણ જાંબી કરનાર મુલખના કી

શકે કે આ દેશ એક વખતે કેવો હોવો જોઈએ? હમણાં પરિવર્તન હમણાં સુધી પણ લૂટકાટ, અત્યાચારો, તોફાનો અને કતલોના કિસ્સા આપણે સાંભળતા આવ્યા છીએ, પરંતુ બ્રિટીશ ગવર્નમેન્ટના અધિકાર નીચે છેલ્લા કેટલાક દિવસોથી પહેલાની અશાંતિ ઘણી શાન્ત પડી છે, એમ સિંધનો કાઠપણ અનુભવી કહી શકે છે. લશ્કરના પાકા બંદોબસ્તો થયા. દેશી અને અંગ્રેજી ભાષાની શાળાઓ દ્વારા પ્રજા શિક્ષિત થવા લાગી. તાર, ટપાલ વાયર્લેસ, રેડિયો આદિ સાધનો વધી જવાથી જુલમગારો ન્યા ત્યાં નિર્ભયતાથી ધાર્યું કરતા હતા, તે હવે ડરવા લાગ્યા છે. બદરી વ્યાપાર વધવાથી તથા વ્યાપારનું ક્ષેત્ર વધવાથી લોકોને પેટ ભરવાનું સાધન મળવા લાગ્યું છે. ધાર્મિક જુલમો પણ ઓછા થયા છે. ધીરે ધીરે સાહિત્યનો શોખ પણ વધવા લાગ્યો છે. સિંધુ નદીમાંથી નહેરો કાઢીને ન્યા ત્યાં પાણીની પુષ્કળ છૂટ થઈ ગઈ છે. અને તેના લીધે ખેતી પણ ખૂબ વધી રહી છે. મ્યુનિસિપાલિટીઓ સ્થપાઈ ચૂકી છે અને તેથી સ્થાનિક સ્વ રાજ્યના લાભો મળવા લાગ્યા છે. ઠેકાણે ઠેકાણે દવાખાનાં ઉઘડ્યાં છે.

પ્રકરણ ૧ લું હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

આમ સમયના વહેવા સાથે સિંધની સ્થિતિમાં ઘણું પરિવર્તન થવા પામ્યું છે.

આખા સિંધને ગવર્નમેન્ટે આઠ જિલ્લાઓમાં વિભક્ત કર્યું છે—કરાચી, હુદ્રાબાદ, થરપારકર, હાદ્ર, નવાબશાહ, લારકાના, સખ્ખર અને ઉત્તર સરહદ. આમાં કરાચી, હુદ્રાબાદ વિગેરે કેટલાંક મુખ્ય શહેરો તો ખાસ જોવા લાયક છે. આખા સિંધમાં એકજ દેશી રાજ્ય છે અને તે ખેરપુર.

સિંધમાં અનેક પ્રાચીન સ્થાનો છે, કે જે પ્રાચીન સ્થાનો પુરાતત્ત્વની દ્રષ્ટિએ ઘણું જાણ્યું સ્થાન ધરાવે છે.

લારકાના જિલ્લામાં ખાકરાણી સ્ટેશનથી લગભગ ૨૫ માઇલ દૂર ‘મોહન જો ડેરો’ નામનું જે સ્થાન છે, એનું ખોદ કામ થતાં એક પુરાણું શહેર ખાઉરૂપે હાથ લાગ્યાનું વર્ષોથી જાહેર થયું છે. જમીન-માથી નીકળેલાં મકાનોનું બાધક્રાંત અને ઘરોની રચના ઘણીજ નવાઈ

સાધખેલો (સખખર)

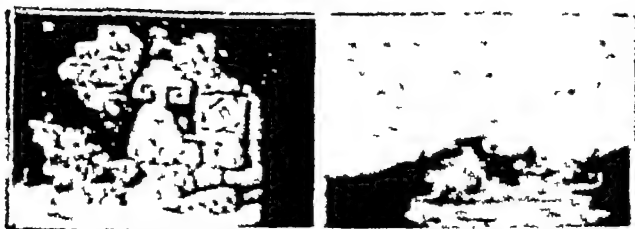
માહન-જો-ડેરો

ગરની રચના

પાથ આચેલી દીવાલ

જવાહીરના માર

માહન-જો-ડેરો

ઉપજાવે તેવી કહેવાય છે. કહેવાય છે કે ત્યાંની ગટરની રચના તો ઘણીજ અગ્નયખી ભરેલી છે એમાથી જવાહરાત, માટીના અને ધાતુનાં વાસણો અને એવી ઘણી પુરાણી અનેક ચીજો નિકળી છે. ઇતિહાસકારો કહે છે કે પહેલાં આર્યલોકાનું આ નિવાસ સ્થાન હતું.

મોહન જો ડેરોનું જ્યારથી ખોદ કામ થયું છે, ત્યારથી પુરાતત્ત્વના શોખીનોમા ખૂબ જિજ્ઞાસા જાગી છે. આની શોધખોળે તો દુનિયાના શોધકોને ભારતવર્ષની પ્રાચીન સંસ્કૃતિની સંપૂર્ણ ખાતરી ફરી આપી છે.

સિધનાં એક ઇતિહાસકાર પ્રો. લેસ્મલજીએ ‘મોહન જો ડેરો’ સંબંધી અંગ્રેજીમાં એક પુસ્તક લખ્યું છે. ‘મોહન જો ડેરો’નો અર્થ થાય છે ‘મુડાનો ઢગલો.’ પ્રોફેસર લેસ્મલજીએ આની ઉત્પત્તિ સંબંધી જણાવતા બતાવ્યું કે-હજુરાય નામનો રાજા વિષયાંધ હતો. તેણે પોતાની ભાણેજ ઉપર કુદૃષ્ટિ કરી. રાજાનો નિયમ હતો કે ‘જે કન્યાનું ગામમાં લગ્ન થાય, તે કન્યાને પહેલી રાતે રાજા પાસે મોકલવી જોઈએ.’ ભાણેજને માટે પણ આ નિયમ લાગુ પડતો હતો. તેણે પોતાની બેનને સૂચન કર્યું. બેન સખ્ત નારાજ થઈ, ક્રોધિત થઈ, અને રાજાને શાપ આપ્યો. બેનના આ શાપથી રાજા અને તેનું નગર રસાતળમાં ધસી ગયું. આ ગામનું નામ હતું બ્રહ્મનાબાદ. અહિં મુડાનો જે ઢગલો બન્યો, તેના ઉપરથી ‘મહણ જો ઘોરો’-‘મોહન-જો ડેરો’ નામ પડ્યું છે.

ખીજું પુરાણું સ્થાન ‘સિંહર જો ડેરો’. આ પણ ભારતના જાણીતા છે. અહિંથી ઘણા પ્રાચીન સિક્કા મળ્યા છે.

અને ત્રીજું ‘કાહુ જો ડેરો’ છે. આ સ્થાન મીરપુરખાસની પાસે શોધાયું છે. બ્રાહ્મણ વંશના ખીજા રાજા ચંદ્રે આ સ્થળે બૌદ્ધ ધર્મના બંધાવેલાં મંદિરો આ સ્થાનમાંથી નિખળ્યાં છે.

આ સિવાય હાહા, સાધમેલાનું મંદિર અને તે ઉપરના એવા અનેક સ્થાનો છે કે ત્યાં પ્રાચીન અવશેષો મોટા પડે છે અને દર્શનીય મંદાનો છે. કાહા કાહા સ્થળે ગરમ પાણીના ફોન છે. તે.

પ્રકરણ ૧ છું
હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

કોઈ કોઈ સ્થળે સુદર પહાડોની ટેકરીઓ છે કોઈ સ્થળે રેગીસ્તાન (રેતીનાં રણ) છે તો કોઈ સ્થળે નહેરોનાં ફેલાયેલા પાણીથી લીલીછમ જમીન આંખને ઠંડક આપે છે.

જૈરપુર રાજ્યના રાણીપુરથી થોડે દૂર દરાઝ નામનું એક ન્હાનું ગામ છે. અહિં સચલ ફકીરનો મકબરો છે. કરાચીના મેયર ભાઈ હાતીમ અલવી, તેનું વર્ણન કરતા લખે છે કે

“આ મકબરો એટલો બધો લવ્ય છે કે અનેક માઇલ દૂરથી તેના ગગનચૂંબક મિનારાઓ જોઈ શકાય છે. આ મીનારો એક ગાઢ જંગલની વચ્ચેમાં છે અને સેકડો માઇલ સુધી આધુનિક સંસ્કૃતિનું એકે ચિહ્ન નજરે પડતું નથી.”

સચલ ફકીર કોણ હતા ? તેમનો પરિચય ભાઈ હાતીમ અલવીએ પોતાના લેખમાં કરાવ્યો છે કે જે ‘મહાયુગ્મરાત’ ના દીવાળી અંકમાં પ્રકટ થયો છે.

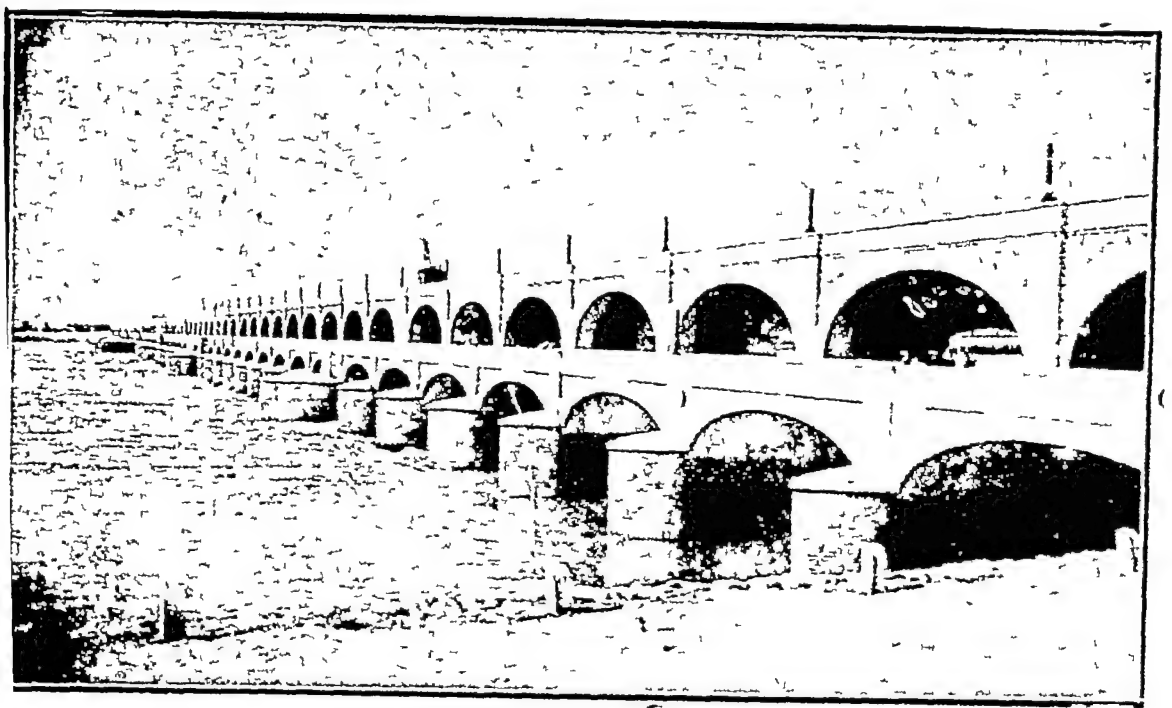
પ્રકરણ ૧ લું

હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

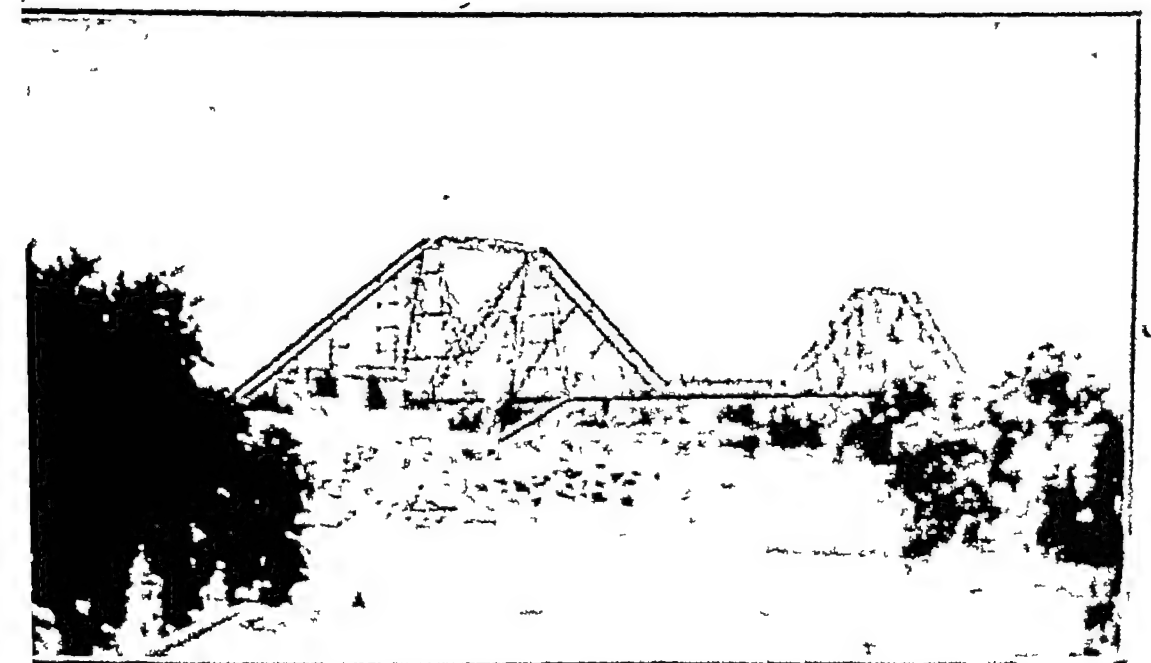
આખા સિંધને લીલોછમ બનાવનાર, એ સખખર ખરાબ છે. સખખર ખરાબ નામનો સિંધુ નદી પરનો બધ, સખખર ખરાબ એ એક દર્શનીય વસ્તુ કહેવાય છે. કહેવાય છે કે આ બંધની લંબાઈ ૧ માઈલની છે. તેમાં ૬૦ ફૂટ પહોળી એવી ૬૬ કમાનો છે. આ બંધમાં ૧૪૦૦ મણુ વજનનું એક એક બારણું છે. બારણાની ઊંચાઈ ૧૮ ફૂટ છે. આ દરવાજાઓ દ્વારા નહેરોના જુદા જુદા ફાંટાઓમાં પાણી જાય છે દરવાજા એવા ભારે છે કે એને માટે વીજળીનાં યંત્રો ગોઠવવામાં આવ્યા છે સફર ખરાબનું એકંદર ખર્ચ ૨૦ કરોડ રૂપિયા થયાનું કહેવાય છે.

સિંધ ભારતવર્ષના ઇતિહાસમાં એક અનોખું સ્થાન ધરાવે છે.

સિંધની પ્રસિદ્ધિમાં રણ (રેતી), ઉંટ અને વિદ્વાનો શું કહે છે ? ગધેડાને મુખ્ય સ્થાન ફેટલાક લેખકો આપે છે. સિંધના રણનાં વખાણ કરતા, ગુજરાતના મહાકવિ ન્હાનાલાલ કહે છે:-

સગર ખરાબ

રાજામંડળા પુલ નેમ નેમ નેમ

“બાઝની નગરવેલી કરતા શંકુતલાની વનવેલી
અધિકી છે, એમ તહમારા દેશ કરતા એ તહમારાં તો
રણ અધિકા, તમારા રણ તો જાણે સજવન પાનારાં
આવ્યા ને અમૃત છાટનારાં” ૧

સિંધની પ્રસિદ્ધ રણ ચીજો-રેતી, ઉટ અને ગધેડાનું પણ
ગુણગ્રાહક દષ્ટિએ મહત્ત્વ બતાવના વિદ્વાન લેખક જુદુરાય ડી
ખંધડીના કહે છે:—

“એડીશને રેતીમાંથીજ કિમતી અવાજ રોધી કાઢી
ફોનોગ્રાફની શોધમાં પ્રયોગ છે. એ રેતીમાં એ રત્ન-
કણિકાઓ છે. શોધે તેને જડે. ઉટ ને ગધેડાને પણ
કંઈ નાખી દેવાનાં નથી. સિંધની અનેક પ્રેમશીર્ષની
કથાઓમાં ઉટે કિમતી ભાગ ભજવ્યો છે. પવનવેગી
સાહણીએ ઇતિહાસમાં જવવાં ન પ્રકરણો રચ્યા છે. અને
સિંધનો વિકાસ કરવામાં પદાર્થો લાવ લઈ ના દરી,
ભાર વડેનાર અને તે દ્વારા કિમતી ભાગ લેનાર
ગધેડાં અને તેના ગરીબ માલીક હલકા લોક વર્ગના
લોકસાહિત્યને આજે નહિં તો ભવિષ્યમાં ઉચ્ચ સ્થાન
છે.”

પ્રકરણ ૧ છું
હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

વળી તેઓ સિંધની ગોરવગાથા ગાતાં કહે છે:—

“સિંધ આર્યોનું આદિનિવાસ સ્થાન છે સિંધ પાછળ
જવવાં ઇતિહાસ છે. પંબળ અને અફઘાનિસ્તાનની
પડોરામાં રહેલો એ પ્રાત અત્યારે ઇતિહાસ રચી
રહ્યો છે” ૨

આમ સિંધ, ઐતિહાસિક દષ્ટિએ અને સાહિત્યિક દષ્ટિએ પણ
મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. સિંધની અનેક બાબતો છે કે જે ઉલ્લેખ-
નીય છે, પરંતુ અહિં મારો ધરાદો સિંધ સંબંધી દૃષ્ટા પશ્ચિમ
આપવા પૂરતો હોઈ, આટલેથીજ સંતોષ માનવામાં આવે છે.

ક

૧ જુઓ, ‘શી કરાચી ઝુજ’ર સાહિત્યકલા મટોનસવ’ ના પ્રમુખ
તરીકેનું તેમનું વ્યાખ્યાન.

૨ જુઓ, ‘કરાચી ઝુજ’ર સાહિત્યકલા મટોનસવ’ પ્રસંગનો તેમનો
‘સિંધી સાહિત્ય અને કરાચી વિષે દંદક’ નામનો લેખ

જૈન ધર્મના પ્રચારનો મુખ્ય આધાર જૈન સાધુઓ ઉપર રહેલો છે. હંમેશા પગે ચાલવું, ટાઇ પણુ જાતની સવારી ન કરવી, દ્રવ્યના વ્યવહારથી દૂર રહેવું, ભિક્ષાવૃત્તિથી નિર્વાહ કરવો, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો, સાસારિક પ્રલોભનોથી દૂર રહેવું, સાઈ કે નરસું જે કંઈ મળ્યું તેને ઉપયોગમાં લેવું, સ્ત્રિઓના સંસર્ગથી દૂર રહેવું, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના કઠિન આચારો હોવા છતાં જૂના સમયમાં જૈન સાધુઓએ વિકટમાં વિકટ અને ભયંકરમાં ભય કર જ ગલો, પહાડો, નદી, નાળા અને રણોનું ઉત્સાહન કરી દૂર દૂરના દેશો સુધી મુસાફરી કરેલી છે. સિધ દેશ, કે જેનો ટૂંક પરિચય પહેલા પ્રકરણમાં કરાવવામાં આવેલ છે, એવા દેશમાં પણ એક સમયે જૈન ધર્મની જાહોજલાલી હતી. સંખ્યાબંધ જૈનાચાર્યોથી આ ભૂમિ પવિત્ર થતી હતી કહેવાય છે કે સિધદેશમાં એક વખતે ૫૦૦ જૈન મંદિરો હતાં મુસલમાનોના રાજત્વ કાળમાં પણ આ દેશમાં જન સાધુઓએ આવી રાજાઓ ઉપર પોતાના ચારિત્રની છાપો પાડી હતી. જૈનધર્મ પાળનારા અનેક શ્રીમતોએ જૈનધર્મની પ્રભાવનાના અનેક કાર્યો કર્યાં હતાં, એવું જૈન ઇતિહાસમાંથી પુસ્તક થાય છે.

પ્રકરણ ૨ જી જૈન દષ્ટિએ જૂનું સિધ

કદાચિત્ કાંઈને ખબર નહિ હોય કે આજે ગોડી પાર્શ્વનાથના નામે જે પ્રસિદ્ધિ થઈ રહી છે, એ ગોડીજીનું જૂનાં જૈન સ્થાનો મુખ્ય સ્થાન સિધમાંજ હતું—છે. નગરપાર-કરથી લગભગ પચાસ માઇલ દૂર અને ગઢારોડથી લગભગ ૭૦-૮૦ માઇલ દૂર ‘ગોડી મંદિર’ નામનું એક ગામ છે. અત્યારે માત્ર ત્યાં ભીલોનીજ વસ્તી છે. શિખરબંધ ગોડીજીનું મંદિર છે. મૂર્તિ વિગેરે કંઈ નથી મંદિર જીર્ણુ શીર્ણુ થઈ ગયું છે. સરકારે તેની મરમ્મત કરાવી છે આજથી વીસ વર્ષ પહેલાં નગરઠકાના એસીસ્ટેન્ટ ઇન્જીનીયર શ્રીયુત ફેનેહ્ય દજી પી. ઇદનાણી ત્યાં જાને જોઈ આવેલા. અને સરકારી હુકમથી એમાં શુ મુધારો વધારો કરવો આવશ્યક છે, એવું એસ્ટીમેન્ટ તૈયાર કરી આવેલ. મંદિરની પાસે એક ભોયડું છે. તેમાં ઉતરવાની તેમજે કાશિશ કરેલી; પણ ભીલોએ લય ખતાવવાથી તેઓ ઉતર્યા નહિ. ગોડીજીના મંદિરના કાટ વિગેરેના પત્થરો ઉમરકાટમાં એક સરકારી ખગલાના વરંડા વિગેરેમાં લગાવવામાં આવ્યા છે. સત્તરમી સદીના અનેલા એક સ્તવનમાં સુરતથી એક સઘ નિકળ્યાનું વર્ણન છે.

સઘ અહમદાવાદ, આખૂ, સંખેશ્વર અને રાધનપુર થઈ સોઇ, કે જે સિંધમાં જવા માટે ગુજરાતના નાકા ઉપર છેલ્લું ગામ છે, ત્યાંથી રણ ઉતરીને સિંધ તરફ ગયો હતો, પરંતુ ત્યાંથી આગળ વધવું થયુંજ કડીન લાગવાથી ત્યાંજ ગોડીછની લાવપૂર્વક સ્તુતિ કરી ગોડીછ ગઢારાજે સંધને ત્યાં દર્શન દીધાં સંધ ખુશી થયો. ચાર દિવસ ત્યાં મુકામ રાખી—ઉત્સવ કરી, પીલુડીના ઝાડ નીચે ગોડીછના પગલાં રચાવી, સંધ પાછો રાધનપુર ગયો.

આ સ્તવનની હસ્તલિખિત પ્રતિ શાન્તમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયછની પાસે છે.

આ સિવાય પ્રાચીન તીર્થમાળાઓમાથી પણ ગોડીછનું મુખ્ય સ્થાન સિંધ હોવાનું જણાય છે. આજ તો ગોડી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિઓ મંદિરે મંદિરે દેખાય છે

આજનું ઉમરકોટ એક વખતે સિંધમાં જૈનોનું મુખ્ય સ્થાન હતું. આજે પણ ત્યાં એક મંદિર અને પંદરેક શ્રાવકના ઘર મોજૂદ છે.

પ્રકરણ ૨ જી

જૈન દ્રષ્ટિએ જૂનું સિંધ

મીરપુરખાસની પાસે કાહુ-જે-ડેરાનું જે સ્થાન થોડા વર્ષો પહેલાં ખોદવામાં આવ્યું હતું, તેમાથી ઘણી પ્રાચીન મૂર્તિઓ નીકળી છે. કહેવાય છે, કે એમાની કેલીક મૂર્તિઓ જૈન મૂર્તિઓ છે

અત્યારે મારવાડની હકુમતમા ગણાતુ જૂનું ખાડમેર અને નવું ખાડમેર એ પણ એક વખતે જૈનધર્મની જાહોજલાલીવાળા સ્થાનો હતા, એવું ત્યાંનાં મંદિરો અને જૂના શિલાલેખો ઉપરથી પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાય છે.

આ સિવાય ખીજાં એવા અનેક સ્થાનો છે, કે ત્યાંથી જૈન ધર્મનાં પ્રાચીન અવશેષો મળે છે.

જે દેશમા જૈનધર્મના પ્રાચીન સ્થાનો મળનાં હોય, તે દેશના કોઈ વખતે જૈન સાધુઓનો વિદ્યાર્થ મોટા જૈન સાધુઓનો વિદ્યાર્થ પ્રમાણમાં થયો હોય, એ એક સ્વાભાવિક વસ્તુ છે, અને ત્યાં ત્યાં જૈન સાધુઓ

વિચર્યા હોય, ત્યાં ત્યાં કંઈને કંઈ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ થઈ હોય, તે પણ સ્વાભાવિક છે.

જૈનાચાર્યોએ લખેલી જૂની પદ્યાવલિયો અને પ્રશસ્તિઓમા એવા સેકડો પ્રમાણો મળે છે કે જેમાં જૈનાચાર્યોના વિક્રમ પહેલાં સિંધમા વિચરવાના ઉલ્લેખો મળે છે. જૂનામા જૂનું પ્રમાણ વિ. સ. પૂર્વે લગભગ ૪૦૦ના સમયનું છે, કે જે વખતે રત્નપ્રભસૂરિના પદ્ધર ચક્ષદેવસૂરિ સિંધમા આવ્યા હતા. અને સિંધમા આવતા તેમને ધણુ કષ્ટ ઊઠાવવું પડ્યું હતું. આ ચક્ષદેવસૂરિના ઉપદેશથી કંઠ નામના એક રાજપુત્રે જૈન મંદિરો બધાવ્યા હતા, અને પછી દીક્ષા લીધી હતી

કંઠસૂરિના સમયમા મરુકાટના કિલ્લાનું બોદકામ કરતાં નેમિનાથની મૂર્તિ નિકળી હતી. આ વખતે મરુકાટનો માંડલિક રાજા કાકુ હતો. તેણે શ્રાવકાને બોલાવી મૂર્તિ સોંપા દીધી હતી. શ્રાવકાએ એક સુંદર મંદિર બધાવ્યું અને કંઠસૂરિના હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

પ્રકરણ ૨ જી
જૈન દૃષ્ટિએ જૂનું સિંધ

વિક્રમરાજના ગાદી ઉપર આવ્યા પહેલાની આ વાત છે.

માળવાની રાજધાની ઉજ્જૈનીનો રાજા ગર્દભિલ્લ મહા અત્યાચારી હતો. જૈન સાધ્વી સરસ્વતીને પોતાના મહેલમાં ઉપાડી ગયો. જૈન સંઘે ગર્દભિલ્લને ધણું સમજાવ્યું, પણ તેણે ન માન્યું. તે વખતના મહાન આચાર્ય કાલકાચાર્યે પોતે પણ ધણી કાશિશ કરી. ગર્દભિલ્લ એકનો બે ન થયો. આખરે કાલકાચાર્યે પ્રતિજ્ઞા કરી કે— 'રાજનું! ગાદી ઉપરથી ઉબેડી ન નાખું', તો જૈન સાધુ નહિ ' ત્યાગી જૈનાચાર્યથી, પ્રજાના પિતા તરીકે ગણાતા રાજાનો આ અત્યાચાર સહન ન થયો. રાજાની પાશવિકતામા પ્રજાની બહેન બેટીઓની પવિત્રતા જોખમમાં આવતી જોઈ કાલકાચાર્યનું ખૂન ઉજળી આવ્યું. તેઓ ઉજ્જૈન છોડે છે, અને અનેક કષ્ટો વેડી સિંધમા આવે છે. સિંધુ નદીને પાર કરી તેઓ સાખી રાજાઓને મળે છે. આ સાખીઓ તે હોવાનું કહેવાય છે, કે જે સિથિઅન તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. (સકન્દર પછી સિથિઅન લોકોએ સિંધ જીત્યો હતો કાલકાચાર્ય જુદા જુદા સ્થાનોમાં કુલ ૯૬ સાખી રાજાઓને મળે છે, અને તેઓને માળવા અને બીજા પ્રાન્તો અપાવવાની શરતે સૌરાષ્ટ્રમાં થઈને માળવામાં

અમ જાય છે. ગર્દભિલ્લની સાથે યુદ્ધ થાય છે. ગર્દભિલ્લને ગાદીથી ઉમેડી નાખવામા આવે છે, અને તે શક રાજ્યએને માળવા તથા જુદા જુદા પ્રાંતો કાલકાચાર્ય ંહેચી આપે છે, અને પોતે તો સાધુના સાધુજ રહે છે.

આ પ્રમાણે કાલકાચાર્યેનુ સિંધ દેશમાં આવવું, એ જૂનું છે, અને જૈન ઇતિહાસમા એક અનોખી વસ્તુ ગણાય છે.

વિ. સ. ૬૮૪માં આચાર્ય દેવગુપ્તસૂરિએ સિંધ પ્રાન્તના રાવ ગોસલને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યો હતો. આની વિક્રમ પછી પરંપરા વિક્રમની ચૌદમી શતાબ્દિ સુધી સિંધમાં હતી. છેવટે તેની પેઢીમાં થએલો લુણાશાહ નામનો ગૃહસ્થ મારવાડમાં ગયો, અને તેનું કુળ એ લુણાવત કહેવાયુ.

વિ. સં ૧૧૩૦ ની લગલગમા મરૂકાટ, કે જે અત્યારે મરોટ કહેવાય છે, ત્યાં જિનવલ્લભસૂરિએ એક મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને 'ઉપદેશમાળા'ની એક ગાથા ઉપર ૬ મહિના સુધી વ્યાખ્યાન આપ્યું હતુ. આ શતાબ્દિમાં જિનભદ્ર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય વાચક પદ્મપ્રભ પણ ત્રિપુરા દેવીની આરાધના કરતા મોટે સિંધમાં આવ્યા હતા. તેઓ ડાંભરેલપુરમાં ગયા હતા. જસા નામના એક દાની શ્રાવકે મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો. અહિંના રાજ્યએ એક મંદિર બંધાવ્યું અને ઉપાધ્યાયજીએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી.

વિ. સં. ૧૨૨૭માં આ મરૂકાટમાં જિનપતિસૂરિએ ત્રણ જાથને દીક્ષા આપી હતી. 'વિક્ષિપ્ત ત્રિવેણી' મા મરૂકાટને મહાતીથ તરીકે ઓળખાવ્યું છે.

વિ સ ૧૨૮૦માં જિનચન્દ્રસૂરિએ ઉચ્ચતગરમા ફટલાક બી પ્રશંભને દીક્ષા આપી હતી.

વિ. સ ૧૨૮૨માં આચાર્ય સિદ્ધિસૂરિએ ઉચ્ચતગરમા યાદ લાધાએ કરાવેલા મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ વખતે ત્યાં ૩૦૦ થર જૈનોનાં હતા.

પ્રકરણ ૨ જુનું
જૈન દષ્ટિએ જૂનું સિંધ

વિ. સ. ૧૨૯૩માં આચાર્ય કલ્પસૂરિનું ચોમાસું મરૂકાટ (મારોટ) માં થયું હતું. ચોરડિયા ગોત્રના શાહ કાના અને માનાએ સાત લાખનું દ્રવ્ય ખર્ચાને સિદ્ધાચળજીનો સઘ કાઢ્યો હતો.

વિ. સં. ૧૩૦૯માં શેઠ વિમલચન્દ્રે જિનેશ્વરસૂરિ પાસે નગરકોટમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

વિ. સ. ૧૩૧૭માં આચાર્ય દેવગુપ્તસૂરિ સિંધમાં આવ્યા અને રેણુકોટમાં ચોમાસું કર્યું. ૩૦૦ ઘર નવાં જોનાનાં બનાવ્યાં, અને મહાવીરસ્વામીના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી

વિ. સ. ૧૩૪૫માં આચાર્ય સિદ્ધિસૂરિના આજ્ઞાકારી જયકલશ ઉપાધ્યાયે સિંધમાં વિહાર કરીને ઘણાં શુભ કાર્યો કરાવ્યા હતાં.

પ્રકરણ ૨ જી
જેન દષ્ટિએ જૂનું સિંધ

વિ. સ. ૧૩૭૪માં દેવરાજપુરમાં રાજેન્દ્રચન્દ્રાચાર્યનું આચાર્યપદ અને કેટલાકોની દીક્ષા થઈ હતી.

વિ. સ. ૧૩૮૪માં જિનકુશલસૂરિએ કયાસપુરમાં અને રેણુકોટમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

વિ. સ. ૧૩૮૯માં જિનકુશલસૂરિ સિંધના દેરાહલ નગરમાં સ્વર્ગવાસી થયા હતા, અને તેમના શિષ્ય જિનમાણિક્યસૂરિ ગુફાની સમાધિના દર્શન કરવા ગયા હતા. ત્યાંથી જેસલમેર જતા પાણીના અભાવે તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

વિ. સ. ૧૪૬૦માં ભુવનરતનાચાર્યે દ્રોહદટ્ટામાં ચોમાસું કર્યું હતું

વિ. સ. ૧૪૮૩માં જયસાગર ઉપાધ્યાયે મમ્મરવાહનમાં ચોમાસું કર્યું હતું.

વિ. સ. ૧૪૮૩માં ફેરીદપુરથી નગરકોટની યાત્રા માટે એક સઘ નિકળ્યો હતો.

વિ સ ૧૪૮૭માં જયસાગર ઉપાધ્યાય માળ્યારખપુરમાં આવ્યા હતા આ વખતે અહિં શ્રાવકોના ૧૦૦ ઘર હતાં.

વિ. સં. ૧૪૮૪માં જયસાગર ઉપાધ્યાયે મલીકવાહનપુરમાં ચોમાસુ કર્યું હતું.

વિ. સં. ૧૪૮૪માં જયસાગર ઉપાધ્યાયે કોંગડામાં આદિનાથ ભગવાનની યાત્રા કરી હતી.

સોળમી શતાબ્દિમાં થઇ ગયેલ જિનચન્દ્રસૂરિના શિષ્ય જિનસમુદ્રસૂરિએ સિંધમાં પચનદની સાધના કરી હતી.

વિ. સં. ૧૬૫૨માં જિનચન્દ્રસૂરિ પચનદને સાધીને દેરાઉલનગર ગયા હતા, જ્યાં જિનકુશલસૂરિનાં પગલાનાં દર્શન કર્યા હતા.

વિ. સં. ૧૬૬૭માં સમયસુંદરજીએ ઉચ્ચનગરમાં 'શ્રાવક-આરાધના' નામનો ગ્રંથ બનાવ્યો હતો.

પ્રકરણ ૨ જી
જૈન દષ્ટિએ જૂનું સિંધ

આ સિવાય મુલતાન, ખોજવાહન, પરશુરોડ કોટ, તરખાટક, મલીકવાહનપુર, ગોપાયલપુર, કોટીમગ્રામ, હાજી-ખા-ડેરા, ઇસ્માઇલ ખાં-ડેરા, ભેહરાનગર, ખારખારા, દુનિયાપુર, સહીનગર, નયાનગર, નવરંગખાન, લોદીપુર વિગેરે એવા અનેક ગામો છે, કે જ્યાં અનેક જૈન ઘરનાઓ થયાના ઉલ્લેખો, પદાવલિયો અને ખીજા અનેક ગ્રંથોમાંથી મળે છે.

આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ સમજાય છે, કે સિંધમાં એક વખતે સાધુઓનો પિદાર બહોળા પ્રમાણમાં થતો હતો મંદિરો ઘણાં હતાં. જૈનધર્મની જાહેરલાલીનાં અનેક કાર્યો થતા હતાં દીકરાઓ અને પ્રતિષ્ઠાઓ થતી હતી.

ઉપરના સરનો ઉપરથી આગલો જોઈ મળતા કીએ કે વિ. સ. ૧૨૪૦૦ થી વિક્રમની સમયની ગણતરી મુઝી ને. જે

સાધુઓનો વિહાર અને જૈન ઘટનાઓ સિંધમાં ખરાબર બનતી રહી છે.

આવી રીતે સત્તરમી શતાબ્દિ પછી સાધુઓ સિંધમાં વિચર્યા હોય, તે સમ્બન્ધીનું પ્રમાણ ન્યાસુધી ન મળે ત્યાસુધી આપણે માની શકીએ કે છેલ્લા લગભગ ત્રણસો વર્ષથી સાધુઓનો વિહાર સિંધમાં બંધ રહ્યો હોવો જોઈએ.

એક ખુલાસો કરી નાખવો જરૂરનો છે. ઉપર સિંધનાં જે જે ગામોમાં જૈન સાધુઓના આવ્યાનો અને જૈન ઘટનાઓ ખુલાસો બન્યાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તે બધાં ગામો અત્યારે સિંધમાં છે, એવું નથી. તેમાંના કેટલાક ગામોનું અત્યારે નામ પણ નથી. કેટલાંક ગામો ભાવલપુર મટેમાં છે. કેટલાક પંજબમાં છે. કેટલાક રાજપુતાનામાં છે, અને કેટલાક ઠેક સરહદ ઉપર છે. આમ હોવાનું એકજ કારણ છે, અને તે પહેલા પ્રકરણમાં બતાવ્યું છે તેમ, સિંધની હદ અત્યારે જેટલી માનવામાં આવે છે, તેટલીજ પહેલાં ન હતી. પંજબ, અફઘાનિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ, ખતુચિસ્તાન, ભાવલપુર, રાજપુતાના અને જેસલમેર, એનો મોટો ભાગ સિંધનીજ અન્તર્ગત હતો, અને તેટલા માટે તે બધા ગામોનો ઉલ્લેખ સિંધમાં કર્યો છે.

પરિણામે, એ કહેવું સરાસર ખોટું છે, કે અઢી હજાર વર્ષમાં કોઈ પણ જૈન સાધુ સિંધમાં આવ્યા નથી. બેશક નૈઋત્યકાલ કે જે અત્યારનું હૈદ્રાબાદ છે, ત્યાં અથવા એક વખતનું દસ-વીસ મંચી-મારોનું ગામકુ ધડબોબંદર, કે જે અત્યારે કરાચી તરીકે ઓળખાઈ રહ્યું છે, ત્યાં તો કોઈના આવ્યાનું પ્રમાણ મળતું નથી. બાકી સત્તરમી શતાબ્દિ સુધી સિંધમાં સાધુઓ વિચર્યા છે, એ વાત નક્કી છે.

પચ્ચીશ વર્ષ ઉપરની વાત છે. જગતપ્રખ્ય ગુરૂદેવ શ્રી વિજયધર્મસુરિ મહારાજનું ચતુર્માસ પચ્ચીશ વર્ષ પહેલાં ખ્યાવર (નયા શહેર)માં હતું. કરાચીના એક ગૃહસ્થ ગુરૂ મહારાજને વદન કરવા આવ્યા. થોડા દિવસની મિથરતા કરી. પરસ્પર પરિચય થયો. તેમણે સિંધ જેવા અનાર્થ કહેવાતા મુલકમાં ગુરૂમહારાજને પધારવા માટે વિનંતિ કરી. “હજારો વર્ષના ઇતિહાસમાં કોઈ પણ જૈન સાધુ સિંધમાં આવ્યા હોય, એવું અમે જાણતા નથી કબ્જે ધાણું છે, પણ આપજ સાહસ ખેડી શકશો અને સિંધનો દરવાજો ખોલી શકશો.” આ એમના શબ્દો હતા તે પછી તો વર્ષો બાદ યુગોનાં બહાણું વહી ગયાં. ગુરૂદેવ પણ સ્વર્ગે સિધાવ્યા, છતાં કરાચીના તે પ્રસિદ્ધ કાર્ય-કર્તા ભાઈ પોપટલાલ શાહ (પી. ટી. શાહ)ની વિનંતિએ વિરામ ન લીધો. તેમની વિનંતિ બરાબર ચાલુ રહી. સિંધમાં પ્રચાર કરી શકે, કંટો સહન કરી શકે, જૈનેતર પ્રજા ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે, આવા કોઈ પણ સમયજ સાધુને સિંધમાં લાવવાની કોશિશ તે અને તેમના મિત્રો ખુશાલચંદ વખ્તાભાઈ વિગેરે કરતા રહ્યા. કરાચીના સધમાં પણ તે સંજયી ઉઠાપોહ ચાલુ રહ્યો. ગમે તે ખર્ચે સાધુઓને સિંધમાં લાવવા, આ લાવના કરાચીના પ્રત્યેક ગૃહસ્થને ઉત્તમ થઈ. ભાઈ પોપટલાલ તે પછી તો અનેક વખત મળ્યા અને પત્રવ્યવહાર દ્વારા પણ એમની વિનંતિ ચાલુ રહી.

સિંધ એટલે જાણે એક ખીજ દુનિયા, એમ અમે સમજતા. “જૈન સાધુથી સિંધમાં જઈ શકાયજ નહિ” ઉદયપુરમાં ડૉક્ટરશન ‘સિંધ તો એક રાક્ષસી મુલક છે.’ પગે ચાલવાનું, રેતીના રણોને રંગદોળી આગળ વધવાનું, ભિક્ષાની દુર્લભતા, જંગલો પસાર કરવાનાં, આવી મિથિતિમાં જૈન સાધુનું સિંધમાં જવું વધારે ખતરનાક કહી શકાય દિવસો પીતતા ગયા, પરંતુ શ્રી પોપટલાલના શબ્દોનો ધ્વનિ કાનોમાં અને દિલમાં બરાબર ગુંજારત કરતો રહ્યો તેની રદામે અવાજ પાછો થતો. “જે દેશમાં સેકરો વર્ગોથી જૈન સાધુઓનો વિદાર થયો નથી, તે દેશમાં સૌથી પહેલાં જવાનું સત્તાવાજ સાંપડે તો કેટલું સારું?” પરંતુ જે વસ્તુ જે કાંઈ બનવાની હોય છે, તેમાં ફેરફાર રૂપ ગ્રહીતો નથી. પણ વર્ષો સુધી ગુજરાત કાશિયાવાસને જોડી બંધાવ, મજા,

પ્રકરણ ૩ જી.
ઉત્થાન.

મારવાડ, મેવાડ, માળવા, યુ. પી., સી. પી., ખાનદેશ આદિ દેશોમાં ભ્રમણ કરી પછી, જ્યારે મારે ગુજરાતમાં જવાનું થયું, ત્યારે પાછું કરાચીનું પ્રક્રમ ઉભું થયું. કરાચીના જૈન સંઘની વિનંતિ શરૂ થઈ. ઘણાં વર્ષો પછી ગુજરાતમાં જવાનું થએલું હોવાથી એકદમ ગુજરાતને છોડીને ખીજા દેશમાં જવું પણ મારે માટે અશક્ય હતું, છતાં ભવિષ્યના ઉદ્ધરમાં શું ભર્યું છે, એની કાને ખબર છે? પાટણનું ચતુર્માસ નક્કી કરી થોડા દિવસ માટે આણું જવાનું થયું, ત્યાં તે ઉદયપુરનું ડેપુટેશન આવ્યું પાટણ અને ઉદયપુરની 'ટંગ ઓફ વોર' માં ઉદયપુર જીતી ગયું. ઉદયપુરના ચતુર્માસમાં પાછી કરાચીના સંઘની વિનંતિ શરૂ થઈ, એટલુંજ નહિ, પરંતુ આગેવાન ગૃહસ્થોનું એક ડેપુટેશન ઉદયપુર આવ્યું. આ ડેપુટેશનમાં શેઠ ખીમચંદ જે. ખાનાચંદ, મણિલાલ લહેરાલાખ મહેતા, શ્રીયુત પી. ટી. શાહ અને ચત્રભુજ વેલજી-એ મુખ્ય હતા.

પ્રકરણ ૩ જી ઉત્થાન.

નવા પ્રદેશમાં પ્રવેશવાની ભાવના હૃદયમાં ઉછળતી હોવા છતાં, પગે ચાલનારા અમારા જેવા સાધુ-સ્વીકૃતિ, પણ વચમાં ખારી એના વિહારની વિકટતા સિંધની ભૂમિ માટે એટલી બધી ભયજનક લાગતી કે એકદમ 'હા' પાડવાનું મન ન થતું. પરંતુ મનુષ્ય સ્વભાવ પણ એક ચીજ છે. કરાચીનો જૈનસંઘ, પોતાના ધર્મની ઉન્નતિ માટે, સિંધમાં જૈનધર્મનું ઉજ્જવળ મુખ બતાવવા માટે અને ભગવાન મહાવીરનો અદિસાનો સંદેશ સિંધના હિંસક અને માંસાહારી મનુષ્યોના કાનો સુધી પહોંચાડવા માટે હજારો રૂપિયાનો વ્યય કરી પોતાના ગુરૂઓને ગમે તે ભોગે લઈ જવાની તાલાવેલી ધરાવે, એને સર્વથા નિરાશ કરવાનું સાહસ મારાથી ન થઈ શક્યું. મને લાગ્યું કે મારા માનનીય બંધુ મુનિરાજશ્રી જયંતવિજયજી જે સિંધ આવવાનું કબૂલ રાખે, તે મારે જવું. મારો નિર્ણય મેં ડેપુટેશનને જણાવ્યો, અને જ્યાંસુધી શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ તરફથી સ્વીકૃતિનો જવાબ ન આવે, ત્યાં સુધીને માટે મેં શાંતિનો દમ ખેંચ્યો.

ડેપુટેશન મારવાડના તે ગામમાં ગયું કે જ્યાં શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ વિચરતા હતા. ડેપુટેશનની સાથે મારી થર્ટ હતી કે "શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ હા પાડે, તાપણ હું મેવાડના ઉત્તર-પશ્ચિમ

વિભાગમાં જઈ છું, ત્યાંથી મારવાડમાં થઈને સિંધમાં આવી શકું.”

શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજે હા ભરી. પરંતુ કુદ્ગતને કષ્ટ ઓરજ ગમતું હશે. મેવાડના પહાડી પ્રદેશોમાંથીજ નિકળતાં નિકળતાં મને સમય લાગી ગયો મેવાડમાંથી છૂટી મારવાડમાં ફર અને પછી સિંધ માટે પ્રયત્ન કરૂં, ત્યાં તો ગરમી એટલી બધી ફાટી નિકળે કે વિહાર થઈ શકેજ નહિ. આખરે કરાચીના સંધની સમ્મતિથી એક ચતુર્માસ મારવાડમાં કરવાનું નક્કી રાખ્યું.

‘અણીનું ચૂક્યું સો વરસ જીવે’. જે મુનિરાજને સિંધમાં આવવાની જરાય ઇચ્છા નહતી, અણીનું ચૂક્યું સો વરસ જીવે. તેઓ ઠંડા કાળને શાન્તિ પામ્યા ચાલો, આગે આગે ગોરખ જાગે.

સીરાહી ઝેટના પાડીવમા મેં ચતુર્માસ કર્યું અને મુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજી આદિએ તેની પાસે જ બલદ્દમાં કર્યું. અમે જાણ્યું કે, ચાર જ મહિનાની મુદતમાં તો કરાચીના સંધનો, સાધુઓને સિંધમાં લઈ જવાનો ઉલ્લેખ શાંત થઈ ગયો હશે. પણ ભૂખની વેદના જાળે સમય સહન થઈ શકતી નથી. કરાચીના સંધને આકંઠ ભૂખ લાગી હતી. એમને મન મુનિરાજેના દર્શન અને મુનિરાજનું વ્યાખ્યાન, એ જીવનની ધન્ય ઘડી સમાન હતું. પચ્ચીસ-પચાસ કે મો વર્ષથી દોરી લોટો હાથમાં લઈ કરાચી પેટ ભરવાને આવેલા આજે એક સારી મોટી સંખ્યામાં, જે પૈસે મુખી અને એક સારું મંત્રિ, ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા, વાડીઓ વિગેરેના સાધનોથી પૂરું થવા છતાં, ધણીઓને તો જનસાધુઓના દર્શન સરખાં પણ નહિ થયાં હશે. કેટલાકાએ લગ્નાદિ પ્રસંગે દેશમાં જતાં એકાદ વખત ક્યાય સાધુને જોઈ લીધા હોય, તો જોઈ લીધા હોય. આવી સ્થિતિમાં કરાચીનો સંધ પોતાના ગુરુઓના દર્શન અને ઉપદેશ શ્રવણ માટે અતિ ઉત્સુકતા ધરાવે, તો તેમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ?

પ્રકરણ ૩ બું
ઉત્થાન.

ગોમાસ ઉતરનાંજ પાછો તકાદો ચડ્યો. સાપેના મુનિરાજને પછું સમજાવવા છતાં તેઓનું દિલ આગળ વધતું ન હતું. એકાદ માધુની સાથે સિંધ જેવા લાખા અને વિદરાજ પ્રદેશમાં જવાની

હિમ્મત ચાલતી ન હતી. પરિણામે લગભગ અમારા મંડળે એવો નિશ્ચય કર્યો કે 'હવે કરાચીનો વિચાર માઠી વાળવો અને કરાચીના સંઘને સિંધમાં આવવાની અશક્યતા બતાવી, ખીજા કાષ્ટને વિનતિ કરવાનું જણાવવું.'

તા. ૪ જાન્યુઆરીના દિવસ હતો. રાત્રિનો સમય હતો.

મારવાડના ખીવાણદી ગામમાં અમારી સત્યાગ્રહની નોટીસ' મિથરતા હતી. એરણપુરારોડથી એક સાથે બે તાર મળ્યા. એક તાર કરાચી સંઘને હતો, જેમાં આગ્રહ પૂર્વક વિનતિ અને ડેપ્યુટેશનની તૈયારી જણાવી હતી. ખીજો તાર કરાચીના એક વખતના પ્રસિદ્ધ આગેવાન શેઠ કાળા ગલાના પોત્ર ચતુર્ભુજભાઈનો હતો. જેમાં વિનતિનો સ્વીકાર નહિ કરવામાં આવે, તો પોતે અને ખીજાઓ ઉપવાસ ઉપર જશે. એવો નિર્ણય જાહેર કર્યો હતો. ઘણી વખત માણસોને એવા ધર્મસંકટમાંથી પસાર થવું પડે છે કે જેનો કંઈ નિર્ણય તેજ સમયે થઈ શકતો નથી. ક્યાં તો સિંધના વિચારને દૂર મૂકી નિશ્ચિન્તતા પૂર્વક ખીજી તરફનો કાર્યક્રમ ઘડાઈ રહ્યો હતો. અને ક્યાં એકાએક આ બમગોજો ફૂટ્યો. તાર કરનાર અને તેમના મિત્રો ઉપવાસ ઉપર જાય કે ન જાય, છતાં પણ સંઘની અને ઉપવાસ ઉપર જવાની નોટીસ આપનાર ગૃહસ્થ અને તેમના મિત્રોની સાચા દિલની વિનતિ હતી, એમાં તો કંઈ શક નહોતો.

દિલ પીગળ્યું, વિચારોમાં પરિવર્તન થયું, સાથીઓની સાથે મસલતો કરી કંઈક તેમના દિલ પણ ઢીલાં પડ્યાં. આખરે શિવ-ગંજમાં રહીને આઠ દિવસ સુધી વિચાર કરવાનું રાખ્યું અને સંઘને જવાબ આપ્યો.

આંગણી બતાવીએ, તો પોંચો પકડતાં વાણિઆઓને ક્યાં નથી આવડતું ? વિચાર કરવામાં આઠ દિવસ અમારા ખીજવાર ડેપ્યુટેશન પૂરા ન થયા, ત્યાં તો શેઠ વાઘજી ગુલામચંદ, શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ, શ્રીયુત મણિલાલ લહેરાભાઈ મહેતા, શ્રીયુત મુલજીભાઈ જીવરાજ અને લાઈ કુલચંદ વર્ધમાન-એ ગૃહસ્થોનું ડેપ્યુટેશન આપીને ઉભું રહ્યું.

મારી તો જીમ અવાક હતી. આટલી આટલી કસોટીમાંથી પસાર થવા છતાં, સઘ હજુ પણ અમને લઈ જવામાં મક્કમ છે, એ વિચારે મારા દિવને રડાવી દીધું. “ શા માટે કરાચીનો સઘ આટલો આટલો આગ્રહ કરતો હશે ? શું એમને કંઈ અમારી પ્રાપ્તિની સ્વાર્થ સાધવાનો છે ? ના, એમને એકજ ધગશ છે. સિધની પ્રત્નને મહાવીરના ત્યાગી સાધુઓના દર્શન કરાવવાં છે. અહિંસાનો સંદેશ સભળાવવો છે. ગુરુઓની વાણી સાભળવાનો લ્હાવો લેવો છે ધર્મની ક્રિયાઓ સમજવી છે. આ પારમાર્થિક સિદ્ધિને સાધવાને માટે અગારમાં પ્રાણ સમાન પોતાની લક્ષ્મીનો ભોગ આપવા તૈયાર થવા છે. વિહારમાં સાધુઓને જરાપણ તકલીફ ન પડે, તેટલાની ખાતર પોતાના ધધા રોજગાર છોડી મુસાફરીમાં કંટોને ઉઠાવવા તૈયાર થવા છે. જૈનસંઘ આટલો બધો ભોગ આપવાને માટે તૈયાર હોય, તો પછી અમારે સાધુઓએ શું તેમની વિનંતિનો સ્વીકાર ન કરવો ? ”

અમારે ગમે ત્યાં વિચરીને પણ ઉપદેશ તો આપવાનો જ છે. પછી સાધુને ગુજરાત શું અને કાઠિયાવાડ કર્તવ્યનું સ્મરણ શું ? સિધ શું અને પંજાબ શું ? મેવાડ શું અને મારવાડ શું ? જ્યાં લાલ દેખાય, ત્યાં પહોંચી જવું, એ અમારું કર્તવ્ય છે. સયમની રક્ષાપૂર્વક બની શકે તેટલું બીજાનું હિત કરવું, એ અમારું કામ છે, ભગવાન મહાવીર અને મહાવીરના અનુયાયીઓ અનાયો દેશમાં વિચર્યા છે, ને ભયકર કંટો સહ્યા છે. આજનો ભક્ત વર્ગ પોતાના ગુરુને જરાપણ કંટ ન પડવા દે, એટલી કાળજી અહાપૂર્વક રાખે છે સાધુને વળી બીજો વિચાર એ શો કરવાનો હોય ? ક્ષુધાની નિગતિ માટે પાણી અથ, શરીરને ઠંડકવાને માટે બે ચાર કપડા અને સુવા બેસવાને માટે સાડા ત્રણ દાયતી જખીત-ગાટડું બે મળી જતું હોય, તો એક સાધુને માટે- એક મરત ફરીને માટે બીજી વસ્તુની જરૂર એ શી છે ? જ્યાં ભક્તોનાં ટોળા ખમા ખમા કરતાં ઉભાં રહ્યાં હોય, જ્યાં રોજને રોજ બેનડના સરોદથી સાંભળ્યા થતા હોય, જ્યાં ભક્તોનાં આગ વખત સ્વચ્છ મુજબના આહાર પાણી બેઠાગવવાને માટે તૈયાર રહેતી હોય, જ્યાં ઉંચામાં ઉંચી જાતની મહમતો અને સંકેતોની કિંમતની કામગીરી બેઠવાને મળતી હોય જ્યાં સાંજની શિવરાત્રી આસીસાન મહેલો બેઠવાને મળતા હોય અને જ્યાં પદ ઉપર પદ

પ્રકરણ ૩ બું
ઉત્થાન.

ચઢાવીને આખો દિવસ ઊંકશીના સડાકાઓ સાથ ગામ ગપાટા મારવામાં સમય વ્યતીત થતો હોય, એવા સ્થાનોમાં રહીને જીવન વ્યતીત કરવું, એમાં સંયમની શોભાયે શી છે? સંયમની કસોટી પે શી છે? આનંદ ત્યા છે કે જ્યાં જ્ઞાન કસોટીની કરનારા ચર્યાવાદીઓ સામે આવીને ખેસે છે. આનંદ ત્યા છે કે જ્યાં ધોર હિસામા સ્ત્રી પત્ની રહેલા લોકોને અહિંસા દેવીનાં દર્શન કરાવવામાં આવે છે. આનંદ ત્યા છે કે જેમણે જૈનધર્મનું નામોનિશાન પણ ન સાંભળ્યું હોય, તેઓ જૈનધર્મના ચર્યોને સાભળવાથી મંત્રમુગ્ધ થતાં હોય. આ બધા આનંદની આગળ વિહારના કુટો, એ કુટો તરીકે નથી દેખાતા. ખરી વાત તો એ છે કે સાધુ જ્યારથી માતપિતાને, ધરખારને, પુત્ર પરિવારને, જાતિપાતિને, દેશવેષને છોડી સાધુતા સ્વીકારે છે, ત્યારથી જ કુટ એ તો એમને માટે નિર્માણ થયેલી એક વસ્તુ છે. ઇચ્છાનો રોધ એજ તપસ્યા છે. અને એ તપસ્યા કરવા માટેજ માણસ સાધુ થાય છે.

પ્રકરણ ૩ જી ઉત્થાન.

વિચારોનું આદોલન ખૂબ થયું. માનનીય આત્મગધુ મુનિરાજશ્રી જયતવિજયજી, મુનિરાજ શ્રી વિશાળવિજયજી, મુનિશ્રી હિમાશુવિજયજી, મુનિશ્રી નિપુણવિજયજી, મુનિશ્રી દાનવિજયજી અને મુનિ જીવવિજયજી એમણે સાથ આપ્યો અને સાથે ચાલવા તૈયાર થયા.

સંઘના ઉપ્યુદેશનને અમારો નિર્ણય જણાવ્યો.— “ચાલો અમે સિંધમાં આવવા તૈયાર છીએ” શ્રી સ્વીકૃતિ અને પ્રસ્થાન જયન્તવિજયજી મહારાજે ઉમેર્યું—
“પણ એક શર્ત છે, એક ચોમાસાથી વધારે રહેવાની વિનંતિ તમારે ન કરવી.” શેડીઆઓએ જવાબ આપ્યો: “વિનંતિ કરવી એ તો અમારો ધર્મ છે, છતાં આપ અમારા સંઘનું માન રાખો છો, તો ‘અમે’ આગ્રહ નહિ કરીએ” વ્યવહારકુશળ ગૃહસ્થોના ‘અમે’ ની શી મતલબ હતી? એની ખબર તો, કરાચીમાં એક ચોમાસુ પૂર કરીને વિહારની અનુમતિ માગી, ત્યારેજ પડી કે ‘અમે’ એટલે ત્યાં આવેલા ૫-૬ ગૃહસ્થોજ; બાકી સંઘના પંદરસો માણસોને ગમે તેવો આગ્રહ કરવાનો હકક હતો. અસ્તુ.

સિંધ તરફ વિહાર કરવાની સ્વીકૃતિ, પેલા ઉપવાસ ઉપર જવાનો નિર્ણય બહાર કરનાર ભાઈ ચતુર્ભુજ ઉપર આ શબ્દોથી લખી મોકલી :—

“ઉપવાસ ઉપર જવાના સત્યાગ્રહની સૂચનાએ મારા દિલને હચમચાવી મૂક્યું હતું. આખરે તમારી અને કરાચીના સમસ્ત શ્રીસિંધની-ન્હાના મોટા સૌની આંતરિક લાગણી અને ભક્તિએ વિજય મેળવ્યો છે. પાલીતાણા જવાની દૃઢભાવના, એકપણ સાધુની સિંધમાં નહિજ આવવાની મક્કમતા, આ બધી બાબતોમાં પલટો ખવરાવી દીધો છે—એક માત્ર તમારા સમસ્ત ભાઈઓ બહેનોના આતરિક પ્રેમે-લાગણીએ-ભક્તિએ.

“કરાચી આવવાનું નક્કી કર્યું” છે. પોષ સુદિ ૪ના દિવસે ખસ્યાન કરીશું એકાદ મહિનાની અંદર બાહરે પહોંચવા ધારીએ છીએ. તમે નણીને ખુશી થશો કે, શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ અને મારી સાથેના બીજા સાધુઓએ પણ સાથે આવવા કબલ કર્યું” છે. કુલ ૭ સાત સાધુઓ આવીશું.

“તમે નણતા હશો કે હું કરાચી શહેર જવા નથી આવતો. તમારા જેવા ભક્તોના ધરની સુંદર ગાયરીથી બહારવા નથી આવતો-હું આવું છું સિંધમાં કંઈ સેવા કરવાને, બગવાન મહારીરને સદેશ સંભળાવવાને. આ કાર્યની સફળતા ઘોડે ધણે અંશે પણ ત્યારેજ થઈ શકશે કે, જ્યારે વ્યવસ્થા અને સંગઠન પૂર્વક કામ ઉપાડવામાં આવશે. આ જમાનો પ્રચાર કાર્યનો છે, એ ભૂલવું ન જોઈએ.”

તા. ૧૬મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૭, મિતિ પોષ સુદિ ૪ સં. ૧૯૯૩ શનિવારનો દિવસ હતો. સવારના સવા નવ વાગે શિવગંજની પેઠાવાડોળી ધર્મશાળાથી, સિંધની યાત્રા માટે દેવગુરુ ગુરુજી સ્વયં સાત સાધુઓએ, અન્યમિત સાધુઓની અને શૂદ્રોની વિનય જતા પ્રગથન કર્યું.

પ્રકરણ ૩ જી
ઉત્થાન

પગે ચાલનારા અને ભિક્ષાવ્રતિથી નિર્વાહ કરનારા જેન સાધુઓને સિંધમા પ્રવેશ કરવો એ કેટલો કઠિન છે, એ પહેલાં બતાવવામાં આવ્યું છે. ઘણા વર્ષોથી સાધુઓનો વિહાર બધ થઈ ગયો હતો, રેગીસ્તાનમાં જવાનું, મુસલમાનોનીજ મોટે ભાગે વસ્તી, હિંદુઓ તે પણ મત્સ્ય માસના ખાનારા, પાણીની મહા કઠિનાઈયો, લોકો તામસિક પ્રકૃતિના, વાતવાતમાં કુહાડીનો ધા કરતા વાર લગાડે નહિ, કાળું સુથણ, કાળુ લાંબુ પહેરણ અને ખભે કુહાડી લઈને નિકળેલો માણસ જે કોઈ એકલાને જંગલમાં મળી ગયો હોય તો છાતી ધડક્યા વગર ન રહે રખેને શું કરશે? આવા મુલકમાં પ્રવેશ કરવો, એ કેટલો કઠિન છે, એ રહેજે સમજી શકાય તેમ છે.

ઘણી વખત અગ્નણી વસ્તુમા ભય વધારે લાગે છે જ્યારે કેટલીક વખત અગ્નણી વસ્તુમાં, જે કોઈએ ભડકાવ્યા ન હોય તો નિર્ભયતા-પૂર્વક પસાર પણ થવાય છે. પછી ભલેને ભયંકર રસ્તો હોય આગ્રુથી ઉદયપુર જતાં એક ભયંકર જંગલમા અમે ઉતરી પડેલા, એવું ભયંકર કે આખી જીંદગીમાં કોઈ વખત નહિ જોયેલું, છતાં નિર્ભયતા પૂર્વક તેમા ચાલ્યા ગએલા. એક વખત માત્ર ૬ શીટ ઉપર ખેડેલો વાઘ એકાએક મારી નજરે પડ્યો. જરાક ક્ષોભ થયો, પણ તત્કાળ વાઘ ઉડીને પુંઠ ફેરવી ચાલતો થયો. જે કોઈએ પહેલાથીજ ડરાવી માર્યા હોત, તો વાઘ મળત કે ન મળત, પરંતુ આગ્રુ જે જંગલ ચારે તરફ આખો ફેરવવામાં ને છાતીની ધડકનમાજ પસાર થાત.

સિંધના વિહારના પ્રારંભમાજ ભયના ભણુકારા લોકોએ કાનમા નાખ્યા હતા ‘સિંધ તો રાક્ષસી મુલક છે.’
ભયના ભણુકારા ‘સિંધમા સાપોનો એટલો બધો ઉપદ્રવ છે કે ચાલતાં ઉડીને માણસના માથા ઉપર ચડી ખેસે અને ફૂક મારી પ્રાણ લઈ ચાલતો થાય.’ ‘રેતીના રણ એટલા બધા જખ્ખર છે કે એક વટાળીયો આવે તો ગામનાં ગામ દટાઈ જાય.’ ‘માંસાહાર એટલો બધો છે કે કોઈ નાના ગામમાં તો આપણાથી ઉભુ પણ ન રહેવાય, આવો પાપી મુલક આ છે.’

એકે તો ઉમેર્યું કે ‘સિંધની ભૂમિજ એવી છે કે તે ભૂમિમા

પ્રકરણ ૪ થું

સાધન અને સહકાર

પગ મૂકતાંજ ખુદ્દિ ભ્રષ્ટ થયા
સરવણુની શ્રદ્ધા ક્યાં ખુટી ? વગર રહેતી નથી.' આની પુષ્ટિમાં
સરવણુની કથા સંભળાવી.

સરવણુ એક કાવડના બે પડલામાં માતાપિતાને બેસાડી કાવડ
પોતે ઉપાડી માતાપિતાને સડસઠ તીર્થની યાત્રા કરાવવા
લઈ નિકળ્યો. ઘણી યાત્રાઓ કરાવ્યા પછી એક વખત
માતાપિતાને ઉપાડી જતા જતાં એના વિચારોમાં પરિવર્તન થયું.
આ ધરડા ઢાંચાઓને ઉપાડી ઉપાડીને ક્યાં મુઘી ફરીશ ? ગુરુસામાં
કાવડ નીચે પટકી. માતાપિતાને કહ્યું, — 'જત્રા કરો તો કરો,
નહિં તો પડો ખાડમાં, મારાથી હવે ઉપાડીને ચલાતુ નથી.'
માતાપિતાની લલિત માટે મરી પડનારો સરવણુ આજે લલિતશૂન્ય
બન્યો. માતાપિતા રતબ્ધ થયાં. આ બહાલા સરવણુને આજે આ
શું સૂઝયું ? છેવટની અવસ્થાએ પહોંચેલાં માતાપિતા ગભરાયાં,
સરવણુને આજીજી કરી: 'લાઈ ! થોડું ચાલ, પછી જેમ તને ગમે
તેમ કરજે.' મહા મુસીબતે સરવણુ કાવડ ઉપાડી અને થોડું ચાલ્યો,
ત્યાં સરવણુના વિચારો ફર્યા પોતાની દુર્ભાવના માટે-માતાપિતા
પ્રત્યેના અવિવેક માટે તેણે ભૂરિ ભરિ માંચી માગી. અને પશ્ચાતાપ
કર્યો. જે ભૂમિમાં સરવણુની શ્રદ્ધા ઓસરી ગઈ હતી, એ ભૂમિ
તે સિંધભૂમિ. થોડું ચાલ્યા પછી દુર્ભાવના દર થઈ, તે ભૂમિ તે
મરૂભૂમિ (મારવાડ). તમે જોશો તો ખબર પડશે કે સિંધમા
વાણીવા કે બ્રાહ્મણ, કોઈના દિલમાં જરાયે અરેકારો નથી ગમે તેવી
અનીતિ કે અધર્મ કરતાં સંકોચાશે નહિં" વિગેરે

પ્રકરણ ૪ થું

સાધન અને સહકાર

આવી આવી સિંધ સબંધી અનેક વાતો અમારા કાનો ઉપર
પડવા લાગી. સુખ દુઃખ કિંવા ભય કે નિર્ભયતા એ
૬૯ નિશ્ચય બધું માનસિક ભાવના ઉપર આધાર રાખે છે. વસ્તુ
એકની એક હોવા છતાં એકને સુખદર થાય છે,
બીજાને દુઃખદર થાય છે. એકને એક સમયે સુખદર થાય છે,
તેનેજ, બીજા સમયે દુઃખદર થાય છે. અમારા જેવા સાધુઓ અને
તેમાં જે અમારી મંડળી, કે જેણે દેશના દેશો ખુંદા છે. ત્રીસત્રીસ
ચાલીસ ચાલીસ હજાર માણસોની સુસાદરીઓ આ પંચેથી યદ્ય સુધી
છે, તેમને જો નેવા વિષ્ટ પ્રદેશમાં જવામાં, બીજા અલગી નો

જગપણ પરના ન રહે. એકજ વસ્તુ વિચારવાની અને તે લિક્ષાની-
ગોચરીની. કમમા કમ દિવસમાં એક વખત આ પેટની ક્ષુધાની
નિવૃત્તિન માટે અન્ન મળી જતુ હોય તો પછી બીજી વસ્તુનો લય
રાખવાનો ન હોય. અને જો આત્મવિશ્વાસ પાકે છે, તો લિક્ષા એ
પણ કાંઈ ચીજ નથી.

કહેવાની મતલબ કે લયજનક અનેક વાતો અમારી પાસે
આવવા છતાં, અમે તેથી બીલકૂલ બેદરકાર હતા એમાં ત્રણ કારણ
હતા-એક તો અંગોક્ત સુકૃતિનઃ પરિપાલયન્તિ એ સિદ્ધાન્તમા
હુ માનનારો. બીજુ એક નવો દેશ જોવાની તમન્ના ત્રીજુ એવા
દેશમા જો ગુરૂદેવ કંઈ શક્તિ આપે, તો કંઈક સેવા કરવાની ભાવના
આ ત્રણ બાબતોએ મારા મનને એટલુ બધુ દટા બનાવ્યું કે ગમે
તે બોગે સિધમા જવુ તો ખરૂં જ.

પ્રકરણ ૪ થું સાધન અને સહકાર

સિંધ તરફ પ્રસ્થાન કર્યાના જેમ જેમ સમાચારો વર્તમાન
પત્રોમાં બહાર પડતા ગયા, તેમ તેમ મિત્રો, સ્નેહીઓ અને ભક્તોના
પત્રોનો મેળને રોજ દરોડો પડવા લાગ્યો એ પત્રોમાં બેજ બાબતો
હતી અમારા સાહસ માટે અનુમોદના અને કેટલાકો તરફથી એવા
દેશમા નહિં જવા માટેની ભલામણ

સિધમા પ્રવેશ કરવા અનેક રસ્તાઓની સૂચિ અમે મેળવી હતી
ખાસ કરીને ‘ગર્વરમેન્ટ સર્વિસના’ ટ્રીંગનોમેટ્રીકલના
સિધના માર્ગો સિધ સુધીના નકશા અમે મેળવ્યા હતા સિધમા
જવા માટે, બુદ્ધે બુદ્ધે સ્થગેથી અનેક રસ્તાઓ
મૌબૂદ છે.

ગુજરાતથી આવનારાઓ માટે વીરમગામથી નગરપારકર થઈ
ઈસ્લામકોટ, મીડી, બુદો, મીરપુરખાસ થઈને હૈદરાબાદ અને કરાચી
જઈ શકાય છે

કાઠિયાવાડમાથી મોરબી, માળીયાતુ રણ, કચ્છ અને કચ્છમાથી
ખાખણના રણમાં થઈને અથવા નખત્રાણા થઈને ખદીના, ઠકા થઈને
કરાચી જઈ શકાય છે.

પંજાબથી જવાવાળાઓને માટે પંજાબથી મારવાડમાં આવવું જોઈએ અને મારવાડથી જોધપુર લાઇને સીચુરખાસ અને હેદ્રાબાદ વિગેરે.

મુલતાન તરફથી આવનારા રેલ્વે લાઇને સકકર (રોડરી) થઇને હેદ્રાબાદ આવી શકે છે.

અમારે મારવાડમાંથી સિંધમાં આવવાનું હતું. એટલે શિવગજથી મારવાડના પ્રાતને ઉલ્લઘન કરી ખાલોતરા આવી રેલના પાટાનો રસ્તો પકડવો, એ અમારો ધરાદો હતો અને અમે તેજ પ્રમાણે વિહાર કર્યો.

એક ખીછા બાળત તેજ પ્રસંગે અમારા ખ્યાલમાં આવી. આ વિહાર એવો નહિ હતો કે એકલા અમે શકારીલ જગત સાધુજ હોઇએ ગૃહસ્થોની પાર્ટી પણ અમારી સાથે ચાલવાની હતી કરાચીના સઘ તરફથી સ્વયંસેવકો અમારી સાથે રહેવાના હતા. એટલે જેમ માણસની સંખ્યા વધારે તેમ વ્યવસ્થાનો બદલાવરત પણ વધારે હોય, એ સ્વાભાવિક છે. અમારે પગે ચાલતા ચાલતા દરેક સ્ટેશને મુકામ કરવાનો હતો. સ્ટેશન ન્હાના હોય કે મોટાં કાંઈ રથજે ગૃહસ્થોને યોગ્ય સગવડના મળી પણ શકે અને ન પણ મળી શકે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિના માણસો પરિચયમાં આવવાના હતા. આજે જગત શંકાના ચક્રોળે ચડેલું છે નાના પ્રકારની શકાઓ કરતા મનુષ્યને વાર લાગતી નથી. અને તેમાં જે સાધુઓનું પોઝીશન તો એટલું બધું નીચે પડ્યું છે કે ગમે તેવો શિક્ષિત માણસ પણ એકદમ નિસંકાપ બાંધે તો સ્થાન ન આપે મી. આઇ. ડી. ઓ પણ સાધુના વેશમાં ફરે અને ચોર-ગડુઓ પણ સાધુના વેશમાં ફરે, દેશગેલીઓ પણ સાધુના વેશમાં ફરતા રહે અને રાજગેલીઓ પણ સાધુના વેશમાં છુપાતા રહે આવી ગિચ્છિતિમાં, મારા નસાનો જ્યાંસુધી પરિચય ન થાય, ત્યાંસુધી આગ ઉપર પણ ચપ્પનળ્યા માણસોને તો એકદમ વિશ્વાસ નહોતો એટલેના સ્ટેશન માનવને શિક્ષિત હોય છે, સમજદાર હોય છે, હતા તેમાં નોકર તો ખમજ. એમને પણ પોતાની મોકલીને અને ગિચ્છિતિના પાસ નાખવાની નહોતી પડતી આ ગિચ્છિતિના સમાચાર

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

પાટી કાઢને પણ ભાર રૂપ ન થાય, અને અમારી પાટી પ્રત્યે કાઢને અવિશ્વાસ લાવવા જેવું પણ ન થાય, એવો કંઈપણ પ્રયત્ન કરવો, મને આવશ્યક જણાયો.

ત્રીસ બત્રીશ વરસની વાત છે. જ્યારે અમે બંગાલમાં ગુરુદેવ શ્રી. વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની સાથે વિચરતા હતા, ત્યારે સાધનો અઝાણા પ્રદેશોમાં વગર સાધને વિચરવામાં જેવી મુશ્કેલીઓ ઉભી થાય છે, એનો ખૂબ અનુભવ થયેલો અને તેમાં ય જ્યારે અમારી સાથે સ્વયંસેવકાની એક સારી ટુકડી સાથે ચાલવાની હતી, તો પછી તેમને પણ, તેમની સેવામાં જેટલાં અનુકૂળ સાધનો શક્ય હોય શકે, તેટલાં મેળવવાં, એ જરૂરનું હતું. અમને ખબર હતી કે જોધપુરલાઇનમાં પાણીની ધણીજ મુશીબત છે. આખા દિવસમાં એકજ ટ્રેન એવી પસાર થાય છે કે જેમા પાણીની એક ટાંકી રહે છે અને તે તમામ સ્ટેશનવાળાઓ પોતાને જરૂર પૂરતું પાણી ભરી લે છે. પછી બીજા દિવસે ભરે. તે દરમિયાન જો કંઈક કારણસર પાણી ખૂટી ગયું હોય તો પાણી વિના બિચારા તપસ્યા કરે. આવી સ્થિતિમાં પસાર થતાં જેટલા સાધનો વધારે, તેટલી અનુકૂળતા વધારે એમ લાગ્યું.

પ્રકરણ ૪ થું સાધન અને સહકાર

સાધનો વિહાર એ કંઈ અમારે માટે બહુ લાભો વિહાર ન હતો. દોઢ-દોઢ કે બપોળે હજાર માઇલની એક સાથે મુસાફરી કરનારને ૫૦૦ માઇલની મુસાફરી એ કંઈ વધારે ન હતી મુસાફરી થોડી હોવા છતાં ગામોની, ભિક્ષાના ઘરોની, પાણીની, ઠંડેરવાનાં મકાનોની, તે દેશના મનુષ્યોના સ્વભાવની-વિગેરે વિગેરે કંઈક અગવડતાઓ નજર સામે આવતી હતી. તેમાં જેટલી રાહત મળી શકે, સરળતા પ્રાપ્ત થઈ શકે તેટલી કરી લેવી જરૂરની હતી.

મને જણાવતાં ખુશી થાય છે કે અમારા વિહાર સંબંધી ‘ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા’ તરફથી અને સરકારી સહાયતા. જોધપુર સ્ટેટ તરફથી સારામાં સારી અનુકૂળતા કરી આપવામાં આવી હતી. ‘ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા’ના એસિસ્ટન્ટ પોલીટીકલ સેક્રેટરી મેજર Gaisford

સાહેબે એક બનરસ રેકમોન્ડેશન-પરિચયપત્ર લખી આપ્યો હતો કે બેનો ઉપયોગ અમે ગમે ત્યાં, ગમે તે ઓશીસરની આગળ કરી શકીએ.

તે પત્ર આ છે:-

This is to state that I have been requested by Muni Vidya Vijayji, a Jain monk, to give him a general letter of recommendation to help him in his Journey on foot from Rajputana to Karachi. Muni Vidya Vijayji has been known to me for several years both in Central India and Rajputana, and enjoys the reputation of being a Sanskrit scholar. He was, for several years, the Principal of the Jain Pathshala in Shivpuri in Gwalior state where I first met him. It is to be hoped that, both he and those friends who accompany him will be afforded every facility in their arduous travels.

P. Gaisford

(Major)

Political Department,
Government of India.

New Delhi.

The 25th. January 1937

આપીત રીતે બેપુર સ્ત્રી કમલચંદ્ર પ્રદીને અમારી પાસેને પત્રીત અવરજના કરી આપી હતી. એક સુચના સીદ્ધ મીનીટર સાહેબે બેપુર સ્ત્રીની હદમાં આરના તમામ હાકિમે (પરમખાં એવીશ્વર)

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

ઉપર મોકલાવી હતી. બીજી સૂચના જોધપુર રેલ્વેના ચીફ ટ્રાફિક મેનેજર સાહેબે બાલોતરાધા ઠેક હંદ્રાગાદ પાસેના મીરાની સ્ટેશન સુધીના સ્ટેશન માર્ગરે ઉપર મોકલાવી હતી. અને ત્રીજી સૂચના પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબે તમામ પોલીસ સ્ટેશનો ઉપર મોકલાવી હતી. જે સૂચનાઓમાં અમારી પાર્ટને બની શકે તે તમામ સગવડ કરી આપવા માટે જણાવવામાં આવ્યું હતું. ચીફ મીનીસ્ટર સાહેબનો જે હુકમ નિકળેલો, તે આ છે:-

No. 4506

From, The chief Minister,
Government of Jodhpur
Jodhpur.

Dated Jodhpur 21st January, 1937

પ્રકરણ ૪, થું
સાધન અને સહકાર

To,

The Hakim Barmer

Muni Vidya Vijayji accompanied by other Sadhus will leave Sirohi for Karachi shortly on foot and pass through your district. I shall be glad if you will kindly arrange that all possible facilities are afforded to him on the way.

D W. Field

Chief Minister.

જોધપુર રેલ્વેના ચીફ ટ્રાફિક મેનેજર સાહેબે બધા સ્ટેશન માર્ગરેને જે સૂચના કરી હતી, તે આ છે -

Jodhpur Railway

No. C. G. 552 T /2/ 307 Jodhpur dated the 17th. Feb 37.

Re:—Visit of Muni Vidya Vijayji with his party in Rajputana and Sind.

Jain Muni Vidya Vijayji with his Party is leaving Balotra for Karachi shortly and have permission to proceed along the line and to occupy any shelter and shed available at the station. Please render every facility possible.

DRB/IMS

Ag. Chief Traffic Manager

To,

પ્રકરણ ૪ થું

સાધન અને સહકાર

All station Balotra to Mirani. C/- Chief Minister Jodhpur in reference to his D. O. No. 5744 of 17/2/37 to the Manager.

Jain Muni Vidya Vijayji C/o Head Jain school, Jalor with reference to his D. O. letter dated 1/2/37 to the Chief Minister, Jodhpur.

ઉપર પ્રમાણે બન્ને ગવર્નમેન્ટો તરફથી મળેલા સાધનોથી, અમારી પાસેની સ્થાનિક અવકાશતા થઈ હતી નહોતી એ મોટા તમામ મંત્રીઓ ઉપર સારી રીતે સ્થાન મળી જતું, તેમજ પાણી વિગેરેની જરૂરિયાત પણ મહેસૂસ થઈ જતી હતી. આથી જ આવી રીતે આ મને આધારે બે ઉપર સ્થાન તહેનીયત તરફથી, જે ઉપર

ઉપર મોકલાવી હતી. બીજી સૂચના જોધપુર રેલ્વેના ચીફ ટ્રાફિક મેનેજર સાહેબે ખાલોતરાયા ઠેક હંદ્રાગાદ પાસેના મીરાની સ્ટેશન સુધીના સ્ટેશન મારતરો ઉપર મોકલાવી હતી. અને ત્રીજી સૂચના પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબે તમામ પોલીસ સ્ટેશનો ઉપર મોકલાવી હતી. જે સૂચનાઓમા અમારી પાર્ટીને બની શકે તે તમામ સગવડ કરી આપવા માટે જણાવવામા આવ્યું હતું. ચીફ મીનીસ્ટર સાહેબનો જે હુકમ નિકળેલો, તે આ છે:-

No. 4506

From, The chief Minister,
Government of Jodhpur
Jodhpur.

Dated Jodhpur 21st January, 1937

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

To,

The Hakim Barmer

Muni Vidya Vijayji accompanied by other Sadhus will leave Sirohi for Karachi shortly on foot and pass through your district. I shall be glad if you will kindly arrange that all possible facilities are afforded to him on the way.

D W. Field

Chief Minister.

જોધપુર રેલ્વેના ચીફ ટ્રાફિક મેનેજર સાહેબે બધા સ્ટેશન મારતરોને જે સૂચના કરી હતી, તે આ છે:-

Jodhpur Railway

No. C. G. 552 T /2/ 307 Jodhpur dated the 17th. Feb 37.

Re:—Visit of Muni Vidya Vijayji with his party in Rajputana and Sind.

Jain Muni Vidya Vijayji with his Party is leaving Balotra for Karachi shortly and have permission to proceed along the line and to occupy any shelter and shed available at the station. Please render every facility possible.

DRB/IMS

Ag. Chief Traffic Manager

To,

પ્રકરણ ૪ થી

સાધન અને સહકાર

All station Balotra to Mirani. C/- Chief Minister Jodhpur in reference to his D. O. No. 5744 of 17/2/37 to the Manager

Jain Muni Vidya Vijayji C/o Head Jain school, Jalor with reference to his D. O. letter dated 1/2/37 to the Chief Minister. Jodhpur.

ઉપર પ્રમાણે બન્ને ગવર્નમેન્ટો તરફથી મળેલા સંબંધોથી, અમારી પાસેને નરહીજ અનુકળતા થઈ હતી. ન્હાતાં કે મેદાં તમામ મેદાનો ઉપર સારી રીતે સ્થાન મળી જતું, તેમજ પાણી વિગેરેની તકનીકી અને ગૃહસ્થો આસાનીથી કરી શકતા. બેધનું સંચાલન અને આધારે એ ઉદ્દેશ સંવાદો તરફથી નમ્રથી એક ઉદ્દેશ

સવાર પોલીસ તરફથી. એમ ત્રણ ઉટના સવારો છે જોધપુરની હદ સુધી સાથે રહેતા હતા. આ સિવાય બીજા જે જે કંઈ અનુકૂળતાઓ આવશ્યક જણાતી, તે તે અનુકૂળતાઓ જલદી પ્રાપ્ત થતી. જોધપુર રેલવેમાં ઘણું ભાગે રેશન મારતરો જોધપુર રેલનાજ આભણો કે કાયસ્થો હતા. તેઓ પોતે સજ્જન હોઈ અને એવા વિકટ દેશમાં ત્યાગી સાધુઓનું વિચરવું જોઈ ઘણાજ ખુશી થતા અને પોતાથી બની શક્તી તમામ ભક્તિ કરવાને તૈયાર રહેતા,

કરાચીના સઘ તરફથી દસ-દશ પાંચ-પાંચ જણની ટુકડીઓ અવારનવાર આવજાવ કરતી હતી. અમુક મથાનથી **કરાચીસંઘનો** અમુક સ્થાન સુધી પહોંચાડવાનું કામ તે ટુકડીઓએ **બદોબસ્ત** બહેચી લીધું હતું. કરાચી સઘની વ્યવસ્થા ખાલો-તરાથી શરૂ થઈ હતી. શ્રીયુત **ભાઈ નરભોરામ નેમચંદ** અને **ભાઈ જટારાંકર પોપટલાલ** એમણે બંધી વ્યવસ્થામાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો હતો. **ભાઈ જટારાંકર પોપટલાલ** અને શ્રીયુત **મણીલાલ ગુલાબચંદ મહેતા**, એ બેની વિહાર પાર્ટીમાં ખાસ આગેવાની હતી. એ પ્રમાણેની વ્યવસ્થા, સાધન અને સહકારપૂર્વક અમે અમારી યાત્રા લંબાવી હતી.

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

૬

શિ

વગંજથી કરાચી સુધીના લગભગ પાંચસો માઇલના
વિહાર દરમિયાન જુદા જુદા રીત-
વિહારના પ્રદેશ વિભાગ રિવાજો, જુદા જુદા વેષો, જુદી
જુદી ભાષાઓ અને જુદી જુદી
રહેણી કરણીને લક્ષ્યમાં લઇને, એ પ્રાંતોના વિભાગ કરીએ તો, તેના
અનેક વિભાગો કરી શકાય. 'બાર ગાઉએ બોલી બદલાય' એ કથન
પ્રમાણે અમારી આ આખી યાત્રામાં થોડે થોડે દર જતાં કંઈક
નવીન નવીનજ નેવાનું અને નાણુવાનું મળતું. આ દૃષ્ટિએ ઘણા
વિભાગો પાડી શકાય, પરંતુ તેમ ન કરતાં શિવગંજથી બાલોતરા,
કે જે ખાસ મારવાડી મુલક કહેવાય છે, અને તે પછી બાલોતરાથી
મુણાખાવ, કે જેની આંદર બાડમેરનો સમાવેશ થાય છે, અને જે
'માલાણી'ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. મુણાખાવથી મીરપુરખાસ, કે જે
ઘાટ અને નારના નામથી ઓળખાય છે. મીરપુરખાસથી હાલા,
હાલાથી હૈદ્રાબાદ અને હૈદ્રાબાદથી કરાચી-એ પ્રમાણે અમારા આખા
વિહારને હું વિભક્ત કરવા ચાહું છું. જે કે સિંધનો મુલક 'માલાણી'
છોડ્યા પછી-એટલે બોખરેપાર સ્ટેશનથી શરૂ થાય છે.

પ્રકરણ પ મું

મારવાડ

શિવગંજ છોડ્યા પછી, એ વાત જાહેર થઈ ચુકી હતી કે
અમારો વિહાર સિંધને માટે થઈ રહ્યો છે.
લોકોનું આશ્ચર્ય મારવાડની પ્રજા, કે જે ખાસ ગામડાઓમાં
રહેનારી છે, એને તો અમારું સિંધ જવું
સાંભળીને આશ્ચર્ય થતું. એમના ગામોમાં-મારવાડનાં એ ન્હાનાં
ન્હાના ગામોમાંજ સાધુઓ કવચિત્ નજરે પડતા હોય, તો પછી
સિંધ અને કરાચીનું નામ સાંભળીને બિચારા આભા બની ગય,
તો એમાં આશ્ચર્યજ શું છે ?

શિવગંજથી જે જે ગામોમાં યજ્ઞને વ્યયે મારવાડનો મુલક પસાર
કર્યો. તેનાં ગામો ભરપૂર જીનોની વસ્તીવાળાં
જીનોની વસ્તી છે. નહક નહક ગામો છે. હજાર સદર, પાંચમે
પાંચસો કે અઠીસો અઠીસો ધરો એક એક ગામમાં
જીનોના છે. મંદિરો અને ઉપાગ્રહો છે. જુદા હિંદુનું નરિ મંદિર

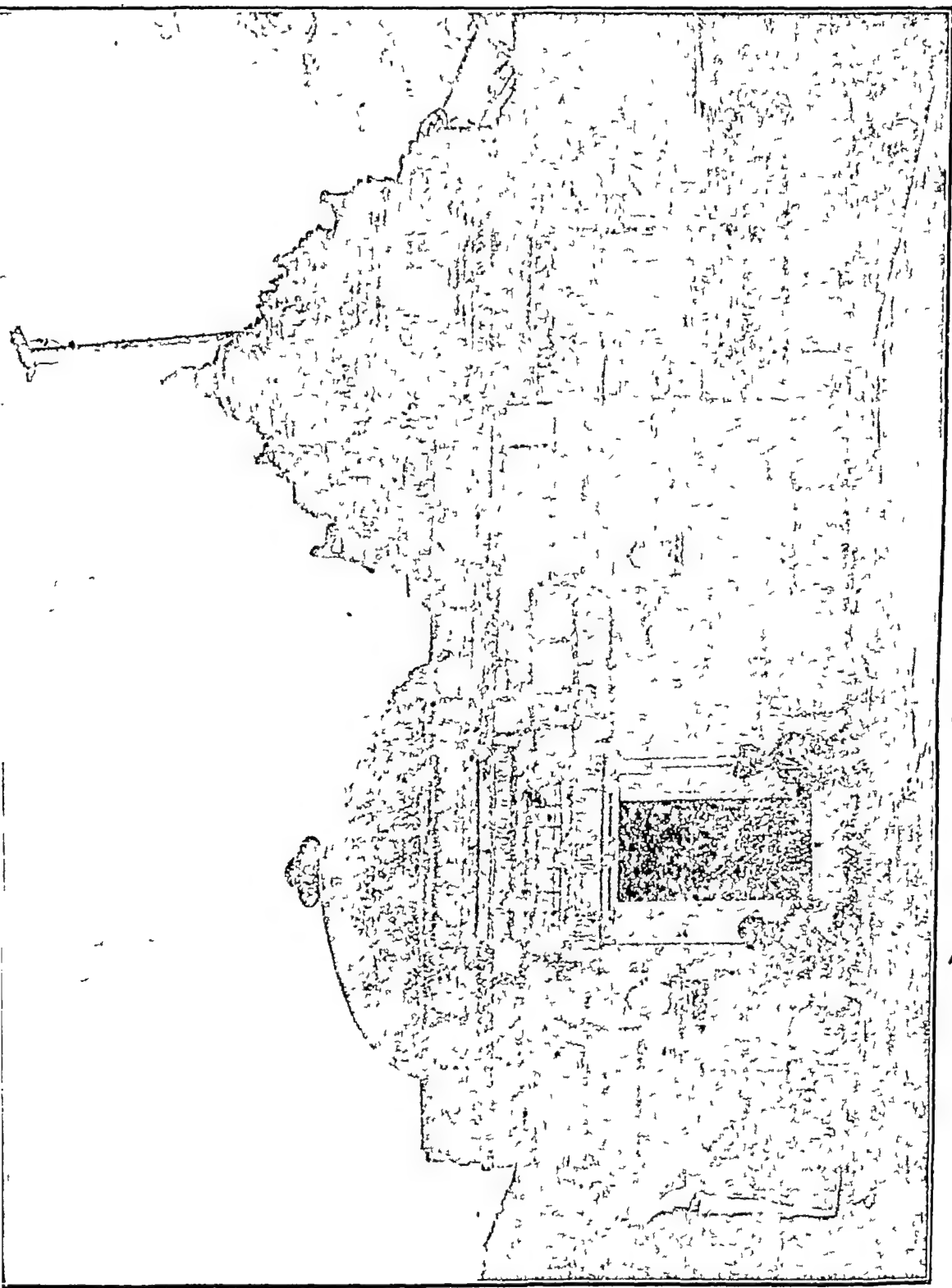
છતા, શ્રદ્ધાળુ અને ભક્તિવાળા છે, બહુ સારા પૈસાદાર છે. છતાં આવા ગામોની અંદર પણ સાધુ સાધ્વીઓ બહુ જોવા મિચરે છે. સાધુ-સાધ્વીઓના ઉપદેશના અભાવે આવા લોકો વખત જતા ધર્મમાં શિથિલ અને અને પરધર્મમાં મળી જાય તો તે બનવા જોગ છે.

આ દેશના લોકો પૈસાદાર, અને ધર્મના શ્રદ્ધાળુ હોવા છતાં, કંઈક જડતાનો લાગ વધારે માલુમ પડે છે કોઈ પણ ધાર અજ્ઞાનતા. ગામ પ્રાય. ખાલી નહિ હોય, જ્યાં એ કે, તેથી વધારે તડ ન હોય નજીવી બાળતોમાં તડ પાડી નાખવા, એ તો એમને મન સહેલી વાત છે. ભાઈ ભાઈઓમાં અગત દેવ હોય, તેનો અગરો સમાજમાં કે ધર્મસ્થાનકમાં લાવીને નાખે અને તેના લીધે આખું યે ગામ અધડામાં સડવાયેલું રહે. કોઈ કોઈ ગામમાં સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીઓના અધડા હોય, તો કોઈ ગામમાં સ્થાનકવાસી અને તેરાપથી વચ્ચે અધડા હોય, જ્યાં કોઈ કોઈ ગામમાં 'ત્રણ થુધ' ને 'ચાર થુધ' ના પણ અધડા જોવાયા.

પ્રકરણ ૫ મું માસ્વાડ

છેલ્લાં થોડાક વર્ષોથી, આ પ્રાન્તમાં જુદી જુદી પાઠશાળાઓ, બોર્ડિંગ વિગેરે સ્થાપિત થવા લાગી છે, પરંતુ એ સંસ્થાઓ સંસ્થાઓ પણ એક બીજાની ઇર્ષ્યા અને નિંદાના લીધે પ્રગતિશીલ બની શકતી નથી. જોઈને કંઈક આખ હરી શકે એવી એક સંસ્થા આ દેશમાં જોવાણી અને તે ઉમ્મેદપુરનું 'જૈન બાળાશ્રમ' પરંતુ આ સંસ્થા માટે પણ ઘણા ગામોમાં વિરોધના સુર સભળાયા. સંસ્થાના વર્તમાન સચાલકો માટે અને સંસ્થાના વહિવટ માટે અનેક વાતો સભળાઈ; પરંતુ એમાં કંટાળુ સત્ય હશે એ તો જાની મહારાજ જાણે

આવીજ રીતે આહોરમાં અને જાલોરમાં પણ જૈન સંસ્થાઓ મોજૂદ છે. જાલોરની સંસ્થા પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસવેત્તા પંચાસજી શ્રી કૃષ્ણાણવિજયજીના પરિશ્રમને આભારી છે. આ સંસ્થા માટે પણ તે પ્રાન્તની જનતામાં એવોજ વિરોધ દેખાયો. જાલોરમાં એક સારામાં

બલોર (મારવાડ)ના કિલ્લાનું એક પ્રાચીન જૈનમંદિર

સારું પુસ્તકાલય છે, એ પણ શ્રીકૃષ્ણાણુવિજયજી મહાગજને આભારી છે તીખીમા પણ એક સંસ્થા છે. આમ માગવાડી પ્રજાની અદર ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક શિક્ષણને માટે છુટા છવાયા પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે, એ ખુશી થવા જેવું છે. પરંતુ દરેક સંસ્થાની પાછળ કંઈને કંઈ કાળુ ચિત્ર લોકો ખડુ દરેજ છે—ગતાવેજ છે આવા ધનાઢ્ય અને જોનોની મોટી વસ્તીવાળા પ્રાન્તમાં તો કેાઈ સારા સ્થળે બધાઓના સગકન પૂર્વક એક વિશાળ ગુરુકુલ બોલવામાં આવે, તો થોડા વર્ષોમા આ દેશ પ્રદ્રશમાં આવી શકે. પરંતુ ચૌદમી સદીમાં છત્રી રહેલી પ્રજા અને વાતવાતમા ઝઘડા ઉભા કરનારી પ્રજા આટલા સગકનની રિથિતિએ આવે, એને તો કદાચ સો વર્ષ જેઘજે

આ પ્રાન્તમાં કેટલાંક દર્શનીય સ્થાનો, ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વના જોખીનોને માટે પણ ઘણા ઉપયોગી છે. આવાં જાલોરનો કિલ્લો સ્થાનોમા 'જાલોરનો કિલ્લો' એ સારામા સારું ધ્યાન ગાળી શકાય. 'જાલોરનો કિલ્લો' એ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ એક વખતનો 'સુવર્ણગિરિ' છે. જૈનશાસ્ત્રોમાં સુવર્ણગિરિ, કનકાયલ, સુવર્ણાયલ, સુવર્ણભૂભૂત કૃષ્ણાણુભૂધર, કાગ-ચનગિરિ, કનકાદિ, સુવર્ણશૈલ વિગેરે અનેક નામોથી એનો ઉલ્લેખ મળે છે. આ પર્વતના ઉલ્લેખ સાથે જાલોરનો ઉલ્લેખ પણ આવે છે આ જાલોર એજ આ સુવર્ણગિરિની તળેટીમા વસેલું અત્યારનું જાલોર છે.

આચાર્ય મેસ્તુગમ્હરિએ, પોતાના 'વિચારગ્રંથો' ગ્રંથમા ગાન નાદડના ગજપદાલનું વર્ણન લખ્યું છે. એમા જાણીયું છે કે —

"નાદડ રાજના વખતમા ૯૯ લાખ રૂપિયાની મિલકત ધરાવનારાઓને પણ જ્યાં રહેવાને ધ્યાન ન્દોનું મળતું એવા જાલોરની પાસેના સુવર્ણગિરિ પર્વતના શિખર ઉપર 'ચક્રવર્તિ' નામનો મદાપીર સ્થાપિતો મદાપ્રસાદ તૈયાર થયો"

આ જાન પતારી આપે છે કે એ વખતે આ જિલ્લા ઉપર મેસ્તુગમ્હરિના હાથેના હતા.

પ્રકરણ ૫ મું

મારવાડ

ઇતિહાસકારોનું કથન છે કે 'નાહડ' એ વિક્રમાદિત્યની ચોથી પેઢીએ થયો હતો અને તેનો સમય વિ. સ. ૧૨૬થી ૧૩૫ સુધીનો છે એટલે વિક્રમની બીજી શતાબ્દિની બીજી પચ્ચીસીમા અહિં મંદિર (યક્ષવસતિ) બન્યું, એ ચોક્કસ થાય છે.

તે પછી વિક્રમની તેરમી સદીમા 'પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય' અને 'અષ્ટાપદ' એ નામના મંદિરો બન્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે. 'પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય' વિ. સં. ૧૨૨૧માં કુમારપાલ રાજાએ બનાવ્યું હતું.

વિ. સ. ૧૩૬૮માં અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીના લશ્કરે જાલોર અને તેની પાસેના સુવર્ણગિરિ ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવ્યો હતો અને જૈનમંદિરનો નાશ કર્યો હતો.

તે પછી વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દિમાં રાઠોડવંશીય મહારાજ ગજસિંહજીના વખતમાં પાછું આ 'સુવર્ણગિરિ' તીર્થ જીવતું જાગતું થવા પામ્યું હતું.

પ્રકરણ પં મું.

મારવાડ

વર્તમાનમા આ તીર્થ મારવાડમા 'તીર્થ' તરીકે ખાસ્સું પ્રસિદ્ધ છે. ભાદરવા વદિ ૧૦ અને માઘ સુદિ ૧-એમ બે વાર અહિં મેળો ભરાય છે. અહિં અત્યારે પાંચ જૈનમંદિરો છે. જેમા 'મહાવીર સ્વામીનું મંદિર', 'અષ્ટાપદનું મંદિર' (ચોમુખજીનું) અને 'પાર્શ્વનાથનું મંદિર' આ ત્રણ મંદિરો મુહૂર્ણોત જયમલજીના વખતની મૂર્તિઓથી સુશોભિત છે. પ્રાચીન કારિગરીના સુંદર નમૂના રૂપ છે. મહાવીર સ્વામીનું મંદિર તો ઘણું ઉંચું છે અને વધારે આકર્ષક છે.

આ ઉપરાંત રાજમહેલ, સરકારી મકાનો, શિવમંદિર વિગેરે પણ છે.

આ જાલોરનો કિલ્લો અથવા 'સુવર્ણગિરિ' અને 'જાલોરના સબંધમાં ઇતિહાસવેત્તા મુનિરાજ શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ 'જૈન' પત્રના 'જ્યુબિલી' અકમાં ઐતિહાસિક પ્રમાણોથી ભરપૂર એક સુંદર લેખ લખ્યો હતો. આ લેખ ઉપરથી ઇતિહાસ પ્રેમીઓને ઘણું જ જાણવાનું મળે તેમ છે.

જાલોરના કિલ્લા ઉપરાંત જાલોર ગામના જૈનમંદિરો પણ જૂનાં અને દર્શનીય છે. નવ મંદિરો છે. મૂર્તિઓ મોટી સંખ્યામાં છે પરંતુ દુઃખનો વિષય છે કે એકાદ મંદિર સિવાય લગભગ બધાં ચે નિસ્તેજ અને ખૂબ આશાતનાવાળાં છે. ગંદકી પણ ઘણી. સેક્રોઝ થર જૈનોનાં હોવા છતાં, મંદિરોની આ દશા ? આપસના વૈમનસ્યના કારણે કદાચ મંદિરોની આ દશા રહેતી હશે.

નાકોડાતીર્થ પણ એક સુંદર સ્થાન છે. આ પણ એક પ્રાચીન તીર્થ છે ચારે તરફ પહાડો અને તેની વચ્ચેમાં નાકોડા તીર્થ આવેલું આ તીર્થ 'નગર'ના નામથી ઓળખાય છે. અત્યારે અહિં ગામ-વસ્તી નથી, પરંતુ મંદિરોનો જિજ્ઞાસુધાર થવાથી ધર્મશાળા અને બીજા મકાનો ઘણાં બન્યાં છે. જગત હોવા છતાં કુદરતી દૃશ્ય ઘણું સુંદર છે તેરમીથી સોળમી શતાબ્દિ સુધીના શિલાલેખો અહિં મળે છે. જૂના શિલાલેખો ઉપર શાહી પુસ્તાં સાવધાનતા નહિ રાખવાના કારણે જાણે નવા શિલાલેખો ન કાતર્યા હોય એવું બનાવી દીધું છે.

ખાલોતરા રોડેશનથી ૬ માઈલ દૂર આ તીર્થ થાય છે. જિંટ અને બેલ ગાડીઓ જઈ શકે છે. ખાડમેરથી જેસલમેરની યાત્રાએ જનારાઓ ખાલોતરા રોડેશને ઉતરી આ તીર્થની યાત્રા થઈ શકે છે આ સ્થાનમાં આવવાથી ચિત્ત ખૂબ પ્રસન્ન થાય છે. વધુ રહેવા મન થાય છે.

ઉપરનાં બે મોટાં તીર્થો ઉપરાંત, ગુડખાલોતરામાં યતિશ્રી રાજવિજયજીના બગીચામાં પ્રાચીન બે કાઉરસગીયા બે કાઉરસગીયા છે. તેના ઉપર ૧૨મીથી ૧૩મી શતાબ્દિ સુધીના લેખો છે. આ લેખો ઉપરથી જાણાય છે કે 'ખરેજન'ના શ્રીયશોભનસૂરિના શિષ્ય શ્રીશાન્તસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી હોવાય છે કે પાસેની જમીનમાંથી આ બે કાઉરસગીયા નિષ્ક્રિયા હતા. કાઉરસગીયા ઘણાજ મનોહર છે. અતિ જગતમાં રાખ્યા કરતાં કોઈ સામાન્ય મંદિરમાં આને વિશેષ જગત મળતી જાતે છે.

પ્રકરણ ૫ મું

મારવાડ

મારવાડના આ પ્રદેશમાં અનેક દેવ-દેવીઓની આગળ પશુ-વધ થયા કરે છે. શિકારો થાય છે. જીવદયા પ્રચારક મંડળ, અને અનેક રીતે હિંસા થાય છે. ખાસ કરીને દેવીઓના મેળામાં હજારો પશુ-વધ પ્રતિવર્ષ થયા કરે છે. આ હિંસાને અટકાવવા માટે પ્રયાસ કરનારી આ દેશમાં એકજ સંસ્થા છે, અને તે ગુડાખાલોતરાનું 'જીવદયા પ્રચારક મંડળ'. યતિશ્રી રાજવિજયજી અને ખીજ સંચાલકો આ સંસ્થાદ્વારા અહિંસા પ્રચારનું પ્રશસનીય કાર્ય કરી રહ્યા છે. યતિશ્રી ઘણા સન્નત છે. સેવાભાવી છે ને વિદ્વાન પણ છે. ગુડાખાલોતરામાં અમારી જે જે પ્રવૃત્તિ થઈ, તે યતિશ્રી રાજવિજયજી, યતિશ્રી નેમવિજયજી અને જીવદયા પ્રચારક મંડળના સેક્રેટરી ભાઈ સોનરાજજીના પ્રયત્નને આભારી હતી.

પ્રકરણ પ મું મારવાડ

મારવાડના અહિં સુધીના પ્રદેશમાં સિવાજી અને જલોર એ બે ગામ વધારે ઉત્સાહી અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળાં દેખાયાં. સિવાજીગઢ ગઢસિવાજીમાં સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથીઓ સાથેની આખો દિવસની ચર્ચાઓ અને વ્યાખ્યાનો માટે લોકોની પડાપટ્ટી એ એના પ્રમાણરૂપ હતા. ત્યાંના લોકોની ધાર્મિક ઉદારભાવના પણ વધારે પ્રશંસનીય દેખાઈ. સિવાજી પણ એક જૂનું ગામ છે. ટેકરી ઉપર મંદિર છે. દૂરથી ઘણું સુંદર દેખાય છે.

અહિં યતિશ્રી દેવેન્દ્રસાગર બહુજ ઉત્સાહી હતા. તેમના લીધે ગામના યુવકોમાં સારી જાગૃતી જોવાઈ શેઠ વૃદ્ધિચંદ્રજી તુલસાજી અને શેઠ અમીચંદ્રજી વિગેરે ગૃહસ્થો પણ ઉદાર, ધર્મપ્રિય માલૂમ પડ્યા.

શિવગજથી ખાલોતરા સુધીના ૧૬ મુકામોમાં એકજ ગામ અમને મળ્યું કે જ્યાં 'જૈનો' તેરાપંથીઓની વિવેક શૂન્યતા ની સારી વસ્તી હોવા છતાં ભિક્ષા તો દર રહી, ઉભા રહેવા માટે પણ કોઈ સ્થાન આપવા તૈયાર ન હતું. તે ગામ છે અસાડા અમારી સાથે અમારી પાર્ટી ઉપરાન્ત, સિવાજીગઢના સોથી સવાસો ગૃહસ્થો હતા. કરાચી સઘ તરફથી બે કાર્યકર્તાઓ ભાઈ નરભેરામ નેમચંદ અને ભાઈ જટાશંકર પોપટલાલ પણ અહિં આવી પહોંચ્યા

હતા. ઘણી મહેનતના પરિણામે અમને થોડુંક સ્થાન મળી શક્યું. ડારણ એકજ હતું અહિં જે જૈનો હતા, તે બધા એ તેરાપંથી હતા. તેરાપંથીઓને એમના ગુરુઓ તરફથી એવો પાઠ શિખવવામાં આવે છે કે “તમારે અમારા સિવાયના કોઈપણ સાધુને માનવા નહિ. સ્થાન આપવું નહિ અને ભિક્ષા આપવી નહિ. ડારણ કે અમારા સિવાય સાધુપણું કોઈમા છેજ નહિ” સાધુઓની વાત તો દર રહી, તક્લીફમાં આવી પડેલા કોઈ પણ જીવને પણ બચાવવા કોશિશ ન કરવી, એ એમનો ઉપદેશ છે. આ ગામ આખું એ તેરાપંથીઓથી ભરેલું હતું. લોકોના સમજનવવાથી એક જાણે થોડીક જગ્યા આપી

અગોરે, એક ઝાડ નીચે અમે બેઠા અને તેરાપંથી લોકો બધા ભેગા થયા. ખૂબ ચર્ચા થઈ, બિચારા અભણ શુદ્ધ ઉચ્ચારણ પણ ન કરી શકે ઘણાઓની તો ભાષા પણ આપણે ન સમજીએ. ‘સામયિક’ને બોલે ‘હમાઈ’. બાલોતરામાં પણ સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથીનાં વાગ વધારે છે. થોડાક મંદિરમાર્ગી પણ છે. પાંચ મંદિરો છે.

પ્રકરણ ૫ મું

મારવાડ

શિવગજથી તખતગઢ બિલકુલ નજદીક એટલે પાંચ છ કાસ જેટલું હોવા છતાં, શિવગજના વેશમાં અને તખતગઢના આમીણતા વેશમાં ઘણું અંતર પડી જાય છે. તખતગઢની સ્ત્રીઓનો વેશ લગભગ જાટ જેવો હોય છે. પુરૂષોના વેશમાં પણ આમીણતા વધારે દેખાય છે. જડાં કપડાં, જડો ખોરાક, જડી બોલી અને લગભગ બધું એ જડું. વિલાયતનું નામ નહિ, ને ફેશનનું એ કામ નહિ.

અહિંથી જેમ જેમ આગળ વધતા જતીએ છીએ, તેમ તેમ આમીણતા વધારે નજરે પડે છે. આગળ જતાં તો ચામ્પિયા કે મન્ડુર એવો બેઠ બાડુ વિચાર કર્યા પછીજ ભાગી શકાય.

ઉમેરવું પડી ગેનીના દર્શન માં આવે છે. જ્યાં પડી ગેની વધારે દેખાય છે અને આરંભના પંક્તિ અને બહીચા પડી તો વચ્ચેના ગેનિયાન માં આવે છે. મધ્ય જગત નીચે મેંડા, જેડેડે અને

મારી સિધયાત્રા

ભંડિયા કપડાની સાથે વળગેલાં માલૂમ પડશે. એક ભંડીયુ હાથથી ઉખેડવા નન્યો, એટલે ઝીણી પચાસ ફાંસો આગળીમા વળગશે દ્રાષ દ્રાષ સ્થળે પગ એટલા ખૂચી નય કે ફર્લાંગ ચાલતા ચાલતાં તે માણસ હારી નય. રેતીમા નહિ ચાલવાના મહાવરાવાળા માણસોને માટે રેતીમાં ચાલવુ ઘણુંજ કડીન થઇ પડે છે.

સન્માન અને આદર આપતી અશિક્ષિત એવી મારવાડની બોળી પ્રજાની ભક્તિનો લાભ લઇ, મહા સુદિ ૧૧, તા. ૨૧મી ફેબ્રુઆરી સ્વિવારે અમે ખાલોતરા છોડ્યું

પ્રકરણ ૫ મું

મારવાડ

卐

મુલક મારવાડ, જહાં દેશ હે માલાણી,
બહુ વસે મહ, તહાં ધણા વસે બધાણી

પ્રકરણનું નામ વાંચ્યા પછી, ઉપરનો દુહો વાંચતાં વાચકોની શકા થોડે અશે દૂર થશે કે માલાણી શું છે? 'માલાણી' એ શું છે? માલાણી એ મારવાડનું એક પરગણું છે. ખાસોતર છોડ્યા પછી પહેલું સ્ટેશન તીલવાડાનું આવે છે. તીલવાડાથી દેહ ખોખરેપાર સુધીનો મુલક એ માલાણી કહેવાય છે. પહેલા આ દેશ ગવર્નમેન્ટના હાથમાં હતો હવે તે જોડપુરના તાબામાં છે. માલાણી શાથી કહેવાય છે? એ જરા મિચારી લખ્યો.

જોડપુરના રાજા વીરમદે અને મન્સીનાથ એ બે ભાઈઓ હતા. મન્સીનાથ મહાત્મા પુરુષ હતા. તેમનું મૂળ નામ માલાણ હતું. તેમના નામથી આ પરગણાનું નામ 'માલાણી' પડ્યું છે. એ દેશમાં પછી વિલક્ષિતનો પ્રત્યય 'અણી' વપરાય છે. આપના નામની સાથે કે કાંઈના પછી નામની સાથે 'અણી' પ્રત્યય લગાવીને તેનો પરિચય કરાવાય છે. અમોલખચંદળના પિતાનું નામ ભોળા હોય, તો 'અમોલખચંદળ ભોળાણી' કહેવાય. વીરપાલના પિતાનું નામ ખેતાણ હોય તો 'વીરપાલ ખેતાણી' કહેવાય. એમ 'માલાણ'નો દંશ એટલે 'માલાણી'. માલાણને આ પરગણું સોંપાયું. માલાણ તો સાધુ થયા, મહાત્મા થયા. પણ દેશની ઓળખાણ 'માલાણી' રહી ગઈ તીલવાડાગા આ મહાત્માનું 'સમાધિ મદદર' બધાનું છે. ત્યાં ફાગણ વદ અગ્યારસથી ચૈત્ર સુદિ અગ્યારસ સુધી મેળો ભરાય છે. મોટે ભાગે દોરોનો આ મેળો હોય છે માલાણ ઉર્ફે મન્સીનાથજીની ચતુર્થ ચમત્કારિક વાતો ચાલે છે.

પ્રકરણ ૬
માલાણી

આવાજ કાઢ કવિએ અતિ ની રિધિતિ એક દુહામાં સમજાવી છે:-
'પેલ બેદન, બૂરાયન, પીવન ખારા પાણી,
સોઠ સ્વસ્થાવ રેણુ ફારા કાપડા, યે દે દેશ માલાણી'
માલાણીના લોકોની પ્રકૃતિ જનપદી ઉપરનો દુહો દર્શાવે છે. માલાણી પરગણામાં વસતી બહુ પુરીપુરી છે. તેણે જમીના અગરમાં માટી અને પાસનાં કુંપડાં, જોની મેળ

દીવાલો લાકડાં અને મારીથી ખતાવી એકજ દરવાજો અંદર જવા આવતાનો રાખે છે. આવા મકાનોને 'ઢાણી' તરીકે ઓળખાવાય છે. આ પરગણાના ઠાકોરોની ઘણે ભાગે સ્થિતિ દેવી છે, તે જાણવા માટે

ઠાકોર મનકે ઠાટયે, મનમે' હી રાખે ઠાઠ,
ધરમે' ચાદર એક ઢે, ઓઠનવાડે આઠ.

આ એકજ દુહો ખસ થશે. અંદરની પોલ અને ઉપરના ઠાઠને આ તાદશ ચિતાર છે.

જોધપુર રોટે મોટા મોટા રેતીના પહાડોને કાતરીને આવા દેશમાં લાઇન કાઢી લોકોને ઘણી અનુકૂળતાઓ કરી આપી છે.

જોધપુર રોટનું આ 'માલાણી' પરગણું બહુ મોટું કહેવાય છે. આ પરગણામાં ૫૫૦ ગામો છે. એમાં માલાણીની વસ્તી કહેવાય છે કે એકજ ગામ ખાલસાનું છે. બાકીનાં બધાં જગીરદારોના છે. કુલ ત્રણસો સવા ત્રણસો જગીરદારો છે. તેમાં પાંચ મોટા જગીરદારો છે. જગીરદારોને દીવાની ફાજદારીનો ક્ષત અધિકાર નથી. દીવાની ફાજદારીનો અધિકાર જોધપુર રોટનો છે. આખા પરગણાની કુલ વસ્તી ૧૭૮૪૩૮ મનુષ્યોની છે.

પ્રકરણ ૬ હું માલાણી

એમાં ૨૧૪ ગામ એવાં છે કે જેમાં થોડે ઘણે અંશે પશુ જોનો વસે છે. ખાસ કરીને વીસાલા, જુતવાલા, ચોહટણ, જૈન વસ્તી ચોસીરા, સીલુકરી, ઘોરીમન્ના, જસાઇ, જસોલ, રામસર, ચણીગાવ, સીલાણી, ટાપરા, તીલવાડા, ઊંટકા અને આડમેર-આ ગામોમાં જૈનોની વસ્તી વધારે છે. આખા પરગણામાં છેલ્લી વસ્તીની ગણતરી પ્રમાણે ૬૩૬૮ જૈનો છે. આ બધા યે શ્વેતાશ્વરો છે. દિગમ્બરની વસ્તી ખીલકુલ નથી.

આ દેશના મનુષ્યો સંસ્કારહીન, શિક્ષાહીન અને જંગલી જીવન માળનારા હોય છે. કોઇ ઓળખી ન શકે કે આ વાણિયો જૈનોનું જીવન હશે કે કંઈ જાતનો હશે. વાવતૂ રોટના ઉપર મુસાફર ખાનામાં અમે ઉતર્યા હતા. એક માણસ મારી સામે

આવીને બેઠો. પાંચ હથુ પહાડી શરીર લાલ સુરખ ભયંકર આંખો, ઢાઢ ખાણુનું ખોદાણુ કરીને હમણાંજ બહાર નિકળ્યો હોય એવાં એના મેલાં-થેલાં અને જાડાં કપડાં. ઢીંચણથી ઉંચે સુધી ધોતિયાનો લગોટો મારેલો. વાત ઉપરથી માલુમ પડ્યું કે આ માણસ રેતીના ખૂબ પહાડોની વચમાં આવેલા, ખાડમેરથી લગલગ ચાલીસ માઈલ ઉપર ખાડેવા ગામનો રહેવાસી છે, અને તે જૈન છે. તેણે કહ્યું કે-અમારા ગામમાં હું એકલોજ છું કે જે પાલીતાણા ગયો હતો, અને ત્યાં તમારા જેવા સાધુને જોએલા, એટલે મને લાગ્યું કે તમે અમારા ગુરૂ હશો.' 'આ જૈન છે,' એવું જાણીને હું તાજાંજીવ થઈ ગયો. મેં મારી સાથેના સાધુઓ અને ગૃહસ્થોને બોલાવ્યા અને આ માણસને બતાવતાં મેં ઓળખાણ આપી કે આ શ્રાવક છે. એ પણ ખિચારો બોલી ન શક્યો, પણ એને એમ થતું હોય એમ મને લાગ્યું કે 'આ બધા મને શું જોવા ભેગાં થયા હશે?' તેણે પોતાના ગામનો અને આસપાસના ગામોનો પરિચય આપતાં જણાવ્યું:-'ખાડમેરથી આઠમાથી દિશામાં સાત ગાઉ ઉપર વેસાડો ગામ છે, કે જ્યાં સાઠ ઘર શ્રાવકનાં છે અને એક મંદિર પણ છે ત્યાંથી આગળ પચ્ચીસ માઈલ ઉપર ખાડેવા ગામ છે. જ્યાં પચાસ ઘર છે અને ત્યાંથી દસેક માઈલ ઉપર હરસાણી ગામ છે, ત્યાં ત્રીસ ઘર છે' તેણે કહ્યું કે 'આ બધાં ગામોમાં બધા ય મંદિરમાર્ગીજ છે. રંયાનકવાસી કે તેરાપંથી ઢાઢ નથી તેરાપંથી સાધુ આવે તો અમે માનતા પણ નથી.' એણે તેરાપંથી સાધુઓ કેમ ઉપદેશ આપે છે, એની હાસ્યજનક નકલ કરી બતાવી. આ માણસનું નામ સમેડો હતું, અને તે 'મીડડીયો વોરો' એ ગોવતો હતો. તેણે પોતાનો પરિચય આપતાં કહ્યું કે-'યુવાવરયામાં રજપુતોની સાથે હથિયારો બાંધીને હું જંગલોમાં ફરતો અને તેઓ જે ધધો કરતા, તે બધો ય ધધો હું કરતો. સત્તાવનની સાલમા મારું લગ્ન થયું. તે પછી મેં હથિયારો છોડ્યાં અને એ ધધો મેં મેં છોડ્યો.'

રેતીના પહાડોની ખીણોની અંદર પણ મદાગીરના પૂનરીક્ષિ કેટલાય જગાં રજા ફરો એની ફાને ખચર છે ? મેં તેની પાને 'નવશર મંત્ર' કહેવાળો મહોજ સ્વર્ગુષ્ઠ એણે મને 'નવશર મંત્ર' સંભળાવ્યો.

પ્રકરણ ૬ હું
માલાણી

હું પહેલાં લખી ગયો છું કે આ જીવ્હાનાં ધણાં ગામોમાં જૈનોની વસ્તી છે. કોઇ કોઇ સ્ટેશનો ઉપર ‘સમગત’ની લહાણી. પણ જૈનોની કુકાનો છે. આ લોકો તમામ લગભગ મૂર્તિપૂજક છે. કોઇ કોઇ સ્થળે તેરા પંથો છે. જંગલોમાં રહેનારા બિચારા ધર્મ-કર્મ શું સમજી શકે ? શ્રદ્ધાથી એટલું સમજે કે અમે “જૈન છીએ અને અમારા બાપ દાદા મૂર્તિને માનતા આવ્યા છે. અમારા બાપદાદાઓએ મંદિર બનાવ્યા છે. મૂર્તિઓ સ્થાપન કરી છે.” તેજો કોઇ પણ સાધુ, પછી તે ગમે તે સંપ્રદાયના હોય, સૌની ભક્તિ કરે છે જંગલની ઢાણીઓ (હું પડા) માં રહે છે ને દિવસમાં એક બે વખત ‘નમો અરિહતાણું, નમો સિધ્યાણું, નમો આગિયાણું, નમો ઉજ્જાણું, નમો લોએ સવસાહુણું’ એમ અશુદ્ધ નવકારમંત્ર ભણી પોતાના જૈનત્વની શ્રદ્ધા કાયમ રાખે છે.

પ્રકરણ ૬ હું મોલાણી

આ પ્રાંતમાં કોઇ કોઇ સ્થાનકવાસી સાધુ વિચર્યા છે. તેમાંના એક પોતાની ટોપડીમાં લખ્યું છે—“અમુક ગામમાં અમુક કુટુંબને ‘સમકિત’ આપ્યું, અમુક ગામમાં અમુક કુટુંબને આપ્યું”. વિગેરે. મને આશ્ચર્ય થાય છે કે એ સ્થાનકવાસી સાધુજીએ ‘સમકિત આપ્યું’ એટલે શું કર્યું ? બિચારા જંગલમાં રહેનારા જડભરત જેવા લોકો એ ‘સમકિત’માં સમજે યે શું ? અને ‘અચ્છા, તુમ હમારા સમગત લો.’ ‘અચ્છા મહારાજ દેદો.’ એક નવકાર બોલીને ફહી દીધું :- “અવ દેવો, હમને તુમકો ‘સમગત’ દે દિયા હૈ, અવ તુમ હમારે સિવાય દૂસરે કિસીકો માનના નહી, તુમ્હારા ધર્મ પૂજેરોંકા મીટકર અવ સ્થાનક કા હા ગયા”

બસ. સમકિતનું પ્રજ્ઞકું વળગાડીને મહારાજ તો ચાલતાં થયા. હવે બિચારા જંગલમાં રહેનારા આ ભોળા જીવને ‘સમગત’નું બિલાકુ સભાળવાનું રહ્યું.

એક સ્ટેશન પર એક વાણીયો મળ્યો. તેણે કહ્યું—“બાપજી થોડા વખત ઉપર મ્હોં ઉપર મુહપતિ બાંધેલા મહારાજો આવ્યા હતા. એમણે મને ‘સમગત’ આપી અને કહ્યું કે—‘અમારા સિવાય

ખીજ સાધુઓને તમારે માનવા નહિ, તો હવે હું આપને ગોચરી આપુ, એમાં મને પાપ નો નહિ લાગે” મેં એને કહ્યું:- “લાઇ તમે ગોચરી આપો, કે ન આપો એની ચિંતા નથી, પણ તમે ‘સમગત’ લીધી છે, એ વસ્તુ શી છે ? એ તમારે આપનાર પાસેથી સમજવી જોઇતી હતી.”

એમ કહીને પછી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવી. ધર્મથી અનલિજ, જંગલી જીવન ગાળનારા આવા ભોળા લોકોમાં ‘સમગત’ (સમક્રિત) નો વ્યાપાર કરવા નિકળનારા મદાત્માઓએ સમજવું જોઇએ કે- ‘સમક્રિત’ તે આમ આપ્યાં અપાતાં હશે ? શું એ ઠૂંગળી મૂળા જેવી વસ્તુ છે કે એના ગાડા ભરીને અજરોગા વેચી શકાય ? કેવી મનો-દશા ! કેવી સક્રિય વૃત્તિ ! કેવી સામ્પ્રદાયિકતાનો નશો !

આ દેશના લોકો સંસ્કારવિહીન હોવા છતાં શહેરી જીવનોનું ઝુક, કપટ અને કાવાદાવા એમને સ્પર્શા નથી. ગમે નિર્દોષ જીવન નેવા માણસને ગમે તે વાત પૂછો, કહેવા જેવી હશે તો તે સાચે સાચીજ કહેશે. રસ્તે ચાલતાં એક જંગલમાં એક બકરાં ચારનારને મેં પૂછ્યું કે- ‘તમે માંસ ખાઓ છો ?’ તેણે કહ્યું ‘હા’, મને અભયખી લાગી. મેં તેને ઉપદેશ આપ્યો અને તેણે તેજ વખતે માંસાહારનો ત્યાગ કર્યો. ઉઘામાં ઉંચી કામનો માણસ માંસ ખાને. હોય કે નર પીનો હોય, છતાં જો તેને પૂછવામાં આવે તો તે સદ્ સદ્ કહી ફેરે કે હું માંસ ખાઉં છું. તે પછી આપણે ગમે તેટલો ઉપદેશ આપ્યોએ, જો તેના દિલમાં નહિં જામે, તો ગમે તેટલું સમજાવવા છતાં નો છોડશે નહિ, અને સમજ્યા પછી અને છોડ્યા પછી ભાગ્યેજ કાઇ હશે કે જો તે નિયમનો ભંગ કરશે

પ્રકરણ ૬ હું
માલાણી

જોને અસંસ્કારી ગણવામાં આવે છે, તેનામાં આ ખાસિયત દોષ છે. જ્યારે શહેરી જીવન ગાળનારા, શિક્ષણમાં બહુ આગળ વધેલા, મોટા મોટા પદોમાં કનન, સાધુ-સતેની પામે જન્મને કાન દાખે આખ્યાન સાલગનારા, ગોતાનું જીવન કેવું માગી રહ્યા છે ? પ્રતિજ્ઞાએનું કેટલું પાલન કરે છે ? ઉપદેશનો કેટલો આદર કરે છે ? એ જતાવવાની જગર છે શું ?

જેમ જેમ અમે સિંધની તરફ આગળ વધતા ગયા, તેમ તેમ ઘણી ઘણી જાતનો અનુભવ લોકસ્વભાવનો એક અનુભવ થતો ગયો. ઘણી વખતે વસ્તુને જોઈને આપણે બહુ

ભય ખાઈએ છીએ. પરંતુ તે વસ્તુ એટલી ભયંકર નથી હોતી. સિંધના મનુષ્યો બહુ ભયંકર છે, ખાસ કરીને ઉત્તર અને પૂર્વ સિંધના મુસલમાન સિંધિઓ. આ વાત અમારા કાનો ઉપર ધક્કો વખત અચડાયેલી. વાયતૂંથી અમે સંધાધોરા જઈ રહ્યા હતા. આ તરફ રેતીના પહાડો એક પછી એક એટલા બધા આવે છે કે રેલગાડીને પણ પશ્ચિમથી દક્ષિણ અને દક્ષિણથી પશ્ચિમ-એમ ઘણાં ચક્રર ખાવાં પડે છે. પહાડોની વચ્ચે પસાર થતા છાતી ધડક્યા વગર ન રહે. કોઈ આવીને કુહાડીનો ધા કરી બેસશે તો ? આવા વિચારમાં પસાર થતાં એક મુસલમાન પગથી માથા સુધી કાળાં લૂગડાં પહેરેલો, ખંભે બંદુક નાખેલી, એક સ્ત્રી સાથે સામેથી આવે. વેષ ઉપરથી સિંધી મુસલમાન છે એવો નિર્ણય કરવામાં વાર લાગે તેમ ન હતી. બહુ નજીક આવતાં અને એની આકૃતિ બરાબર જોતાં કંઈક થોડો ક્ષોભ થયો. હું એકલો હતો, મારી પાસે સિવાય કે થોડાંક વસ્ત્રો ખીનું લેવાનું એને શું હતું ? મને લાગ્યું કે એની સાથે કંઈક વાત છેડીએ. મેં પૂછ્યું :— ‘તમે મુસલમાન છો ?’ તેણે કહ્યું કે ‘હા’ મેં પૂછ્યું કે ‘તમે ગોસ્ત ખાઓ છો?’ જવાબ— ‘હા.’ મેં પૂછ્યું :— ‘કુરાને શરીફમાં ગોસ્ત ખાવું બીજા માનવામાં આવ્યું છે ?’ તેણે કહ્યું ‘ના.’

કુરાને શરીફનું નામ સાંભળતાં મને જાણ્યું કે તે બહુ ખુશી થયો. તે પછી તો લગભગ અર્ધો કલાક મારી અને તેની મીઠી વાતો ચર્ચા અને તેણે અને તેની સ્ત્રીએ ખુદાના સોબંદ પૂર્વક માંસ-મજલીનો ત્યાગ કર્યો.

અમારી આ મુસાફરીમાં આવા સેંકડો પ્રસંગો સાંપડ્યા છે, પરંતુ તે બધાનો ઉલ્લેખ કરવો આ સ્થળે અશક્ય છે.

માલાણી પરગણાનું મુખ્ય નગર ખાડમેર છે. એ પહેલાં કહેવામાં

અંકરણ ૬ હું
માલાણી

આખું છે, અત્યારનું 'ખાડમેર' એ એક પહાડની નજીક ખાડમેર. ટેકરી નીચે નવું વસાએલું ગામ છે. જોપુરસાધનનું આ મોટું; સ્ટેશન છે. વ્યાપારનું મોટું મથક છે. અહિંથી જેસલમેર ૧૧૦ માઈલ થાય છે. જેસલમેરની યાત્રા કરવા જનારા જૈન યાત્રાળુઓને ખાડમેરથી જેસલમેર જવું વધારે અનુકૂળ થાય છે. ઘણા લોકો અહિંથીજ જાય છે. કાંઈ કાંઈ સાધુ સાધ્વીઓ પણ આ રસ્તે જાય છે.

કહેવાય છે કે-જૂના ખાડમેરનો નાશ થયા પછી વિ. સં. ૧૮૦૧ માં રાવત રતાછ દ્વારા આ ગામ વસાયું હતું. પરંતુ, આ વાત ક્યાં સુધી સાચી છે, એ કહી શકાયું નથી. કારણ કે અહિંનાં જુનાં જૈનમંદિરો પૈકીના કાંઈ કાંઈમાં આથી પહેલાંના શિલાલેખો વિવિધતા છે.

ખાડમેરની આવક ત્રણેય જાગીરદારો વહેંચી લે છે જેમાં પાંચ સુખ્ય છે. આ જાગીરદારોને 'રાવત'નું બિરુદ છે. દરેક આવક એટલી બધી ઘટી ગઈ છે કે બિચારા 'રાવતો' દરેકીઓ છોડી છોડીને ગામડાઓમાં ચાલ્યા ગયા છે ખાડમેરની ટેકરી ઉપર અનુક્રમે ચઢતાં ઉતરતાં બનેલી દરેકીઓનું દૃશ્ય ધણુંજ સુંદર લાગે છે.

કહેવાય છે કે સં. ૧૮૮૯માં બ્રીટીશ ગવર્નમેન્ટની ફોજે આવીને ખાડમેર લૂટ્યું હતું અને ખાડમેરના કેટલાક જાગીરદારોને પકડી કાઢીયાવાડમાં રાજકોટ લઈ જઈ નજરકેદ રાખ્યા હતા. પછી કુચ જુજના દરબારે જામીન ઘણું તેમને છોડાવ્યા હતા તે પછી સં. ૧૮૯૨માં આ પરમણુ ફરીથી જોપુરની સત્તા નીચે આખું સર મતાપસિંહજીની કાર્યકુશળતાનું આ પરિણામ હતું, તેથી માયાણી પરમણામાં ગવાય છે:-

વિવરિત રાજ રાખીયા અંગેને આપ
માલાની પાછી લીની, માત વડો પરવાપ

૧ જુના અને નવા બન્ને ખાડમેરના સર્વેશમાં જે લેખો રજુ થઈને હિમાયુવિજયલેખ લખ્યા હતા આ બન્ને લેખો મારા સંપાદિત કોલ "શ્રી હિમાયુવિજયલેખ લેખો" એ નામના પુસ્તકમાં પ્રકટ થયા છે

પ્રકરણ ૬ હું
માલાણી

ખાડમેર પરગણામાં મોટા ડેકાણાં પાંચ છે જસોલ, સીણાદરી, ખાડમેર ગુડા અને નગર. આ પાંચે ડેકાણાના મુખ્ય પરગણાં જગીરદારો સોનાનવીસ (પગમા સોનુ પહેરવાની સત્તાવાળા) છે જસોલ અને સીણાદરીના જગીરદારોને 'રાવલ'ની પદવી છે ગુડાના જગીરદારને 'રાણા' નો ખીતાબ છે. નગર અને ખાડમેરના જગીરદારો 'રાવત' નો ઇત્કાબ ધરાવે છે. આ પાંચ ડેકાણામાં સૌથી મોટું આબાદીવાળું ગામ ખાડમેર છે રેલવે સ્ટેશન છે. અને હાકેમ વિગેરે ઓશીસરો પણ અહિં રહે છે.

ખાડમેરમાં કુલ ૪૦૦૦ માણસની વસ્તી છે. જેમાં મુખ્ય વસ્તી ઓસવાલ જૈનોની છે. ઓસવાલ જૈનો બધા ય શ્વેતાશ્વર વસ્તી મૂર્તિપૂજક જૈન છે. જૈનોનાં ૪૦૦ ઘર એટલે લગભગ પંદરસો માણસોની વસ્તી કહેવાય. આ સિવાય જોષી બ્રાહ્મણનાં ૩૦૦ ઘર અને અગ્રવાલ મહેશ્વરીનાં પણ ઘર ધણાં છે. આ ખાડમેરની વસ્તી સારી અને ઉજળી છે.

પ્રકરણ ૬ ઠું માલાણી

ખાડમેર વ્યાપારનું પણ એક મથક છે. અને તેથી દિવસે દિવસે ખાડમેરની આબાદી વધતી રહી છે. ખાડમેર ઉપજ પરગણામાં ખત્રી-રંગારા ધણા છે. આ પરગણામાં ઘઉં, ઘી, ગુંદ, ઊન અને બાજરાની ઉપજ વધુ થાય છે. તે સિવાય મુલતાની માટી, પેટ્રોલ સાફ કરવાની માટી, મેટ અને પથરોની ખાણો છે. આની મોટી આવક જોધપુર દરબારને થાય છે.

ખાડમેરના લોકોનો, તેમા યે ખાસ કરીને સ્ત્રિઓનો વેષ ધણોજ વિચિત્ર છે. સ્ત્રિઓના વેષમાં જેસલમેર તરફની વેષ વ્યવહાર અસર છે. છાતી એક કામળીના ટુકડાથી ઢાકે છે. અને ઓઢણાથી શરીરનો ખંભો અને હાથને ઢાકે છે અહિંના સ્ત્રી પુરુષો ખૂબ મજબૂત, સાદા અને મહેનતુ હોય છે ફેશનનો રપર્શ નથી. ધધો મળૂરી કરી ગુજરાન કરે છે ધણા ખરા ઓસવાલ જૈનો અને બ્રાહ્મણો ઉગ્રાથી લાંડાં કરવાનો ધધો કરે છે. ધાર્મિક જ્ઞાન નહિં હોવા છતાં ધર્મના શ્રદ્ધાળુ છે.

જે બાહમરના સંબંધમાં ઉપર પરિચય આપવામાં આવ્યો છે, તે નવું વસાવેલું છે. પરંતુ પ્રાચીન બાહમર, જૂનું બાહમર તે તો આ બાહમરથી લગભગ ૧૪ માઇલ અને જસાઇ રેટેશનથી લગભગ ચારેક માઇલ દૂર થાય છે. અત્યારે આ સ્થાન 'જૂના' ના નામથી ઓળખાય છે. નકશામાં પણ આવેલો 'જૂના' ના નામે ઉલ્લેખ છે.

'માલાણી' પરગણામાં આ એક ઐતિહાસિક પ્રાચીન સ્થાન છે. પ્રાચીન શિલાલેખો, પદ્માવલીઓ અને ખીખાં પુસ્તકોમાં આ ગામનું નામ 'બાહમર' 'બાહમર નગર' એ નામે ઉલ્લેખ થયેલો જોવાય છે. સોલંકીઓની આબાદીના સમયમાં આ નગર ઉત્તર દશામાં હતું. અનેક જૈન અને હિંદુ મંદિરો અહિં મૌજૂદ હતા. અત્યારે તેનાં અવશેષો, તેની પ્રાચીન જાહોજલાલીની સાક્ષી પૂરી રહ્યા છે અનેક જૈનાચાર્યો અને ધનાઢય શ્રાવકોથી આ 'જૂના' નો ઇતિહાસ ઉજ્જવળ બનેલો છે.

પ્રકરણ ૬ ડું માલાણી

આ બાહમર ક્યારે વસાયું, એનું પ્રમાણ નહિં મળતું હોવા છતાં, બારમી સદીમાં તો તે હયાત હતું, એવું ઉત્પત્તિ કેટલાક પ્રમાણોથી સિદ્ધ થાય છે. વિ. સં. ૧૧૧૧માં મુગલોએ સિનમાલનો નાશ કર્યો, ત્યારે પરમાર વંશના રાજા સોમકરજીના વંશનાં રાય 'ગાંગા' સિનમાલથી ભાગીને બાહમર ગયા હતા. ત્યાં પરમારવંશનો દેવડ રાજા હતો.^૧

વિક્રમની તેરમી સદીમાં ઉદય નામનો મંત્રી થઈ ગયો. તે જૈનધર્મ પાળતો હતો. તેના પુત્ર કૃષ્ણે બાહમરમાં 'ઉત્તરગિરિ' નામનું જૈનમંદિર બનાવ્યાનો ઉલ્લેખ શ્રી ક્ષમાકલ્યાણજીની ખસ્તગંજની પદ્માવલીમાં મળે છે.^૨

આ ઉલ્લેખો ઉપરથી બાહમર વિ. સં. ૧૧૧૧ પહેલાં વસાયું હતું, એ તો નક્કી છે.

૧ (જૂના સંવત્રમાંની મોટી પદ્માવલી પૃ. ૨૦૪)

૨ (જૂના ખસ્તગંજની અપ્રમાણિત પદ્માવલી, પૃ. ૧૨)

આ તરફ વસતા લોકોની દંતકથાઓ અને શિલાલેખો ઉપરથી જણાય છે કે છેક સત્તરમી શતાબ્દિ સુધી પણ આ નગર સમૃદ્ધ હતું. કહેવાય છે કે આ નગરમાં એકસો ચાલીસ કુવા હતા.

અહિંના એક જૈનમંદિરના જે અવશેષો પડ્યાં છે, તેમાં એક વિ. સં. ૧૩૫૨નો શિલાલેખ છે. આ મંદિરમાં કુલ પાંચ શિલાલેખો છે વૈષ્ણવમંદિરોનાં ખડેરો પણ મૌજૂદ છે.

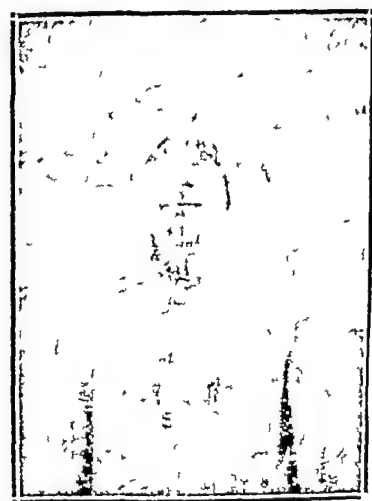
‘માલાણી’ પરગણામાં ખીજું ઐતિહાસિક પ્રાચીન સ્થાન છે કિરાડુ. ઉપર ખતાવ્યું તે ‘જૂના’ (જૂના ખાડમેર)થી લગભગ કિરાડુ ૧૦ માઇલ, અને ખડીન (Khaddi) સ્ટેશનથી ૩ માઇલ અંતરના ‘હાથમા’ ગામની પડોશમાં એક કિરાડુ નામનું ગામ છે. અહિં પ્રાચીન શિલ્પકળાનો આદર્શ ખડાં કરતા પાય આલીશાન મંદિરો છે. તેમાંનું મોટું મંદિર મહાદેવનું છે. તેમાં ચાર શિલાલેખો છે. આ શિલાલેખો ઉપરથી જણી શકાય છે કે અહિંનો રાજા, મહારાજા કુમારપાળની આજ્ઞામા હતો. એ શિલાલેખોમાં ગુજરાતના કેટલાક સોલકી વંશના રાજાઓનાં મહારાજા કુમારપાળ સુધીનાં નામો આપેલાં છે.

પ્રકરણ ૬ હું માલાણી

અમે ખાડમેર ગયા, ત્યારે ત્યાંના હાકીમ મગરૂપચ દળ ભંડારી હતા. આ મહાનુભાવ એટલા બધા સહૃદય, વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ, કાર્યકુશલ, શાંત અને પ્રામાણિક છે, કે તેમની આખા સ્ટેટમાં ઘણી તારીફ છે. હમણાં તે તેઓ જોધપુરમાં સીટી ટ્રાટવાલના સૌથી મોટા હોદ્દા પર છે. આવીજ રીતે ખાડમેર સ્ટેશનના સ્ટેશન માસ્ટર મનમોહનચંદળ ભંડારી પણ બહુ સન્ન જન દરેક શુભપ્રવૃત્તિમાં ઉત્સાહથી ભાગ લેનારા છે. ચાણેદાર કિશોરમલજી, રીડર પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ માનમલજી, કસ્ટમ પોતાદાર માનચંદળ, સરકારી ડોક્ટર સંપતલાલજી, હેડક્વૉર્ટર્સ પોલીસ બહાદુરમલજી એ બધા એ અધિકારીઓ જૈન હતા, અને તેમણે અમારી પ્રવૃત્તિમાં ખૂબ ઉત્સાહથી ભાગ લીધો હતો. શહેરના આગેવાન જૈનોમાં શેઠ વ્રજલાલજી, શેઠ અમોલખચંદળ, જીહારમલજી અને બાઇઓમાં કુલીબાઇ ઘણાંજ ભક્તિભાવવાળાં છે.

હીઝ હાઈનેસ મહારાજ સાહેબ ઉમેદસિંહજી બહાદુર
મહારાજ સાહેબ નોંધપુર

શ્રીયુત મનમોહનચંદજી ભ ડારી,

શ્રીયુત મગડપચંદજી ભ ડારી

અહિંના યતિ શ્રીનેમિચંદ્ર સારા વિદ્વાન્ અને સન્ન્યસ માણસ છે. તેમની પોતાની લાયબ્રેરીમાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો ભંડાર પણ સારો છે.

બાડમેરમાં પાંચ જૈન મંદિરો છે. લગભગ સત્તરમી સદીથી પહેલાનાં હોય, એમ જણાય છે. અંચળગજીતુ મંદિર પહાડીની ટેકરીમાં ધણું ઉંચું છે. આખા ગામનું દૃશ્ય અહિંથી સુંદર રીતે દેખાય છે.

બાડમેર મારવાડનું એક પરગણું હોવા છતાં, મારવાડની લાપામાં અને અહિંની લાપામાં થોડું અંતર છે. અહિંની લાપામાં સિંધી, મારવાડી અને ગુજરાતીનું મિશ્રણ છે,

માલાણી પરગણું 'મુલાવાવ' સ્ટેશનથી ૧૫ માઈલ આગળ વધ્યા વધી પૂરું થાય છે. એટલે સ્ટેશન માસ્તરોની સન્ન્યસતા મારવાડની હદ સમાપ્ત થતાં સિંધ ગવર્નમેન્ટની હદ શરૂ થાય છે. ખોખરેપાર સ્ટેશન ઉપર બન્ને તરફનાં સિપાઈઓ રહે છે. જો કે જોધપુર લાઇન તો ઠેઠ હૈદરાબાદની પાસેના મીરાની સ્ટેશન સુધી ગઈ છે.

અહિં સુધીનાં દરેક સ્ટેશનનાં સ્ટેશન માસ્તરો ધણાજ લલા, અને લલિતવાળા દેખાયા. લગભગ બધાં જે જોધપુર સ્ટેશનના અથવા ગુજરાતી કે કોઈ કોઈ રચણે ચૂ. પી. ના રહેવાસી હતા. અમારું સિંધ તરફ જવું, તેમને ધણુંજ આશ્ચર્યજનક લાગતું. કેટલાકે એકથી વધારે દિવસ રાખવાનો આગ્રહ કરતા, અને લલિતનો લાભ લેતા.

૬

પ્રકરણ ૬ હું
માલાણી

મારવાડ અને સિંધની હદ, સાથેજ મળેલી છે. અંધા પ્રકરણની અંતમાં આપણે જોયું તેમ, મુણાવાવ સ્વભાવ પરિચય રેશનથી લગભગ દોઢ માઈલ આગળ વધતાં મારવાડની હદ પૂરી થાય છે, અને સિંધ શરૂ થાય છે. મારવાડ અને સિંધ કંઈકને કંઈક વિશેષ ખાસિયતો ધરાવે છે. કાષ્ઠપણ દેશમાં કંઈક તો પોતાની વિશેષતાઓ હોયજ છે. મારવાડ અને સિંધ પણ પણ તેનાથી બચ્યા નથી.

આંકડે કી જોપડી, ઓર ફેમનકા સાગ ।

બાજરેકી રોડી, ઓર મોઠનકી દાલ ॥

દેખી રાભ માનસિંગ તેરી મારવાડ ॥

ઉત્તર

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

સિંધ ત્રિંધ પૂલ જિંદ પીરકી,

મયેકી સવારી કરે, ચાલ મલે અમીરકી ।

મોચડોંકી માર પડે, જબ શુદ્ધ ન રહે શરીરકી,

દેખી તેરી સિંધ ત્રિંધ પૂલ જિંદ પીરકી ॥

જોધપુરના મહારાજ માનસિંગના સમયમાં કાષ્ઠ સિંધી અને મારવાડીના આસપાસમાં થએલા વિવાદની બે કઠીઓ ઉપર આપવામાં આવી છે. બન્નેએ એક બીજાના દેશની ખાસિયતો રજૂ કરી છે.

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, સિંધમાં ૭૫ ટકા મુસલમાન, ૨૩ ટકા હિંદુ અને ૨ ટકા ક્રિશ્ચિયન. પારસી ત્રિગેરે કામો છે. જ્યાં મુસલમાનોની વસ્તી વધુ હોય ત્યાંનો દેશ ગંદો હોય, એ સ્વાભાવિક છે. સિંધમાં પ્રવેશ કરતાં આ ગંદાપણાનું દૃશ્ય આપણી નજરે પડવા લાગે છે. ઘણે ભાગે મુસલમાનો પગથી માથા સુધી કાળાં કપડાં પહેરે છે, અને હાથમાં કુહાડી રાખે છે. માટી અને ધૂળને પાર નહિ, એટલે સફેદ કપડાં કાળાં થતાં વાર ન લાગે નેહરોદારા પાણી આખા દેશમાં ફેલાવવામાં આવ્યું છે. એટલે માટી ચીકણી થઈ ગયેલી હોય છે. ચારે તરફ ખેતરોમાં પાણી ભરેલાં હોય છે. એટલે મચ્છર અને ડાંસનો

કંઈ પાર નથી. હિંદુ કે મુસલમાન સૌ માંસ મજલીના ખાનારા, એટલે હિંદુ મુસલમાનના નામ માત્રના ભેદ સિવાય ખીણ વિશેષતા ઓછી જોવાય છે. કાંઈ વાણિયાના ઘરે ગહેંચી જાઓ, કે કાંઈ સોનીના, કાંઈ સુનારના ઘરે કે કાંઈ લુદારના, ગમે ત્યા જાઓ, મચ્છી માસની દુર્ગંધ આગ્યા વગર નજ રહે. ગામમાં પ્રવેશ કરતા કપડેથી હિંદુ ઓળખાતો માણસ પણ હાથમા માછલી કે પડો ઉપાડીને જતો નજરેજ પડે અમારા જોવાને કાંઈનું મકાન ઉતરવા એ કામમાં ન આવી શકે.

માછલી-માંસના ખાનારા હોવા છતાં “ સાંધ ” પ્રત્યે શ્રદ્ધાવાળા તે અદ્ભૂત છે. સાધુસંનોને આ દેશના લોકો સાંધ પ્રત્યે શ્રદ્ધા “ સાંધ ” તરીકે સંબોધે છે. ગામમાં “ સાંધ ” આગ્યા છે, અને અમુક સ્થળે ઉતર્યા છે. એવી ખાતર ગામમાં થાય એટલે જુદી જુદી કામના મુખિયા અને ખીજા લોકો ભેગા થાય. સૌ જુદી જુદી અથવા પંચાયતી મીકાઈ કે પતાસા લઈને સાધુની પાસે આવે. નમસ્કાર કરે. સિન્ધના લોકોની એ શ્રદ્ધા હજુપણ ચાલી આવે છે કે રિક્તપાણિર્ન પદ્યેષ્ઠ રાજાનં દૈવતં ગુરુમ્ ‘ રાજા, દેવ અને ગુરૂ પાસે ખાલી હાથે ન જવાય, ’ દિલના સરલ હોય છે. મચ્છી માંસનો ખોરાક પેટી દર પેટીથી ચાલ્યો આવતો હોવા છતાં, ઉપદેશ મળતાં અને દિલમાં ખરી વસ્તુનું જ્ઞાન થતાં છોડતાં વાર લગાડતા નથી. ધણી લોકો છોડ્યા પછી કદિપણ તેને અડતા નથી, જ્યારે ફટલાક સંયોગો ઉપરિથત થતાં પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ પણ કરે છે.

કાંઈ ગૃહસ્થ અમને વિનંતિ કરે કે મારે ત્યાં જિઝા માટે પધારો, અને જો અમે એમ કહીએ કે ‘ તમારે ત્યાં મચ્છીમાંસ ખાઓ છો, માટે અમે જિઝા તમારે ત્યાંથી ન લઈ શકીએ, ’ તો તે આખી છાંદની પરિવ્રતને માટે પણ મચ્છીમાંસ છોડી દેવાને તૈયાર થાય. જો હિંદુઓ મચ્છી માંસ છોડી દે છે, તો તેઓ પોતાને ‘ વિંધુ ’ યા ‘ નયો ’ સમજે છે. કાંઈ ગૃહસ્થ આપણને કહે કે ‘ હું તો જદુ વખતથી ‘ વિંધુ ’ યા ‘ નયો ’ છું, ત્યારે સમજી લેજું નેહાએ કે તેણે માછલી-માંસનો ત્યાગ કર્યો છે.

પ્રકરણ ૭ મું
સિધ-મીરપુરખાત

મારવાડની હદ છોડ્યા પછી, ખોખરેપાર, વાસરવાહ, બાલુજો-
ચેનરો, પરચેલ-વેરી અને ન્યૂછોર અહિં-
સુકકામાંથી લીલું સુધી રેતીના ધોરા અને રેગીસ્તાન ચાલુ રહે
છે. ન્યૂછોર ગામ ઘણું મળનું છે. વસ્તી ઠીક
છે. સ્કૂલ પણ છે. પરંતુ સ્ટેશન એટલે રેલગાડીનો એક ડબ્બોજ, આ
ડબ્બામાં સ્ટેશનની ઓશીસ, સ્ટેશનમાસ્તરનું કુટુંબ અને બધું ચે રહે.

ન્યૂછોરમાં વસ્તી સારી છે. ઊંજળી વસ્તી છે. સ્કૂલ પણ છે.
ત્રણસો ચારસો ઘરની વસ્તી છે. ૬૦ ઘર મહેશ્વરીનાં ને ૨૫-૩૦ ઘર
આલાણનાં છે.

આ સ્ટેશનથી થોડાક આગળ વધ્યા, એટલે અગ્નયખીરીતે આખું
વાતાવરણ બદલાઈ ગયેલું દેખાય છે. ચારે તરફ ખેતરોમાં પાણી.
સડકની બન્ને બાજુએ લીલાં ઝાડો, ઘાસ-પાણી અને તેના લીધે
મચ્છર, ડાંસનો પાર નહિ. ચાલતાં ચાલતાં પણ જોઈએ તો દરેકના
કપડાં ઉપર અસખ્ય જીવો ખેંઠાજ હોય, માખો બણબણતીજ હોય,
એક માઈલ ઉપરનો ક્યાં સુકકા પ્રદેશ, અને એક માઈલ જતાં જતાં
તો એકદમ બધી હવાજ ફરી ગઈ. જ્યાં ઝાડ પાણીનું નામ નહિ,
ત્યાં એકદમ જ્યાં જૂઓ ત્યાં પાણીજ પાણી ને ઝાડજ ઝાડ.

પ્રકરણ ૭ મું સિંધ-મીરપુરખાસ

અહિંની વસ્તીમાં ગુજરાતીની ઝાંખી થતાં અમને બહુ આશ્ચર્ય
થયું. સિંધના પ્રદેશમાં ગુજરાતની ઝલક
ગુજરાતની ઝાંખી ક્યાંથી? પૂછતાં માલૂમ પડ્યું કે થરપારકર
જલ્લાતુ આ ગામ છે. અહિંની સ્કૂલ અને
કન્યાશાળામાં પાંચ ચોપડી ગુજરાતી લણવાય છે, સિંધી અને હિંદી
પણ લણવાય છે. ગૃહસ્થો હિસાબ વગેરે ગુજરાતી ભાષામાં રાખે છે
બોલી ગુજરાતી છતાં સિંધી મિશ્રિત બોલે છે; ગુજરાતની થોરની
વાડો આખા વિહારમાં અહિંજ જોવામાં આવી.

મારવાડથી મીરપુરખાસ સુધીના વિહારમાં ધોરોનારોનું મુકામ
અમારી આ યાત્રામાં યાદગાર ગણાવવું જોઈએ.
ધોરોનારો સિંધમાં પ્રવેશ કર્યા પછી ચારે તરફ પાણીથી ભરેલાં
ખેતરો, સડકની બન્ને બાજુએ ઝાડો, ચીકણો રસ્તો, બેંજ

અને મચ્છર-ડાંસનો પાર ન હતો. પરંતુ ધોરનારોએ અમને પાછા રેતીના પહાડોના દર્શન કરાવ્યાં. બે માઈલ સુધી લાગટ રેતી અને રેતીના ધોરા આવતાજ રહ્યા. ધોરનારો એક વ્યાપારનું સારું સ્થાન જણાયું. સ્ટેશન મોઢું છે. જંગલ છે. જીન છે, અને જીનવાળાઓના અંગલા છે. પણ મુસલમાનોનું એટલું બધું જોર છે કે વાતવાતમાં અહિં ખૂન થતાં વાર લાગતી નથી. સ્ટેશન માસ્તરો અને સ્ટેશનના ખીજા નેકારો અહિંની મુસલમાન પ્રજાથી ડરીને રહે છે કહેવાય છે કે ખુલ્લા બકરાનો કે ગાયોનો વધ કરતા જરાપણ લોકો અચકાતાં નથી.

અહિં અમે ત્રણ દિવસ મુકામ રાખ્યો કરાચી જૈન શ્વે. મૂર્તિપૂજક જૈનસંઘની મેનેજિંગ કમીટીના કરાચીના શેઠીઆઓ પ્રમુખ શેઠ છોટાલાલ ખેતશીની આગેવાની નીચે મેમ્બરો અને ખીજા કેટલાક શ્રાવકો મળીને પચ્ચીસ ત્રીસ શેઠીઆઓ અહિં આવ્યા ખૂબ ઉપદેશ અને એક ખીજાનો પરિચય કરવાનો પ્રસંગ અહિં મળ્યો.

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

સ્થાનકવાસી સાધુ ધાસીલાલજી નવ ઠાણા સાથે હૈદરાબાદથી વિદાર કરતાં મારવાડ તરફ જઈ રહ્યા હતા, તેઓનો સાધુઓનું સમ્મિલન ભેટો અહિં થઈ ગયો. કરાચીના ખીમચંદ-શાહ, લાઈ સોમચંદ તથા ત્રિભોવનદાસ શાહ એ ત્રણ સ્થાનકવાસી આગેવાન ગૃહસ્થો પણ તેમની ભક્તિ માટે અહિં આવ્યા હતા. સિંધ જેવા માંસાહારી પ્રદેશમાં બંને સંપ્રદાયના લગભગ પંદર સાધુઓનું મિલન થાય અને સિંધમાં જૈનધર્મના પ્રચાર સંબંધી વાટાઘાટ થાય એ પણ દિવસ એક રમજાનીય દિવસ લેખી શકાય, શીમાનુ ધામીલાલજી બે માતૃમાસ કરાચીમાં કરીને મારવાડમાં પાછા વળી રહ્યા હતા. એમને કરાચીના જૈનો અને જનતાનો સારો અનુભવ હતો. ગતિમાં મળેલા કરાચીના પેપરમાં આ સાધુઓની દુકાની સંબંધી જે કંઈ નિંદાઓ લખાઈ હતી, એ વાંચવામાં આવેલ આ સંબંધી યાત્રી વાતચીત તેમને પોતે કરી, કરાચીના સ્થાનકવાસી સંઘનો આગેવાન ત્રિભોવનદાસ શાહ

રજી કર્યો. સ્થાનકવાસી સાધુ હોવા છતાં, તેમણે કરાચીના મંદિર માર્ગી સંઘની વધારે તારીફ કરી. તેમની વિરુદ્ધમાં આટલું બધું આદેશન શાથી થયું ? તેમણે વર્ણવી એવા પ્રકારની એમના મનને દુભાવનારી ખીના શાથી બની ? એ વિગેરે ઘણી વાતો તેમણે કહી. કરાચીના સ્થાનકવાસી સંઘમાં આવો ઉલ્કાપાત બને, એ તો બહુજ દુઃખકર્તા મને લાગ્યું.

આ પ્રસંગે કરાચીના સ્થાનકવાસી સંઘ તરફથી તેમણે બહાર પડાવેલ 'ઉપાસક દશાગ' સૂત્રમાં મૂર્તિપૂજા મૂર્તિપૂજાની ચર્ચા સંબંધમાં તેમણે કરેલા અનર્થો સંબંધી ઘણી વાત નીકળી. "જે કરાચીના શ્વેતાંબર મૂર્તિ-પૂજક સંઘે તમારી આટલી બધી ભક્તિ કર્યાનું જણાવે છે. તે સંઘનો પણ જરાયે ખ્યાલ રાખ્યા વિના નિર્ઘરક મૂર્તિપૂજાના પ્રશ્નને છેડવો અને તેનો વિરોધ કરી સમાજમાં કાલાહલ મચાવવો અને વધુ ચર્ચા ઉભી કરવી, એમાં શક્તિનો કેટલો બધો વ્યય થાય છે, અને ખીન્ન કરવાનાં કાર્યોથી કેટલા બધા પાછા પડાય છે, એ બહુ વિચારવું ઘટે છે જે વખતે આખા દેશમાં સંગઠનનો પવન ફૂંકાઈ રહ્યો છે, અને એકતા દ્વારા દરેક સમાજ અને ધર્મવાળાઓ પોતાની ઉન્નતિ સાધવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તે વખતે જૂની ચર્ચાને કચ્છસ્તાન માંથી બહાર કાઢી તેના ઉપર ચુંથણા ચુંથાએ, અને એક ખીન્નને સાચાખોટા કરાવવા પ્રયત્ન કરીએ, એ આ જમાનામાં ક્યાંસુધી યોગ્ય છે. એ વિચારી જોશો. ફાયદો શું થયો ? તમારા લખાણ ઉપર મૂર્તિપૂજક સાધુઓ ઉતરી પડ્યા. હજુ પણ ઘણા લખી શકે તેમ છે. અને લખવા તૈયાર છે કરાચીના મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનક-વાસી સંઘનું જે સંગઠન છે, એમાં મૂર્તિપૂજક સંઘને મનમાં થોડી પણ ઝાનિ ઉત્પન્ન કરવાનું તમે નિમિત્ત આપ્યું. સ્થાનકવાસી સંઘે તો તમારો જે સત્કાર (?) કર્યો, એ તમે મારી આગળ હમણાંજ કહી ચુક્યા છો. એટલે આ જમાનામાં આપણી શક્તિઓને સંગઠિત કરીને અહિંસા અને જૈનધર્મતા સિંધાતોનો પ્રચાર કરવાનું લક્ષ્યમાં રાખીએ, તો કેટલું બધું કાર્ય થઈ શકે ? "

વિગેરે મારાં નિવેદનને તેઓ બહુજ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળતા રહ્યા.

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

તેમણે બચાવમાં અમુક માણસનાં કારણે મારે એમાં લખવું પડ્યું, એમ જણાવ્યું, પરંતુ એક વ્યક્તિના કારણે આખા સિદ્ધાંત ભેદનો વિષય ચર્ચાને સમાજમાં અદ્યટિત ચર્ચાઓ ઉભી કરવી, એ ઠીક નથી. એ માફ કરેલું, તે વખતે તો તેમને જરૂર ગળે ઉતર્યું. લગભગ બે અઢી કલાકની અમારી એકાંત મુલાકાત આનંદપૂર્વક પૂરી થઇ. બીજા દિવસે તેમણે મારવાડ તરફ વિહાર કર્યો.

આ પ્રાંતમાં એક બીજી મુશ્કેલી ખતરનાક હતી. અને તે નહેરોના પુલોની. એક પછી એક નહેરો આવવા લાગી નહેરો નહેરોના પુલો પાણીથી ભરેલી. બીજો રસ્તો મળે નહિ. એટલે પુલ ઉપર થઇનેજ ચાલવાનું. પુલ ઉપર કોકોડો કે પાટીયાં કંઈ ન મળે રેલના પાટાની નીચે આઠી નાખેલી રલીપટો ઉપર ચાલવાનું, જે લોકોને આવી રલીપટો ઉપર ચાલવાનો અભ્યાસ ન હોય, એવાઓને આવા પુલ ઉપરથી ચાલવું ઘણું જોખમકારક-ભયવાળું લાગે. નીચે પાણી ધમધોદાર ચાલ્યું જતું હોય; એટલે જરા નીચે જોવાથી અધારા અને ચક્રર આવે. કોઈ કોઈ સ્થળે નહેરોનો પટ બહુ ધોળો હોય છે, એટલે પુલ બહુ લાંબા હોય રલીપટ ઉપર ચીકારા થઇ ગઇ હોય, એટલે ધીરે ધીરે ટેકા મૂકી મૂકીને ચાલવું પડે બીજી તરફથી રહામેથી કે પાછળથી ગાઠી આવવાનો ભય રહે, હાથ, ગાઠી આવી જશે તો? જેની ભય-સજા વધારે હોય, એને તો આવે સ્થળે કાઢતો જે અનુભવ થાય, એ વર્ણવ્યો વર્ણવી શકાય નહિ. એવો માણસ પુલને પૂરો કરી જગીન ઉપર પહોંચે, ત્યારે એમ સમજે કે ‘હા.....જા, મને નવો અવતાર મળ્યો.’ અભ્યાસવાળા માણસો અથવા નિર્ભય માણસો જેવડા મીષા ચાલ્યા જાય છે. આવા પુલ ઉપર ચાલતાં નીચે દષ્ટિ ન કરવી. સાધારણ આગળ દષ્ટિ કરીને મીષા ચાલ્યા જવાથી જરાપણ ચક્રર કે અધાર આવતાં નથી. બીજી લાઇનોમાં આવા પુલો ઉપર બે પાટા એની વચમાં પતંગ કે પાટીયા જડેવાં હોય છે. પલ્લુ આ તો આપુની આટી! આવા પુલો આવતા ત્યારે બધાઓના મુખથી નિકળતું ‘જોજ-પુર અગરે આવા રજા પાટીયાં ડગાળ્યા નન તો, આમાં મેં ‘પતંગ’ નાં જતાનું હતું?’

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

મીરપુરખાસ એ સિંધનો એક જિલ્લો છે. જિલ્લા કલેક્ટરની ઓફીસ અહિં રહે છે. રેલ્વે સ્ટેશન બહુ મોટું છે. વ્યાપારનું પણ સ્થાન છે. રેલ્વે કંટ્રોલ ઓફીસ પણ અહિં છે. અહિં કેટલીક વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓએ જે ભક્તિ બતાવી, તેમાંના મુખ્ય આ છે.

જોધપુર લાઇનના કન્ટ્રોલર હરગોવિંદદાસભાઇ, કે જેઓ 'રાવસાહેબ' તરીકેજ આખી લાઇનમાં વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ અને એમના મિત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે, તેઓનું હેડ ક્વાર્ટર મીરપુરખાસમાં છે. સાચી ગૃહસ્થાઇની મૂર્તિ, સાદો વેષ, સાદું જીવન, અને રૂંવાડે રૂંવાડે સાધુભક્તિ. અમારો કંઈપણ પરિચય ન હોવા છતાં દરેક સ્ટેશન ઉપર સ્ટેશન માસ્ટરને તેઓ સદેશો પહોંચાડે અને અમારી પાર્ટીને કંઈપણ અડચણ ન આવે, એવી વ્યવસ્થા રખાવે. જાતે બ્રાહ્મણ છતાં ધર્મસહિષ્ણુતા એટલી બધી છે કે ધાર્મિક મતભિન્નતાની ગંધ સરખી પણ એમને સ્પર્શી નથી. ધીરે બોલવું, મીઠું બોલવું અને ઓછું બોલવું, આ એમની ભાષાપ્રકૃતિ તન-મન-ધનથી સાધુઓની અને મહેમાનોની ભક્તિ કરવા ખડે પગે ઉભા રહેવું, આ એમની આદર્શતા. તેમનો મીઠો સ્વભાવ, અને સાચા દિલનો વિનય જોઇને ક્ષાપ્તને પણ પ્રેમ થયા વગર ન રહે. ન કેવળ તેઓ પોતેજ, તેમનું આખું કુટુંબ સંસ્કારી, વિનયી, નમ્ર અને ભક્ત છે.

તેમનીજ સાથે બીજા કન્ટ્રોલર રામસ્વરૂપજી પંજાબી હતા આ બન્નેની જોડી એટલે જાણે રામ લક્ષ્મણની જોડી. રામસ્વરૂપજી તર્ક, વિતર્ક કરવામાં બહુ હોંશિયાર. એમનું પણ આખું યે કુટુંબ ભક્તિવાળું.

ડીકીટ કલેક્ટર જસવંતરાજજી અને પુરૂષોત્તમદાસજી વિગેરેની મંડળી મીરપુરખાસમાં ખાસ સેવાભાવી મંડળી જોવાઈ.

મીરપુરખાસના મેયર અને આર્યસમાજના પ્રધાન, ગુરુ-દ્વિત્તામણી વૃદ્ધ હોવા છતાં, એક યુવાન જેટલું જખરદસ્ત કામ કરે છે, આ મહાનુભાવ 'મીરપુરખાસ ગ્રેજેટ' નામનું સિંધીમાં એક

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

પત્ર પણ કાઢે છે. મીરપુરમાં અમારા બે ત્રણ વ્યાખ્યાનો કરાવવામાં તેમની ખાસ આગેવાની હતી, હિન્દુ બહેન બેટીઓને નસાડી-લગાડી લઈ જનારા લોકોની સામે તેઓ પ્રબળ પુરુષાર્થ અને યુક્તિ વાપરે છે. અને તેમ કરીને ત્રણ ગુણી મુસલમાનોની વસ્તી વચ્ચે હિન્દુ જાતિનું રક્ષણ કરે છે. તેઓ સિંધના એક પ્રતિષ્ઠિત સિંધી ગૃહસ્થ છે, અને આર્યસમાજ છે

મીરપુરખાસ, એટલે મેલેરિયાનો મહાસાગર. ચારે તરફ નહેરો અને ચારે તરફ પાણી ભરેલાં હોવાના કારણે અહિં મેલેરિયા ભેજ વધારે રહે છે અને તેના લીધે મચ્છરોનો ઉપદ્રવ પણ ખૂબ છે, પરિણામે મેલેરિયાનું જોર અહિં વધારે છે. અમારી આખી મંડળીને થોડે ઘણે અંશે મેલેરિયાની અસર અહિંથી લાગુ પડી, એમ કહી શકાય.

કમમાં કમ જેને તાવ નહિં આવ્યો હોય, એણે પણ થોડા ઘણા મેલેરિયાના છંદો ઉપાડ્યા તો હશેજ. આ લેખક તો ત્યાજ પટકાયો. ૧૦૫૧ ડીગ્રી છુખાર. સારૂ થયું કે-એક ડાક્ટરે વીસત્રેન કપીતાઇનનું ઇન્જક્શન મારી બેજ દિવસમાં ચાલતો કરી દીધો!

જરા તાવ ઉતરતા જ ૭ મી એપ્રિલે અમે મીરપુર છોડી જ દીધું.

૫

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

અત્યાર સુધીમાં અમારો વિહાર રેલના રસ્તે પાટે પાટે થયેલો. એટલે સ્ટેશન સિવાય અમને સિંધની ખરી સ્થિતિ જાણવાનું બીજું કોઈ સાધન ન હતું. મોટે ભાગે ઉઝડ સ્ટેશનો, વસ્તીહીન, એટલે ચોક્કસ થોડા માણસોના પરિચય સિવાય વધારે પરિચય કરવાનો સમય નહોતો પ્રાપ્ત થતો. હવે અમારે અહિંથી સિંધના ઉડાણમાં ઉતરવાનું હતું.

મારવાડ છોડીને સિંધમાં પ્રવેશ્યા પછી ધોરાનારા સ્ટેશન સુધીમાં અમારો સ્વપ્નેય ખ્યાલ ન હતો કે કરાચી હાલા તરફ પ્રયાણ પહોંચીએ, ત્યાં સુધીમાં આ રેલની લાઇન અમારે છોડવી પડશે. પરંતુ ધોરાનારામાં શેઠ કસ્તુરચંદ્ર શેઠ પારેખ, મહેસ્યંદ્ર અને શેઠ બાંકીદાસજીતુ એક ડેપુ-ટેશન હાલાથી આવ્યું. બેશક, 'હાલામાં કંઈક જૈનોની વસ્તી છે અને ત્યાંના લોકો કમચ વિનતિ કરવાને આવશે.' એવો કરાચીના મૂર્તિ-પૂજકસંઘના સેક્રેટરી તરફથી ઇશારો હતો. શેઠ કસ્તુરચંદ્ર શેઠ પારેખ, મહેસ્યંદ્ર વિગેરે હાલાના આગેવાનો ધોરાનારા આવ્યા, અને તેમણે હાલા માટે વિનતિ કરી, ત્યારે અમને માલૂમ પડ્યું કે હાલામાં શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈનોની ખાસ વસ્તી છે. મદિર છે, અને ઉપાશ્રય પણ છે. જે ગૃહસ્થો અમારી પાસે આવ્યા હતા, એમનો વેશ અને તેમાં ય ખાસ કરાને પાઘડી જોઈને અમને બહુ આશ્ચર્ય થયું કે આ પાઘડી ક્યાની ? હાલાના ડેપુટેશનની વિનતિનો સ્વાકાર કરવાની અમારી હિમ્મત એટલા માટે ન હતી કે, મીરપુરખાસથી કાચા રસ્તે જવાનું હતું. અને ગરમી પડવા લાગી હતી ગરમીના દિવસોમાં સખ્ત લૂ, વટોળિયો અને સાપોનો ઉપદ્રવ વધે છે, એવી અમને ખબર હતી. સમન લનાઈ ગયો હોવાથી અમારે હવે એકપણ દિવસ વધારે ક્યાંય રોકાવવું, બહુ જોખમ ખેડવા જેવું હતું. ધોરાનારામાં અમારો નિર્ણય અનિશ્ચિન્ત રહ્યો. છેવટે મીરપુરખાસમાં પાછું ઉપરના ગૃહસ્થોનું ડેપુટેશન હાલાથી આવ્યું. 'વિષ્ણુના ઉદરમાં શું ભર્યું છે ? સ્વપ્નમાં પણ હાલા તરફ જવાનો વિચાર નહિં હોવા છતાં હાલા જવાનું નક્કી થયું, અ, 'શ્રી હિમાશુવિજયજીના દેહાવસાનનું નિર્માણ ત્યાં થયું હશે.' એજ કારણ તો નહિં હોય ? અમે મીરપુરખાસથી ૭મી એપ્રિલે હાલા તરફ પ્રસ્થાન કર્યું. હાલાની ગૃહસ્થો

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

અમારી સાથે હતા. ગૃહસ્થોથી બની શકે તેટલી યોગ્ય સગવડ એ ગૃહસ્થોએ રાખી હતી.

મીરપુરખાસથી હાલા અને હાલાથી હેદાખાદ સુધીનો રસ્તો ધજોજ વિકટ હતો. વિચિત્ર રસ્તો, કાષ્ઠ વખત રસ્તાની વિકટતા રસ્તો મળે અને કાષ્ઠ વખત ન મળે. નહેરોના કારણે ખાવળનાં ઝાડો એટલાં બધાં કે કદ વખતે મૂળથી પગ કાણો થઈ જશે. એની ખખર ન રહે. ક્યારેક એવા મોટા ખાડાવાળો રસ્તો આવે કે એક એક હાથ પગ ધપ દબને અંદર પડે. ધૂળથી ઢંકાએલો રસ્તો એટલે ખખર ન પડે કે હાથ ઊંડો ખાડો હશે કે બે હાથ ? આવા રસ્તામાં થઈને ત્યારે મોટરના ખટારા જતા બેઠએ, ત્યારે તો બાણે ધસ્તીકંપ જેવું માલૂમ પડે. એ ખટારામાં એટલા લોકો ઉછળા ઉછળાને એક બીજાની ઉપર પડતાં બેઠએ ત્યારે રસ્તામાં ચાલતાં પણ અમને રહેજે હસવું અને એમની મોટરની મુસાફરી માટે દયાબળ આવે.

ક્રોધ ક્રોધ રચજે નહેરોનાં પાણી ફેલાયેલાં હોવાથી આખો રસ્તો કીચકડવાળો અને મચ્છર-ડાસથી ભરેલો જ હોય. નહેરોમાંથી કાઢેલા ન્હાનાં નાળાં એ તો ડગલે ને પગલે આવે. ઉંટ અને ગધેડાની દોડ-દોડથી અથવા ક્રોધ ખેલગાડીના ચાલવાથી એ નાળાંની પાળ તૂટી ગઈ હોય, તો જાણે સાબરમતીમાં પૂર આવ્યું હોય, એવું દેખાય.

હાલાથી હુંઆપાદ સુધીનો રતો પણ તેડોજ વિદ્ય અને
 અર્થર દતો. વખતો વખત આવતી નહેતે આવળીઆનાં નંગોડો
 વિંગેનો ઉપદ્રવ અરાયર રહ્યાન કરતો.

ડાહ ડાહ વખત રતામાં એવી વિવિધ ઘટનાઓ બની જાય.
 કે જે આખી છંદોની મુંદી યાદગર
 મિલારી કૃતરાંનો ઉપદ્રવ રહે. આવી અનેક ઘટનાઓ પૈકીની
 એક ઘટના હતી ગિરરી કનગન
 ઉપરની ડાહાણી તેનાપાદ બનાં એ રમ અને મરડીની વચ્ચે એ
 પાસેના બધાના જમવા માટે છે આ જમવામાં એક નામ

પ્રશ્ન : ૮ મું
શ્રીધ : હાલ

ધાણું જ નોખમકારક ગણાય છે. આ જંગલમાં અમારી મંડળી થોડીક છૂટી પડી ગઇ. સાધુઓ, અને કરાચીના કેટલાક ગૃહસ્થો ઉપરાન્ત હાલાના પણ શ્રાવકો અમારી સાથે હતા. હું મારી ચાલથી નીચું જોઇને સીધો ચાલ્યો જતો હતો આગળ પાછળ કોઇ માણસ ન હતું. અકસ્માત્ પાચ શિકારી કુતરાઓ આવીને મને ઘેરી લીધો. કુતરા એવા ડાકી અને ભયંકર હતા કે એકજ બચકુ ભરતાં માણસ લાખો થઇ જાય. ઉછળી ઉછળીને મારા શરીર ઉપર હુમલો કરે. મારે આ વખતે મારો બચાવ કરવાનો હતો, પછર વીશ મીનીટ સુધી કુતરા મારી ચારે તરફ હુમલો કરતા રહ્યા અને હું બચાવ કરતો રહ્યો. ગુરૂદેવની કૃપાથી કુતરાઓ પોતાના હુમલામાં ન ફાવી શક્યાં. બરાબર આ વખતે મૃત્યુ મારી સામે તરવરતું હતું. એક કુતરાએ એક પગ પકડીને જો નીચે પટકી દીધો હોત, તો પાંચે કુતરાંને મારું શરીર ખલાસ કરતાં વાર ન લાગત. કુતરાને જરા પણ માર્યા વિના હું મારો બચાવ કરી રહ્યો હતો. થોડી વારમાં એક જ ગલી માણસ દોડતો આવ્યો અને ખીજી તરફથી અમારી સાથેના ગૃહસ્થો પૈકીના કરાચીવાળા ભાઇ અતુલજી ઉંટ ઉપર તે સ્થાને પહોંચી ગયા. કુતરા કુતરાને રસ્તે પડ્યા અને અમે અમારા રસ્તે પડ્યા.

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

આ તરફના હિન્દુઓ પોતાને વાણિયા તરીકે ઓળખાવે છે. કેવા વાણિયા ? તો એ લુવાણા તરીકે કહે છે. લુવાણા વાણિયા લુવાણા, સોની, એ લોકોની વસ્તી લગભગ દરેક ગામમાં છે, પરંતુ તે બધા યે મચ્છી-માંસ-પલ્લો ઉડાવનારા એટલું જ નહિ પરંતુ કેટલાક વાણિયા પોતે મચ્છી માસનો વેપાર પણ કરે છે.

એક વસ્તુ બહુજ અબળયળી ભરેલી માલૂમ પડી સિંડશાહ નામના ગામમાં ગામથી બહાર લોકલ ટ્રી જતાં પાણીનું કામ નહિ. બોડના એક મુસાફરખાનામાં અમે ઉતર્યા હતા. સામેજ જંગલ હતું. કોઇ કોઇ સ્થળે હાથિયા યુવરતાં ઝૂડ હતાં. લોકો પગથી માથા સુધી પહેરેલે કપડે હાથ હિલોળતા આવતા અને એ થોડિયાની વાડો તરફ જતા થોડીવારે ત્યાંથી નીકળતા અને પછી ગામ તરફ

સિંધી સવાર—ગઢેડા ઉપર

જતા. આમ અવારનવાર લોકોને ત્યાંથી આવતાં જતાં જોયા. તેજ વખતે હાલાના કેટલાક યુવકો મારી પાસે જોડા હતા. મેં તેમને પૂછ્યું ' સવારથી લોકો આ થોરની વાડ તરફ શા માટે જાય છે ને આવે છે ? મને જવાબ મળ્યો કે- "તે લોકો ત્યાં ટટ્ટી જાય છે," મેં કહ્યું- " જો ટટ્ટી જતા હોય તો હાથમા પાણીનો લોટો કે ડબ્બું વિગેરે કેમ નથી " તેમણે કહ્યું:- " આ દેશમાં ટટ્ટી જાય ત્યારે પાણી લઈ જવાનો રિવાજ નથી, રસ્તે ચાલતા પથ્થર અથવા ઢેફું હાથમા લઈ જાય, અને ત્યાં ટટ્ટી જઈને તેનાથી ઘસી નાખે, પાણીથી સાફ કરવાની એમને જરૂર રહેતી નથી " મને પેલી કવિતા યાદ આવી.

સિંધ ગિન્ધ, પૂલ જિન્દ પીરકી,
ગધેકી સવારી કરે ચાલ ચલે અમીરકી

સિંધના લોકોની આ ગંદાઈનો આથી વધારે પુરાવો ખીજો શું જોઈતો હતો ? વાણિયા, બ્રાહ્મણ, સોની પણ સર્પૂર્ણ પહેરેલાં લુગડાંએ ટટ્ટી જાય અને પાણીનું નામ નહિ. દેકાથી સાફ કરે અને ઘરે જઈને પાછા પોતાનું બધું કામ કરે. આવો તો આ દેશજ જોયો. પણ મચ્છી-માસનો વેપાર કરનાર આવો ગંદવેડો ગણે તો તેમા નવાઈ જેવું શું છે ?

મકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

ઉંટની સવારી ને ગધેડાની સવારી એ તો ડગલે ને પગલે જ્યાં જુઓ ત્યાં જોવામા આવે ક્યાંય ખંડાર જતાં ઉંટ-ગધેડાની આવતાં ગધેડાનું ભૂંકવું કેટલાક લોકો અપશુબ્ધ સવારી સમજે છે. આવા શુકન અપશુબ્ધના વહેમમા પડેલા માણસોને આ દેશમાં ભારે ધન પડે. ગામ પશ્ચિમ જતાં ગધેડાનું મગીન ક્યાયથી ને ક્યાયથી સભળવાયા નિના લાગ્યેજા એ. એમાં કંઈ શક નથી કે સિંધના ગધેડા એ ખીન દેશનાં ઘોડાઓને પણ માલત કરનારાં છે. વખતો વખતે ક્યાંકનાં ગધેડાં અને એ તેવા પવનવેગી ઘોડાઓની કે ઉંટની ટટ્ટીકામનાં ઉતરનારા ગધેડાઓની ક્યાં અને ક્યાંથી છે. મોટાનાં જમાન માં દરે તેની ખીમત પડી જાય છે. તેની વપરાશ મોટી જાય છે. તેનાં પગ દબ્બુ એ ગધેડાની ટાણીઓની. એ જોવામાં આવે.

અને છૂટક ગધેડાઓની સવારીઓ સારા સારા શ્રીમન્તો પણ કરે છે. ગધેડા અને ઉંટ એ બેજ આ દેશની મુખ્ય સવારીઓ છે. આજ પણ ઉંટ એવા જખ્ખરદસ્ત છે કે જૂની સાઠણીઓની આપણે કયાઓ સાંભળીએ છીએ તેની સત્યતાની સાક્ષી આપી શકે સારા સારા ગૃહસ્થો પોતાને ત્યાં ઉંટ રાખે છે. તેમાં જે ખાસ બેસવા માટેના ઉંટો હોય છે તે માલ વહન કરવામાં નવી વપરાતા. શ્રીમન્તાધના પ્રમાણુમાં ઉંટ ઉપરનો સામાન પણ કેટલાકો ઘણો સુદર રાખે છે.

ભિંડશાહમાં હાલાના જે યુવકો અમારી પાસે બેઠા હતા, તેમાં એક સિંધી લુવાણો પણ હતો. તેણે આ દેશની ખૂરી આહતો એક વાત સંભળાવી, અને તે એ કે આ દેશના

છોકરાઓ દસ દસ બાર બાર વર્ષની ઉમરમાં ખૂરી આહતોમાં પડી જાય છે, અને તેમાં મોટે ભાગે માખાપોનો દોષ હોય છે. આ દેશના ઘણા ખરા લોકો પશુઓ કરતાં પણ નાપાક જીવન ગાળી રહ્યા છે.’ સિંધી યુવક આથી પણ વધારે સ્પષ્ટતાથી વાતો કરી. એ યુવકના શબ્દો સાંભળી મારું તો માથું ભમવા લાગ્યું. અમે બંધા થોડીવાર તો અવાજ જ થઈ ગયા. મને આ વખતે જોધપુર લાઇનના એક સ્ટેશન ઉપર એક ઓપીસરે કહેલા શબ્દો યાદ આવ્યા. “ મહારાજ ! તમે આ પાપી મુલકમાં ક્યાં જાઓ છો ? ” થોડીવાર સુધી મને કંઈ સૂઝતું નહિ. મને થયું કે હું આ દેશને સ્મારવા આવ્યો છું ? આ દેશમાં ઉપદેશ આપવા આવ્યો છું ? મારો ઉપદેશ ઝીલવાને માટે આ દેશની પ્રજા પાત્ર છે ખરી ? શું આ ભાઈ કહે છે તેવું આખા દેશમાં હશે ? માંસ અને મચ્છી સિવાય જેને ઘડીએ ચાલે નહિ, દારૂની બોતલો સિવાય જેનાથી ઘડીયે રહેવાય નહિ, અને એવા તામસિક ખોરાકથી જેનાં શરીરો બની રહ્યાં છે, જેમનાં જીવનો સાંસારિક વાસનાઓમાં ઓતપ્રોત થઈ રહ્યા છે, એવાઓની આ દશા હોય, એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ? ”

સિંધના કહેવાતા વાણિયા અને સોની વિગેરે હિંદુઓનો ખાસ કાષ્ઠ ધર્મ નથી. તેઓ માને છે તો સૌને માને છે. ટિકાના અને નવી માનતા તો કાઢને નથી માનતા, એમ કહી શકાય. જતા છેલ્લાં વર્ષોમાં શિખરોએ આ પ્રજા ઉપર

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

અસર કરી છે. અને મોટે ભાગે લોકો ગુરૂ નાનકને માનતા હોય એમ જણાય છે. દરેક ગામમાં હિંદુઓએ એક એક ધર્મસ્થાનક રાખેલું હોય છે, કે જેને 'ટિકાના' કહેવામાં આવે છે. આ ટિકાનામાં 'ગુરૂઅન્થસાહેબ' રાખવામાં આવે છે. ટ્રાઇ સાધુ સંત આવે, તો ત્યાં ઉતરે છે. પંચ-પંચાયતો આવા દેશાણમાં ભેગી થાય છે. ધર્મકથાઓ અદિ થાય છે. ઘણું ભાગે આવા ગામોમાં જે સાધુઓ આવે છે, તે પણ માસ-મહિરા અને માછલાને ઉડાવનારા, પૈસો ટકા રાખનારા અને ટ્રાઇ ટ્રાઇ તો ગૃહસ્થાઇ ભોગવનારા પણ હોય છે. એટલે આ બિચારી પ્રજાના ઉદ્ધારનો સમયજ ક્યાંથી હોય ?

આ દેશના લોકો માંસાહારી હોવા છતાં દિવના શ્રદ્ધાળુ અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા હોય છે. ગામમાં અમુક સ્થળે લોકોની શ્રદ્ધા સાધુ આવ્યા છે, એવું સાલગતાની સાથેજ મીઠાઇ અને પતાસાં લઈને આવે છે. ત્યારે તેઓ એમ જાણે કે અમે લોકો એવી રીતની કંઈ ચીજ ભેટમાં લેતા નથી; અને એકકા, ગાડી, રેલમાં બેસતા નથી, પૈસો ટકા રાખતા નથી. અને સગી માતાનો પણ સ્પર્શ કરતા નથી, ત્યારે તો એમના આશ્ચર્યનો પારજ ન રહે.

પ્રકરણ ૮ મું
સિધ : હાલા

સિધમાં સ્થાનિક અને જતા વખતના જીતોનું ટ્રાઇ સ્થાન છે, તો તે આ હાલા છે. જે ત્રણ માઈલના હાલામાં જીતો આંતરેજ 'જૂનું હાલા' ને 'નવું હાલા' એમ બે ગામ છે. જીતોની વસ્તી નવા હાલામાં છે. આ હાલામાં લગભગ સાતેક દળર માન્યોની વસ્તી છે. જેમાં ચાર દળર મુસલમાનો ને ત્રણ દળર હિંદુઓ છે. હિંદુઓમાંથી જીતોના ત્રાહીસ વસ્તી ૧૭૫-૨૦૦ માન્યોની વસ્તી આદરૂપે, તો બાકીની બધી થે હિંદુ પ્રજા પણ માસાહાર કરનારી છે એવા માર 'વિજ્ઞાન' શા ગુરૂ હોય તો તે અપવાદ આદ.

ખાસ કરીને પાત્રી અને જોસવમેશી આ લેણે માન્યો ન છે. અદિ એ મોટું પત્થરનું જીવ હટાય છે એવાય ને જે ને રાખવા પુત્રી આવીને બેસે છે. તે કે તેમનો કે વળતો. મોટા પાત્રી અને જોસવમેશી એવા રોમાંકી રૂંદે દુરે પાત્રી ને તેને 'મતા

છતાં હાલાના જૈનોની પાઘડીઓ એમના મૂળ વતનની ઓળખાણ કરાવી રહી છે. પાલીથી આવનારાઓની પાલીશાહી, જેસલમેરથી આવનારાઓની જેસલમેરી સર્વસાધારણ રીતે જે લોકો પાઘડીઓ પહેરે છે તે સિંધની કે ખીજ દેશોની પાઘડીઓથી નિરાલી છે.

સ્ત્રિઓનો પહેરવેશ ધણીજ મર્યાદાવાળો અને આખા શરીરને ઢાંકનારો છે, પરંતુ સ્ત્રિઓના હાથમાં કાડાથી લખેને સ્ત્રિઓનો વેષ ઠેક બગલ સુધી પહેરાતા હાથીદાંતના ચૂડા બહુ આશ્ચર્ય અને વિચિત્ર દેખાવ રજુ કરે છે. નાનામાં નાની બપ્પે વર્ષની છોકરીઓને પણ હાથીદાંતની ચૂડીઓ પહેરાવવામાં આવે છે. પગમાં કડિયો, તોડા અને લંગર એ ત્રણની લગભગ અઢીસો તોલા જેટલી ચાંદી ઉપાડે છે. સ્ત્રિયો જે ધાધરો પહેરે છે, તે લગભગ ૨૬-૨૭ વાર કપડાનો હોય છે, છતાં પગના ઢીંચણથી નીચેનો થોડોક ભાગ તો જરૂર ઉધાડોજ રહે છે. ચોળી પહેરે છે, ને પેટ અધું ઢાંકલું હોય છે. પેટને ઢાંકવા માટે એક કપડું ચોળી સાથે લટકતું રહે છે. ઓઢણું ધણે ભાગે બે ઓઢે છે. નાકમાં નથડી અને બુલ્લાં પહેરે છે. બુલ્લાં નાકના બે નસકારાની વચ્ચેમાં છેદ કરીને પહેરે છે. આ બંને આભૂષણો લટકતા રહે છે બુલ્લા એ મુસલમાની રિવાજની નિશાની છે. ગળામાં રોજને માટે ત્રણ ચાર સળની 'દોહરી' પહેરે છે. દાણા દાણાવાળી 'તીમણીયા' અને 'છટરા' પણ પહેરે છે વાળ ગૂંથવામાં ખૂબી વાપરે છે. બે ભ્રમરોને ખાલી રાખીને ઠેક કપાળ સુધી, વાળમાં મીંચું નાખીને ગૂંથે છે. ન્હાની છોકરીઓથી લઈ મોટી સુધી બધી બાઈઓ લગભગ હોઠને રંગે છે.

આ જૈન બહેનો જૈન મહોલ્લાથી બહાર નીકળતી નથી. વરઘોડા વિગેરેમાં પણ જતી નથી. મંદિર મહોલ્લાની અંદરજ છે. એટલે મંદિર ઉપાશ્રયે જવામાં વાઘો આવતો નથી.

સાત હજાર માંસાહારીઓની વચ્ચેમાં અને તેમાં જે મોટે ભાગે મુસલમાનોની વચ્ચેમાં આ ચાલીસ ધરના પોણા એકજ મહોલ્લો. બસો જૈનો પોતાનો ધર્મ અને આચાર વિચારને સંપૂર્ણ રીતે પાલન કરતા રહે છે, એ ખરેખર વખાણવા લાયક વસ્તુ છે. ચાલીસે ધરનો જથ્થો એકજ મહોલ્લામાં

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

વસેલો છે. મહોદ્વાનો મુખ્ય દરવાજો બંધ કરવામાં આવે તો અદર ટાઇ બંધ શકે નહિ મંદિર, ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા બધુ યે આ મહોદ્વામાં છે. હાલાના જૈનોને પોતાના ત્યાગી સવેગી ગુરુઓના દર્શન કરવાનો મેકડો વર્ષોના ઇતિહાસમાં આ પ્રસંગ મળ્યો, એ એમની ખુશ નસીબીથી એમને ફટલો હર્ષ થતો હતો, એ અમારા હાલાના પ્રવેશ વખતે અને અમે રહ્યા ત્યાં સુધીની એમની લલિત ઉપરથી માલૂમ પડતું હતું.

અહિ જે ચાલીસ ઘર જૈનોનાં છે, તે બધાં યે વીસા ઓશવાળ છે આ લોકો ઘણા જૂના વખતથી બહાર ગામોથી ધર્મમાં કદરતા આવીને વસેલા છે. જે કે સેકડો વર્ષો આવે થઈ ગયેલા હોવાથી તેઓ સિધીજ લગલગ થઈ ગયા છે, છતાં તેઓ આચાર વિચાર અને ધર્મ તો જૈન ધર્મજ કદર રીતે પાળે છે.

અહિ ના જૈનોમાં શેઠ કસ્તુરચંદળ પારેખનું આખું કુટુંબ, બાઈ મહેરચંદળ, શેઠ હાદિમચંદળ, શેઠ બાંડીલાલજી વિગેરે ફટલાક ગૃહસ્થો બહુ શ્રદ્ધાળુ, ધાર્મિક ભાવનાવાળા અને ઉદાર છે. એ સુનિ હિમાંશુવિજયજીની બિમારીમાં આ ગૃહસ્થોએ ગુરુ-લલિતનો સારો લાભ લીધો હતો.

પ્રકરણ ૮ મું
સિધ : માલા

હાલામાં એક મંદિર છે. કોણુ જાણે શા કાસગુથી, જાણે કાઈ ગદગ્યનું ઘર હોય, એવુંજ મંદિર અત્યાદ સ્ત્રી હાલાનું મંદિર રાખ્યું છે. મંદિરમાં ઘણી મૂર્તિઓ છે, અને તે બધી યે અગ્નિયર છે મેકડો વર્ષોથી જૈનો અહિ રહેવા છતાં એક પણ મૂર્તિ સ્થાપિત કેમ નહિ કરી હોય, એ ન મમજી શમય તેણે કાપડો છે અત્યાદ મંદિરમાં કહેવાય છે કે ગ્રીમ ચાલીસ દળસ્ત્રી મૂર્તી છે અને કહેવાય છે કે તે મૂર્તી સવાના એક આજે જાન મુજબ પામે છે, પરંતુ મનાના મદમાં તેનો ન કંઈ સરખો વત્તાજ આજે કે જે ન તેની યોગ્ય અવસ્થા કરે છે. તેઓ એક ગ્રામી પેઠિના માળી છે, પીચુ કેવડ મહેલું વિગેરે પણ તેમની પાને યોગ્ય કહેવાય છે. પણ આપણા નામ નહિ આગ કરીતા હાલાના કેવડ મહેલું નહોતો મેકડો વર્ષોથી મૂર્તી ના મંદિર સ્ત્રી મુજબ મા આજે

છે ? મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કેમ નથી કરવામાં આવતી ? એ પ્રશ્નનો ઉકેલ અમારી આગળ કરવામાં આવ્યો નથી. લગભગ બધે સ્થળે બનતું આવ્યું છે, તેમ હાલાના જૈન સંઘના એક બે આગેવાનો આપખુદ સત્તાનો વધારે ઉપયોગ કરનારા કહેવાય છે, અને એવા દૃટલાક કારણે આવા એક નાનકડા સંઘમાં કુસંપતું ઝેર ફેલાયું છે. સૌથી મોટામાં મોટા જે શ્રીમન્ત ગૃહસ્થ કહેવાય છે, એઓ જો થોડુંક દિલ દિલાવર રાખે અને પોતાના જાતિ ભાઈઓ તરફ લક્ષ્ય રાખે તો હાલાના સંઘમાં ન કાંઈ બૂખ્યો દેખાય, અને ન કાંઈ જાતનો કુસંપ રહે

અમારી સ્થિતિ દરમિયાન શોક અને હર્ષની બે ઘટનાઓ હાલામાં બનવા પામી હતી.

શોકની ખીના એ બનો કે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતનો અસાધારણ વિકાન, ઇતિહાસનો શોખી, શોધખોળમાં શાહીદ હિમાંશુવિજયજી રસ લેનાર, સારો વક્તા અને લેખક એવો એક ત્રીસ વર્ષનો જુવાન સાધુ અમે ત્યાં ગુમાવ્યો, અને તે શ્રી હિમાંશુવિજયજી. કરાચીના સંઘે, કરાચીના ડો. ન્યાલયદે, કરાચીના ભાઈ તલકશીભાઈ, ખી ટી. શાહ, ભાઈ ખુશલચંદ, ભાઈ પ્રજલાલ, રવિચંદ, અને ખીજા અનેક સ્વયં-સેવકોએ તેમજ હાલાના સંઘે એ ખુઝાતા દીપકને સલાળી લેવાની કાશિશ કરવામાં કંઈ બાકી રાખી નહિ હતી અને તેમાં યે ડો. ન્યાલયદેના રાતદિવસના ઉજ્જગરાઓ અને ચોવીસે કલાકની ઉભા પગની સેવા છતાં, આખરે એ દીપક ખુઝાયો તે ખુઝાયો

જે કાળે જે વસ્તુ બનવાની હોય છે, તે મિથ્યા થતી નથી. આયુષ્ય જ્યાં ખતમ થવાતું હોય છે, ત્યાંજ તે થાય છે હાલા આવવાનો સ્વપ્ને પણ વિચાર નહિ હોવા છતાં, એ સાધુનો આત્મા હાલાની ભૂમિ માગી રહ્યો હતો. એતું અવસાન હાલા માટે નિર્માણ થયું હતું, એમાં ફેરફાર કેમ થઈ શકે ?

હર્ષની ઘટના એ હતી કે હાલાના સંઘે ઉદ્ધાપન, અકાષ મહોત્સવ, પરધોડો, સ્વામિવાત્સલ્ય વિગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવામાં બહુ ઉત્સાહથી ભાગ લીધો હતો. કરાચી અને હૈદરાબાદથી

મહાવીર જયન્તી

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

આવેલા લગભગ બસો જેટલા મહેમાનોનું આતિથ્ય સભાળવામા સારામાં સારી ગૃહસ્થાઇ બતાવી હતી, તેમજ સિંધ જેવી માંસાહારી પ્રજાની વચમાં ભગવાન મહાવીરની જયન્તી હિન્દુ-મુસલમાનોના સહકાર પૂર્વક ઉજવવાનો એક સુંદર પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હતો.

ઉપર કહેવામા આવ્યું છે, તેમ હાલા એ મુસલમાનોની મોટી વસ્તીવાળું ગામ છે. બહુ સિંધમાં હાલા મુસલમાનો માટે એક પ્રસિદ્ધ સ્થાન ગણાય છે. અહિં પીરોની એ મોટી ગાદીઓ છે. ઘણા મુસલમાનો આ ગાદીઓને માનવાવાળા છે. આ બંને ગાદીઓ ઉપર અત્યારે જે પીરો છે, તેમનો પરિચય થતા તેમણે ભગવાન મહાવીરની જયન્તી નિમિત્તે તે દિવસે કોઈ પણ મુસલમાન હિંસા ન કરે, એવી સૂચના એમના મુરીદોમાં બહાર પાડીને જયન્તીના કાર્યમાં સારો સહકાર આપ્યો હતો. ત્યાંની હિન્દુ પ્રજાની જુદી જુદી કોમોના મુખીઓએ પણ પોતપોતાની જાતિમા રીતસર સૂચનાઓ કાઢીને મહાવીર જયન્તીમાં બંધી કોમોએ સારી રીતે ભાગ લીધો હતો, અને તે દિવસે હિંસા બંધાઓએ બંધ રાખી હતી.

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

સિંધ જેવો મુલક અને આખું યે ગામ ન્યાં માંસાહારી હોય, ત્યાં તમામ કોમના સહકાર સાથે એક અદ્ભુત મહાવીર જયન્તી ઉજવાય, એ ખરેખર ખુશી થવા જેવો પ્રસંગ કહી શકાય. ‘મહાવીર જયન્તી’ માટેની ગૌશાળાના મેદાનમાં થયેલી સભાનું દૃશ્ય જેમણે નજરે જોયું હશે, તેમને તે સભા ચિરમરણીય રહેશે. જૈનોના તીર્થ-કરતી જયન્તીમાં મુસલમાનો અને હિન્દુઓ આગેવાની ભર્યો ભાગ લે અને મહાવીરના અહિંસાના સન્દેશને પોતાના મુખ દ્વારા એ હિંસા કરનારી અને માંસાહારી પ્રજાને સંભળાવે, એ એક ખાસ કરીને એ સભાની વિશેષતા હતી હૈદરાબાદ અને કરાચીના ઘણા ગૃહસ્થો આ જયન્તી પ્રસંગે આવ્યા હતા. કરાચીવાળા ભાઈ ખુશાલચંદ વન્તાચ દે વરધોડામાં ને જયન્તીની સભામાં બ્યાખ્યાનો આપીને લોકોને ખૂબ રંજિત કર્યા હતા.

હાલાના જૈનો ધારે તો સિંધમાં જૈનધર્મનો ઝંઝો કરાવી શકે

તેમ છે. તેઓમાં શ્રીમતો છે, ધાર્મિક હાલાના જૈનોનું કર્તવ્ય ભાવનાવાળા છે, સમજદાર છે, કાર્ય કરનારા છે, પરંતુ ચોક્કસ માણસોની આપખુદી સત્તા અને કૃપણતાથી તેઓની વસ્તી સિંધ માટે લગભગ અન્યથાસિદ્ધ જોવા છે.

હાલાના જૈનસંઘ પાસે ગામથી ૧-૧૧ માઈલ દૂર એક દાદાવાડી પણ છે. તેમાં જમીન પણ છે, પરંતુ એનો સદુપયોગ જોઈએ તેવો થતો નથી. હાલાના જૈનો પોતાનું કર્તવ્ય સમજે તો ?

હાલા તરફની મુસાફરીમાં કડવા-મીઠા સુખ-દુઃખના પ્રસંગોનો અનુભવ કરી, એક વિદ્વાન અને શક્તિશાળી સાધુનો ભોગ આપી, અમે તા. ૩૭ મે ૧૯૩૭ના દિવસે હાલા છોડ્યું, અને તા. ૯ મીએ હૈદરાબાદની ફુલેરી નદી પર આવી, ત્રણ દિવસ ત્યાં મુકામ રાખી, તા. ૧૨મી મે બુધવારના દિવસે હૈદરાબાદ શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો.

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

卐

આખા યે સિંધ દેશની અંદર હૈદ્રાબાદ એ પોતાનું અનોખું સ્થાન ધરાવે છે. એક વખતનું નૈઋત્યકાલ, એ ઉત્પત્તિ અત્યારનું હૈદ્રાબાદ છે. ઇ. સ. ૧૭૬૮માં ગુલામશાહે નવેસરથી નૈઋત્યકાલનો કિલ્લો બંધાવી આ શહેર વસાવ્યું હતું. ગુલામશાહની રાજગાદી ખુદાબાદ હતી. ત્યાંથી ફેરવીને પોતાના નવા વસાવેલા આ હૈદ્રાબાદમાં ગાદી રાખી. ખુદાબાદથી ઘણા કિન્દુઓ હૈદ્રાબાદમાં આવીને વસ્યા.

હૈદ્રાબાદ મીરના વખતમાં વધારે આગળ વધ્યું. હૈદ્રાબાદની કુલ વસ્તી લગભગ સવાલાખ માણસની છે કહેવાની જરૂર નથી કે હૈદ્રાબાદ એક વખતનું રાજધાનીનું શહેર હોવાથી અને સેંકડો વર્ષો સુધી મુસલમાનોનું આધિપત્ય રહેવાથી મુસલમાનોની બહોળી વસ્તી આ શહેરમાં છે.

શહેરની ખાસ વિશેષતા એ ત્યાંના મકાનોની બાંધણી સંબંધી છે. હિંદુઓની ઉંચી ઉંચી હવેલીઓ આકાશ સાથે શહેરનું દૃશ્ય સ્પર્શ કરી રહી છે. આ હવેલીઓના ઠેઠ નીચેના તળીયા સુધી ઉપરની ખુલ્લી હવા સરેરાશ કરતી ચાલી આવે, તેને માટે દરેક મકાનની છત ઉપર નીચે સુધી હવા આવવા માટેનાં જાળીયા રાખવામાં આવેલાં હોય છે.

પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશા તરફ બે ન્હાની ભીંતો ઉભી કરી પશ્ચિમ અને ઉત્તરની હવાને મકાનની અંદર જવાનો અવકાશ આપવામાં આવે છે. દરેક મકાન ઉપર આ પ્રમાણેનાં હવાખારાં બનાવેલા હોવાથી હૈદ્રાબાદના મકાનોનું દૃશ્ય દૂરથી ઘણુંજ વિચિત્ર માલૂમ પડે છે. આ હવાખારાને સિંધીમાં ‘મંધ’ કહેવામાં આવે છે હૈદ્રાબાદની આ મંધાઓની નકલ સિંધના બીજાં ગામોમાં પણ થવા માંડી છે. એટલે ગામડાઓની અંદર પણ નાના નાના મકાનો ઉપર પણ આવા મંધા બનાવેલા હોય છે. હૈદ્રાબાદની બાંધણી ઉંચી નીચી ટેકરીઓ ઉપર છે. સુંદર સડકો અને મકાનોની લાઇનોથી શહેરની શોભા બહુ સુંદર છે. સિંધનું આ શહેર સદ્‌લાગી છે કે જેનાં કાંઠે કુર્બેરી નદી વહી રહી છે. એના બાંધેલાં ઘાટો અને તેનાં ટિનાગેના વૃક્ષો એની

પ્રકરણ ૯ મુ
સિંધ-હૈદ્રાબાદ

શોભામાં વધારો કરી રહેલાં છે સેંકડો ભક્તજનો. પ્રાતઃકાળમાં અઠ નદીના કાંઠે સ્નાન સધ્યાનો અને દર્શનનો આનંદ લૂટી રહ્યા છે.

હૈદરાબાદમાં સિંધી હિંદુઓની જે વસ્તી છે, તેમાં મુખ્ય બે કામ કહેવાય છે - 'આમીલ' અને 'ભાઇબંધ સિંધી હિંદુઓ'. હૈદરાબાદના આમીલો 'હૈદરાબાદી' તરીકે જ ઓળખાય છે. કરાચી વિગેરેમાં આ આમીલો રહે છે. તેઓની ઓળખ 'હૈદરાબાદી' તરીકે થાય છે. મોટે ભાગે આ 'આમીલો' જમીનદાર છે. અથવા નોકરી કરનારા છે. કલેક્ટર, કમીશનર જેવા મોટા હોદ્દાઓ ભોગવનારા પણ આ "હૈદરાબાદી" આમીલો છે. ભાઇબંધ લોકો મોટે ભાગે વ્યાપારી છે. આ કામોના સંબંધમાં વિશેષ હકીકત 'સિંધના હિંદુઓ' એ પ્રકરણમાં જોવાશે.

અહિંના સિંધી હિંદુઓ આમીલ અને ભાઇબંધ બન્ને કામોમાં માંસાહાર અને દારૂની વપરાશ હિંદુ તરીકે અભિમાન ખૂબ છે. અત્યારની શિક્ષાથી ખૂબ રંગાયેલા છે. પાસે ખૂબ પૈસો છે, મોટા મોટા હોદ્દા ભોગવે છે, વિભાગ વગેરે ખૂબ ફરે છે, અને બારસો બારસો વર્ષ સુધી મુસલમાની આધિપત્યમાં રહેલા છે, એટલે એમના રીતરિવાજો ને ખાનપાન લગભગ મુસલમાની સંસ્કૃતિવાળાં છે. એમનો વેષ યુરોપીયન, સ્ત્રીઓનો વેષ પારસી અને બંગાળી સ્ત્રીઓને પણ પાછો પાડી દે એવો છેલ્લામાં છેલ્લી બબ્બો, છતાં પણ તેઓ પોતાને હિંદુ તરીકે ઓળખાવે છે. ઓળખાવે છે એટલું જ નહિ પણ કદર હિંદુ તરીકે અભિમાન રાખે છે.

આ હિંદુઓ શ્રદ્ધાળુ પણ ધણા છે. માંસાહારી હોવા છતાં ત્યાગીઓ ત્રત્યે અનુરાગ ધરાવે છે. મોજશોખમાં મસ્ત સિંધી લોકોની રહેવા છતાં સદુપદેશ સાંભળવાની જિજ્ઞાસા ધરાવે શ્રદ્ધા. છે. કાષ્ટસારા વિદ્વાન્ સાધુ-સંત આવ્યા છે, એવું સાંભળે છે, તો ટોળાને ટોળા દોડ્યા આવે છે, સિંધમાં આ હિંદુઓને જે સાચા ઉપદેશકોનો સહવાસ સાંપડે, તો આ કામ ધણી આગળ વધી શકે.

પ્રકરણ ૯ મું
સિંધ-હૈદરાબાદ

સાધુ દી એસ વાસવાની દેરાયાદ સિંઘ

શ્રી કસ્તુરચંદ પારેખ હાલા

બેન પાર્વતી સી જીડવાની બી એ દેરાયાદ

શ્રી હરગોવિંદ 'શયસાહેબ' મીઝુગ્યાસ

હૈદ્રાબાદની અમારી સ્થિતિ બહુજ થોડા દિવસની રહી. એટલે એક અઠવાડિયાથી વધારે નહિં. સખ્ત ગરમીના દિવસો હતા. સુખ-શીલિયા સિધી લોકો છેક સાંજ થયા પહેલાં ઘરથી બહાર નિકળી શકે નહિં. હૈદ્રાબાદની ગરમી પણ સિંધમાં અસાધારણ ગરમી કહેવાય છે. આવા સંયોગોમાં પણ જે જે સિધી લોકો અમારા પરિચયમાં આવ્યા, તેઓએ ઘણીજ સારી ભક્તિ બતાવી. એમની જિજ્ઞાસાવૃત્તિએ અને એમની શુદ્ધ શ્રદ્ધાએ અમારા દિલ ઉપર સુંદર અસર કરી. કેટલાક કુટુંબોને તો એટલો બધો રાગ થયો કે અવારનવાર ઉપદેશ લાભ લેવાને કરાચીમાં પણ આવતાજ રહ્યા છે.

હૈદ્રાબાદ તો એક આલીશાન શહેર છે. આવા મોટા શહેરમાં અનેક દાની, માની, વિદ્વાન અને પ્રસિદ્ધ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ કાર્યકર્તાઓ હોય, એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ અહિં અમારી સ્થિતિ બહુજ ઓછી રહી, એટલે ઘણા લોકોનો પરિચય ન થયો. જેઓનો પરિચય થયો અને જેમના જીવનમાં કંઈક વિશેષતા જેવાઈ, એવા બે મહાનુભાવ. એક સાધુ વાસવાની અને બીજાં બેન પાર્વતી સી. એડવાની.

પ્રકરણ ૯ મું
સિંધ-હૈદ્રાબાદ

હૈદ્રાબાદની નહિ, સિધની નહિં, પણ આખા હિંદુસ્તાનની અનેક વિભૂતિઓમાંની આ એક વિભૂતિ છે. બહુ સાધુ વાસવાની દુનિયાની પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓમાંની આ એક છે સાધુ વાસવાનીને એક સાધુ તરીકે ઘણા સિંધી-લોકો પૂજે છે. તેમની સાદાઈ અને જીવદયા પ્રત્યેનો પ્રેમ અસાધારણ છે. તેમનું વ્યક્તિત્વ બીજાઓ ઉપર અસર નાખે છે. ભાઈ ઇન્દુલાલ ગાંધી પોતાના ‘અરપષ્ટ દર્શન’ નામના લેખમાં લખે છે:-

“સિંધી સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિના સ્મરણ સાથેજ સિંધના વિવેકશીલ સાધુ વાસવાણીની સૌમ્ય ભૂતિ સૌ પહેલાં આંખો સામે આવીને ખડી યાય છે. સિંધમાં આર્યસંસ્કૃતિના પ્રવાહને નજરનો રાખનારા અબણી વ્યક્તિઓમાં એમનું નામ પ્રથમ પંક્તિમાં છે.”

(૧) જુઓ ‘મહાજનરાત’નો દીપોત્સવી અંક.

સિધના માંસાહારી સિધીઓમાં તેમણે અહિંસાનો સારો પ્રચાર કર્યો છે. તેમનું પ્રાતઃકાળનું પ્રવચન સાંભળવા ભાવિક ભાઈઓ બહેનો હર્ષભેર એકત્રિત થાય છે. તેમનાં પુસ્તકો કે જે અંગ્રેજીમાં હોય છે, યુરોપ અને અમેરીકામાં પણ આદર પૂર્વક વંચાય છે. તેઓ ભગવાન મહાવીરસ્વામી પ્રત્યે ઉત્તમ માન ધરાવે છે. સ્વ. ગુરુદેવ શ્રીવિજય-ધર્મસૂરિ મહારાજના તેઓ મોટા પ્રશંસક છે. હૈદરાબાદમાં અમારો પરસ્પરનો મેળાપ થતાં સૌને આનંદ થયો હતો. સિધમાં જીવદયાનો પ્રચાર કરવામાં દરેક પ્રકારે સાથ આપવા માટે તેમણે વચન આપ્યું હતું. મહાવીર ચરિત્ર અંગ્રેજીમાં લખવા માટે ધણી વારાઘાટ થઈ હતી. કરાચી પણ તેઓ આવ્યા હતા, પરંતુ કેટલાક અનિવાર્ય સંયોગોને લીધે એ કામ પાર પાડી શકાયું નથી.

હૈદરાબાદમાં દીવાન લાલચંદ એડવાણીનું કુટુંબ એક સંસ્કારી, શિક્ષિત, શ્રીમંત, અને ધર્મપ્રેમી કુટુંબ ગણાય છે. બહેન પાર્વતી બહેન પાર્વતી સી. એડવાની આ કુટુંબની એક સંસ્કારી, વિનયી, અને ભક્તિવાળી કુમારિકા છે. સિધી લોકો ઘણે ભાગે પરિચય લાપા સાથે સબંધ વધુ રાખે છે ભાગ્યેજ કોઈ સંસ્કૃત ભાષા લેતું હશે બહેન પાર્વતી ગ્રેજ્યુએટ છે. અને સંસ્કૃતની સારી વિદુષી છે. તેનું આખું કુટુંબ બહુ શ્રદ્ધાળુ અને ધર્મપ્રેમી છે. સાધુઓની સેવા, એ ઉત્તમ લાહો સમજે છે. અમારી હૈદરાબાદની સ્થિતિ દરમિયાન બહેન પાર્વતીના કુટુંબે સારી સેવા કરી હતી એટલુંજ નહિ પરંતુ કરાચીમાં પણ વખતો વખત વ્યાખ્યાન શ્રવણનો લાભ લેવા માટે આવે જાય છે. બહેન પાર્વતી કદર વનસ્પત્યાહારી બની છે. મારા પાંચ પુસ્તકોનો તેણે સિધીમાં અનુવાદ કર્યો છે, કે જે પ્રકાશિત થઈ ચુક્યાં છે, અને આખા સિધમાં તેનો પ્રચાર સારો થયો છે. માંસાહારી સિધી લોકોમાં આ પુસ્તકનો પ્રચારથી જે સારો લાભ થયો છે, એના પુણ્યમાં બહેન પાર્વતીનો હિસ્સો મોટો કહી શકાય. જૈન ધર્મનું જ્ઞાન મેળવવા સબંધી અને બની શકે તેટલું અંશે તેનું આચરણ કરવા સબંધી તેનું લક્ષ્ય બહુ વધારે છે તેની નિર્દોષ શ્રદ્ધા, બીજા સિધી લોકો કરતાં જરૂર જુદી પડે છે. સ્વ. ગુરુદેવ

પ્રકરણ ૯ મું
સિધ-હૈદરાબાદ

વિનયધર્મસૂરિ મહારાજની જયન્તીઓ પ્રસંગે આ બહેને અગ્રેજીમાં વ્યાખ્યાનો આપીને અને વખતો વખત પોતાની સંગીત કળાનો પરિચય કરાવીને લોકોને સારો લાલ આપ્યો હતો. મારી ભયંકર બીમારી પ્રસંગે પણ આ બહેને અને તેણીના કુટુંબે સારી ભક્તિ બતાવી હતી. તેણે ગુરૂમહારાજનું જીવનચરિત્ર પણ સિંધીમાં લખ્યું છે. તેમજ ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું “લોક મહાવીર” એ નામનું એક કુટુંબ ચરિત્ર પણ લખ્યું છે. આ બહેનના, બહેને એમના આખા કુટુંબની પ્રેરણાના કારણે હૈદરાબાદ અને કરાચીમાં અનેક સિંધી કુટુંબોએ વખતો વખત ઉપદેશ સાંભળવાનો અને ઘણાઓએ માસ-મઝ્છી ત્યાગવાનો લાલ ઉઠાવ્યો છે, ને હજુ પણ ઉઠાવી રહ્યા છે, એમા હૈદરાબાદમાં મુખી ડિંગોમલ અને પૂતલીમાઈ વિગેરેના કુટુંબે અને કરાચીમાં ગોવિંદ મીરચદાનીનું, દીવાન જીવતરામ એડવાનીનું, દીવાન ઝમટમલજીનું, ડોક્ટર ગિડવાનીનું વિગેરે કુટુંબો મુખ્ય છે.

સિંધી લોકોમાં આવા ઘણા આત્માઓ છે, કે જેઓને સસ્કાર નાખવામા આવે તો ઘણો લાલ થઈ શકે. રીઠા થઈ ગએલા ધડાઓ ઉપર ગમે તેટલું પાણી નાખવામા આવે, તે લગભગ નિર્થક જાય છે, જ્યારે આવા નિર્દોષ અને નિર્લેપ આત્માઓને ઉપદેશ આપવામાં થોડામાથી ઘણો લાલ મેળવી શકાય છે. એન પાર્વતીની બીજી બહેનો અને ભાઈઓ પણ તેવાજ સુશીલ અને ભક્તિવાળાં છે. તેની વયોવૃદ્ધ માતા તો તેના કુટુંબમાં જાણે સાક્ષાત્ દેવી છે.

હૈદરાબાદમા જૈનોનાં લગભગ પચ્ચીસેક ઘર કહી શકાય. જેમાં શેઠ વનેચ દલાઈ કાકા, શેઠ સાકરચ દલાઈ, ભાઈ જૈનોની વસ્તી હિમ્મતલાલ અને કેશવલાલલાઈ એ વિગેરે મુખ્ય છે. લગભગ એકાદ બે ઘરને છોડીને બધા ચે સ્થાનકવાસી સપ્રદાયમા છે. છતાં તેમની ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને વિવેક ખડું પ્રશંસનીય છે. અમારી સ્થિતિ દરમિયાન કરાચીના સેકડો ભાઈઓ અને બહેનો હૈદરાબાદ ખાતે આવેલા, તે બધાઓનો આતિથ્ય સત્કાર કરવામાં તેમણે ધાર્મિક સુદર ખાનદાની બતાવી હતી.

પ્રકરણ ૯ મું
સિંધ-હૈદરાબાદ

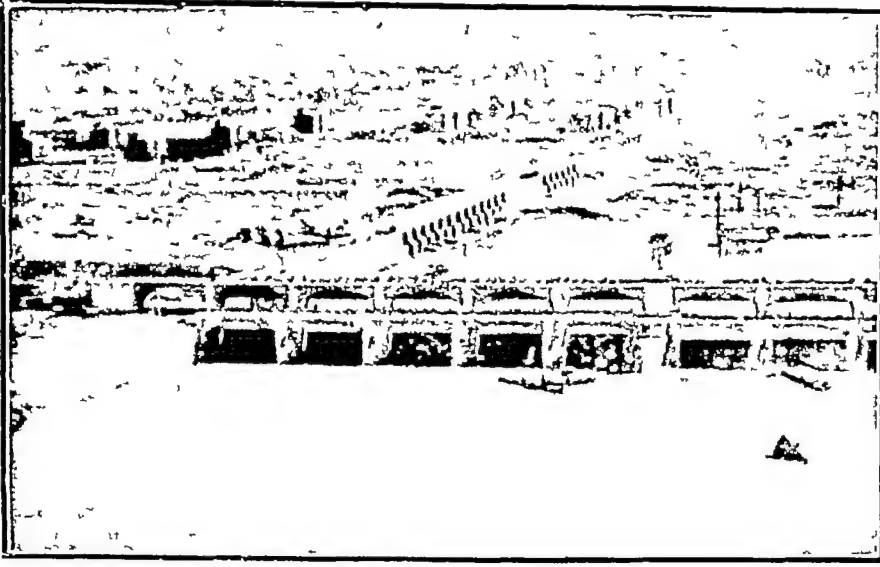
હૈદરાબાદમાં ગુજરાતી લોકોનો બહુ મોટો જથ્થો નહિ હોવા છતાં, એકંદર સમુદાય સારો કહેવાય. તેમાં ગુજરાતી સમાજ ડોક્ટર ભટ્ટ સાહેબ અને ઇન્જીનીયર દવે સાહેબ તેમજ ઇન્જીનીયર મગનલાલ શાહ એમનું સ્થાન આગળ આવે છે. હમણાં હમણાં હૈદરાબાદમાં એક 'ગુજરાતી સમાજ' સ્થાપન થયો છે. અને તે કેટલીક જનહિતકારી પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યો છે. લગભગ સર્વત્ર દેખાય છે તેમ, માત્ર થોડાજ સમયથી સ્થપાયેલો હોવા છતાં, આ 'સમાજ'ની વૈમનસ્યની જે વાતો બહાર આવે છે, એ દુઃખકર્તા છે.

હૈદરાબાદનાં દર્શનીય સ્થાનોમાં શહેરના પાસેનો ગબ્બર રેલ્વે પૂલ, મીરોના વખતનો કિલ્લો, દેવરીનો કીર્તિ-દર્શનીય સ્થાનો સ્તંભ એ મુખ્ય છે. અને જો વધુ ઉમેરીએ તો ગિફ્ટવંદરનું પાગલખાનું પણ કહી શકાય.

પ્રકરણ ૯ મું
સિંધ-હૈદરાબાદ

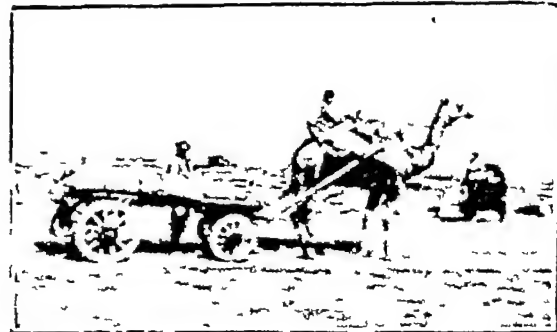
૬

સિધતુ એક ગામડું

હૈદરાબાદનાં હવાખારાં (મંચ)

સિધની ડિંગારી

મારવાડ છોડ્યા પછી અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કરતાં, અનેક વિદ્યોમાંથી પસાર થતાં અમારી વિકટતામાં વધારો મંડળી હૈદ્રાબાદ સુધી પહોંચી હતી. અમે જેમ જેમ કરાચી તરફ આગળ વધતા હતા, તેમ તેમ અમને લાગતું હતું કે આ વિકટ વિહાનીર મુશ્કેલીઓ ઓછી થતી જશે. પરંતુ અમારી કલ્પના ખોટી ઠરતી ગઈ. હૈદ્રાબાદ આવતાં આવતા ગરમી ખૂબ વધી ગઈ હતી, એ વાત હું ગયા પ્રકરણમાં લખી ચૂક્યો છું. જેમ જેમ સિંધમાં ગરમી પડે છે, તેમ તેમ જંગલોમાં સાપોનો ઉપદ્રવ વધે છે, એ દેખીતું હતું. છતાં અમને લાગતું હતું કે હૈદ્રાબાદથી કરાચી સુધી રેલ્વે લાઇને લાઇને જવાનું હોવાથી અમારી મંડળીને વધારે તકલીફમાં ઉતરવાનું નહિ થાય. પરંતુ હૈદ્રાબાદથી કરાચી સુધીની રેલ્વે લાઇન એટલે ત્રાહિ તોળ્યા ! સ્ટેશનો આઠ આઠ દસ-દસ માઇલોના અંતરે પહેલાં હતાં, પરંતુ વચલાં વચલાં કેટલાંક સ્ટેશનો કાઢી નાખેલાં હોવાથી વીસ-વીસ માઇલોનું આંતરું, સ્ટેશનોની વચમાં થઈ ગયું હતું, અને એ ઉખડી ગયેલાં સ્ટેશનોનાં મકાનો એટલે દાદા આદમના વખતનાં જાણે કચ્છરતાનો. એ માણસોને ખેસવા જેટલી જમીન સાફ કરતાં પણ કલાકો નેમ્પએ. પચ્ચીસ ત્રીસ માણસના કાફલાને માટે એવાં સ્થાનોમાં મુકામ કરવો, એ નેખમકારક હતું. પડવાને પ્રમાદે ઉભી રહેલી એ દિવાલો અને છાપરું કંઈ વખતે છાતી ઉપર ચડી ખેસશે, એ ન કહી શકાય. તે ઉપરાંત ચારે તરફ નજર કરીએ તો મોટા જંગી દરો.

આવાં સ્થાનોમાં મુકામ કરવો એ બિચારા માનવજાતિથી લયભીત થઈને પોતપોતાનાં દરોમાં નિવાસ કરી સાપો અને વીંછીઓ રહેલા સાપોને ત્રાસ આપવા જેવું પણ ખરું. ધૂળના ઢગલાઓમાં, પત્થરોના પડ નીચે, દિવાલોનાં છિદ્રોમાં શાંતિથી સમાધિ લગાવીને એસી રહેલા વીંછીઓની સમાધિમાં વિશ્વભૂત થવા જેવું પણ ખરું !

હૈદ્રાબાદથી કરાચી સુધીનો વિહાર મારવાડના રેગિસ્તાનથી પણ વધારે કડીન અને ખતરનાક હતો. આ વિહાર સારાં ગામો દરમિયાન કોઇ કોઇ સારાં ગામો પણ નેવામાં આવ્યાં. જપીર, જૂંગલાહી, દાખેચી એ સ્ટેશનો

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદ્રાબાદથી-કરાચી

કંઈક સારી વસ્તીવાળાં અને સાધનયુક્ત જોવાયાં. હૈદ્રાબાદથી પાત્રીસ માઇલ આવ્યા, ત્યારે જાંપીર જ એક ગામ જેવું ગામ જણાયું. કહેવાય છે કે અહિં બે ચાર હાથ જમીન ખોદવાથીજ પાણી નીકળે છે. હવે માટે પણ આ સ્થાન વખણાય છે. પાત્રીસ માઇલમાં ઝડ પણ અહિંજ જોયાં.

જૂંગશાહીમા કરાચીના એક ગુજરાતી ગૃહસ્થ જેઠાલાલભાઈનું કારખાનું છે. રેવાશંકરભાઈ જૈન તેના મેનેજર છે. આ બંને ગૃહસ્થો સારા ભક્ત છે, વિનયી છે, જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા છે. અમારી બાપી મહાશયે ચાર દિવસ રોકી રાખી ખૂબ ભકિત કરી. કરાચીથી પણ ઘણા ગૃહસ્થો અહિં પહોંચ્યા હતા.

મારવાડથી મીરપુરખાસ સુધી સ્વયંસેવકોની જુદી જુદી ટુકડીઓ આવ-જા કરતી હતી મીરપુરખાસથી સ્વયંસેવકોનો આનંદ હાલા અને હાલાથી હૈદ્રાબાદ સુધી હાલાના ગૃહસ્થો ભકિતનો લાલ લેતા હતા.

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદ્રાબાદથી-કરાચી

હૈદ્રાબાદથી કરાચી સુધીનો રસ્તો જેમ વધારે કઠીન હતો, તેવીજ રીતે હૈદ્રાબાદથી કરાચીની જે સેવકોની ટુકડી અમારી સાથે હતી, એ કાર્યકુશળ, વિનોદી, હિંમતવાળા અને કષ્ટોને સહન કરવામાં ખડતલ પણ હતી. આ યુવકોમાં ભાઈ વીક્રમચંદ, ભાઈ તલકશી, (અદો), ભાઈ અમજરામર દોસી, ભાઈ ભાઈલાલ, ભાઈ કાન્તિલાલ અને ભાઈ રમણલાલ એ મુખ્ય હતા. એક સરખી ટોળી અને બધા યે સેવાભાવી અને ભકિતવાળા યુવકો હતા. મુશ્કેલીઓના સમયમાં પણ આ સ્વયંસેવકો એવા આનંદમાં રસ્તો અને સમય પસાર કરાવતા કે એ દિવસો કદી ભૂલાય તેમ નથી.

જગલમાં એક સ્થળે બેઠા હતા. પાછળ પાછળ આવનારાઓની રાહ જોતા હતા. એક પછી એક આવીને બેસતા, મહાશયે જુથ વધતું જતું હતું, બિલકુલ જગલ હતું, સુંદર શાંતિ હતી, વાતાવરણ શાંત હતું. અમજરામર દોસીએ મધુર સ્વરે લલકાર્યું -

કોઠારી^૧ નિંદર તારી ઉડાડ,
મારે જનું છે પેલે પાર^૨ કોઠારી

વીક્રમ^૩ સરદારનો હુકમ થયો, ને
ઓસૂ બાધે હથીયાર,
વીરોજ^૪ બોકાની બાંધી હસો છે,
ગાડાવાળા થાઓ હોશિયાર^૫ કોઠારી.

ભોલારો^૬ જાગે ને લાકડા માગે,
ચૂલો પેટાવાને કાજ,
કાનજીભાઈ^૭ તો ખીડીયું માગે,
ધૂમાડા કાઢવા આજ^૮કોઠારી

મોતીલાલ^૯ ને લાડુ ન ભાવે
શીરો કરે તૈયાર,
ચાલો પપૈયા^{૧૦} ને ચાલો દેશાઈ^{૧૧}
ઝટપટ ખાવાને ચાર..... કોઠારી

પાર્વતી જોને^{૧૨} પ્રભુ બોલાવ્યા,
ગાયાં ભારત કેરા ગાન
અજરામરને^{૧૩} કંઠે ગજર્યા
ચિત્તરંજન ને યુદ્ધ ભગવાન^{૧૪} ... કોઠારી

ત્રિલોક^{૧૫} અદા તો ડોકટર કરતા
હિન્દુ મુસલમાં માટ,
હાથ, પગ, પાંસળુ, પેટ દુઃખે તો
ચાંપે ચોખે ભલી ભાત કોઠારી.

ભાઈલાલ^{૧૬} તો શરા સિંપાઈ
પહેરો ભરે સાંખી રાત,

પ્રકરણ ૧૦ મું
હિંદ્રાબાદથી-કરાચી

નોટ:- ૧ ચુનીલાલ વિહલ દાઠાવાળા, ૨ વીક્રમચંદ તુલસીદાસ કરાચી-
વાળા, ૩ મારવાડી નોકર, ૪ બહેરો અને મૂંગો નોકર, ૫ રસોયો, ૬
મારવાડી શ્રાવક, ૭ મારવાડી નોકર, ૮ દેસાઈ ભૂલાભાઈ, ૯ હિંદ્રાબાદવાળાં
સિંધી બેન પાર્વતી સી. એડવાની, ૧૦ અજરામ દોસ્તી કરાચીવાળા,
૧૧ ભાઈ તલકરમી મનનલાલ દવાવાળા કરાચીના, ૧૨ ભાઈ ભાઈલાલ

રમણિકલાદને^{૧૩} નિંદર ન આવે,
આવે ખેન લાઇ ખાની યાદ . કોઠારી

રોઠ સાકરચંદ^{૧૪} ભડના લાઇ
વનુ^{૧૫} કાકો સરદાર,
કોઠરીએ^{૧૬} તો કુમ કુમ છાટયાં,
વાળી એકલતાની સીતાર . . . કોઠારી

સિંહ સમા નિર્ભય સમ ગળે
મુખી રેવાશ કર^{૧૭}ની પાસ
કોઈ કોઈ બ સરી ખેસુરી બળવે,
વીર સતાનેની પાસ. કોઠારી

અકરમાત સંભળાવેલી આ કવિતાથી અમારી આખી યે મંડળીને
થાક ઉતરી ગયો અને કેટલાક તો ‘ફરી સ ભળાવો’ ‘ફરી સ ભળાવો’
કરી ઉઠ્યા. આમ, આવા વિકટ પ્રદેશમાં પણ અમારો વિહાર
આનદમાં પસાર થતો હતો.

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદરાબાદથી-કરાચી

હૈદરાબાદથી કરાચી સુધીના વિહારમાં, રેલ્વે ગાર્ડ મગનલાલ
લાઇએ, અમારી સાથેની સ્વયં સેવક મંડળીને, વખતો વખત જે
અનુકૂળતા કરી આપી હતી, એ એમની સેવા જરૂર ઉલ્લેખનીય છે.

નિરંતર વિહાર કરવામાં મહીનાઓ વીતી ગયા હતા. હવે તો
સૌને એમ થતું હતું કે જલદી
જલદી પહોંચવાની ઉત્સુકતા નિશ્ચિત સ્થાને-કરાચી પહોંચાય
તો સારું. ખીજી તરફથી પોતાના
ગુફનાં દર્શન કરવાને અને ઉપદેશનો લાભ ઉઠાવવાને આતુરતા ધરાવ-
નારા કરાચીના જૈન અને જૈનેતર લાઇઓ અને ખહેતેની ધીરજ
પણ પૂરી થઈ હતી. અમારી મંડળીને દિનરાત એ વિચાર રહેતો કે
ક્યારે કરાચી પહોંચીએ અને કરાચીવાસીઓને થતું કે ક્યારે
મુનિરાજને પહોંચે ?

રમચંદ કરાચીવાળા ૧૩ લાઇ રમણલાલ મણેશજી શાહ કરાચીવાળા,
૧૪ સાકરચંદ ખી, રોઠ હૈદરાબાદવાળા, ૧૫ હૈદરાબાદના આગેવાન રોઠ વનેચંદ
ખેતશી, ૧૬ હૈદરાબાદથી કરાચી જતાં પહેલું મુકામ કરુ^{૧૭} તે જામ, ૧૭
જુજશાહીના કારખાનાના મેનેજર.

આ દરમિયાન એક ઘટના ઘટી.

જૂગશાહી મુકામે કરાચીથી આવેલા કેટલાક ભાઈઓ દ્વારા એ જાણવામાં આવ્યું કે “અમે જ્યારે મલીર પહોંચીશું, ત્યારે કરાચીથી બે ચાર હજાર માણસ ઇતરી આવે, એવી સંભાવના છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ જો તેમ થાય તો કરાચીના સઘે તે આવનારાઓનું ઉચિત આતિથ્ય કરવું જોઈએ.”

અમને તો આ વાત ઘણીજ ભારે પડતી લાગી મલીર કરાચી શહેરથી પદર માઇલ દૂર. બે ચાર હજાર શ્રી સંઘને સદેશ માણસો આવે, તો રેલ અને મોટરબસોમાં કેટલું ખર્ચ થાય? અને વળી તે ઉપરાંત સંઘને, તે બધાઓના સત્કારમાં જે ખર્ચ થાય એ જૂદું અમારે કરાચી પહોંચવાનું જ હતું. શું બે દિવસ પછી તેઓ દર્શનનો ને ઉપદેશનો લાભ લઈ ન શકે? બે દિવસ પહેલાં મળવાની ઉત્સુકતામાં સમાજના ધરમાથી હજારો રૂપિયાનો વ્યય થાય, એ અમને ઠીક ન લાગ્યું. અને કાષ્ઠપણ રીતે મલીરમાં લોકોનું આવવું ન થાય તો સાઈ, એવા ધરાદાથી મેં નીચે પ્રમાણેનો એક પત્ર સઘના સેક્રેટરી ઉપર લખ્યો. અને તે જાહેર કરી દેવાનું સૂચવ્યું -

“મારા જાણવામાં આવ્યું છે કે-મલીરમાં કરાચીથી મોટી સંખ્યામાં ભાઈઓ-બહેનોનું દર્શનાર્થે આવવું થશે. જો કે એ તમારા તરફની ભક્તિ અને લાગણીનું ચિહ્ન છે, પરંતુ જો એમ થાય તો ઘણા મોટા વ્યય કરાચીના સંઘને થઈ જાય. ભલે તે વ્યક્તિગત ખર્ચ થતો હોય, પણ પરિણામે તો એ બોલે સમર્થિ ઉપરજ પડે. બેશક ન્યાં ભક્તિ હોય છે, ત્યાં આવા ખર્ચનો હિસાબ ન રહે. પરંતુ તેમ કરવાથી સમાજ ઉપર તો બોલે પડેજ છે. અને તેથી હું એજ ચાહું છું કે કરાચીના ભાઈઓ-બહેનો આવું ખર્ચ ન કરે, તેજ સાઈ છે. અને તેટલા માટે મારી આ ઇચ્છા મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનકવાસી સમસ્ત ભાઈઓ-બહેનોને જાણાવશે અને અમે શહેરમાં પ્રવેશ

પ્રકરણ ૧૦ મું
હેદ્રાબાદથી-કરાચી

કરીએ ત્યાં સુધી આવું કંઈપણ પોત્રામ ન રાખવામાં આવે, એમ કરશે.”

ઉપર પ્રમાણેની સૂચના મોકલવા છતાં, કરાચીના એ ધર્મશીલ અને ભક્તિવાળા ભાઈઓ, ખુદેનો હુજરોની સંખ્યામાં મલીર ઉતર્યા અને ચોક્કસ વ્યવહારકુશલ મહાનુભાવોએ સારામાં સારો આદર સત્કાર તે આવનારા ભાઈઓ ખુદેનોનો કર્યો.

કરાચીની જનતા કેટલી સન્નજન છે ? કેટલી ભક્તિવાળી છે ? કેટલી ગુણુત્ત છે ? કેટલી જિજ્ઞાસાવૃત્તિ ‘સિંધ સેવક’ના તંત્રી વાળી છે ? એનું માપ કાઢવાનો અવસર મલીરથી જ મળ્યો. ન કવળ નૈનોજ, નૈનેતર પ્રજનો પણ એટલોજ ઉમળકા. હજુ તો મુકામ કરતા જરા વાર થે નથી થઈ, ત્યાં તો સ્થાનિક પત્રના પ્રતિનિધિઓ જાણે અમારી સિંધની સેવામાં સહકાર આપવાની મનોવૃત્તિને પ્રકટ કરવાજ ન આવ્યા હોય ? અથવા જાણે અમારી સેવા માટે અમને હિમ્મત આપવા જ ન આવ્યા હોય ? એવી રીતે તેમણે અમારું સન્માન કર્યું. ખાસ કરીને ‘સિંધ સેવક’ ના અધિપતિ ભાઈ ભદ્રશંકર ભટ્ટ અને તેમના રિપોર્ટર ભાઈ રવજી ગણાત્રા એમણે-અમને સૌથી પહેલા સત્કાર્યા. તેમણે મારો જે ઇન્ટરવ્યુ લીધો તેની મતલબ આ હતી-

પ્રશ્ન—સિંધના વિહાર દરમ્યાન સિંધની પ્રજા માટે આપનો શો અભિપ્રાય બંધાણો છે ?

જવાબ—સિંધના લોકોમને ઘણા ભોળા લાગ્યા. એમનામાં સરળતા, સહૃદયતા અને શ્રદ્ધાનો અંશ વધુ છે. તેઓ એટલા બધા શ્રદ્ધાળુ છે કે જોઈએ તેથી પણ વધારે કહી શકાય શ્રદ્ધા તો મર્યાદિત હોય તો ફાયદાકારક થાય. આવો ત્યાગ તો જાણે અશક્ય છે, એમજ તેઓ માને છે. અને તેથી જૈન સાધુ તરફ અત્યંત શ્રદ્ધાળુ બની જાય છે. આથી અહિંસાના પ્રચાર માટે આ દેશ સારો છે એમ હું માનું છું.

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદરાબાદથી-કરાચી

સવાલ—સિંધમાં માંસાહાર બંધ કરવાનું શક્ય છે ?

જવાબ—જરૂર મને તો એવું જણાય છે કે સિંધના મુસલમાન કરતાં હિંદુઓ માંસાહાર વધુ કરે છે. અમારા વિહારમાં ઘણા મુસલમાનો મળ્યા. લગભગ તે બધાઓનું એવું કહેવું છે કે તેઓ એટલા બધા ગરીબ છે, કે તેમને માંસાહાર કરવો પરવડતો જ નથી. સિંધના ગામડાઓની પ્રજા એટલી બધી ગરીબ અને કંગાળ છે કે તેઓ માંસ ખરીદી શકે એવી હાલતમાં નથી. સિંધના હિંદુઓ માલદાર છે, જમીનદાર છે, ભોગવિલાસમાં મસ્ત છે, તેઓમાં પ્રચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે. ખેશક, હિંદુઓ શ્રદ્ધાળુ છે, એટલે તેઓને સમભવવામાં આવે તો માંસાહાર જરૂર ઓછો થાય. ઘણું અશે ઓછો થાય.

સવાલ—આપની પ્રવૃત્તિમાં અમે કંઈ સહકાર આપી શકીએ ?

જવાબ—જરૂર, હું મારી દરેક પ્રવૃત્તિમાં આપના પત્રનો સાથ ધરું છું. આજ પ્રચારકાર્યોનાં સાધનોમાં પ્રેસ, પત્ર અને પ્લેટફોર્મ એ ત્રણ સાધનો મુખ્ય છે. તમારું પત્ર સિંધમાં સારી સેવા કરી રહ્યું છે, એવું મેં જણ્યું છે. અને તમે જો મારી પ્રવૃત્તિમાં મદદગાર થશો, તો હું તમારો આભાર માનીશ.”

મલીરના મેળાએ અમારી મંડળાને ખૂબ ઘેરી લીધી હતી તમામ સાધુઓ પાસે ટાળાને ટાળાં અમે શામાટે આવ્યા છીએ ? આવજા કરતાં હતાં. દરેકની પાસે પ્રશ્નોત્તરીની હારમાળાઓ ચાલતી હતી. ધાક્યા પાક્યા હતા. કરાચીમાં જવાનું હતું. આરામની જગ્યા હતી. જતાં લોકોનો દરોડો એટલો બધો હતો કે સાંજ સુધી જરા પાન શાંતિ ન મળી. લોકોએ આગ્રહ કર્યો કે કંઈ પ્રવચન આપવા માટે. આજે શું પ્રવચન આપી શકાય ? વિચારસરણી મંદ પડી ગઈ હતી જના દિવધર પ્રાગજની ધર્મશાળાના મેદાનમાં થોડા રાખ્દોના અમાને

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદ્રાબાદથી-કરાચી

સિંધમા આવવાનો ઉદ્દેશ અને સાથે સાથે જરા ભવિષ્યને માટે ચિમકી લગાવી. મેં તે પ્રવચનમા જે કહ્યું તેનો ટુંકસાર આ છે.-

“ આજે તમે મારું પ્રવચન સાંભળવા ઉત્સુક બની રહ્યા છો, પણ અમે જ્યારે કરાચી આવીશું, ત્યારે તમે અમને સાંભળવા માટે આટલી ઉત્સુકતા હંમેશને માટે રાખશો કે કેમ ? એનો જવાબ આપશો. તે વખતે તમે એમ તો નહિં કહોને કે ‘સાહેબ, અમને વખત નથી મળતો. અમે કામ ધંધામા ગુંથાઇ રહીએ છીએ?’

“ અમે કેવળ જૈનોને ઉપદેશ આપવા નથી આવ્યા, બની શકે તેટલા અમે ભગવાન મહાવીરની અહિં સા નો સંદેશ સિંધના ગામડે ગામડે પહોંચાડવા આવ્યા છીએ.

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદરાબાદથી-કરાચી

“ વ્યાખ્યાન સાંભળવા પછી તેને તમારા જીવનમાં ઉતારશો નહિ, ત્યાસુધી કંઈ લાભ થવાનો નથી તમે સુખી થવા ચાહતા હો તો બીજાને સુખી કરવા પ્રયત્ન કરો. દુઃખીયાઓ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ રાખો. અમારામાં એવી શક્તિ નથી કે સિંધમા અહિં સા પ્રચારનું મહાન કાર્ય હું અને મારા સાથીઓજ કરી શકીએ. અમને પુત્રકારના, શ્રીમન્તોના અને સેવા ભાવી યુવકોના સહકારની ઘણી જરૂર રહેશે. કરાચીમા પ્રવેશ કર્યા અગાઉ તમારા તરફના સહકારની ભિક્ષા માંગી લઉં છું.”

મલીરથી ડિગ્રોડ અને ડિગ્રોડથી ગુજરાતનગર થઇને જૈન અને જૈનેતર સમસ્ત પ્રભુએ કરેલા સ્વાગત પૂર્વક અમે તા. ૧૦-૬-૩૭ સવારના સાત વાગે કરાચી શહેરમા પ્રવેશ કર્યો.

૧૦મી જુન ગુરવારનો દિવસ હતો, સવારના ૬ વાગે

ગુજરાતનગરથી પ્રસ્થાન કરી અમારી સન્માન કે પરિષદ? મંડળી સદરમાં આવી. સદરનું એક સ્થાન સદરમાં રહેતા જૈન ભાઈઓના હાદિક

ઉમળકાથી શણગારવામાં આવ્યું હતું ધીરે ધીરે ભાઈ બહેનોના ટોળા એકત્રિત થયા. શહેરના અજૈન નાગરિકો આવવા લાગ્યા. પારસી, સિંધી તેમજ મરતક સુધી ધારણ કરેલી શુદ્ધ ખાદીથી કેટલાકો કેંગ્રેસવાદીઓ તરીકે પણ ઓળખાઈ જતા હતા. શિખ મીલીટરી બેન્ડ સાથે જૈન યુવકોનું બેન્ડ એમના હૃદયની ભક્તિના સુર કાઢતું હતું ઠીક સાત વાગે સદરથી શહેર તરફ પ્રસ્થાન કર્યું. અમારા જેવા ભિક્ષકોનું-સેવકોનું આટલું સન્માન એ શાને માટે? અમારી સેવા તો હજુ બહુ દૂર હતી. કાલે શુ થશે અને શું કરીશું? એની કોઈને ખબર ન હતી. કદાચ હોય, તોયે સેવા પછીજ સન્માન હોય, પણ સેવા પહેલાં આટલું સન્માન શા માટે? આ સન્માન પણ કેવળ જૈનસંઘ તરફનું ન હતું. કરાચીની સમસ્ત કોમોના પ્રતિનિધિઓ તરફનું આ સન્માન હતું. એટલે અમારા માટે વધારે બોલો હતો. આવા સન્માનને અમે યોગ્ય છીએ કે નહિ? એનો જવાબ પ્રતિક્ષણ આત્મા પાસેથી હું માગતો હતો. કોઈ પણ જાતના પરિચય વિના, કંઈ પણ કાર્ય કર્યા વિના અજ્ઞાણી વ્યક્તિઓને કરાચીની સમસ્ત જનતા આટલું સન્માન આપે, એ કેવળ એમની સજ્જનતા, એમની ધર્મભાવના અને એમની ભક્તિના પડધા સિવાય બીજું શું કહી શકાય? જ્યારે બીજી તરફથી અમારે માટે મોટામાં મોટો પરિષદ હતો 'જૈન-સાધુઓને પોતાના સયમની રક્ષામાં બાવીસ પરિષદો સહન કરવા પડે છે. એમાનો આ પણ એક પરિષદ છે. ડાંસ, મચ્છ, ભૂખ, તૃપ્તા, ખરાબ જમીન કે એવા અનેક પરિષદો કરતાં આ 'સત્કારનો પરિષદ' સહન કરવો અતિ કઠણ છે.' બસ આજ વિચાર પ્રતિક્ષણ માગ મનમાં આવ્યા કરતો હતો. સત્કાર અને સન્માનના સમયમાં માણસને ફલાઈ જતાં વાગ લાગતી નથી. તેને હર્ષ થયા વિના રહેતો નથી અને ફલાઈ જવું અને હર્ષ થવો, એજ સંયમમાં બાધા પહોંચાડે છે. સંયમને બાધા પહોંચાડે એવાં કાર્યો, એજ ઉપસર્ગ કે પરિષદ છે.

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

તેઓશ્રીનો ઉદ્દેશ સિંધ દેશમાં ભગવાન મહાવીરનો અહિંસાનો સંદેશો 'જીવો અને જીવવા દો' એના પ્રચાર કરવાનો છે.

સિંધ દેશની અંદર વરસો થયાં ચાલી આવતી માસાહારની જડ ઉમેડી નાખવાની મુનિઓની મનો-વાચ્છના પૂરી થાય, અને તેમ કરવામાં ફક્ત જૈનોજ નહિ, પણ સર્વ ધર્મના જીવદયા પ્રેમીઓ અને જીવ-દયાપ્રેમી સંસ્થાઓ તેમને સહકાર આપે, એટલું ઇચ્છી આ પવિત્ર આત્માઓને કરાચીના આગણે અમે સત્કારીએ છીએ. (હિતેચ્છુ તા. ૧૦-૬-૧૯૩૭)

●

દિવસે દિવસે વધુ ને વધુ દુઃખી થતો જતો સંસાર કયા જઈને થોભશે, એ આજના માનવીઓનો ઘણો અકળાવનારો સવાલ છે. સસારીઓના દુઃખ એટલા અસહ્ય થતાં જાય છે કે માનવીઓ ગભરાઈ જતાં દુઃખમુકિત માટે કાંઈ ને કાંઈ અનિચ્છનીય કરવા તરફ ધસડાઈ જાય છે. આજના વર્તમાનપત્રો ખાસ કરીને દૈનિક વર્તમાનપત્રોમાં દુઃખના માર્યા કંઈક આત્માઓ આત્મહત્યા તરફ ખેંચાઈ જતા માલમ પડે છે. જેમ દિવસો જાય છે, તેમ આવા બનાવો વધતા ને વધતા જતા દેખાય છે.

માનવ સમાજ માટે આ સામાન્ય બાબત નથી. સમયે સમયે માનવ સમાજ માટે ઉપસ્થિત થતા વિવિધ સવાલોનો ઉકેલ, સમાજના અસ્તિત્વ અને નિભાવ માટે લાભવાની જરૂર હોય છે, તેમ હાલના સમયમાં, માનવ સમાજના અસ્તિત્વ અને નિભાવ માટે માનવીઓની આત્મહત્યાઓનો વધતો જતો પ્રશ્ન તાત્કાલિક ઉકેલ માગે છે. સુખર્થ શહેરમાં રોજ બરોજ સ્વચ્છતા દારૂ મરવાના બનતા બનાવોની પાછળ જાહેર થયેલું સંસારીઓનું દર્દ, કલકતામાં કન્યાદાન આપવા માટે સાધન નહિ હોવાના કારણે થતી આત્મહત્યા, પરીક્ષામાં પાસ નહિ થવાને કારણે વડોદરામાં સુરસાગરમાં અપાતા યુવાનોના ભોગ, અસહાય વિધવાઓને નિભાવનાં સાધનોને અભાવે

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

હવનનો અન્ત લાવવાની પડતી ફરજ, ભૂખમરાથી પીડાઈ અને રીબાઈ કાઢી પણ આધાર નહિ મળતાં અનેક બેકારોને રૂંધવા પડતાં શ્વાસોશ્વાસ, આવા પ્રતિદિન બનતા બનાવો આજના માનવ સંસારની દુઃખદ અવસ્થા જાહેર કરે છે. અને જો એ જાહેરાત આવી દુઃખદ અવસ્થામાની માનવીઓની મુક્તિ કથી રીતે થાય, તેનો ઉકેલ માગતી નહિં હોય, તો એ જાહેરાત શા માટે છે? વર્તમાન પત્રોમાં આવા બનાવો આજના સંસારની સ્થિતિ માનવજગત સમક્ષ રજૂ કરવા અને તેનો ઉકેલ લાવવાની ગર્ભિત સૂચના કરવા માટે અપાય છે. અર્થાત્ આજના જગતના મુખ્ય સવાલોમાંનો આ પણ એક ગંભીર સવાલ છે કે માનવ સંસાર જે દુઃખોને દુઃખી થતો જાય છે, તેની એ દુઃખદાવસ્થામા મુક્તિ શી રીતે થાય?

આવા ગંભીર સવાલનો ઉકેલ માત્ર તત્ત્વજ્ઞાતીઓ જ બતાવી શકે તત્ત્વજ્ઞાનીઓ સબધી સામાન્ય સમજ એવી હોય છે કે તેઓ તો અવધુત હોય, હીમાલયમાં વસતા હોય, દુનિઆ સાથે જેમને નિરખત ન હોય, વિગેરે. તત્ત્વજ્ઞાનીઓનો વ્યવહાર સાધારણ એવો હોય છે, પણ તત્ત્વજ્ઞાનીઓનો અર્થ એટલોજ નથી હોતો. તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એટલે તથ્યાતથ્ય, વિવેકાવિવેક, કર્તવ્યકર્તવ્ય સમજનાર ગાંધીજી હીમાલયમાં નથી વસતા છતાં તત્ત્વજ્ઞાની છે. આમ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ માનવ સમાજમાં પણ માનવસમાજના પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે વિચારતા હોય છે.

આવા એક તત્ત્વજ્ઞાની મહાપુરુષ મુનિ શ્રીવિદ્યા-વિજયજી મહારાજ કરાચીના પાદરે આવી પહોંચ્યા છે સિંધમાના માનવ સમાજના દુઃખ દર્દોની આગને તત્ત્વની સમજથી શાત કરવા. શ્રીકૃષ્ણે વિચરે છે દુઃખી સમાજને શાંતિ આપવા અને દુઃખોનો નાશ કરવાનો કપાય બતાવવા તત્ત્વજ્ઞાન માટે જનતાનો ગળદ હોય તો તે ધર્મ છે. ધર્મ એટલે વાડો કે પંચ નથી ધર્મ એટલે તથ્યાતથ્યનો સમાજ. વિવેકાવિવેકનું જ્ઞાન કર્તવ્યકર્તવ્યની આજખ, અને જુદા જુદા ધાર્મિક

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

પંથોના મૂળતત્ત્વો તપાસતા તે બધાનો સાર આજ માલમ પડશે.

ગાંધીજી ન્યારે કરાચી પધારે છે, ત્યારે જો કે તેમની પ્રવૃત્તિની બ્યવસ્થા કેએસ તરફથી થાય છે, છતાં તેમનો ઉપદેશ સાર્વત્રિક હોય છે. તેજ પ્રમાણે મુનિ શ્રીવિદ્યાવિનયજીની પ્રવૃત્તિઓની બ્યવસ્થા શ્રી જૈન સંઘ તરફથી થશે, પણ તેઓ જનસમાજને ઉપયોગી એવો બોધ પ્રચારવા અહિં પધારે છે. ગાંધીજીનો બોધપાઠ અહિં સા, દયા, વિવેક, સુવિચાર વિગેરે સર્વ તત્ત્વોપર મુનિશ્રી ઉપયોગી બોધ આપી શકવા સમર્થ છે તે સાથે રાષ્ટ્રધર્મના પણ પ્રખર પ્રચારક છે એવા તત્ત્વજ્ઞાનીનું કરાચીને આંગણે સ્વાગત કરતાં અમને હર્ષ થાય છે. અમો આશા સેવીએ છીએ કે એમનો બોધ ગ્રહણ કરવા કરાચી અને સિંધવાસીઓ તત્પર રહેશે

સિંધ સેવક તા. ૮ જુન ૧૯૩૭

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

ઉપર્યુક્ત પત્રકારોએ અમારા માટે જે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે, એમા એમની સન્નજનતા સિવાય બીજું શું છે? વધુમાં એક પત્રકાર તરીકે તેમણે અમારા જેવા ધર્મ, સમાજ અને દેશ સેવકો તરફ જે આશાઓ વ્યક્ત કરી છે, એ પણ એમની રાષ્ટ્ર સેવાની ધગશને પ્રકટ કરે છે

શહેરના જુદા જુદા લતાઓમા ફેરવીને ૧૧ વાગે અમારી મડળીને રણછોડલાઈનમા, વોરાપીરની પાસે જૈન ઉપાશ્રયે હૃદયગત ભાવો પહોચાડી. આખા માર્ગમા મારા હૃદયમા જે વિચારોનું આદોલન ચાલી રહ્યું હતું, તેજ વિચારો મારા પ્રાથમિક મંગલાચરણમા શબ્દો રૂપે સરી પડ્યા. કરાચીની જનતાનો આભાર માનતા તે વખતે મેં જે કંઈ કહ્યું હતું, તેનો સારાશ આ છે—

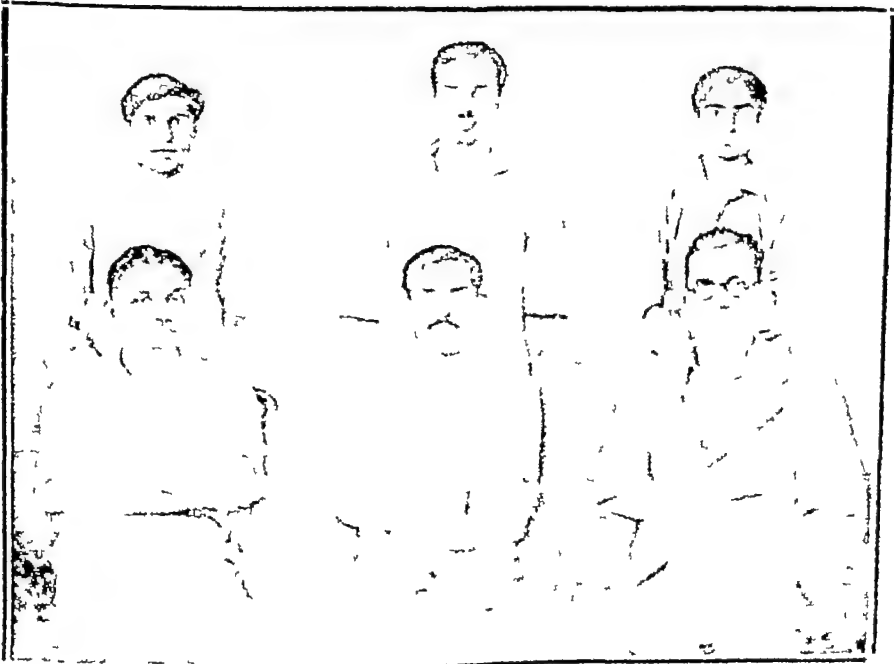
“સમય ખૂબ યદ ગયો છે, એટલે દુકામાં પતાવીશ. મને આ પ્રસંગે બે બાબતનું દુખ યદ રહ્યું છે. અમારા પૂજ્ય ગુરુદેવ વિજયધર્મસૂરિ મહારાજ વીસ પચીસ વર્ષ પહેલા સિંધમા આવવાની

કરાચીમાં પ્રવેશ કરનાર મુનિરાજે.

બેઠેલા—શ્રી જયન્તવિજયજી, શ્રી વિદ્યાવિજયજી, શ્રી વિશાળવિજયજી
ઉભેલા—શ્રી દાનવિજયજી, શ્રી નિપુણવિજયજી.

હૈદરાબાદથી વિહારમાં સાથે રહેનારા સ્વયંસેવકો

બેઠેલા—શ્રી અમરનાથ દેવી, શ્રી અમરનાથ દેવી, શ્રી અમરનાથ દેવી

f

v

t

v

t

4

-

કરાચીમાં અમે પહેલે પહેલ આવીએ છીએ.
અમને અહિંની પ્રભ સાથે
અન્ને સમ્પ્રદાયોને વિશેષ પરિચય નથી છતાં
કરાચીમાં રહેનારા જૈનો-
સ્થાનકવાસી અને મદિસ્ત્રાગીનો ઐક્યભાવ,
સમભાવ બધાં ક્ષેત્રો કરતા હું વધારે નોંધ રાખ્યો.
હું. હું તો એ જરૂર ચાહું છું કે જૈનધર્મના જુદા
જુદા ફિરકાઓ કદાચિત્ બધા મંદીરો એક ન થઈ
જાય, તો પણ સામુદાયિક દૃષ્ટિએ પોતાની ક્રિયામાં
ચુસ્ત રહીને, જૈનધર્મની ઉન્નતિ અને ખાસ કરીને
ભગવાન મહાવીરની અહિં સારા જ્ઞાનમા લઈને
સાર્વજનિક કાર્યોમાં પરસ્પરના સહકાર પૂર્વક કાર્યો
કરે, તો તે વધારે ઈચ્છવા ભેગ અને લાભકર્તા
થઈ પડે.

“સામ્પ્રદાયિકતાના કારણે જૈનધર્મને ઘણું
સહયોગ પડ્યું છે જગત્માં શાન્તિને સ્થાપન કરનારો
મહાવીરનો ધર્મ, તેને જો જૈનો બરાબર ઓળખે,
તો વર્તમાનમાં ચાલતા ઘણા કલેશો પોતાની મેળેજ
શાન્ત થઈ જાય. જ્યાં હિન્દુ-આગ્રહ હોય છે, ત્યાં
રાગ-દ્વેષની વૃદ્ધિ હોય છે, અને ‘જ્યાં રાગ-દ્વેષની
વૃદ્ધિ, ત્યાં જૈનત્વની ખામી

“અહિંના જૈનો માટે તો મારો એટલોજ
સંદેશ છે કે તેઓએ અત્યારે પ્રારબ્ધમાં જે ઐક્યભાવ
બતાવ્યો છે, તેવો યત્નમનો અને સાચા દિલનો
રાખે. અને જો તેમ થશે તો અમારું કરાચી આવડું
વધારે અંશમાં સફળ થશે.

“કરાચીની જૈન સિવાયની અન્ય પ્રભ પ્રત્યે
પણ હું એજ બાવના રાખું છું કે—અમે કરાચીમાં
જે કંઈ સેવાતું કાર્ય કરી શકીએ, તેમાં અમને
સહકાર આપે.”

પ્રકરણ ૧૨ મું
પ્રવેશ

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

હજે છે. અમે શું એવું બહાદુરીનું કામ કર્યું છે કે જેથી તમે આટલું બધું સન્માન કરો ? અને આ સન્માનને જીવવાની પણ અમારામાં શક્તિ ક્યા ? અમારો ધર્મ છે કે ગામે ગામ વિચરવું, તમામ જનતાને સમભાવથી ઉપદેશ આપવો. એમાં વળી આવા પરિપક્વો શા ? છતાં હું જાણું છું કે આ બધું તમારી શક્તિનું પ્રતિનિધિ છે. એટલે અમે એને પાછી ઠેલવાને માટે અશક્ત છીએ. જનતાના હૃદયની ધૂમ્છાને રોકવી, એ પણ ધણું મુશ્કેલ છે. તમે જાણો છો કે મલીરમા અમારે છુપી રીતે આવવાનું હતું. છતાં તમે ભેગા થગા અમારા મનમાં હતું કે ત્યાં ખર્ચ ન થાય, તો સાડું, છતાં તમે તમારો વિવેક ન ભૂલ્યા. પણ એક વાત જરૂર કહું. અત્યારે તમે જે ઉત્સાહ બતાવી રહ્યા છો, તેજ ઉત્સાહ કાયમને માટે તમારા હૃદયમાં રાખશો. જીવદયા અને બીજા કાર્યો માટે તમારી પાસે અપીલ કરવામાં આવે ત્યારે કોયળીનું મોં ખુલ્લું રાખશો. અને તન, મન, ધનથી હલા રહેજો. અમારો આવવાનો ઉદ્દેશ કેવળ શ્રાવકોને ઉપદેશ આપવાનો કે માત્ર ક્રિયાકાંડ કરાવવા પૂરતો નથી. અમારું સિંધમાં આવવાનું ન્વેય કેટલું ઉચ્ચ છે, એ તમે જાણો છો. આપણે આપણી ભાવના અને ન્વેયમાં આગળ વધવા પ્રયત્ન કરીએ, એજ આપણું કર્તવ્ય છે. આપણે માટે પણ શ્રી હિમાંશુવિજયજીનો માર્ગ તો મુકરર થએલો છે. આપણે એ પંથે પ્રયાણ કરીએ, તે પહેલા આપણા સમયને સંકળ કરી લઈએ. વિજળીના ચમકારામાં મોતી પડેલવાના છે. કેટલું કઠણ છે, એ વિચારી શકો છો. વિજળીના ચમકારાને તો કંઈક સમય લાગશે, પણ આપણા સમયને જતા વાર નહિ લાગે. આખું મિત્રતાનું કેટલીવાર ? આ વસ્તુને જો સમજી લઈએ, તો આપણે જરાયે પ્રમાદ ન કરીએ ”

આ પ્રમાણે ટૂંકામાં પ્રવચન પતાવી, ગઈ કાલે એટલે તા. ૯ના ‘ સિંધસેવક ’ અને ‘ મહાગુજરાત ’ ના અધિપતિએ પ્રકટ કરેલા મારા નિવેદન તરફ ઇશારો કર્યો. તે નિવેદન આ હતું :—

સંસારની દરેક વસ્તુની એ બાબુ હોય છે સારી અને નંગી, સુખની અને દુઃખની. અમારી આ આખી યે યાત્રામા જેમ અનેક વસ્તુઓ આનંદદાયક હતી, તેમ કેટલીક વસ્તુઓ ખૂબ ત્રાસદાયક પણ હતી આવી જે જે વસ્તુઓ ત્રાસદાયક હતી, તેમાં ત્રણ તો વધારે ત્રાસદાયક હતી. તે ત્રણ વસ્તુઓ આ હતી: રેતી, સાપ અને પાણીનો અભાવ આ ત્રણે વસ્તુઓ એવી છે કે જેનો લગભગ ઉપાયજ ન હોઈ શકે, અને તેમાં યે જૈન સાધુઓને માટે તો સિવાય કે 'ભાગ્ય ભરોસે હાક્યા રાખવું,' બીજો ઉપાયજ જો હોઈ શકે સાચના ગૃહસ્થો પોતાથી અને તેટલો ઉપયોગ રાખે, પરંતુ જ્યાં એમનો પણ ઉપાય ન ચાલે, ત્યાં તે પણ શું કરે ?

ખાલોતરા પછીથી જ આ દેશનો રસ્તો રેતાળ આવવા લાગ્યો હતો, દૂર દૂરથી દેખાતા પહાડો, એ પત્થર કે રેતીના ઘોરા વનસ્પતિના નહિં, પરંતુ રેતીનાજ ન કેવળ દૂરથીજ દેખાય. કોઈ કોઈ સ્થળે તો સડકની આબુઆબુમાં પામે જ મોટા પહાડ ઉભા હોય સડકની એ આબુએ દષ્ટિપાત કરીએ તો માઇલો સુધીમા ન દેખાય જાડ કે ન મળે ઉભુ રહેવાનું કેકાણું પાણીનું નામ નહીં. ક્યાય હોય તો પણ ખાડ છ-છ આઠ-આઠ દસ-દસ માઇલથી લોકો પાણી ભરી જાય, ચાર ચાર ને આઠ-આઠ દિવસે એ ગામોના ઢોરો પાણી ભેગા થાય

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

ખાલોતરા પછી પગે ચાલનાગએને માટે રેત્તે સડકને છોડીને બીજા રસ્તે ચાલવું લયકર છે. એ રેતીના પહાડોમા એકાદ પગદંડી ચૂટીએ તો ક્યા ઉતરી જાય, એનો પત્તા ય ન ખાય રેતીના રણોમાં ભડીયા અને ગોખરૂની એટલી બધી બહુલતા કે ટુંગડું નીચે મૂકી રાખ્ય નહિં પણ મૂકતાં આખો પગ ભંડીયાથી લગાઈ જાય ને નીચે એસતાં તમામ કપડા ભંડીયાથી લેપાઈ જાય હાથથી એકાદ ભડીયું ઉખાડતા મેકરો ઝીંલુ ઝીંતી કામો આગળોએમા પેચી જાય રેલના પાટો પાટો ચાલતા પણ આમાની કડીનતાએ તો ખરીજ થલે અને જ્યાં કે જે સામનની પાસેજ રેતીના પહાડો હોય છે, ત્યાં આખી સામન રેતીથી ભગાયેલી હોય છે. આવે અને રેલની પગદંડીએ ચાલતાં પણ 'પણી તમ્હારી' પડે મ્વાસ ચડી જાય પગદંડીને છોડીને પારાએની

આ પ્રસંગે 'સિધસેવક' ના અધિપતિ શ્રીયુત ભદ્રશંકર ભટ્ટ,
ભાઈ પી. ટી. શાહ અને સનાતનધર્મસભાના પ્રમુખ અને
કેરાળીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક સિધી ગૃહસ્થ શેઠ લોકામલ ચેલારામે
પોતાની હાર્દિક ભક્તિના ઉદ્ગારો વ્યક્ત કર્યા પછી આજનો
પ્રારભિક મંગલાચરણનો મેલાવડો વિખરાયો હતો.

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

૫૧

સંસારની દરેક વસ્તુની એ બાબુ હોય છે. સારી અને નગ્ની, સુખની અને દુઃખની. અમારી આ આખી યે યાત્રામા જેમ અનેક વસ્તુઓ આનંદદાયક હતી, તેમ કેટલીક વસ્તુઓ ખૂબ ત્રાસદાયક પણ હતી આવી જે જે વસ્તુઓ ત્રાસદાયક હતી, તેમાં ત્રણ તો વધારે ત્રાસદાયક હતી. તે ત્રણ વસ્તુઓ આ હતી: રેતી, સાપ અને પાણીનો અભાવ. આ ત્રણે વસ્તુઓ એવી છે કે જેનો લગભગ ઉપાયજ ન હોઈ શકે, અને તેમા યે જૈન સાધુઓને માટે તો સિવાય કે 'ભાગ્ય ભરોમે હાક્યા રાખવું,' બીજો ઉપાયજ શો હોઈ શકે? સાથના ગૃહસ્થો પોતાથી અને તેટલો ઉપયોગ રાખે, પરંતુ જ્યાં એમનો પણ ઉપાય ન ચાલે, ત્યાં તે પણ શું કરે ?

ખાલોતરા પછીથી જ આ દેશનો રસ્તો રેતાળ આવવા લાગ્યો હતો, દર દૂરથી દેખાતા પહાડો, એ પથર કે રેતીના ઘોરા વનસ્પતિના નહિં, પરંતુ રેતીનાજ. ન કેવળ દૂરથીજ દેખાય કાંઈ કાંઈ રથજે તો સડકની આબુઆબુમાં પામે જ મોટા પહાડ ઉભા હોય સડકની એ બાબુએ દષ્ટિપાત કરીએ તો માઈલો સુધીમા ન દેખાય ઝાડ કે ન મળે ઉભુ રહેવાનું કેકાણુ પાણીનું નામ નહીં. ક્યાય હોય તો પણ ખાઈ. છ-છ આંડ-આંડ દસ-દસ માઈલથી લોકો પાણી ભરી જાય, ચાગ ચાગ ને આંડ-આંડ દિવસે એ ગામોના ઢોરો પાણી ભેગા થાય.

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

ખાલોતરા પછી પગે ચાલનારાઓને માટે રેલ્વે સડકને છોડીને બીજા રસ્તે ચાલવું ભયંકર છે. એ રેતીના પહાડોમાં એકાદ પગદડી ચૂકીએ તો ક્યા ઉતરી જનાય, એનો પતો ય ન ખાય. રેતીના રણોમા ભડીયા અને ગોખરૂની એટલી બધી બહુલતા કે લુગડુ નીચે મૂકી શકાય નહિં. પગ મૂકતાં આખો પગ ભડીયાથી ભરાઈ જાય ને નીચે ખેસતા તમામ કપડાં ભડીયાથી લેપાઈ જાય હાથથી એકાદ ભડીયું ઉખાડતાં મેંદ્રો જીંભી જીની કામો આગળીઓમા ખેંચી જાય રેલના પાટે પાટે ચાલતા પણ આમાની કઠીનતાઓ તો ખરીજ ધળે અથો જ્યાં રેલ્વે લાઈનની પાસેજ રેતીના પહાડો હોય છે, ત્યાં આખી લાઈન રેતીથી ભરાયેલી હોય છે. આવે અથો રેલની પગદડીએ ચાલતાં ખાત ખાતી નકરડાં પડે ત્રાસ અતી જાય. પગડડીને છોડીને પાટાએની

વચ્ચમા ચાલીએ, તો કાકરાથી પગ કાણા થાય એ પાટાઓની વચ્ચમાં રલીપટ ઉપર પગ મૂકી ચાલીએ તો પગલા લાંબા લાંબા પડે એટલે થોડી વારમાં સાથળમાંથી નસો ખીચાવા લાગે ધીરે ધીરે ચાલવા જઈએ, તો રેતીમાંથી બહાર નીકળવાનો ક્રમ થે આરો આવે નહિ, અને જે લોકો ઉતાવળા ચાલે, તે આગળ જઈને પાછા થાય-એવા ચાકી જાય કે થોડે દૂર જઈને એસવું પડે. કોઈ કોઈ સ્થળે તો રેતીથી પાટા પણ ઢકાઈ ગએલા હોય છે આવે સ્થળે આરમસી (રેલના મજૂરો) પાવડા લઈને રેતી દૂર કરતાજ હોય છે. ભોજન પણ લોકો કોઈ બધ મકાનમાં કરે તો ઠીક, નહિ તો થોડી ઘણી રેતી ભોજનમાં પડ્યા વિના નજ રહે. એટલુ સાફ છે કે જોધપુર લાઈનમાં સ્ટેશનો બહુ નજીક નજીક હોય છે. ૯ માઈલથી વધારે દૂર સ્ટેશન ભાગ્યેજ કોઈ હશે.

ખાડમેર પછી તો રેગીસ્તાન આવે છે, બરફ ખાલોતરા પછી-થીજ રેતીના ઘેરા દેખાવા લાગે છે. લગભગ દોઢસો માઈલ સુધી રેતીના મોટા મોટા પહાડો વીસ વીસ માઈલ સુધી ઉત્તર દક્ષિણમાં ઉભા છે તેની ઉચાઈ સીતેર સીતેર ફૂટ જેટલી પણ હોય છે બસો હાથ ઓઢવા છતા પણ પાણી ન નીકળે, ને નીકળે તો ખારુંજ.

પ્રકરણ ૧૨ મું.
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

રેતીનો ને સાપોનો જે ભય વિહારના પ્રારભમાં અમે સાલગતા હતા, તેના સાક્ષાત્ દર્શન હવે ધીરે ધીરે નાહિભમતનાં નગારાં થવા લાગ્યાં એટલે ખાલોતરા છોડ્યા પછી અમારી સાધુમડળીના મન શિથિલ થવા લાગ્યાં, અને જાણે નાહિ ભમતના નગારા અમારા કાનો પર અથડાવા લાગ્યાં. હજુ તો પાશોરામાં પેલી પૂણી હતી. સૌ કોડો માઈલ જવાનું હતું કેમ ચાલી શકાશે? શુ થશે? એક તરફ ઠંડી હજુ પડી રહી હતી. એટલે અમારી સાથેના શ્રી નિપુણવિજયજીને ધીમે ધીમે તાવ અને છાતીનો દુખાવો પણ શરુ થયો અમને તો રોજ એજ ચિંતા રહેવા લાગી કે-આ ખિચારા ડોસા (જે કે ડોસા નહિ હતા, પણ અમારા બધામાં વધારે ડોસા જેવા એજ લાગતા) કરાચી સુધી શી રીતે પહોચશે? પણ એતો મુકામ કરીએ, ત્યાં કપડા કાપળી ઓઢીને પડ્યા રહે. ને રહવારમાં અમારી પહેલા તૈયાર થઈને ધીરે ધીરે ચાલવા માડે. ખાલોતરા છોડ્યા પછી એક સાધુ તો વગર પૂછે-

ચૂપચાપ ક્યારે પાછો ગચ્છન્તિ કરી ગયો, તેનો પત્તો યે ન લાગ્યો. પાછળથી માલૂમ પડ્યું કે તે નાકાડા તીર્થમાં પહોંચી ગયો છે. કાઠ કાઠ સાધુનું એવું પણ મન થયું કે—“ આમ ચાલી ચાલીને આપણો સઘ દારકા કેમ પહોંચશે? વાણીયા એક બે ડાળીઓ પાલીતાણાથી મગાવે તો હીક થાય ! ” આ તો બધા વિચારો જ. બાકી જેમ તેમ હિમ્મત રાખીને અમે આગળ વધતાજ ગયા.

સાપોના ઉપદ્રવની જે હકીકતો વિહારની શરુઆતમાં અમે સાંભળતા હતા, તેની સત્યતા માલાણી પરગણા-સાપોના ઉપદ્રવ માંથી જણાવવા લાગી. જે વાતો સંભળાતી હતી, તેથી પણ વધારે સંભળાઈ. રેતીના મેદા-નોમા અને પહાડોમાં ભય કર સર્પો રહે છે. ઉડી ઉડીને શ્વાસને ચૂસી લેનારા સર્પો પણ અહીં છે. લાખો કરોડો દરેની અદર ક્યાં ઉદર છે, ક્યા નોળીયો છે, કે ક્યાં સાપ છે, તે બાણી શકાય નહિં ક્યાંય પગ મૂકતા કંઈ વખતે નાગદેવતા ચરણરૂપર્શ કરી લે, એની પણ ખબર ન પડે. જુદી જુદી જાતના સાપોના કરડવાથી અનેકના મૃત્યુ થયાની કથાઓ સાંભળવામાં આવી. રેલના પાટાઓમાં પણ સાપો લપાઈ રહે અને જરાક ખડખડાટ થતાં લડકીને એકદમ હુમલો કરે. રેલના ચાલવાથી અનેક સાપોના માથાં કપાઈ ગયેલાં પાટા પાસે પડેલાં જોવામાં આવવા લાગ્યા. ઘણે ભાગે આ દેશમાં સાપો ગરમી અને વરસાદના દિવસોમાં વધારે નિકળે છે. અમારી આ પરગણાની મુસાફરી વખતે વધારે ગરમી પડવી શરુ નહોતી થઈ. હજુ ઈંડક હતી, એટલે અમને તેનાં દર્શન કવચિતજ થતા ‘પીવન’ નામનો સર્પ પીળા રંગનો અને ન્દાનો થાય છે, મોટા ભોરીંગોથી લોકો એટલા નથી ડરતા, જેટલા આ નાના સર્પથી ડરે છે. કહેવાય છે કે મોટા મળતા આ સાપ જાતી ઉપર ચડી જાય છે, અને શ્વામ ખેંચી લે છે. દિવસ ઉગતા માણસ પયારીમાથી મરેલાં માલૂમ પડે દીવાની આગળ આ સાપ આંધજો બની જાય છે. બહુ દીવો દેખીને ને આવતો જ નથી.

ગંગીનાન છોડ્યા પછી સિંધમાં પણ સાપોના એટલેજ ઉપદ્રવ છે જેમ જેમ અમે નિર્વિતતા પૂર્વક આગળ વધતા જતા, તેમ તેમ અમારી મહત્તી રોજ વિચાર કરતી કે ‘ચાલો અગળા સુગી તો

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

બધ્યા છીએ,' પરંતુ અભિમાન ધણી વખત તત્કાળ પરચો બતાવ્યા વગર નથી રહેતું.

મીરપુરખાસથી અમારી મંડળી હાલા જતી હતી. રેલ્વે સડક છોડી હતી. બિલાવલમરીથી અમારી સાથેના કેટલાક સાપ કરડ્યો. ગૃહસ્થો આગલી રાતે રવાના થયા તેમની સાથે બેલગાડી હતી રસ્તામા ગાડીના પૈડાથી એક નાળાની પાળ તૂટી ગઈ. નાળામા વહેતું પાણી, જાણે જંગલની મજા ઉડાવવાનો અવકાશજ ન મળ્યો હોય, એમ, જેત જેતામાં ફેલાઈ ગયું. અંધારી રાત હતી. રસ્તો સૂઝે નહિ, ગાડું પોતાના બન્ને પગ (પૈડા) કાચ્યડમાં ઘૂસેડીને એવું સત્યાગ્રહ કરી બેઠું, કે જાણે રાજકોટના સત્યાગ્રહીઓ. આખી રાત મહેનત કરવા છતાં, એક કદમ પણ આગળ ન વધ્યું. આ દરમિયાન એક ભોરિંગે આવીને ગાડાવાળાના પગને ચુંબન કર્યું થોડીવારમા ગાડીવાળો બેહોશ થયો. ભરભાખડ થતાં મહા-મુસીબતે ગાડું બહાર કાઢી, ગાડાવાળાને ગાડામા નાખી લોકો બેરાણી પહોંચ્યા, ત્યાંસુધીમા તો અમે સાધુઓ પણ પહોંચી ગયા. સાપ-કરડેલા માણસની સ્થિતિ નાજુક હતી ગુરૂદેવની કૃપાથી જે કંઈ ઉપચારો બન્યા તે કરવામા આવ્યા. સાજ પડતાજ તે માણસ સ્વસ્થ થયો અને ખીજ દિવસે તો બિલકુલ આરામ થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

સાપોનો આટલો બધો ઉપદ્રવ હોવા છતાં, લોકો કેમ રહી શકતા હશે? એ શકા જરૂર થાય. પરંતુ કુદરતના લોકો કેમ રહે છે? એવા નિયમો છે કે રોગની સામે ઔષધિઓ પણ તૈયાર હોયજ છે. ઘણે ભાગે આ દેશના મનુષ્યો હુગળીનો ઉપયોગ વધુ કરે છે હુગળીની ગંધથી સાપ દૂર ભાગે છે, એમ કહેવાય છે એટલે લોકો પોતાની પાસે હુગળી રાખે છે. ઘરમા હુગળીના ઢગલા પડ્યા હોય, અને મોઢામાંથી પણ હુગળીની બદબૂ નિકળતી હોય આમ અનેક સાધનો દ્વારા મનુષ્ય પોતાનો બચાવ કરતા રહે છે છતાં જેનાથી જેની તૂટી હોય, એની ખૂટી નથી. જે નિમિત્તે મૃત્યુ થવાનું હોય, એ તો થાયજ છે

જોધપુરની આ લાઈનમાં રેલોનો, પહેલા કહેવામા આવ્યું છે

તેમ, નજીક નજીક છે, પરંતુ દેશ રેતાળ,
પાણીના જીવલેણ ત્રાસ રેગીસ્તાનવાળો હોવાથી પાણીનું કષ્ટ છે.

એક પ્રકરણમાં પહેલા કહેવાયુ છે તેમ, દિવસમાં એક વખત એક ગાડીમાં પાણીની ટાંકી રહે છે આ ગાડીને 'જીવન' કહે છે. આ જીવનમાંથી દરેક સ્ટેશનનાં માણસો એક દિવસ માટે જોઈતું પાણી લઈ લે છે. જો આ પાણી ખૂટી જાય, તો તેને લાગે થઈ પડે વરસાદ આવે છે તો પાણીની છૂટ થાય છે, અને પાણીની છૂટ હોય તો એ રેતાળ મુલકમાં પણ કેટલાક લોકો ઝુંપડાં કરીને રહે છે, અને પોતાના ઘેરા બકરાને ચરાવી અથવા થોડી ઘણી ખેતી કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. પરંતુ જો વરસાદ ન થાય, તો તમામ લોકો પરદેશમાં ચાલ્યા જાય છે, અને આખો મુલક વેરાન જેવો દેખાય છે. અમે જે વર્ષમાં સિધમાં આવ્યા, તે વખતે એ વર્ષથી વરસાદ નહિ પડેલો અને સ્ટેશન ઉપર માણસ મળે તે સિવાય આખા રસ્તે કોઈ ચકલુ પણ ફરકતું ન જોવાય. પાંચ-પાંચ દશ-દશ માઇલ દૂરથી લોકો પાણી ભરી જાય, અને પોતાનો નિર્વાહ કરે પાણીની ટાંકીવાળી ગાડી સ્ટેશન ઉપર આવે, ત્યારે સ્ટેશનની આસ-પાસમાં રહેનાર રેલ્વેના મજૂરોની બેરીઓ અને છોકરાંઓ મટકા લઈ લઈને તે ટાંકી પાસે ઉભા હોય જોટલુ આપ્યું તેટલું લીધું, લેવાયું તો લીધું, નહિ તો ખાલી મટકે ખીજ દિવસની રાહ જોતા બિચારાં ચાલતાં થાય જોધપુર રેલ્વેની લાખો રૂપિયાની ઉપજ જોધ પુર સ્ટેટને છે, છતાં દુ ખનો વિષય છે કે ખાલોતરાથી મુણાવાવ સુધીના સ્ટેશનો રેગીસ્તાનના મુલકમાં આવેલાં છે. તેમાંનાં ઘણા સ્ટેશનો ઉપર પાણીની સગવડ નથી જોધપુર સ્ટેટ પોતાનું કર્તવ્ય સમજે તો કેટલાય જીવોનો આશીર્વાદ મેળવી શકે. પાણીની સગવડ કરવી તો દૂર રહી, રેલ્વે ઓફીસરો તરફથી હુકમ છે કે સ્ટેશનના મટક સિવાય કોઈને પણ પાણી ન આપવું ! અને જે માસ્તરો પાણી લેવા દે છે, તેઓનો દડ કરવામાં આવે છે. સ્ટેશન માસ્તરો પણ મનુષ્ય છે. એમનાં હૃદયમાં દયાનાં અકુર છે લયકર રેતીની ગરમીમાં તપી રહેનારા બિચાર માનુષ્યો અથવા ગરને થઈને જનારા આવનારાઓ તૃપ્તિ ત્રાદિ ત્રાદિ પોતાના સ્ટેશન ઉપર આવે, અને રેલની ટાંકીમાંથી અથવા પોતાની પામેના પાણીમાંથી એક લોટા પાણી આપ્યા વિના એ માસ્તરો કેમ જી શકે ? લાખોની પેદાશ કરનાર જોધપુર સાધન પાણી માટે આવેલો જો ત્રાસ લોકોને બોલવો

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

દે, એ તો બહુ દુઃખ અને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે. ગઢરાણ સ્ટેશન પર સાર્વજનિક કુવો હતો, એ કુવો થોડીકજ કિમત આપી જોધપુર રેલ્વેએ ખરીદી લીધો, અને હવે ત્યાં પણ લોટા પાણી ભરતા બંધ કર્યા છે, એમ જાણવામાં આવ્યું. કેટલો દુ ખનો વિષય ! !

જોધપુરના મહારાજ બહુ દયાળુ છે. પોતાની પ્રજાના સુખને માટે, પોતાની પ્રજાને ઉચી લાવવાને જોધપુર રાજ્યનું કર્તવ્ય. અનેક પ્રકારના સાધનો ઉભાં કરે છે.

તો પોતાની રેગીસ્તાનમાં રહેનારી પ્રજાને માટે, કમમાં કમ આ સ્ટેશનો ઉપર ટાંકીઓ માર્ફત અથવા કુવાઓ દ્વારા પાણીનું સાધન શું ઉભું ન કરી શકે ? એમ લોટા કહે છે. લોટાનું એ પણ કહેવું છે કે પાણીની સગવડ થાય તો જે લોટાને પાણીના અભાવે આ દેશમાંથી ચાલ્યા જવું પડે છે, તેઓ જ્યાં રહેતા હોય ત્યાંજ આબાદી કરીને રહી શકે. દોર ઢાંખરને પોષી શકે. સ્ટેશનો પાસે આબાદી વધે. આબાદીના કારણે વેપારીઓ પોતાની દુકાનો લગાવે, ટ્રાફિકમાં વધારો થાય, કસ્ટમમાં વધારો થાય, અને સ્ટેશનો, કે જે ઉત્પાદન જ્યાં છે, તેની પણ રોજક વધે આમ રાજ્યને ફાયદો થયા સિવાય નુકસાન તો નથીજ.

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

કેટલાંક સ્ટેશનો તો એવા ભયંકર લાગે છે કે ત્યાં એ માસ્તરો બિચારા કેમ રહી શકતા હશે ? એજ વિચાર સજાનું સ્થાન થાય ચારે તરફ કાં તો રેતીના પહાડ હોય અને કાં તો માછલોના માછલો મુઠીનું મેદાન હોય. સ્ટેશનની એકાદ કોટડીમાં ટેલીફોનનું બૂગળું, તારનું ટેબલ અને ટીક્ટોનું નાનકડું કબાટ સાચવીને માસ્તર બેસી રહ્યો હોય. ન કોઈ માણસ આવે કે ન કોઈ દોર આવા સ્થાનમાં પોતાની પત્ની સાથે તો બિચારો રહેજ શુ કામ ? ચોવીસ કલાકમાં બે ચાર માણસ પણ આ સ્ટેશન ઉપર ન દેખાય આવા એક સ્ટેશનમાં નવયુવક નવા આવેલા સ્ટેશન માસ્તરને મે પૂછ્યું : “ માસ્તર તમારાથી અહિં કેમ રહી શકાય છે ? ” મને જવાબ આપ્યો : “ મહારાજશ્રી ! આપને ખબર નથી. આ સ્ટેશનો એ કાળાપાણી તરીકે મુકરર થયાં છે. કોઈ સ્ટેશન માસ્તરે કંઈક ચુંદો કર્યો હોય, એને ખીજ સજા ન કરતાં ત્રણ મહીના માટે આવા સ્ટેશનો ઉપર ધકેલવામાં આવે છે. કાળા

પાણી કરતાં પણ આવા સ્થાનમાં રહેવું વધારે લયંકર છે ત્રણ મહીના કે જેટલો સમય અમારે આ સજ્જ ભોગવવાની હોય છે, ત્યાં સુધી અમારો જાન જોખમમાં હોય છે. સો-અસો રૂપીઆ દડ કરે કે જોધપુરની જેલમાં છ-આર મહીના રાખે, તે સજ્જ સારી છે, પણ આવા સ્ટેશન ઉપર રહેવાની સજ્જ ભારે છે. મારા જેવા કોઈ નવઃ ઘોડાને શીખવવા માટે પણ આ સ્ટેશનો ફીક સાધનભૂત છે. જાળે સામાન સાચવવાનો નહિ, જાણ દીકરીઓનો હીસાચ રાખવાનો નહિ, તેમ માલ પણ જાળે જવા આવવાનો નહિ, એટલે નવો ઘોડો પલો-ટાય છે અને સ્ટેશનનું સ્ટેશન સચવાય છે.”

જોધપુર લાઇનની માફક પાણીનો ત્રાસ તો હૈદ્રાબાદથી કરાચી જતા વધારે અનુભવેલો પડ્યો. સ્વયંસેવકોને પડેલો ત્રાસ જોધપુર લાઇનમાં તો સ્ટેશનો નજીક આવે, એટલે બહેલા મોડા પાણી મળે એ ખરું. પરંતુ હૈદ્રાબાદથી કરાચી સુધીમાં, ફેટલાક સ્ટેશનો કાઢી નાખેલાં હોવાથી, ભારે વિટંબણા ભોગવવી પડે છે. એવોજ એક કિસ્સો ઓંગરનું મુકામ કરેલું, ત્યાં બની ગયો. પાણી મળી જશે, એવી આશાએ સ્વયંસેવકો આગળ ગયા પથરના પહાડોની વચમાં એક વખતનું જૂનુ આ સ્ટેશન અત્યારે સારા ઝૂંપડા સરખું પણ નથી. સ્વયંસેવકો એક ગાર્ડની મહેરબાનીથી ભુલારીથી આગળ ગયા. અને ઓંગર જઈને ઉતરી પડ્યા. તૂટેલાં ફૂટેલાં અને ઉપર વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તેવાં, એક બે મકાન અહિં હતાં. અમારી સાધુમંડળી પાછળ ભુલારીના સ્ટેશન ઉપર રહી હતી. સ્વયંસેવકોએ ફેટલી જે તપાસ કરી, આખા જંગલમાં, ક્યાંય પણ પાણી તેમને ન મળ્યું. કોઈ ગારી આવે તો તેને ઉભી રાખી, છેવટે ઇન્જનમાંથી પણ પાણી લઈશું, એમ વિચાર કરતા રહ્યા. ગારીઓ તો ઘણી જે આવી અને ગઈ. પણ આ સલા માણસોને માટે કોણ ગારી ઉભી રાખે ? ન હતું ખાવાનું કે ન હતું પીવાનું. દિવસ ચડતો ગયો તેમ અગ્નિનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો. પાસેના પહાડની ગર્ભીએ અગ્નિમા લાકડાં નાખવા જેવું કર્યું. બિચાગ સ્વયંસેવકો ત્રાદિ ત્રાદિ રહ ગયા. શૂખ્યા તરસ્યા તરસીયા મારવા લાગ્યા ગમે તેવા કષ્ટમાં દિવસ તો નિઃશી ગયો, પણ રાત કાઢવી એમને ભારે રહ પડી ચાલે નિ ગયોને આકાશમાં આલોટતા-નહરીયા માન્ના, સાપ વીંટીએના

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

ભયથી ભયભીત થતા આ યુવકો પડ્યા રહ્યા. ગર્ળા મુકાઈ ગયાં, જીભે કાંટા થવા લાગ્યા. માથામાં ગરમીઓ ચઢી ગઈ. ફટલાકાને તો નાકમાંથી લોહી નિકળ્યાં, માત્ર એમાંથી ટોચ ઓછો ન થયો, એટલું જ ગુરુદેવની કૃપાથી બાકી રહ્યું બીજે દિવસે આઠ-સાડા આઠ વાગે અમારી સાધુમંડળી પહોંચી ગઈ. તે પછી થોડી વારે એક ગાડી આવી, તેમાંથી તે લોકોએ જોઈએ તેટલું પાણી ભરી લીધું, અને એમના તપેલાં દેહોને શાંત કર્યા.

આવી આવી અનેક વિટંબણાઓ અમારી આ ત્રાસદાયક ત્રિપુટીએ વખનો વખત ભરી કરી હતી. પરંતુ ગુરુદેવની કૃપાથી અમારી મંડળી પથ કાપતીજ રહી.

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

૬

જેન સાધુઓનો પાદવિહાર, એ આજના યંત્રવાદના જમાનામાં લોકોને બહુ આશ્ચર્યમાં નાખે છે. સમયનો અચાવ કરવાનાં સાધનો એક પછી એક નિકળતાજ રહ્યાં છે. થોડા, ઉટ, ચાડી, રેલ, મોટર અને હવાઇ જહાજ સુધીના સાધનો કૂદકે અને ભૂસકે નીકળી રહ્યાં છે. દેખીતી રીતે આ સાધનોનો ઉપયોગ કરનાર થોડા સમયમાં ઘણું કાર્ય કરી શકે છે, એમ બાહ્ય દષ્ટિએ જોનારને જરૂર દેખાય છે, પરંતુ સંસારનો ત્યાગી વર્ગ, કે જેણે કેવળ નિઃસ્વાર્થ વ્રતિથી જગતનું કલ્યાણ કરવા માટે બેખ ધારણ કર્યો છે, એવાઓને માટે આ વર્તમાન સમયના સાધનો, સિવાય કે એમને સંયમથી નીચે પાડે-ધીરે ધીરે પોતાની સાધુતાથી દૂર હટાવે, ખીજો ફાયદો કરી શકતા નથી. ગૃહસ્થોને માટે એ સાધનો જરૂર ઉપયોગી લેખી શકાય ! પરંતુ સાધુને માટે તો-ત્યાગીને માટે તો નિતાન્ત હાનિકર્તા છે, એ વાત બહુ સૂક્ષ્મતાથી વિચાર કરતા સમજવા વગર નહિ રહે અને તેનું જ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે કે હિંદુસ્તાનના બહોત્તેજ લાખ સાધુઓની આજે આ દશા થઈ છે. સાધુઓનો ગાન મર્ત્યો શાથી ઓછો થઈ ગયો છે ? સાધુઓના નામથી લોકોને કેમ ટૂંકા ઉત્પન્ન થઈ છે ? એનું મૂળ તપાસવામાં આવે તો એકજ માત્ર પડે છે કે સાધુમાં જે ત્યાગવ્રતિ બેઠાં, જે જિતેન્દ્રિયતા બેઠાં, જે નિર્લોભતા બેઠાં, તે નથી રહી. શાથી નથી રહી ? એનો જવાબ સીધો અને સરળ છે.

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

એક પગથિયું ચૂકનારો માણસ નીચે આવીને પડે છે. સાધુ ત્યાગી છે. એણે ત્યાગનો ઉપદેશ આપવાનો છે. આચાર પાલન એણે સસારી જીવોને સંસારના પ્રલોભનોમાંથી દૂર રહેવાનો ઉપદેશ આપવાનો છે. એણે સંસારના જીવોને નીતિપરાયણ બનાવવાના છે. સદાચાર તરફ વાળવાના છે. સંસારની વાસનામાં સ્તીપચી રહેલા જીવોને એમનું આત્મિકજ્ઞાન ઠગવવાનું છે. આ બધી ચે આજનોમાં જે માણસ કલ્પ દગે, પોતે તે પ્રમાણેનું આચરણ કરેના દગે, તેજ ખીન્નજોને મમનરવાને અધિકારી છે. રવયં લાગ્યમાં કસાએલો માણસ ખીન્નને ઉપદેશવાને અધિકારી નથી દેવતા ઉદાર માટે આજે મેકરો માણસે 'દેવતા'.

તરીકેનું બિરૂદ ધરાવનારા બહાર પડ્યા છે, પ્લેટફોર્મોને ગળવે છે, ક્ષણભર માટે હજારો મનુષ્યોના હૃદયોને હચમચાવી મૂકે છે. આ બધું છતાં આંટી ધુંટીનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે, એક ખીજ તરફથી સ્વાર્થની ગંધ આવે છે ત્યારે, સૌને એમ થાય છે કે ચાલો આપણે મહાત્મા ગાંધી પાસે. કારણ એ છે કે 'એ કાઠનો પણ પક્ષ કર્યા વિના અથવા પોતાની સ્વાર્થવૃત્તિનો જરા પણ અશ રાખ્યા વિના પોતાના અંતર આત્માના અવાજ પ્રમાણે પોતાને સત્ય લાગે છે, તે રાહ બતાવે છે.' એવી શ્રદ્ધા લોકોની છે. અને તે શ્રદ્ધા તે તરફ લઇ જાય છે. કચન કામિનીની આસક્તિમાંથી સસારના જીવોને બચાવવાનો ઉપદેશ, કચન કામિનીનો સર્વથા ત્યાગી સાધુ જ કરી શકે.

સાધુ તરીકેની-ગુરૂ તરીકેની જવાબદારી બહુ મોટી છે. સીડી ઉપર તો ધીરે ધીરે ચડાય છે, પણ

ભોજ-કાલીદાસનો સંવાદ પડતાં વાર નથી લાગતી, કારણ કે એક પગથીયું ચૂકતાં નીચે પડકાયા સિવાય માણસ રહી શકતો નથી. આના સબધમાં ભોજ અને કાલીદાસનો સંવાદ બહુ સાદું પ્રમાણ પૂરું પાડે છે.

ભોજરાજ એક દિવસ કાલીદાસને પૂછે છે -

પ્રશ્ન.- 'કાનામાં વિચાર નથી હોતો ?'

ઉત્તર.- 'સમયે બતાવીશ'

એક વખત ભોજરાજ પોતાના મહેલમાંથી બહાર નીકળી રહ્યા છે સામેથી એક ફકીર આવે છે એની ઓઢેલી ચાદર ઘણી જીર્ણ શીર્ણ થઇ ગઇ છે. ભોજરાજના હૃદયમાં દયા અને ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.

ભોજ પેલા ફકીરને કહે છે -

પ્રશ્ન.- સાધુ આ તમારી ચાદર જીર્ણ થઇ ગઇ છે, હું ખીજ અપાવું ?

ઉત્તર- ના, મારી આ જીર્ણ ચાદર નથી, પણ માછલા મારવાની જાળ છે.

પ્રશ્ન- તમે માછલાં ખાઓ છો ?

ઉત્તર- હા, એકલાં નહિં, મદિરાની સાથે.

પ્રશ્ન- દારૂ પીઓ છો ?

ઉત્તર- એકલો નહિં, વેશ્યાની પાસે બેસીને.

પ્રશ્ન- વેશ્યાને ત્યાં જાઓ છો ?

ઉત્તર- હા, દુશ્મનના માથા ઉપર પગ મૂકીને.

પ્રશ્ન- તમારા જેવા સાધુને દુશ્મન હોય ?

ઉત્તર- હા, ચોર છું. રોજ ચોરી કરૂં છું.

પ્રશ્ન- તમે સાધુ થઇને ચોરી કરો છો ?

ઉત્તર- હા, જુગાર ખેલવો પડે છે, પૈસા ક્યાંથી કાઢું ?

પ્રશ્ન- ત્યારે શું તમારામાં બધા એ દુર્ગુણો છે ?

ઉત્તર- હા, જે માણસ નષ્ટ-ભ્રષ્ટ થઇ જાય છે, આચાર ચૂકી જાય છે, એનામાં કોઇ વિચાર રહેતો નથી.

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

સોજ રાજાને માલૂમ પડ્યું કે આ કોઇ સાધુ ફકીર નથી, પણ કાલીદાસ પંડિત છે. રાજાને ખાતરી થઇ કે ખરેખર એક પગથિયું ચૂકનાર નીચેજ પડે છે.

આજના ગૃહસ્થોનો ગૃહસ્થાશ્રમ નૂઓ. હજારો લાખો ઘરોમાં દેખાય છે કયાય શુદ્ધ ગૃહસ્થાશ્રમ ? સાધુઓના પતનમાં પણ એ ગૃહસ્થો તરફથી મળતાં પ્રલોભનો વધારે કારણભૂત છે.

પગે મુસાફરી કરનારા સાધુઓ પોતાના આત્માનું ક'યાણ કરવા સાથે ધર્મની, સમાજની અને દેશની ધણી સેવા કરી શકે છે. સેવાનું ક્ષેત્ર વિશાળ છે સેવાનાં સાધનો અસંખ્ય છે. પોતપોતાના આચારના પાલન પૂર્વક ગમે તે ક્ષેત્રમાં અને ગમે તે સાધનથી મનુષ્ય એવા કરી શકે છે અને રાષ્ટ્રના ઉત્થાનમાં પણ મોટો ફાવો આપી શકે છે. સૌ પોતપોતાની મર્યાદામાં સ્તીને, પોતપોતાના ધર્મમાં સ્તીને પોતાના

કાર્યો કરે, તો તે વગર હાનિએ મોટો લાભ કરી શકે છે. પોતાના ધર્મને ચૂકીને સેવા કરનારો માણસ લાભ કરતાં નુકસાન બધારે ઉઠાવે છે. લાખના ખાર હબર કરે છે.

સાધુ 'સાધુ' છે, તો તે ત્યાગથીજ છે. બાહ્ય ક્રિયાકાંડમાં થોડોક અપવાદ વિકટ પ્રસંગોમાં ઉઠાવવો પડતો હોય તો તે " સકટ સમયે સાંકળ ખેંચવા " જેવું છે. આપદ્ધર્મ તરીકે કાષ્ટ ચોક્કસ પ્રસંગ પૂરતો કાષ્ટ બાહ્ય અપવાદ ઉઠાવવો પડે, પણ તેના મૂળમાં તો હાનિ નજ પહોંચવી નેહએ

પાદવિહારની આ ખાસ ખૂબી છે. મહાત્મા ગાંધીજીની 'દાંડીની કુચ' એ જૈન સાધુઓના પાદવિહારની એક અમુક સમય માટેની દૂંકી આવૃત્તિ હતી, છતાં એ દાંડીની કૂચે જે ફાયદો કર્યો, એ કાષ્ટથી અનન્યથો નથી.

‘ટકાની તોલડી તેર વાનાં માગે.’ પાદવિહારને ચૂક્યા પછી એક પછી એક એવા લકરા જીવનમાં પેસી જાય છે, લાભો કે જેમાંથી નિકળવું તો દૂર રહ્યું, પણ એ જળ વધારે ને વધારે ગૂંથાતી જાય છે આના ઉદાહરણ રૂપે કાશી, અયોધ્યા, હરદ્વાર અને એવાં સ્થાનો કે, જ્યાં સાધુઓના અખાડા ને અખાડા પડ્યા હોય, ત્યાં જોવાથી વધારે ખાતરી થશે જૈન સાધુઓમાં પણ ‘ધરાદે ધર્મ કે’ અથવા એવા ખીમ કારણોએ રેલ વિહાર કરનારાઓની શી દશા થઈ છે, એ કાષ્ટથી ક્યા અનન્યથું છે ? બિચારા ગૃહસ્થાશ્રમમાંથી ચે નીચે ગયા છે ‘ વટલેલી બ્રાહ્મણી તરકડીમાંથી ચે જાય ’ એ કહેવત શું ખોટી છે ?

જ્યારે પાદવિહારથી કેટલો બધો ફાયદો થાય છે ? કેટલો અપૂર્વ આનંદ ! પ્રાતઃકાળમાં પાચ-દસ-પંદર માઈલની મુસાફરી થાય છે. જંગલોની સુછી હવા તદુસ્તીને અને મનને તાજગી આપે છે. જુદા જુદા ગામના મધુર પાણી પીવાનાં મળે છે. પહાડો અને જંગલોના કુદરતી સુંદર દૃશ્યો જોવાનાં મળે છે. ક્યાય ક્યોની સામે થવું પડે છે, તો ક્યાંય કાષ્ટ સુંદર જાડની નીચે, આકાશના તારા ગણતા અપૂર્વ

આનંદ અનુભવાય છે દેશ દેશના રીતરિવાજો જાણવાના મળે છે. મનુષ્ય સ્વભાવ પારખવાના મળે છે. ટૂંકમાં કહીએ તો સસારનું દૃશ્ય-સસારનું સત્ય સ્વરૂપ અને વિશ્વજ્ઞાનની પ્રબળ પ્રેરણા એક માત્ર પાદ-ચારણથી મળે છે. ઇતિહાસના શોખીનોને માટે ખૂબ ઐતિહાસિક સામ્રાજી મળે છે. પુરાતત્ત્વના શોધકોને માટે પુરાતત્ત્વનાં અનેક સ્થાનો જોવાનાં મળે છે. લેવાય તેટલું લઇ શકાય છે, લેનાર જોઇએ.

શિવગજ (મારવાડ) થી કરાચી સુધીની લગભગ ૫૦૦ માઇલની મુસાફરીમાં જે અપૂર્વ આનંદ અમારી મંડળીને એક જ ચર્ચા આવ્યો હતો તે, વર્ણવી શકાય તેવો નથી અમારી આખી મુસાફરીમાં જ્યારે ને ત્યારે, જ્યાં ને ત્યાં ઉપરનો પ્રશ્ન તો ચર્ચાતોજ હોય, “ મહારાજ, આટલા આટલા કષ્ટ ઉદ્યાપીને તમે જાઓ છો, એના કરતા તમે રેલમા કેમ જતા નથી ? તમે ધારો તો હવાઇ ઝહાજમાં જઈ શકો છો. ” આ પ્રશ્નનો ઉત્તર અમારા તરફથી જે આપવામા આવતો, તે ઉપરના વિવેચન ઉપરથી સમજી શકાય તેમ છે. માફ તો માનવું છે કે અનેક પ્રકારના કાવા-દાવા, પ્રપંચ અને જૂઠ્ઠાને શરીરનાં રૂવાડે રૂવાડે, એકેકે એક નસમા, અરે નાનામાં નાના એક બિંદુમાં પણ ભરી રાખનાર શહેરની જનતાને ઉપદેશ આપવામા જે લાલ સમાયો છે, તેના કરતાં બોળી, ભદ્રિક અને શ્રદ્ધાળુ ગામડાની જનતાને થોડો પણ ઉપદેશ આપવામા વધારે લાલ રહેલો છે. દેશની સાચી સ્થિતિનું ભાન પણ શહેરની જનતા કરતાં ગામડાની જનતામાંથી વધારે થાય છે.

અમારી મુસાફરીની પ્રવૃત્તિમા ત્રણ ઉદ્દેશો રખાયા હતા.... (૧) માંમાહાર નિષેધ, (૨) દરેક કામ અને ધર્મોત્તુ-ઉદ્દેશ ને સાધનો યાથીઓમા પરસ્પર પ્રેમની વૃદ્ધિ અને (૩) જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોની વાસ્તવિકતાનો પ્રચાર. જ્યાં જ્યાં જોવા જોવા પ્રકારની આવશ્યકતા જણાઇ, ત્યાં ત્યાં તેવા તેવા પ્રકારનો ઉપદેશ થતોજ રહ્યો. પુસ્તકોનો પ્રચાર, જ્ઞાનચર્ચા અને જાહેર વ્યાખ્યાનો-આ અમારી પ્રવૃત્તિનાં સાધનો હતાં. ચાહે એકજ માણસ હોય, ચાહે હજાર હોય, ગમે તે વિષય ઉપર ગમે ત્યારે માન જોઇતો ઉપદેશ કરવો એ અમારું ધ્યેય હતું.

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

મારવાડના લગભગ પ્રત્યેક ગામમાં જાહેર વ્યાખ્યાનો દ્વારા પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવી હતી. ઘણાં ગામોમાં મારવાડમાં પ્રવૃત્તિ. કેવળ જૈનોની જ વસ્તી, એટલે ત્યાંના જૈનોમાં જે જે કુરિવાળો હતા, તેને દૂર કરવાનો ઉપદેશ મુખ્યત્વે થતો. પાઠશાળાઓ કે કન્યાશાળાઓ સ્થાપન કરાવવી, આપસમાં તડ હોય ત્યાં એકતા કરાવવી, એ અમારી મારવાડની પ્રવૃત્તિ હતી. જે કે વાત વાતમાં પકડનાર ને પકડ્યા પછી નહિં છોડી તડ પાડી નાખનાર મારવાડીઓ અમારી કગવેલી એકતાને ક્યાંસુધી જળવી રાખશે, એનો અમને ખૂબ અનુભવ હતો. ઘણે ભાગે તો મહારાજને રાજ કરવાને માટે મહારાજની સ્થિરતા સુધીમાજ એમની એકતા જળવાઈ રહે છે. મહારાજ વિદાય થઈ જાય, એટલે પાછા તેના તેજ. બાંધે ચડાવે અને પાધડીનો છોડો નીકળી જાય, ત્યાંસુધી હોહા કરે. છતાં કોઈ કોઈ ગામોમાં કંઈક વધુ સમય પણ સંપ જળવાઈ રહે. એટલે તે વિષયમાં પ્રયત્ન કરવો, એ તો અમારું કર્તવ્ય હતું જ.

પ્રકરણ ૧૪ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

તખતગઢ, ઉમ્મેદપુર, ગુડાબાલોતરા, આહોર, જાલોર, મોક્લસર, સિવાણગઢ, બાલોતરા, બાડમેર, ન્યુછોર, જાહેર વ્યાખ્યાનો. મીરપુરખાસ, હાલા અને હૈદરાબાદ—આ અને આવા બીજા કેટલાંક ગામોમાં જાહેર વ્યાખ્યાનો પણ અપાયાં. ગુડાબાલોતરા, આહોર, જાલોર, સિવાણગઢ, બાડમેર અને હાલાની પ્રવૃત્તિ વિશેષ આનંદદાયક અને લાભકર્તા થઈ હતી.

કેટલેક સ્થળે સાંપ્રદાયિકતાની ગંધ વધારે અનુભવવા મળી. ગઢસિવાણમાં સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથી સાંપ્રદાયિકતાની ગંધ એની વસ્તી વધારે છે. અમારી પ્રવૃત્તિ સાર્વજનિક અને દરેક ધર્મોમાં એકબીની સ્થાપના કરાવવાની હોવા છતાં, કેટલાક સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથીઓ, પોતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે સાંપ્રદાયિક ચર્ચામાં ઉતર્યા વગર નથી રહી શકતા. એમને બિચારાઓને એમાં રસ પડે છે એટલે બાહ્યક્રિયાઓના સાધનોને ધર્મ સમજ એવી ચર્ચાઓ હોડ્યા વગર રહેતા નથી. કોઈ છોડે, એટલે તટસ્થવૃત્તિથી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવ્યા વગર તો ચાલે પણ

નહિ આવી ચર્ચાનો પ્રસંગ ગઢસિવાણામાં અને અસાડામાં વધુ આવ્યો.

બાહેરમાં ત્યાંના હાકીમ મગરૂપચંદ્રજી ભંડારી અને સ્ટેશન
માસ્તર મનમોહનચંદ્રજી ભંડારી વિગેરે મંડળીના
સિંધમાં પ્રવૃત્તિ પ્રયાસથી જાહેર વ્યાખ્યાનો ખૂબ થયાં અને
હજારો લોકોએ લાલ ઉઠવ્યો. હાલા જેવા
મુસલમાનોનાં કેન્દ્રસ્થાનમાં 'મહાવીર જયન્તી' ઉજવાય અને તે પણ
માસાહારી હિન્દુ-મુસલમાનોના સહકાર પૂર્વક ઉજવાય, એ એક ખાસ
વિશેષતા હતી. હૈદરાબાદમાં નિયમિત પ્રાતઃકાળમાં વ્યાખ્યાન થતું.
સેક્ટો સિંધી આમીલો અને ભાઈબંધ કામના લોકો લાલ લેતા.
આખો દિવસ ધર્મચર્ચાઓ થતી. ઘણા લોકો મઝી-માસનો ત્યાગ
કરતા, ઉપરાન્ત એ જાહેર વ્યાખ્યાનો પણ કરી શકાયા. અહિં અમારી
સ્થિતિ થોડીજ રહી. માત્ર એક અઠવાડિયું. હૈદરાબાદની ગરમી સિંધમાં
મશહૂર છે. સિંધી લોકો છેક સાંજ થયા પહેલાં બહાર નિકળેજ નહિ,
છતાં સ્થાનિક જૈનસંઘના આગેવાનોના પ્રયત્નથી ફેક પ્રવૃત્તિ થઈ.

અહિંથી વિહાર કરી, પહેલું મુકામ 'કોટ્ટી ક્યું' હતું. કંગચીના
પણ ઘણા ભાઈઓ બહેનો સાથે હતા. હૈદરાબાદના જૈનો ઉપરાન્ત
સિંધી ભાઈઓ બહેનો પણ આવેલ આજની ગરમી આખી જાદગી
યાદ રહેશે ગરમી નહોતી, અંગારા વરસી રહ્યા હતા. મકાન કંઈક સાદું
મળેલું, એટલું સહભાગ્ય બપોરે સિંધી બહેનો-ભાઈઓએ ક્યું-
'ઉપદેશ આપો ?' આવી ગરમીમાં ઉપદેશ ? છતાં એ લોકોની ઇચ્છાને
માન આપી બધા ભેગા થયા. ઉપદેશ આપ્યો. પછી તો ગંગ જામ્યો.
સિંધી બહેનો-બહેન પાર્વતી અને ચંદિકાએ સુદર ભજનો
સંભળાવ્યાં વૃદ્ધ સિંધી માતા પૂતલીબાઈએ મહાભારત અને
રામાયણની કેટલીક વાતો કરી કંગચીથી સ્વયંમેવક નરીક આવેલા
અજગમર દોસી પણ ખીટ્યા આખો દિવસ અપૂર્વ આનંદમાં ગયો.

સ્ટેશનનો ઉપર ત્યાં ત્યાં મુકામો થાય, ત્યાં ત્યાં સ્ટેશનના
માસ્તરો ને ખીજ સ્ટાફના લોકો
બધા મુનિરાજેનો ઉત્સાહ સાથે જ્ઞાનચર્ચા ખૂબ થતી. લોકોને
બોધ આપવામાં અમારી આખી જ

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

મંડળી ઉત્સાહિત રહેતી. ક્રોધ વખત શ્રી વિશાલવિજયજી આવીને ખબર આપે કે આજે આટલા માણસોને માંસાહાર છોડાવ્યો, તો ક્રોધ વખત શ્રી દાનવિજયજી ખબર આપે કે આટલા માણસને માંસાહાર છોડાવ્યો. શાન્તમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી અને સ્વ. શ્રી હિમાંશુવિજયજી તો રાતદિવસ એ કાર્ય માટે પ્રયત્નશીલજ રહેતા હતા. કહેવાની મતલબ કે દરેકને એટલો બધો ઉત્સાહ હતો કે રસ્તે ચાલતા પણ જે ક્રોધ મળે, તેની સાથે અર્ધો કલાક ઝોટી થઈને પણ ઉપદેશ આપવાનું સૌને મન થતું.

જ્યાં જ્યાં જુનાં સ્થળો મળે, તે જોવા, ત્યાં શીલાલેખો વગેરે ઐતિહાસિક સામગ્રી મળે, તો તેનો સંગ્રહ કરવો. કંઈક દતકથા મળે તો તે નોંધી લેવી. આ પ્રવૃત્તિ પણ મુનિરાજશ્રીજયન્તવિજયજી અને સ્વ. મુનિ શ્રીહિમાંશુવિજયજીની થતી જ રહેતી.

પ્રકરણ ૧૩ મું વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

ધર્મચર્યાઓમાં ઘણું ભાગે ઇશ્વર, કર્મ, જીર્ણીકૃત ધ્યેય, એ વિષયો મુખ્ય રહેતા. સાધુની પાસેથી આ ધર્મચર્યાના વિષયો સંબંધી કંઈપણ જ્ઞાન મેળવવું, એવી જિજ્ઞાસા લગભગ સર્વત્ર જોવાતી. મનુષ્ય સસારની માયામાં ફસાયેલો છે, છતાં એક નારિતકને પણ હૃદયના ઉંડાણમાં એવી ભાવના રહી છે કે ‘હું કાણ છું ? ક્યાથી આવ્યો છું ? માફ શું કર્તવ્ય છે ? હું શું કરી રહ્યો છું ? અને ક્યાં જવાનો છું ?’ આ પ્રશ્નોના ધ્વનિ તરીકે ઘણા ભદ્રપુરૂષો ચર્યાઓ કરતા.

આ પ્રમાણેની અમારી આખા વિહારની પ્રવૃત્તિ બરાબર ચાલતી રહી. એમાં જરા પણ અતિશયોક્તિ વગર કહી શકાય કે પરિણામ, એકઠો માણસોએ માંસાહારનો ત્યાગ કર્યો છે. ઘણા-ઓએ દારૂ છોડ્યો છે અને ઘણા જીવોએ અનેક પ્રકારની પ્રતિજ્ઞાઓ કરી છે. ટૂંકામાં કહીએ તો જે લાલ, ગુજરાત ક્ષીયાવાડની રીઠી થઈ ગયેલી અથવા ખીજી શબ્દોમાં કહીએ તો અતિપરિચયના કારણે આકંઠ ધરાયેલી બહુ અજીર્ણ ભોગવનારી પ્રજામાં નથી થઈ શકતો, તેનાથી હજાર ગુણો લાલ આવી પ્રજાને ઉપદેશ આપવામાં થાય છે, એવો અમારો સચોટ અનુભવ થયો છે.

કરાચી એટલે સિંધનું પાટનગર. સર ચાર્લ્સ નેપિયરના શબ્દોમાં કહીએ તો ‘કરાચી એટલે પૂર્વનું કીર્તિ-ભવિષ્યવાણી મદિર, પન્નખનું બંદર અને હિંદનું લીવરપુલ.’ કવિ નાનાલાલના શબ્દોમાં કહીએ તો ‘કરાચી એટલે ભારતનું દ્વર્ગદ્વાર’ કરાચી માટે કવિ નાનાલાલે આજથી દસ વર્ષ પહેલાં એક ભવિષ્યવાણી લખી હતી -

“ કરાચી ! આવતી કાલે તારે આંગણેથી વીસમી સદીના હનુમાનવિમાનો છલગો ભરશે. એશિયા અને યુરોપના આભ ઓળંગી પાર હડશે અને કવિતા નહિ, કલ્પના નહિ, આશ્ચર્ય કયા નહિ આજના યુગની એ સત્ય વાર્તા કહેવાશે. હનુમાન કુદકાયો દશગણો ગગન કુદકો કાલે તારે કાઢેથી કુદશે ઈતિહાસ એને કલ્પના નહિં કહે, હકિકત કહેશે. ” ૧

મહાકવિની આ ભવિષ્યવાણી આજે સાચી ઠરી છે. કરાચી એટલે દુનિયાની સાથેનો સંબંધ બેડનારું હવાઈ-ઝંડાજનુ મયક.

પ્રકરણ ૧૪ મું
કરાચી

સિંધનું પાટનગર ભારતના શહેરોમાં પાંચમું સ્થાન રાખવા છતાં સુંદરતા અને સફાઈમાં એનું સ્થાન મોખરે **કરાચીનું સ્થાન** આવે માત્ર ત્રણ-સાડાત્રણ લાખની વસ્તીનું આ શહેર વિશાળતામાં ખૂબ ફેલાયું છે. કરાચીનો પ્રત્યેક માર્ગ, કરાચીના મકાનોની દારમાળાઓ, કરાચીની ખુશનુમા દવા-એ બધું યે હિંદુસ્તાનની આખી મુસાફરી કરીને આવનારને મુગ્ધ બતાવે છે. એક વખતનું માછીમારોનાં પાંચ-પચીસ ઝુંપડાંવાળું ગામડું આજે ભારતના મનગોહક શહેરોમાંનું એક બન્યું છે એક વખતનું ગંધાતું ‘ધડબો બંદર’ આજનું જગમગદાર અને મેકડો સ્ટીમરોને આવકાર આપતું આલીશાન બંદર બન્યું છે. ગામ તો ધણાં ય વસાય છે, જંગલમાં મંગલ અને છે, છતાં કરાચીની રંગના તો એવા કેદાં શુભ એકઠીએ અને એવા કેદાં ભવ્યપના

૧ જુઓ, ‘શ્રી કરાચી યુનિવર્સિટીના સંસ્કૃતિ અને મનોરંજન’ ના પ્રમુખ તરીકેનું વ્યાખ્યાન.

હાથે પાયો પડ્યો છે, કે તેણે કરાચીને જગમશહૂર બનાવ્યું છે. કરાચીની આ નવી રચના અને કરાચીની મુંદરતા, કહેવાય છે કે ભાઈ જમશેદ મહેતાના બહુજ વિચારશીલ ભેગમુ પરિણામ છે. બાર-બાર વર્ષસુધી લાગત કરાચીની મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખપદે રહીને ભાઈ જમશેદે કરાચી શહેર માટે જે જે પ્રયત્નો કર્યા છે, એ કરાચીના ઇતિહાસમાં સોનેરી અક્ષરોએ ટાતરાયેલા રહેશે.

આ કરાચીની ઉત્પત્તિના ઇતિહાસમાં પણ કંઈક વિશેષતા છે. અને તેથી આપણે જરા કરાચીના ભૂતકાળના કુવામાં ભૂસકા મારી લઈએ તો કંઈ ખોટું નથી.

ઇતિહાસ એની ઉત્પત્તિના સંબંધમાં આમ વહે છે:-

આ એક પાંચ-પચીસ મચ્છીમારોનું ગામકું હતું 'કલાચી-જે-ગ્રાહ' એ નામે ઓળખાતા એ ગોઠનો નેતા 'કલાચી' એ ઉત્પત્તિ આ મચ્છીમારોમાં મુખ્ય હતો. હાલ નદીના પશ્ચિમ કિનારા પર આવેલા ખૂબ ગામના વ્યાપારીઓને દરિયાઈ વેપાર ચલાવતાં વચમાં રેતી નડતી હોવાથી તેઓ ખાડી પાસે રહેવા લાગ્યા. તે વખતે તેનું નામ "કલાચી કુન" જણાયું. અહિં જ્યારે વસ્તી વધી, ત્યારે ધીરે ધીરે માટીનો કિલ્લો બાધવામાં આવ્યો. આ કિલ્લાને પૂર્વ અને ઉત્તર એમ બે દરવાજા હતા. તેનું નામ ખારા દરવાજા ને મીઠા દરવાજા. આજે ખારાધર અને મીઠાધરના નામે જે સ્થાન ઓળખાય છે, તેજ તે વખતના દરવાજા. ઇ. સ. ૧૭૭૪-૭૫માં લેફ્ટેનન્ટ જોહન પોર્ટરે આ કોચીટાઉન શોધી કાઢી તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. એમ કહેવાય છે કે 'બલોચી'નો અપભ્રંશ લોચી-કોચી-કરાચી થયું છે. તે વખતના સિંધના કલોરા રાજાઓ તરફથી આ ગામ બલોચીઓને અપાયેલું. હિંદુ વ્યાપારીઓએ તેનો વિકાસ કર્યો છે. એવી ઇતિહાસમાં નોંધ છે. ૧૭૯૫માં તાલપુરા લોકોએ આ ગામ લડાઈમાં જીત્યું. ઇ. સ. ૧૮૩૪માં બ્રિટીશ લશ્કર અફઘાનીસ્તાનમાં રૂશિયા સાથે લડાઈ કરવા સિંધમાં થઈને જવા માટે કિનારે આવ્યું, ત્યારે તેમના માનમાં 'મનોરા'ની ટેકરી પરથી તાલપુરાના સેનાપતિએ તોપોના બાર કર્યા. બ્રિટીશ લશ્કર સમજ્યું, કે આતો લડાઈ માટેનું

પ્રકરણ ૧૪ મું
કરાચી

આહવાન થયું. એટલે એ લશ્કરે પણ સામેથી ધડાકા કર્યા. પરિણામે સિંધીઓ ભાગ્યા એટલે ખ્રીટીશ લશ્કરે કરાચી કબજે કર્યું તે પછી અગ્રેજ અમલમા તેનો વિકાસ થતો રહ્યો.

કરાચી સંબંધમાં એક દંતકથા પણ કહેવાય છે.

“હૈદરાબાદના મીરના બે જુવાન મીરનદાઓ બહુ દંતકથા ઇશ્કી હતા. એક દિવસ હળમત કરતાં કરતા તેના હળમે એમાંના એકને કહ્યું: ‘સુદરીઓ તો ધણી જોઈ, પણ નગરશેઠ નાઉમલ ભોજવાણીના છેકરાની વહુ જેવી કયાય થવાની નથી’ બન્ને મીરનદા હાલે ચડ્યા. નાઉમલના ઘરમાં જઈ સ્ત્રીઓની આખર પર હાથ નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો. સાંજના સમયે નાઉમલની ડેક્કી વટાવી મીરનદા દાખલ થયા. નાઉમલ શેઠ વખારે હતા, પણ તેમના ભાઈ જીવતરાય રાજકુમારોની આ હિલચાલ સમજી ગયા. તેમણે એક વફાદાર નોકરની મદદ લઈ બન્ને મીરનદાઓને ઘરમાં બાંધ્યા અને તેમની સાથેના ખવાસતું ખૂન કર્યું. પોતાનો જન બચાવવા પચ્ચીસ પવનવેગી સાઠણીઓ ઉપર ફિમતી ઝવેરાત અને પોતાનું કુટુંબ લઈ જીવતરાય શેઠ રાતોરાત હૈદરાબાદ છોડી તાલપૂરાઓના ‘ઘડબો બદર’ આવી પહોંચ્યા. બીજા દિવસે મીરની તપાસમાં મીરનદા છુટ્યા. નાઉમલે ધણો બચાવ કરવા છતાં આખરે તેને સજા થઈ અને કબ્રસ્તાનમાં કબ્રો ખોદવાનું કામ સોંપ્યું. નાઉમલ ઉસ્તાદ સીંધી હતા. કબ્રસ્તાનના ઉપરીને લાલચ આપી ત્યાંથી છુટ્યો ને ‘ઘડબો બદર’ આવી પહોંચ્યો. મીરે કબ્રસ્તાનના ઉપરીને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે-‘હિંદુઓના હનુમાન આકાશમાંથી આવી નાઉમલને ઉચકી ગયા. હું પકડી રાખતો હતો, પણ હું પણ સાથે ઉચકાયા. પછી પેલા કાફર દેવે મને જમીન પર પછાડ્યો. મીરે ખિચારાએ સતોય વાજ્યો.

“બીજી તરફ નાઉમલ અને જીવતરાય એ બન્ને ભાઈઓએ અગ્રેજોની મદદ માગવાનો નિશ્ચય કર્યો.

પ્રકરણ ૧૪ મું
કરાચી

જીવતરાય મુંબઈના ગવર્નરને મળ્યા આ બન્ને ભાઈના ભરોસે મુંબઈથી અંગ્રેજ લશ્કરની મનવાર 'ઘડબો બંદર' પહોંચી અને બંદર હાથ ક્યું. કહેવાય છે કે એ લશ્કરને 'જોડીયા બબર'ના કાઠિયા-વાડી હુવાણા બ્યાપારીઓએ સામાન વિગેરે પૂરો પાડેલો.

“આ ગામને ખીલવવામાં એક હરકત આવતી હતી, અને તે એ કે ક્ષાત બહુચીબાઈની આજ બાજુ પુષ્કળ જગ્યા હતી અને તેમા પોતાના સેકડો દોરેને તે પાળતી હતી. એ જો ખસે તો 'ઘડબો બંદર' શહેરનું સ્વરૂપ લે. બાઈને ખીજ જગ્યા અને દ્રવ્ય વિગેરેની લાલચ આપી; પણ એ બાઈએ પોતાની ભાષામાં 'આઉ ક્ષાતચી-ક્ષાતચી' એમ બોલી જણાવ્યું કે 'હું લડાયક તોખમની છું. નહિં ખસું'. સેનાપતિએ ખાત્રી આપી કે આ જગ્યાનું નામ તારૂં 'ક્ષાતચી' 'પાડીશું. બાઈ ખુશી થઈ અને ખસી ગઈ. તે દિવસથી આ ગામનું નામ ક્ષાતચી-ક્ષાતચી-કરાચી પડ્યું. એનું અસલ નામ 'ઘડબો બંદર' હતું પણ બ્યાપારીઓને ચોપડે લખાય છે.” ૧

પ્રકરણ '૧૪ મું
કરાચી

કહેવાય છે કે લગભગ ૧૦૦ વર્ષ ઉપર ન્યારે અંગ્રેજ અમલ આવ્યો, તે વખતે આ શહેરની વસ્તી ગુજરાતનું મહાનગર. આઠથી નવ હજાર માણસની માત્ર હતી. જેમ જેમ બંદરની ખીલવણી થતી ગઈ, વ્યાપાર અને જમીનની સગવડ વધતી ગઈ, તેમ તેમ આ શહેરની વસ્તી વધતી ગઈ. આજે તો લગભગ ત્રણ લાખ માણસની વસ્તી છે. જેમા લગભગ એક લાખ ગુજરાતીઓ છે. ગુજરાતીઓએ સિંધના આ પાટનગરમાં પોતાનું સ્થાન કેટલું જમાવ્યું છે, અને મહાગુજરાતના મુખ્ય સ્થાન તરીકે આ શહેરને કેટલું શોભાવ્યું છે, એ કરાચીને થોડો પણ અભ્યાસ કરનાર જોઈ શક્યા વગર રહી શકતો નથી સિંધનું પાટનગર હોવા છતાં કરાચી એટલે જાણે કોઈ ગુજરાતનું જ

૧ જૂઓ 'શ્રી કરાચી ગૂજ'ર સાહિત્ય કળા મહોત્સવ અ ક'માં શ્રી જદરાય ડી. ખંધડીયાનો લેખ.

મહાનગર ન હોય, એવું ભાન થયા વગર રહેતું નથી. જ્યાં જૂઓ ત્યાં ગુજરાતી જ ગુજરાતી વ્યાપારમાં, મ્યુનિસીપાલીટીમાં અને એવા બીજાં અનેક પ્રધાન સ્થાનોમાં ગુજરાતીઓની સખ્યા તરી વ્યાવ્યા વગર રહેતી નથી, તેમ ગુજરાતનું દિમાગ પણ કામ કરી રહેલું બરાબર જોવાય છે.

કરાચીનું બંદર આબાદ બંદર બન્યું છે. હિંદુસ્તાનનાં દરેક નાના મોટાં બંદરો જોડે તેનો વ્યાપાર ચાલે એશિયાનો દરવાજો છે અને બીજા દેશો સાથે પણ માલની સીધી આવ-જા આ બંદરથી થાય છે, અને એટલા માટે કરાચી બંદરને ‘એશિયાનો દરવાજો’ કહેવામાં આવે છે. હવાઈ ઝહાજનું તો આ મુખ્ય મથક ફ્રીગરોડમાં છે. જ્યાંથી મુંબઈ, મદ્રાસ, કલકત્તા વિગેરે શહેરોમાં, બંદરે દુનિયાના દરેક ભાગ ઉપર વિમાન મારફત જઈ શકાય છે. હવે તો ટપાલનો વ્યવહાર પણ હવાઈ ઝહાજથી ચાલુ થયો છે.

મ્યુનિસિપલ સ્કુલ બોર્ડ અને છાત્રા લોકલ બોર્ડ-એ કુળવણી ખાતાના મુખ્ય વહિવટદારો છે મ્યુનિ-કુળવણીની સંસ્થાઓ. સીપાલીટીના કુળવણીખાતાના વડા શ્રીયુત અનન્ત હરિ લાગુ ધણાજ વિદ્યાન બાહોશ અને લલા અધિકારી છે. ચોથા ધોરણ પછીની અગ્રેજ સ્કુલો સરકાર પોતે ચલાવે છે.

કરાચીમાં કોલેજો છે. હાઈસ્કુલો છે. સરકારી અને મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓ ઉપરાન્ત બીજી ખાતગી અને સામાજિક શાળાઓ પણ ઘણી છે. કહેવાય છે કે હિંદુસ્તાનના કુળવણી વિભાગને સિધે બહુ મોટી સખ્યામાં શિક્ષક પૂરા પાડ્યા છે.

કરાચીમાં દરેક પ્રકારના છાત્રામાં છેલ્લી જોધનાં યત્રો ચારી પહોંચ્યા છે.

કરાચીનાં દર્શનીય સ્થાનોમાં મધાપાટ, મનોરા, હુવાબદર

પ્રકરણ ૧૪ મું
કરાચી

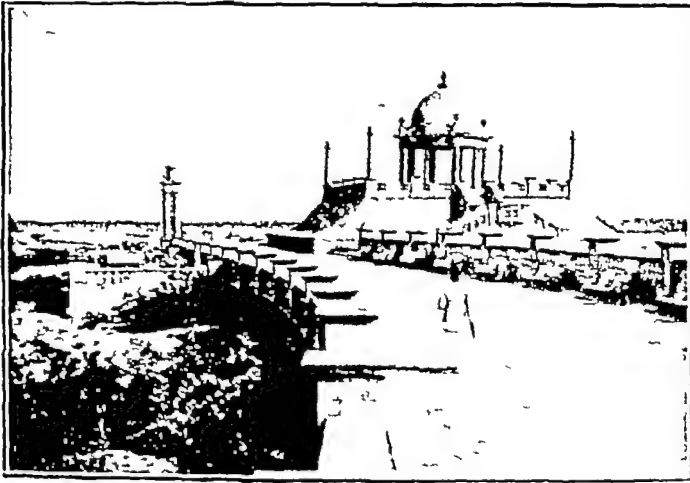
એક્સ્ટેન્શન, ટેકરી, ગાંધીગાર્ડન, ભૂતખાના,
દર્શનિય સ્થાનો (મ્યુઝીયમ) ક્રિયામાહી અને મલીર વિગેરે
મુખ્ય છે.

કરાચીમાં અત્યાર સુધીમાં જે ઐતિહાસિક પ્રસિદ્ધ ઘટનાઓ
બની છે, તેમાં ઇ. સ. ૧૯૩૧માં ‘મહાસભાતું’ અધિવેશન’ એખાસ
ઘટના છે. કરાચીના જે સ્થાનમાં એ મહાસભા મળી હતી, તે મેદાન-
તે જ ગલમાં આજે તો મંગલસ્વરૂપ ‘ગુજરાતનગર’શોભી રહ્યું છે

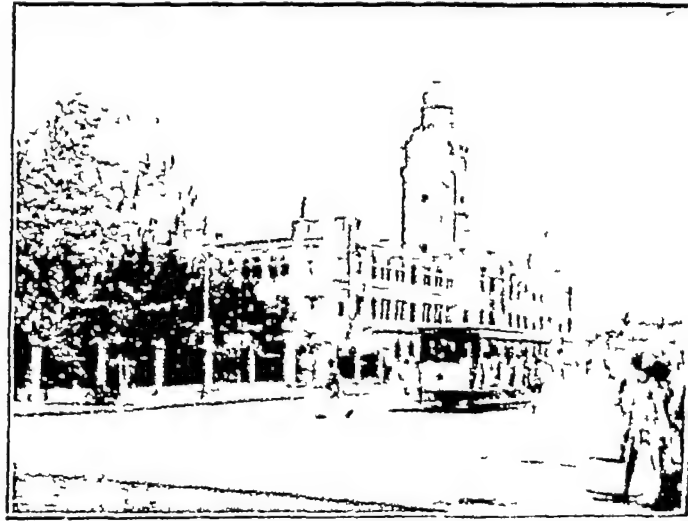
એકંદર રીતે કરાચી હવાને માટે તેમજ સુદરતા અને સફાઈને માટે
પણ ખીજાં શહેરો કરતા ઊંચુ સ્થાન ભોગવે છે.

પ્રકરણ ૧૪ મું
કરાચી

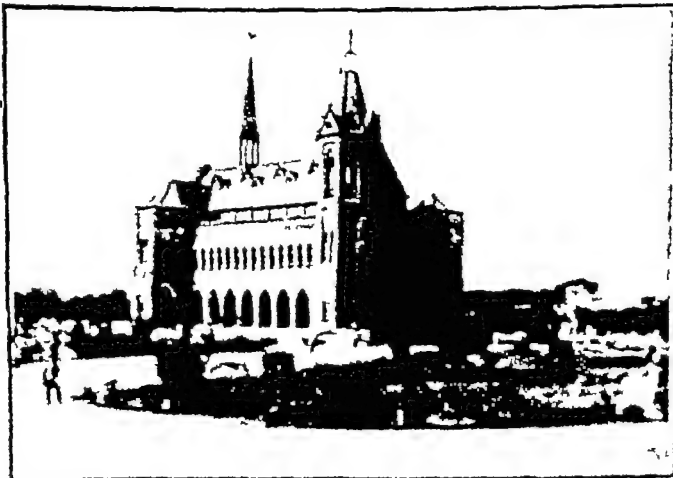
卐

કર્તીકંઠન (હવાખદર) કરાચી

ખદરશેડ—મ્યુનિઁ ખીલ્લિંગ કરાચી

પાછલા જુદાં જુદાં પ્રકરણોમાં ન્યા ન્યા સિંધના હિંદુઓ સબધી હકીકત આપી છે, ત્યા ત્યા તેમનો થોડો થોડો પરિચય આપ્યો છે. છતાં સિંધના હિંદુઓના સબધમાં હજુ પણ કેટલીક વસ્તુઓ કહેવા લાયક હોવાથી આ સ્વતંત્ર પ્રકરણ રાખવામાં આવ્યું છે.

પહેલાજ પ્રકરણમાં આપણે જોઈ ગયા છીએ કે, જુદા જુદા સમયે જુદી જુદી જાતના હિંદુઓ સિંધમાં આવી વસ્યા હતા. અને તેઓ મુસલમાન થયા હતા, છતાં તેમના કાષ્ઠ કાષ્ઠ તો એક અથવા ખીખ કારણે પોતાનું હિંદુત્વ જાળવી રહ્યા હતા. તેઓ અને તે પછી મુલતાન, જેસલમેર આદિથી આવેલા ઘણા હિંદુઓ, આજે ‘સિંધી હિંદુઓ’ તરીકે ઓળખાય છે. આખા સિંધમાં હિંદુઓની વસ્તી ૨૩ લાકા છે, એ વાત પહેલા કહેવામાં આવી છે. ન્યારે સિંધમાં મુસલમાનોની વસ્તી ૭૫ લાકા છે અને ૨ લાકા ક્ષિત્રીયન, પારસી વિગેરે કામો છે.

સિંધી હિંદુઓમાં ઘણી કામોનાં નામો છે સિંધી, પંજાબી, પુષ્કરણા બ્રાહ્મણ, સારસ્વત બ્રાહ્મણ, લુવાણા, જુદી જુદી કામો નસરપુરી, શીકારપુરી, ભાઈબધ, હૈદરાબાદી, આમીલ, વિગેરે વિગેરે. આ બધામાં વાણીયા તરીકે ઓળખાતા લોકોનો જો ટૂંકામાં સમાવેશ કરીએ, તો મુખ્ય હૈદરાબાદી ને શિકારપુરી અથવા આમીલ અને ભાઈબધ-આ કામોની પ્રધાનતા ગણી શકાય આ બેજ કામોની પ્રસિધ્ધિ છે.

આ બંને કામોનું ખાનપાન લગભગ એકજ જાતનું અને ફરકાકે જિવાને પણ એક સરખા હોવા જતા આ સિંધીઓ બે કામ તરીકે બહેચાઈ ગયા છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ, એકજ કુટુંબમાં એક ભાઈ આમીલ કહેવાય, તો બીજો ભાઈ ભાઈબધ કહેવાય, એવા પણ દાખલા મળે છે જો કે ધીરે ધીરે તો આ બંને કામોમાં ઉગ્ર નીચનો ભાવ પણ પેમી ગયો છે. અને એમના ઘણા બધા જિવાનેમાં પણ કંઈ પડી ગયો છે આમીલ લોકો પોતાને ભાઈબધ કામની ઉગ્રા સમજે છે. કહેવાય છે કે આમીલ લોકો ભાઈબધ કામની

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

કન્યા લે છે ખરા, પણ દેતા નથી. જો કે હવે કાંઈ કાંઈ દેવા-લેવા
પણ લાગ્યા છે

ઉપરની બન્ને કામોમાં વધારે ઉજળા, વધારે શિક્ષિત અને
આગળ પડતી કામ તે 'આમીલ' છે. 'આમીલ' લોકો
આમીલ. 'આમીલ' કામ કહેવાય છે ? એની ઉત્પત્તિનો ખાસ ઇતિ-
હાસ નથી જણાતો. ઘણા લોકોને-ખાસ કરીને ઇતિ-
હાસજ્ઞોને પૂછવાથી માલૂમ પડે છે કે, મીરોના જમાનામાં જે લોકોના
હાથમાં 'અમલ' હતો, 'અધિકાર' હતો, તે લોકો 'આમીલ' કહેવાયા,
અને તે સિવાયના ભાઈબધ કહેવાયા. આમીલો અત્યારે 'દીવાન'
તરીકે પણ ઓળખાય છે. એનું કારણ એ છે કે મીરોના
જમાનામાં દીવાન અને એવા મોટા હોદ્દા તેઓ ભોગવતા હતા.
અત્યારે પણ તેમની પરપરાના લોકો દીવાનજી કહેવાય છે. પોતાના
અધિકારના સંમયમાં આ લોકોને બાદશાહો તરફથી મોટી મોટી
જગીરો અને જમીનો મળેલી, એ જમીનોની જમીનદારી આજ પણ
ઘણા આમીલો ભોગવી રહ્યા છે. અને તેથી તેઓમાંના ઘણા મોટા
Land Lord (જમીનદાર). તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. એવા કેટલાયે
આમીલો છે, જેમને ત્યાં હજારો વીંધા જમીન આજ પણ છે. અને
ખેતીની મોટી આવક ધરાવે છે.

આમીલો મોટે ભાગે નોકરી કરનારા છે. કલેક્ટર, કમીશ્નર અને
એવા એવા હોદ્દેદારો આજ પણ છે. જો કે હવે એ લોકોને નોકરીઓ
બહુ ઓછી મળે છે, સિધ્ધમાં મુસલમાનોની રાજદારી પ્રબળતા
હોવાના કારણે.

આ લોકોમાં ગીદવાણી, એડવાણી, ગુલરાબાણી, પુનરાબાણી,
મીરચંદાની, જહાંગીયાણી વિગેરે અટકો છે. આ અટકો
અટકો. તે તે નામના પૂર્વ પુરુષો ઉપરથી પડી છે. દીવાન ગીદુમલ
ના નામથી ગીદવાણી કહેવાય છે. આ ગીદુમલ કહેવાય
છે કે મુલતાનથી આવેલ. તેમના નામથી હૈદરાબાદની પાસેનું ગીદુબંદર
નામ પડેલું છે. આ ગીદુમલની સાથે આદુમલ આવેલા, તેમની
પરપરાના લોકો એડવાની કહેવાય છે. હૈદરાબાદમાં 'એડવાની'

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

સેવાભાવી જે સિંધી કુટુંબો

આમીલ સિંધી શ્રી હવતરામ ગીડવાણી પોતાના કુટુંબ સાથે

નામની ગલી છે. તેની એ પડમે એ ગલીઓ છે. જેનું નામ 'ગુલ-રાગ્નાણી' અને 'પુનરાગ્નાણી' છે. 'ગુલરાજ' અને 'પુનરાજ' એ એ હિંદુ સોની હતા અને તે કહેવાય છે કે ખલુચીસ્તાનથી આવ્યા હતા.

'માલાણી'ના પ્રકરણમાં વાચકો વાચી ગયા છે કે માલાણના નામ ઉપરથી તે દેશનું નામ 'માલાણી' પડ્યું છે. પણ વિભક્તિનો પ્રત્યય 'અણી' તે દેશમાં વપરાય છે, તેજ વસ્તુ અહિં પણ દેખાય છે 'ગીદુ'ના વંશજો 'ગીદવાણી', આદુના વંશજો એડવાણી', 'ગુલરાજ'ની ગલી 'ગુલરાગ્નાણી' 'પુનરાજ'ની ગલી તે 'પુનરાગ્નાણી' જુના વખતમાં રાજપૂતાના (મારવાડ), ભાવલપુર, અમદાનિસ્તાન, પૂજ્ય વિગેરેનો ઘણો ખરો ભાગ સિંધમાં હતો એટલે તે વખતે આ 'અણી' કે 'અની' પ્રત્યય બધે વ વપરાતો હોય, એવું દેખાય છે.

આમીલોથી અતિરિક્ત બધા 'ભાઇબધ' કહેવાયા જેઓ વ્યાપારમાં જોડાયા, તે બધા ભાઇબધ, પછી ભલે એકજ કુટુંબના ભાઇબધ ભાઇજ કેમ ન હોય ? વ્યાપાર કરનારાઓ પણ તેમના ભાઇજ હતા, સગા હતા, સગાંધી હતા, એટલે તેઓ 'ભાઇબધ' કહેવાયા. કહેવાય છે કે ભાઇબધોમાં શીકારપુરી લોકો સૌથી પહેલાં વ્યાપારમાં જોડાયા હતા. અત્યારે પણ શીકારપુરીઓ મોટા મોટા શહેરોમાં અને વીંચાયત સુધી વ્યાપાર ખેડે છે. હવે તો નસરપુરી અને ખીજા ઘણા વ્યાપારો કરે છે

ભાઇબધ કામ વ્યાપારી હોવાથી એમનામાં ઉદાન્તાનો ગુણ કદાચ વિશેષ જોવાય છે. ખીજા ઘણા ખરા રિવાજોમાં તો આમીલોના જેવાજ તેઓ પણ છે

જન્મે કામોનુ ખાનપાન મન્ડી, માંસ, દારૂ અને ઇંડા જરૂર છે સાધારણ રીતે મેટી અને ભાઇ (સાક) એ એમનો ખાન-પાન દેશી ખોરાક પૈસાદાર લોકો મન્ડી-માંસનો ઉપયોગ વધુ કરે છે દારૂ પિતા તો મ્ની રાજ નદિ સિંધના મુસ્લમાનો કાનાં દિદુઓ માંસ-મન્ડી વગરે ખાય છે. મન્ડી કે સિંધના દિદુઓ પામે પૈસા છે. ગરીબ મુસલમાનો મન્ડી-માંસ

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

ઓછું મેળવી શકે છે, કારણ કે પૈસો નથી. સિંધી લોકોને કાઢના ઉપર ટાણો મારવો હોય તો તે કહેશે :

“જે કદહી તુ વડો માણૂં આહીં, તો તું મલે ગોસ્ત મચ્છી શરાબ વે પીડ, પર માં ગરીબ દાલ-માની खाई गुजर कन्दस ”

અર્થાત્ “તમે મોટા માલદાર છો, તો રોજ ગોસ્ત, મચ્છી, શરાબ ખાજો, અમે ગરીબ છીએ તો માની ભાજી ખાઈશું”.

આમીલો રોટલીને ‘માની’ કહે છે. અને ભાઈબંધો રોટલીને ‘રોટલી’ અથવા ‘ટુલકા’ કહે છે. માસને આમીલો ‘ગોસ્ત’ કહે છે, તો ભાઈબંધો ‘માસ’ કહે છે. ઘણે ભાગે ભાઈબંધો મુસલમાની શબ્દોનો વ્યવહાર આમીલો કરતા ઓછો કરે છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

આ બંને કોમોમા ‘પાપડ’ ખાવાનો રિવાજ વધારે છે. કાઢ પણ માણસ તેમના ઘરે જાય, એટલે મીઠાઈ કે એવી કંઈ ચીજ હોય કે ન હોય, પણ પાપડ તો જરૂર લાવીને મૂકેજ. એકલુ પાણી તેઓ નહિ આપે. જે કુટુંબો બહુ મોટા છે, અને જેમને ત્યાં લોકોનું આવવું જવું વધારે થતું હોય, એમને ત્યાં પાપડની ઘણી વપરાશ હોય છે. હિંદુઆદમા ભાઈબંધ કોમના એક વૃદ્ધ બાઈ મને કહેતાં હતા કે ‘મારે ત્યાં લગભગ સો સવાસો પાપડ રોજ શેકાય છે’ આમ દરેકને ત્યાં ઓછે વત્તે અંશે વપરાશ થાય છે.

સિંધી લોકોના ઘરમા જૂઓ તો ખાટલા ઢાળેલા પડ્યાજ હોય, અને તેના ઉપર બેસીને ભાજી-માની ખાતા હોય જો કે વધારે ફેશનમા આગળ વધેલા માણસો ટેબલ ખુરશીએ પણ બેસીને ખાય છે. એમના રસોડામાં કાઢ પણ જાતના લોકોને રાખવામા તેઓ પરહેજ નથી રાખતા. ઘરનું બધું કામકાજ તો મુસલમાનો પણ કરે છે.

વૃદ્ધ માતાઓને આ બધું પસંદ નથી પડતું. છોકરીઓની ફેશન અને ઢેઢ, લાંગી, મુસલમાન સૌનું ઘરમા પેસવું, એ બધું જુના લોકો ઓછું પસંદ કરે છે પરંતુ આજે બુદ્ધાઓનું કોણ માનવા તૈયાર છે ?

સિંધી ભાષામાં એ વિભાગ છે ‘ફારસી સિંધી’ અને ‘વાણિયા સિંધી’. સિંધી હિંદુઓ આ બંને ભાષાનો ભાષા અને લિપિ ઉપયોગ કરે છે. એમની બોલચાલની ભાષા તો સિંધીજ છે, પણ લખવામાં બંનેમાં ફરક છે. આમીસો ઘણું લાગે ‘ફારસી સિંધી’નો જ ઉપયોગ કરે છે. પરંપરા જોવા અક્ષરો અને ઉલટું લખાણ-પાછળથી ચાલ્યું આવે. આ ‘ફારસી સિંધી’ લિપિમાં અને ઉર્દુમાં પણ થોડો ફરક છે. ઉર્દુમાં ૨૯ અક્ષરો છે, જ્યારે સિંધીમાં ૫૨ અક્ષરો છે. ભાષાબંધ લોકો, કે જેઓ મોટે ભાગે વ્યાપારી છે, તેઓ ‘વાણિયા સિંધી’નો ઉપયોગ કરે છે. એ લિપિને કટલાકા ‘ભાષાબંધ’ લિપિ કહે છે. અથવા ‘હુરાધ’ પણ કહેવાય છે. કાનો માત્ર વિનાની, મોડી લિપિ જેવી એ લિપિ છે. અને તે ગુજરાતીની માફકજ સીધી લખાય છે.

ભાષાબંધ કામના લોકો મોટે ભાગે વ્યાપારી છે, તેઓમાંના ઘણા ખરા, જેઓ કરાચી જેવા શહેરોમાં ગુજરાતીઓના પરિચયમાં આવેલા છે, તેઓ બોલચાલમાં સારી રીતે ‘ગુજરાતી’ ભાષા વાપરે છે. તે ‘ફારસી સિંધી’ લખી-વાંચી પણ જાણતા નથી.

સિંધી ભાષામાં જાણુ સાહિત્ય નથી ખેડાયું, કહેવાય છે કે ‘ફારસી લિપિ’ના સિંધી સાહિત્યમાં એમનો વિદ્વાન્ શાહ અબ્દુલ-હકીમ થઈ ગયો છે. એની વાર્તા, કવિતા અને શીલુમુશીના થોડા ગ્રંથો બહાર પડ્યા છે. ‘વાણિયા લિપિ’માં કવિ મેઘરાજ વખણાય છે.

આ લોકોના સાહિત્યમાં ‘મુશીકમ’ની અબુલતા વધારે જોવાય છે. પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ અને સાહિત્યકાર શ્રીમાન્ હુગ્ગસી ધરમગી સપરનો મત છે કે—

“સિંધી ભાષા મૂળ સંસ્કૃતમાંથી નીકળી છે. એક વખત એની લિપિ પણ સંસ્કૃત દરો. હવે મુશીકમ વેપારી સિંધીની લિપિ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતની પોતી છે. પરંતુ મુસલમાન રાસત દરમિયાન ‘નરની સિંધી’ લિપિમાં અંતરગત, તે અદાલિ

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

પર્યન્ત ચાલુ છે. સિંધી ભાષાના શબ્દોમાં મોટા ભાગ સંસ્કૃત મૂળ ધરાવે છે, પરંતુ પાછળથી ફારસી, અરબી શબ્દો પણ ઘણા ધુસ્યા છે. રાજ્ય-વિસ્તારના ઉદ્દેશ્યોથી ભાષાને સુસંસ્કૃત બનાવવાના નેધએ તેવા પ્રયત્નો થયા નથી, એટલે સિંધી-ભાષા ઘણી પછાત છે. એનું કોઈ સારું વ્યાકરણ કે શબ્દકોષ અસ્તિત્વમાં હોવાનું જાણમાં નથી.^૧

સિંધી હિંદુઓમાં ખાસ કોઈ એક ધર્મ નથી જેવાતો અને તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે કે લગભગ ખારસો વર્ષથી મુસલ-ધર્મ માનોના આધિપત્ય નીચે આ હિંદુઓની વંશપરંપરા ચાલી આવી છે. જે લોકો મુસલમાન થઈ ગયા, તે તો થઈ ગયા, પરંતુ જેઓ હિંદુ રહ્યા, તેઓના રીતરિવાજોમાં અને ખાનપાનમાં મુસલમાન સંસ્કૃતિ પેસી જવા છતાં, તેઓ પોતાને હિંદુ તરીકે ઓળખાવી રહ્યા છે, અને અભિમાન રાખી રહ્યા છે વચલા ગાળામાં પંજાબ અને સિંધ લગભગ એક હોવાના કારણે, અને ઘણે ભાગે કહેવાય છે તેમ, ઘણા ખરા આજના હિંદુઓ પંજાબથી આવ્યા હોવાના કારણે, તેઓમાં શિખ તત્ત્વ વધારે દેખાય છે ઘણાખરા હિંદુઓએ શિખ મંદિર સ્થાપન 'કર્યા' છે, જેને 'ટિકાના' કહે છે અને ફટલાકો તો પોતાના ધર્મમાં એકાન્ત સ્થાનમાં 'ગુરુગ્રન્થસાહેબ'ને ખુબજ આદર પૂર્વક રાખે છે. અને તેની પૂજા પાઠ અને ભાવલક્ષિત કરે છે. આમ શિખ ધર્મનો આદર કરવા છતાં, તેઓ કડું, કાસકા, કિરપાણુ, કુશ અને કચ્છ-એ શિખોની નિશાનીની વસ્તુઓ નથી રાખતા. આમીલો સિવાયના ફટલાક લોકો હિંદુધર્મની જુદી જુદી સામ્યદાયિક શાખાઓને માનતા જેવાય છે. તેમાં વળી મોટે ભાગે તો આખા સિંધમાં 'દરિયાલાલ' દેવને વધારે માને છે. 'દરિયાલાલ' એટલે દરિયાનો કોઈ અધિષ્ઠાયક દેવ

આમ છતાં સાધારણ રીતે નેધએ તો, કોઈ પણ ધર્મ ઉપરની કટ્ટરતા એમનામાં નથી.

^૧ જૂઓ 'મહાગૂજરાત'ના દીપોત્સવી અંકમાં તેમનો લેખ

બન્ને કામનો સાધારણ રીતે વેષ લગભગ સરખો છે. કોટ, પાટલુન, નેકટાઇ, કાલર એ અગ્રેજ વેષ પુરુષોએ વેષ અને ફેશન સ્વીકાર્યો છે. અને સ્ત્રીઓએ છેલ્લામા છેલ્લી પારસી, બંગાળી કે અગ્રેજ કામની ફેશન સ્વીકારી છે.

આમીઝ કામનો કોઇપણ પુરુષ ધોતીયુ પહેરેલો કદિ નહિ જોવાય. ભાઇબધ કામમા શિકારપુરી અને ખીજા લોકો, કે જેઓ ખાસ કરીને વ્યાપારમાજ પડેલા છે, તેઓ દેશી વેષમા જોવાય છે. સ્ત્રીઓ ઘરની અદર ઘણે ભાગે સુથાથું (પાયજામો) પહેરે છે. એને ' પતલૂત ' પણ કહે છે. ઘણી સ્ત્રીઓ તો બહાર પણ પાયજામો પહેરીને નીકળે છે

અત્યારની સ્વદેશી ચળવળનો આદર આ કામમાં બહુ જોઇ છે. સ્ત્રીઓમા કે પુરુષોમાં વિદેશી તત્ત્વજ વધુ જોવાય છે. અત્યારની શિક્ષામાં આગળ વધેલી અથવા પંધી રહેલી સ્ત્રીઓ તો રેશમી કપડાં સિવાય ભાગ્યેજ ખીજું કપડું પહેરે છે. એને તેમની સાડી પહેરવાની ખાસ કોઇ એક ફેશન નથી, જુદા જુદા સમયની જુદી જુદી સાડી ને જુદી જુદી ફેશન. આ સ્ત્રીઓ, જેવા ને જે ઢબે કપડાં પહેરે છે, તેમ પોતાના શરીરને શણગારે છે, એનું વર્ણન અમારા જોવાને કરતા થે ન આવડે અને અમારા જોવાથી થાય પણ નહિ.

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

કહેવાય છે કે લગભગ પચીસ વર્ષ પહેલાં આ સિંધી હિંદુઓની સ્ત્રીઓમાં જુનામાં જુના મારવાડના પડદાને પણ ભૂલાવે તેવો પડદો હતો. સ્ત્રીઓના હાથ-પગની આંગળી સરખી પણ કાઠાં જોઇ ન શકે માથાથી પગની પાની સુધી આખું શરીર દકાએતુંજ રહે. અંદર રાખેલી આખ ઉપરની જાળીથી, અથવા હાથની આંગળીઓથી એક આંખે જરા જોઇ લેતી. નાકમાં મોટા કુંડળાવાળી એક નથ પહેરે અને માથાના વાળની એક ઝીંપી લટથી એ નથને બાંધે. હમણાં હમણાં કાઠ કાઠ વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ આ પુરાણા શિવાજીનો નમુના નરીકે જોવામાંઆવે છે. કહેવાની મતજાય કે છેલ્લામા છેલ્લી દબની ફેશન આ કામમા પેની ગઈ છે. કેટલીક છુટ્ટી માતાઓ પોતાની જુની આંખે આ નવા જમાનાના નખજા જોઈને તો આખમાથી આંસુ મારે છે

એ માતાઓના મન તો આજના નખરા એક-ઉલ્કાપાત સમાન દેખાય છે.

માત્ર વીશ-પચ્ચીશ વર્ષ જેટલા ટૂંકા સમયમા આટલી બધી ફેશન આવી જવામાં-આટલું બધું પરિવર્તન થવામા ખાસ કારણો હોવાં જોઈએ. મને તો એમ લાગે છે કે, સેકડો વર્ષો સુધી સિંધના હિંદુઓની સ્ત્રીજાતિ મુસલમાનોના જુલમાટના કારણે ઘોર અંધારામાં સળ્પટી રહી હતી. એણે જગતનો જરા માત્ર પણ પ્રકાશ જોયો ન હતો. એમાં કંઈક છુટકારાનો દમ લેવાનો અવકાશ મળ્યો, એટલે કમાન એકદમ છટકી ગઈ.

ખીજી તરફથી પુરુષોની માફક આ જાતિની સ્ત્રીઓમાં પણ ધીરે ધીરે શિક્ષાનો પ્રચાર ખૂબ વધ્યો. સ્કુલો-કોલેજોમા જવાનું મળ્યું. આ જાતિમાં-ખાસ કરી આમીલ સ્ત્રીઓમા આધુનિક શિક્ષાનો એટલો બધો પ્રચાર છે કે ભાગ્યેજ કોઈ કુટુંબ હશે કે જે કુટુંબમા એક બે બહેનો પણ ગ્રેજ્યુએટ અથવા અન્ડર ગ્રેજ્યુએટ ન હોય. આ કોમની સ્ત્રીઓ શિક્ષામાં એટલી આગળ વધી છે કે ભાગ્યેજ હિંદુસ્તાનની ખીજી કોઈ કોમમાં હશે. પાસે પૈસો તો હતોજ, ખીજી કોમોના સહવાસમાં આવવાનું મળ્યું. આ બધા કારણોથી ફેશન-અમર્યાદિત ફેશન એમનામાં વધી ગઈ. માણસ બહુ બંધનમા રહ્યા પછી જરા છુટો થાય, તો તે સ્વતંત્રતા ભોગવવામાં માઝા મૂકે છે. આ દશા સિંધી હિંદુ સ્ત્રીઓની થઈ.

ઘણાઓનો મત છે કે સિંધી લોકોની આ અમર્યાદિત ફેશન એ આખી યે કોમને ક્યાં લઈ જઈ પડકારે, એ કંઈ કલ્પી શકાતું નથી. એક મારા મિત્રે મને કહેલું કે-“પારસી સ્ત્રીઓમાં ફેશન જરૂર આગળ વધી છે, છતાં પારસીઓમાં એક વાત જરૂર છે. પારસી બાઈઓમાં ધર્મની ભાવના છે. ધર્મના સંસ્કારો છે. એમના હૃદયમાં દયા છે. એઓ પોતાના ધર્મસ્થાનોમાં-અગિયારીમાં જશે, પ્રાર્થના કરશે ને પરમાત્માની દુઆ માગશે. એઓ પોતાની દયાલુતાના કારણે બે પૈસા ધર્મમાં ખર્ચશે, બદલે પૈસાદાર પારસી બહેનો મોટી મોટી સખાવતો પણ કરે છે. એમની ફેશન આજ નહિ તો કાલ બદલાશે એઓ ગમે ત્યારે પણ સમજશે. ન્યારે આમીલ લોકોમાં ધર્મની ભાવના બહુ

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

ઓછી હોય છે. ખાવું, પીવું, ઐશ આરામ, એ સિવાયનું સ્વયં બહુજ ઓછી બહેનોમાં જોવાય છે. વળી એમના ઉપર ધર્મગુરુ કે દ્રાઈનો અંકુશ પણ નથી. એટલે આ કામ કયા જગતે પટકાશે, એ કહી શકાય નહિ ”

કેટલાકોનો આવો મત હોવા છતાં, મારો તો અનુભવ છે કે સમય સમયનું કામ અવશ્ય કરશે. જે વસ્તુ અતિમાત્રામાં વધી જાય છે, એજ પાછી મૂળ ઠેકાણે આવે છે. આ સ્ત્રીઓમાં પણ એવી બહેનોની સંખ્યા ઓછી નહિ હોય-નથી, કે જેઓ સાદાઈ અને આધ્યાત્મિક જીવન જીવવાનું વધુ પસંદ કરે છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ ધાર્મિક સરકારો પણ સારા જોવાય છે

સારામાં સારી શિક્ષિત, આગળ વધેલી, મોટા મોટા હોદ્દા ભોગવનારી, યુરોપ, અમેરીકા જેવા લેતી દેતીના રીવાજ દેશોમાં જનારી-આવનારી વીસમી સદીના વિજ્ઞાનનો અનુભવ કરનારી-આવી ઉચ્ચ સિધ્ધિ હિંદુ કામમાં એક રિવાજ એવો ધર કરી ગયો છે કે જે, એ આખી યે જાતિને માટે કલકભૂત કહી શકાય છે. અને તે રિવાજ છે ‘લેતીદેતી’નો.

સિધ્ધિ લોકોમાં ‘લેતીદેતી’નો જે રિવાજ છે, એવો રિવાજ ભાગ્યેજ દુનિયાભી ખીજ દ્રાઈ કામમાં હશે પાસ્તીઓમાં જગુર દનો અને કદક અશે હજુ પણ હશે, છતાં સિધ્ધિ હિંદુઓના આ રિવાજે તો હલન કરી છે.

‘લેતીદેતી’ એટલે જેને આપણે ‘વરવિક્ષય’ કહીએ. માર્ગાડ અને ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં ‘કન્યા વિક્ષય’નો રિવાજ પહેલાં બહુ દનો, એથી પણ વધારે આ લોકોમાં ‘વરવિક્ષય’નો રિવાજ ચાલતો હતો. કન્યાનો બાપ વરની પસંદગી કરવામાં જેટલી મોટી રૂમ ખર્ચ, તેવો વર મલે કન્યાનો બાપ કન્યાને મોઝા વર મોઝવા વધ, એટલે એજ ૧૦-૨૦-૨૫ હજાર રૂપિયા આપવા પડે, વર વરના આને તેજ તો એજ કન્યાનો બાપ ૧૦ હજાર આપવા લેખત થાય, તો બાકીનો બાપ ૧૫ હજાર અને ત્રીજોનો બાપ ૦ હજાર વધે, બાકી જે

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિધ્ધિ હિંદુઓ

ઉપર ચાલ્યો જાય. ઢાઘ ગ્રેન્ડ્યુએટ છોકરીને ચોચા વર શોધવામાં તો એના આપને તેજના ટોનમાં એટલું બધું તણાવવું પડે કે બિચારાનો દમજ નિકળી જાય. વળી, જોઈએ તેટલો પૈસો આપના છતાં પણ, જો ઢાઘ સારો ખાનદાન અને સદાચારી વર ન મળ્યો, તો બિચારી છોકરીના પૂરા ભોગજ.

મોટી ખૂબી તો એ છે કે કન્યાનો આપ જે હજારોની રકમ વરની ખરીદીમાં ખરચે છે, એમાં કન્યાનો કંઈપણ હક રહેતો જ નથી. એતો જે માણસ વરૂંપી માલ વેચે છે, એ માણસના પલ્લે પડે છે. અર્થાત્ કન્યાના નામે એ રકમ જમા ન થતાં, વરનો આપ તે રકમ લે છે.

પરિણામ એ આવે છે કે લગ્ન થયા પછી એ પતિ-પત્નીને કદાચ ન બને, અને પતિ તે સ્ત્રીને ધૂતકારી કાઢે, તો રૂપિયાના રૂપિયા જાય છે ને પતિનો પતિ જાય છે. એટલે બિચારી બાઈને આખી જીંદગી દુઃખી હાલતમાં ગુજારવી પડે છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું સિંધી હિંદુઓ

આ લયંકર ‘લેતી દેતીના’ રિવાજે, આવી ઉજળા શિક્ષિત અને ધનાઢ્ય કોમને કલકિત બનાવી રાખી છે. આ ‘લેતી દેતી’ના રિવાજનું પરિણામ છે કે આ કોમની ૨૫-૩૦-૩૫ અને ઢાઘ ઢાઘ તો ૪૦ વર્ષની ઉંમર સુધી છોકરીઓ કુવારી જીંદગી ગાળે છે, બરફે કેટલીક તો આખી જીંદગી કુવારી જ રહે છે. ઉંમર લાયક થતી છોકરીઓ વરની પસંદગી માટે કેવા કેવા નખરા કરે અને છેવટે એનું પરિણામ શું આવે ? એ કહેવાની લાગ્યે જ નરૂર રહે છે. જે ગૃહસ્થને છોકરો ન હોય, જે ચાર છોકરીઓ જ હોય અને પાસે પૈસો આછો હોય, એની શી દશા થાય ? એ પણ રહેજે સમજી શકાય તેમ છે.

સંસારમા હમેશાં બનતું આવ્યું છે તેમ, ઢાઘ પણ વસ્તુ માટે સમસ્ત મનુષ્યોનો એક સરખો વિચાર હોતો વિચારોમાં પલટો. નથી, તેમ એક જ વિચાર કાયમને માટે રહેતો પણ નથી, અને તેમાં જે આ બુદ્ધિવાદના

જમાનામાં, ક્રાન્તિના જમાનામાં, ક્રાંતિ પાણી કામમાં એ મત થયા વિના રહેવાતા નથી. જુની ધરેકમાં ચાલ્યા આવતા લોકો કદાચ ગમે તેવા જુના વિચારને વળગી રહેવા કોશિશ કરતા હોય, પરંતુ વિચાર સ્વાતંત્ર્યના આ જમાનામાં આવા કુરિવાજ માટે ક્રાંતિ પાણી ખ્યાલ ન જાય અને એનો નિષેધ કરનારા ન નિકળે, એ તો બનવા જોગજ નથી. સિંધી હિંદુઓના 'લેતી દેતી'ના આ રિવાજના અનિષ્ટ પરિણામે, જોનારોઓની સગી આખે સ્પષ્ટ દેખાઈ રહ્યા છે. કામને એક ભાગ આ રિવાજ માટે ચમકી ઉઠ્યો છે સંભળાય છે કે ઘણા વિચારકો, જેમાં સ્ત્રીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, આ રિવાજ તરફ ધિક્કારની નજરથી જોવા લાગ્યા છે, અને આ રિવાજને પોતાની કામમાં એક ભયંકર પાપ તરીકે સમજી રહ્યા છે આ સંબંધી એક ચુવકે મને એક અંગ્રેજીમાં કવિતા કહી સંભળાવી હતી, તે આ હતી:

SECRET !

Some days ago said a friend of mine
Sind expected rain not of water this time
But of Bombs which with gases would be filled,
In a few hours, all the people would be killed.
I for one, not in the least I' am afraid I said,
I am not going to wear a mask on my head,
Nor build a house with a gas-proof room,
Which is another form of meeting one's own door
Look ' this is what I am going to do,
I am ordering an eagle from the London Zoo,
So that when the warning of war is given,
I will jump on my eagle and go off to heaven
Though it may be far, but my eagle will fly faster,
I will take a bag of rice and a jar of water,
And once there I will tell my story soon,
At his door I will ask for one little boon
Kind God, help us, we are Sindhis by birth,
And Sind is the best on the face of the earth
People there are very honest and speak no lies,
Though Deth-Leth and Daps-ma a noble's daughter.

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

With a big army I ofcourse at his command
Will go and catch their planes as fishes in pond,
Then at once I will drive them straight down to hell
But it is a secret friend so don't anybody tell

Diwani C. Adwani.

વાત છાની ?

મારે મિત્રે ગભરૂં હૃદયે વાત છપી કરી કે
સિન્ધુદેશે અનવધિ થશે વૃષ્ટિ-ના અમ્બુ ફેરી,
કિન્તુ—ખોખો વિવિધ વિષ ફેલાવતા વાયુઓની
ભૂંસાશે સિન્ધુ સૃષ્ટિ અવની પટ પરે મિત્ર ભે જે ક્ષણેકે.

તોયે મારૂં હૃદય ધ્રુવ્યુ ના મિત્રની વાત નહી
રક્ષાથે ના ધર મુખ પરે મે કહ્યું હું બુકાની
ના બાહુ હું ધર વિષ ભર્યાં વાયુથી રક્ષવાને
એ તો છે ત્રણ માર્ગો લીરજન પળતા મૃત્યુને ભેટવાને

મે તો મારે મન થકી કયું નક્કી છે આટલું કે
મ ગાવી હું વિહંગવર રાખુ કને લડનેથી,
બાળે જેવી સમર તણી શરણાધ-અસ્વાર થેને
હવે ઉંચે ઉડું હું વિહંગવર પીઠે વૈકુંઠે—વિષ્ણુ લોકે

છાને મારા દૂર દૂર રહ્યાં વૈકુંઠીવાસ મોંઘા
જ્યાં સુધી છે ગરડ, જલ ને ગાઠડી તંદુલોની
શુ છે ચિંતા, જરૂર જઈને વાત પૂરી કરીશ
ન દેવાધિ પટોની રજતૂમી, નમીને નાખુ હું વેણ એક

રક્ષો દેવા મનુજ સઘળાં સિંધુના તીરવાસી
રક્ષો દેવા પૃથ્વિપટની કુજશે સિન્ધુ દેશ,
લોકો જ્યાં ના અસત વદતા, સત્યને પૂજનારા
લાયો રસ્સાધને છે જરીક જરીક રે દેતીલેતીની પૂલ.

રીઝાઈને સકળ નિજનુ સૈન્ય દેશે મને તે
સિન્ધુ પુત્રી પતિ જરૂર અક્ષા મને એટલી છે
નર્કગારે ત્રિપુલન અને તેમનાં સો વિમાનો
નરો થોડી ક્ષણોમાં, નવ નવ કહેલો વાત છે બહુ જ છાની

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

જો કે ઉપરની કલ્પના છે તો મસ્કરી રૂપે, પરંતુ એમાં 'લેતી દેતી'ના રિવાજ પ્રત્યેની ધૃણાનું પ્રતિબિંબ સ્પષ્ટ છે.

કહેવાની મતલબ કે હવે ઘણાઓને આ રિવાજ તરફ ધૃણા થવા લાગી છે. સમજુ છોકરીઓ પોતાનાં માખાપોને, પોતાના માટે પૈસા આપીને 'પતિ' ખરીદવાનો સાફ ઇન્કાર કરી રહી છે, જ્યારે કેટલાક યુવકો પણ સ્ત્રીને માટે પોતાનું વેચાણ થાય, એને નાપસદ કરવા લાગ્યા છે. છતાં હજુ આ રીઠીના બંધનને તોડવાની ખુદ્દે ખુદલી હિંમત બહુજ ઓછા લોકો કરે છે. હવે તો આ રિવાજને દૂર કરવા અથવા તેના ઉપર અંકુશ મૂકવા સંબંધી સધની ધારાસભામાં ખીલ પણ આવ્યું છે, એટલે સમય સમયનું કામ કરે છે, તેમ સિંધની આ હિંદુ જાતિનો આ રિવાજ પણ એક સમયે નાબુદ થશે જ.

સિંધની સમસ્ત હિંદુ જાતિમાં એક ગુણ ખાસ કરીને વધારે દેખાઈ આવે છે અને તે શ્રદ્ધાનો છે. અમારી શ્રદ્ધા અને ભક્તિ. આખી સિંધની મુસાફરીમાં જ્યાં જ્યાં અમે ગયા, હિંદુ લોકોમાં અખૂટ શ્રદ્ધા જોવાઈ 'સાંધ' (સાધુ) નું વચન 'ઇશ્વર'નું વચન. સાધુના ચરણોનો સ્પર્શ અને સાધુના મુખની આશીર્વાદ એ તો જાણે એની કાર્યસિદ્ધિનું એક રામબાણ ઔપધ. અને તેમા એ પૈસો ટકા નહિં રાખનારા, સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ નહિં કરનારા, સંસારના પ્રલોભનોથી દૂર રહેનારા, પગે ચાલનારા એવા ત્યાગી સાધુઓને જુએ, ત્યારે તો ગિર્યારા ગાંડાધેલા થઈ જાય બાધઓ, ચરણ સ્પર્શ કરવા આવે અને અમે ચરણ સ્પર્શ ન કરવા દઈએ, ખસી જઈએ, ત્યારે એના દિલમાં થએલા આધાતથી કેટલીક બહેનોને રી પડતાં અમે જોઈ છે.

“અસોં તજ્ઞાંજે ચરન છુદ્દજે લાયક ન આણું ?
હા, અસિં જાલુ મર્દનસાવ ઘઘિક પાપી આણું ?

અર્થાત્ 'તમાગ અન્નનો સ્પર્શ કરવાને અમે લાયક નથી ?
હાં અમે, પ્રગુણે કન્યાં વધારે પાપી છીએ ?' આમ જોવાની વેળા

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

રહી પડે છે. બિચારા જીવોને શી ખખર કે અમારો આચાર વિચાર કેવો છે ? દુનિયામાં એક સરખા સાધુ કે એક સરખા ગૃહસ્થો નથી હોતા. વસ્તુસ્થિતિ બધી સમજાવવામાં આવે, ત્યારે એમનો આત્મા ધણોજ ખુશી થાય. અને આવા કડક નિયમની આવશ્યકતા જરૂર સ્વીકારે. બાકી—“ મહારાજ, મુખે આસીસ કર્યો ત માં હમ્ત-હાનમે પાસ થીવન્યાં.” ‘મહારાજ, મને આશીષ કરો કે હું આ વર્ષની પરીક્ષામાં પાસ થાઉં,’ ‘મહારાજ, આપ આશીષ કરો કે મને નોકરી જલ્દી મળી જાય.’ આમ અનેક પ્રકારની સાસારિક લાભોની આશીષ માગવી, એ તો સિંધી લોકોનો એક સાધારણ રિવાજ જ પડી ગયેલો હોય છે. ગમે તેમ પણ, આ માંગણીની પાછળ એમની શ્રદ્ધા, ભક્તિ, યકીનનો જે આશય સમાયેલો છે, એ તો ખરેખર જ પ્રશસનીય છે.

ન કેવળ આ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ સામાન્ય વર્ગમાંજ છે, મોટામા મોટો કલેક્ટર કે કમીસ્તર કેમ ન હોય, ગમે તેવો શિક્ષિત કે અશિક્ષિત અને ગમે તેવો ગરીબ કે તવંગર-સૌની એવીજ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ. ગમે તેવો મોટો માણસ, રસ્તે ચાલતાં પણ અથવા સેકડો માણસોની વચમાં પણ ઠેક પગમા પડીને નમસ્કાર કરવામા સંકેત નહિં કરે તેઓ માને છે કે ‘સાધુઓનો આશીર્વાદ એ અમારું કલ્યાણ કરનારી વસ્તુ છે. અમને સાંસારિક લાભો પણ પ્રાપ્ત કરાવે છે અને આત્મ કલ્યાણ કરાવશે.’ જો કે લગભગ આખી દુનિયામા છે તેમ, આ લોકોની શ્રદ્ધા અને ભક્તિમાં ઐહિક સુખોની અભિલાષા વધારે હોય છે, આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી શ્રદ્ધા કે ભક્તિ રાખનારા લોકો બહુ ઓછા હશે, પરંતુ છે લોકો શ્રદ્ધાળુ અને ભક્તિવાળા.

સિંધી બાપ્તો બહેનોમાં શ્રદ્ધા અને ભક્તિની માત્રા જોઈએ તેના કરતાં વધારે છે, એમ પણ જોઈ શકાય શ્રદ્ધાનો ગરલાલ. છે અને તેજ કારણ છે કે કેટલાક લોકો તેનો ગરલાલ ઉઠાવતા હોય એમ જોવાય છે કદાચ પણ વસ્તુ મર્યાદામાં હોય ત્યાંસુધી લાભકર્તા થાય છે. મર્યાદાનો અતિરેક થતાં તેજ વસ્તુ હાનિકારક થાય છે. અતિરેક થઈ ગએલી શ્રદ્ધા ધૂતોને પોપણ આપવા વાળી થાય છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

સંસારની વાસનાઓમાં સ્ત્રી પત્ની રહેલા લોકો બિચારા નોકરી, પુત્રપ્રાપ્ત, પૈસો, સ્ત્રી અને ખીજ સાંસારિક લાભોની આશાથી ન્યા ત્યા ભટકે છે, પરંતુ જેઓ સાચા ત્યાગી છે, તેઓ તો આવા લોકોને સાફ સાફ સંભળાવે છે કે:

“ ભાઈઓ કે બહેનો, તમે ધન્યરત્નું ધ્યાન કરો પાપને ઓછું કરો, ખીજ જીવોનું ભયું કરો. તમારું ભયું થતું.”

પણ, જેઓ ધૂર્ત છે, ઠગારા છે, વિષય વાસનાઓમાં આસક્ત છે, લોભીયા છે, ન્યાં ત્યાં પૈસો અને લોભીયા હોય ત્યાં..... વિષયના શિકારો શોધતા ફરે છે, એવા ઓને આવા ભોળા અને સંસારના લોભી માણસોની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ સાધનભૂત થાય છે એ કહેવત ખોટી નથીજ કે ‘ લોભીયા હોય, ત્યાં ધૂતારા બૂખે ન મરે.’

સિંધમાં ‘ ઓમ મંડળી ’ જેવી સંસ્થાઓ ઉભી થાય, એ સિંધી લોકોની શ્રદ્ધાનો ગેરલાભ ઉઠાવવાની મનોવૃત્તિ સિવાય ખીજું શું કહી શકાય ? “ ચાલો, ચાલો, દાદા લેખરાજની ‘ ઓમ મંડળી ’ માં દાખલ થઈએ ખૂબ ખાવા પીવાનું મળશે, મેવા-મીઠાઈના યાજ્ઞો ઉઠાવાશે. મોજ મળ્યો ઉઠાવવાની મળશે. કૃષ્ણ ભગવાનની ‘ ગોપા ’ તરીકેનું માન મળશે. પતિ અને સાસુ-સસરાઓના બંધનોમાંથી મુક્તિ મળશે. અને સાથે સાથે દાદા લેખરાજ પ્રભુજ્ઞાન આપી ‘ અક્ષરવરૂપી ’ બતાવશે ” બિચારી ભોળી સિંધી બહેનો શ્રદ્ધા અને ભક્તિના પરિણામે આવી જાઓમા ન ફસાય, તો થાય શું ?

શા માટે ‘ ઓમ મંડળી ’જ ? સિંધમાં તો ન્યાં નૂઓ ત્યાં ત્રિકાળજ્ઞાનિઓના પાટીયાં ઘટકેલાં મળશે ન્યાં નૂઓ ત્યાં દામમાં ટીપણાં લઈને ત્રિકાળજ્ઞાનિઓ ફરતાજ દેખાશે અરે, સિંધમાં શા માટે ? ખીજ ખીજ દેશોમાં પણ એક અથવા બીજી જાતની જાગો ફેલાવનારા, તેજ-મંદી બતાવવાની લાલમે લોકોનાં ટોળાં પોતાની પાછળ ફેલાવનારા, અને તે નિમિત્તે પૈસો ભેગો કરનારા, તેમજ કાષ્ટને ‘ પતિવશ ’ નો કે કાષ્ટને ‘ પુત્રપ્રાપ્તિ ’ નો, કાષ્ટને ‘ ધનપ્રાપ્તિ ’ નો કે કાષ્ટને ‘ રોગનિવારણ ’ નો મત્ર આપા પોતાની લાવચાઓને નૂપ્ત કરનારા

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

મહાપુરૂષો (!) ક્યાં નથી પડ્યા ? એટલુંજ નહિં, પરંતુ પોતાની દુકાન ખૂંચ જમાવવા માટે ચોક્કસ વ્યક્તિઓના પેટભરી, એમની દ્વારા ચમત્કારની વાતો ફેલાવનારા પણ ક્યાં નથી પડ્યા ?

આજે સંસાર દુઃખી છે. કોઈને કંઈ દુઃખ છે, તો કોઈને કંઈ દુઃખ છે. કોઈ કંઈ અભિલાષા રાખે છે, તો કોઈ કંઈ ચાહે છે. ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુનો ત્રિયોગ-આ બે માટે આખું જગત ફાફાં મારી રહ્યું છે. એને માટે પત્થર એટલા દેવ માનવાને દુનિયા તૈયાર છે. એની આશામા ને આશામા વર્ષો સુધી પડ્યા પાથર્યા કોઈ પણ સ્થળે રહેવાને તૈયાર છે. આશા અમર છે. બિચારા જીવો સમજે છે કે આજ નહિં તો કાલે ફળશે કેટલી શ્રદ્ધા ! કેટલી ભક્તિ ! પરંતુ એ શ્રદ્ધા અને એ ભક્તિ, દુરુપયોગ કરવા માટે તો નથી જ હોતાં, એનો ગેરલાભ ઉઠાવવા માટે તો નથી જ હોતા. યદિ એક સાધુ, સાચો સાધુ છે, સાચો ત્યાગી છે, સાચો મહાત્મા છે, અને સાચો બ્રહ્મચારી છે, અને બીજી તરફથી અભિલાષા રાખનાર માણસ શ્રદ્ધાળુ હશે, ઉદયકાળ સારો હશે, એના અન્તરાયનું આવરણ દૂર થયું હશે, તો તેને ફાયદો થશે જ શ્રદ્ધા રાખનારા જીવો પોતાની શ્રદ્ધાના બળે, અને પોતાનો અન્તરાય દૂર થવાના કારણે, મેળવવાના હશે તો મેળવી લેશે. એ સિવાય તો કોઈની પણ તાકાત નથી, અરે ઇશ્વરની પણ તાકાત નથી કે અશુભકર્મના-અતરાયકર્મના આવરણો દૂર થયા વિના કોઈ કોઈને કંઈ આપી શકે. તો પછી આજના પામર જીવો શું આપી શકવાના હતા ? બિચારા ભદ્રિક જીવોને અનેક પ્રકારના ચમત્કારોના ઓઠા નીચે લાલચો આપી આપીને ફસાવવા, એ ભયંકરમાં ભયંકર ધૂર્તતા સિવાય બીજું શું કહી શકાય ? એ શ્રદ્ધાળુઓની શ્રદ્ધાનો દુરુપયોગ કે ગેરલાભ સિવાય બીજું શું કહી શકાય ? જેને ગરજ હોય છે, તે તો બિચારો ગધેડાને પણ 'બાપ' કહેવા તૈયાર થાય છે. બિચારા ગરજવાનની ગરજનો લાભ લઈ, પોતાનો શિકાર સાધવો, એના જેવું પાતક બીજું કયું હોઈ શકે ? દશ માણસને ગુપ્ત રીતે એક બે ત્રણ-એમ દસ નંબર ફિચરના બતાવે, એમાં એક નંબર તો આવવાનોજ. જેનો નંબર આવવાનો, તે માણસ તો સમજે કે મહારાજે કેવું રામબાણ બતાવ્યું. પણ એને બિચારાને ક્યાં ખબર છે કે નવ જાણુ મહારાજના કહેવાથી કસાયા ને હવે પછેડી ઓઢીને રાઈ રહ્યા છે ? પેલો કમાનારો તો મહારાજની વચનસિદ્ધિનાં બળુગાં સો

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

જળ્યાએ ફૂંકે, એટલે મહારાજની પાછળ તો લકતોનું, લકતોનું નહિં પણ, લોભિયાઓનું ટોળું ફરતું જ હોય.

અરે, જેને પોતાના લાભમાં શું ભર્યું છે, એટલું જાણવાની શક્તિ નથી, એ બીજાને શું આપી શકવાનો હતો ? આપશે એનું લાભ !

બેશક, જે સાચો સાધુ છે, એનામાં સાધુતા છે, તો તેનો આશીર્વાદ જરૂર આત્મશક્તિને લાભ કર્તા થાય છે. પરંતુ દુનિયામાં અનેક પાપોમાં ખદબદી રહેલા અને પૂછનારના કરતાં જરા યે પણ વિશિષ્ટતા નહિ રખનાર મનુષ્યો બીજાના જોય જોવા તૈયાર થાય, બીજાઓને આપવાની લાલચો આપે, પૈસા ખર્ચી ખર્ચીને પોતાના મહત્ત્વના ખુગલો બીજાઓ પાસે પુકાવે, એવા માણસો બીજાને શું આપી શકવાના હતા ? સિવાય કે બિચારા ભોળા છવોને જળમા દસાવે અને પોતાની ઈચ્છાઓ તૃપ્ત કરે.

એક પવિત્ર મહાપુરુષનો આશીર્વાદ મનુષ્યની શ્રદ્ધાના સરોવરમાં પડે છે, તો એના આત્માની શુદ્ધિ જરૂર થાય છે. એનો આત્મા પાપના થથેલી પાછો હડી સન્માર્ગેના સીવા માર્ગે વાજે છે. જે સાસારિક લાભો સાધુએ સ્વયં છોડ્યા છે, એ સાસારિક લાભો બીજાને આપવાનો ટોંગ કરનાર સાધુ કેવો સાધુ હોય ? એ સમજુ લોકો જરૂર સમજી શકે છે.

સિધી લોકોની શ્રદ્ધાનો અને લક્ષિતનો ગેરલાભ વણા લોકો લઈ રહ્યા છે પરંતુ જેઓ સમજદાર છે, શિક્ષિત છે, એ ઓ બ્યારે સાચા ત્યાગને જુએ છે, સાચી સાધુતાનું સ્વરૂપ સમજે છે, મનુષ્યની દયાનિતું શું ધ્યેય છે ? એ બ્યારે જાણે છે અને ત્યાગી જ ત્યાગનો ઉપદેશ આપી શકે, તેમ ત્યાગી ત્યાગનો જ ઉપદેશ આપી શકે, એ વસ્તુ બ્યારે એમના ગળે ઉતરે છે, ત્યારે તેઓ એવી સાંસારિક લાલચોના પ્રતોથી અને એવી માગણીઓથી દૂર રહે છે. આત્મ ક્યાયુની ભાવના તરફ વળે છે.

અમારા પશ્ચિમમાં આવનાર દગ્ગે સિધી ભાદરો અને બહેનોએ ત્યાગે આ વસ્તુ સમજી લીધી છે. ત્યારે તેઓ પોતાના અને તેટલા અગે પ્રમુખશક્તિ, સાધુમેવા અને ગદગદતા ખાસ ખાસ મુજે મેગવરા માટે પ્રાપ્તશીલ થયા છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિધી સિદ્ધિઓ

ઉહેવાય છે કે “પરદેશમાં સ્વદેશનું કૂતરું પણ પ્યારૂં લાગે છે.” સિંધની અમારી મુસાફરીમાં મારવાડ છોડ્યા પછી કોઇ સ્ટેશન ઉપર સ્ટેશન માસ્તર કે સ્ટેશન સ્ટાફમાનો કોઇ માણસ ગુજરાતી હોય તો, તે માણસને અને અમારી મંડળીને અપૂર્વ આનંદ થાય. ખૂબ પેટ ભરીને વાતો થાય. એક બીજાના સુખ-દુઃખની કહાનિઓ શરૂ થાય.

મીરપુરખાસથી હાલા જતાં અને હાલાથી હૈદરાબાદ જતા કોઇ કોઇ સ્થળે ‘અલ્યા ઓ, જો તો ખરો, આ સિંધના ગામડામાં આપણા મલકના વાણિયાના ગુરુ આ દેહમાં ચોંથી ?’ આવું વચન ક્યાંય કાનમાં પડી જાય, એટલે જટ ચમકી જવાય. ‘અલ્યા, તમે કોણ છો ભાઈ ?’ ‘એ બાપુ, અમે તો વાધરી સીએ.’ ‘અલ્યા, આ દેશમાં ક્યાથી ?’ બાપણ, આવા પાપી સલકમાં પેટ ખાતર આવવું પડ્યું ‘સે’ અવી વાતો વખતે એક બીજાના દિલમાં કંઈક ઓરજ ભાવ ઉત્પન્ન થતો. સિંધના એક નાના ગામડામાં, એક નાનકડા ઝુંપડાની ઓશરીમાં રાત્રે ચાક્યા પાક્યા અમે નિદ્રાદેવીની ઉપાસના કરી રહ્યા હતા. કોઇ ઉંધતું હતું તો કોઇ જગતું હતું હાથમાં તંબૂરા અને મજરા લઇને પાંચ-દસ માણસનું એક ટોળું આવ્યું. ‘અલ્યા, કોણ છો ?’ ‘બાપણ અમે ઢેઢ સીએ.’ ભાષાથી જ માલૂમ પડ્યું કે તે ગુજરાતી છે. ‘અલ્યા ભાઈ, અહિં ક્યાંથી ?’ ‘અહિં ખેતરોમાં અનાજ વાઢવાનું કામ કરીએ સીએ. ઘણા વરહથી અહિં રહીએ સીએ બાપુ. અમને ખબર પડી કે આપણા દેહના મારાજ આવ્યા સે, એટલે અમે આપના દરશન-પરશન કરવા આવ્યા. બાપુ, જરા ભજન હંભળાવીએ ?’ ‘હા, ભાઈ ખુશીથી.’

ચાલ્યો તંબૂરાનો તાર અને ખડખડવા લાગ્યા મંજરા. હરિજનોની ધૂન જામી ગઇ. ઉંધનારાઓની ઉંધ ઉડી ગઇ. થયા ખેઠા અને લાગ્યા સાક્ષણવા ભજનો.

આવા આવા તો અનેક પ્રસંગો વિહારમાં પ્રાપ્ત થયા સિંધના ગામડામાં પણ ગુજરાતીઓ પહોંચી ગયા છે ખરા. કોઇ ખેતી કરે છે, તો કોઇ શાક ભાજી ઉત્પન્ન કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. કોઇ ઝાડુ કાઢવાનું કામ કરે છે, તો કોઇ ટટ્ટીઓ સાક કરે છે. આમ જુદા

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

જુદા કાર્યો દ્વારા પોતાનું પેટ ભરતા હજારો ગુજરાતીઓ સિંધમાં જ્યાં ને ત્યાં નજરે પડે છે.

હૈદરાબાદમાં તો ગુજરાતીઓની ખાસી વસ્તી જોવાઈ. વાણિયા કે બ્રાહ્મણ, તેલી કે તંબોલી, દરજી કે સુતાર, મોચી કે ભંગી-ઓઢી વત્તી સૌની વસ્તી હૈદરાબાદમાં છે.

કરાચીમાં તો ગુજરાતીઓએ, શ્રી ખંધડીયાના કથન પ્રમાણે 'ગુજરાતી કરાચી' બનાવી દીધું છે 'ગુજરાતી કરાચી' અત્યારે કરાચીની કુલ વસ્તી ત્રણેક લાખની કહેવાય છે જેમાં એંશીથી નેવું હજાર કેવળ ગુજરાતીઓજ છે. આ ગુજરાતીઓમાં કચ્છી, કાઠિયાવાડી અને ગુજરાતીનો સમાવેશ થાય છે. ભાઈ હીરાલાલ ગણુત્રાના શબ્દોમાં કહીએ તો:-

કચ્છ કાઠિયાવાડના સાહસિક મેમણભાઈઓ,
વ્યવહારકુશલ સિદ્ધપુરના બોરાઓ અને સખાવતે શૂર
ખારસી ભાઈઓ પણ ગુજરાતીઓ છે. હરિજનોની તો
ઘણી મોટી સંખ્યા કરાચીમાં નિવાસ કરી રહી છે.†

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

કોઈપણ દેશમાં ગુજરાતી ઝંઝક્યા વિના નથી રહી શકેતો. ગુજરાતીની શુદ્ધિમત્તા, ગુજરાતીની કાર્યકુશળતા અને ગુજરાતીની ઓજસવિતા ક્યાય ઢાકી નથી રહેતી. ખંગાળ કે આસામના એક નાનામાં નાના ગામડામાં એક બે ગુજરાતી જ કાં ન હોય ! જાણે, એણે ગામ જગ ક્યું હશે કરાચીમાં ગુજરાતીઓનું સ્થાન જોયા પછી કવિ ન્હાનાલાલના આ શબ્દો યાદ આવે:-

" જ્યાં જ્યાં વિચર્યાં ત્યાં ત્યાં ગુજરાતીઓએ
ગુજરાત વસાવ્યું. રામ-લક્ષ્મણ-બદનથી વિધ્યાગત
ભોવંત્રી મદા અરણ્યમાં પ્રવેશ્યા અને જ્યાં જ્યાં
આદમ ખેડ્યાં ત્યાં ત્યાં આર્ષસંસ્કૃતિ જાગે એમ

† જુઓ 'જો કરાચી ગુજર સાદિ-ય કના મદો-સજ' પ્રશસ્તિ :
સેમનુ વ્યાખ્યાન.

ગુજરાતનાં વનવાસી રામ-લક્ષ્મણ-જાનકીઓએ પૃથ્વીમાં
જ્યાં જ્યાં પગલાં કીધાં, ત્યાં ત્યાં ગુજરાત સ્થાપ્યું ને
ગુર્જર સંસ્કૃતિમાં માંડ્યો ને કુંભે માંડ્યા.

“ ગુજરાતણમાં પગલાં એ તો બહુ કુંકુના
પગલાં જાનકીજીએ જેમ પંચવટીની વાટિકા રસ
સૌંદર્યથી શણગારી હતી, એવી રીતે ગુજરાતણોએ
મહાગુજરાતની વાડિઓ શણગારી છે.”^૧

આજે કરાચીમાં કોઈ પણ કોમના ગુજરાતીઓ નજરે પડશે
કચ્છી, લુહાણા, સ્મરિયા, જૈન, વૉરા, ખોખ, મોચી, હામમ,
વાધરી, મેઘવાળ અને કેડિયા, મિસ્ત્રી, સુતાર-આદિ તમામ
કોમ છે.

ધાર્મિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો કોઈપણ ધર્મના અનુયાયીઓ
કરાચીમાં મૌજૂદ જણાશે. સનાતની કે જૈન, રામાનુજ કે વલ્લભ-
સંપ્રદાયી, કબીરપંથી કે સ્વામીનારાયણી, પારસી કે મુસલમાન,—સૌ
કોઈ ધર્મના અનુયાયીઓ કરાચીમાં છે. ધર્મ એ તો મનુષ્યની સાથે
સાથે છાયાવત આલનારી વસ્તુ છે. જ્યાં માણસ જાય ત્યાં તેનો ધર્મ યે
જાય. તેજ હિસાબે દરેક ધર્મવાળાઓએ પોતપોતાનાં ધર્મસ્થાનકો
બનાવી આ ‘અનાર્થ’ કહેવાતી ભૂમિને પણ ‘આર્થભૂમિ’ બનાવી છે
અને તેમ કરીને આર્યોનું આદિ ‘નિવાસસ્થાન સિંધ છે,’ એ કથનને
પુનર્જીવન આપ્યું છે.

એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે કે સિંધ એ કચ્છ અને ગુજરાત
કાઠિયાવાડથી વધારે દૂર નથી. પરંતુ આટલા
શત્રુઆત ક્યારે થઈ? નજીકના મુલકમાં પણ આવવું થયું કહ્યું
હતું. કચ્છનું રણ ઉલ્લંઘવું કે થરપારકર
છલ્લાના રેતીના પહાડો ઉલ્લંઘવા, એ કંઈ રહેલી વાત નથી.
અત્યારે જૈનસાધુઓને ગુજરાત કાઠિયાવાડથી કે મારવાડ-મેવાડથી

૧ જૂઓ ‘કરાચી ગુર્જર સાહિત્યકળા મહોત્સવ’ પ્રસંગનું તેમનું
વ્યાખ્યાન.

સિંધમાં આવવું જોઈતું કંઈ છે, એના કરતા વધારે કંઈ તે વખતે ગૃહસ્થોને સિંધમાં આવવાનું હતું. છતાં સાહસ શું કામ નથી કરી શકતું ? પુરુષાર્થ કંઈ સિદ્ધિ નથી મેળવી આપતું ? અને તેમાં યે ન્યારે પેટનો સવાલ આવીને ઉભો થાય છે, ત્યારે માણસ ન કરવાનું અને અશક્યમાં અશક્ય સાહસ પણ ખેડી નાખે છે.

આજથી સવાસો વર્ષ ઉપરની વાત છે. સિંધમાં મીરોનું રાજ્ય હતું. અને હુંટારાઓનો ભયંકર ત્રાસ હતો. કહેવાય છે કે તે વખતે ગુજરાતીઓએ-ખાસ કરીને ભુવાણા અને ભાટીયા ગુજરાતીઓએ સૌથી પહેલાં સિંધમાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને નગરપારકર થઈને તેઓ પહેલાં નગરકામાં આવ્યા હતા.

કરાચીના એક આગેવાન નાગરિક ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રાએ, આજથી દશ વર્ષ ઉપર પોતાના એક વ્યાખ્યાનમાં લગભગ એકસો દશ વર્ષનું ગુજરાતીઓનું સરવૈયું રજૂ કર્યું હતું. તેમાં તેમણે કહ્યું હતું કે:

“ આ કાઠિયાવાડની પ્રજા પોતાનો બંદરી વેપાર ખેડવા અને કમાવા આજથી ૧૧૦ વર્ષ પહેલાં કરાચી બંદરે દેશી વહાણોમાં આવી. આ વખતે કચ્છ કાઠિયાવાડથી કરાચી આવવા માટે રેલ્વે કે સ્ટીમરનું સાધન ન હતું. માણસો પગ રસ્તે કચ્છના રણને ઓળંગી નગરકા, ભુંગરાહી કે તેવા ખીલ દૂંઢા પગ રસ્તે આ તરફ આવતા. અથવા વહાણમાં દરિયા રસ્તે માંડવી, લોડીયા, લખનખર બંદરથી આવતા. આમ કચ્છી બધુઓના લતાને ‘કચ્છીગદલી’ તથા કાઠિયાવાડથી આવી વસેલાને આને પણ ‘લોડીયા બનરના’ નામથી આખી કરાચી ઓળખે છે. ”

કહેવાય છે કે કરાચીની જુની અને જાણીતી મેઃ લાલછ

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

૧ જૂઓ ‘ મીરોનું રાજ્ય ’ કાઠિયાવાડના મહાસભ્ય ‘ પ્રમુખ ’ આગેવાનના સમિતિના પ્રમુખ તરીકેનું તેમનું બાવળ.

લક્ષ્મીદાસની પેઢી ઉપર સ. ૧૮૭૫ના શેઠ પ્રેમજી પ્રાગજીના ચોપડા હયાત છે. કહેવાની મતલબ કે ગુજરાતીઓને સિંધમાં પ્રવેશ કર્યે લગભગ ૧૨૫ વર્ષ વ્યતીત થઈ ચૂક્યા છે. એક વાત ફરીથી સ્પષ્ટ : કરે.

‘ગુજરાતી’ એટલે માત્ર હિન્દુ જ નહિ. પારસી, વોરા, ખોજ મેમણ વિગેરેના પણ સમાવેશ ગુજરાતીઓમાં જ થાય છે. એટલે ગુજરાતી તરીકેની પ્રવૃત્તિમાં તે તે કામોનો સાથ જ છે, એમ સમજવું. કરાચી અને સિંધના ખીજા સ્થાનોમાં મળીને પારસી ભાષાઓની વસ્તી પણ સિંધમાં સારી, એટલે લગભગ પારસી વોરા વિગેરે ચાર હજાર જેટલી છે. લગભગ ૩૬૦૦ જેટલી વસ્તી તો કરાચીમાં જ છે. અને ખીજા શહેરોની જેમ કરાચીમાં પણ તેમનું સ્થાન ઝળકતું અને ઉંચું છે. ભાષા રૂસ્તમ સીંધવા પોતાના એક લેખમાં લખે છે તેમ, પારસીઓને સિંધમાં આવે લગભગ સો ઉપર વર્ષો થયા છે.

પ્રકરણ ૧૬ મું ગુજરાતીઓનું સ્થાન

આવીજ રીતે વોરા અને ખોજ ભાષાઓની પણ મોટી વસ્તી છે. તેઓને પણ સિંધમાં આવ્યાને લગભગ સો જેટલા વર્ષો થયાનું કહેવામાં આવે છે.

છેલ્લા દશ વર્ષમાં તો ઉપરની બધી કામોના ગુજરાતીઓની વસ્તીમાં અને તેની પ્રગતિમાં ઘણોજ ફેરફાર થઈ ગયો છે. તેણે સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને ગૈરકાય બાબતોમાં પણ પોતાનું ઓજસૂ બતાવી આપ્યું છે; એટલું જ નહિ પરંતુ કવિ નહાનાલાલ કહે છે તેમ, “બુદ્ધિથી, શ્રમથી, નિજના ઓજસૂથી અને વર્ચસૂથી ‘ગુજરાતી’ ધૂળમાંથી ધન સર્જે છે’ એ કહેવતને સાચી પાડી છે.”

આજે કરાચીમાં ગુજરાતીઓનું જે સ્થાન છે, તે બતાવવા માટે એટલું જ કહેવું બસ થશે કે કરાચીની ગુજરાતીઓની પ્રવૃત્તિ એવી એક પણ પ્રવૃત્તિ નથી કે જ્યાં ગુજરાતીઓ ઝળક્યા વિના ગયા હોય કે રહેતા હોય

ભલે સિંધ દેશ, સિંધીઓનો ને મુસલમાનોનો મુલક કહેવાતો હોય, અને ભલે તેઓની વસ્તી વધારે હોય, છતાં કરાચીમાંથી ને ગુજરાતીઓની પ્રવૃત્તિને બાદ કરીએ, તો બાકીમા એક નજવી વસ્તુ જ બચી શકે.

કહેવાય છે કે સં ૧૯૩૧માં કરાચીમાં મહાસભાનું અધિવેશન થયું, એમા સર્વાધિક્ષ એય ને કોઇના કાગે જતુ હોય, તો તે ગુજરાતીઓને છે ગુજરાતીઓએ ન કેવળ એક કેંગ્રેસ ઠારાજ, પરંતુ સવત્ ૧૯૯૫મા 'શ્રી ગુર્જર સાહિત્ય કળા મહોત્સવ,' ગુજરાતના મહાકવિ શ્રીયુત નાનાલાલભાઈના પ્રમુખપણા નીચે ઉજવીને સવાસો વર્ષોથી પોતાની માતૃભૂમિ અને દેશબંધુઓથી દૂર થવા છતાં, તેઓ પોતાના દેશ, વેપ, જાતિ, ભાષા અને સાહિત્યને—અરે પોતાના સ્વસ્વને સંપૂર્ણ રીતે સભાળી રહ્યા છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ ગુર્જરગિરાના મંદિરે અનેક ગતો અર્પો રહ્યા છે, એની ખાત્રી કરી આપી હતી.

તે પછી હમણા ગત વર્ષમા 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ' નું તેરમું અધિવેશન શ્રીયુત કન્હેયાલાલ માણેકલાલ મુનશીના પ્રમુખપણા નીચે ભરીને પોતાની સાહિત્યિક પ્રગતિનું પણ સર્વેયુ કાઢી બતાવ્યું હતું.

કરાચીમા વસતા ગુજરાતીઓના આગણે કેળવણીના ક્ષેત્રમાં ભાગ લેનારી અનેક મહિલા-સંસ્થાઓ મોજૂદ છે. પ્રાથમિક સંસ્થાઓ શિક્ષણ આપનારી શાળાઓનો ઉલ્લેખ કરવો, આ અંગે અશક્ય છે. કરાચીમા, ખાસ કરીને હાઇસ્કૂલો તરીકે કામ કરતી, ગુજરાતીઓના સંસ્થાનું નીચે ચાલતી આગ મહિલા જનતાનું વધારે ધ્યાન ખેંચે છે:—

૧ હરિભાઈ પ્રાગજી કારિયા હાઈ સ્કૂલ—એક વખતની તા. ૨-૧૦-૩૦ ના દિવસે કેળવણીના પ્રસિદ્ધ ગિદાગ્રંથી બાઈ એમ. બી. જ્ઞાણના હાથે ગાં યએથી 'યુનીયન સ્કૂલ' ને અત્યાગતી 'શ્રીમાત્ હરિભાઈ પ્રાગજી કારિયા હાઈ સ્કૂલ' ના નામે યોગબદ્ધ છે

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

લગભગ ૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓ આ સ્કૂલમાં અભ્યાસ કરે છે. એક કમીટી દ્વારા આ સંસ્થાનું સંચાલન થઈ રહ્યું છે. જેમાં કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકો-રાય સાહેબ ભગવાનજી મોરારજી, ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રા અને શ્રીયુત એમ. ખી. દલાલ વિગેરે છે. આ સંસ્થાના સંચાલકો વિદ્યાર્થીઓના માનસિક અને શારીરિક વિકાસ માટે પણ નવી નવી યોજનાઓ અમલમાં મૂકી રહ્યા છે, કરાચીમાં જ નહિ, પરંતુ સમસ્ત ગુજરાતી આલમમાં 'કિંગ ઓફ ફિઝિકલ કલચર' તરીકે પ્રસિદ્ધ ભાઈ ભૂપતરાય દવેની હમણાં આ સંસ્થામાં નિયુક્તિ એટલા માટે કરવામાં આવી છે કે ભારતવર્ષની પ્રાચીન પ્રાણાયામ અને આસન વિદ્યાદ્વારા બાળકોના શરીરો સંગઠિત અને તદુરસ્ત બનાવવામાં આવે. આવી જ રીતે એક સારા સંગીતકારની નિયુક્તિ કરી સંગીત ક્લાસ પણ ખોલવામાં આવ્યો છે. હમણાં આ સંસ્થાના પ્રીન્સીપાલ તરીકે પ્રસિદ્ધ સાક્ષર ગૌરીશંકર અંબરિયાની નિમણૂક કરવામાં આવી છે, એટલે અત્યારની સ્થિતિ કરતાં પણ આ સંસ્થા વધારે પ્રગતિશીલ બનશે, એમ સૌ આશા રાખી રહ્યા છે.

પ્રકરણ ૧૬ સુ. ગુજરાતીઓનું સ્થાન

૨ ગુજરાત વિદ્યાલય—૪ સ. ૧૯૨૬ની સાલમાં શ્રીયુત ચંદ્રશંકર બુચ, ધીરજીલાલ વ્યાસ અને શ્રી ગૌરીશંકર અંબરિયા વિગેરે કેટલાક સાક્ષરોના પ્રયત્નથી 'ગુજરાતી એજ્યુકેશન સોસાયટી' નામની કોઈ સંસ્થા સ્થાપન થયેલી, તેના હાથ નીચે 'કરાચી મીડલ સ્કૂલ' નામની કોઈ સ્કૂલ ચાલતી. ૧૯૩૦માં આ નાનકડી સ્કૂલે 'હાઈ સ્કૂલ'નું રૂપ પકડ્યું. કરાચીના પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી નાગરિકો શેઠ મણિલાલ મોહનલાલ અને શેઠ મનુભાઈ કુંગરસી જોશી આ બે ઉદાર ગૃહસ્થોએ કરેલી વીસ વીસ હજારની સંખ્યાવતોનું પરિણામ છે કે આ સ્કૂલ પોતાનું એક આલીશાન મકાન ધરાવે છે. આ વિદ્યાલયની સાથે જ છોકરીઓ માટેની 'મહિલા વિદ્યાલય' પણ ચાલે છે વિદ્યાલયમાં લગભગ ૭૫૦ જેટલા વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરે છે; બપોરે 'મહિલા વિદ્યાલય'માં લગભગ ૨૦૦-૨૫૦ જેટલી બાળાઓ અભ્યાસ કરે છે.

આવી એક સુદર સંસ્થા હમણા જ થોડા વખત ઉપર સત્તાની સાઠમારીના ચક્રોળે ચઢી હતી. સચાલકો અને શિક્ષકોના સંઘર્ષણમાં

કરાચીના ગુજરાતી પત્રોના અધિપતિઓ

‘પારસીસ સાંર’ના અધિપતિ

‘હિંતચુ’ના અધિપતિ

શ્રી પીરેજશા હોરમસજી દરતુર

‘સિંધસેવક’ના અધિપતિ

શ્રી હરિલાલ વાલજી ઠાકર

‘સિંધ સમાચાર’ના અધિપતિ

આટલી વિશાળ સંસ્થા જમીનદોરત થવા બેઠી હતી આ વખતે કરાચીનો સમગ્ર વર્ગ, સંસ્થાની હયાતી સંબંધી જોટલો વિચાર કરતો હતો, તેના કરતાં યે વધારે આજના શિક્ષણમા આગળ વધીને પોતાને 'સખકુછ' સમજનારા કેટલાક સાક્ષરોની-કેળવણીકારોની સંસ્કૃતિ ઉપર વધારે વિચાર કરતો હતો. ગયા વર્ષમાં 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ'ના તેરમા અધિવેશન પ્રસંગે કરાચીના જે કેટલાક 'સાક્ષરો'એ પોતાની 'સાક્ષરતા'નો પરિચય કરાવ્યો હતો, એનોજ પડધો આ વિદ્યાલય ઉપરનો પ્રકોપ હતો, એમ બોલાતું "વળી જે સાક્ષરો કે શિક્ષકો બાળકોનાં જીવનો ઘડવાની જવાબદારી લઈ બેઠા હોય, અથવા જેઓ પોતાની કવિતાઓ કે લેખો દ્વારા જનતાને બોધ આપતા હોય, તેવા સાક્ષરો કે શિક્ષકો પૈકીના કોઈ કોઈ દ્વારા સાધારણ મનુષ્યોચિત વ્યવહારોથી અનુચિત પ્રવૃત્તિઓ થતી જોવાય ત્યારે તો, 'સલિલાદગ્નિરુત્થિતા' જેવું જ લાગે અને સામાન્ય વર્ગને ભારે જ ખેદ થાય." એમ પણ સામાન્ય વર્ગમાં સ્પષ્ટ બોલાતું. અસ્તુ. આખરે ડાહ્યાઓના ડહાપણે કામ કર્યું અને દૂધ દૂધમાં અને પાણી પાણીમાં મળી ગયાં.

૩ શારદા મંદિર—કરાચીના લાઇ મનમુખલાલ જોબનપુત્રાની હાર્દિક લાગણીથી તારીખ ૬મી એપ્રિલ ૧૯૨૧ના દિવસે ભારત સરસ્વતી મંદિર' એ નામની સંસ્થા કંઈ પણ સ્થાન સાધન વિના સ્થપાણી. તે પછી આ સંસ્થા ધીરે ધીરે આગળ વધતા, ૪ સ. ૧૯૩૮ની સાલમા આ સંસ્થાની વ્યવસ્થાપક સભાએ બાળાઓને પણ 'માધ્યમિક કેળવણી' આપવાનો પ્રયાસ આદર્યો. આજે આ સંસ્થા પણ પોતાનું સ્વતંત્ર સ્થાન ધરાવે છે લાઇ મનમુખલાલ જોબનપુત્રા આ સંસ્થાના 'આત્મા' તરીકે બહુ સંચાલન કરી રહ્યા છે. કરાચીના નાગરિક લાઇ જમશેદ મહેતા અને ગેઠ હરિદાસ લાલજી, તેમજ ગેઠ ભગવાનલાલ રણછોડદાસ વિગેરે કેટલીક ઉદાર અધિકારીઓ આ સંસ્થાનું પોષણ કરી રહી છે.

'શારદા મંદિર'નું મકાન આપણા દુનિા આગમોની જાંખી કાગે છે. ત્યાં વાતાવરણ હર વખતે શાંત દેખાય છે. બ્યાયામ, સંગીત અને એવા કેટલાક લાભદાયક વિષયોની નવી નવી યોજનાઓ આ

પ્રકરણ ૧૬ નું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

સંસ્થામાં અમલમાં મૂકાય છે. બાલ્ય સ્વરૂપે સંસ્થાની આ પ્રગતિ રાષ્ટ્રીય ભાવનાવાળી દેખાય છે આતર દષ્ટિએ પરિણામ તો સરકારી સંસ્થાના પરિણામ જેવું જ સ્પષ્ટ છે આ સંસ્થાના શુભેચ્છકો ગમે તેવા ભોગે પણ આ સંસ્થા 'રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠ' અને, અને 'સહશિક્ષણ'ની પદ્ધતિ બધ થાય, એ જ વસ્તુઓ ચાહી રહ્યા છે. આમ થાય તો દેશનું સહભાગ્ય !

૪ મહાવીર વિદ્યાલય—કરાચીની ઉપરની સંસ્થાઓની સાથે 'મહાવીર વિદ્યાલય'નું નામ પણ મૂકી શકાય છે. સ. ૧૯૩૩ના એપ્રિલની ૧૩મી તારીખે આ સંસ્થાનો જન્મ થયો છે. અગ્રેજ પાયમા ધોરણ સુધી બાળકોને શિક્ષણ આપવાનું કાર્ય આ સંસ્થા કરી ગઈ છે. નાતજાતમાં કંઈપણ ભેદ વિના કોઈપણ ગુજરાતી બાળકને કેળવણી આપવી, એ આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ છે. સાંભળવા પ્રમાણે આ વર્ષથી છઠ્ઠું-સાતમું ધોરણ પણ દાખલ કરવાના છે. સંસ્થાના પ્રીન્સીપાલ મોતીચંદ શાહ સુશીલ, વિનયી અને અનુભવી છે, અને સંસ્થાનું વધુ સહભાગ્ય છે કે તે, શ્રીયુત નર્મદાશંકર ભટ્ટ સાહેબ જેવા કેળવણી ખાતાના માણ ઇન્સ્પેક્ટર જેવા વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ અને અનુભવવૃદ્ધ મહાનુભાવની સેવાનો લાલ મેળવે છે સંસ્થા જલદી હામરફૂલ અને, એમ સૌ કોઈ ઇચ્છી રહ્યું છે. એમાં જૈનસંઘની પણ શોભા છે. કરાચીના મ્યુ. કોર્પોરેટર ભાઈ ખીમચંદ એમ. શાહ, અને મણીલાલ લહેરાભાઈ મહેતા, આ વિદ્યાલયના પ્રધાન સચાલક છે. આ બંને ગૃહસ્થો જૈનસંઘમાં આગેવાન છે. એક સ્થાનકવાસી સંઘના પ્રમુખ છે, તો બીજા મૂર્તિપૂજક સંઘના માનદ મંત્રી છે. ધાર્મિક શ્રદ્ધાવાળા અને સુસરકારી છે. તેઓ જે થોડો પ્રયત્ન વધારે કરે તો તેમની લાગવગથી આ સંસ્થા કરાચીના જૈનસંઘને આગણે એક સુંદર, ભવ્ય સંસ્થા બની શકે.

ઉપરની સંસ્થાઓ ઉપરાન્ત કરાચીના આંગણે ગુજરાતીઓ તરફથી ચાલતી બીજી અનેક સંસ્થાઓ છે અન્ય સંસ્થાઓ અહિંના ગુજરાતીઓ 'બાળમંદિર' અને 'બાળવિહાર' જેવી જેમ બાળકોના જીવન ઘડનારી સંસ્થાને શોભાતી રહ્યા છે તેવી રીતે 'ગુજરાતી ક્લબ', 'ગુજરાતી જીમખાના' અને 'વ્યાયામ શાળાઓ' દ્વારા શારીરિક અને માનસિક વિકાસો પણ સાધી રહ્યા છે.

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

4

5

6

7

8

ગુજરાતી મહિલામંડળની અગ્રગણ્યા બહેનો

મહિલા મંડળનાં પ્રમુખ

‘ આ ’

શ્રી ભગવાનલાલ રણછોડાસનાં
માતાજી મણીયા

મેન માણુમેન લાલચંદ પાનાચંદ

મહિલામંડળના ઉપપ્રમુખ

મહિલામંડળનાં યજ્ઞનયી

વળી અહિંના 'એક' અને 'હાઉસીંગ સોસાયટી' દ્વારા મંથન
 વર્ગની આર્થિક સ્થિતિઓએને પહેંચી વળવા પણ પ્રયત્ન કરી રહ્યા
 છે તેમ 'ગુજરાતી મહિલા સમાજ' અને 'ગુજરાતી ભગિની સમાજ'
 જેવી સંસ્થાઓ દ્વારા ગુજરાતી બહેનો, સ્ત્રી સમાજની અપૂર્ણતાઓ
 અને સંકટો દૂર કરવા પણ કોશિશ કરી રહી છે મહિલાસમાજનું કાર્ય,
 જેન માણેક્યેન લાલચ દ પાનાચ દ, ર લાખેન ગણાત્રા, સમજુએન
 છોટાલાલ ખેતશી અને ગ ગાખેન-આ બહેનોની લાગણી પ્રેમ અને સતત
 પરિશ્રમથી ચાલી રહ્યું છે. આ બહેનો વ્યોવૃદ્ધા, અનુભવી અને કુટોને
 સહન કરવામા ખડતલ અને શ્રીમન્ત હોઇ બહેનોના હિતના પ્રયોમા
 આગળ આવે છે 'ભગિની સમાજ'ની સચાલિકા બહેનો પણ બહેનોમાં
 લાપાજાનના પ્રચારનુ તેમજ સ્ત્રીઓને ઉપયોગી સીવણ ગૂથણ આદિ
 પ્રવૃત્તિ કરી રહી છે હિંદુસ્તાનની પાંજરાપોજામાં પોતાનુ પ્રધાન
 સ્થાન ધરાવનાર તેમજ લાખો છવોનો આશીર્વાદ મેળવનાર કુરચીની
 'પાંજરાપોજ' એ પણ શ્રીમાન કુ ગરશી મહારાજ અને એમના જેવા
 ખીજ દયાળુ શ્રીમન્ત ગુજરાતીઓના સતત પ્રયત્નને આભારી છે એ
 રહ્યા વિના કેમ ચાલે ?

પ્રકરણ ૧૬ મુ
 ગુજરાતીઓનુ સ્થાન

'સિંધુ વિક' અને 'સિંધુ સમાચાર' જેવા દિવસમાં બખ્ખે વાર
 નિકળતા પત્રો, 'હિતેચ્છુ' જેવુ પચ્ચીસ વર્ષનું
 વર્તમાન પત્રો. જુનું દૈનિક પત્ર, 'હિંદુસમાજ' જેવુ દૈનિક પત્ર,
 'અગન ચમન' અને 'નવાલા' જેવા અઢવાડિક પત્રો-
 આ બધાં ગુજરાતીઓની અખિમતાના પારદર્શક યત્રો કુરાંચીમાં
 વસતા ગુજરાતીઓજ ચલાવી રહ્યા છે. અને હમણા હમણા 'ડેઇલી
 મીર' નામનું દૈનિક અંગ્રેજી પત્ર-એ પણ ગુજરાતીનાજ બેનનુ
 પરિચામ છે. 'કોલેજનું મેગેઝીન' એમાં થે ને ગુજરાતી વિભાગ ન
 હોય તો તે અપુત્રિયા શેડની લક્ષ્મી જેવુ જ શોભે.

આ તો બધી હિંદુઓની સમ્મતિ યોગ અને ખોડન ન્ત્યા
 મુસલમાન ગુજરાતી કોમોમા પણ અનેક
 મુસલમાનોની પ્રવૃત્તિ. ધનાડયો, અનેક વિચારો દોરા ઉપનન્ત
 અનેક સંસ્થાઓ પણ ગાંધી મી દે
 ખડ ન જુવા વિચારના ગજાતા મુસલમાન ખિન્નરે મા ના દાનના

અલવી જેવા અનેક સુધારકો, શિક્ષિતો અને કાર્યકર્તાઓ છે કે જેઓ કોઈ મોટી જાહેર સભાઓમાં અને મ્યુનિસિપાલીટી આદિ સ્થાનોમાં ગાજે છે, ત્યારે 'ગુજરાતના નૂર' તરીકે જોઈને કોઈ પણ ગુજરાતીની વેત વેત છાતી ફૂલ્યા વિના નથી રહેતી.

અને આ ઉપરાંત, હિંદુસ્તાનમાં બિલકુલ નહાની, પગ્નુ પોતાની શ્રીમતાઈમાં અને દાનવીરતામાં મશહૂર પારસીઓની પ્રવૃત્તિ થયેલી પારસી કોમનો ફાળો પણ કરાચીમાં ક્યાં જોઈએ છે? કરાચીની સમસ્ત

ગુજરાતી જનતાના શિરઝરૂપ ભાઈ જમશેદ મહેતા જેવા એક આદર્શ પુરુષ એજ કોમમાં હસ્તી ધરાવી રહ્યા છે. 'પારસી વીરબાઈજી હાઈસ્કૂલ', 'મામા ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલ' અને એવી અનેક કળવણીની સંસ્થાઓ એ કોમના ભૂષણ સમાન ચાલી રહી છે. 'પારસી રાજકીય સભા' 'યુ. ગમેન ઓરાસ્ટ્રીયન એસોસિએશન' અને એવી અનેક જાહેર પ્રવૃત્તિમાં અગ્રગણ્ય ભાગ લેનારી સંસ્થાઓ પણ એ કોમમાં વિદ્યમાન છે. આ ઉપરાંત ડૉ. ધ્રાલા, ભાઈ નરીમાન ગોળવાળા, ભાઈ પેશોતર વાણિયા, ભાઈ રસ્તમ દસ્તુરજી અને પી. દસ્તુર જેવા બાહોશ લેખકો, વિદ્વાનો, ઇતિહાસજ્ઞો અને સર્વધર્મવાળાઓ સાથે ઉદારતા પૂર્વક લગનારા મહાનુભાવો પોતાની કોમને અને કરાચીને શોભાવી રહ્યા છે. અને પારસી હોવા છતાં બધી યે કોમોની સેવા કરી રહેલું અને બહોળો ફેલાવો પામેલું. 'પારસી સંસાર' નામનું અર્ધ સાપ્તાહિક પત્ર-એ પણ એ કોમનું ગુજરાતી તરીકેનું ગૌરવ જાહેર કરે છે.

આવી રીતે ભાટીયા, લુવાણા, જૈન, અને ખીજ ખીજ કોમોવાર તપાસવા જઈએ, તો એ બધી યે કોમોમાં અનેક સામાજિક અને ધાર્મિક સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે કે જે બધાઓનો ઉલ્લેખ આ અંશને બિલકુલ અશક્ય છે.

હા, ગુજરાતી તરીકેનું અભિમાન રાખનાર, બધી કોમોમાં ઐક્ય અને પ્રેમભાવ ઉત્પન્ન કરાવવા માટે પ્રયત્ન પ્રભુતત્વ પ્ર. મડળ કરનાર અને જાહેરજીવનમાંજ પોતાની જાણી અર્પા ચૂકેલ શ્રીમુત જમીયતરામ આચાર્ય

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

કરાચીના ગુજરાતી જર્નાલિસ્ટો

‘અમનચમન’ના તત્રી

‘જવાલા’ના તત્રી

શ્રી જગન્નાથ નાગર

શ્રી મણીલાલ વ્યાસ

અને ભાઈ નરીમાન ગોળવાળાના નેતૃત્વ નીચે ચાલતું 'પ્રભુતત્વ પ્રચારક મંડળ' પણ ભૂલી શકાય તેમ નથી. આ મંડળ ઉદાર ભાવે, સર્વ ધર્મોની વચમાં પ્રેમવૃદ્ધિ ઉત્પન્ન કરવાના અને દરેક ધર્મવાળાઓને બહુજ નજીકમાં લાવવાના બની શકતા દરેક પ્રયત્ન કરે છે.

કરાચીના ગુજરાતીઓનું સ્થાન ન કેવળ એક પોતાના દાયરા પૂરતું જ મર્યાદિત છે. આજે ભારતના કોઈ પણ ગુજરાતીઓની ઉદારતા ખૂણામાં ધરતીકંપ થાય કે દુકાળ પડે, જલપ્રલય થાય કે ગોળીબારો થાય, સત્યાગ્રહ થાય કે હિંસરત થાય—ગમે તે પ્રસંગે કરાચીના ગુજરાતીઓ તન-મન-ધનથી મદદ કરી, એક ગુજરાતી તરીકેનું પોતાનું મસ્કત ઉંચું રાખે છે. કરાચીમાં થતા ફાળાઓમાંથી જો ગુજરાતીઓને ફળો બાદ કરવામાં આવે, તો ભાગ્યેજ કોઈ પણ ફાળામાં જીવન જેની વસ્તુ જોઈ શકાય છે.

ન કેવળ ગુજરાતીઓએ સામાજિક, ધાર્મિક કે વ્યાપારિક પ્રવૃત્તિમાં જ પોતાનું સ્થાન રાખ્યું છે. રાજ-રાજકીય પ્રવૃત્તિ કીય પ્રવૃત્તિમાં પણ ગુજરાતીઓનું સ્થાન નીચે તો નથીજ. સિંધની ધારાસભામાં ભાઈ જમશેદ મહેતા, ભાઈ સીંધવા, ડો. પોપટલાલ અને શ્રીયુત નારાયણદાસની ગર્જના ન હોય તો ધારાસભા શીક્રીજ લાગે. મ્યુનિસીપાલિટીના લગભગ ૫૬ મેમ્બરોમાં ૨૦ જેટલા ગુજરાતી મેમ્બરો, અને તેમાં કરાચી મ્યુનિસીપાલિટીના ઘણા જુના કોર્પોરેટર ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રા, જ્યેષ્ઠાગમભાઈ અને ખીમચંદ શાહ જેવા હિંદુઓ, અને ભાઈ હાતીમ અલવી જેવા માછ અને શ્રી સીંધવા જેવા ચાલુ વર્ષના મેયરો—એ ગુજરાતીની વિભૂતિનાં રત્નો મ્યુનિસીપાલિટીને શોભાવી ગયા છે. કોંગ્રેસની પ્રવૃત્તિમાં જુઓ તો ડો. પુરુષોત્તમદાસ ત્રિપાઠી જેવા મરીચર દાહ્યાનો માણો, કોંગ્રેસ કમીટીના મેટેટરી તરીકેની મોટી જોખમદારી ખેડનાર પણ ગુજરાતી જ છે. એટલું જ મા માટે 'કોંગ્રેસ કમીટીના પ્રમુખ ભાઈ સિંધવા અને ડેવરર મોહનદાસ લાલજી એઓ પણ ક્યાં ગુજરાતી નથી ?

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

કરાંચીના હિંદુ ગુજરાતીઓનું 'ગુજરાતનગર' એ પણ ગુજરાતી પ્રભ
માટે અભિમાન લેવડાવનારી વસ્તુ છે. આ ગુજરાત-
ગુજરાતનગર નગર તેજ સ્થાને વસાવ્યું છે કે જ્યાં કોંગ્રેસનું
અધિવેશન થયું હતું. મહાત્મા ગાંધીજીના નિવાસ
સ્થાને એક સ્તૂપ બનાવીને ગુજરાતીઓએ એ સ્મૃતિ તાજ બનાવી છે
શેઠ હેમરાજભાઈ અત્યારે આ સોસાયટીના પ્રમુખ છે તે, અને શેઠ
જસરાજભાઈ અને બીજા કેટલાક મહાત્માઓ આ ગુજરાતનગરની
શોભાસ્વરૂપ છે. શિવમદિર, વ્યાખ્યાનહોલ, ટેનીસકોર્ટ, સ્કૂલ, વિગેરેથી
ગુજરાતનગર ઘણું જ રળીયામણું લાગે છે

આમ સિંધની દરેક પ્રવૃત્તિમાં, ખાસ કરીને કરાંચીની પ્રવૃત્તિમાં
ગુજરાતી નરનારીઓનો મોટો ફાળો છે અને કવિ ન્હાનાલાલના
શબ્દોમાં કહીએ તો.

“ ગુજરાતીઓએ મહાગુજરાતને વસાવ્યું,
ગુજરાતણાએ મહાગુજરાતને શણગાર્યું છે. ”

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

૫

કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકો

શ્રી હીરાલાલ ગણાત્રા

શેઠ લદ્દાભાઈ (શેઠ વીરમ લદ્દાની ખેઠીવાળા)

શ્રી યેશવંતરાવ ચવન

શ્રી ભાસાહેબ ચવન

સં

સંસારના પ્રત્યેક માનવમા કંઈક ને કંઈક તો વિશિષ્ટતા રહેલી હોયજ છે મનુષ્ય સ્વભાવજ એવો છે કે દરેક માણસ કમમાં કમ એવા ગુણથી યુક્ત હોય છે કે, જે ગુણ બીજામાં એછો દેખાય અથવા ન દેખાય. હજારો દુર્યોણોથી ભરેલા માણસમાં પણ કંઈક તો ગુણ હોયજ છે. ક્રોધમા વિદ્વતા હોય છે, તો ક્રોધમાં સદાયરણ હોય છે; ક્રોધના મુખમાં મીકાશ હોય છે, તો ક્રોધમા કાર્યકુશળતા હોય છે, ક્રોધમા સેવાભાવ હોય છે, તો ક્રોધમાં ધાર્મિકવૃત્તિ હોય છે, ક્રોધમા પ્રામાણિકતા વિશેષ દેખાય છે, તો ક્રોધમાં ઓજ-સ્વિતા હોય છે; ક્રોધ સંસારમા રહેવા છતા વૈરાગી-ઉદાસીન હોય છે. તો ક્રોધ સત્યવાદી હોય છે; ક્રોધમાં વક્તૃત્વનો ગુણ હોય છે, તો ક્રોધ લેખક હોય છે; ક્રોધ કવિ હોય છે, તો ક્રોધ ગ્રંથકાર હોય છે; ક્રોધ અર્થશાસ્ત્રી હોય છે, તો ક્રોધ વિજ્ઞાની હોય છે; ક્રોધમા સંગીતકળાની સ્વાભાવિકતા હોય છે, તો ક્રોધ નૃત્યકાર હોય છે; ક્રોધનું ભેલુ ગણિતમાં આરપાર ઉતરી જાય છે, તો ક્રોધ આકાશના તારાઓને આગળીઓના વેઠા ઉપર રમાડે છે; ક્રોધ અભિ-નય કળામા કુશળ છે, તો ક્રોધ બદ્ધના અપાટા લગાવે છે. આમ માનવસમૂહમા જુદી જુદી શક્તિઓ અને જુદા જુદા ગુણોને ધારણ કરનારી વ્યક્તિઓ આપણી આંખો સ્હામે આવીને ઉભી રહે છે.

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

કરાચી, પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, ત્રણથી સાડાત્રણ લાખની વસ્તીવાળું શહેર છે. જે માણસ વધારે મનુષ્યોના અશક્યતા પ્રસંગમાં આવે છે, એને અનેક પ્રકારની વિશિષ્ટતાવાળી વ્યક્તિઓનો સમાગમ થાય છે. અમારા જેવા સાધુઓ, કે જેની પાસે મુખી કે દુઃખી, ત્યાગી કે ભોગી, રોગી કે ગોઠી, ગરીબ કે તવંગર, વિદ્વાન કે મૂર્ખ-સૌને આવવાની છૂટ હોય છે અને જે જૈન કે અજૈન, પારસી કે યાહુદી, હિંદુ કે મુસલમાન-સૌની વચમાં જવામા જરા યે સંકોચ ન રાખતા હોય, અલ્લે પોતાનો ધર્મ સમજતા હોય, એવાની દષ્ટિ સમુખ ત્રણ લાખ માણસોની વસ્તીમાથી ઉપર ખતાવ્યા તેમાંનો ક્રોધને ક્રોધ રાગ્ય ધરાવનાર કેટલી વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ આવી દશે, એનું અનુમાન વાચકો સ્વયં કરી શકે છે આટલી બધી વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ, કે જેની સંખ્યાજ ન કદી શકાય. અને નંના બેઠ પાડવા મેં મુશ્કેલ રાહ પડે, તે બધાઓનો પગિચો અર્થિ કમવેલો

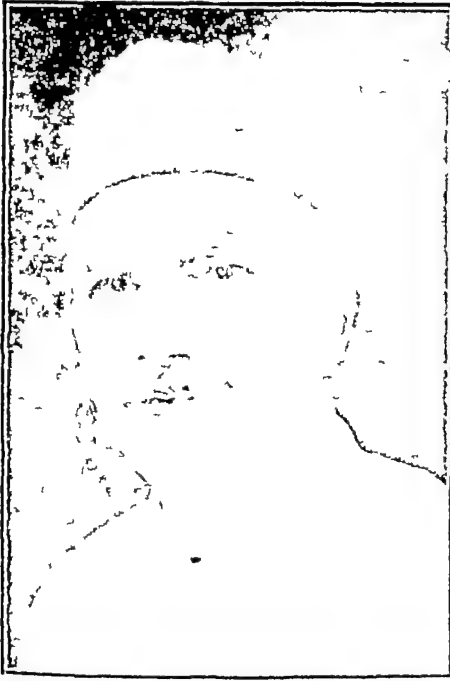
એ ફેટલું કઠીન કાર્ય છે, એ પણ રહેજે સમજી શકાય તેમ છે. એટલું જ નહિં પરંતુ, ઘણા મિત્રોને-ઘણા ગુણવાનોને અન્યાય કરનારું પણ થઈ પડે, એ ભય રહેજે ઉત્પન્ન થાય તેવું છે. તેમ છતાં પણ મારા અત્યંત નિકટના પરિચયમાં આવેલા અને જેઓના માટે મારા મન ઉપર વધારે અસર થઈ હોય, એવાઓના સંબંધમાં પણ સર્વથા મૌન રહેવાથી, જેમ મારી આ કૃતિમાં અપૂર્ણતા રહે, તેમજ મારા હાદિક લાવોને છુપાવવા જેવું પણ મેં કર્યું છે, એવું મને હંમેશા ડાંખ્યા કરે; અને તેટલાજ માટે ઉપર કહ્યા તેવા ગુણોવાળી જે અનેક વ્યક્તિઓ મારી નજર સામે આવેલી છે અને જેમના ગુણો માટે મને માન ઉત્પન્ન થયું છે, તે બધાઓ પ્રત્યેનું માન મારા હૃદયમાં કાયમ રાખીને, એવાઓમાંના થોડાકનો ટૂંક પરિચય આપવો હું ઉચિત સમજું છું.

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

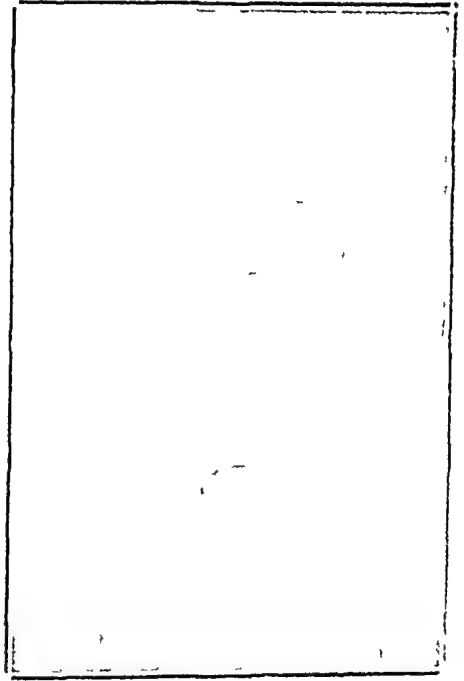
પારસીઓના આ વડા ધર્મગુરુ ન ફક્ત પારસીઓમાં પ્રસિદ્ધ છે, ન ફક્ત કરાચીમાંજ પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ સમસ્ત કામોમાં ડૉ. ધાલા અને સમસ્ત દેશોમાં લગભગ તેઓ પ્રસિદ્ધ છે. તેમની વિદ્વતા અદ્ભૂત છે પારસી ધર્મગુરુઓ, કે જેઓ 'ફરુર' કહેવાય છે, તેઓમાં પણ પોતાના ધર્મશાસ્ત્રોના મુખપાક સિવાય, અર્થતું જ્ઞાન ધરાવનારા બહુ ઓછા મહાનુભાવો જોવામાં આવે છે. ડૉ. ધાલા, પોતાના ધર્મગ્રંથોના એક ઊંડા અભ્યાસી છે તેઓ, ન ફક્ત પારસી ધર્મગુરુ, પરંતુ એક તત્ત્વજ્ઞાનીમાં જોઈએ, તે પ્રમાણેનું બધા ધર્મોનું વિશાળજ્ઞાન ધરાવે છે. તેમનાં પુસ્તકો, યુરોપ અને અમેરિકા આદર પૂર્વક પ્રકટ કરે છે. અને માનની દૃષ્ટિથી તેનો અભ્યાસ કરે છે. પારસી કામનું તેમના પ્રત્યે ઉંચું માન છે. પારસીઓમાં ઘણા સુધારાઓને અવકાશ છે. ડૉ. ધાલા પારસીઓના હિતની વસ્તુઓ વખતો વખત લાપણો અને પુસ્તકો દ્વારા જાહેર કરે છે. તેઓ એમ. એ, પીએચ. ડી. છે 'શમ્સ-ઉલ-ઉલેમા' છે; અને, લિટ્ ડી' ની ઉંચી ડીગ્રી ધરાવે છે. એક કામના ધર્મગુરુ હોવા સાથે આટલા વિદ્વાન અને પ્રસિદ્ધ પુરુષની કરાચીમાં હયાતી, એ કરાચીની શોભા છે. તેમનું પૂરું નામ છે: ફરુર ડૉક્ટર માલુકજી ન. ધાલા.

પાતળું શરીર, લાંબો કોટ, સાદું પાટલુન, માથે સાદી ટોપી,

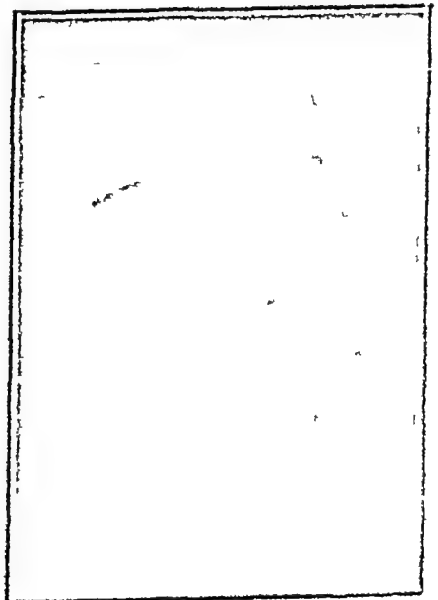
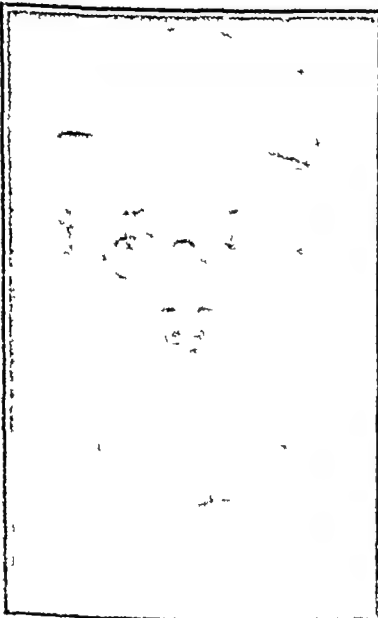
કરાચીના ભુત અને વર્તમાન મેયર

શ્રી જમશેદ મહેતા

શ્રી હર્ગદાસ મેઠ્યાના

શુદ્ધ સ્વદેશી વેપ, જરા લાખી આકૃતિ, ચહેરા ઉપર જમશેદ મહેતા શાંતતા, આંખોમા અમી અને ગભીરતાવાળી કાંઈ વ્યક્તિ કાંઈ સલાના એક ખુણામાં ચુપચાપ બેઠેલી જૂઓ, તો સમજાને કે તે કરાચીનો સાચો નાગરિક, દુ ખિયાનો બેઝી જમશેદ મહેતા છે. અથવા થીયોસોફીકલ સોસાયટીમા ઉપર પ્રમાણેની આકૃતિવાળો, જરા પણ હાથના કે મોઢાના હાવભાવ વિના સીધી અને સાદી ભાષામાં અતિશયોક્તિ કે આડખર વિનાની ભાષામા 'આત્મિક તત્વ' સમગ્રવતો કાંઈ તત્ત્વજ્ઞાનીને બોલતો જૂઓ તો સમજી લેજો કે તે જમશેદ મહેતા છે.

જમશેદ મહેતા કેટલા લોકપ્રિય છે ? એઓ લોકાના દુઃખોમાં કેટલો ભાગ લે છે ? એમનો આખો યે સમય જગતની સેવામાં કેવી રીતે પસાર થાય છે ? એ બધું જોવું હોય તો, એમની 'રોજનિશી' તપાસો. મિનીટની પુરસદ નહિ. સવારમા ઉઠી, પ્રાર્થના કરી, ન્હાઈ ધોઈ બહાર નિકળે સાત વાગે, ત્યારથી રાત્રે સુવે ત્યાંસુધી કેવળ સેવા, મેવા અને સેવા જ. લાખોની સંપત્તિ લોકાની સેવામા સમર્પિત કરી આજે તો જમશેદ જાણે ફકીર થઈ ગયા છે, એમ કહી શકાય. ગેગી દવા લેવા તો તેમની પાસે જાય. કાંઈ ગરીબ વિધવા પેટપોપણું સાધન કે અનાજ કાપડની માગણી કરવા તો તેમની પાસે જાય. કાંઈ પણ જાતિમા મતભેદ પડ્યો હોય તો વગર પૂછયે લવાદ જમશેદ નિમાય. દુષ્કાળ કે ધરતીકંપ વખતે ચૈસો ભેગો કરવો હોય તો જમશેદની આગેવાની વિના કંઈ ન થાય. સંસ્થાઓમા ચૈસો ખુટ્યો હોય અને સંસ્થાને ચલાવવામા સાંસા પડી રહ્યા હોય, તો સંસ્થાના સંચાલકો વિચાર કરશે ચાલો, ભાઈ જમશેદ પાસે. કાંઈ બેકારને નોકરી જોઈતી હોય, પછી તે જમશેદને ઓળખતો હોય કે ન હોય, સવાગના સાત વાગે જઈને જમશેદના દરવાજા ખડખડાવશે. આજે તો કરાચીમા સુખના પ્રસંગોમાં કે દુઃખના પ્રસંગોમાં જમશેદ અને જમશેદ જ છે કાંઈ પણ ધર્મનું, કાંઈ પણ સમાજનું, કાંઈ પણ ક્ષેત્રનું કંઈપણ કામ હોય, તો ચાલો જમશેદ પાસે. પારસીઓના જમશેદ આજે આખી કંચીના જમશેદ થઈ પડ્યા છે. જમશેદના શરીરની પાછળ ત્યારે જૂઓ ત્યારે મધમાખીઓ ગણગણાટ કરતી કરતી જ હોય, એમાંની કાંઈ કાંઈ પોતાનો ડખ જમશેદના શરીરમાં માટી હોય, ત્યારે ખજી

પ્રકરણ ૧૯ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

જમશેદ અપૂર્વ ધૈર્ય સાથે તેની સામે ઉભો જ હોય. મગજનું 'સમતોલપણ' ગમે તેવા વિકટ પ્રસંગોમા પણ નહિ 'ગુમાવવાનું ધૈર્ય' તો જમશેદને જ વર્યું છે. અવિવાહિત સ્થિતિમા પોતાના જીવનને એક આદર્શ જીવન બનાવ્યું છે. પારસી હોવા છતા કદર ફલાહારી તરીકે પોતાનું જીવન વ્યતીત કરી રહ્યા છે. પારસીઓના માસ, મચ્છી અને ઇંડાંના ખોરાક તરફ એમણે ધણી વખત જોહાદ ઉઠાવી છે. અનીતિ અને અપ્રામાણિકતાથી તે સો ટાસ દૂર રહે છે. એમના જીવનના અનેક પ્રસંગો આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. વગર પૂછ્યે કરાચીની ટ્રાઇ પણ સરથામાં જમશેદનું નામ પ્રમુખ તરીકે આપી દેવામા તે સરથાવાળાઓ પોતાનું ગૌરવ સમજે છે જમશેદ ખોટા આડંબરના કદર વિરોધી છે. કામ કંઈ ન થાય અને ખાલી પાટીયાં લટકાવી રાખવાં, એવી સરથાઓ પ્રત્યે જમશેદને ઘૂણા છે. થોડું પણ વ્યવહારુ કાર્ય થતું હોય તો, એવા કાર્યોને તન-મન-ધનથી અપનાવવા જમશેદ તૈયાર રહે છે અને એમના કિમતી સમયની લ્હાણુ એવી સરથાઓને આપવા તૈયાર રહે છે. એમનું પવિત્ર જીવન ટ્રાઇને પણ આકર્ષે છે.

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

બાર બાર વર્ષ સુધી લાગટ કરાચી મ્યુનિસીપાલીટીના પ્રમુખ પદે રહી એમણે કરાચીને બનાવ્યું, શોભાવ્યું ને મશહૂર કર્યું છે. સાચા સેવાલાવી અને નિરાંડબરી જમશેદને, આજની રાજખટપટોથી ભરપૂર એવી ધારાસભાઓ વિગેરે સરથાઓમાં રહેવું કેમ પાલવતું હશે ? એવી શકા એમના સાચા શુભેચ્છકોને થયા કરે છે. એવી સરથાઓથી સ્વતંત્ર રહે, તો જમશેદ આથી થે વધુ સેવા દુનિયાની કરી શકે, એવું ઘણાઓનું માનવું છે

પગથી માથા સુધી શુદ્ધ સફેદ ખાદીના કપડામાં હમેશા સજ્જ રહેતા ભાઈ ગણાત્રા કરાચીની ટ્રાઇ/પણુ હીરાલાલ ગણાત્રા પ્રવૃત્તિમા ભાગ લીધા વિના નથી રહેતા. ગર્ભશ્રીમન્ત હોવા સાથે વક્તૃત્વકળા તેમને વરી છે. ભાઈ ગણાત્રાનો મીઠો માર ભાગ્યેજ ટ્રાઇએ નહિં ઝીલ્યો હોય. નિઃસ્વાર્થવૃત્તિથી મીઠો મીઠો માર મારતાં એમને સુદર આવડે છે. ટ્રાઇ પણ ધર્મની ટ્રાઇ પણ પ્રવૃત્તિમાં ભાઈ ગણાત્રાનો સાથ તો હોય જ. લેવા જનાર જોઈએ ઘણા વર્ષોથી મ્યુનિસીપાલીટીના મેમ્બર

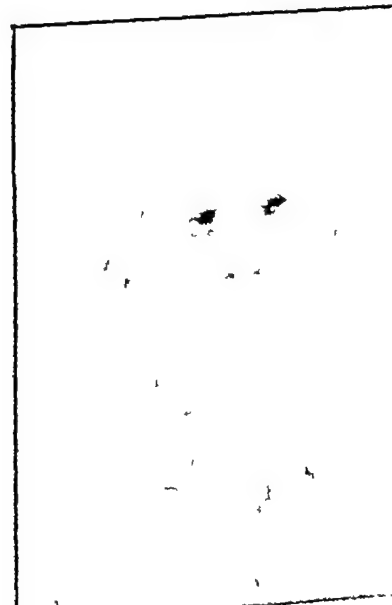
કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકો

શ્રી ઇચ્છાલાલ જેતશી

શ્રી મહિલાલ મોહનલાલ

તરીકે તેમણે કરાચીની ધણી સેવા કરી છે વર્તમાન જમાનાનું શિક્ષણ અને વર્તમાન જમાનાના લોકોના સહવાસમાં રાત-દિવસ રહેવા છતાં, એમના ધાર્મિક સંસ્કારો કાઢીને પણ આશ્ચર્ય પમાડવા વિના નથી રહેતા. કરાચીમાં કાઢી પણ સંપ્રદાયનો, કાઢી પણ સાધુ આવે, તેનું આદર-સન્માન કરવાને ભાઈ ગણાત્રા તૈયારજ હોય તેઓ પોતેજ નહિ, તેમનું આખું ચે કુટુંબ ભક્તિભાવમાં તલ્લીન રહે. જાતે 'હિહાણા' હોવા છતાં, સાંપ્રદાયિકતાનો દુરાગ્રહ અથવા 'મરજાની' પણ તેમને સ્પર્શ્ય નથી. ધર્મના શ્રદ્ધાળુ છે, પણ ધર્માન્ધ નથી તેમની કામ માટે તેમણે જે જે કર્યું અને કરી રહ્યા છે, એ માટે એમની કામ તો ખરેખર તેમની ઝાણી છે થોડા વખત ઉપર જ તેમના પરિશ્રમથી લાખોની સંખ્યાવતો તેમની કામના શ્રીમન્તોએ કરી હતી અને તેમની જાતી દેખરેખ નીચે એ સંખ્યાવતોથી બનેલી આલીશાન બિલ્ડીગોમાં આજે અનેક ગરીબ કુટુંબો બિલકુલ થોડા ખર્ચે આરામ લઈ ગયા છે, ને એ હીરાને આશીર્વાદ આપી રહ્યાં છે. સામાજિક, ધાર્મિક કે રાષ્ટ્રીય કામ પણ પ્રવૃત્તિ કર્યા કરતી, એ એમનું જીવન-ધ્યેય છે. 'શિદ્ધતા' એ તો એમના જીવનમાં જાણે ઓતપ્રોત થઈ ગઈ છે. મરતા મરતા બોલવું કે મરતાં મરતા ચાલવું અથવા મરતા મરતા કામ કરવું, એના તો એ કટ્ટર દુસ્મન લાગે છે અનેક સંઘાઓમાં તેમનું અગ્રસ્થાન છે. અને તેઓ તન-મન-ધનથી પોતાની મેઝા અર્પી રહ્યા છે. આજથી દશ વર્ષ ઉપર સં- ૧૯૮૫માં કરાચીના આગણે 'શ્રી કરાચી ગુર્જર સાહિત્ય કળા મહોત્સવ' મહાકવિ ન્હાનાલાલના પ્રમુખ પણા નીચે ઉજવાયો હતો, એ ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રાના જ મુખ્ય વિચારો અને પ્રયત્નનું પરિણામ હતું, એમ આજે પણ, કાઢી પણ કુગચીવાસી ગુજરાતી કહી શકે છે. આપી કુગચીની દરેક પ્રવૃત્તિમાં એમનો અમભાગ હોય જ.

પ્રકરણ ૧૯ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

સાસ્ત્રિકૃતિવાળા, શાન્ત પ્રકૃતિવાળા અને ઉગ્રગગ્નિ આ સાધુ પુરુષ કૃષ્ણપથના આગાર્ય છે
સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી. દમણા એમના પ્રયત્નથી કરાચીમાં
'કૃષ્ણધર્મશાસ્ત્ર' નામનું એ એક
અન્ય ભક્તજનો તેમાં આવીને કૃષ્ણસાહેબની જગતી મન્ત્ર, ને
લાખ ઉપાસી મતા છે. સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી ને મન્ત્રાવળ

આચાર્ય, ધર્મગુરુ અને તે પણ વિદ્વાન્ ધર્મગુરુ હોવા છતાં અભિ-
માનની ગંધ પણ એમનામા નથી જણાતી. આને હિંદુઓના સાધુ-
ઓનો મોટો ભાગ, ભાંગના લોટા ઉડાવવામાં, ગાંજની ચલમોનાં દમ
કૂંકવામાં અને એક કવિના કથન પ્રમાણે :

ગામ તજ્યું ને ધામ તજ્યું,
પણ કામ તજ્યાની ના;
આકેહું આસરડે બેઠા,
ને ને દીખળ આ;
સંસારીને એક સદ્ગુણી,
સંતોષી રહે હા;
મઠધારીતું મંડળ મોટું,
ને ને દીખળ આ.
જટા વધારી જોગી કહાવે,
ભણત ચઢાવે ભા;
' પકકી ' માટે કરે કડાકા,
ને ને દીખળ આ.

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

આમ અનેક રીતે પતનતાનો માર્ગ પકડવામાં મશગૂલ બની
રહ્યો છે, તેવા સમયમાં સ્વામી ખ્યાલકૃષ્ણદાસજી આખો દિવસ ધર્મ-
ચર્ચા અને જ્ઞાન-ધ્યાનમાં પોતાનો સમય વ્યતીત કરી, ખીજા હિંદુ
સાધુઓને આદર્શરૂપ બની રહ્યા છે.

તેઓ ઘણું જ થોડું બોલે છે. જે બોલે છે તે મધુર અને સત્ય
બોલે છે. દર સોમવારે મૌન રાખે છે. સાદામાં સાદો ખોરાક અને
સાદામાં સાદું જીવન તેઓ ગાળી રહ્યા છે. એટલા વિદ્વાન્ અને સંત
હોવા છતાં, એટલા બધા નમ્ર અને વિવેકી છે કે-ગમે તેવાને પણ
તેમના પ્રત્યે સદ્ભાવ થયા વિના ન રહે. જે કે તેઓ સાધુ છે, અને
કપીરપંથના ધર્મપ્રચારની તેમના ઉપર જવાબદારી છે, એટલે તેઓ
કરાચીમાં સ્થાયી રૂપે નથી રહેતા; છતાં જેટલો સમય કરાચીમાં
વિરાજે છે, તેટલો સમય કરાચીની જનતાને સારો લાભ આપે છે.
હવે તો કરાચીમાં 'કપીર ધર્મસ્થાનક' બન્યું છે, એટલે કરાચીની
જનતાને આ વિદ્વાન્, સર્વધર્મપ્રત્યે ઉદારભાવ રાખનાર સ્વામીજીના
જ્ઞાનનો લાભ વધારે મળશે, એવી આગા રાખી શકાય.

કબીરપંથના આચાર્ય મહંત સ્વામી શ્રી બાલકૃષ્ણદાસજી

૨૪મી અક્ટોબર ૧૯૩૭ નો દિવસ હતો. દિવસમા ત્રણ સ્થળે
જાહેર વ્યાખ્યાનો અને બાકીના સમયમા જુદા
એકલ ખરાસ જુદા લોકો સાથે ધર્મચર્ચાઓ કરીને થાક્યો પાક્યો
રાતે દસ-સાડા દસે સથારો કરવાની (સુનાતી)
તૈયારી કરતો હતો. એટલામા એક ગૃહસ્થે ખખર આપ્યા કે- 'એક
પાસ્ટી ગૃહસ્થ આપની પામે સમય માગે છે. તેમનો ટેલીફોન છે'
મેં પૂછ્યું: 'અત્યારે ?' ના, જ્યારે સમય આપો ત્યારે. 'મેં બીજા
દિવસે ચાર વાગ્યાનો સમય આપ્યો.

બીજા દિવસે ખરાબ ચાર વાગે એક પાસ્ટી ગૃહસ્થ મારી પામે
આવ્યા ને નમસ્કાર કરી બેઠા. તેમનો ચહેરો ચત્તસાન હતો. નીચી
આંખો કરી બેઠા હતા ન બોલે ન ચાલે. થોડીવારે જોઈ છું તો
તેમની આંખોમાથી ટપક ટપક કરતાં મોતી ટપકવા લાગ્યા. મેં એમને
કહ્યું: 'ભાઈ શું છે ? આપ કેમ આટલા ગભરાયેલા છો ?' તે શાના
જવાબ દે ? હું જોઈ શક્યો કે તેમનું હૃદય વલોવાઈ રહ્યું હતું એમને
હૃદયમાં વ્યથા થતી હોય, એમ મને લાગ્યું. એઓ દાઢ મઢા
પશ્ચાત્તાપ કરતા હોય, એવું દેખાયું. મેં એમનો હાથ પકડી પાસે
બેસાડ્યા. એમની પીઠ ઉપર હાથ ફેરવ્યો. શાંત થવા ને એમનું દિલ
ખોલવા મેં એમને સૂચન કર્યું. મને લાગ્યું કે એમનો આત્મા ખૂબ
હંડાણમા ઉતરી ગયો છે. બહુ વારે એમણે પોતાનું હૃદય ખાલી કરી
લીધા પછી, માથું ઉંચું કર્યું, મારી રહામે જોયું તે પછી તેમણે
મને કહ્યું:-

પ્રકરણ ૧૯ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

"કાલે ખાલકીના હોલમાં આપનું વ્યાખ્યાન ચતુ હતું, ત્યારે
એક અદના થોતા તરીકે હું આવ્યો હતો. આપના ઉપદેશની ને
અસર મારા ઉપર થઈ છે, એજ કારણથી મેં આપની પામે આદવાનો
વિચાર કર્યો. ગતે ટેલીફોનથી આપનો ટાઈમ માગ્યો. તુલે આપ મારી
કથા સાંભળ્યો."

એમ ખી એમણે પોતાના મદદથી લઈને, અત્યાર સુધીના એમના
જીવનની એકે એક પટનાનું વર્ણન કર્યું એઓ જેમ જેમ આગળ
૧૪મા જગ્યા દતા, તેમ તેમ હું નો દિલનદ યતો જતો હતો. એક
તરફથી એમની 'આત્મકથા' અંગેની દલીલ બીજી તરફથી મારા હૃદયને

અનેક પ્રકારનું મથન થતું જતું હતું હું તો ઘોર વિચારસાગરમાં ડૂબી રહ્યો હતો. ‘આ પારસી ગૃહસ્થ, હું એક જૈન સાધુ મારો તેમનો પરિચય નહિ. તેઓ મને શું કહી રહ્યા છે ? આ અધી જે હકીકત કહેવાને એમણે’ મને ‘પાત્ર’ સમજી લીધો છે ?’ એક છોકરો પોતાના પિતાની આગળ ન કહી શકે, એક શિષ્ય પોતાના ગુરુને પણ કહેતા સંક્રાયાય, જ્યારે એક પારસી ગૃહસ્થ ગંભીરતા પૂર્વક જે જે બાબતો કહી રહ્યા હતા, એમાં નહેતો સંક્રાય કે નહેતો ભય. હૃદયની નિખાલસતા ચોખ્ખી દેખાઈ આવતી હતી.

લગભગ બે કલાક સુધી પોતાના જીવનનું સંપૂર્ણ કથન ‘કર્યા પછી તેમણે કહ્યું—

“ મહારાજ, ઇન્સાન જ્યાંસુધી યોગ્ય પુરુષની આગળ પોતાના દિલની સાફ વાતો કરતો નથી, ત્યાંસુધી ગમે તેવા અમૃતમય ઉપદેશનું એક બિદુ માત્ર પણ એના હૃદયમાં ટકતું નથી અને એજ કારણ છે કે આજે આટલા આટલા ધર્મગુરુઓ ઉપદેશો આપે છે, પરંતુ પાપોથી મલીન, કપટથી ભરેલા, નાપાક હૃદયોમાં એની કંઈજ અસર થતી નથી.”

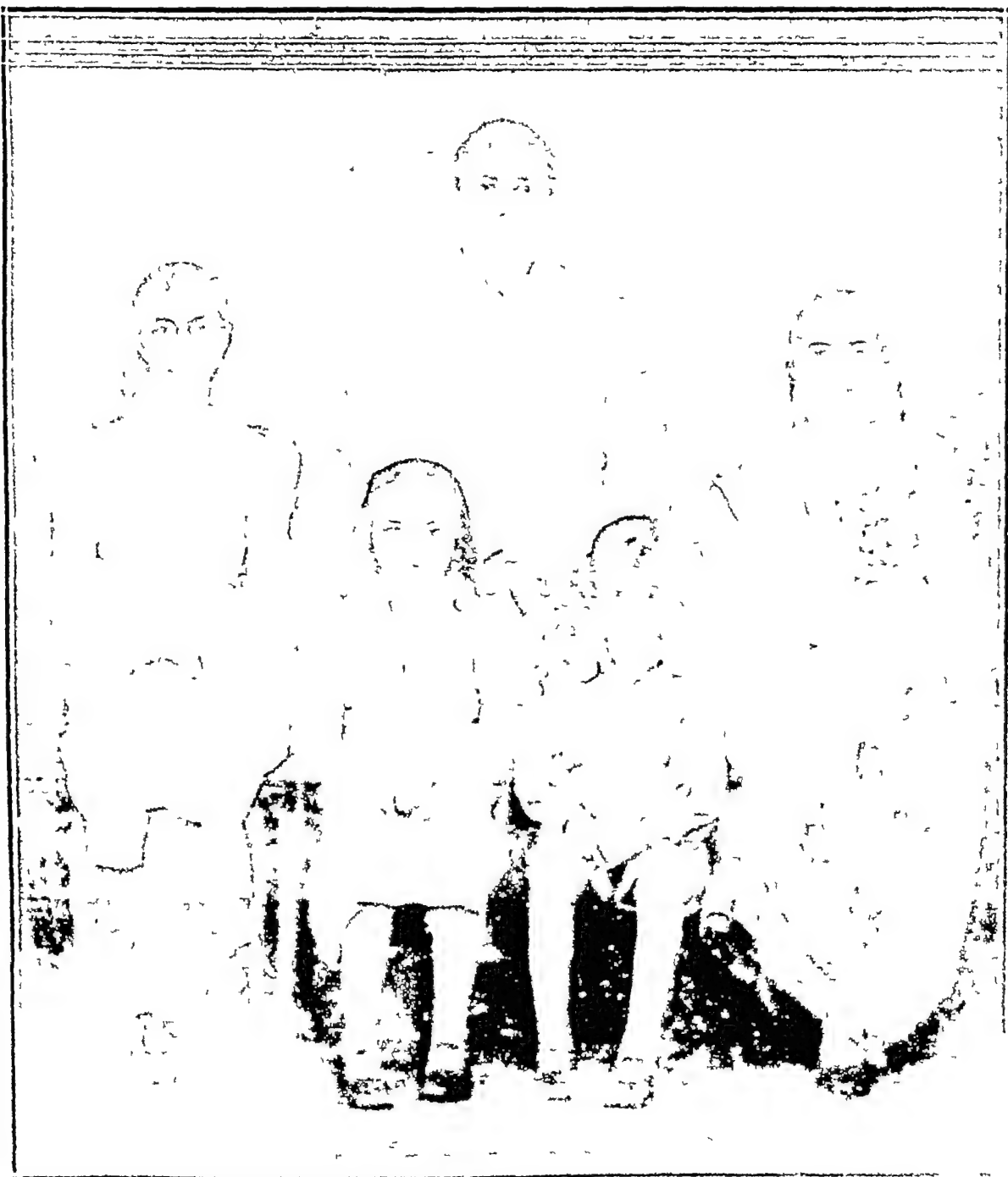
પ્રકરણ ૧૭ સું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

નિખાલસ હૃદયથી, નિર્ભયતા પૂર્વક, આત્મશુદ્ધિને અર્થે જીવનની પ્રત્યેક ઘટના પ્રકટ કરનાર મારી હજારો માઈલની અને હિંદુસ્તાનના લગભગ અનેક દેશોની મુસાફરીમાં જે ટ્રાઈ મહાનુભાવ મળ્યો હોય તો તે આ એકજ. અને તે ભાઈ એદલ નસરવાનજી ખરાસ.

અને તેટલજ માટે કરાચીની સાડાત્રણ લાખ, માણસની વસ્તીમાં આ ટ્રાઈ પ્રસિદ્ધ પુરુષ, કાર્યકર્તા, ભાષણો ઝાડનાર કે લાખો ગુપિયાની સખાવતો કરી નામચીન થયેલ ગૃહસ્થ નહિ હોવા છતાં, હું એમને કરાચીની વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓમાં ઉચ્ચ સ્થાન આપું છું.

સંસારમાં દાનવીરો જે ઘણા છે, ને વક્તાઓ જે ઘણા છે. અને સૌ ટ્રાઈ છે, પણ અભાવ છે સાચા નિખાલસ હૃદયવાળાનો; અભાવ છે નિસ્વાર્થ પૂર્વક બીજાની સેવા કરનારાઓનો. ભાઈ ખરાસમાં મેં આ ગુણો જોયા છે, પ્રત્યક્ષ જોયા છે, અનુભવ્યા છે,

ભાઈ એદલ નસરવાનજી ખરાસ, હુટુંબ સાથે

અને તેથી ' બહુરતના વસુધરા ' કહેવાય છે, તે ખોટું નથી, એની ખાતરી થાય છે

પારસી હોવા છતાં, લગભગ દશ વર્ષથી તેમનો જીવનપદ્ધતિ થયો છે. માસ-મચ્છી-છંડા અને દારૂ બધું જે છોડ્યું છે. અમારા પરિચયમાં આગળ પછી તેમના પત્ની અને તેમના બહેન પણ તે આદારથી મુક્ત થયા છે આજે આખું જે કુટુંબ બિલકુલ સાદાઈ અને નિર્દોષ આદાર પાણીથી પોતાની જીવનયાત્રા ચલાવી રહ્યાં છે જ્યાં લગભગ આખી જે સમાજ માસાહારી હોય, એની વચમાં નિર્દોષ ખાન-પાનથી રહેવામાં આ કુટુંબને કટલી અડચણો આવતી હશે, એ સમજી શકાય તેમ છે પરંતુ, ખરાસ સમજે છે, ને માને છે કે 'સંસારમાં કોઈ પણ વસ્તુ અશક્ય નથી. પ્રયત્ન કરતાં કરતાં સૌ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, આત્મ વિશ્વાસ જોઈએ'

ભાઈ ખરાસ અને તેમના પત્ની પીલુબેન એક આદર્શ ગૃહસ્થ જીવન જીવી રહ્યાં છે પોતાના ધર્મમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધાળુ છે અને ગુણનાં પૂજારી છે. જ્યાં જ્યાં ગુણ દેખે છે ત્યાં ખૂંકે છે. 'ઉપદેશ જીવનમાં ઉતારવા માટે હોય છે, ખાલી સાંભળવા માટે નથી હોતો' એ એમનો સિદ્ધાંત છે. કોઈપણ દુખી જીવને જોઈ પોતાથી બની શકતી સહાયતા કરવા તેઓ તૈયાર રહે છે. તેમની ઉચ્ચ ભાવનાઓ અને પવિત્ર જીવનની અસર તેમના બેન બચ્ચુબેન અને તેમના બાળકો ઉપર પણ પડી રહી છે. જ્યારથી અમારો પરિચય થયો છે, ત્યારથી ભાઈ ખરાસ અને તેમનાં પત્ની બેન પીલુબેન અમારી-સાધુઓની નિસ્વાર્થતા પૂર્વક તન, મન, ધનથી જે સેવા કરી રહ્યા છે, એ ગમે તેવા ભક્તોને પણ મુગ્ધ કર્યા વિના નથી રહેતી. કટલી કોપી ખાનદાની !

કરાચીની તમામ નાની મોટી ઝોરીઓ, પેટીઓ અને બેકામાં કરાચીના આ શિક્ષાપ્રેમી ભાઈને ત્યાં શિક્ષક એમ બી દલાલ મેળવેલા સુવંદામાંના કોઈને કોઈ વસ્તુ મળવાનો. ગુજરાતી, સિંધી, પંજાબી, મરાઠી તમામ કોમના સુવંદા તેમને ત્યાંની કાલેજમાં જળવાયેલા છે. એવું કહેવાય છે કે આ આખી પચ્ચેની પ્રજામાં આ ભાઈનું નામ અત્યંત ઉચ્ચાર્ય છે.

પ્રકરણ ૧૭ મુ
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

નવી નવી સંસ્થાઓ સ્થાપવામાં તેઓ આખા કરાચીમાં અગ્નેડ છે. ગુજરાતી કોઓપરેટીવ બેંક અને સિધ ન્યુસપેપર્સ લી. ના તેઓ યોજક છે. 'શારદા મંદિર' ને શરુઆતમાં પાણી પાછ ઉછેરનાર, પ્રથમથીજ પોતાની કોલેજનું મકાન મફત વાપરવા આપી અપનાવનાર તેઓ છે. કરાચીની 'મીશન સ્કૂલ'માં ઉઠેલા અગડાને અગે હિંદુ બાળકો અને શિક્ષકો સ્વડી પડતા, તેમને માટે તદ્દન નવીન "યુનીયન હાઇસ્કૂલ" પોતે જાતે તેનું ખર્ચ વગેરેનું જોખમ ઉઠાવી સ્થાપી કામ ચલાઉ પોતાની કોલેજમાં તેને શરુ કરી દધ પાછળથી જુદા જુદા મકાનોમાં તેને લઇ જવામાં આવી. આ સરથા સ્થાપી, એટલુંજ નહિ પણ તેમાં પ્રિન્સીપલ તરીકે રહી આ 'હાઇસ્કૂલ' ને આગળ ધપાવી, આ સ્કૂલ આજે કરાચીમાં અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે. આ શાળા, એજ આજે શેઠ હરિભાઈ પ્રાગળ કારીઆ સ્કૂલના નામે પ્રસિદ્ધ છે.

તેઓ અગ્રેજ કોળવણીથી વિભૂષિત થએલા છે, છતાં ખીન્નઓની જેમ તેના પ્રવાહમાં તણાયેલા નથી.

પ્રકરણ ૧૭ મું.
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

અમે તેવા ઓળખીતા કે અજાણ્યાને પણ મદદ કરવામાં, કોઇ સરથા કે સલાના સચાલકોને સહકાર આપવામાં, ફડ કાળામાં સહાય કરવામાં તેમજ ગુજરાતી પ્રજાની ઉન્નતિના કાષ્ઠપણ કાર્યમાં તેઓ રસપૂર્વક લાગ લે છે. ઘણીએ જાણીતી સરથાના તેઓ પ્રમુખ છે. આ જમાનામાં જેને ધાધલીઆ કહેવામાં આવે છે, તેવા તે નથી, એટલે કે તેઓ ફક્ત કામ કરી જાણે છે, ફરજ બજાવી જાણે છે અને છતાં એ બધાથી પાછા અલિપ્ત રહી જાણે છે, એ એમના જીવનની ખૂબી છે.

તેઓ સ્ત્રીકોળવણી ને બાળકોળવણીના મ્હોટા હિમાયતી અને પ્રચારક છે. બાળકોને માટે ફેટલાં ય પુસ્તકો તેમણે લખ્યાં છે વર્તમાનપત્રની દુનિયામાં કરાચીના તમામ પત્રોમાં તેઓ અવાર-નવાર સમાજ, ઉદ્યોગ, હુન્નર અને વિજ્ઞાન ઉપર લેખો દ્વારા જનસમાજને કુળવે છે. આમ અનેકવિધ પ્રવૃત્તિના તેઓ પ્રવર્તક છે.

સેવાભાવી ડોક્ટરો

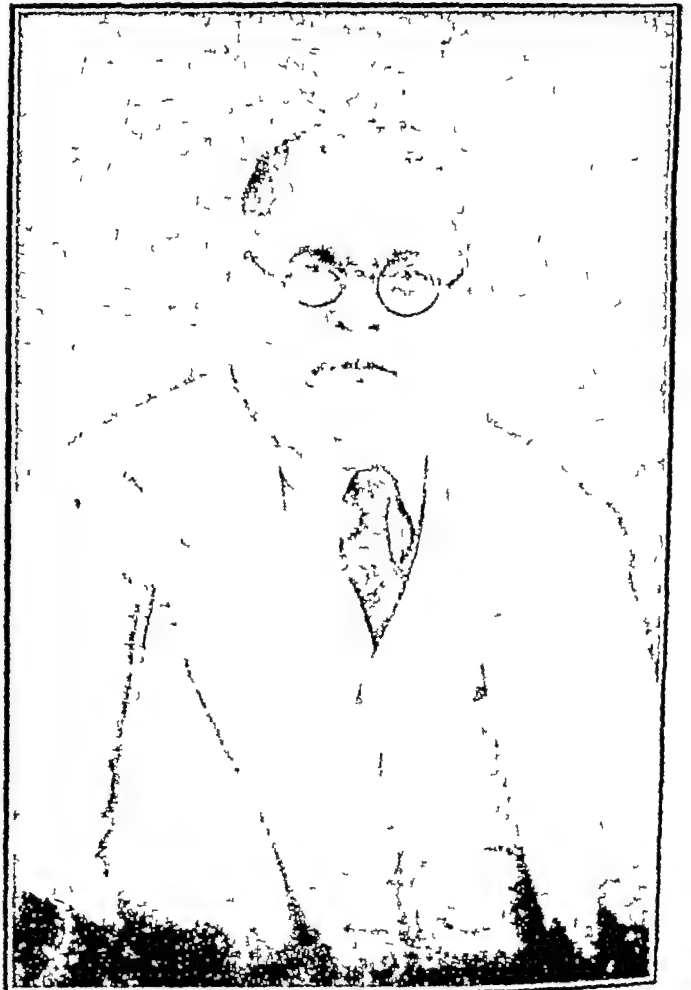
ડૉ ન્યાલચંદ્ર રામચંદ્ર દેસી

ડૉ ગેમ. કે પટેલ

ડૉ પુરુષોત્તમ ત્રિપાઠી

ડૉ વિશ્વનાથ પાર્થીલ

જ્યારે લોકોને સ્વદેશીમંત્ર લખાવવાની જરૂર પડતી હતી, તેવા સમયમા ઇ. સ. ૧૯૨૩માં તેમણે ખૂદ કરાચીમા ‘સ્વદેશી પ્રદર્શન’ પોતાના બળે ખોદ્યું હતું અને તે બાબતમા સ્વદેશોદ્ધારમા પોતે અમુક ખોટ ખાઈને પણ સેવા આપી હતી.

તેઓ હિસાબીખાતામાં એકાઉન્ટન્ટ તરીકે, ઓડિટર તરીકે પ્રસિધ્ધ છે. ઘણી યે સરથાઓમા તેમણે મફત કાર્ય કરી સંસ્થાઓને હજારોની મદદ કરેલી છે. કહેવાય છે કે તેઓ કાયદાની ઝીણામાં ઝીણી શુંય ખોળી કાઢી શકે છે

તેમનો શાંત સ્વભાવ, હમેશા પ્રસન્ન વદન, ગંભીર ચહેરો, ઉચ્ચ કંઠ, ભવ્ય કપાળ અને મીઠી વાણી દ્રાષ્ટાણુ મળનારું ધ્યાન ખેંચ્યા વિના નથી રહેતું.

હું આ પ્રકરણના પ્રારંભમાં કહી ગયો છું તેમ, લિન્ન લિન્ન વિશિષ્ટતાઓ રાખનારી અનેક વ્યક્તિઓ અન્ય વ્યક્તિઓ કરાચીમા હશે—છે, તેમાં મારા ઘણા પરિચયમાં આવનારી વ્યક્તિઓ પણ કંઈ ઓછી નથી તેઓમાંની ખાસ ખાસ વ્યક્તિઓ આ પણ છે

પ્રકરણ ૧૭ મુ
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

સનાતન ધર્મનું કટ્ટર અભિમાન રાખનાર અને કરાચીની દરેક પ્રવૃત્તિમા ભાગ લેનાર, શ્રીમન્ત અને વ્યોમજ્ઞ છતાં સારી વક્તૃત્વ શક્તિ ધરાવનાર પરમચક્ષાણુ, સાધુભક્ત સિધિ શુદ્ધચ ઝાંડ લોકામલ્લ એવારામ; એક વખતના કરાચીના મેયર, ગંભીર ત્રિયાગ્ન અને સાધુ સંતોના ભક્ત શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એવાની, ‘નવચેતન’ ‘શાન્તા’ અને એવા અનેક પત્રોમાં દેશના આર્થિક પ્રશ્નોને સ્પષ્ટ રીતે ઠણુનાર, ઉચ્ચ ક્રાંતીના લેખો લખનાર, સરસ્વતી અને વદની બન્નેને સાથે વસાવનાર કુશરૂપી ધર્મમી સપટ: સિંધ નેરા મુલકમા જન્મવા પનાં સંસ્કૃતનું અસાધારણ જ્ઞાન ધરાવનાર તદ્દનિષ્ઠ વિદ્વાન પ. ધર્મદેવ નેટલી, પ્રબુતત્વનો પ્રચાર કરવા માટે અને સર્વધર્મને સમન્વય કરવા માટે રાત-દિવસ પ્રયત્ન કરી રહેલ, ઉદાર વિચારના અને અનેક મન્યાના લેખ શ્રીયુત જગદીશવરમ ચાગાઈ, આરિ માટે મારો પ્રેમ ધરાવનાર અને શિક્ષા માટે તેમજ પોતાના મોંઘા

હજારો રૂપિયાની સખાવતો કરનાર શ્રીમાન શેઠ મનુભાઈ જ્ઞેશી, વ્યાપારી લાઇનમાં ગમે તેવા આટીધુડીવાળા કારડા ઉઠેલનાર અને પોતાની બાહોશી, પ્રભાવકતા અને તટસ્થતાથી યુવાનો અને વૃદ્ધોમા માનીતા શેઠ છોટાલાલ ખેતશી, ખેતે મુસલમાન હોવા છતાં વિચાર-માં ઉદાર અને સ્વભાવમાં મળતાવડા કરાચીના માજી મેયર ભાઈ હાતીમ અલવી; કાઠપણ જાહેર પ્રવૃત્તિમા તન-મન-ધનથી પોતાનો સાથ આપવા તૈયાર રહેનાર શેઠ હરિદાસ લાલજી; કાગ્રેસ પ્રવૃત્તિમા પોતાના સમયનો અને શક્તિનો ભોગ આપનાર કાગ્રેસ કમીટીના સેક્રેટરી ડા. ત્રીપાડી; મ્યુનિસીપાલીટીના કેળવણી ખાતામા ડાયરેક્ટરનો હોદ્દો ભોગવતા, સિંધના ઇતિહાસ ભૂગોળના રચયિતા શિક્ષાપ્રેમી શ્રી લાગૂ સાહેબ; પારસીઓનાં અનેક પરોપકારી ફરોના સેક્રેટરી તરીકે સેવા કરતા, દરેક ધર્મના વિદ્વાનોને મળવામા ઉત્સુક શ્રીયુત ભાઈ પેશોતન વાણિયા; શિક્ષક તરીકેનું કામ કરી રહેલા હોવા છતાં પોતાના ખચતા સમયમા જુદા જુદા ધર્મની જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓમા રસ લેતા અને સાહિત્ય પ્રવૃત્તિમા મશગૂલ રહેનાર તેમજ 'અભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ'ના આત્મા સમા ભાઈ નરીમાન ગોળવાળા; વયોવૃદ્ધ હોવા છતાં 'પારસી સસાર' જેવા અર્ધસાપ્તાહિક પત્રદાર પારસીઓ અને આમ જનતામા નવચેતન રેડનાર 'પારસી સસાર' ના એડીટર શ્રીયુત ફીરોજશાહ દસ્તુર સાહેબ; 'સિંધસેવક' ના અધિપતિ ભાઈ ભદ્રશંકર ભટ્ટ, 'હિનેચ્છુ' ના અધિપતિ સિદ્ધહરત લેખક શ્રી હરિલાલ ઠાકર; 'શારદા મંદિર' ના આત્મા-સમાન શ્રી મનસુખ-લાલ જોખનપુત્રા; શોર્ટહેન્ડ નહિ જાણવા છતાં, ગમે તેવા વ્યાખ્યાનોનો અક્ષરે અક્ષર રિપોર્ટ લેવામાં સિદ્ધહરત લેખક અને 'પારસી સસાર'ના સખ એડીટર ભાઈ ઠાકરશી મેઘજી કાકારી, ગુપ્તદાનેશ્વરી તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા શાન્તિપ્રિય શેઠ ભગવાનલાલ રણુછોડાસ; અર્ધા રાત્રે પાણુ બારણાં ખખડાવતાં ગમે તેવા ગરીબને ત્યાં પણુ પહોંચી જવામા અને શ્રીના કે દવાના પૈસાની જરાપણુ દરકાર કર્યા સિવાય ગમે તેવાની સેવા કરવા માટે તૈયાર રહેનાર, અને જીવદયા પ્રચારની ધગશ ધરાવનાર ડા. ન્યાલચંદ ગમજી દોશી, ગમે તેવા પરોપકારી કાર્યમાં જરા પણુ આના કાતી સિવાય દિલની ખુશીથીજ દાન કરનાર, સાધુભક્ત ગેઠ લાધા-ભાઈ (વીરમ લધાવાળા), આસનો અને પ્રાણાયામની ગાંઝીય પદ્ધતિથી જુદી જુદી કરસરતો વડે અસાધ્ય ગેગો મટાડવાની અસાધારણ કુશળતા ધરાવનાર અને 'દિગ ઝોઝ દિગિઝલ કલચર'

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

કરાચીના પ્રસિદ્ધ પ્રાણાચાર્યો

પ્રાણાચાર્ય, વૈદ્યરત્ન શ્રી સુખરામદાસલ

યશરવી વૈદ્યરત્ન શ્રી નવદાસ ડાબી

તરીકે પ્રસિદ્ધ ભાઈ ભૂપતરાય મો દવે, સારા હિદુગ્તાનમાં 'ટેનીસ એમ્પીયન' તરીકે પ્રસિદ્ધ અને સેક્રેડો કપ તથા ધનામો મેળવનાર એન મેહરુમેન દુઆસ. આર્યસમાજમાં ખૂબ પ્રસિદ્ધ અને ઉદારચરિત પ. લોકનાથ, દેશ અને જીવદયાની સેવામાં સારો ભોગ આપનાર પ્રો. તારાચંદ્ર ગંગુલી વિગેરે એવી એવી સંખ્યાબધ વિભૂતિઓ ફગવ્યાના આગણે છે કે જેઓની કાર્યદક્ષતાથી, જેઓની સેવાથી, જેઓની ઉદારતાથી અને જેઓની હયાતિથી ફગવ્યા શોભી રહ્યું છે, અને જેમના વિશિષ્ટ ગુણો માટે કોઈને પણ માન ઉત્પન્ન થયા વિના નથી રહેતું આવા મદાનુભાવોમાં ડૉ. વિશ્વનાથ પાટીલ (મદા), આખની અસાધારણ કુશળતા ધરાવનાર ડૉ. અમંદેસરિયા; આયુર્વેદના અસાધારણ વિદ્વાન વૈદ્યરાજ નવલકરભાઈ અને મ્યુનિસીપાલિટી તેમજ ધારાસભાના મેમ્બર ડૉ. પાપટલાલ; હોમીઓપેથીક ડૉ. થાગની; વયોવૃદ્ધ અને યશનામી વૈદ્યરાજ સુખરમાદાસ વિગેરેનો પણ સમાવેશ થાય છે.

૬

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

હિંદુસ્તાનના મુખ્ય મુખ્ય શહેરોની અપેક્ષાએ જેમ કરાચીનું સ્થાન છે, તેમ હિંદુસ્તાનના મુખ્ય મુખ્ય જૈનસંઘોમાં કરાચીના જૈનસંઘનું પણ એક સ્થાન ગણી શકાય. ખીજા શહેરોની માફક અહિં પણ જુદા જુદા પ્રાન્તો અને દેશોમાથી આવી વસેલા જૈનોની લગભગ ૩૫૦૦ માણસોની વસ્તી છે; જેમા ગુજરાતી, કાઠીયાવાડી, કચ્છી અને મારવાડી—એમ દેશોના નામે ઓળખાતા ચાર વર્ગોનો સમાવેશ થાય છે.

એ વાત એક પ્રકરણમા કહેવામાં આવી છે કે કરાચીમા ગુજરાતીઓનું આગમન લગભગ સવાસો વર્ષથી થયેલું છે. ત્યારે જૈનો ક્યારે આવ્યા, એ પણ જાણવું જરૂરી છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

આમ તો “ જૈનદષ્ટિએ જુનું સિધ ” એ પ્રકરણમાં સિધમા પહેલા હજારોની સખ્યામા જૈનોની વસ્તી જૈનો ક્યારે આવ્યા ? હતી, સેકડો મંદિરો હતાં અને જૈનધર્મની પૂરી જાહેજલાલી હતી, એ વાત બતાવવામાં આવી છે. કહેવાય છે કે એક વખતે નગરકામા પણ જૈનોની બહુ મોટી વસ્તી હતી. અત્યારે ત્યાં એક પણ ઘર જૈનનું નથી, પણ “ ભાવડાનો વાસ ” નામનો મહોલ્લો છે, કે જે ‘ ભાવડા ’ જૈનોને જ કહેવામાં આવતા હતા. અત્યારે પણ પંજાબમા જૈનોને ‘ ભાવડા ’ જ કહે છે. હાલામાં જૈનોની વસ્તી છે, તે લગભગ ત્રણસો વર્ષથી જેસલમેર, પાલી વિગેરેથી આવી વસેલા છે. ઉમરકોટમાં પણ જૈનો હતા. અત્યારે ત્યાં દસ બાર ઘર છે.

અમારો ઉદ્દેશ અહિં કરાચી સંબંધી છે. કરાચીમા જૈનો ક્યારે આવ્યા ? એ જાણવું જરૂરનું છે.

બહુ તપાસની અંતે માલૂમ પડે છે કે જૈનોનું આગમન કરાચીમાં ન્યારથી અગ્રેજો આવ્યા ત્યારથી થયું છે. કહેવાય છે કે પાટણના શેઠ લીલાચંદ્ર ચાવાળા સૌથી પહેલાં અગ્રેજોની સાથે આવ્યા હતા. આ સમય છે લગભગ ઇ. સ. ૧૮૪૦ નો. (વિ. સ. ૧૮૯૬) જેને આજે સો વર્ષ થાય છે.

તે પછી ઇ. સ. ૧૮૫૧ એટલે વિ. સં. ૧૯૦૭ની લગલગમાં ખેતાવાળા કચ્છી લાઇઓ અને સાયલાથી કાળા ગલા, ખાવા અમર ચદ, શેઠ પાનાચંદ માવજી, અમદાવાદના શેઠ જમનાદાસ મુલતાની અને ઉવારસદના શેઠ ઉમેદચંદ મોતીચંદ વિગેરે આવ્યા. આજ અરસામા મારવાડના પાલી ગામથી શેઠ નવલમલજી ગુમાનમલજી વિગેરે મારવાડીઓની પણ આવક શરુ થઇ. આવીજ રીતે સ્થાનિકવાસી શેઠ ડમર નીમજી, ત્રિકમ કાળુ અને કચ્છીઓમા પ્રાગજી પાનાચંદ વિગેરે પણ આવેલા. કહેવાય છે કે આ બધા કુશળ સાહસિક વ્યાપારીઓ હતા. આમાં અમદાવાદના શેઠ ત્રેમાલાઇ હેમાલાઇનુ નામ પણ ઉમેરાય છે. એમ પણ કહેવાય છે કે અમદાવાદના આ નગરશેઠનો હનરો વાર જમીનનો પ્લોટ કરાચીની ભૂમિમાં હરતી ધરાવે છે અને તેને મેળવવા માટે તેમના તરફથી પ્રયત્ન થઇ રહ્યો છે.

ઉપરના ગૃહસ્થો પૈકી ખેતાવાળા કચ્છીલાઇઓના કુટુંબમાં શ્રીયુત ખુશાલલાઇ વસ્તાચંદ અને તેમના લાઇ શેઠ ગાંગજીલાઇ તેજપાળ વિગેરે અત્યારે મૌજૂદ છે. કાળા ગલાના કુટુંબમાં શેઠ ખેતસીલાઇ, શેઠ ભૂદરજીલાઇ, લાઇ ચતુર્ભૂજ અને લાઇ શાંતિલાલ મૌજૂદ છે. ખાવા અમરચંદમા કોઇ હયાત છે કે નહિ તે જણાય નથી. શેઠ પાનાચંદ માવજીમાં શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ છે. મારવાડી ગૃહસ્થોમાં શેઠ નવમલજીના કુટુંબમાં ભગવાનદાસના પુત્ર શેઠ હાકમચંદજી હાલ હાલામાં રહે છે. શેઠ ડમર નીમજીના કુટુંબમાં શિવલાલલાઇ હયાત છે અને ત્રિકમ કાળુના કુટુંબમાં ધનજીલાઇના પુત્ર લાઇ માણેકલાલ છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
તેનોનું સ્થાન

કહેવાય છે કે-ગુજરાતી લોકો પહેલાં સોલંકર બનવા રહેતા. તે કાળા ગલાવાળા અને મારવાડી લોકો સદરમાં પાંજરાપોળ. રહેતા; ત્યારે કચ્છી લાઇઓ રણછોડલાઇનામાં રહેતા એક હકિકત એ પણ મળે છે કે અન્દરોડ ઉપર હાખરકુલ સદામે, સદરમાં રહેતા તે ખાવા અમરચંદ, તે કાળા ગલા અને તે જમનાદાસના સ્તુત્ય પ્રયાસથી પાંજરાપોળ સ્થાપન કરાવેલી. આ પાંજરાપોળનો નિર્વાહ માન સોલંકર બન્યા અને સદરમાં રહેતા બાપાદિગે દારા યતો હતો. કેટલાક વર્ષો પછી તે કાળા ગલા અને પાંજરાપોળ શેઠ આનંદજી ખેંગાર, શેઠ માણેકજી પાનાચંદ

— — — — —

.

,

દ્વારા થતો હતો. વિ. સં. ૧૯૫૮માં તે મૂર્તિઓને સોલ્જર બજારમાંથી નવા મંદિરમાં લાવી પરોણા દાખલ રાખી અને સં. ૧૯૬૧ના મહા મુદ્દિ પ ના દિવસે આ નવા મંદિરમાં ચાર મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. પ્રતિષ્ઠાના ખર્ચમાં શેઠ કાળા ગલા, ભગવાનદાસજી નવલમલજી, ખેતાવાળા ને શેઠ કાનજી પોપટનો મુખ્ય હિસ્સો હતો. મંદિરની બાજુમાં જ એક ન્હાનો ઉપાશ્રય પણ આ વખતે કરવામાં આવ્યો. આતું સંપૂર્ણ કામ ખેતાવાળા શેઠ વસ્તાલાઇ પંચાણે સંભાળ્યું હતું.

આ વખતે કરાચીમાં મૂર્તિપૂજક જૈનોના લગભગ બસો માણસો હતા. મંદિરની પ્રતિષ્ઠા એવી ટાઇ સારી થીમ થઇ છે કે તે પછી જૈનોની વસ્તી દિવસે દિવસે વધતીજ રહી, પૈસે ટકે પણ સુખી થતા ગયા અને સંગઠન પણ થતું ગયું.

મંદિરની શરુઆતથી જ શેઠ વસ્તાલાઇ પંચાણની આગેવાની નીચે સંઘનો વહિવટ ચાલતો હતો સંઘના આ વહિવટમાં શેઠ કાળા ગલા અને મારવાડી ગૃહસ્થ ભગવાનદાસ પણ સાથે હતા

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

તે વખતે મૂર્તિપૂજક સંઘમાં ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડી-આ ત્રણનો સમાવેશ થતો. એટલે કે ગ્વામી-સંગઠન વાત્સલ્ય આદિ સંઘના જમણમાં આ ત્રણ સાથે જમતા, ત્યારે ઝાલાવાડી અને હાલાઇ બાઈઓ, કે જેઓ મંદિરમાર્ગી હતા, તેઓ ગ્વામીવાત્સલ્ય આદિમાં સ્થાનકામી લાઇઓની સાથે જમતા. પોતે મંદિરમાર્ગી એટલે જમવા સિવાયનું પૂજપાઠ-પ્રતિષ્ઠાનું વિગેરે બધું ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડી-ઓની સાથે કરતા. ધીરે ધીરે મંદિરમાર્ગીઓની સંખ્યા વધતી ગઇ, રાષ્ટ્રોત્થાનમાં ખેડાનો સમુદાય થયો, એટલે ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડી અને કાઠીવાડી કે જેમાં હાલાઇ, ઝાલાવાડી અને ધાવાડીનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેઓનું પણ સંગઠન થયું, કે જે સંગઠન અત્યાર સુધી બગાવે ચાલ્યું આવ્યું છે.

કચ્છીની વતંસાન જૈનોની સંખ્યાનો વિસ્તાર કરીને તેા અગત્ય

કાઠિયાવાડી ભાઈઓની વસ્તી વધારે છે. તેઓની પ્રાન્તાલિમાન. અપેક્ષાએ કચ્છી, મારવાડી અને ગુજરાતીઓની સંખ્યા ઘણી ઓછી છે. પૈસે ટકે પણ કાઠિયા-વાડી ભાઈઓ સારા સુખી છે, એટલે થોડી સંખ્યા ધરાવનારા કચ્છી, મારવાડી અને ગુજરાતી ભાઈઓ કાઠિયાવાડી ભાઈઓની સાથે ભળીને રહે છે. આ કહેવાનો હેતુ એ છે કે કાઠિયાવાડી જૈનોની જે ખહેળા વસ્તી છે, તેઓ પોત પોતાને કાઠિયાવાડી તરીકે નહિં ઓળખાવતા 'હાલાઈ' અને 'ઝાલાવાડી' તરીકે ઓળખાવવાનું વધારે પસંદ કરે છે. એટલે દેશથી ઓળખાવવાના બદલે 'પ્રાન્ત'થી તેઓ વધારે ઓળખાવે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ જાણે જુદી જુદી કોમોનાજ પોતે ન હોય એવી અસર તેઓના દિલ ઉપર થઈ ગઈ છે, એટલે કચ્છી, ગુજરાતી, અને મારવાડી ભાઈઓ કે જેઓની સંખ્યા અલ્પ છે, તેઓ પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે હાલાઈ કે ઝાલાવાડીની સાથે ભળી જાય છે, બદલે 'ધોધારી' કે જેઓ કાઠિયાવાડીજ છે, તેઓની સંખ્યા પણ ઓછી હોવાના કારણે તેઓ પણ લઘુકોમની માફક સૌથી ભળીને રહે છે. કહેવાની મતલબ કે કરાચીના જૈનોમાં 'હાલાઈ' અને 'ઝાલાવાડી'ની સંખ્યા વધારે અને પૈસે ટકે સુખી એટલે તેઓની પ્રજાજાતા વધારે છે એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. છતાં તેઓ બન્ને જુદી કોમ કે જુદા દેશ વાસીઓની માફક હરિકાષ્ઠના અથવા વૈમનસ્યના રગથી રંગાએલા રહે છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

હાલાઈ અને ઝાલાવાડી ભાઈઓએ જાતીય જમણા તેમજ મરણ આદિ પ્રસંગોએ રનાનવિધિ, વિગેરે કરવાને માટે તેમજ લગ્નાદિ પ્રસંગોને માટે પોત પોતાની વાડીઓ (ધર્મશાળાઓ) બનાવી છે. વાડીઓ બન્ને બેગીજ હતી, છતાં વયમા એક દિવાલ ઉભી કરીને 'હાલાઈ' અને 'ઝાલાવાડી' તરીકેની જુદાઈનું પ્રમાણ પૂરું પાડ્યું છે

ખાસ ગુજરાતી ભાઈઓની વસ્તી જૈનોમાં બહુ ઓછી દેખાય છે. તેમાં ગેઠ યુનીલાલ ભૂલાલાઈ મુખ્ય ખાસ ગુજરાતીઓ છે. તેઓ ધર્મપ્રેમી છે. દિલના ભદ્રિક છે ને ઉદાર છે. તેઓ મંદિરમાળી છે સંવતનાં દરેક કાર્યોમાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લે છે. મેનેજીંગ

કમીટીના પણ મેમ્બર છે. અમારી મંડળીને સિંધમાં લાવવામાં તેમની પ્રેરણા ખાસ હોવાનું કહેવાય છે. અને તેઓ ઉદયપુર, કંગ-ચીના ઉપયુક્તશનમાં પણ આવ્યા હતા. આ સિવાય ભાઈ રતિલાલ ચંપાવાલા છે, તેઓના પિતા ડાહ્યાભાઈ મુલતાની બહુ પ્રસિદ્ધ અને મોટા વ્યાપારી હતા. આ બિગેર થોડાકજ ગુજગતી છે પાટણવાળા સંઘવી નગીનદાસ કર્મચંદની પેઠી પણ છે.

ધાર્મિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો કરાચીમાં મુખ્ય બે સંપ્રદાય દેખાય છે: મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનકવામી. ધાર્મિક દ્રિષ્ટા. મારવાડના આલોતગ તરફથી આવેલા ઢાઢ ઢાઢ 'તેરાપંથી' પણ દેખાય છે. સ્થાનકવામી અને મંદિરમાર્ગીના જે ભેદ છે, તે કાઠિયાવાડી અને કુચ્છી બન્નેમાં જ છે. કેટલાક ભાવસાર ભાઈઓ સ્થાનકવાસી અને ઢાઢ મંદિરમાર્ગી છે, પરંતુ તેઓ છે તો ધાયું કરીને કાઠિયાવાડીજ.

આ બન્ને કિસ્સાઓમાં પોતપોતાના ઉપાયો છે અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ જે જે ઉપયુક્ત સાધનો લેઈએ, તે તે કરી લીધા છે સૌ પોત-પોતાના સ્થાનોમાં ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે. ખુશી થવા જેવું એ છે કે સ્થાનકવામી અને મંદિરમાર્ગીમાં બીજા શહેરો કે ગામો જેવો આદિ કુસપ કે વેર નથી, બહુ સપ સાગે છે. સાધુઓ હોય તો એક બીજાને ત્યાં બ્યાખ્યાન આદિમાં જવા આવવામાં, તેમજ મદાવીજ જયન્તી કે એવા ધાર્મિક ઉત્સવો સાથે મળીને કરવામાં બરા પાયુ સકાય નથી ગમ્મતા. કેટલાક સ્થાનકવામી ભાઈઓ બહેનો તો નિયમિત મંદિરમાં દર્શન પણ કરે છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

આર્થિક સ્થિતિનો વિચાર કરતાં અહિંના જૈનો સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમાં હીક ગણી ગયાય મંદિરમાર્ગી આર્થિક સ્થિતિ કરતાં સ્થાનકવામી સંઘમાં બીજાનો વચાકે કહેવાય છે. તેમજ ઝાલાવાડી કરતાં વડાલા બરોમાં બીજાનો વધારે કહેવાય છે. કુચ્છી બાજુઓમાં ખતુ કેટલાક બીજાનો સમાવેશ કરતાં બદાવની દુનિયા કુચ્છીના જૈનો માટે જે કાળજી કરી રહે છે. તેથી 'બીજાના' નો અર્થ નથી જોવાતો.

કરાચીના જૈનોનો મોટો ભાગ નોકરી કે મંચમ પ્રકારની વ્યાપારી પદ્ધતિથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવનારો છે. દ્રવ્યની બહુલતાથી અત્યારના જમાનામાં જેમને 'શ્રીમન્ત' કહી શકાય એવા એની સંખ્યા ઓછી છે, અને તેમાં જે જેમને 'ગર્ભ-શ્રીમન્ત' કહીએ અથવા જેની 'શ્રીમન્તાઇ' જુના વખતથી ચાલી આવતી હોય, એવો શ્રીમન્ત તો મુશ્કેલીથી શોધ્યો જડે

આજે કરાચીમાં લગભગ સાડાત્રણથી ચાર હજાર જૈનોની વસ્તી હોવા છતાં, અને દસ લાખ, બે લાખ કે એક એક ખામીઓ લાખ જેટલી લક્ષ્મી ધરાવનારા 'લક્ષ્મીનદનો' હોવા છતાં પ્રાયઃ કોઇ પણ સામાજિક કે ધાર્મિક સ્થાથી મહોદ્દ કાર્ય કોઇ એક ગૃહસ્થે પોતાના તરફથી કર્યું હોય, એવું પ્રાયઃ જણાતું નથી. બહુ સમસ્ત સમાજે મળીને કર્યું હોય, એવું પણ નથી કરાચીના જૈનોમાં નથી કોઇ સેન્ટીમેન્ટલિયમ કે જ્યાં કોઇ રોગી કુટુંબ તબીબત સુધારવા માટે રહી શકે. નથી કોઇ ભોજનશાળા કે જ્યાં અકસ્માત્ સ્ટેશનથી ઉતરતો કોઇ જૈન બે-ચાર આના આપી શુદ્ધ ભોજન મેળવી શકે. નથી કોઇ જૈનધર્મશાળા કે જ્યાં રેલથી ઉતરતાંજ 'આ અમારી ધર્મશાળા છે' એમ સમજી પોતાનો ખીસ્તરો અને ટૂંક મૂકી શકે નથી કોઇ સસ્તા ભાડાની ચાલી કે જ્યાં પચ્ચીસ-ત્રીસ રૂપિયાના પગારમાં પોતાના પાચ સાત માણસના કુટુંબને નલાવવા માટે આકૂળ વ્યાઘ્રલ થનારો ગૃહસ્થ થોડા ખર્ચે પોતાના કુટુંબ સાથે વાસો કરી શકે. નથી કોઇ સ્વતંત્ર દવાખાતું કે જ્યાં કોઇ ગરીબ વિધવા બહેન પોતાના બહાલા એકના એક બચ્ચાની બિમારી વખતે ત્યાં જઈને દવા લઈ શકે. નથી કોઇ કોઓપરેટીવ હાઉસિંગ સોસાયટી અથવા ફેઝીટ સોસાયટી કે જે દ્વારા સાધારણ સ્થિતિના જૈનો રાહત પૂર્વક પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી શકે. નથી કોઇ સ્વતંત્ર હોષ્ટરૂલ અથવા પ્રાથમિક સ્કૂલ પણ કે જ્યાં જૈનો સ્વતંત્ર રીતે પોતાના બાળકોને વ્યવહારિક જ્ઞાનની સાથે ધાર્મિક જ્ઞાન પણ આપી શકે. આટલા આટલા 'શ્રીમન્તો' હોવા છતાં કરાચીના જૈન સમાજમાં સમાજસેવકોની એક પણ સાધન નથી દેખાતું. કરાચીમાં વસતી લગભગ બંધી જે કામોમાં થોડે ધણે અંગે પણ ઉપયુક્ત સાધનો છે. હુવાળા, ભાડીયા અને પાસ્ટી વિગેરે કેટલીક કામોએ તો કામના હિતનાં અનેક સાધનો ઉભા કરેલાં છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

જૈન સમાજમાં આ વસ્તુઓની બહુજા ખામી છે. એ ખામીઓ શું સૂચવે છે ? એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે. અહિં એવા પણ લક્ષ્મીન દત્તો છે, કે ‘ જેમની લક્ષ્મીનું પાછળ શું થશે ? ’ એની ચિન્તા એમના મિત્રો કરે છે, પરંતુ ઉપરની બાબતો સમજી ચિન્તા કે આશ્ચર્ય કરવા જેવું કંઈજ નથી લોકસ્વભાવનો, મનુષ્યપ્રકૃતિનો, માનસશાસ્ત્રનો અને કર્મશીલોસોશીતો જેમણે અભ્યાસ કર્યો છે, એમને કંઈ પણ આશ્ચર્ય કરવા જેવું નથી લાગતું. કર્મના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે અંતરાય કર્મનો પડો ચિરાયા વિના દાન દઈ શકાતું નથી. શક્તિ અગાધ હોવા છતાં ભોગાન્તરાયનો નાશ થયા વિના એ શક્તિ ભોગવાતી નથી. અને એજ કારણ છે કે આજે કરાચીનો જૈન પાછલા કેટલાક પુરુષને યાદ કરે છે કે જેમની ઉદારતા, સતત પરિશ્રમ, અને ધર્મની સાચી લાગણીના કારણે આજે સિધ્ધ જેવા મુલકમાં આટલા ધર્મનાં સ્થાનો અને કંઈક જાહોજલાલી દેખાય છે.

આને પણ કોઈ કોઈ મહાનુભાવ ગુપ્ત રીતે અથવા પ્રકટપણે લક્ષ્મીના સદ્વપયોગ કરી જાણના દર્શ-કરી જાણે છે. એમના વખાણ અને એમના કાર્યોની અનુમોદના જરૂર થાય છે.

કહેવાની મતલબ કે જ્યાંસુધી અતરાય કંઈ નહોતો નથી, ત્યાંસુધી દાન દેવાની વૃત્તિ બળવત થતી નથી. પછી ભલે ગમે તેટલી વડગી હોય તેથી એ શું ?

અદિના સમસ્ત જૈનસમાજમાં એક મોટી ખામી વખતે વખત
અમારી નજર રહામે તરી આવે છે.
એક વધુ ખામી અને તે છે 'દ્રાહ' પ્રભાવશાળી નેતાની
મહિમાથી અને અજ્ઞાનવાળી બન્ને પ્રમાણ
એવો 'દ્રાહ' બુદ્ધિ પ્રભાવશાળી નેતા નથી દેખાતો કે ત્યાં ત્યાં
દ્રાહ આવી પુટીતો પ્રદા ઉભા થાય, ત્યાં જ્યાં કદાચ ધર્મિક કે
આમાજિક મતનક્તું કાંઈ આવી પડે, ત્યાં જ્યાં તે વચમા આવી
યાવ્ય માર્ગ મટી રહેતો આવે, ત્યાં પ્રભાવશાળી નેતા, તેના ને
અજ્ઞાનવાળી બાકીના ને નજરા કાળે કાળે પે રહે, તે મહિ
મોને નહિ સ્વીકારે કદાચ નેતા કાળેનાં અને અજ્ઞાનવાળી પે રહે

પ્રકરણ ૧૮ મું
જોનોતું સ્થાન

કરાચીના જૈનોનો મોટો ભાગ નોકરી કે મધ્યમ પ્રકારની વ્યાપારી પદ્ધતિથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવનારો છે. દ્રવ્યની ખુલ્લતાથી અત્યારના જમાનામાં જેમને 'શ્રીમન્ત' કહી શકાય એવા એની સખ્યા ઓછી છે, અને તેમાં જે જેમને 'ગર્ભ-શ્રીમન્ત' કહીએ અથવા જેની 'શ્રીમન્તાઈ' જુના વખતથી ચાલી આવતી હોય, એવો શ્રીમન્ત તો મુશ્કેલીથી શોધ્યો જડે

આજે કરાચીમાં લગભગ સાડાત્રણથી ચાર હજાર જૈનોની વસતી હોવા છતાં, અને દસ લાખ, બે લાખ કે એક એક ખામીઓ લાખ જેટલી લક્ષ્મી ધરાવનારા 'લક્ષ્મીનદનો' હોવા છતાં પ્રાયઃ કોઈ પણ સામાજિક કે ધાર્મિક સ્થાથી મોટું કાર્ય કોઈ એક ગૃહસ્થે પોતાના તરફથી કર્યું હોય, એવું પ્રાયઃ જણાતું નથી. બહુ સમસ્ત સમાજે મળીને કર્યું હોય, એવું પણ નથી કરાચીના જૈનોમાં નથી કોઈ સેનીટરીયમ કે જ્યાં કોઈ રોગી કુટુંબ તબીબત સુધારવા માટે રહી શકે નથી કોઈ લોજનશાળા કે જ્યાં અકસ્માત રેલેશનથી ઉતરતો કોઈ જૈન બે-ચાર આના આપી શુદ્ધ લોજન મેળવી શકે નથી કોઈ જૈનધર્મશાળા કે જ્યાં રેલથી ઉતરતાજ 'આ અમારી ધર્મશાળા છે' એમ સમજી પોતાનો ખીસ્તરો અને ટૂંક મૂકી શકે નથી કોઈ સસ્તા ભાડાની ચાલી કે જ્યાં પચ્ચીસ-ત્રીસ રૂપિયાના પગારમાં પોતાના પાંચ સાત માણસના કુટુંબને નલાવવા માટે આકૂળ વ્યાકૂલ થનારો ગૃહસ્થ થોડા ખર્ચે પોતાના કુટુંબ સાથે વાસો કરી શકે. નથી કોઈ સ્વતંત્ર દવાખાનું કે જ્યાં કોઈ ગરીબ વિધવા બહેન પોતાના બહાલા એકના એક બચ્ચાની ખિમારી વખતે ત્યાં જઈને દવા લઈ શકે. નથી કોઈ કોઓપરેટીવ હાઉસીંગ સોસાયટી અથવા ફેડીટ સોસાયટી કે જે દારા સાધારણ સ્થિતિના જૈનો રાહત પૂર્વક પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી શકે નથી કોઈ સ્વતંત્ર હોમસ્કૂલ અથવા પ્રાથમિક સ્કૂલ પણ કે જ્યાં જૈનો સ્વતંત્ર રીતે પોતાના બાળકોને વ્યવહારિક જ્ઞાનની સાથે ધાર્મિક જ્ઞાન પાડી આપી શકે. આટલા આટલા 'શ્રીમન્તો' હોવા છતાં કરાચીના જૈન સમાજમાં સમાજોપયોગી એક પણ સાધન નથી દેખાતું. કરાચીમાં વસતી લગભગ અડધી જે દ્રામોમાં થોડે ઘણે અંગે પણ ઉપર્યુકત સાધનો છે. છુવાણા, ભાટીયા અને પારની વિગેરે ફેરફાર દ્રામોએ તો દ્રામના દિનનાં અનેક સાધનો ઉભા કરેલાં છે.

પ્રકરણ ૧૮ મુ
જૈનોનું સ્થાન

જૈન સમાજમાં આ વસ્તુઓની બહુજ ખામી છે એ ખામીઓ શું સૂચવે છે ? એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે. અહિં એવા પણ લક્ષ્મીનદનો છે, કે 'જેમની લક્ષ્મીનુ પાછળ શું થશે?' એની ચિન્તા એમના મિત્રો કરે છે, પરંતુ ઉપરની આગતો સખન્ધી ચિન્તા કે આશ્ચર્ય કરવા જેવું કંઈજ નથી લોકસ્વભાવનો, મનુષ્યપ્રકૃતિનો, માનસશાસ્ત્રનો અને કર્મશીલોસોશીનો જેમણે અભ્યાસ કર્યો છે, એમને કંઈ પણ આશ્ચર્ય કરવા જેવું નથી લાગતું. કર્મના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે અંતરાય કર્મનો પડદો ચિરાયા વિના દાન દઈ શકાતું નથી. શક્તિ અગાધ હોવા છતાં ભોગાન્તરાયનો નાશ થયા વિના એ શક્તિ ભોગવાતી નથી. અને એજ કારણ છે કે આજે કરાચીનો જૈન પાછલા કટલાક પુરુષને યાદ કરે છે કે જેમની ઉદારતા, સતત પરિશ્રમ, અને ધર્મની સાચી લાગણીના કારણે આજે સિંધ જેવા મુલકમાં આટલા ધર્મનાં સ્થાનો અને કંઈક જાહેજવાલી દેખાય છે.

આજે પણ કોઈ કોઈ મહાનુભાવ ગુપ્ત રીતે અથવા પ્રકટપણે લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી જાણના દર્શો-કરી જાણે છે. એમના વખાણ અને એમના કાર્યોની અનુમોદના જરૂર થાય છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

કહેવાની મતલબ કે જ્યાંસુધી અંતરાય કર્મ તૂટતો નથી, ત્યાંસુધી દાન દેવાની વૃત્તિ જાગ્રત થતી નથી. પછી ભલે ગમે તેટલી લક્ષ્મી હોય તેથી યે શુ ?

અહિંના સમસ્ત જૈનસમાજમાં 'એક મોટી ખામી વખતો વખત અમારી નજર સદામે તરી આવે છે. એક વધુ ખામી અને તે છે કોઈ પ્રભાવશાળી નેતાની મદિરમાર્ગી અને આનંદવાળી અને ઝગમગા એવો કોઈ યુગમાં પ્રભાવશાળી નેતા નથી દેખાતો કે ત્યાં ત્યાં કોઈ આવીપુટીનો પ્રગ્ન ઉભો થાય, ત્યાં ત્યાં કોઈ ધાર્મિક કે સામાજિક મનમોહન માર્ગ આવી પડે, ત્યાં ત્યાં તે વખતે આપણે ગોળ માર્ગ મળે તો જ જોઈએ કોઈ પ્રભાવશાળી નેતા તેમ જ જરૂરવાળી બાલકોના જે નજીક મરજે સ્થાય થાય તે જોઈએ જેના નામે આપણે કહેલી નેતા શ્રેયશીલ સ્વર્ગ માર્ગદર્શકો, જે

છતાં અત્યારના સમય પ્રમાણેના સમાજોપયોગી' ને ને સાધનોની ખામીઓ ઉપર બતાવવામાં આવી છે, તેમાંની ટાઇ ટાઇ ખામીની પૂર્તિ તો અત્યાર સુધીમા ક્યારની ચે થઇ ગઇ હત. મારી અલ્પ મતિ પ્રમાણે જે કે એવા એક બે પ્રભાવશાળી પુરુષો છે—જેવાય છે, કે તેઓ શહેરની બીજી જનતા માં પણ સારો પ્રભાવ નાખે છે, પરંતુ તેઓ કાં તો ધણે ભાગે બહાર રહે છે અથવા કંઈપણ કારણે તેઓ જૈનસમાજમાં પોતાની પ્રભાવકતાનો ઉપયોગ ઓછો કરે છે.

બેશક બન્ને સંઘોના વહિવટો આજકાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે કમી-ડીઓના બધારણથી ચાલે છે, પરંતુ કમીટી એટલે કમિટિ, અને તેમાં પણ વાણિયાશાહી કમીટી. કમીટીઓનાં બંધારણો હોવા છતાં ગૂંચવાએણું ટાકડું ઉકેલનાર અથવા કિચ્ચડમાં ખૂંચી ગએણું ગાકું બહાર કાઢનાર કોઇ પ્રભાવશાળી પુરુષ તો હોવોજ નેહએ. જુના સમયમા જુદા જુદા ગામોમાં સંઘોની જે વ્યવસ્થાઓ ચાલતી હતી, તેમાં આ વસ્તુની પ્રધાનતા હતી, પરંતુ આજના સ્વછદતાના જમાનામા આવો નેતા-પ્રભાવશાળી પુરુષ હોઇને ચે કરે શુ ? આજે કાણ કાનું માનવા તૈયાર છે ? એ પણ એક વસ્તુ તો છેજ. આ બધું ચે છતાં કરાચીના સમગ્ર જૈનસમાજનું કાર્ય—બન્ને કિસ્કાના જૈનોનું કાર્ય દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ પ્રમાણે ઠીક ઠીક ચાલી રહ્યું છે, એમ કહી શકાય અને ન્યારે ન્યારે જે કંઈ કાર્ય ઉપરિચિત થાય છે, એને ગમે તે રીતે પાર પાડી, જેમ સારું દેખાય, એમ કરવાની કોશિશ કરે છે.

કરાચીમાં લગભગ સાડાત્રણ હજાર જૈનોની વસ્તી છે, એ વાત પહેલા કહેવામાં આવી છે; પરંતુ તેમાં કરાચીના જાહેર જીવન જાહેર જીવનમાં આગળ પડતો ભાગ લેનારાઓની સંખ્યા આંશીના વેઢે ગણી શકાય, તેટલી પણ નથી દેખાતી. ધારાસભાની વાત તો દૂર રહી, રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાં ટાઇ પણ જૈન અગ્રકતો હોય એવું નથી દેખાતું. બેશક, અહિંની મ્યુનીસીપાલિટીમાં ભાઇ ખીમચંદ માણેકચંદ શાહ, મ્યુનીસીપાલિટીના કોર્પોરેટર તર્ગક આજ ટેટલાક વર્ગોથી છે, અને તેના લીધે તેમની લાગવગ પણ સારી છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિમાં ખાદી માત્ર પહેરીને રાષ્ટ્રપ્રેમ બતાવનારાઓની સંખ્યા જરૂર કંઈક દેખાય છે પણ કોંગ્રેસની પ્રવૃત્તિમાં સક્રિય ભાગ લેનારાઓ કાણ કાણ છે ? એ જાણી શકાતું નથી હા, શેઠ લાલચંદ પાનાચંદનાં ધર્મપત્ની માણેક જીવેન કોંગ્રેસ પ્રવૃત્તિમાં સારો ભાગ લે છે, એ સંતોષ આપનાર છે. તેઓ સત્યાગ્રહની લડતમાં જેલ પણ જઈ આવ્યાં છે. વયોવૃદ્ધા હોવા છતાં કાર્ય કરવામાં ખૂબ ખડતલ છે.

કરાચીના જૈનોનો મોટો ભાગ, લગભગ બધા એ કહીએ તો ચાલે, વ્યાપારી છે અને તેથી કરાચીની વ્યાપારી આલમમાં આગેવાનો ફટલાક ગૃહસ્થો જરૂર પ્રસિદ્ધ છે અહિંની બેકા અને એવા ખાતાઓમાં ડાયરેક્ટરો પણ જૈનો છે. ફટલાક શિક્ષિતો બેકા અને ખીજી ઓશીસોમાં નોકરીઓ પણ કરે છે.

અન્ને સમ્પ્રદાયોમાં જે જે મહાનુભાવો આગેવાનો છે, તેઓમાં શેઠ છોટાલાલ ખેતસી, શેઠ જયન્તીલાલ રવજી ઝવેરચંદ, શેઠ મોહનલાલ શાલીદાસ માળીયાવાળા, શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ, શેઠ ભગવાનલાલ રણછોડદાસ, શેઠ શિવલાલભાઈ ભાઈચંદ, શેઠ માણેકચંદ નાનજી ગાધી, શેઠ શંભુલાલભાઈ, શેઠ વેલજીભાઈ, શેઠ વેલજી પૂજા, શેઠ મોહનલાલ વાઘજી, શેઠ વાઘજી ગુજાબચંદ, શેઠ મોહનલાલ શાપુરવાળા, શેઠ શાન્તિલાલ છોટાલાલની કંપનીવાળા શેઠ મૂલજીભાઈ, શેઠ ભાઈચંદ ભાણુજી, શેઠ મગનલાલ ધરમશી, શ્રીયુત મણિલાલ લહેરાભાઈ મહેતા, ભાઈ ખીમચંદ માણેકચંદ શાહ, શેઠ ગાંગજીભાઈ તેજપાળ, શેઠ ચુનીલાલ ભૂલાભાઈ, ભાઈ સોમચંદ નેણશી, ભાઈ ખીમચંદ વોગ અને ડા. ન્યાલચંદ રામજી દોશી વિગેરે ફટલાક આગેવાનો છે કે-જેઓ વ્યાપારી આલમમાં જેમ પ્રસિદ્ધ છે, તેમ તેઓ ઓછે વત્તે અંગે શ્રીમંત અને કાર્યકર્તા હોઈ, પોતપોતાના સમ્પ્રદાયમાં ત્યારે ત્યારે દેવ, ગુરુ, ધર્મની ભક્તિનાં કાર્યો આવી પડે છે, ત્યારે યથાશક્તિ-વ્યાસ સમય તન, મન, ધનથી તે કાર્યોને પાર પાડવા અતની કાશિશ કરે છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

આવીજ રીતે અહિંના જૈનોમાં (અન્ને સમ્પ્રદાયમાં) ફટલાક મેવાભાવી ગુવકો પણ છે કે જેઓ ધાર્મિક હિમ્મતો, મેવાભાવી ગુવકો સામાજિક કાર્યો વ્યવસ્થા કરવામાં કે ગુરુભક્તિ આદિ ગેવાનાં કાર્યોમાં ખૂબ હિમ્મતથી ભાગ લે છે. તેઓમાં ભાઈ કુલચંદ વર્ધમાન વાસાનુવાળા, મણિલાલ કાર્તિકચંદ,

ચુનીલાલ ચતુર્ભુજ, શ્રીયુત માવજીભાઈ, ભાઈ તલકશી દવાવાળા, ભાઈ ભાગ્યંદ જેતશી, વીક્રમચંદ તુલસીદાસ, ભાઈલાલ રામચંદ, ખુશાલચંદ વસ્તાભાઈ, ખીમચંદ વેરા, પોપટલાલ પ્રાણજીવનદાસ, મહાવીર વિદ્યાલયના પ્રીન્સીપાલ મારતર મોતીચંદભાઈ, નરભેરામ નેમચંદ, ન્યાલયદ કુવાડિયા, જટાશંકર પોપટલાલ, મણિલાલ ગુલાબચંદ મણિલાલ વાઘજી, મણિલાલ ખાવીસી, ઠાકરશીભાઈ ડોહારી, પાનાચંદ ટોળીયા, જેતશી શાહ, ચતુર્ભુજ વેલશી, સુરચંદ ખુશાલચંદ, વાડીલાલ જગનલાલ ગાંધી, કુલચંદ દલાલ (જ્યોતિષી), શેઠ ખેગાર ભાઈ, મારતર મધાલાલ, જગજીવનદાસ ડોહારી અને ભાઈ હંસરાજ તેજપાલ વિગેરે અનેક ભાઈઓ છે કે, જેઓ, જેમ તન, મનથી દરેક કાર્યમાં પોતાની સેવા અર્પે છે તેમ, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ધનથી પણ લાભ ઉઠાવે છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જેનોનું સ્થાન

કેસરીની જહેનોમાં, જેમ બધે દેખાય છે તેમ, પુરુષો કરતાં, ધાર્મિક ક્રિયાકાંડ અને તપસ્યા આદિ તરફ અભિરુચી જહેનોની પ્રવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ વધારે દેખાય છે. અહિં જૈન જહેનોમાં પેસી ગએલી કુરુહીઓ અને ખોટા બહેમોને દૂર કરાવનાર જહેનોની ડોષ વ્યવસ્થિત સભા કે મંડળ નથી. જહેન સમજીજહેન છોટાલાલ જેતશી તેમજ જહેન માણેજહેન લાલચદ પાનાચદજેવી કેટલીક જહેનો સ્ત્રીસમાજના સુધાર માટે સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ સારી કરે છે; પરંતુ જૈન જહેનોના સુધાર માટે પણ ડોષ એવા મંડળની જરૂર છે.

જહેન સમજીજેન, શેઠ ભગવાનલાલભાઈનાં માતાજી મણિયા, જહેન માણેજહેન, શેઠ રવજી ઝવેરચંદના ધર્મપત્ની વાલીજહેન અને એવી અનેક વયોવૃદ્ધા સમજી અને ધર્મપ્રેમી જહેનો છે કે જેઓ મળીને કંઈક કરે તો જરૂર લાભ થાય.

બન્ને સંપ્રદાયોમાં ધાર્મિક પાઠશાળાઓ હોય, ધણી જહેનો ધર્મનો અભ્યાસ સારો કરે છે. થોડા વખતથી હુવરશાળા સ્થાપિત થઈ છે, તેમાં પણ ધણી જહેનોએ લાભ લીધો છે. ને હજી થઈ ચ્હી છે.

એક વાત વધારે ખુશી થવા જેવી છે. કરાચી, એ શહેર છે, સિંધી અને પારસી દામની કાશી વસ્તી છે. તે દામની ખહેનોમાં ફેશન ધણીજ આગળ વધી ગએલી છે. આવા શહેરમાં ને આવી વસ્તીની વચમાં રહેવા છતાં અમારી જૈન ખહેનોમાં એ ફેશનની અસર નથી થવા પામી, કદાચ કેઇ અસર હોય, તો પણ તે નહિં જેવીજ. કરાચીની જૈન ખહેનો પોતાના દેશ કાઠિયાવાડ, કચ્છ અને મારવાડની મર્યાદાને હજુ પણ જાળવી રહી છે, એ ખરેખર સદ્ભાગ્યની નિશાની છે. એવું કારણ કદાચ એ પણ હશે કે જૈન ખહેનો આજ કાલના અંગ્રેજ શિક્ષણથી બહુ દૂર રહી છે. ભાગ્યેજ કોઇ ખહેન મેટ્રીક સુધી ગએલી હશે. અંગ્રેજ શિક્ષણમાં આગળ વધેલી નહિ હોવા છતાં અમદાવાદ જેવા શહેરની વાત તો દૂર રહી, શહેરની નજીકના ગામોમાં ફેશને ક્યા ઝોછો દાટ વાળ્યો છે? જ્યારે કરાચી જેવા શહેરની ખહેનો એમાંથી બચી છે, એ ખરેખર ખુશી થવા જેવું છે.

એકંદર કરાચીની એંસી હજાર ગુજરાતીની વસ્તીમાં સાડાત્રણ હજારની સંખ્યા ધરાવનાર જૈનોનું સ્થાન વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમાં ઉચું ગણી શકાય.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

૬

ગત પ્રકરણમાં કરાચીના સમસ્ત જૈનોની-સ્થાનક વાસી અને મદિરમાર્ગીં અન્નેની-સ્થિતિનો સમુચ્ચય રીતે પરિચય અને કરાચીના જૈનોનું શું સ્થાન છે, એ બતાવવામા આવ્યું છે હવે તે અન્ને કિસ્કાના સંબંધમાં ખાસ ખાસ બાબતો બતાવવાનો યત્ન કરીશું.

સ્થાનકવાસી સંધમાં જૈન સખ્યા મંદિરમાર્ગીં કરતાં લગભગ દોઢી ગણાય છે, એટલે લગભગ બેહજાર સ્થા. સંધની સ્થિતિ. જેટલી સખ્યા કહી શકાય. જેમાં હાલાઈ ઝાલાવાઢી અને કચ્છી લાઇઓનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાન્ત કાઢીયાવાડના કેડલાક ભાવસાર લાઇઓ પણ સ્થાનકવાસી છે. કચ્છી અને ભાવસાર લાઇઓની સખ્યા ઓછી છે. આર્થિક દષ્ટિએ સ્થાનકવાસી સંધમાં મદિરમાર્ગીં સંધ કરતા શ્રીમન્તો વધારે ગણાય છે. એ વાત ગત પ્રકરણમાં બતાવી ચૂક્યો છું.

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંધ

સ્થાનકવાસી સંધમાં ઉપાશ્રય, કન્યાશાળા, પાઠશાળા અને લાય-
બ્રેરી છે. તેના વહિવટ સંધની મેનેજીંગ કમીટી કરે સંસ્થાઓ. છે. ખાસ કરીને પાઠશાળા, કન્યાશાળા ને લાયબ્રેરીની સંપૂર્ણ દેખરેખ લાઇ ખીમચંદ વોરા, કે જેઓ સંધની મેનેજીંગ કમીટીના પણ મેમ્બર છે, તેઓ કરે છે. લાઇ ખીમચંદ વોરા શિક્ષાના અને તેમા યે ધાર્મિક શિક્ષાના બહુ જ પ્રેમી અને ઉત્સાહી હોવાથી આ સંસ્થાને ઘણીજ સારી રીતે ચલાવી રહ્યા છે. વખતો વખત બાળક અને બાળિકાઓને અભ્યાસમાં ઉત્સાહ વધે એવા ઉપાયો કરતા જાય છે. અને કેવળ ગોખણપટ્ટીથી નહિ પરંતુ સમજૂતી કરી જૈનધર્મનું જ્ઞાન એ બાળક અને બાળિકાઓને થાય, એવા પ્રયત્ન કરે છે. પોને સંગીતના રોખી હોઇ, સંગીત અને એવું શિક્ષણ પણ બાળક બાળિકાઓને આપી અપાવી એમની ઉત્સાહવૃદ્ધિ કરે છે. વખતો વખત જલસાઓ ગોઠવે છે. અને બાળક-બાળિકાઓને સારાં ઇનામો અપાવવાની પણ ગોઠવાયુ કરે છે. અમારી સ્થિતિ દરમિયાન આવા અનેક જલસાઓ તેમજ ગોઠવ્યા હતા.

અહિંના સ્થાનકવાસી સંઘમાં એક પ્રવૃત્તિ ખાસ કરીને નોંધવા જેવી છે. સમાજમાં ધર્મના સંસ્કારો કાયમ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ રાખવાને માટે અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિને માટે કંઈને કંઈ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખવી, એ દરેક સમાજને માટે જરૂરી છે. દિગંબરોમાં સ્વાધ્યાયની પ્રવૃત્તિ એમના દરેક મંદિરની સાથે ચાલુ હોય છે. ગામનો કોઈ સારો જાણકાર ધર્મસ્થાનકમાં ખેસી હંમેશાં પ્રવચન કરે અને દર્શન કરવા આવનારા ત્યાં ખેસીને થોડું થોડું પણ શાસ્ત્ર શ્રવણ કરે. અહિંના સ્થાનકવાસી સંઘે પણ આ પ્રવૃત્તિ રાખી છે, એ ખરેખર ખુશી થવા જેવું છે. જો કે કરાચીમાં સાધુઓનું આગમન તો છેલ્લા પાંચેક વર્ષથી થયું છે, પરંતુ એમના ઉપાશ્રયમાં રોજ નિયમિત શ્રીયુત નારણભાઈ પ્રવચન કરે છે. અનેક ભાઈઓ બહેનો આ પ્રવચનનો લાભ લે છે. પ્રવચનની સાથે સાંભળવા આવનારા ભાઈઓ બહેનો સામયિક પણ કરે છે. જો કે ભાઈઓ કરતાં બહેનો વધારે લાભ લે છે, પણ તે તો સ્વાભાવિક છે, સાધુઓની ઉપસ્થિતિ હોય, ત્યારે સાધુ વ્યાખ્યાન કરે અને સાધુના અભાવમાં શ્રી નારણભાઈ ભાષાના ત્રણે નિયમિત રીતે વાંચી સંભળાવે છે આ નિમિત્તે સામાયિકનો લાભ ઉઠાવનારાઓની સંખ્યા પણ સારી થાય છે.

પ્રકરણ ૧૯ મુ
સ્થાનકવાસી સંઘ

એક પ્રકરણમાં મેં જતાજુ તેમ, સાધુઓને સિંધમાં લાવવાનો પ્રયત્ન કરાવ્યો તેમ જ મુનિપૂજક સંઘ લગભગ સાધુ વિહારનો યશ પચ્ચીસ વર્ષથી કરતો હતો. ઘણા ઘણા પ્રયત્ન કરવા છતાં તે યોગ જરૂરી ન પાડ્યા તે ન જ પાડ્યા તે દરમિયાનમાં સ્થાનકવાસી સંઘ જાગ્યો તેમાં ખાસ કરીને ડૉ. ન્યાલચંદ ગમણ દોશીએ આ બીડું જડાવ્યું. અને સં. ૧૯૬૦માં પંજાબથી વિદાર કરાવી શ્રીમાન્ કુલચંદ નામના સ્થાનકવાસી સાધુને કરાચીમાં લાવ્યા તેઓ એક ચતુર્માસ કરીને વિદાર કરી ગયા, પછી પ્રસિદ્ધ સ્થાનકવાસી આચાર્ય શ્રી જગદગ્ન લાલજી મિશ્ર શ્રીમાન્ ધાનીલાલજી ખીન્ન આદિ હાજરે. મારે આજ્યા અને એ એમાંસા કર્યા. આમ પાંચવિદાની સંપૂર્ણ સિંધમાં લાવવાનો યશ સ્થાનકવાસી સંઘે અને તેમાં ખાસ કરીને ડૉ. ન્યાલચંદ ગમણ દોશીએ લઈ લીધો છે.

છેલ્લાં સેંકડો વર્ષથી કોઈ પણ જૈનસાધુએ સિંધમાં આવવા હિંમત ધરેલી નહતી ? પરંતુ સિંધવાસી જૈનોના સદ્ભાગ્યે એક ધન્યક્ષણે શ્રી નાથુરામજી મહારાજના સંપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી કુલચંદ્રજી મહારાજે મહાવીરના પુનિત પગલે ચાલી લગભગ ૧૧૬૦ માઈલનો ઉઘ્રવિહાર કરી કરાચી પધારી અને સિંધનું ક્ષેત્ર ખુલ્લું કરી તેમનું નામ જૈન ઈતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે કોતરાવ્યું. તત્પરઆદ્ય પંડિતરત્ન આશુકવિ શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજ તથા મહાન તપસ્વી મુંદરલાલજી મહારાજ આદિ પણ નવ સાધુ કરાચી પધાર્યા અને શ્રી કુલચંદ્રજી મહારાજે ખોલેલું ક્ષેત્ર ખુલ્લું રાખ્યું.

“ આજી પુનિત ગર્વે સિંધના સદ્ભાગ્યે વિદ્વાતાની પ્રતિભૂતિ સમા વિદ્વાન મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ અત્રે પધાર્યા. સેંકડો માઇલના ઉઘ્રવિહાર કરી મારવાડ અને સિંધના ધખધખતા રેગીરયાનોના ખુદા પગે અને મસ્તકે વિહાર કરી આજે આ મહાન મુનિવરે સિંધમાં પધાર્યા છે. એ એમનો અપૂર્વ સ્વાર્થત્યાગ અને જગત્કલ્યાણની અદ્ભુત ભાવના-શક્તિ છે.

“ મહાન પુરુષોત્તમ જીવનમાત્ર મુખ્યત્વે જગત કલ્યાણની ભાવનામાં તદ્રૂપ સ્વરૂપે કેન્દ્રિત થયેલ હોય છે, અને જગજન્ત કલ્યાણ અર્થે તે કોઈ પણ પ્રકારના આત્મભોગને મોટો ગણતા નથી. જગત કલ્યાણની પ્રબળ ભાવનાશક્તિ એક ભાવનાગીલ વ્યક્તિને કેટલા પ્રબળ ઉત્સાહથી દર દર ખેંચી શકે છે, તેનો તાદૃશ્ય પુરાવો શ્રી વિદ્યાવિજયજીના ઉઘ્રવિહારમાથી વારંવાર સ્વરૂપે ઉપલબ્ધ થાય છે.

“ પરિશ્રિત દેશ નિત્યની વિહારભૂમિનું ક્ષેત્ર અને પરિશ્રિત શ્રાવક સમુદાયના સુસંગ વિનાના પ્રદેશમાં વિચરવાનું ખરેખર કઠીન હોય છે, આવા નિત્યના પરિશ્રિત અને ભક્તતા સક્રીણ પ્રદેશની મીમાનાં આવરણોને ભેટી શ્રી વિદ્યાવિજયજી તથા

પ્રકરણ ૧૮ મુ
સ્થાનકવાસી મંઘ

શ્રી જયન્તવિજયજી આદિ પાંચ મુનિવરે ઉગ્રવિહાર કરી અત્રે પધાર્યા છે. એ વસ્તુમાંજ એમની કલ્યાણ ભાવના પ્રદર્શિત થાય છે.

“શ્રી વિજ્ઞાવિજયજી મહારાજની વૈરાગ્ય પ્રત્યેની અભિરૂચિ તેમની તરુણાવસ્થામાંજ ઢળી હતી. એમણે અત્યંત તરુણાવસ્થામાં જ સંસાર-ત્યાગનું ભીષણ મત અંગીકાર કરેલું છે અને એમની બુદ્ધિ પ્રગલ્ભતા, એમની અનુપમ વૈરાગ્યવૃત્તિ અને અદ્ભુત ધર્મભાવનાએ એમની કીર્તિની સુવાસ ચોતરફ વિસ્તરેલી છે.

“એમના આંતરિક અને બાહ્ય જીવનમાં આદર્શ સદ્ભાવના અને કલ્યાણભર્યો આદર્શવાદ ભર્યો છે. એમના જીવનનું ધ્યેય જીવદયા જગ અને જન કલ્યાણની ભાવનામાં તન્મય થયું છે. અને જગ કલ્યાણના કાર્ય માટે જીવદયાના પ્રચાર માટે જીવનમંત્ર નિર્ણય કર્યો છે.

“એમની દષ્ટિ પણ એટલી વિશાળ છે કે સમાજ માટે એમને એકજ સ્વરૂપે પ્રવર્તતી પ્રેમ લાગણી હોય. ‘આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ’નો જીવનમંત્ર જૈન શાસનમાંથી સંપૂર્ણ સ્વરૂપે તાદરસ થાય છે. અને વિદ્યાવિજયજી મહારાજનો જીવનમંત્ર પણ એજ છે,

“શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજે એમના અન્નંદ આત્મજનને વિકાસ અનુપમ ગીતે સાચ્યો છે, અને આત્મજનના અધિકતર વિકાસક્રમથી માનવ શક્તિની પ્રજ્વળતા જેટલી નદન બને છે, એ પ્રસન્ન એમના આત્મજનથીજ તાદરસ થાય છે. + + +

“આવા મદાન્ મુનિવર આજે કરાચીના આંત્રણે પધાર્યા છે. તે એમની અદ્ભુત શક્તિનો લાભ લઈ સિંધમાં જીવદયાનો પ્રચાર વિસ્તૃત સ્વરૂપે કરશે. એ પ્રત્યેક જીવદયાપ્રેમીનું હૃદય યદ્યદે છે. પામિત અને વાસ્તવિક સાધના આદોલનના અભાવે આજે

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

સિંધમાં ધર્મનાં વિશુદ્ધ તત્ત્વો પ્રાયઃ અંધકારમાં છે. ધર્મના નામે થતી જીવહિંસા પણ સિંધમાં વધારે પ્રમાણમાં છે. મહારાજશ્રીના વિહારના અનુભવે જણાયું છે કે સિંધપ્રાંતના ભોકો બહુધા શ્રદ્ધાળુ અને ધર્મ અને ધર્મશુદ્ધ પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિભાવ ધરાવે છે, પરંતુ ધર્મના શુદ્ધ અને વાસ્તવિક સ્વરૂપથી અજ્ઞાન-પણું સર્વત્ર વિદ્યમાન છે અને એથી શાસ્ત્રીય રીતે અનેક યોજના શ્રદ્ધાળુ કરી સમસ્ત સિંધમાં જીવદયાના પ્રચારકાર્યની પરમાવશ્યકતા છે.

“આદર્શ ભાવદયાથી પ્રેરાઈ શ્રી વિદ્યા-વિજયજી મહારાજ તથા પુરાતત્ત્વવેત્તા-શાતમૂર્તિ પ્રભા-વશાળી શ્રી જયતવિજયજી મહારાજ તથા સાધુરાજ શ્રી વિરાલવિજયજી આદિ ઠા. પાય અને પધાર્યા છે.

જગત કલ્યાણની આદર્શ ભાવનાથી પ્રેરાઈ Live and let live [જીવો અને જીવવા દો] એ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંતના વિસ્તૃત પ્રચારાર્થે સિંધમાં જીવદયાના બહોળા પ્રચાર અર્થે આવા મહાન મુનિ વરો કરાચીના આંગણે પધાર્યા છે. એવા ઉત્તતિક્રમના ઉદયકાળ સમયે, સર્વ જીવદયા પ્રેમીઓએ આ સર્વ-માન્ય સિદ્ધાંતોના વિસ્તૃત પ્રચારાર્થે, એકત્રિત થઈ સિંધમાં જીવદયાનો બહોળો પ્રચાર કરવા માટે કટિબદ્ધ થવું ધટે.

‘જન ન્યોતિ’ તા. ૨૬ જૂન ૧૯૩૭.

આવીજ રીતે સ્થાનકવાસી સંઘના એક આગેવાન કચ્છી ગૃહસ્થ રોડ લાલચંદ પાનાય દે પણ પોતાની ભક્તિ અને પ્રેમ જે શબ્દોમા વ્યક્ત કર્યા છે, તે તેમના શબ્દો આ છે:

પરમપવિત્ર પુણ્યભૂમિ મા ભારતી
સુભવતી અટલ યોદ્ધાઓ,
યુદ્ધવીરાંગનાઓ,
શીવાજી પ્રતાપ અને પૃથ્વીરાજ,

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

ઝાંસીની વીર રમણી લક્ષ્મીબાઈ,
ગાગી, મૈત્રી, સુલસા ને સતી સીતા.

ઉતારતી અવની પર જુગ જુગનાં
અંધારા ભેદવા જ્યોતિસમા
યોગીરાજ બુદ્ધ શંકરાચાર્ય,
અને ભગવાન મહાવીરને.
માતા, આજે એ વીરો ગયા છે,
એનાં તપ ને તાજ ભૂલાયાં છે.

મહાવીર દેહી હતા તે સમયે
જગતઉન્નતિના શિખરે વીરાજતું હતું,
અહિંસાનો ધ્વજ ચારે દિશ ફરકતો હતો,
વાતાવરણ નિર્ભય હતું,
પ્રાણી માત્ર સુખી હતાં.
મા ! હૃદય પછી અસ્ત જ હોય ને !

સૂર્ય ધીમે ધીમે નીચે ઉતરતો ગયો,
સંધ્યા આવી ને રહી
પ્રકૃતિએ જગત પર કાળી ચાદર પાથરી,
જગત કર્મહીન બનીને ઘોર નિંદ્રામાં સૂતું.

મહાવીરના ભક્તોમાં શિયિલતા આવી
મહાવીરનો માર્ગ તેમને કપરો લાગ્યો.
મુખનાં સાધનો રોધાયાં.
ત્યાગ ઓસરતો ચાલ્યો.
જગ કલ્યાણની ભાવના ગ્રાપી થઈ.

વીરના સદેશ ને આદેશ વિભરાયાં,
રિપુ પર વિનય મેળવવાનાં
દિવ્ય મશ્ત્રો પર કાટ ચડવા લાગ્યો,
પણ તો મધ્ધરાત્રિ થઈ,
તિમિર વાયુ ને વાયુ ઘેર બન્યું.

ધમ-ધમ ફુમાને નૂમપા.
મત્સ્ય અને અદિત્યના અર્ધ સ્વરૂપો રોજના.
અણખન ! રાત્રિના આ કાળમાં નિદ્રાના

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

કંઈક તારલાઓ ચમકીને ચાલ્યા ગયા,
પણ મા ! શત્રુ જે કયા અમરત્વ લઈને આવી છે ?

પરોઢનો સમય થયો:—

ચંદ્ર નહિ, સૂર્ય પણ નહિ,
આધળી બની ગયેલી જગતની આખને
આજે તેજ જોઈતા હતાં.
સુપ્ત થઈ ગયેલા આશાસોને જગાડનાર,
ઠંઠાળનાર કોઈ વીરાની જરૂર હતી.

એના પુત્ર—પ્રતાપે એ વીર એને મળ્યો,
તે મહાપુરુષે લોકોને નમ્રત કર્યા.
જગતે એ વીર પુરુષનાં દર્શન કર્યા.
જે કે તેનામાથી યૌવન ઓસરી ગયું છે—
તો પણ જુવાનને શરમાવે તેવી
એનામાં અમર યૌવનની તેજસ્વિતા છે, ચમકાર છે.

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

મહાન પયંગબરોને પણ જગત
પોતાના નિયમ પ્રમાણે શંકાશીલ દષ્ટિએ જુએ છે.
પરંતુ જેને અહોનિશ કતવ્યમાંજ મગ્ન રહેવું હોય
તેને જગતના માન અપમાનની શી પરવા ?
જગત બારીક નિરીક્ષણ કરે—વિચારે. કારણ—

વર્યાંથી વિસરાયેલા ત્યાગમાર્ગને સાદ્ કરતો,
ભૂલા પડેલા જગતને માર્ગ દાખવતો,
એ મહાપુરુષ આગળ વધી રહ્યો છે.
અદિ સા અને સત્યની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલા
એ દિવ્ય પુરુષને ડગલે ડગલે
૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્વના ચમકારની ઝાંખી યાય છે.

જે માર્ગે આ દિવ્ય પુરુષ જઈ રહ્યો છે,
તે માર્ગે વીર ભગવાન મહાવીરનો છે.
પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે પ્રેમથી ચેખતો.
કર્મચોજના ઘોડી માર્ગે વિચરતો
એ પવિત્ર પુરુષ કોણે તરશે ?

જેને ખીતાબ થે નથી.

આગળ પાછળ પૂંછડાનો ભાર પણ નથી,
પદવીની અભિલાષા નથી.
એવો એ નરપુંગવ 'વિધાવિજય'
જે જીવનના પથે પ્રકાશ પાથરે છે
એ પ્રેમજન્ય જ્યોતિનાં તેજ અમર રહે !

‘જૈન જ્યોતિ’ તા ૯ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭

મારા જેવા એક અદના ભિક્ષુકને માટે ઉપગ્રન્થ બનતે સ્થાનકવાસી મહાનુભાવોના શબ્દો ખરેખર વધારે પડતા છે. મારા જેવા એક નાચીજ સાધુને-ભિક્ષુકને આટલી ઉંચી દૃષ્ટિએ જોવો, એ સિવાય કે એ મહાનુભાવોના હૃદયની વિશાળતા, ખીજુ શું કહી શકાય ?

શેઠ લાલચંદલાઈએ ન કેવળ આમ શબ્દો ઠારાજ, પરન્તુ શેઠ લાલચંદલાઈના આખા ચે કુટુંબે અત્યાર સુધી અમારા પ્રત્યે ભક્તિભાવ બતાવવામાં જે સક્રિય ભાગ લીધો છે, એ તો ધણોજ કહેવાય. તેમનાં વયોવૃદ્ધા ધર્મપત્ની માણેકજીદેન લાગ્યેજ કાઠ દિવસ દશે કે બ્યાખ્યાનમાં તો શું, બપોરે પણ સાધુઓને વંદન અને જ્ઞાનચર્યા માટે મહિલા સમાજની ખીજુ કાર્યકર્તા બહેનોને કે પોતાની દીકરીઓને લઈને નહિં આવ્યા હોય ! એટલુજ નહિ પગ્નુ, અગે મદિરમાર્ગી સાધુ અને મદિરમાર્ગીના ઉપાશ્રયમાં ઉતરેલા હોવા છતાં, વંદન કરવા આવનારા અતિથિઓને દિવસના દિવસે અને કાઠ કાઠને તો મહિલાઓ સુધી પોતાને ત્યાં ગણીને તેમણે આમિત્યપ્રગ્ણાની ભક્તિનો પણ અપૂર્વ લાભ લીધો છે.

આવીજ રીતે જે ભગવાનલાલ ગુપ્તગુપ્તના આખા કુટુંબે પણ ધણી ભક્તિ બતાવી છે. તેમાં તેમના માનવી મહિલા, એ તો ખરેખર ‘આ’ જ છે. એમની અદાશુતા, એમની ભક્તિ, એમની ચીંતિ વાણી, એમનું શુદ્ધ હૃદય કોઈના ઉપર પણ વાસઃ મ્યાં વસઃ નથી રહેતું. ‘આ’ જે ભગવાનલાલ તેવા બતા, તેમના આખી કામના બાદે ‘આ’ જ.

ઉપગ્રન્થ બનતો ઉપગ્રન્થ એ સમગ્રતઃ વિવરણ કરેલું નથી કે કેવળ સ્થાનકવાસી સમૂહને ભક્તિની, અને પ્રેમની

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સમ

સ્થાનકવાસી સંઘનો વહિવટ બંધારણ પૂર્વકની મેનેજિંગ કમીટી અને જનરલ કમીટી દ્વારા ચાલે છે. લવાજમની આવક વહિવટ અને બીજી પ્રસંગોચિત મદદોથી એમની સરચારો ચલાવવામાં આવે છે. સંઘમાં શ્રીમન્તો સારા છે. એટલે આવક સારી થાય, એ સ્વાભાવિક છે. અત્યારે જે કમીટી છે, એના પ્રમુખ શેઠ છગનલાલ લાલચંદ હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ થતાં તેમની જગ્યાએ ભાઈ ખીમચંદ માણેકચંદ શાહ ચૂંટાયા છે. ખીમચંદ શાહ કરાચી મ્યુનીસીપાલિટીના કોરપોરેટર છે અને સારી લાગવગ ધરાવે છે. મેકેટરી ભાઈ ખીમચંદ વેરા છે, કે જેમનો પરિચય આપી ચૂક્યો છું.

આવા બચ્ચિત, શ્રીમન્ત અને ધર્મશીલ સંઘમાં કોઈ કમનસીબે કુસંપ પેસી ગયો છે, એ ખરેખર દુઃખનો વિષય છે. કુસંપ સ્થાનકવાસી સંઘના આ ક્લેશના મૂળ કારણનો કોઈ અભ્યાસ કરે તો તેને સ્પષ્ટ જણાય કે ‘હાલાઈ’ અને ‘ઝાલાવાડી’ તરીકેના અભિમાનમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી સત્તાની ભાવના સિવાય બીજું કંઈ જ નથી. ખરી રીતે સ્થાનકવાસી સંઘની પાસે એવી મોટી કોઈ મિલકત-મૂડી નથી, એવી મોટી કોઈ સરચારો નથી કે જેની સત્તા ભોગવવામાં કંઈ મહત્ત્વ હોઈ શકે. સાધારણ એક ઉપાશ્રય, પાઠશાળા અને કન્યાશાળા આ માત્ર મિલકત. એવા અનેક નોકર-ચાકરો યે નથી, કે જેના ઉપર આધિપત્ય ભોગવવામાં રસ પડે. નોકરમાં પાઠશાળાઓને લણવનાર એક બે શિક્ષક-શિક્ષિકાઓ અને ઉપાશ્રયનું ઝાડુ કાઢનાર એકાદ ભેયો. છતાં આવો ક્લેશ અને તે પણ શિક્ષિત અને સમજદારોની વચ્ચેના ક્લેશ, એ સિવાય કે હાલાઈ-ઝાલાવાડી તરીકેના ખોટા મમત્વ સિવાય બીજું શું કહી શકાય? કહેવાય છે કે આ ક્લેશની ઉત્પત્તિ શ્રીમાન્ લામીલાલજીના સમયમાં થઈ હતી. પરંતુ સાધુઓના નિમિત્તે ગૃહસ્થોએ આપસમાં ક્લેશ કરવો, એ શોભાદાયક ન કહી શકાય. સાધુઓ તો બે ચાર મહિતાના મહેમાન, ત્યારે ગૃહસ્થોએ તો કાયમ ભેગા રહેવાનું.

ગગદેવની ઋતિઓ જેમ જેમ વધે છે, તેમ તેમ તેમાંથી અનેક અનર્થો ઉભા થાય છે. અત્યારે ગમે તેવો ગુણવાન માણસ પણ

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

વ્યવસ્થાપક સમિતિ શ્રી. શ્રે. સ્થાનકવાસી જેન સઘ-કેશરી.

અનીતિના છેલ્લે પાટલે બેસે છે. દુરાગ્રહ, વૈરવ્રતિને ઉભી કરે છે, સંકેદને કાળું બનાવે છે અને ધર્મના કાર્યોમાં પણ વિદ્વન ન ખાવવાની દુર્જ્ઞતિ ઉભી કરાવે છે. આવુજ આ કલેશમાંથી ધીરે ધીરે ઉત્પન્ન થઈ રહ્યું છે.

અહિંના કલેશના પરિણામે જે પાર્ટીઓ પડી છે, તે ખુદ્શં ખુદ્શા 'હાલાઈ' અને 'ઝાલાવાડી' ની છે થોડાક કચ્છી ભાઈઓ 'હાલાઈ' માં ભળેલા છે તો થોડાક ભાવસાર ભાઈઓ 'ઝાલાવાડી' માં છે. પણ પાર્ટી બે રખેટ દેખાય છે આ કલેશના લીધે ધણુ નુકસાન થઈ રહ્યું છે જે સંસ્થાઓ સંયુક્ત શક્તિથી ચાલી રહી છે, એવી સંસ્થાઓમાં પણ હુસાતુસી પેડી છે અને કદાચ ધીરે ધીરે એ સંસ્થાઓની હયાતી પણ ભયમાં આવી પડે

આ કલેશથી અગત કાંઈને નુકસાન થતુ હોય એવું નથી દેખાતું, જે કંઈ નુકસાન થાય છે, તે ધાર્મિક કાર્યોમાં જ અને પ્રયત્નો સામાજિક સંસ્થાઓમાંજ. આ કલેશને મટાડવા માટે, અમે કંડાચી આવ્યા ત્યારથી બરાબર પ્રયત્ન થતો રહ્યો છે. બન્ને પક્ષના આગેવાનોનો અમારી પ્રત્યે ભક્તિભાવ કેટલો બધો છે ? એ તો હું ઉપર બતાવી ચૂક્યો છું અને તેજ કાળે ઘણા ભાઈઓના આગ્રહથી 'કાઈ કાઈ' તટસ્થ ગૃહસ્થોને વચમાં રાખી સમાધાનીને પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો. પરંતુ હજુ તેનો કાળ પાક્યો નહિ હોય કે ગમે તે કારણે સમાધાન નથી થઈ શક્યું, એ દુઃખનો વિષય છે. છેલ્લામાં છેલ્લો પ્રયત્ન હમણાં ભગવાન મહાદેવ સ્વામીની નિયમનીના પ્રસંગે પણ કરવામાં આવ્યો. કારણ કે સમાધાન થવામાં આડાનીડાંય જે કેસ કોર્ટમાં અસ્તિના એક પત્રકાર ઉપર ચાલતો હતો, તે પત્રકારે દિલ્લીની બહાર કરવાથી કેસનું સમાધાન થઈ ગયું હતું. મદિરમાંથી સંધના પ્રમુખ ગેઝે હોટલાલ ખેતરી, કે જેઓ અધ્યાનકવાસી મંદિરના નથી, તેમજ એમની આદેશી અને એમની તટસ્થતાને માટે કંડાચીની બધી પ્રેમોને માન છે, તેઓનો સાથ લઈ કોર્ટ સંકરમાં ચાલો. પરંતુ આ પ્રયત્નમાં પણ અસાધ્યતા મળી નથી.

પ્રકરણ ૧૬ મુ
અધ્યાનકવાસી સંઘ

એટલે હજુ સમાધાનના માટે, જન ધર્મના નિયમ નમસ્કાર પાન મારેલાં સમન્સ નહિ થયા હોય, એ વિષય બહુ ના કોઈ રસ નથી

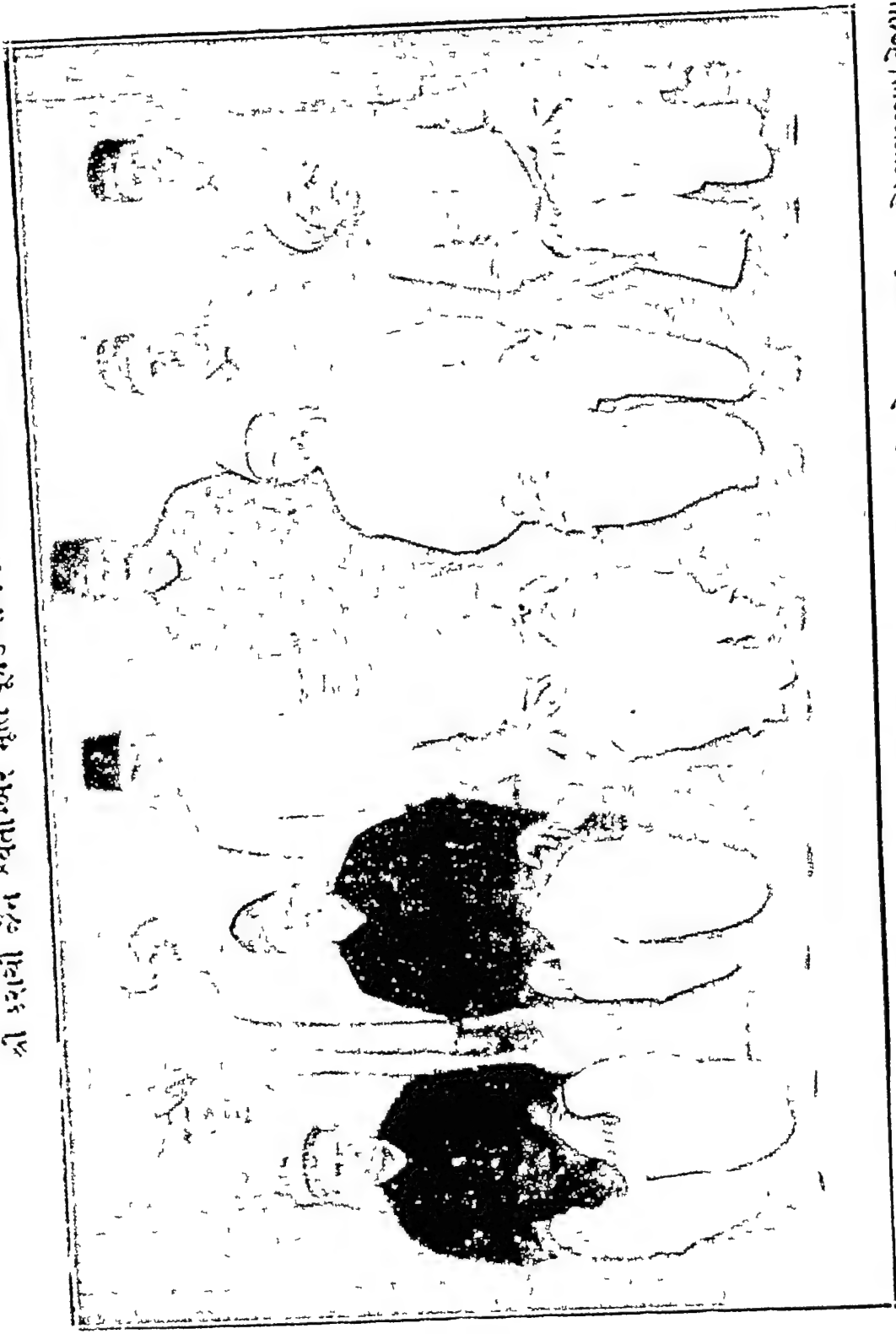
સ સારમાં બનતા આવા પ્રસંગોનો જ્યારે બહુ ઉડો અભ્યાસ કરીએ છીએ ત્યારે આપણને સમજાય છે કે મનુષ્ય-સ્વભાવ. આવી બાબતોમાં કે બીજી દરેક બાબતમાં મનુષ્ય સ્વભાવની વિચિત્રતા કામ કરી રહેલી હોય છે. સમાજનો મોટો ભાગ બહુ સરળ, સજ્જન અને શાંતિ-પ્રિય હોય છે; પરંતુ દરેક સમાજમાં કોઈ કોઈ વ્યક્તિ એવી હોય છે કે જેઓ કંઈને કંઈ બખેડા કરવામાં ખુશી હોય છે. અને તેવાઓના લીધે આખી સમાજને સડોવાવાનું પડે છે, તેમ બદનામ થવું પડે છે. મારું અનુમાન જો ખોટું ન હોય તો મને તો લાગે છે કે સ્થાનકવાસી ભાઈઓના આ કુસંપમાં પણ આવીજ કોઈ વ્યક્તિઓનો દોરીસંચાર કદાચ કામ કરી રહ્યો હશે પરંતુ એના લીધે આવો એક શાણો સઘ નિંદાય અને ધર્મની પ્રવૃત્તિથી વચિત રહે એ ખરેખર દુઃખનો વિષય કહેવાય.

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સઘ

બીજું કારણ એક બીજા પ્રત્યેનો ભય અને અવિશ્વાસનું પણ હોઈ શકે છે. ઘણી વખત માણસોને ચોક્કસ માણસો પ્રત્યે અવિશ્વાસ ખેસી જાય છે. અને તેમાંથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે. ફલાણો માણસ સીધું ઉતરવા દેજ નહિ અથવા ફલાણો માણસ અમને ફસાવશે, આવી લાગણીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે સમાધાનની ભાવના હોવા છતાં પણ અવિશ્વાસ અને ભયથી તેનાથી દૂર રહેવાનું લોકો કરે છે.

મને તો લાગે છે કે જે સ્થાનકવાસી ભાઈઓનો આ કલેશ જાતી ન મટે તો જે સ્થાનકવાસી સઘે પોતાના ત્યાગી સાધુઓને સિંધમાં લાવવાનો યશ પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેજ સ્થાનકવાસી સંઘ સ્થાનકવાસી સાધુના સિંધમાં આવવા માટેનાં તાળાં દેવાનો અપયશ પણ કદાચ માથે બહારી લેશે ? કારણ કે જે સમાજમાં સંપ ન હોય અને જ્યાં એક બીજાની રક્ષાએ આખો લડતી હોય અને જ્યાં ગુરુઓનું માન ન જળવાતું હોય, ત્યાં સંપકર કપ્ટો ઉઠાવીને કોણ આવવાનું સાહસ કરે ? સાધુઓને ઉપદેશ આપવાના કયા ક્ષેત્રો ઓછાં છે ?

શાણાઓને વધુ શું સમજવાય ? બન્ને પક્ષના આગેવાનોના મારગ પ્રત્યેના ભક્તિભાવેજ મને આટલું પણ લખવાની પ્રેરણા કરી છે. સંપ ક્ષીને શાસનને શોભાવે એજ અભિલાષા ! !

બેડેના—શ્રી મનજીભાઈ છાગર, 'ગેઈ ટ્રે. ને. પાનાચંદ, ગેઈ છોટાલાલ ખેતસી (પ્રમુખ), ગેઈ મોહનલાલ કાળીદાસ, ગેઈ ગાગજીભાઈ તેજપાળ
કુમેડા—શ્રી પાનાચંદ કેશવજી, શ્રી મોહનલાલ વાઘજી, શ્રી મણીલાલ શ્વેરાભાઈ (સેક્રેટરી), શ્રી મોહનલાલ કાળીદાસ (શાસુરવાળા)
શ્રી માંગેશ્વર ગાંધી, શ્રી શાંતિલાલ (કાળા ગલાવાળા).

કરાચીમાં જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજકોની લગભગ પંદરસો માણસોની વસ્તી કહી શકાય. પાંત્રીસેક સ્થિતિ અને સાધન વર્ષ ઉપર બનેલું રણછોડલાઇનમા વોરા પીરની પાસે મધ્યમ સ્થિતિનું એક સુંદર મંદિર છે. જેમા પાર્શ્વનાથ ભગવાન મૂલનાયક છે. મંદિરની એક તરફ એક મોટા વિશાળ કમ્પાઉંડમાં બે ત્રણ ન્હાની કોટડીઓ સાથે મોટો અને ખુલ્લો વ્યાખ્યાન હોલ છે. મંદિરની બીજી બાજુએ સારી સગતડતાવાળો એક ઉપાશ્રય છે. તે નીચે પાઠશાળા અને કન્યા-શાળા ચાલે છે. ઉપાશ્રય અને વ્યાખ્યાન હોલની સાથેજ સડક ઉપર કેટલીક દુકાનો છે કે જેના ભાડાની આવક સારી થાય છે.

એક પ્રકરણમા કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, લગભગ સો વર્ષથી આવેલા જૈનોએ ધીરે ધીરે પોતાની આ સપત્તિ બનાવી છે.

કરાચી એવું સ્થાન નથી કે જ્યાં યાત્રાળુઓ આવતા હોય અને સધને આવક થતી હોય. સાધારણ રીતે દુકાનોનાં ભાડાં, પબ્લિકણ વિગેરે તહેવારોમાં થતી બોલી અને ભંડાર-એ આવકના સાધનો છે. જુદા જુદા ખર્ચને પહોંચી વળવા આ સાધનો કાફી છે,

એક સમય હતો કે જ્યારે અહિંનો સંઘ બાલુ ન્હાની સખ્યામાં હતો તે વખતે સધનો વહીવટ કાળા ગલાવાળા ગેઃ વહીવટ પ્રાગજ્ઞાઇ ખેતાવાળા, ગેઃ વસ્તાલાઇ પચાણ અને મારવાડી ગૃહસ્થ ગેઃ ભગવાનદાસજી વિગેરે ચાર પાચ ગૃહસ્થો કરતા હતા. સમય પડ્યો. નવયુવકોમાં જાગૃતિ આવી. જુની પ્રથાનો વિરોધ થયો અને તેમ થતાં તા. ૫મી માર્ચ ૧૯૨૨ ના રોજ સધના અગ્રાર ગૃહસ્થોની કામ ચલાઉ વ્યવસ્થાપક કમીટી મંચે મુકરૂં કરી અને તે દિવસથી સંઘની મિટીંગોની નોંધો વિગેરે રાખવાનું શરૂ થયું.

તે પછી તા. ૨૪-૬-૨૩ના રોજ સંધે એક કમિટી રામ વાઝ કમિનિયુમેન્ટ વ્યવસ્થાપક મળ્યા. જેમાં ૨ કમીટી, ૧ મારવાડી, ૧ ગુજરાતી, ૪ હાવાલ અને ૧ ઝાંઝાવાડી-એમ ૧૫ ગૃહસ્થો હતા,

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સઘ

એવું દર્શાવ્યું. તે પછી તા ૧૫-૭-૨૩ના દિવસે વ્યવસ્થાપક કમીટીએ ધારા ધોરણો મંજૂર કર્યા અને તા ૨૬-૭-૨૩ના રોજ આખા સંઘે મળીને એ ધારા ધોરણોને બહાલી આપી. આ પ્રમાણે પદ્ધતિસરના નિયમ પૂર્વક સંઘનો બધો વહિવટ વ્યવસ્થાપક કમીટી અને જનરલ કમીટી, જેમાં આખા સંઘનો સમાવેશ થાય છે, દ્વારા ચાલે છે. અત્યારે જે 'વ્યવસ્થાપક કમીટી' સંઘનો વહિવટ કરી રહી છે, તેના સભ્યો આ છે:

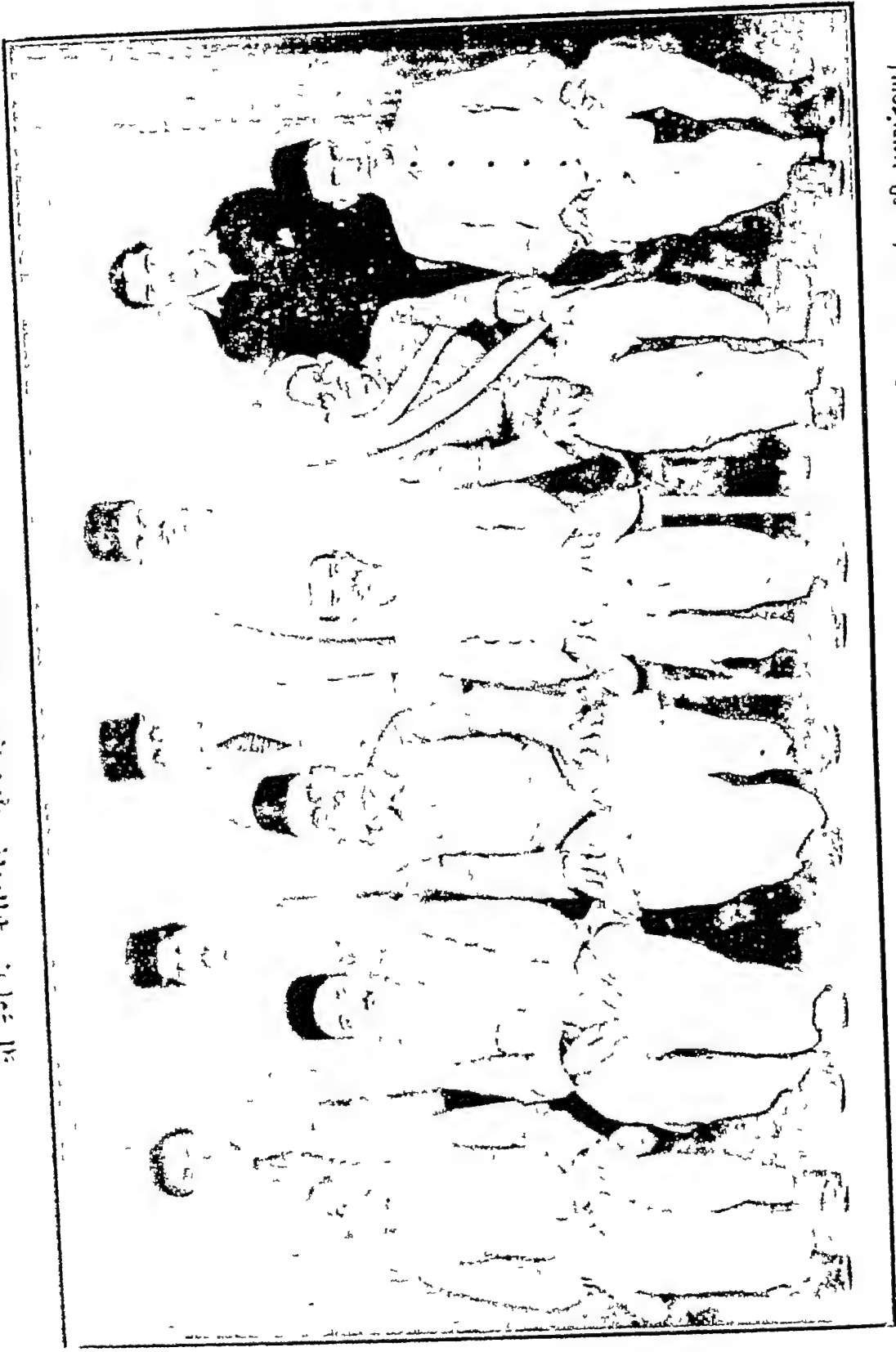
શેઠ છોટાલાલ ખેતસી	જાલાવાડી	પ્રમુખ
શ્રી. મણીલાલ લહેરાભાઈ મહેતા	જાલાવાડી	સેક્રેટરી
શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ	જાલાવાડી	મેમ્બર
શેઠ ખેતરીભાઈ કાળા ગલા	જાલાવાડી	"
„ મોહનલાલ કાળીદાસ માળીયાવાળા હાલાઈ		"
„ મોહનલાલ વાઘજી	હાલાઈ	"
„ માણેકચંદ નાનજી ગાંધી	હાલાઈ	"
„ મોહનલાલ કાળીદાસ શાહપુરવાળા હાલાઈ		"
„ ગાંગજીભાઈ તેજપાળ	કચ્છી	"
„ પાનાચંદ કેશવજી	કચ્છી	"
„ ચુનીલાલ ભૂલાભાઈ	ગુજરાતી	"
„ મૂલજીભાઈ જયરાજ માંગેસરવાળા		"

પ્રકરણ ૨૦ સું મૂર્તિપૂજક સંઘ

એ પ્રમાણે વર્તમાનમાં ૧૨ ગૃહસ્થોની કમીટી 'વ્યવસ્થાપક મંડળ' તરીકે કામ કરે છે. આ કમીટી છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી કામ કરી રહી છે, એટલે મધ્યમ વર્ગ તેની નવી ચૂંટણી કરવા માટે ઉદાપોહ કરી રહ્યો છે.

સ્થાનકવાસી સંઘની માફક, મૂર્તિપૂજક સંઘમાં પણ ધાર્મિક દષ્ટિએ બધા એક હોવા છતાં હાલાઈ અને જાલાવાડી તરીકે અંદરથી મતભેદ અવશ્ય દેખાય છે. છતાં જરૂરી કાર્યો પ્રસંગે નમતું મૂકી સંઘની લેવામાં આવે છે. એટલે ઘણી વખત 'લાઠી ઉસકો મેંસ' બની જાય, એ સ્વાભાવિક છે.

શ્રી કે. ડી. ચંપાભાઈ મુર્તિ પ્રતિષ્ઠા પાઠશાળાની વ્યવસ્થાપક કમીટી

જોડેલા—શ્રી મંગલરાવ, શ્રી તખ્તેરામ, જેડ માણિકરાવ ગાંધી, જેડ ગાંગુભાઈ (પ્રમુખ), શ્રી જયરાજભાઈ શ્રી પ્રભુચંદ્રભાઈ,
 ઉમેલા—શ્રી પ્રતાપચંદ, શ્રી રૂપરાવ (મેકે), શ્રી અમરનાથ (મેકે), શ્રી પ્રભુચંદ્રભાઈ (વાસણવાળા), શ્રી શાન્તિલાલ.

સ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંઘમાં એવી કોઈ સરથા નથી કે જેના સંબંધમાં ખાસ ઉલ્લેખ કરી શકાય. જે કોઈ સંસ્થાઓ સંસ્થા છે, તે ધાર્મિક 'પાઠશાળા' અને 'કન્યાશાળા' છે. જે કે આ પાઠશાળાઓ સંઘની જ હોવા છતાં, તેના વહીવટ માટે જુદી રકમ અને જુદી કમીટી મુકરર છે. સારી સખ્યામાં બાળકો અને બાળાઓ અભ્યાસ કરે છે. તેની સાથે મોટી ઉમરની બહેનો માટે પણ એક વર્ગ ચાલે છે. જે 'શ્રાવિકા શાળા' તરીકે ઓળખાય છે. બહેનોનો અભ્યાસ પ્રકરણો સુધી સારો પહોંચ્યો છે અને બહેનો અભ્યાસમાં ઉત્સાહ પણ સારો રાખે છે. આ નિમિત્તે ૫-૫૦ બહેનો નિયમિત બપોરનો સમય ઉપાશ્રયમાં ગાળે છે. સામાયિક કરે છે અને સાથે સાથે અભ્યાસ પણ કરે છે.

કરાચી, ગુજરાત કાઠિયાવાડથી દૂર અને એક તરફ પડી ગયેલું હોવાથી, તેમજ આવનારને અહિં ખર્ચ પણ વધુ થતું હોવાથી કોઈ સારો ધાર્મિક શિક્ષક અહિં આવવાનું સાદસ કરતો નથી. અને કરે છે તો ખર્ચ અથવા એવાં કારણોથી ટકી શકતો નથી. અને સારા અનુભવી યોગ્ય શિક્ષકના અભાવે આ સંસ્થાની જોઈએ તેવી પ્રગતિ પણ થતી નથી. હતા છેલ્લા પચ્ચીસ વર્ષથી આ સંસ્થા ચાલી રહી છે, અનેક બાળક બાળાઓમાં કંઈ ને કંઈ ધાર્મિક જ્ઞાન પ્રચાર કરે છે અને ધાર્મિક સંસ્કારો નાખાય છે, એ ખુશી થવા જેવું છે હવે તો એન્જીકેશન બોર્ડ-મુંબઈની પરીક્ષાઓ પણ અપાવવામાં આવે છે

સંસ્થાનો વહીવટ કરનારી કમીટીમાં એક બે એવા ગૃહસ્થોની વચ્ચે છે કે જેઓ બ્યાવહારિક કુશળતા રાખવા સાથે ધાર્મિક શિક્ષણમાં પણ સારા શિક્ષિત હોય. ધર્મી વખત બેઠવાયું છે કે ધાર્મિક જ્ઞાનના સારા અનુભવી શિક્ષકની સાથે ધાર્મિક જ્ઞાનના પિત્ર અનુભવી સંવાદનો મેળ ખાતો નથી અને તેના દ્વારા દરરોજ વખતે શિક્ષકના દિવ બચ્ચે ખતી વગર છે. પરિણામે તે જાતી માન્ય હોવાનો વિચાર કરે છે. આયું મલે અથો, બને છે. આ વચ્ચે ઉપર પણ આ સંસ્થાની કમીટીને બ્યાવ આપતું જરૂર છે. તેના સ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંઘમાં બ્યાવહારિક જ્ઞાનની સાથે દર્શનમંત્રુ અને માન

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંઘ

ધરાવનાર ભાઈ ખુશાલભાઈ વસ્તાયંદ છે. તેઓ વયોવૃદ્ધ છે, સારા અનુભવી છે, ઉપરાન્ત જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના સારામાં સારા અભ્યાસી છે. આ ધાર્મિક સંસ્થાઓની દેખરેખનું કામ જો તેઓ હાથમાં લે તો સંસ્થાઓને સારો લાભ થાય, એવું અમારું માનવું છે.

અત્યારના જડવાદના જમાનામાં પણ જૈન ધર્મના અનુયાયિઓમાં ધાર્મિક ભાવના હજી પણ જોવાય છે. અને તેમાં જે ધાર્મિક મનોવૃત્તિ શ્વેતાશ્વર મૂર્તિપૂજક સંઘમાં ધાર્મિક કાર્યો નિમિત્તે ખર્ચ કરવાનું ક્ષેત્ર ધણું વિશાળ હોવા છતાં, તેને ઉત્સાહથી પહોંચી વળે છે. ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, મારવાડ, મેવાડ, આદિ દેશો, કે જ્યાં સાધુઓ અને સાધ્વીઓ વિચરતાં જ રહે છે, ત્યાં વખતો વખત વરઘોડા, ઉજમણાં, ઉપધાન, અઠાઈ મહોત્સવ, શાન્તિસ્તાવ, પહોડોની રચના, સંઘો, સ્વામીવાત્સલ્યો અને પ્રતિષ્ઠાઓ વિગેરે કાર્યો થતાજ રહે છે. આ સિવાય ઉપરના દેશોમાં લગભગ પ્રત્યેક ગામમાં ન્હાની મોટી ક્રિયાઓ નિયમિત પ્રતિવર્ષને માટે બધાએલી હોય છે. અમુક ગૃહસ્થ તરફથી ઓળી થાય, અમુક ગૃહસ્થ તરફથી અમુક સમયે સ્વામીવાત્સલ્ય થાય, અમુક ગૃહસ્થ તરફથી અમુકનાં કે અઠાઈનાં પાણીં થાય પ્રતિવર્ષ કલ્પસૂત્રનો કે ચૈત્યપરિપાટીનો વરઘોડો તો નિકળવોજ જોઈએ. અને દેરાસરની વર્ષગાઠના દિવસે પૂજા, રોશની, સ્વામીવાત્સલ્ય એવું તો થવું જ જોઈએ આમ આખા વર્ષની અમુક અમુક સમયની ધાર્મિક ક્રિયાઓ દાઢ દાઢ વ્યક્તિ તરફથી અથવા સંઘ તરફથી બધાએલીજ હોય છે, એટલું જ નહિ પરંતુ, ઘણી ક્રિયાઓના ખર્ચ નિમિત્તે અમુક અમુક ગૃહસ્થો તરફથી રકમો મૂકાએલીજ હોય છે, એટલે તેના વ્યાજમાંથી તે તે દિવસે તે તે ધાર્મિક કાર્યો થયાજ કરે.

આ ઉપરાન્ત દાઢએ દાઢ તપસ્યા કરી હોય તો તેના નિમિત્તે ઉજમણ અને જીજ્ઞા ઉત્સવો માટે દૂરથી પણ મુનિરાજને વિનંતિ કરીને લાવે અને સારા ઉત્સાહપૂર્વક તે તે ઉત્સવો ઉજવે.

દેરાણીના મૂર્તિપૂજક સંઘમાં પ્રતિવર્ષ માટે આવેલ દાઢપણ દિવસ મુદ્દર થયો હોય, એવું દેખાતું નથી. નથી દાઢ વ્યક્તિ તરફથી અથવા નથી સંઘ તરફથી. એટલે દાઢ બે ચાર આગેવાનો

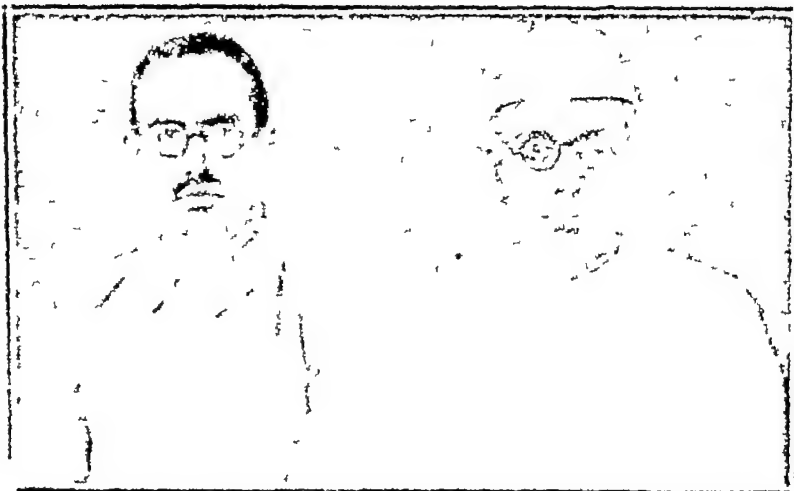
પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંઘ

ચિહારમાં વ્યવસ્થા જાળવનાર સેવાભાવી

શ્રી મણિલાલ મહેતા, શ્રી જયરામજી પોપટલાલ, શ્રી નમ્બોનમ ભાઈ

કરાચીના બે પંડિતો

શ્રી રામચંદ્ર વિદ્યાલ
શ્રી રામચંદ્ર મેહતા

શ્રી રામચંદ્ર
શ્રી ગુણાસભાઈ વસ્તાયદ

તૈયાર થઇ, કરી, મહેનત કરી ટીપ કરીને કાંઈ કાર્ય કરવા ધાગે તો થઈ પણ જાય પરંતુ કાંઈ પણ ધાર્મિક કાર્ય સ્વતંત્ર રીતે કાંઈ પોતાના તરફથી કરે, એવી વૃત્તિ બહુ ઓછી જોવાય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ સાધુઓને વંદન આદિ નિમિત્તે આવનારા મેમાનોનો 'અતિથિ સત્કાર' કરવાની ગૃહસ્થધર્મોચિત વૃત્તિ, જે કાંઈવાવાડમાં દેખાય છે, તે વૃત્તિ, જોકે તેના તેજ કાંઈવાવાડી હોવા છતાં પણ, અહિં બહુજ ઓછી જોવાય છે.

આવી વૃત્તિઓ ફળવાઈ જવામાં અથવા આવેા રિવાજ પડવામાં કેટલાક લોકો ભૂમિનો પ્રભાવ બતાવે છે, પરંતુ અમને તો મુખ્ય આ કારણો જણાય છે:

એક તો અત્યાર સુધી અહિંના લોકોની દાનવૃત્તિ ફળવાય, એના ઉપદેશક મુનિરાજોના સમાગમનોજ અભાવ રહ્યો છે, બીજું, 'કંગડીમાં જૈનોનું સ્થાન' એ પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, અહિંના જૈનોમાં 'ગર્ભશ્રીમતાઈ' બહુ ઓછી છે. એટલે કે જુના વખતથી ચાલી આવતી હોય, એવી શ્રીમતાઈ ઓછી દેખાય છે ત્રીજું કારણ એ પણ છે કે અહિંનો વ્યાપાર જ એવો છે કે જેમાંથી દિલની દિલાવરતા બહુ ઓછી ફળવાય. ચોથું કારણ પ્રાન્તીય ભેદમાં આતંત્રિત થઈ જવાના કારણથી, એક બીજા પ્રત્યેના આકેષોનો-ટકારાઓનો ભય પણ કદાચ પેમી ગયો છે. 'હું એ પૈસા ખર્ચ કરીશ, તો બીજાઓ આકેષ કરશે અથવા મારા કાર્યમાં કેમ અપયસ મળે, એવો બીજાઓ તરફથી પ્રયત્નો કરવામાં આવશે તો' એવો ભય પણ પેસી ગયો છે. આ સિવાય સ્વભાવવિચિત્રતાનું પણ કદાચ કારણ હોય એટલે કે 'ટીપ થશે તો મારે બે ઈંચા ભરવા પડશે' એવા કાળે ટીપ ન થવા દેવાના પ્રયત્ન કરનારા પણ કદાચ કદાચ હોય. પરંતુ સ્વભાવવિચિત્રતા એ તો સંસારભરમાં હોય છે એક સરખા સ્વભાવી માણસો બધા હોઈ શકે નહિ. એટલે કારણ બધા મારણો પૈકી અમને તો એવા પ્રકાન્ત ઉપદેશના અભાવનું જ મોટું મારણ જણાય છે જેને પ્રમાણ એ છે કે મામાની નિમિત્તે જમીયાન ન્યાયે ન્યાયે જે જે મોટા ઉપદેશ આપવામાં આવે, ત્યારે ત્યારે અહિંના ન્યાતા મોટા ભાગમાં ગૃહસ્થોનાં ઈન્દ્રિયોનાં નિમિત્તે છે, અને ધર્મ કાર્યો તો એક એક વ્યક્તિએ જ કરે.

પ્રકરણ ૨૦ સુ.
મૂર્તિપૂજક સઘ

સારી રકમો ખરચીને કર્યાં છે, અને બધાઓએ સાથ આપી તે તે કર્યોને શોભાવ્યાં છે.

આજે આખા જગતમાં ન્હાના મહોટાઓની વચમાં વૈમનસ્યની દીવાલો ઉભી થયેલી જોવાય છે, પરંતુ એ તો સૌનો સહકાર સાદી સમજની વાત છે કે બંનેમાં જેટલો સહકાર વધારે રહેશે, તેટલાજ ધર્મ, સમાજ કે રાષ્ટ્રનાં કાર્યો વધારે સાધી શકાશે. જરૂર છે માત્ર બંનેને સમજવાની બંનેનાં માનસો જુદાં જુદાં હોવા છતાં સમય ઉપર બંનેની જરૂર પડે છે. એટલા માટે ‘યુવક માનસ’ને હાથમાં રાખવા જે જે કરવું ઘટે, તે તે મહોટાઓએ કરવું જરૂરનું છે. મહોટાઓ પોતાના મોટપણનો જોખ્યાલ રાખે અને થોડુંક દિલ ઉદાર રાખે તો ન્હાના પ્રાણ પાથરવા પણ ફેટલાક તૈયાર થાય તેવા હોય છે. આગેવાનોની આગેવાની સમુદાયથી શોભી શકે છે. ‘મોરની શોભા પીછાંથી છે,’ એ કહેવતમાં સ્પષ્ટ જરૂર છે.

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંઘ

મધ્યમ કે જેને ન્હાનો વર્ગ કહેવામાં આવે છે, તેમણે પણ પોતાનું કર્તવ્ય સમજવાની જરૂર છે. આર્થિક પ્રસંગો જ્યારે જ્યારે ઉપસ્થિત થાય છે, ત્યારે ત્યારે એ મહોટાઓનો-શ્રીમંતોનો સાથ લેવોજ પડે છે. જેમની પાસે છે તેજ આપે છે અને આપશે. એમનું વૃદ્ધ માનસ પણ સમયે સમયે ઉપયોગી થાય છે. અત્યારની ઝેરીલી હવાના ભોગ બનીને મનઃ પૂતં સમાચરેત્ બનવાથી પણ ઘણી હાની પહોંચે છે. ન્હાનાઓએ ‘પીછાં મોરથી શોભે છે.’ એ પણ શૂલવું જોઈતું નથી. નામક વિનાનું સૈન્ય સફળતા નથી મેળવી શકતું, બદ્ધે પરાજય મેળવે છે, એ વાત યાદ રાખવા જેવી છે.

એ ખુશી થવા જેવું છે કે કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘમાં ન્હાના મહોટાઓનો પ્રેમભાવ અને સમય ઉપગનો પરસ્પરનો સહકાર પ્રશંસનીય જોવાયો છે. ઉત્સવ-મહોત્સવોના પ્રસંગમાં, સાધુઓની બિમારીઓના પ્રસંગમાં, વિદ્યાર્થના પ્રસંગમાં અને જ્યારે જ્યારે જરૂર પડી ત્યારે ત્યારે બધાઓએ મળીને કાર્યો કર્યાં છે, તેનું જાગૃત્વ છે કે દરેક કાર્ય કાર્યપ્રદ થયું છે. ન કૃવળ તન-મનનો સહકાર, દ્રવ્યવ્યયના પ્રસંગમાં પણ સૌએ પોત પોતાની શક્તિ ખર્ચી છે. પહેલા

ચતુર્માસમાં પ્રસંગ આવી પડતાં જે એક મોટો કાળો કરવામાં આવ્યો હતો, તેમાં મધ્યમવર્ગ-નાના વર્ગે પણ કાંઈ ન ધારી શકે તેટલી સારામા સારી રકમ થોડાજ નિવસમાં એકઠી કરી આપી હતી. આ એ અતાવવાને માટે પૂરતું છે કે નહાતા મહોટાઓના સદકારથી અને સાચા દિલની ભક્તિથી ક્યું કાર્ય નથી શકતું ?

ઉપર કહ્યું તેવી અધી સ્થિતિઓ હોવા છતાં પણ કરાચીના મૂર્તિ-
પૂજક સઘની શ્રદ્ધા-ભક્તિ ખરેખર વખાણવા
શ્રદ્ધા અને ભક્તિ લાયક છે, એમ કહેવું જરૂરે અનુચિત નથી
લાગતું. વર્ષોની નદિ, યુગોની તપસ્યા પછી
તેઓ પોતાના ગુરુઓને આ દેશમાં લાવી શક્યા છે, એ વાતનું ભાન
તેમનામાના મોટા ભાગને અવશ્ય છે. એજ કારણ છે કે ત્યારે ત્યારે
જે જે કંઈ પ્રસંગો ઉપરિચિત થયા અને તેમને ઉપદેશ આપવામા
આગ્યો, ત્યારે ત્યારે તેમણે તે તે કાર્યોમાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ
પ્રમાણે પોતાના તન-મન-ધનનો ઉપયોગ કર્યો છે શ્રીહિમાચલિ-ત્વજ
ના રમારકમા, ગુરુદેવની જ્યન્તીઓમા, દીક્ષા ઉત્સવમાં અને પયુંપણ
આદિ ધાર્મિક તહેવારોમાં નાનાથી મોટા-દરેકે પોતાની શ્રદ્ધા અને
ભક્તિનો પરિચય કરાવ્યો છે.

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક ગ્રંથ

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ અહિં કોઈ પણ કાર્ય રીપ
વિના કોઈ પણ એક ગૃહસ્થ તમસ્વી થતુ નહોતુ અને કેટલાક ભવતા
કારણે દિવમાં બે પૈસા ખર્ચવાની ધમ્મા હોવા છતા ખર્ચતા નહોતા,
એ પરિપાટી પણ અમારી રિયલિટી દરમિયાન ધીરેધીર તૂટી છે, એટલે કે
અમાગ સમયમાં કેટલાક ઉદાર મદાનુભાવોએ અને ચતુરમિત્રોએ યોનાતા
તમસ્વી સ્વતંત્ર કાર્યો ઉઠાવતા પૂર્વક પ્રયત્ન છે અને સાસનની મેજા
વધારી છે, અને હજુ પણ નરેન્દ્ર છે, કે જેનો વિચાર ઉત્તેજ
'કમળીમાં ચમ્પેડી પ્રગતિ'નાં પ્રકાશનોમાં આગળ મેંવાગે

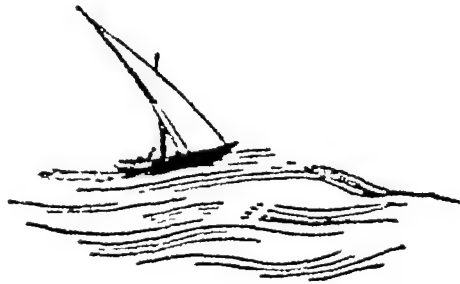
व्या उपस्था मेम मानवाने आण, मजे र ३ स्वय मोद
 मनुष्यमा मेवा देखा: वापनाशीय व्यने उदा: मदावना: र ३
 नेमि ममोमिन पाभिउ आये: रावमिन इनाम: पनी पनी ने
 नेत गयी आ: पात दनी मुमुता उपेपनी, ममनी न म
 नेम नेम उतिश मने: मम, वमुनेदि ममपना मम, नेम नेम

જરૂર ધર્મ તરફ વળી શકે છે.

ઉપર કહેવામા આવ્યું તેમ, અહિંના સઘમાં પ્રશંસનીય શ્રદ્ધા અને લક્ષિત ભરેલાં હોવા છતાં પણ, ક્રોધ ક્રોધ વાર ગૃહસ્થોચિતવ્યવહારમાં એવી ઉણપો દેખાઈ આવે છે કે જેના લીધે સઘની શોભામાં 'કિન્તુ' કહેવડાવવા જેવા પ્રસંગો બની જાય, પરંતુ એનું કારણ 'નવા નિશાળીયા' હોવાનું ગણી શકાય, એટલે જેમ જેમ સાધુઓનો પરિચય થતો જશે, તેમ તેમ શ્રદ્ધા અને ભક્તિની સાથે વિવેકવૃત્તિ વધારે વિકસિત થતી જશે, અને વિવેકવૃત્તિનો વધારે વિકાસ થતાં 'મહાપુણ્યપ્રકૃતિયા આ બધી સામગ્રી મળી છે, તેને સાર્થક કરવી જોઈએ' એવું નહિં સમજનારા મહાનુભાવો પણ વધારે સમજતા થશે અને એ સમજણ તેમને તેમની પાસે ધર્મની ઉન્નતિ તેમજ જાતિભાઈઓના હિતનાં કાર્યો કરાવશે. પરિણામે જે કંઈ ઉણપો હશે તે દૂર થશે. કરાચીનો સમસ્ત સંઘ, અત્યારે છે, તેના કરતા પણ વધારે સારો " આદર્શસઘ " બનશે, એવી અમારી સંપૂર્ણ ખાતરી છે.

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંઘ

છેવટે-આખા ય સંઘની સાચા દિલની શ્રદ્ધા અને લક્ષિત માટે અંતઃકર્ણના આશીર્વાદ સાથે અહિંના સઘની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થાય, એવી ગુરુદેવ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરું છું.

ઊંચાચીના બન્ને સંધો-સ્થાનકવામી અતે મંદિરમાર્ગીની રિથિનિતુ વર્ણન આ પહેલા કહેવાયુ છે. હવે ઊંચાચીના સમસ્ત જન સમાજના આંગણે જે જે સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે, તેનું પણ કંઈક નિરીક્ષણ કરી લેવું જોઈએ.

કરાચીના બંને ફિરકાઓ પોતપોતાની ધાર્મિક પાઠશાળાઓ અને કન્યાશાળાઓ ચલાવી રહ્યા છે, તેનો પરિચય તો તે તે સંઘોના પરિચયમા અપાયો છે. એ સિવાયની જે જે સંસ્થાઓ બંને સંઘોની સંયુક્ત શક્તિથી ચાલી રહી છે, તે તે સંસ્થાઓનો સન્નિધ પરિચય આ છે.

નિરાશ્રિત અને રોગગ્રસ્ત જૈનોને ખાનપાનનો અને ડાકરૂરી
સારવારનો બદોબસ્ત કરવો, સાધનવીન

જૈન સહાયક મંડળ જૈન ભાષ-પ્રદેશોને દેશમાં પહોંચાડ્યા,

गरीय नन विद्याधिञ्जोने भाटे रङ्गनां

પુસ્તકો અને સ્ટ્રાલરશીપનો પ્રાપ્ત્ય કરવો તેમજ દુનરુદિઓગો

હિલા ક્રી પતી રાકે તેટલા અગે નિશ્ચારોને સદાયક થયું-એ

ઉદ્દેશથી આ સમ્યા લગભગ પચ્ચીસ વર્ષથી ચાલી રહી છે. આ

સરથા પામે ખાસ દાદ મોટું જાડાળ નથી. સાધારણ રીતે મેન્યુરોની

આવડે અને દીવાળી જેવા પ્રસંગની ખાગીની આવડે ઉપર આ

મન્યા ચાલી રહી છે કાયદાઓ મહાનત દ્વારા જે ભગુ દર છે,
 જેના અર્થમાં મન્યા રહે છે અંતમાં આપના મન્યામાં સમાવેશથી.

तदनु अयं पत्रु इर छ. सञ्था साधनना प्रमाणमा इन्द्रवर्माणा,
अनेके। नादना। एता। गरी। एतां। विदे। विदे। अण्णा। अण्णा।

પુન્નદ્રા, અનાજ, દવા, ગાંઠા ભાણેડ રાગર ઉગ્રા પ્રમાણે રાગશાના
 જેવા આવી છે તે અગ્રેઅગ્ર આવી આવડમેયા દવાની આ એક અગ્ર

દે સ્વાધી અરુઘમાં અરુઘાના ઉદ્દેશોને પ્રત્યાપવાનો જોગ પે

આપણે તેના અંશાશિષિ ઉપર છે. જેઓના સ્વાદે સ્વાદે મેલખાત ખર્ચે

રોડ, એવાજ મહાનગરો આગી સંગઠના અનામદ રોડ દો

બધું જુગી થવા જેવું છે કે આ સંખ્યાના વર્તમાન મોડેલી બતાવે

પોષણના આજીવનદાયક માન પ્રક્રિયા, મજિદ અને ખરેખર એન.

कादा से, मे समझते निम मम काये भवेयं ते मे पिते ७ वसतः ।

[illegible][illegible]

પ્રકરણ ૨૧ મું
નૌન સંન્યાસી

બેઠતી સહાયતા પહોંચાડે છે. દરેક હાલાક કે ઝાલાવાડી, દરેક મંદિરમાર્ગી સ્થાનકવાસી આ સસ્થાને વધારે ને વધારે મજબૂત બનાવવા કેશિશ કરે.

રણછોડલાઇનમા વોરાપીર પામે જૈનોના લતામાંજ આ એક વ્યાયામશાળા ચાલી રહી છે. છેલ્લા બે જૈન વ્યાયામશાળા વર્ષમાં ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની જયન્તી પ્રસંગે આ વ્યાયામશાળા તરફથી જે કંઈ પ્રયોગો કરી બતાવવામા આવ્યા હતા, તે સિવાય આ સસ્થા સંબંધી અમને કંઈ વિશેષ માહિતી નથી. પરંતુ અમારા જાણવામા આવ્યું છે કે જૈનયુવકો કરતા જૈનેતર યુવકો આ વ્યાયામશાળાનો વધારે લાભ ઉઠાવી રહ્યા છે. શારીરિક સગદનને માટે આવી વ્યાયામ-શાળાઓની આવશ્યકતા હવે ખુલ્લે ખુલ્લી સ્વીકારાઈ છે. પોતાના આંગણે વ્યાયામશાળા ચાલવા છતાં સાડાત્રણ હજાર જૈનોની વસ્તીમાંથી આગળીના વેઢે ગણી શકાય એટલા પણ યુવકો લાભ ન લે, એ ખરેખર અફસોસ કારક છે.

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સસ્થાઓ

કરાચીના જૈનોમાં લાઇ ખીમચદ વોરા ને લાઇ ભાઇલાલ રામચદની આગેવાની નીચે ચાલતી 'જૈન સ્વયંસેવક મંડળ સ્વયંસેવક મંડળ' એ નામની પણ એક સસ્થા છે. ઉત્સવ-મહોત્સવોમાં આ મંડળના યુવકો વ્યવસ્થા બજાવવા માટે જાય છે. કેટલાક પ્રસંગો ઉપરથી જોવાયું છે કે યુવકો ઉત્સાહી છે. સેવાલાવી છે. શિસ્તનું પાલન કરવામા સાવધાન રહે છે ગમે તેવી મહેનત કરવામાં પાછી પાની કરતા નથી. અહિંની અમારી સામાજિક, ધાર્મિક અને શ્રવણ સંબંધીની દરેક પ્રવૃત્તિમા આ મંડળે ખુબ ઉત્સાહથી સેવા આપી હતી

રણછોડલાઇનમા એક સાગ મોદાની જગ્યા ઉપર 'જૈન લાયબ્રેરી' છે. 'પુસ્તકાલય' અને 'વાચનાલય' બન્ને વિભાગ જૈન લાયબ્રેરી આ લાયબ્રેરીને અંગે છે. લાયબ્રેરીનો લાભ જૈન-જૈનેતરો સામે લે છે. પણ તે ઘણે ભાગે જાપા વાચવાનો પુસ્તકોનો સંગ્રહ ઘણો જુનો છે. આજે તો આજની જનતા નવીનતા માગે છે, નવું નવું સાહિત્ય એને વાંચવું ગમે છે

આ લાયબ્રેરીમાં પણ નવીનતાની જરૂર છે. લાયબ્રેરીને, સાલળવા પ્રમાણે, કરાચી મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી ૨૦૦ રૂપિયાની ગ્રાન્ટ પણ મળે છે. ખરેખર એ ખુશી થવા જેવું છે. સચાલકોએ મહેનત કરી, આ લાયબ્રેરીને સારામા સારી લાયબ્રેરી બનાવવાની જરૂર છે.

લગભગ પાંચેક વર્ષ ઉપર સ્થાનકવાસી સાધુજી શ્રી કૃત્યદ્વજ મહારાજ કરાચી પધારેલા તેમના જીવદયાની બે સંસ્થાઓ ઉપદેશથી 'સિંધ જીવદયા મંડળી' એ નામની સંસ્થા ઉભી થઈ, તે પછી મ્થા. સાધુજી શ્રી ધાસીલાલજી આવેલા તેમના ઉપદેશથી બીજી 'જીવદયા પ્રચારક મંડળ' નામની સંસ્થા ઉભી થઈ.

સિંધ એક મહા હિસક દેશ છે. હિંદુ કે મુસલમાન સૌ લગભગ માસાહારી છે. આવા દેશમાં જીવદયાનો પ્રચાર કરવા માટે આવી સંસ્થાઓની ધાન્યજી જરૂર છે, એ વાત નિર્ણયિત સિદ્ધ છે. 'સિંધ જીવદયા મંડળી'ના ઉદ્દેશો આ ત્રણ છે
૧—સઘળી જાતના ધાતકીપણામાથી પ્રાણિઓના તેમજ પક્ષીઓના અને માછલાઓના હિત માટે ઉપાયો યોજવા ૨—તદુરસ્તી, દરકસર અને દયાના સિદ્ધાન્તોના આધારે વનસ્પતિ ખોરાકના કાયદા વિશે જાહેર પ્રજામત જાગૃત્વો અને માંસાહાર તથા દારુ નિષેધ માટે સાક્ષિત્ય પ્રચારકારા જ્ઞાન પ્રચાર ચાલુ કરવો ૩—ધાતકી કેશનો તથા શિવાનો બંધ કરવા માટે અધિકારી તથા જાહેર પ્રજાને વિનંતિ કરવી.

'જીવદયા પ્રચારક મંડળ'ના ઉદ્દેશ, કરાચી શહેરમાં ફૂતગઓ ઉપર જીવનના ધાતકીપણાને દૂર કરાવવા માટે અને ફૂતગઓના ઝડપ માટે જે જે ઉપાયો હોય, તે ઉપાયો લાઇ ધરવાનો છે

બંને સંસ્થાઓ માર્ગજનિત સંસ્થાઓ જેવી છે. જૈન કે હિંદુ. પાર્શ્વી કે મોદપણ દરેક ધર્મના અનુયાયી તેના મેળવે છે. આ જૈન સાધુઓના ઉપદેશથી ગયાપત થયેલ અને જૈન મૂલ્યોના અચાલક પત્ર નીચે ચાલતી હોવાથી, અમે જૈને જૈન સંસ્થાઓમાં રસ ન લાગે છે અને ખરી રીતે માર્ગજનિત સંસ્થા જેવું લાગે તેના રૂબરૂ જે પાછો મોકલું.

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સંસ્થાઓ

જીવદયાના પ્રચારને માટે તો સિંધ એક ધણુંજ વિશાળ ક્ષેત્ર છે. બે ચાર ઉપદેશકો રાખી સિંધના શહેરો અને ગામડાઓમાં ફેરવવા જોઈએ. મેજીક લેન્ટર્ન દ્વારા, હેન્ડબીલો દ્વારા, વર્તમાનપત્રોમાં લેખો દ્વારા તેમજ રફૂલોમાં હરિકાષ્ઠનાં વ્યાખ્યાનો કે નિબંધોની યોજના દ્વારા લોકોમાં અહિંસાનો સંદેશ પહોંચાડવો જોઈએ. આવા દેશમાં તો આવી સંસ્થાઓ આશીર્વાદરૂપ બની શકે. ‘સિંધ જીવદયા મંડળી’— એ જુદી જુદી ભાષામાં હેન્ડબીલો છપાવી રાખ્યાં છે. મુંબઈની ‘જીવદયા મંડળી’ પાસેથી જોઈતું સાહિત્ય મેળવી લે છે. અને પોતાથી બને છે તે પ્રમાણેનો પ્રચાર કરે છે. ચિત્રકૂટના મહાન્તની દ્વારા આસો—કાર્તિક—ચૈત્ર—વૈશાખમાં ક્ષયના, દમના અને શ્વાસના રોગીઓને આપે છે. મારા આત્મીયબધુ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી કચ્છ તરફ પધાર્યા, તે વખતે મંડળીના બે ચાર સભ્યો અમુક અમુક ગામોમાં જઈ પહોંચ્યા હતા અને ઠંઠા, સુભલપુર અને બદીન એવા ત્રણ ચાર ગામોમાં શાખાઓ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીના ઉપદેશથી ખોલવામાં આવી છે. પરંતુ એ શાખાઓ ખોલવાની સફળતા ત્યારેજ થશે કે તેની પાછળ પ્રેરણાનો ધોધ વહેરાવવામાં આવશે. આ સંસ્થા તો ત્યારેજ સફળ થઈ શકે કે મુંબઈની ‘જીવદયા મંડળી’ની માફક કોઈ શેઠ લલ્લુભાઈ જેવા મહાનુભાવ સંસ્થાનો આત્મા બને અને ભાઈ માન્ડર જેવા જળગદસ્ત કામ કરનાર મળે.

પ્રકરણ ૨૧ મું
જન સંસ્થાઓ

દમણા મુંબઈ અને બીજા કેટલાક શહેરોમાં ‘દારૂના બહિષ્કાર’ ની ચળવળ ચાલી રહી છે. ગવર્નમેન્ટ પોતે આ ચળવળમાં ભાગ લે છે. ‘સિંધ જીવદયા મંડળી’ પોતાના બીજા ઉદ્દેશ પ્રમાણે દારૂ નિષેધનું કામ ઉપાડી લે, તો ધણુંજ સુંદર કામ થઈ શકે. સિંધમાં તો એની ખાસ જરૂર જ છે. આશા છે કે મંડળીના કાર્યવાહકો ડો. ન્યાલયદ દોસ્તી, મેજિસ્ટ્રી ઠાકરસીભાઈ, સુર્યદલાઈ, ભાઈ માણેકલાલ, ભાઈ વાલીલાલ અને બીજા ભાઈઓ દ્વારા આ મંડળીનું કાર્ય વધારે સારા પ્રમાણમાં ઉપાડે અને સિંધમાં ખૂબ પ્રચાર કરે. કામ થશે તો પૈસાનો તોટો નથી.

બીજી સંસ્થા ‘જીવદયા પ્રચાર મંડળી’ ને પણ સમય અને સાધનના પ્રમાણમાં દુનગરોના ગ્રામ્યનું કાર્ય સારું કરી રહી છે. માત્ર મરાઠા અને સંસ્થાનું મુખ્ય સચાવન કરે છે. કચ્છીમાં મુનિગિ-

પાલીટી તરફથી ફૂતરાઓ પકડાવીને મારી નાખવામાં આવે છે. આ સરથા તરફથી દેકાણે દેકાણે ફૂતરાઓને પકડા બાધવામાં આવે છે કે જેથી ફૂતરાઓને પકડનારા પકડી ન શકે. કાર્યવાહકોનો વિચાર છે કે કોઈ સારી જગ્યા લઈ ફૂતરાઓને ત્યાં ગંબવામાં આવે આ સિવાય અમુક અમુક સમયે ફૂતરા નહિ મારવા માટે લાગવગ પહોંચાડીને અને પત્રવ્યવહાર કરીને કાશિષ પણ કરવામાં આવે છે.

બન્ને સરથાઓ જીવદયાના ઉદ્દેશથીજ રથાપન થએલી છે. દરેક રથજે કામ કરનારાઓનો બહુ અભાવ હોય છે અને તેથી એકજ ઉદ્દેશની આ બન્ને સરથાઓ જો ભેગી કરી દેવામાં આવે તો તે વધારે લાભદાયક છે

આખા એ દેશમાં એકારીની એવી પરિસ્થિતિ ઉભી થઈ છે કે જે વખતે એક યા ખીજી જાતના સાધનો હોમ્યોપેથીક કોલેજ એકાર યુવકોને ઉભાં કરી આપવાની જરૂર છે. કેટલાક વિચાર પછી એમ જણાયું કે દમણા દમણા રોગોને માટે હોમ્યોપેથિક દવાઓનો પ્રચાર બહુ અર્થ રહ્યો છે થોડા અર્થમાં થોડી મહેનતમાં થોડા સમયમાં એક માણસ હોમ્યોપેથિકનો ડૉક્ટર બની શકે છે. ગામડાઓમાં એક નાનકડી પેટી લઈને હોમ્યોપેથિકનો અભ્યાસ કરે અથવા એક રથજે એસે તો પોતાના ગુન્દાન પૂરતું જરૂર પેદા કરે આ ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખી આફ્રીકાના એ મહાનુભાવો-ભાઈ મગનલાલ નંદવજી દોશી અને ડૉ મનસુખલાલ તારાચંદ-એ બેની સહાયતાથી ૧૩મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૮ ના દિવસે કરાચીના તે વર્ષના મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીના હાથથી જેન હોમ્યોપેથિક કોલેજ, કારિયા હાઈન્ડ્રલના મેદાનમાં એક મોટા મેગવડો કરીને ખોલવામાં આવી હતી. જેન અને જંનેનજ સૌના હાજરે માટે આ કોલેજ ખોલવાની જે. કારિયા હાઈન્ડ્રલના સન્મારોએ હાઈન્ડ્રલનો એક ભાગ વાપરવા માટે આપ્યો છે. જેન મેગવડો મારા અનુભવી અને વિદ્વાન્ ડૉક્ટરની આ કોલેજના પ્રાધ્યાપક તરીકે નિમણૂક કરે છે. અભ્યાસ રૂપ વિલાધિ આ કોલેજમાં ૧૯૩૯-૪૦ ના વર્ષની શરૂઆતે ૧૨મી ગરબામાં થઈ હતી.

પ્રકરણ ૨૧ મું
જેન સરથાઓ

વિદ્યાર્થીઓને પ્રેક્ટીકલ જ્ઞાન મળે, તેમજ ગરીબ લોકોને દવાઓનો લાભ મળે એટલા માટે તા. ૧૫ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ના દિવસે સવારના સાડાસાત વાગે કંગ્રવીના પ્રસિદ્ધ અને માનનીય ભાઈ જમશેદ મહેતાના હાથથી ' જન હોમ્યોપેથિક મેડીકલ હોસ્પિટલ ' રણછોડલાઈનમાં જૈન મંદિરની બાજુમાંજ ખોલવામાં આવેલ છે, આ દવાખાનામાં 'કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ અનુભવ મેળવે છે અને એ ઉપરાંત ગરીબોને મફત દવા આપવામાં આવે છે.

કમીટી કાશિશ કરે તો મ્યુનિસિપાલિટીની ગ્રાન્ટ પણ મેળવી શકે. આખા સિધમાં " હોમ્યોપેથિક "ની આ એકજ કોલેજ છે.

ગરીબ બહેનો મોટે ભાગે પોતાનો સમય કુચલીમાં અને એક ઘરથી બીજા ઘરે હરવા ફરવામાં ગાળે છે. જૈન હુન્નરશાળા પાસે સાધન ન હોવાના કારણે લોકોની આગળ હાથ ધરવામાં પણ સક્રિયાતી નથી. કારણ કે પેટ તો ભરવું જોઈએ આ સિવાયની સુખી બહેનો પણ મોટે ભાગે ઘરના કામકાજથી પરવાર્યા પછી ફાલતુ સમય ગપ્પા સપ્પામાં અને કુચલીઓમાં ગાળે છે. આવી બહેનોને માટે હુન્નરશાળા એક આશીર્વાદ રૂપ કાર્ય કહી શકાય. સીવવાનું, ભરવાનું, ગૂંથવાનું કાર્ય શીખેલી બહેનો, પોતાના ઘરના કામકાજનું ખર્ચ બચાવવા સાથે, ધારે તો બે પેસા બચાવી પણ શકે અને પોતાના ગુજરાનમાં સહાયક નિવડી શકે. સમય સાગે જાય નિદા કુચલીઓથી બચી જવાય અને કોઈને કંઈ જાનની ટીકા કરવાનું પણ કારણ ન રહે. આ ઉદ્દેશથી ગયા વર્ષના વૈશાખ સુદ ત્રીજ તા ૩ જી મે ૧૯૩૯ના દિવસે હાલાઈ મહાજનવાહીમાં એક ખીમચંદ જે. પાનાચંદના હાથે એક સારા મેલાવણ પૂર્વક આ સંસ્થા ખોલવામાં આવી હતી. આ સંસ્થા ' સહાયકમંડળ ' ના આશ્રય નીચે ચાલી રહી છે. સહાયક મંડળે આના ખર્ચ માટે પદ્મો ગુપિયાની મદદ મળુર કરેલી અને તે ઉપરાંત મોઝાસા વાળા ભાઈ મગનલાલ જાદવજી દેમીએ ૩૦૦ ગુપિયા મોકલાવ્યા હતા. આમ આ સંસ્થાનું કામ ચાલી ગયું છે.

કંગ્રવીમાં પાંચમી, શુભાષ્ટા અને બીજી બીજી કામોમાં આવી સારી સારી સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે. જૈનસંઘોને માટે પણ જગ્યા આ

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સંસ્થાઓ

સંસ્થાં સ્થાપન થઈ છે, તો પછી તેને સારા પાયા ઉપર મૂકવી એ જરૂરું છે.

ઉપરની સંસ્થાઓ ઉપરાંત 'દશાશ્રીમાળી હાલાઈ મહા જન' અને ઝાલાવાડી જૈન વણિક બીજી કેટલીક સંસ્થાઓ મહાજન' આ એ સામાજિક સંસ્થાઓ છે આ સંસ્થાઓનું ખાસ કાંઈ કામ નથી. પોતપોતાની વાડીઓની સંભાળ રાખે છે, કે જે વાડીઓનો ઉપયોગ કોઈના મૃત્યુ વખતે સ્નાન કરવામાં અને જમણવા કરવામાં થાય છે. 'હાલાઈ મહાજનવાડી' નો એક હોલ છે, તેનો ઉપયોગ બે ત્રણ વિદ્યાર્થીઓ માટે હોસ્ટેલ તરીકે કરવામાં આવે છે 'જૈનહુન્નગશાળા'નું કામ ચકાવવા માટે ઉપરની બન્ને 'મહાજન વાડીઓ' વાપરવા આવે છે, એ ખુશી થવા જેવું છે

આ સિવાય 'નિરાધારસેવામંડળ' નામની એક સાર્વજનિક છતાં, જૈનશ્રાવ્યકર્તાઓના હાથ નીચે ચાલતી સંસ્થા છે. ધર્મ કે જાતિના ભેદભાવ વિના નિરાધારોને કપડા અને એવી આવશ્યક વસ્તુઓ સાધનના પ્રમાણમાં આપવાનું કામ આ સંસ્થા કરે છે મારતર મધ્યાહ્ન આ સંસ્થાના મેકેટરી છે

પ્રકરણ ૨૨ મુ
જૈન સંસ્થાઓ

'જૈન યુવક સંઘ' નામની એક સંસ્થાનું નામ પણ ઉલ્લેખનીય છે. જુના 'જૈન યુવક સંઘ' ના પુનરુદ્ધાર સમયે કે નવે 'યુવકસંઘ' સમજો, ગમે તેમ પણ 'યુવક સંઘ' નામની એક સંસ્થા હાલમાં છે, કે જે સામાજિક કાર્યો સામે કોઈકામ વખતે એકાદ આયોજનને બેશ આવી જાય તો ઝુમેસ ઉઠાવે છે

'જૈન એન્ડ ટીમ' આ સંસ્થાએ પણ અત્યંત જાન્યેન સ્થાપકોની કોન્ટ્રાસ્ટ વખતે અને જ્ઞાનિક કામ કેમ કેમ એવું સુદા કામ કરી જતા હોયે સારી ખાતિ મેળવી હતી જૈનસમાજના પ્રમુખ મહાશયો પણ ખીમરોડે જે રાજી આ રીતે જોડાઈ હતી 'દલી મેટલ' માટે મુદ્દા મુદ્દા દલા સંસ્થાની 'દલી' ને કે જેમ નથી મળે તેને જે સુદા કામ ને ને સુદા

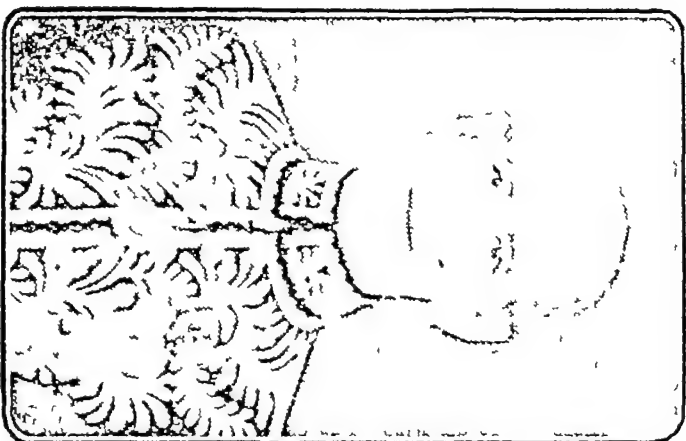

જૈનસમાજના બંને સઘો અથવા સંઘના અમુક અમુક કાર્યકર્તાઓના હસ્તક ચાલતી સંસ્થાઓનો જે થોડો પરિચય થયો છે, તેનો ઉલ્લેખ ઉપર કરવામા આવ્યો છે. ઉપરની લગભગ એક બેને બાદ કરીએ તો બંધી યે સંસ્થાઓ સમાજને માટે ખરેખર આશીર્વાદરૂપ છે પરંતુ એમાની કાષ્ટપણ સંસ્થા પગભર નથી વળી અહિંના હાલાક ઝાલાવાડીના મતભેદનો અથવા સ્થાનકવાસી સઘના કુસંપનો ચેપ ગુપ્ત રીતે કેટલીક સંસ્થાઓને લાગ્યાનું પણ સભળાય છે. આશા છે કે સમાજના આગેવાનો એવા ચેપથી આ સંસ્થાઓને બચાવી રાખશે. અને સમયે સમયે યથાશક્તિ મદદ કરી, એ સંસ્થાઓને પગભર બનાવવા કાશિપ કરશે.

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સંસ્થાઓ

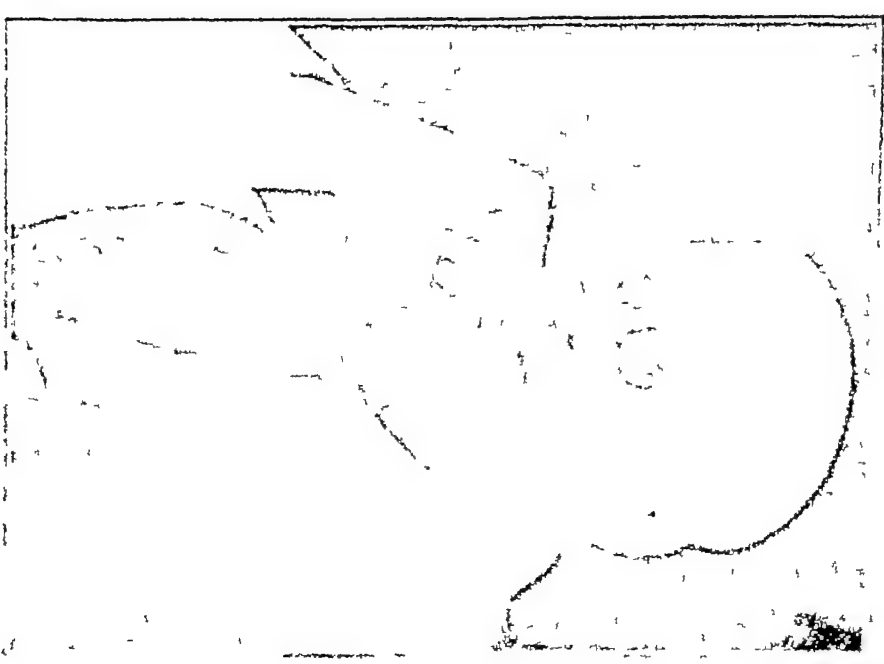
∴ સિધ્યાના નામદાર ગુણદે

દ્રીઝ લોકસેવિન્યી સર લેન્સેલિઝ ગ્રહામ
૩. ગી ગેમ. આલ, ૩. ગી આલ. ૪.

શાન્તિના ગી ગી

ગી ગી ગી ગી ગી ગી

‘પ્રવૃત્તિ’ શબ્દ ‘નિવૃત્તિ’નો બોધક છે, ને ‘નિવૃત્તિ’ શબ્દ પ્રવૃત્તિનો દોતક છે. હમેશાં શબ્દો સાપેક્ષ હોય પ્રવૃત્તિ ને નિવૃત્તિ છે. જેમ સત્ય અસત્ય, સજ્જન દુર્જન વગેરે. આ ઉપગ્રંથીજ સ સારમાં બે પ્રકારના માર્ગો રૂપ-જટ જણાય છે. ‘પ્રવૃત્તિ માર્ગ’ અને ‘નિવૃત્તિ માર્ગ’. સ સારના વ્યાવહારિક કાર્યો, પછી તે લોકોપકારનાં હોય કે સ્વાર્થનાં હોય, એ બધાં ચે ‘પ્રવૃત્તિ’ માર્ગમાં ગણી શકાય છે. લોક વ્યવહારમાં ન પડતાં, કાંઈ અગમ્ય એક સ્થાનમાં રહી, કેવલ આત્મચિંતન કે આધ્યાત્મિક વિચારમાં મરત રહેનાર માણસ ‘નિવૃત્તિમાર્ગી’ કહેવાય છે. સાધુઓને માટે આ બેમાર્ગી કયો માર્ગ ઉચિત છે? એ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે. ઉપદેશ આપવો, વ્યાખ્યાનો કરવાં, ધર્મચર્યાઓ કરવી, ઉત્સવ મહોત્સવો કરાવવા, પુસ્તકો લખવાં, સરથાઓ સ્થાપવી, દેગોદેશ વિચરવું, પ્રચાર કરવો—આ બધાં ચે ‘પ્રવૃત્તિ’ માર્ગનાં રસ્તાઓ છે.

આજનો સાધુ આવાં કાર્યો કરે, કરાવે કે કેમ? એ સંબંધી વિચારણામાં બે મત છે કેટલાકો કહે છે કે ‘પ્રવૃત્તિ સાધુ શુ કરે? માર્ગમાં પડનારા સાધુનું પતન થાય છે, એમણે કાંઈ અગોચર સ્થાનમાં ગંઢેવું જોઈએ, આત્મ-ચિંતન કરવું જોઈએ અને તેમ કરીને પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવું જોઈએ’ બીજો પક્ષ કહે છે કે ‘સાધુ એક જવાબદાર વ્યક્તિ છે; દુનિયાના ગુરુ તરીકે તેણે જવાબદારી બહેરેલી છે, એટલે જગતના કલ્યાણને માટે જે જે ઉપયુક્ત કાર્યો દેખાતા હોય, તે તે કાર્યો તેણે પોતાના સંબંધમાં રહીને કરવા જોઈએ. જે નથી કરે તો તે દુનિયાને માટે ભારભૂત છે. મક્તના રોટલા ખાઈ બગાડે છે.’ આમ સંસારના મનુષ્યોમાં બે મત દેખાય છે. પણ એ મતભેદને જાહેર કરનારા લોકો, ‘શક્તિ’ સંબંધી વિચાર કંવાથી દુર રહે છે. સંસારમાં એક સરખા સાધુ કે એક સરખા ગૃહસ્થો નથી હોતા એક સરખા જ્ઞાની કે એક સરખા અજ્ઞાની નથી હોતા સૌની શક્તિઓ બિન્ન બિન્ન હોય છે. અને જેનામાં જે શક્તિ હોય તે શક્તિનો અદ્યપયોગ તેણે કરે તેમજે અને જગતમાં તે શક્તિનો લાભ લેવો તેમજે, ‘પરંતુ શક્તિ પોતાનું કામ કર્યા વગર રહેતી પળ નથી દા, પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં પડતાં જગત પર્મથી પતન ન થાય, એ ખાતર કરીને સંજ્ઞાતાનું છે.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

બાકી લોકમાન્યતા તરફ જે ધ્યાન રાખવામાં આવે, તો મને લાગે છે કે કોઈ કામજન ન થઈ શકે દુનિયાને દોરંગી દુનિયા કોણ છૂતી શક્યું છે ? સસારના પ્રલોભનોને લાત મારીને નિકળનાર સાધુની પ્રશંસા કરનાર એ નીકળશે અને નિંદા કરનાર એ નીકળશે ગમે તે કાર્ય કરે, લિન્ન લિન્ન રુચિ રાખનારા માણસો કોઈપણ કાર્યને લિન્ન લિન્ન દષ્ટિથી જોશે, એમાં પોતાને રુચિર હશે, તો વાહ વાહ કરશે, પોતાને મનગમતું નહિ હોય, તો નિંદા કરશે એક વખત પોતાને ગમતું હશે ત્યારે પ્રશંસા કરશે, તેના તેજ કાર્યની ખીણ ક્ષણે નિંદા પણ કરશે. એટલે વિચિત્ર સ્વભાવી જગતનો ખ્યાલ કરીને કંઈપણ કાર્ય કરવું, તેના કરતાં પોતાની શક્તિનું માપ પોતેજ કાઢીને પોતાના અંતરાત્માના અવાજ પ્રમાણે કાર્ય કરવું, એ વધારે ઐયરકર છે બાકી આખા જગતને મનગમતું થાય, સૌ પ્રશંસા કરે, એવું કોઈ પણ કામમાં બન્યું નથી અને બનવાનું નથી.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

ભતૃહરિએ રાજપાટ અને બંધી સાહીબીઓ છોડી હતી. કુવાના કાંઠે ઝાડ નીચે પડેલા એક પત્થરનું ઓશીકું બનાવી લાખા થઈને સુતા હતા. પાણી ભરવા આવનારી સહેલીઓમાંથી એક ભતૃહરિના ત્યાગની પ્રશંસા કરે છે, તો ખીણ પત્થરના રાખેલા ઓશીકા માટે ભતૃહરિની ટીકા કરે છે. ભતૃહરિ વાલાદપિ સુમાપિતં ગ્રાહ્ય એ નિયમ પ્રમાણે પત્થરનું ઓશીકું કાઢી નાખે છે. ખીણ વાર તે સહેલીઓ આવે છે, ત્યારે એક બાઈ ભતૃહરિની શુશ્રૂષાહક્તા માટે પ્રશંસા કરે છે, ત્યારે ખીણ કહે છે કે ‘બધું હોયું, પણ દિલનો ચટકા હોયો ? જરા આપણે વાત કરી, એટલે ઝટ દધને પત્થર ફેંકી દીધો.’ ભતૃહરિએ શું કરવું, કોઈ કહેશે ?

ખરી વાત તો એ છે કે પોતાની શક્તિનું માપ કાઢી દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવનો વિચાર કરી પોતાના ધર્મનું પાલન કરવા પૂર્વક પોતાનું કર્તવ્ય બબ્બવું.

સિદ્ધમાં આવનારો અમારો ઉદ્દેશ નિવૃત્તિનો નહિ, દનો,

પ્રવૃત્તિનો હતો, એ કહેવાની લાગ્યેજ જરૂર રહે છે. અમારો ઉદ્દેશ સિંધ જેવા દેશમાં, જ્યાં સેકંડો વર્ષથી સાધુઓનો વિહાર બંધ હતો, તે ખુલ્લો થાય; સિંધના માંસાહારી લોકોને બની શકે તેટલે અંશે માંસાહારનો ત્યાગ કરાવાય; જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્તોથી ને જૈનધર્મના આચાર વિચારોથી સર્વથા અનભિન્ન એવી પ્રજામાં જૈનધર્મના સિંધ્યાન્તો, ઉચ્ચ આચાર અને ઉદાર ભાવનાથી લોકોને પરિચિત કરાવાય, તેમજ પરધર્મઅસહિષ્ણુતાના કારણે એક બીજાથી વિખૂટા પડેલા-દૂર દૂર થતા ગયેલા લોકો એક બીજાને ઉદાર ભાવથી જોઈ 'ચ્યાદાદ'ની વિશાળ છાયા નીચે એક બીજાની નજીક આવતા કરાવાય, આ અમારો ઉદ્દેશ હતો આ ઉદ્દેશો ખુલ્લું ખુલ્લા પ્રવૃત્તિ માર્ગના સૂચક છે, એ તો દેખીતું છે.

ઉપરના કાર્યો દ્વારા સેવા કરવાને માટે અમારા સિંધમાં આવવામાં કરાચીનો શ્રવે. મૂર્તિપૂજક સંધ નિમિત્તભૂત થયો, એ માટે તે ખરે ખર ધન્યવાદને પાત્ર છે.

પ્રવૃત્તિ માર્ગના કોઈપણ કાર્યમાં થોડે ધણે અંગે પણ સાધનોની આવશ્યકતા રહેવાની. સાધનોમાં મુખ્ય સાધન ધન અને સાધનો જન્મ છે. ધનની આવશ્યકતાની જવાબદારી ગૃહસ્થો ઉપર રહેલી છે, જ્યારે અમારા જેવા સાધુઓની પ્રવૃત્તિને વેગ આપનારા-પ્રવૃત્તિમાં સહકાર આપનારા-મદદગાર થનારા સાધુઓની પણ જરૂર તો ખરીજ. આ વિચાર કરાચી આવવાના વિચારની સાથેજ ઉત્પન્ન થયેલો અને તેટલાજ માટે ઉદ્યમગ્રમાં કરાચીસંધના ડેપુ-ટેશનને કહેવામાં આવેલું કે 'જો મારા વિદ્વાન્ માનનીય ગુરુભાષ શ્રી જયન્તવિનયજી મદદારજી કરાચી આવવાનું કમૂલ રાખે, તોજ હું કરાચી આપી શકું.' ગુરુદેવની કૃપાથી તેમણે અને બીજા મુનિગણેઓ સાથે આવવાની ઉદારતા બતાવી, અને અમે સિંધમાં-કરાચી આવ્યા.

રમેશાચી લગભગ બનતું આગ્યું છે કે- ધ્યેયાંસિ યદુ વિમાન્તિ સાગ્ર કાર્યોમાં અનેક પિંતો આને વિખોની પરંપરા છે અમેશિવચંત્યા વિદાન ક્યો ત્યારથી કંઈને કંઈ પિંતો આવનાજ ચ્યાદનાં. એ પિંતો-

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

નો સામનો કરીને અમે આગળ વધી ચલા હતા અને વિહારમાં બની શકે તે પ્રવૃત્તિ કરતાજ રહ્યા હતા. તે વાત પાછલા પ્રકરણોમાં જોવાઈ ગઈ છે. હવે અમારે કરાચી જેવા શહેરમાં પ્રવૃત્તિ કરવાની હતી, પરંતુ ખરેખર અમારી એ કમનસીબી કે મારી સાથેનાં અમૂલ્ય સાધનોનો ઉપયોગ જોઈએ તે રીતે હું ન કરી શક્યો. મેં મારો એક હાથ તો હાલામાંજ મૂક્યો હતો. અને બીજું વિદન કરાચીમાં પ્રવેશ કરવાની સાથેજ ઉપરિચિત થયું. તે વિદન છે મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજીની ખતરનાક બિમારી. પ્રવેશતા બીજાજ દિવસે મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી મોટી બીમારીમાં પડ્યા. હું ખૂબ નાહિમ્મત થઈ ગયો. ગભરાયો. કરાચીમાં જે જે કાર્યો કરવાની હું ભાવના રાખતો હતો, તે બધા કાર્યો મારી આંખ સામે તરવરતા હતા. કરાચીના જૈનો અને કરાચીની સમસ્ત જનતા મારી પાસેથી શી શી આશાઓ રાખતી હતી ? એનું મને ભાન હતું. ઘણાઓએ સ્થાનિકપત્રોમાં લેખો લખીને અહિંની આવશ્યકતાઓનું મને ભાન કરાવ્યું હતું. ઘણા ધર્મશ્રદ્ધાળુ જૈનભાઈઓ, અહિંના સઘમા કષ્ટ કષ્ટ બાબતોની ખામીઓ છે, તેનાં લીરડો એક પછી એક આપવા લાગ્યા હતા. આ બધા કાર્યોની જવાબદારીનો પહાડ મારી સામે દેખાતો હતો. એ બધાં કાર્યોને પહોંચી વળવાનાં સ્વપ્ન હું સેવી રહ્યો હતો. પણ સાથી-મદદગારો પૈકી એકનો સ્વર્ગવાસ અને બીજાની બીમારીથી હું તો ખરેખર હતાશ થયો. પણ આવા પ્રસંગે અમારા ગુરુદેવની અડગ ધીરતાનું દસ્ય જેમ મારી સામે ખડું થયું, તેમ તેમનાં વચનો યાદ આવવા લાગ્યા :—

‘જે કાર્યમાં વિદન નથી આવતું, એ કાર્ય કાર્યજ નથી. એ તો બાળકાની રમત છે, વીગેની નહિ. અને જે કાર્યમાં જોટલા વધારે વિદનો, તે કાર્ય તેટલુંજ વધારે મહત્ત્વનું. વિદનોની વચ્ચે થઈને આગળ વધો.’

મને લાગ્યું કે કેવળ હતાશ થઈને એસી રહેવાથી તો કાંઈ ન વાગે. ‘શુમે કાર્યે યયાશક્તિર્યત્નોયમ્.’ ઉપરાન્ત મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીએ મને દિગ્મત આપતાં કહ્યું: “મારી બિમારીથી મરજગો નહિ, તમે તમારું કાર્ય ચલાવે ગયો. સેવા કરનારા સાધુઓ અને

મૃદુરથી છે.” એમના શબ્દોથી મને પ્રોત્સાહન મળ્યું. બે દિવસ આરામ લઈ મેં મારું કામ શરૂ કર્યું.

અમારી પ્રવૃત્તિમાં સંઘના સેક્રેટરી ભાઈ મણિલાલ લહેરાભાઈ મહેતા, શ્રી સધ તરફથી જેમ શ્રેય વ્યવસ્થા કરવાને હર સમય તૈયાર રહેવા લાગ્યા, તેમ બીજા ઉત્સાહી યુવકો દરેક કાર્યને પહોંચી વળવા સાથે આપવા લાગ્યા.

સાધારણ રીતે અમારી પ્રવૃત્તિને પહોંચી વળવા માટે અમે આ પ્રમાણે દૈનિક કાર્યક્રમ રાખ્યો હતો. ૧-પ્રાતઃ-દૈનિક કાર્યક્રમ કાળની ક્રિયાથી નિવૃત્ત થઈ નિયમિત વ્યાખ્યાન કર્યું. ૨-આહાર પાણીથી નિવૃત્ત થઈ લખવાનું અને વાચવા વિચારવાનું કર્યું. ૩-૩ થી ૫ જુદા જુદા ધર્મવાળાઓ આવે તેમની સાથે જ્ઞાન ચર્ચા કરી ૪-સાજના પ્રતિક્રમણ પછી નવયુવકો અને બીજાઓ જે કોઈ આવે, તેમની સાથે શક્ય-સમાધાન કરવા. આ અમારો સાધારણ દૈનિક કાર્યક્રમ હતો.

અમારી પ્રવૃત્તિના મુખ્ય ચાર વિભાગો કરવામાં આવ્યા હતા. ૧ અહિંસાનો પ્રચાર ૨ સર્વ ધર્મવાળાઓની પ્રવૃત્તિના વિભાગ પ્રેમશુદ્ધિ ૩ જૈનધર્મની પ્રભાવના અર્થાત્ સામાજિક અને ધાર્મિક કાર્યો અને ૪ યુવક પ્રવૃત્તિ.

આ ચારે પ્રવૃત્તિઓને માટે જે જે પ્રસંગે જે જે સાધનો ઉપયુક્ત જણાયાં, તે તે સમયે તે તે સાધનોનો ઉપયોગ અમારાથી બીજી શકે તેટલે અંગે કર્યો અને મૃદુરથી પાસે કરાવ્યો.

૧ અહિંસાના પ્રચાર માટે સિંથી તથા ગિંદી પુસ્તકોનો પ્રચાર. જાહેર ભાષણો. માસાદારીઓની સાથે ધર્મચર્ચા. માસાદારીઓના કાર્યાલોમાં જતને ઉપદેશ આપવો. જેઓ માસાદારી કરે, તેમની સરે સ્વચ્છતાના વધારી તેમની હાલ, નેવા લોકોમાં જાહેર પ્રચાર કરવો. તેમને જો ઉપદેશ આપવા જવું, એ વિશેષ હતું.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

૨ સર્વધર્મની પ્રેમવૃદ્ધિને માટે જુદા જુદા ધર્મની સલાઓમાં નિમત્રણતો લાલ લઇ જવું, વ્યાખ્યાનો આપવાં, શહેરના જુદા જુદા વિદ્વાનોની મુલાકાતો લેવી, સ્થાનિક અને બહારના જુદા જુદા વિદ્વાનોનાં વ્યાખ્યાનો કરાવવાં અને વર્તમાનપત્રોમાં લેખમાળાઓ પ્રકટ કરાવવી. એ વિગેરે પ્રવૃત્તિ હતી.

૩ જૈન ધર્મની પ્રભાવનાને માટે દુઃખી જૈનોને રાહત અપાવવી. જુદા જુદા પ્રસંગે જયન્તીઓ ઉજવવી. સ્થાન અને સમયનો વિચાર કરી ઉત્સવો કરાવવા. મ્હોટા મ્હોટા અધિકારીઓની મુલાકાતો લેવી, જૈનધર્મને લગતાં જુદી જુદી ભાષાનાં પુસ્તકોનો પ્રચાર કરવો. બની શકે તેટલે અંશે સંસ્થાઓ સ્થાપન કરાવવી, ધર્મચુસ્ત જૈનોને તપસ્યા અને ખીલ ક્રિયાકાંડોમાં રસ લેતા કરવા. વિગેરે.

૪ યુવકપ્રવૃત્તિના સર્પધર્મા જુદી જુદી સંસ્થાઓની મુલાકાતો લઇ ત્યાંના યુવકોને ઉપદેશ આપવો, કાલેજો હાઈસ્કૂલો અને હોસ્ટેલોમાં જઈ અભ્યાસનું ઉચું શિક્ષણ લેનારા યુવકોને એમનું કર્તવ્ય સમજાવવું, હરિદાસના વ્યાખ્યાનો કરાવવા ગ્રેજ્યુએટો અને એવું ઉચું શિક્ષણ લીધેલા વિદ્વાનોની વચ્ચે ચર્ચા કરવી, વક્રત્વ ક્લાસ અને એવા ઉપયોગી ઉપાયો દ્વારા યુવકોમાં ધાર્મિક ભાવના બળત કરવા સાથે સાચું યુવક માનસ પ્રકટાવવું.

અમારા ચારે ઉદ્દેશોને પહોંચી વળવા માટેની આ અમારી મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓ હતી. અને તે બધી થે પ્રવૃત્તિઓને મુખ્ય મુખ્ય વિભાગમાં બંદોબી નાખીએ તો દયાપ્રચાર પ્રવૃત્તિ, ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ, સામાજિક પ્રવૃત્તિ અને સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ-એમ ચાર વિભાગો થઈ શકે.

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ કાષ્ઠપણ પ્રવૃત્તિમાં આવશ્યકતા ઓને પહોંચી વળવા માટે દ્રવ્યની જરૂર રહે છે; અને તે સાદુકાર ને કાર્ય કરવામાં સંઘે સમયના પ્રમાણમાં જેમ સહકાર આપ્યો; તેમ કંઠગીના કેટલાક વ્યક્તિગત મદાનુભાવોએ પણ સમયોચિત દ્રવ્યવ્યય કરી અનેક પ્રવૃત્તિના કાર્યોને સારાં દીપાવ્યાં છે એ સિવાય મુખ્યજવાળા શેઠ કાન્તિલાલ બેદરનસે જેમ સિધી, હિંદી પુસ્તકો અને અગ્રેજ હસ્તપત્રો વિગેરે પ્રકટ કરાવવામાં ખુલા

પ્રકરણ ૨૨ મુ
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

દિવથી આર્થિક સહાયતા કરી સહકાર આપ્યો; તેમ મોખ્યાસાવાળા એ ગૃહસ્થો લાઇ મગનલાલ જલ્દવજી દોસી તથા ડો મનસુખલાલ તારાચ દે ગરીબોને શહતના કાર્યમાં તથા એ સંસ્થાઓ સ્થાપન કરાવામાં સારી ઉદારતા બતાવી. આમ સંઘ, સ્થાનિક કેટલાક ગૃહસ્થો, સ્વયંસેવકો, અને બહારના ઉદાર ગૃહસ્થોના સહકારથી અમારી પ્રવૃત્તિ ઘણેખરે અંશે સફળ થઇ શકી.

જો કે અમે આહતા હતા કે અહિંના પ્રચાર કાર્ય માટે બધારણ પૂર્વકની એક વગવાળી કમીટી નીમાય, અને તે દ્વારા બધી વ્યવસ્થા થાય, પરંતુ પ્રયત્ન કરવા છતાં તેવું કંઈ ન થઈ શક્યું છતાં ચાલુ મ્હેસી વ્યાખ્યાન માળા દ્વારા જેમ જેમ બહારની જનતા સાથેના પરિચય વધતો ગયો; તેમ તેમ અનાયાસ અમારી પ્રવૃત્તિનું ક્ષેત્ર વિશાળ જનનું જ ગયું. અને ધીરે ધીરે ગુરુદેવની કૃપાથી સફળતા મળતીજ ગઈ.

અમારી પ્રવૃત્તિને બળ આપનાર જો કોઈનો મ્હોટામાં મ્હોટો સહકાર હતો, તો તે પત્રકારોનો કરાચીના સ્થાનિક પત્રકારોનો સહકાર પત્રો 'પારસી સ સાગ' 'સિન્ધ સેવક' 'દિનેન્દ્ર' અને 'સિન્ધ સગાચાર' તેમજ 'અમનચમન' વગેરેએ અમારી પ્રવૃત્તિનો સમસ્ત જનતાને લાભ મળે, એટલા માટે પોતાની કાલમો જોઈએ તેટલી ખુશી રાખી હતી. રોજનાં નિયમિત વ્યાખ્યાનો તેને તે દિવસે કરાચીની જનતા વાચી ગઈ. તેની રીતનો પ્રયત્ન તેમજ પોતાના રીપોર્ટરો રાખીને ક્યો દનો ઉપાશ્રયથી બહાર નુકદે નુકદે રચાને પતા વ્યાખ્યાનો પણ નિયમિત રીતે તેઓ પ્રકટ કરતા હતા. સમય ન હોવા છતાં મારી પામે લેખમાળા લખાવીને પણ તેઓ કરાચીની જનતાને લાભ આપતા હતા એટલે પત્રકારોના મદકારે અમને ધન્યજી મદદ કરી છે, એ વાત ફરીથી પણ કદાચ વિના નથી ગઈ શકાયું.

કરાચીના વર્તમાનપત્રોએ અને ખાસ કરીને 'પારસી સ સાગ' ના મ્હોટા સ્થાનિક રોજનાં વ્યાખ્યાનો આપનાર પંડો અહીં કે પ્રવૃત્તિને પેનના પંખા વિનમરૂંડે રચના સ્વપચયા બહારની દુનિયા ને

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીના પ્રવૃત્તિ

પડ્યો પડ્યો, એ કાઠથી અઝળક્યું નથી. ‘પારમી સંસાર’ ના સખ એડીડર ભાઈ ઠાકસ્તી કાઠારીએ આ સખધમા જે મહેનત લીધી છે, એ કદી પણ બૂલાય તેમ નથી. અમારી તુચ્છ મેવાઓ તેમણે જગતની આગળ ધરી હતી અને તેજ કારણ હતું કે બહારના કેટલાંયે પત્રોએ પણ અમારી મેવાની જોઈએ તેથી વધારે કદર કરી છે. ‘મુંબઈ સમાચાર’ જેવા પ્રસિદ્ધ પત્રે ‘ક્ષમાપના’ નામના પોતાના અગ્રલેખમાં અમારી સેરાની આ શબ્દોમા કદર કરી હતી.—

“જૈનમુનિ મહારાજો પણ ધર્મના સિદ્ધાંત ફેલાવવા ઉપરાંત લોકોને રાષ્ટ્રપ્રેમી અને સમાજસેવક બનાવવા માટે શું કહી શકે તેમ છે, તે આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી અને મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટાન્તથી બતાવી આપ્યું છે. શ્રી વિદ્યાવિજયજીએ કરાચીના બેકાર જૈનેને ઠેકાણે પાડવાની યોજના તૈયાર કરાવી છે અને જૈનેતરોને પણ સમાજસેવા અને રાષ્ટ્રસેવાનો એવો બોધ આપ્યો છે કે ત્યાંની જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજાએ તેમના ઉપર મુખ્ય બની તેમનું સ્મારક ભજવવાની ચળવળ ઉપાડી લીધી છે. ખીલ જૈનાચાર્યો પોતાની પ્રતિમા તૈયાર કરાવવામાં, જૈનેને અંદર અંદર લડાવી મારવામાં અને ‘શાસનપ્રેમી’ અને ‘શાસન દ્રોહી’ એવા ભાગ પાડવામાં ધર્મની સેવા અને વિજય માને છે, ત્યારે શ્રીવિજયવલ્લભસૂરિજી શ્રીવિદ્યાવિજયજી અને શ્રીવિજયેન્દ્રસૂરિ જેવા ધર્મગુરૂના બોલે જૈનધર્મને વધુ જ્વલત બનાવ્યો છે.”

મુંબઈ સમાચાર તા. ૩૦—૬—૩૮

આખીજ રીતે અમદાવાદથી નીકળતા ‘જૈનજ્યોતિ’ પત્રના અધિપતિ ભાઈ ધીરજલાલ ટોક્કશી શાહે પણ પોતાના એક અગ્રલેખમાં જે શબ્દોમાં અમારી મેવાની કરી હતી, તે શબ્દો આ છે—

“જોક્તજ્યોતિ અને ધર્મપ્રચાર માટે જૈનસાધુ જોનું વર્ચસ્વ બહુ મોટું સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. તેઓ પોતાના આચાર મુજબ પગે ચાલીને પ્રવાસ

કરતા હોવાથી મોજન અને ગયન માટે બદ્દલ સાદાઈથી રહેતા હોવાથી, પેસાના રૂપરૂપે પણ વળતું મળતા હોવાથી અને શાસ્ત્ર અને ક્રિયાના નાણુકાર રહેતા હોવાથી તેઓનું વર્તણૂક મોટું રહે તેમાં નવાઈ નેવું પણ કંઈ નથી !

“જુના કાળમાં આવા સાધુઓ ને શહેર કે ગામમાં ફેંક સમય પણ સ્થિરતા કરતા; ત્યાં તે સ્થળનું અહોભાગ્ય મનાતું અને ને સ્થળે ચતુર્માસના ચાર માસ ગાળતા, ત્યાં તે ચારે મહિના કોઈ ધર્મોત્સવ મંડાયો ન હોય, તેવી ધમાલ મચી રહેતી. ગામે ગામના લોક ઉતરી પડતા. જૈન કે જૈનેતર બધા ય એમની પાસે શાસ્ત્રચર્ચા કરવાચાલ્યા આવતા; એવી એમની વિદ્વતાની છાપ હતી !

“બખત પલ્લવે. જૈન સાધુઓની દ્રષ્ટિસમીપે લોકલગ્નતિનું કાર્ય મહત્ત્વ વિનાનું બન્યું. પ્રવાસની મુશ્કેલીઓથી હાર્યા. વિહાર ફેંકે કર્યો. એકજ સ્થળે અમુકજ મર્યાદિત પ્રદેશમાં વસવાટ વધ્યો. ખીલ પણ મોહ વધ્યા. અને ખર્ચાઓ પણ વધ્યા. પરિણામે તે સ્થળ અને પ્રદેશના લોકો પરથી સાધુઓનો પ્રભાવ હડતો ગયો. ને સ્થળે તેઓ ન વિચર્યા, ત્યાંના લોકો સાધુઓના પ્રભાવથી તદ્દન અપરિચિત રહ્યા. બંને રીતે પરિણામ વિપરીત આવ્યું.

આમ છતાંય ખુશી થવા નેવી વાત છે કે જૈન સમાજના અભ્યાગોહયા નવી રાગનીમા માનનારા કેટલાક સાધુઓએ, જુના કાળના એ સાધુઓએ સ્ત્રીના રેહું લોકલગ્નતિ અને ધર્મ પ્રચારનું કાર્ય ચપારાકમ રીતે ચાલુ રાખ્યું છે. દર્યાત નરીકે કરાચીની વર્તમાન પરિસ્થિતિ પૂરાજા તરીકે એધરક વલ્લુ દરી રાકાય તેમ છે.

જૈન સમાજમાં મુનેન્દ્રિય વસ્ત્રા, દેવના અને વિચારક મુનિશાળથી વિદ્યાર્પિતમણ અને યાત્રામુર્તિ મુનિશાળથી જાનનવિજયમણ આદિને સિંધમાં પ્રવેશ

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

કર્યો, ત્યારથીજ ત્યાંના જૈનોમાં તેા ઉત્સાહ વ્યાપે, એ સ્વભાવિક હતું; પણ માસાહારી વર્ગ પર પણ તેમનું આકર્ષણ થયું છે ને ઉક્ત મુનિરાજનેના વિરાજ દષ્ટિનાં વ્યાખ્યાનેથી ધર્મ અંગેની તેમની અહિંસા દષ્ટિ કંઈક સ્પષ્ટ થતી જોવાઈ છે.

“આ તેા વાત થઈ સિધના પ્રવેશની, પણ સિધના મુખ્ય નગર કરાચીમાં પ્રવેશ કર્યા પછી અત્યાર સુધીનું વાતાવરણ જોનારને અન્યથા થયા વિના નજ રહે ચોતરફ પ્રજામાં નવોજ ઉત્સાહ પ્રસરી રહ્યો છે. ધર્મોત્સવ મંડાયો હોય, તેવા દશ્યો નજરે પડી રહ્યા છે. જૈનોમાં નવીજ નત્યુતિ પેદા થવા પામી છે. અને મુનિરાજશ્રીના ઉપદેશને પરિણામે અનેક સમાજ સુધારણાના કાર્યો હાથ ધરવામાં આવ્યાં છે. બેકારો અને દુ.ખીઓને રાહત આપવાનું, ડીરેક્ટરી કરવાનું અને સાહિત્ય પ્રકાશન જેવા અનેક કામ ઝડપથી આગળ વધી રહ્યા છે જૈનોના અઠાઈ ઉત્સવો કે ખીજ ધર્મક્રિયાઓ પાછળ કયો જીવન્ત ઉદ્દેશ નળવવામાં આવ્યો છે; એના પરિચયથી ચોળનાઓ પણ હાથ ધરવામાં આવી છે.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

કરાચીના જૈનોમાં પ્રસરી રહેલા ઉત્સાહ સિવાય જોનેતરોમાં પ્રસરી રહેલો ઉત્સાહ એકાદ નોધપાત્ર નથી. એક જૈન સાધુ પોતાના જ્ઞાન અને ક્રિયાદ્વારા જોનેતરોમાં પણ ફેટલો પ્રભાવ પાડી શકે છે; તેનું આ ખરેખર ઉદાહરણનું ઠાંડી શકાય. શું પારસી કે શું આર્યસમાજ, શું ઈસાઈ કે શું વૈષ્ણવ, બધા એક રસથી મુનિરાજશ્રી પાસે ધર્મશ્રવણ માટે આવે છે, અને પોતાના ધર્મને લગતી તેમજ જૈનધર્મને લગતી શંકાઓ જરાય સ્પષ્ટ વગર રહી શકે છે, ને મુનિરાજ તેવીજ રીતે તેનું સમાધાન કરે છે. પારસી ભાઈઓ અને આર્ય સમાજસ્થો મહારાજશ્રીને પોતાને ત્યાં નોતરી લાપજો કરાવે, એ તેમની લોકપ્રિયતાનો નર્યાટ પુરાવોજ છે.

“કરાચી શ્રીસઘે પણ આ વખત મુનિરાજશ્રીનો પૂરતો લાભ ઉઠાવવા કમર કરી છે, ને તે અંગે અનેક જાતની, ધર્મશ્રવણનો લાભ આમજનના લઈ શકે તેવી, સગવડો પૂરી પાડી પોતાની ફરજ અદા કરી છે. વ્યાખ્યાન હોલમાં લાઉડસ્પીકરની યોજનાદ્વારા એ જૈન મુનિ વ્યાખ્યાન આપે અને જૈન-જૈનેતરો તેનો સમભાવે લાભ લે, એ દૃષ્ટાંત આજે જીને તો વિરલ છે. આ અંગે ખરખર શ્રીસઘના સદ્ભાગ્યની પ્રશંસા સહુ કોઈ કરી શકે તેમ છે

‘મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીની ધર્મપ્રચારની ધગશ અપૂર્વ છે. તેઓ સવારથી સાંજ સુધી-ખાન પાન ભૂલી આની પાછળ વ્યગ્ર છે. આશા છે કે સિધ પ્રદેશ મુનિરાજશ્રીની વિદ્વત્તાનો ને ધર્મપ્રચારની ધગશનો પૂરેપૂરો લાભ લેવામાં પાછો નહિ પડે”

‘જૈન જ્યોતિ’ તા. ૨૧ ઓગસ્ટ ૧૯૩૭

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

આ ઉપરાંત ‘પારસી સસાર’માં પ્રકટ થતી વ્યાખ્યાનમાળા-ઓના લીધે, તેના વાંચનારાઓને જે લાભ થતો હતો, તે સંબંધી સખ્યાઅંધ પત્રો, તે પત્રમાં પ્રકટ થતા હતા.

આમ અહિંની પ્રવૃત્તિનો પડો અદાગની જનતા ઉપર પડવામાં અહિંના પત્રોનો સદકાર અમને વધારે ઉપકારક થયો હતો, એ પુનઃ મહેસાની બાગેજ જરૂર મહે છે

સિધ, અમારા જેવા સાધુઓને માટે જેમ નવું લેવું હતું; તેમ અહિં દાર્શનિકાઓને માટે વિશાળતા પામી વધુ સ્થિરતા છે વિદ્યાર્મમાં અહિંના લોકો ઉપરથી અને કમળાની એક સુભાષીની પ્રગતિ ઉપરથી અમને તે જાણ મળે છે ને સંતોષે અનુકૂળ લેવું તે. આ લેખમાં પાંચ વર્ષ વિવિધ અંગે ખુબ મર્મ મળે. પરંતુ માનનીય લોકો જી. સિધાન્ટ મહારાજની આજ્ઞા અનુસારની લાંબી પત્રિકાની રચના કરી

મડળી બઢી સિંધ છોડવાને ઉત્સુક થઇ ગઇ હતી; તેમ છતાં અહિંના પત્રકારોએ, અહિંની સમસ્ત જનતાએ અને અહિંના સર્વે પોતાની હાર્દિક લાગણી એટલી બધી બતાવી અને એટલો બધો આગ્રહ કર્યો કે ગમે તે ભોગે અમારે બીજા ચતુર્માસની સ્થિતતા કરવી પડી.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, કરાચીના જે જે પત્રોએ અમારી મંડળીને, પોતાના અગ્રલેખો દ્વારા કરાચીમા વધુ સ્થિતતા માટે આગ્રહ કરી, પોતાની લાગણી પ્રદર્શિત કરી, તેમજ અમારી થોડી સેવાની ષણુ મોટી કદર કરી, તેમાંના એક—‘પારસી સંસાર’—ના એક લાંબા અગ્રલેખમાથી થોડા ફકરા અહિં આપવા યોગ્ય ધારું છું:—

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

“એક પખવાડિયા બાદ જૈનધર્મના નિયમ મુજબ ચોમાસું પૂર થાય છે, એટલે જ્યાં જ્યાં જૈન સાધુ-મુનિઓ ચોમાસું રહ્યા હશે, ત્યાંથી તેઓ વિહાર કરી જશે. આ નિયમ મુજબ સાબળવામાં આવ્યું છે કે અત્રે બિરાજતા સુપ્રસિદ્ધ વક્તા અને વિદ્વાન જૈન મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી તથા તેમની મંડળી ચોમાસું પૂર થયે અત્રેથી વિહાર કરવાની તૈયારી કરી રહેલ છે. કેમકે સાધુધર્મના નિયમ મુજબ તેમણે જ્યાં ચતુર્માસ કર્યું હોય, તે સ્થાન ચતુર્માસ પૂર થયે છોડી દેવું નોંધ્યું.

“આ મુનિશાસ્ત્રને કરાચીમાં આવ્યાને ચારેક મહિના થયા છે, તે દરમિયાન કરાચીની જૈન તથા જૈનેતર પ્રજાએ તેમના ઉપદેશામૃતતું પાન કરીને જે આત્મિક લાભ અને આનંદ ઉઠાવ્યો છે, તે ભૂલી શકાય તેમ નથી. આ સંબંધમાં જેમણે મહારાજશ્રીને નિતિ અનુભવ કરેલ છે, તેઓ કબલ કરે છે કે આ મુનિશાસ્ત્રે અત્રે વધુ વખત રોકાયેલા, જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજાને અનેક પ્રકારના લાભ થવા સંભવ છે.

“મહારાજશ્રીના ધાર્મિક, નૈતિક તથા સામાજિક વિચારો સૌને પ્રિય થઇ પડ્યા છે. અને તેને લઇને

તેઓ જે કાર્ય હાથ ધરે છે, તેમાં તે કંતેહમંદ નીવડે છે. મહારાજશ્રીને કરાચીમાં આવે બેઠકે હજી ચાર માસ જ થયા છે. અને આટલા દૃક સમયમાં અપરિચિત તથા અજાણ વ્યક્તિ પાસેથી ઘણા સારા કામની આશા ન રાખી શકાય, તોપણ આ મુનિરાજ અનેક મુશ્કેલીઓ તથા અગવડતાઓ વેડીને પણ કરાચીમાં જે ભલા કાર્યો કરી શક્યા છે, તેમાંના નીચેના મુખ્ય છે.

- (૧) તેમનાં ૫૦ જેટલાં સાર્વજનિક વ્યાખ્યાનો થયાં છે, જેનો જીવો તથા જીવેતરોએ લાભ ઉડાવ્યો છે. (૨) અનેક જિજ્ઞાસુઓએ મહારાજશ્રીની મુલાકાતો લઈને પોતાની શકાઓનું સમાધાન મેળવી તેમના જ્ઞાનનો લાભ લીધો છે. અને પોતાના પાપો ક્ષુલ્લ કરી સાચાદિવનો પથાત્તાપ કર્યો છે. (૩) આર્થસમાજના સંમેલનમાં યએલ જીવદયા પરિષદના પ્રમુખ તરીકે તેમણે સારા પ્રભાવ પાડ્યો છે. (૪) રયાનકવાસી સંઘમાં અશાંતિ હતી, તે મટાડવા મહારાજશ્રીએ ઘણો પ્રયત્ન કર્યો હતો. એટલુંજ નહીં પણ રયાનકવાસી બાદ્યોને પોતાના સમજી તપસ્વી જીની બે શોકસભામાં પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારીને તેમનું સમારક રાખવા જ્વરશોરથી અપીલ કરી પોતાની વિશાળ દષ્ટિ અને બધા ઉપરના પોતાના સમભાવને પરિચય કરાવી આપ્યો હતો. (૫) ખારસી બાદ બહેનોના બે નિમત્રણોને માન આપી તેમની વચમાં વ્યાખ્યાનો આપી સારી છાપ પાડી છે (૬) દૈનિક ધના નાના તથા મોટા શ્રીમત અને સાધારણ બધાને એક ખીલની નજીક લાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને એ કારણેજ એક સારામાં સારું ફંડ એકઠું કરવાને તેઓ શક્તિમાન થયા હતા (૭) ગરીબોની દાદ આંગળી, ધર્માર્થ તપાસ કરી તેમ જાણી મદદ વપરાવાને મહારાજશ્રીએ પ્રયત્ન કર્યો છે (૮) નવગતરોના દિવસોમાં પ્રથમ વખત વપરાવાને 'જીવદયા મહાદેવ' પ્રેરણા કરીનેજ નહિ, પણ રોને નાગતાનો ભાગ પણ તરસેલો કોઈ પણ વખતે કર્યા વિના જે પરિપક્વ થઈ ગયો છે, તે જીવ સમાધ તેમ નથી. તેમના ઉપરના નવમ તેમજ કદાચ કદાચ દોષદોષો જે હોય તે

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

તે પ્રત્યક્ષ છે આ ઉપરાંત કોલેજોમાં જઈને વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ કપદેશ આપી મહારાજશ્રીએ તેઓને સ્વકર્તવ્યનું ભાન કરાવ્યું છે. (૧૦) નવજીવાનોની શક્તિ ખીલવવા એક ‘વકતૂત્વ ક્લાસ’ તેમની આગેવાની નીચે ચાલી રહ્યો છે અને હમણા દીવાળીના નિમિત્તે ફોડાતા ફરાકડા અટકાવવા મહારાજશ્રી નિશાળોમાં ફરીને બાળકો તથા બાળાઓને જે કપદેશ આપી રહ્યા છે, તેનું ધણું સારું પરિણામ જોઈ શકાય છે.

“ હમણાજ દીવાળીના દિવસો પછી તત્કાળ ચનારી સિંધ હિંદુ સર્વ ધર્મ પરિષદના પ્રમુખ તરીકેની તેમની ચુટાણી થઈ છે એ પણ તેમની વિદ્વતા ઉદારતા તેમજ સર્વધર્મના અનુયાયીઓના મેળનું સૂચક છે.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

“ છેલ્લા ખાલકદીના હોલની સભામાં ભાઈ જમશેદ મહેતાએ મુનિમહારાજની સમક્ષ સિંધ ‘હવદયા મંડળી’ના કાર્યકર્તાઓ સાથે સિંધના ગામડે ગામડે ‘હવદયાનો પ્રચાર કેમ થઈ શકે’ તે સંબંધી જે યોજના મૂકી છે અને તેમાં ભાઈ જમશેદ મહેતાએ પોતે પોતાનો સહકાર આપવાની જે ઉદારતા બતાવી છે, તે યોજના અગલમાં મૂકાય તોપણ ધણું સરસ કામ થઈ શકે એમ છે. + + +

“ હવે તો ‘ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ’ પણ ચવાની છે આ પ્રસંગે ધણા વિદ્વાનો કરાચીના આગળ આવશે. મહારાજશ્રી પણ ગુજરાતી સાહિત્યના એક સાગ સાક્ષરની ગણતરીમાં છે, વિદ્વાન છે. તો આ પરિષદને તેમની દ્વાજરીનો લાભ મળે એ ઇચ્છવા જોગ છે. આવા વિદ્વાન પ્રભાવશાળી અને કર્તવ્યપરાયણ મુનિઓ ફરીથી સિંધમાં આવવા મુશ્કેલ છે. માટે જો આ તકને ગુમાવવામાં આવશે તો જે મદાન ઉદ્દેગ મહારાજશ્રીને અંગે લાવવામાં રાખવામાં આવ્યો છે, તે નિદ્રા નહિ થાય. અમને વિશ્વાસ છે કે મહારાજશ્રીને હજી વધારે વખત

રોકવામા આવશે તો સિંધની બોળા અને અક્ષાણુ
જનતા પર તેઓ જરૂર પોતાનો પ્રભાવ પાડી રાંધશે.

“આશા છે અમારા આટલા ઇસારાનું શુભ
પરિણામ આવશે.”

પારસીસંસાર તા. ૩૦ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭

વિદ્વાન અધિપતિ સાહેબે, અમારી થોડા સમયની તુચ્છ
સેવાઓની જે કદર કરી, એ એમની ગુણુગ્રાહકતા માટે અમારે
આભારજ્ઞ માનવો રહ્યો.

આ પત્રી એક છોટાલાલ ખેતશીતા પ્રમુખપણા નીચે
સંઘની જનરલ સભાએ ફાવ કરીને પાણી ખીજત ચતુર્માસ માટે
આથદબરી વિનવિ કરી એ પ્રમાણે લાલનું ફારણુ જોઈ, જીનેત-
ગેની, પત્રકગેની અને જનસંઘની વિનવિને માન આપી, અમે
ફરગીમા વધુ ચિંથના કરી

જો કે મારા માનનીય પંથુ શ્રી જયન્તવિજયજીની રની
ભર દયજી રોકાવાની નહિ જતા, તેઓ પણ મારા ઉપરના પ્રેમના
ફારણુ રોકાયા અને મુનિરાજશ્રી નિપુણવિજયજીને પોતાના ચુરુશીની
એવામા જલ્દી પહોંચવાનું હોવાથી તેમણે કદર નમ્ર વિદાન પ્રેર્યા

ભવિષ્યના ઉદરમા શું લખ્યું છે, એની કાલને ખાતર
નથી. સંસારમા જે જે યતનાઓ જાને છે,
અકસ્માત નિવૃત્તિ તેમા કુદ્દતને મંદા ને મંદા સંકેત દેખાતા
છે. આપણને આપણને તેની ખાતર નથી
રોતા એટલે અપીગ પત્રી વત્તરે કરીએ

ચુરુજીની કૃપાથી પંથુ ચતુર્માસ મન. પા. નાના
ચતુર્માસમા નિર્માણ, સામગ્રી, જે જે અવિરત. ૨૦. ૨૦. ૨૦
અપરે પંથુ ૨૦ પાંદે અને મારા ને ૨૦. ૨૦. ૨૦. ૨૦
સમય ૨૦. ૨૦. ૨૦. ૨૦

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમા પ્રવૃત્તિ

ખીજ ચતુર્માસની પૂર્ણાહુતિ થાય અને અમે વિદાર કરીએ તે પહેલાં તો, આ શરીર બિમારીના લય કર ઝપાટામા આપી ગયું. અને અમારી બધીયે પ્રવૃત્તિઓએ શાંતિના સાગરમા ડુબકી મારી લીધી. અને તેજ કારણે કરાચીમા વધુ સ્થિતતા થવા છતાં પણ પ્રવૃત્તિનો પ્રવાહ રોકાઈ ગયો. ઘણા અનિવાર્ય કારણોએ મહારાજશ્રી જયન્તવિજયણએ અને શ્રી વિશાળવિજયણએ મહાસુદિ ૭ મે વિદાર કર્યો. અને અમે ત્રણ સાધુ કરાચીમાં રોકાઈ રહ્યા.

એ ચતુર્માસની સ્થિતિમાં ખૂબ પ્રવૃત્તિ કરી, પણ કુદરતના કાયદા કંઈ જુદાજ હોય છે દિવસ પછી રાત ને રાત પછી દિવસ હોયજ. એમ પ્રવૃત્તિ પછી નિવૃત્તિ આવે તો તેમા કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. પોતાની મેજે-સમજીને ન લઈએ તો કુદરત તો લાવેજ. એ પ્રમાણે જે બિમારીના કારણે અમારે રોકાઈ જવું પડ્યું, તે બિમારી એકદમ નજ હડી. જરાક પ્રવૃત્તિ શરૂ થાય કે હૃદય ઉપર હુમલો થઈ આવે. પરિણામે અમારો બધો યે સમય જનસમાજની સેવા કરવાના બદલે જનસમાજની સેવા લેવામાં જ પસાર કરવો પડ્યો છે.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

અમારી અત્યાર સુધીની પ્રવૃત્તિનું આત્માને કંઈક સંતોષ થાય એવું જે કંઈપણ પગિણામ જેવાયું હોય તો તે, આભાર મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયણ આદિ મુનિરાજો, કરાચીને। શ્રીસદ, કરાચીની કેટલીક ઉદાર વ્યક્તિઓ, કરાચીના યુવકો, વર્તમાનપત્રો, મોગઆસાના જે ગૃહસ્થો—ભાઈ મગનલાલ બદવણ દોમી અને હા મનમુખલાલ તારાચંદ તથા મુંબઈનિવાસી શ્રી કાલિલાલ બકારદાસ—વિગેરે મહાનુભાવોના સહકારને આભારી છે. એ વાત ફરીથી બહેર કરી તે બધાઓનો ફરીથી આભાર માનું છું.

કરાચીની પ્રવૃત્તિ સંબંધી સમુચ્ચય રીતે આટલું કહ્યા પછી દરે પ્રવૃત્તિના જુદા જુદા પ્રસંગો અને તેના પરિણામો સંબંધી સંક્ષેપમાં દરે પછીનાં પ્રકરણોમાં બતાવવામાં આવશે.

❧

સિં

ધમાં આવવાનો અમારો મુખ્ય ઉદ્દેશ સિધની માંસાહારી
પ્રજ્ઞમાં અહિસાનો-દયાનો પ્રચાર કરવાનો હતો,
અહિસા પ્રચાર એ વાત હવે ભાગ્યેજ કહેવાની રહે છે. પેસે
ટકે મુખી અને આધુનિક કૃષ્ણવલ્લીમા આગળ
વધેલા તેમજ વ્યાપાર રોજગારમાં કુશળ ગણાતા સિધના હિંદુઓમાં,
બારસો વર્ષ સુધી મુસલમાન રાજાઓનું આધિપત્ય ભોગવવાના કારણે
માસ, મચ્છી, અને દારૂનો એટલો બધો પ્રચાર છે કે ભાગ્યેજ તેટલો
હિંદુસ્તાનના ખીજા કોઈ દેશમાં જોવાતો હશે. છતાં સરળતા અને
શ્રદ્ધા એ આ દેશના મનુષ્યોની ખાસ ખાસીયત છે. એટલે વગર
રિથિતિ સમજાવતાં સમજાવનારને જરૂર આવતું થાય અને તેનું
પરિણામ સારું દેખાઈ આવે.

પેટી દર પેટીથી જે લોકો પોતાના ખોરાક તરીકેજ એ વસ્તુઓનો
ઉપયોગ કરતા આવ્યા છે, એવાઓ એ
ત્યાગ ત્યાગમાં ભેદ આદતોમાંથી જેટલે અંશે છૂટે, તેટલે અંશે
પ્રશંસનીયજ ગણાય. ખરાબ અને એવી
કદમૂળ, જેવી ચીજો ખાનારા કેટલાક જૈન ગૃહસ્થો અમારા જેવા
સાધુઓને ગુરુ માનવા છતાં અને દિવસોના દિવસો સુધી ધોધમાર ઉપદેશ
આપવા છતાં એ ખરાબ કે ખીજા કદમૂળને છોડવા તૈયાર ન થાય, અને
કદાચ 'મહારાજ રોજ જીવ ખાય છે, તો લાવો જરા તેમને રાજી કરવા
કદમ છોડીએ,' એમ ધારીને છોડવા તૈયાર થાય, તોપણ સાથે સાથે
એમ જરૂર કહે કે- 'સાહેબજી, મદિનામાં દશ મેર ખટારાની તો છૂટ
આપો.' હિસાબ લગાવવામાં આવે તો ભાગ્યેજ મદિનામાં પાંચ
મેર ખટારા એના પેટમાં જતા હશે, છતાં પોતે ખટારાના ત્યાગી
તરીકે ગુરુને ખાત્રી આપતાં દસ મેર ખટારાની છૂટ માંગે છે. આ
એકો ત્યાગ કર્યો કે પાંચ રોજ ખટારા વધારે ખાવાની મહાગત
પામેથી છૂટ લીધી? મચ્છી માંસનો ત્યાગ કરનાર આખી જીંદગી નુપી
સર્વથા મચ્છી માંસનો ત્યાગ કરે, એ ત્યાગમાં અને ઉપન્યા ખટારાના
ત્યાગમાં કેટલું અંતર છે? એ વિચારો. મચ્છી માંસના ત્યાગીની
અપામાં અને ખટારાના ત્યાગીની અપામાં કેટલું અંતર છે? એ
વિચારો. પણ સમજાવનારે કદી ગમે તે ત્યાગ, એ તે કદમૂળને

પ્રકરણ ૨૩ મું
અહિંસા પ્રચાર

રોકવી, નિષ્કપટતા પૂર્વક પાપને પાપ સમજીને ત્યાગ કરવો, એનું નામ સાચો ત્યાગ છે. લાલચો ઓછી ન થઈ હોય અને કૃપણ ગુરુને રાજી કરવાની ખાતર કંઈક વસ્તુનો ત્યાગ બતાવવો, એનું નામ ત્યાગ નથી, પણ દંભ છે.

ઘણાં વર્ષો પહેલાં બગાળના અને હમણાં સિંધના તાજા અનુભવ પછી જણાયું છે કે આ માસાહારીઓ સૌથી પહેલાં તો સાચે સાચું કહી દેશે. માસ-મચ્છી ખાતો હશે તો, જરૂર કહેશે કે ‘હું’ ખાઉં છું.’ પછી ભલે તે મોટો આલમદાજલ હોય કે એક અદનામા અદનો હોય. અને ખીજું, ઘણો ઉપદેશ આપ્યા પછી પણ જો તે વસ્તુ છોડવાનું તેનું દિલ નહિ હોય, તો તે સાફ કહેશે, કે ‘હું’ વિચાર કરીશ, કાશિશ કરીશ.’ અથવા ‘મને માફ કરજો, મારાથી છોડવું મુશ્કેલ છે.’ એમ નહિ કહે કે ‘મહિનામાં દશ શેરની છૂટ આપો.’ અને જેઓ ત્યાગ કરવાના નિર્ણય ઉપર આવશે, તેઓ ત્યાગજ કરશે આ એ લોકોની ખાસ ખાસીયત છે.

પ્રકરણ ૨૩ મું અહિંસા પ્રચાર

કોઈપણ વિષયની પ્રવૃત્તિને માટે સાધનો આવશ્યકીય છે. સાધન વિના સાધક સાધ્યને સાધી શકતો નથી અને તેટલા સાધનો માટે જે પ્રવૃત્તિમાં જે સાધનો વધારે ઉપયુક્ત માલૂમ પડે, તે પ્રવૃત્તિને માટે તે સાધનો ઉભાં કરવાં એ જરૂરનું છે. સિંધી લોકોમાં અમારે માંસાહાર નિષેધનો અને અહિંસાનો પ્રચાર કરવાનો હતો. આજકાલના જમાનામાં કલમ અને વચન, એ એ કોઈપણ પ્રચારનાં સાધનો છે આ જાને સાધનોનો ઉપયોગ, અમે અમારા પ્રચાર કાર્યમાં કર્યો છે અને તે હવે પછીના વિવેચન ઉપરથી સમજાશે.

સિંધી લોકોને ઉપદેશ આપવાનો હતો. સિંધી લોકો અને તેમાં ય સિંધી જોડેનાં દિદી ભાયા ગાદુજ ઓછી સિંધી પુસ્તકો જાણે છે. વળી આખીલ દિંદુઓ તો ઘણે ભાગે અંગ્રેજ અને સિંધી સિવાય ખીજા ભાયા ઓછીજ સમજી શકે છે. લખવા વાંચવાની તેમની ‘કાસ્મી દિંદી’ છે, જે સંજ્ઞા પહેલાં એ પ્રકરણમાં કહેવાયું છે. ઉપદેશ

તાત્કાલિક અસર કરે છે; પરંતુ સાહિત્ય-પુસ્તકો વખતો વખત જ્યારે ગંભીર ઉપદેશક છે એટલા માટે અમારી પ્રવૃત્તિનું એક સાધન પુસ્તકોનો પ્રચાર એ પણ રાખવામાં આવ્યું હતું. જેમ સિંધી ભાષાઓ અને જુદો દિવસ ભાષાથી અનભિન છે, તેમ અમે સિંધી ભાષાથી અનભિન, એટલે સિંધી ભાષામાં પુસ્તકોનો પ્રચાર થાય એ જરૂરનું જતા, અમે સ્વયં તે સિંધીમાં લખી બોલી શકીએ નહિ એટલે હિંદીભાષાનાં એક સિંધી જુદા પાર્વતી બી. એડવાની બી. એ., કે જેમનો પરિચય પહેલાં કરાવવામાં આવ્યો છે, તેમની પાસે કેટલાક પુસ્તકો 'દાર્શનિક સિંધી'માં અનુવાદિત કરાવવામાં આવ્યા. સચ્ચો સાધુ' 'સચ્ચો રાહવર' 'ફૂલનમૂઠ' 'અહિંસા' અને 'જૈનધર્મ' (નરેશની) આ પાંચ પુસ્તકો દાર્શનિક સિંધીમાં અનુવાદિત કરાવીને પ્રકાશિત કરાવવામાં આવ્યા.

આ પુસ્તકોને પ્રકાશિત કરવામાં આર્થિક સદાય કસ્ટર મુજબના ઉદારચરિત, રાધનપુરવાળા જેઠ કાન્તિલાલ જીવરાસ છે કે જેમણે આવશ્યકતાનો વિચાર કરી અહિંસા પ્રચારમાં મુંઝવે ફાળો આપ્યો છે. આમ ઉપદેશની સાથે પુસ્તકોનો પ્રચાર પણ કરવામાં આવ્યો.

પ્રકરણ ૨૩ મું
અહિંસા પ્રચાર

આમ તે કરાવીમાં અમારા અનેક વ્યાખ્યાનો થયાં, પરંતુ જુદા 'અહિંસા'ના પ્રચારને માટે કેટલાંક વ્યાખ્યાનો વ્યાખ્યાનો તે વિશેષરૂપે કરવામાં આવ્યા. તે વ્યાખ્યાનોની સંખ્યા પણ મોટી છે, જતા તેમાંનાં કેટલાક વ્યાખ્યાનો ખાસ નોંધવા લાયક છે, તે આ છે —

૧ આમીલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ. 'આમીલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ'ના સ્થાપકોના સેલમાં તા. ૨૪ મી ડિસેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે એક વ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું. આ સભાના પ્રમુખ ધીરુભાઈ મહેતાસ વાધવાની બી. એ મહા દત્તા. મેળા મેળા દેવેદાસના. વર્ણના. અને ગેરિટ્ટોના બહુ મોટી સંખ્યામાં આ સભામાં ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. 'અહિંસા' ઉપર આ વિધિન આમીલને આ પ્રશ્ન ઉપર આપવામાં આવતા હતા. આ વ્યાખ્યાનની કે 'ક' ના મોટા પાનામાં આમીલને સ્થાપના કરી.

૨ સોલ્જર બજાર ખીલું વ્યાખ્યાન સોલ્જર બજારમાં રહેતા કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક શેઠ મણિલાલ મોહનલાલ અને ઉવારસદ વાળા શ્રીયુત વાડીભાઈ વિગેરે ગુજરાતી ગૃહસ્થોના પ્રયત્નથી તા. ૧૬મી ઠીસેમ્બરે આપવામાં આવ્યું હતું.

આ બંને લતાઓ આમીલ અને પારસી કામથી ભરેલા છે સોલ્જર બજારના વ્યાખ્યાન વખતે વીસનગરવાળા શેઠ મહાસુખભાઈ ચુનીલાલે પણ કેટલુંક વિવેચન કરેલું.

૩-૪. ખીલનાની હોલ:—‘સિંધ જીવજ્યામંડળી’ના આશ્રય હેઠળ શહેરમાં સિંધી લોકોના લતામાં ‘ખીલનાની હોલ’ નામના પ્રસિદ્ધ સ્થાનમાં બે વ્યાખ્યાનો તા. ૨૩-૨૪ મી ઓક્ટોબર ૧૯૩૭ ના દિવસોએ આપવામાં આવ્યાં હતાં. આ વ્યાખ્યાનોમાં કરાચીના પ્રસિદ્ધ દાર્શનિક વિદ્વાન્ પં॰ ધર્મદેવ જેટલી પ્રમુખસ્થાને ધિરાળ્યા હતા. સિંધી લોકોએ, ખાસ કરીને ભાઈજીંધ કામના સિંધી લોકોએ આ વ્યાખ્યાનોનો લાભ સારો ઉઠાવ્યો હતો. પ્રસિદ્ધ સિંધી વકીલ શ્રીયુત લોદાએ અહિંસા ઉપર ખૂબ ચર્ચા પણ કરી હતી.

પ્રકરણ ૨૩ મું
અહિંસા પ્રચાર

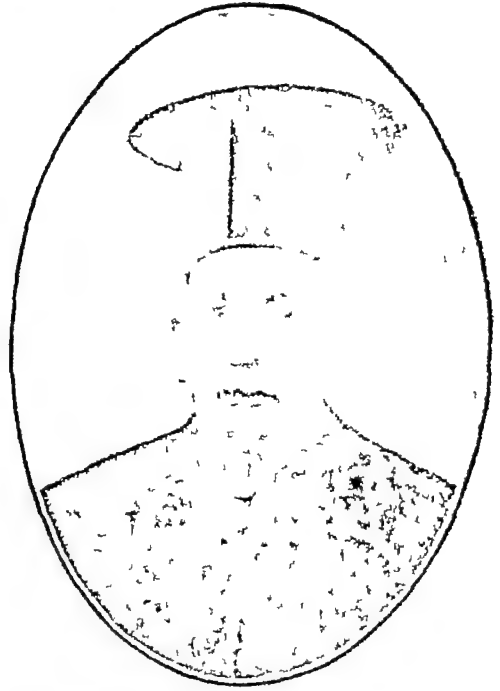
૫ ખાલકદીના હોલ. તા. ૨૪ મી ઓક્ટોબરના દિવસે ખીલું વ્યાખ્યાન ખાલકદીના હોલમાં ભાઈ જમશેદ મહેતાના પ્રમુખ પણા નીચે થયું હતું. આ વ્યાખ્યાન પણ ‘સિંધજીવજ્યામંડળી’ના આશ્રય હેઠળ થયું હતું. લગભગ આખો હોલ ચિત્તાર ભરાયો હતો. બે કે આ સભામાં માસાદાર કરનારાઓની સંખ્યા બહુજ ઓછી હતી.

૬. દાલમીયા ફેક્ટરી. તા. ૧૨ મી મે ૧૯૩૮ થી ૩૦ મી મે ૧૯૩૮ નુંથી અમે મતીરમાં રહેલા. ત્યાંથી ‘એટ્રાર કોન્ફરન્સ’માં ભાગ લેવાને માટે કરાચી આવતાં ૩૧ મી મે ૧૯૩૮ ના દિવસે ફીઝાડ પામે મીમેન્ટની ‘દાલમીયા ફેક્ટરી’ માં અમે એક દિવસ મુદ્દમ રાખ્યો હતો. ધણ મનુજે અને સિકળો આ ફેક્ટરીમાં કામ કરે છે કે જેઓમાંના ધણખરા માસાદારી પણ છે. દિવસે તે કામને પુરસ્ક મળી નહિ. મને ધણ લોકો ભેગા થયા અને તેઓને ખૂબ ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો. જેથી ફેક્ટરીએ માસાદારને ત્યાં

બે જુના સિદ્ધી હિંદુઓ

દીવાન નાઉમલ ભોજવાની

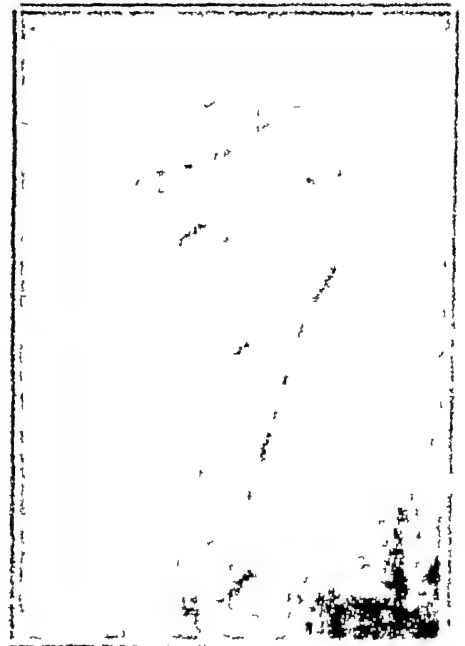

દીવાન વાધુમલ દેવનરામ ગીડવાની

卐

દીવાન નાઉમલ

દીવાન વાધુમલ

કર્યો. ફેક્ટરીના મેનેજર અને ફેક્ટરીના ધંજનીયરે આ સભા ગોઠવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ વખતે માંસાહારથી બલવૃદ્ધિ થાય છે કે કેમ ? વિગેરે બાબતો ઉપર ચર્ચા પણ સારી થઈ હતી.

૭. નસરપુરી પાઠશાળા.- જુના કરાચીના સિંધી લોકોના મુખ્ય લતામા નસરપુરી સિંધીઓની આ એક પાઠશાળા છે. નસરપુરી સિંધીઓનો તા. ૩ નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે એક મોટો જલસો થયો હતો. સિંધી સ્ત્રીઓ અને પુરુષો તેમજ બાળક અને બાળાઓનો મોટો સમૂહ એકત્રિત થયો હતો. અહિં અહિંસા ઉપર બ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું. બે યુવકોએ ખૂબ ચર્ચા કરી. ઘણા લોકોએ આ વખતે માંસાહારનો ત્યાગ કર્યો

કરાચીમાં સિંધીલોકોની શહેરથી બહાર અનેક કોલોનીઓ છે. 'આમીલ કોલોની' 'શિકારપુરી કોલોની,' 'અપર સિંધી કોલોનીઓમાં સિંધ કોલોની' વિગેરે આ બધી યે કોલોનીઓ પાસે પાસેજ છે. તેની સાથે 'પારસી કોલોની,' 'ગુજરાતનગર' વિગેરે પણ છે. આ કોલોનીઓમાં સારા ધનાઢ્ય અને શિક્ષિત સિંધી લોકો રહે છે. આ લોકોને ઉપદેશ આપવા માટે આ કોલોનીઓમાં રહીને પ્રચાર થાય, તો તે વધારે લાભકર્તા થાય, એમ ધારી જાણીતાઓ દ્વારા કોલોનીઓમાં રહેવાની વ્યવસ્થા કરાવી.

૧ આમીલ કોલોની. એ પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આમીલ લોકોમાં માંસાહારનો પ્રચાર વધારે છે તેઓના પરિચયમાં વધારે આવવાથીજ તેમને વધારે ઉપદેશ આપી શકાય એટલા માટે ૧૯ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ થી ૨૬ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ સુધીન અંદાવીયું અમે 'આમીલ કોલોની'માં ગાળ્યું. ભાઈ ગોવિંદ મીસ્ત્રદાની, બહેન પાર્વતી એશ્વાની અને તે વખતના કમીના લોડમેનર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એશ્વાની—તેમણે કેટલા પ્રયત્નો આપ્યા 'કેના મદાવિદાલય' ના મકાનમાં મુકામ રાખવામાં આવ્યો

આ મકાન, ઉપર બલવૃદ્ધિ ફેરવવાની પાસે તે સારી અને મોંઝા આવેલું દેવાતું થયું નિર્મીતી બનેલું બહેન તેમજ

પ્રકરણ ૨૩ મું
અહિંસા પ્રચાર

કેટલાક પારસી ગૃહસ્થો પણ ઉપદેશનો ખૂબ લાભ લેવા લાગ્યા. અમારું આ અહવાડિયું ખૂબજ પ્રવૃત્તિવાળું અને પરિણામે ધણું જ લાભ કર્તા નીવડ્યું હતું, સવારથી રાત સુધી ઉપદેશની પ્રતિ ચાલતી. સેક્રેડો સિધી લાઇઓ ખેંહેનોના ટોળા જામેલા રહેતા. ભિક્ષા આપવા માટે ત્રણપાપડ થનારી એ ભદ્રિક ખેંહેનોને જ્યારે એમ કહેવામાં આવે કે ‘તમે તો મચ્છી માંસ ખાઓ છે, એટલે તમારે ત્યાંથી અમારાથી ભિક્ષા ન લેવાય’ ત્યારે તો એમનો આત્મા ધણો દુઃખી થતો અને ઘણાઓ તો સાધુના પગલા પોતાને ત્યાં કરાવવાની ભાવનાથી પણ માસમચ્છીનો ત્યાગ કરતા. દરરોજ ચર્ચાઓ થાય. શકા સમાધાનો થાય, ઘણાઓ ‘માસ નહિ ખાવાથી શૈય નથી આવતું’ એવી શંકાઓ કરે, ઘણાઓ ‘અનાજમાં પણ જીવ છે’ એવી દલીલો કરે ઘણાઓ ‘અમારો તો હમેશનો ખોરાક થઈ ગયો. હવે કેમ છૂટી શકે,’ એવી પણ કમજોરી બતાવે. આ બધાઓને યોગ્ય ઉત્તર અપાતા નિરુત્તર થાય, એટલે કેટલાકો માસ સર્વથા છોડે, કેટલાકો મહિના-બે મહિના સુધી છોડીને પ્રયત્ન કરી જોવાતું કહે. કેટલાકો માંસને છોડે ને ગચ્છી ન છોડે, કેટલાક મચ્છી છોડે તો માંસ ન છોડે. આમ ઉપદેશ અને ચર્ચાને પરિણામે ગુરુદેવની કૃપાથી બહુ સારું પરિણામ આવ્યું. પારસી ગૃહસ્થ લાઇ એદલ ખરાસ, જેમનો પરિચય પહેલા આપવામાં આવ્યો છે. તેમના આખા કુટુંબે આ વખતેજ માસ મચ્છી વિગેરેનો ત્યાગ કરેલો.

પ્રકરણ ૨૩ મું
અહિંસા પ્રચાર

લાઇ ગોવિંદ મીરચંદાનીતુ આખું ચે કુટુંબ ઘણુંજ ભક્તિવાળું શ્રદ્ધાળુ અને સંસ્કારી છે. તેવીજ રીતે શ્રીયુત ઝમટમવજી શિવદાસાની એમ. એ. એસ. એસ. બી ના કુટુંબની ભક્તિ પણ પ્રશંસનીય છે. મેયર દુર્ગાદાસ એડવાની, તેમનાં ધર્મપત્ની, અને તેમના પુત્રી ખેન દેવી બી. એ. વિગેરે પણ ઘણાજ ભક્તિવાળા છે. તેમનું કુટુંબ સિધી છતાં કદરુ વેળેટરીયન છે. તેમણે પણ ભક્તિનો અને જ્ઞાન ચર્ચાનો સારો લાભ લીધો.

આજ કાલેનીમા કંગચીના નાગરિક લાઇ હીરાલાલ ગણુત્રા પણ રહે છે. તેમના આખા ચે કુટુંબે ભક્તિનો ખૂબ લાભ લીધો. શ્રીયુત જીવનરામ ગીડવાળી, કે જેઓ કંગચીના રીઝ્ટ્રીક્ટ ડેપુટી પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ છે. તેમનું કુટુંબ પણ શ્રદ્ધાળુ અને ભક્તિવાળું છે.

આમ અનેક કુટુંબો માથે પરિચય થયો અને ઘણાં કુટુંબોએ
માંસ મચ્છીનો ત્યાગ કર્યો

૨ અપરસિંધ કોલોની-ખીલું ચોમાસું પુરું થયા પછી
અને મારી ખિમારીના કારણે ડોક્ટરની સલાહ પ્રમાણે અમે 'ગુજરાત
નગર'માં એક પંખખીના બગલામાં રહેતા. તે પછી ૧૬ મી
જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ થી શિકારપુરી સિંધી ગૃહસ્થ અને કરાચીના
એક પ્રસિદ્ધ વ્યાપારી જેઠ રાધાક્રિશ્ન પાટમલ ઘણાજ આયત્નપૂર્વક
અપરસિંધ કોલોની'માં પોતાના બંગલામાં લઈ ગયા લગભગ પાંચ
મહિના અમે આ બગલામાં સ્થિરતા કરી. જેઠ રાધાક્રિશ્ન એક
ખુબજ બહોળા કુટુંબવાળા અને શીમત ગૃહસ્થ છે. તેઓનું કુટુંબ
નિરામિતભોજ છે. શ્રદ્ધાળુ છે. અને તેઓ શુદ્ધખાદીવારી રાષ્ટ્રીય
ભાવનાવાળા છે. આ બગલાની આસપાસ પણ ઘણા માસાદારી
સિંધીઓ રહે છે. ધીરે ધીરે આ કોલોનીમાં પણ ઉપદેશ આપવાનો
સારો પ્રસંગ મળ્યો અને ઘણા લોકો માસાદાર છોડતા ગયા.

અમે આ કોલોનીમાં રહેતા ત્યારે ગુજરાત તરફના રહેતા ખાખાન-
વાળા ભાઈ મુદરગાલ પાંચેય દંત્તનીયર. ભાઈ હરિગાલ ચતુર્બુજન
કુટુંબ, જેઠ હેમગજ ભાઈ, જેઠ જસરાજભાઈ, પાંચ જાન્યુ. ડી ના
વગર દંત્તનીયર શ્રીયુત હિન્મતગાલ પરીખ, તેમજ સિંધી ગૃહસ્થ
શ્રીયુત ખિયાગમ વિગેરેએ ભક્તિનો સારો લાભ લીધો હતો.

અદિસાની પ્રગતિમાં ઉપગત મુખ્ય કાર્યો ઉપગત છુટક પ્રગતિ
પણ વખતા વખત થતીજ નથી જ. સિંધી
૪ છુટક પ્રવૃત્તિ ગૃહસ્થો પોતાને ત્યાં અમને લાગત તથા પોતાના
મિત્રો અને સગાં સ્વર્ગીઓને બેઠા કરી,
જમન ખાતનો થાય અને તે વખતે ઉપદેશ થાય વ્યાખ્યા પૂરક
સિંધીઓએ જ્યેનોએ માસાદારનો ત્યાગ કર્યો છે એ વાત ને ને
કુટુંબોમાં જાણીને પ્રસન્ન થયા, તેઓએ જે ઊંચકા કર્યા
ભાઈ એવાજ ખાખાલના જે મિત્રોના માથે નાંખ્યા હતા તે
સેતર મે અમે મચ્છાદાર ને. આ અનેક કુટુંબોને જે જે સિંધી
વાળા છે તેને જે જે સિંધી વાળા છે તેને જે જે સિંધી વાળા છે

પ્રકરણ ૨૨ મું
અદિસા પ્રચાર

કુદરતની કૃતી લીલા છે? એ મુંગા સિંધી ભાઈઓ જન્મથી જ બ્રહેર અને મુંગા છે, અને વધુ લણ્યા પણ નથી. છતાં બન્ને ભાઈઓ કરાચીના એ મોટા પ્રેસોમા સારી જગ્યાઓ ભોગવે છે. સારો પગાર મેળવે છે. બધાઓની સાથે ઇસારાથી સમજવા સમજાવવાની અદ્ભુત શક્તિ ધરાવે છે અને બધો વ્યવહાર ચલાવે છે.

ભાઈ ખરાસ પોતે પોતાના કુકુંબ સાથે માંસ-મચ્છી વિગેરેના ત્યાગી છે. એટલે તેમના ઉપદેશથી, તેમના મિત્ર તરીકે આ એ ભાઈઓએ પણ માંસ મચ્છીનો ત્યાગ કર્યો છે.

આમ જીવદયાની પ્રવૃત્તિમાં જુદા જુદાં વ્યાખ્યાનો અને હિસકલતાઓમાં રહીને ઉપદેશ આપવાનો તેમજ જ્ઞાનચર્યા કરવાનો સારો પ્રસંગ મળ્યો.

પ્રકરણ ૨૪ મું
અહિંસા પ્રચાર

આ પ્રકરણમાં કરાચીમાં 'દયા પ્રયાર'ની પ્રવૃત્તિને અંગે સિંધીભાષાના પુસ્તકો, જુદે જુદે સ્થળે કરેલાં વ્યાખ્યાનો અને માસા-દારી લતાઓમાં રહીને કરેલી પ્રવૃત્તિના સંબંધમાં સંક્ષેપમાં કહેવાયું છે. એ ઉપરાંત કરાચીની અમારી સ્થિતિમાં 'દયા પ્રયાર' સંબંધી ખાસ ખાસ પ્રવૃત્તિ, કે જે પ્રવૃત્તિ વધારે અગત્યતાવાળી ગણી શકાય, એવી પણ થઈ છે તે પ્રવૃત્તિ અમુક અમુક સમયે થયેલી વિશિષ્ટતા વાળી સભાઓ અથવા 'જીવદયા કોન્ફરન્સ' છે; જેનો ઉલ્લેખ આ પ્રકરણમાં કરાશે.

હિંદુસ્તાન જેવા દયાળુ અને આર્યસંસ્કૃતિવાળા દેશમાં ગાય ભેસના ગર્ભાગયમાં લાકડું કે એવી ખીજ ચીજો ટુકકાનો વિરોધ થાલીને જખરદસ્તીથી દૂધ કાઢવાનો ધાતકી રિવાજ ચાલી રહ્યો છે, એની ઘણા ઓછા લોકોને ખબર હશે. આ રિવાજની કૂટાની વાતો સાંભળતાજ આપણને કપારી છૂટે. નજરે તો જોયુંજ કેમ જાય. સ્વાભાવિક દૂધથી વધારે દૂધ કાઢવાના લોભી છવો કેવા કેવા કૂટાના કાર્યો કરે છે, તેનું આ ઉદાહરણ છે. હવે આ રિવાજથી લોકો જાણીતા થતા જાય છે. કલકત્તામાં એક સંસ્થા ઉભી થઈ છે, કે જે આ રિવાજને બંધ કરાવવા માટે પૂરેપૂરી કારિદા કરી ચડી છે. ડો. રઘુવંશસદાય તે સંસ્થા તરફથી કરાચીમાં આવેલા. તે વખતે તા. ૮ ફેબ્રુઆરી ૩૮ ના દિવસે એક વિશાલ સભા 'જૈન વ્યાખ્યાન હોલ'માં ભરવામાં આવી હતી. જૈન જૈનેતરોની ઘણી મોટી સંખ્યાએ આ સભામાં હાજરી આપી હતી. આ સભામાં ડો. રઘુવંશસદાયે લખાણથી કુમાના ધાતકી રિવાજનું કટુજ્ઞ ચિત્ર રજૂ કર્યું હતું. તેમણે જે વિવેચન કર્યું હતું, તેનો ટૂંકેસાર વાચકોની નજાં માટે અહીં આપવો યોગ્ય છે -

"કુકાનો અટમાલ કરાવવા માટે જેલા માં મહીના થયા હું જુદે જુદે સ્થળે ફરીને ઉપદેશ આપી રહ્યો છું. હમણાં હું સુરત, લાવખાતા વિગેરે સ્થળેથી ફરી આવું છું."

"જુદા જુદા સ્થળે કુમાને જુદા જુદા નામથી નિવેદન આપ્યું છે. નિવેદન રજૂ નામથી -

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સભાઓ

કુદરતની કૃતી લીલા છે ? બે મુંગા સિંધી ભાઈઓ જન્મથી જ બહેરા અને મુંગા છે, અને વધુ લણ્યા પણ નથી. છતાં બન્ને ભાઈઓ કુરાચીના બે મોટા પ્રેસોમાં સારી જગ્યાઓ ભોગવે છે. સારા પગાર મેળવે છે. બધાઓની સાથે ઇસારાથી સમજવા સમજાવવાની અદ્ભુત શક્તિ ધરાવે છે, અને બધો વ્યવહાર ચલાવે છે.

ભાઈ ખરાસ પોતે પોતાના કુટુંબ સાથે માંસ-મચ્છી વિગેરેના ત્યાગી છે. એટલે તેમના ઉપદેશથી, તેમના મિત્ર તરીકે આ બે ભાઈઓએ પણ માસ મચ્છીનો ત્યાગ કર્યો છે.

આમ જીવદયાની પ્રગતિમાં જુદાં જુદાં વ્યાખ્યાનો અને હિસક લતાઓમાં ગ્રહીને ઉપદેશ આપવાનો તેમજ જ્ઞાનચર્યા કરવાનો સારો પ્રસંગ મળ્યો.

પ્રકરણ ૨૪ મું
અહિંસા પ્રચાર

આ પ્રકરણમાં કરાચીમાં 'દયા પ્રચાર'ની પ્રવૃત્તિને અંગે સિંધીભાષાના પુસ્તકો, જુદે જુદે સ્થળે કરેલાં વ્યાખ્યાનો અને માસા-હારી લતાઓમાં રહીને કરેલી પ્રવૃત્તિના સંબંધમાં સંક્ષેપમાં કહેવાયું છે એ ઉપરાંત કરાચીની અમારી સ્થિતતામાં 'દયા પ્રચાર' સંબંધી ખાસ ખાસ પ્રવૃત્તિ, કે જે પ્રવૃત્તિ વધારે અગત્યતાવાળી ગણી શકાય, એવી પણ થઈ છે તે પ્રવૃત્તિ અમુક અમુક સમયે થયેલી વિશિષ્ટતા વાળી સભાઓ અથવા 'જીવદયા કોન્ફરન્સ' છે; જેનો ઉલ્લેખ આ પ્રકરણમાં કરાશે.

હિંદુસ્તાન જેવા દયાળુ અને આર્થસંસ્કૃતિવાળા દેશમાં ગાય ભેસના ગર્ભાશયમાં લાકડું કે એવી બીજી ચીજો કુકાનો વિરોધ થાલીને જખરદસ્તીથી દૂધ કાઢવાનો ધાતકી રિવાજ ચાલી રહ્યો છે, એની ઘણા ઓછા લોકોને ખબર હશે આ રિવાજની કૂતરાની વાતો સાબળતાજ આપણને કંપારી છૂટે નજરે તો જોયુંજ કેમ જાય. સ્વાભાવિક દૂધથી વધારે દૂધ કાઢવાના લોભી જીવો કેવા કેવાં કૂતરાના કાર્યો કરે છે, તેનું આ ઉદાહરણ છે. હવે આ રિવાજથી લોકો નજીની થતા જાય છે. કેલકત્તામાં એક સરથા ઉભી થઈ છે, કે જે આ રિવાજને બંધ કરાવવા માટે પૂરેપૂરી કોશિશ કરી રહી છે. ડો. રઘુવંશસહાય તે સંસ્થા તરફથી કરાચીમાં આવેલા તે વખતે તા. ૮ ફેબ્રુઆરી ૩૮ ના દિવસે એક વિરાટ સભા 'જૈન વ્યાખ્યાન હોલ'માં ભરવામાં આવી હતી. જૈન જૈનેતરોની ઘણી મોટી સંખ્યાએ આ સભામાં હાજરી આપી હતી. આ સભામાં ડો. રઘુવંશસહાયે લંબાણથી કુકાના ધાતકી રિવાજનું કટુણ ચિત્ર રજૂ કર્યું હતું. તેમણે જે વિવેચન કર્યું હતું, તેનો ટૂંક સાર વાચકોની આજ્ઞા માટે અહિં આપવો યોગ્ય છે -

"કુકાનો અટકાવ કરાવવા માટે જેહા શા મહીના થયા હું જુદે જુદે સ્થળે ફરીને ઉપદેશ આપી રહ્યો છું. હમણાં હું સક્કર, લારખાના વિરોધે સ્થળેથી ફરી આવું છું.

"જુદા જુદા સ્થળે કુકાને જુદા જુદા નામથી ઓળખવામાં આવે છે. સિંધમાં તો નામથી એ

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સભાઓ

ઓળખાય છે આ રિવાજ છેલ્લા ૮૦ વર્ષથી પ્રચલિત થયો છે. આ અટકાવવા માટે ધારાસભામાં કુટુંબીલ પેરા કરવામા આંધુ છે.

“આ પ્રયા ઘણીજ ધાતકી અને હલકી છે. તેનાથી ગાય અગર ભે રાને બહુ દુ.ખ થાય છે. ગર્ભને પણ હાનિ પહોચે છે. ઢોરના માલીકો નાનાં પાડા કે વાછરડાં કે ૧૪ થા ૧૫ ની કીંમતે વેચી મારે છે. અને પછી કુકાથી દૂધ મેળવે છે. આ રિવાજ બધ નહિં થાય તો ગૌધન અને પશુધન નાશ પામશે.

“અગાઉ કહે છે કે ૨૪ કરોડ ગાયો હતી. જ્યારે તે સંખ્યા ૧ કરોડમાં આવીને ઉભી છે. આજે તો ડેન્માર્ક વૃંદાવન બની રહ્યું છે. હોલાડનુ દૂધ એટલું બધું ચોકખુ હોય છે કે તેમા પાણીનું એક ટીપું પણ ભેળવવામા આવતું નથી. જ્યારે, જે દેશમાં દૂધ, દહિં તથા ધીની નદીયો વહેતી તે દેશમા ચોખ્ખું દૂધ કે ચોખ્ખુ ધી મળતું પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે.

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સલાચો

“ગાયો તથા ભેંસોવાળા કહે છે કે ‘અમારી ગાય કે ભેંસનુ વાછરડું’ યા ‘પાડું’ નાનપણમાં મરી ગયુ હોય, અને તે દૂધ દોવા ન દે, તો અમારે શું કરવું? અમારે શું તે જતું કરવું? તે સીધી રીતે દૂધ આપતા નથી, તેથી અમારે કુકાદારા દૂધ કાઢવું પડે છે.’ આ તેમની દલીલ વાજબી નથી. દેમકે આ રિવાજ તો ૮૦ વરસથીજ પ્રચલિત થયો છે. તે પહેલાં શું ભોકો દૂધ નહિં હોતા હોય ?

“ભાષી મુધરેલા દેશોમા ગાયોને એક સાથે ધારમાં ઉભી રાખીને પછી તેમને પીયાને સંભળાવવામાં આવે છે. ગાયો એક તાન થઈ જાય છે. તે પછી તેમના આચળે રખખરતું મગીન લગાડવામા આવે છે. જે દૂધનેા છાટે છાટે આચળમાંથી ચૂસી લે છે. અને વધુ વખત રાખવામા આવે, તો લોટી પણ નીકળે, પણ ગાયો એટલી બધી પીયાનામા મસ્ત બને છે કે કાંઈ કહેવાની યાત નહિં

“તાનસેનના જમાનામા કહે છે કે એવી સંગીત વિદ્યા પ્રચલિત હતી કે ગાયન ગાતાની સાથે જંગલનાં જનવરો-હરણ વિગેરે જે ચાઇને જમા થતાં અને ગાયન બંધ કરતાંજ તેઓ અદશ્ય થઇ જતાં હતા. પશ્ચિમના ખેતીકારો ધુવડને રાત્રે પોતાના ખેતરમા ખેસાડીને તેની પાસે રખેવાળી કરાવે છે. આવી રીતે તેઓ જ્યારે જંગલી જનવરોની ખબર લે છે, ત્યારે આપણે જો આપણાં ડોમેસ્ટિક પ્રાણીઓની પણ સંભાળ ન લઇએ, તો આપણા જેવા ખેતરવા ખીલ કોણ કહેવાય ?

“ગાયોવાળા, ચાર દીવાસોવાળા મકાનમાં ગાયોને લઈ જઈને દોવે છે. તેથી ખબર પડી શકતી નથી. રૂયુનિસીપાલીટીએ ફરજી દોરેને ખુલ્લા મકાનમાં રાખીને દોવાનો કાયદો કરવો જોઈએ. જેથી ખુદારથી ચાલ્યા જતા માણસોને પણ ખબર પડી ગકે કે દોરને કુક્ષી કરવામાં આવે છે કે નહિ ?

“કેટલાંક મુસલમાન ભાઈઓ પણ આ ટિવાજની વિશ્વ છે. આજની સલામા આપણે નીચેની મતલબનો ડરાવ પાસ કરી દિદ સરકારને મોકલાવશુ તો વાજખી યરો.”

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સભાઓ

આ પછી ધુક્કાની પ્રધાનો વિરોધ કરનારો, સિંધ ગવર્નમેન્ટ, મ્યુનિસિપાલિટી તેમજ લોકસભાએ આ પ્રધાન અટકાવવા માટે મંત્રણા પાસવાની ભલામણ કરનારો, દૂધની માન્દીટમાં વેટનની મંત્રણાએ મંજૂરી આપનારો મોક્કી દૂધની નપાસ કરવાની ભલામણ કરનારો, દૂધ પ્રકાશી કાર્ટેલ ગાર્ડ્સ પટે તે તે વનવનને પાનવપેઝમાં મોકલવું અને દૂધ કારનારને સજા કરવાની ભલામણ કરનારો વિરોધ કરનારો મંત્રામાં આપ્યા હતા.

प्रत्येक वर्षी २५-३० दिवस ते ३०-३५ दिवस
पेक्षा जास्त वेळ

“કુક્કાનો રિવાજ ત્રાસદાયક અને ભયંકર છે. વધુ દૂધ કાઢવાની લાલચમાં માણસો આવા હલકાં કામો કરી રહ્યા છે. કહે છે કે ઢોરોના ગર્ભાશયમાં લાકડું કે દંડુકો નાખીને વધારે દૂધ ઝરવવામાં આવે છે. આ દૂધ લોકોમાં વેચવામાં આવે છે.

“આ બાબત આપણે હંમેશા વિચાર કરીએ તો જાણાયા વિના નહિ રહે કે તેની પાછળ માણસની કેટલી બધી લોભવૃત્તિ રહેલી છે ? સ્વાધર્મવૃત્તિ, માણસો પાસ અનેક પાપો કરાવે છે. ધારો કે એક દિંદુ છે, તે ગોપૂત્ર કરે છે. ગાયો પર હમ્મેશાં હાથ ફેરવે છે, તેનું બહુમાન કરે છે. પણ એજ ગાય જ્યારે દૂધ દેતી બંધ થાય છે, અને વેચવા માટે બહાર કાઢે છે, ત્યારે ખરીદનારાઓમાં, કસાઈનો દલાલ ખીજ કરતા બે રૂ. વધારે આપશે, તો તેને દેતા તે જરા પણ અચકારો નહિ. જાણે છે કે આ ગાય પર કસાઈની છરી ફરશે, પણ એને બે રૂપિયાનો લોભ આધળો બનાવી દે છે.

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સભાઓ

“ઉંચી જાતનો શાકાહાર-દિંદુ છે તે દિંદુત્વનો ફાંકો રાખે છે. પણ બે રૂપિયાની ખાતર ન કચ્ચા જેવું કામ કરી બેસે છે. જે દેશમાં આવા લોભી અને લાલચુ માણસો હોય, તે દેશમાં ક્યુ ચોર પાપ ન થઈ શકે ? આવી ઉંચી જાતના જાણીતા જ્યારે પાપ કરે, ત્યારે હલકી કોમો, કે જે દયાનુ નામ પણ જાણતી નથી, તે ગમે તેવું પાપ કરે, તેમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ?

આપણા દેશમાં દિંદુઓ શાકાહારી છે, પણ યુરોપ અમેરિકામાં આપણા શાકાહારી કરતા પણ ચડી જાય, એવા શાકાહારી પડ્યા છે. ત્યાં અમુક મહાજ્ઞાઓ છે કે જેના મેઝબરો દૂધ ખાવું પણ દરામ મમળે છે. જ્યારે તે પાપ તરીકે ન મમળતા હોય, પરંતુ દૂધ પાનું વેચેલું નથી, એમ સમજીને તેઓ નથી ખાતા. યુરોપમાં આને કદરમાં કદર વેચેલીયેનો છે, જ્યારે અહીં અને ‘અદિ’માં પરમે

ધર્મનો દાવો કરનાર હિંદુસ્તાનીઓ કયા જઈ રહ્યા છે ? એનો કોઈ વિચાર કરશે ?

‘અમારા વિહાર દરમ્યાન અમને ખબર પડી હતી કે પન્નબના કેટલાક દલાયો સિધમાથી ગર્ભવતી બકરીઓ ખરીદવા આવે છે આ લોકો બકરીઓનાં પેટ ચોરી કાચા બચ્ચાં કાઢે છે આ બચ્ચા શા કામમા આવે છે ? ખબર છે ? આ બચ્ચાના મુલાયમ ચામડામાથી તમારા પૈસા રાખવાના પાકીટ, કમરે બાધવાના પટા, હાથના મોજા વિગેરે બને છે. તમે હિંસાના આ કામને આખો વિંચીને ઉત્તેજન આપી રહ્યા છો. આ બધા પાપો તમારી લોભવૃત્તિ અને મોહવૃત્તિઓ કરાવી રહી છે. જીવદયા પ્રતિપાળ કહેવરાવવાનો દાવો ધરાવનારા અનેક લોકોના કારણે કેવા પાપાચરણો થઈ રહ્યા છે, તે વિચારો.”

આ પ્રસંગે શ્રીયુત મણિલાલ લ્હેરાભાઈ મહેતા, ભાઈ પી. ડી. સાહુ અને બીજા કેટલાક મહાનુભાવોએ પણ વિવેચન કર્યા હતા કરાવો યોગ્ય સ્થળે મોકલી આપવામાં આવ્યા હતા.

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સભાગ્યો

કરાચીમાં ‘આર્ય સમાજની’ અર્ધ શતાબ્દિ સન ૧૯૩૭ ના સપ્ટેમ્બર મહિનામા ઉજવવામાં આવી હતી જીવદયા કોન્ફરન્સ દશ દિવસ મનુષ્યો આ જગતમાં ભાગ લઈ રહ્યા હતા કરાચીના ‘આર્યસમાજ’ તરફથી ‘જીવદયા કોન્ફરન્સ’ આ પ્રસંગેજ તા. ૧૧ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯ ના દિવસે ભરવામા આવી હતી કરાચીના પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તાઓ પ્રો. તાગડદાસ ગજગ એમ. એ. પ. લોખનાયથ ગ્વામી કૃષ્ણનદાસ. સ્વામી પૂર્ણાનંદદાસ. પ. કેશવદેવદાસ તથા શ્રીયુત નરસિંહદાસદાસ વિગેરે આ કોન્ફરન્સના પ્રધાન સંવાદકો હતા.

પશ્ચિમની કાર્યવાહી બપોરે સાડાઠાથુ વગેરે મનુષ્યોમાં આજે હતી પ્રો. તાગડદાસે આ કોન્ફરન્સનો હેતુ વિગતવાર સમજાવે હતો. આ કોન્ફરન્સના પ્રમુખ તરીકેની સેવા કરવાનું કામ

લેખકને સોપાયેલું. આ ટ્રાન્ક્રન્સે સિધમા અદિંસાના ક્ષેત્રમાં સારી છાપ પડી હતી

આ ટ્રાન્ક્રન્સમાં ૧ હિંદવાસીઓને માસાહાર અંધ કરવાની વિનંતિ કરનારો, ૨. દોગેને ચરવાની જગ્યા કાયમ રાખવાની સરકારને વિનંતિ કરનારો, ૩ મ્યુનીસીપાલીટી કૂતરા અને ઉંદરોને પકડાવી તેનો નિર્દયતાપૂર્વક નાશ કરે છે, તેનો વિરોધ અને તે પ્રથા રોકવાની સૂચના કરનારો, ૪. ગાયબેંસોના ગર્ભાશયમાં લાકડું ધાલી ઝુકકાહાર દૂધ કાઢવામાં આવે છે, અને તેની સત્તામણી કરવામાં આવે છે, તેનો વિરોધ કરનારો, ૫ લાહોરમાં થનારા કસાઈખાનાને કાઠપણ ઉપાયે અંધ કરવાની અપીલ કરનારો, ૬. બલિદાનની પ્રથા રહામે વિરોધ કરનારો—એમ કેટલાક અગત્યના હસવો કરવામાં આવ્યા હતા. અને તે હસવો ઘટતે ગયજે મોઝલી આપવામાં આવ્યા હતા.

આ પ્રસંગે પ્રમુખ તરીકેની ફરજ અદા કરતા, જે કેટલુંક વિવેચન મારે કરવું પડેલું, તેમાં આવી એક અગત્યની મહાન ટ્રાન્ક્રન્સના પ્રમુખ તરીકેનું માન આપવા માટે, આર્યસમાજનો અને ખાસ કરીને કાર્યકર્તાઓનો આભાર માન્યો હતો. અને છેવટે ઉપસંહારમાં જે કંઈ કહ્યું, તેનો ટૂંક સાર આ છે—

“બાઈઓ અને બહેનો, ‘દયા’ના સંબંધમાં કંઈક કહુ તે પહેલા પાચમાં ઠરાવના સંબંધમાં થોડો ખુલાસો કરવા ચાહું છું”

“મને એવા ભરોસાદાર ખબર મળ્યા છે કે શેઠ શિવરતનજી મોહોતાએ આ કતલખાનાનો ઠેકો સેવાથી દાય ઉઠાવી લીધો છે. આ વાત જ્ઞે સાચી હોય, તો આપણે ખરેખર ખુશી પર્વેશ, કેમકે તેઓ દિંદુ તરીકે પોતાના મતંવ્યને સમજ્યા છે.

“પરંતુ તેની સાથેજ સાથે જે દષ્ટીકત મે ત્રાંબવું છે, તે દષ્ટીથી તો મને પહું દુઃખ થયું છે તે દષ્ટીકત એ છે કે એક નૈન ગૃહગ્ય આ કતલખાનાના કોટાકટ માટે પોતાનું ટેન્ડર

પ્રકરણ ૨૪ મુ
વિશિષ્ટ સભાઓ

ભયુ છે આ જૈન ગૃહસ્થ લોકે દિગબર કહેવાય છે, છતાં જે તેમણે ટેન્ડરભર્યાની વાત સાચી હોય તો, ખરેખર જૈન તરીકે તે એક ભયંકર કલંક જેવું છે. પૈસાનો લોભશું શુ પાપ નથી કરાવી શકતો? અથવા સીધી યા આડકતરી રીતે કયા પાપને પોષણ નથી અપાવતો? એનું આ ઉદાહરણ છે.

“અમારાજ દેરાના સાચા ધનનો (પશુધનનો) એક યા ખીજી રીતે નાશ કરવામા ઉ-તેજન આપવા, અહિંસાનો દાવો કરવા છતાં ઘોર હિંસાના દૃત્યોને એક યા ખીજી રીતે ઉ-તેજન આપવા આપણાજ ભાઈઓ આગળ આવે, એના જેવો દુઃખનો વિષય ખીલે કયા હોઈ શકે ?

“સન્નજનો, તમે ઠરાવ પાસ કરી ચુપચાપ બેસી રહો ને લાગણી બતાવો, તેથી કાંઈ કામ નથી સરતું. તમારો આ કસાઈખાનાની સામે વિરોધ હોય, તો બધા આજથી પ્રતિજ્ઞા કરો કે ‘તે બધું જવાનો સરકારી ઓર્ડર ન નિકળે, ત્યાંસુધી અમે દૂધ નહિં ખાઈએ.’ (આની જનતા પર એટલી સુદર અસર થઈ કે થોડા અપવાદ સિવાય તમામ લોકોએ હાથ ઉઠાવી દીધા ન ખાવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી)

“મહાનુભાવો, તમે જે પ્રતિજ્ઞા કરી, એથી મારો આત્મા ધણો ખુશી થયો છે. બાઈઓ અને બહેનો, દયા, એ તો મનુષ્યોનો કુદરતી ધર્મ છે. ગમે તેવી હિંસા કરનારો માણસ દરો, પણ તે અન્યાય સદન નહિં હોઈ શકે. નાના કિતરાને ચોટ કિતરું સતાવતું દરો તો અમે તેનો કસાઈ પાત્ર તે નાના કિતરાને બચાવવા પ્રયત્ન કરો આપણે બધા ‘ધર્મી’ તરીકે જાણખાતીએ પડે, પણ આજે ધર્મી તો એ છે કે જેના હૃદયમા દયા છે. જૈનોમા ‘દયા’ ને ‘ધર્મ’ની માતા’ કહેવામા આવી છે. માતા ન દોષ તો પુત્ર ન દોષ દયા ન દોષ તો ‘ધર્મ’ ન દોષ

“તે થોડો ‘ધર્મ’ જોયો પર વિચિત્રતા નાહો છે. તેઓ ખરી જોયે પોતાના જન્મ પર નોંધે છે.

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સલામી

સમજતા નથી. સંસારના નાના કે મોટા ગમે તે જીવ હશે, તે સર્વે જીવવા ઇચ્છે છે. મરવાને કોઈ ચાહતું નથી. આપણે જીવવાને ઇચ્છતા હોઈએ, તો બીજાને જીવવા દેવા જોઈએ. ‘જીવો અને જીવવા દો’ આ સૂત્રને જો હમેશાં હૃદયમાં રાખવામાં આવે, તો માણસ ઘણા પાપોથી બચી નવ ઘણી હિંસાથી બચી નવ.

+

+

+

“મહાત્માભાવે, હિંદુસ્તાન એ તો ધર્મક્ષેત્ર છે. ભારતભૂમિ એ પવિત્ર ભૂમિ છે. આ ભૂમિમાં અત્યારે કેટલા ધોર પાપો યથ રહ્યા છે? તે પાપોના પ્રાયશ્ચિત્ત આપણે ભોગવી રહ્યા છીએ. માટે જો તમારે સુખી થવું હોય, તો લોભ ઓછો કરો, પાપ ઓછો કરો. જીવો પર દયા કરો.

પહેનો

અને

ભાઈઓ,

જરા

પૂર્વ

સમયનો ઇતિહાસ તો તપાસો. અકબરના સમયમાં હિંદુસ્તાન દેશ કેટલો બધો સુખી હતો? તેણે પશુવધ બંધ કર્યો હતો, જુદા કરો બંધ કર્યો હતો જેનીને માટે ભરપૂર જમીન હતી. મનુષ્યના જીવનને ઉપયોગી દૂધ, દહિં, અનાજ, વસ્ત્ર પુષ્કળ મળતાં હતા ૧ રૂ. ના ૨૭૦ રતલ ધનું મળે, ૧ રૂ. ૮૫ રતલ દૂધ મળે, ૧ રૂ. ૮૫ રતલ શેર ધી મળે. એ હિંદુસ્તાનને બીજું શું જોઈએ? આજની રીતે દેશ છે, તે સમજવાની જરૂર છે ખરી?

+

+

+

ઉપર પ્રમાણે કનકજીનાના વિરોધની એક બીજી સભા તા. ૧-૮-૩૭ ના દિવસે જૈન મંદિર પાસેના પ્લોટમાં ભરવામાં આવી હતી. એ સભામાં અનેક વક્તાઓએ વ્યાખ્યાનો કર્યા હતાં. અને લાહોરમાં ચનારુ કસાઈખાનું નહિ થતા દેવા માટે વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો. અને તે દિવસની નકલો નાનકારા વાઈસરોય અને બીજા પદના રથને મોકલવામાં આવી હતી.

ક

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સલાઓ

આજે સારા દેશમાં એક અથવા બીજી રીતે જે હિંસા થઈ રહી છે, એ આર્યોવર્ત જેવા દેશને માટે ખરેખર કલકભૂત છે. અને તેમાં ય ધર્મના બહાના નીચે થતી હિંસાઓ બ્યારે બેવાય છે, ત્યારે તો અનહદ ત્રાસજ થાય છે. પોતાની તદુરસ્તી માટે, પોતાનાં બાળબચ્ચાઓની ખેમ-કુશળતા માટે અને બીજી સાંસારિક ધ્યંજાઓની તૃપ્તિને માટે દેવદેવીઓની માનતાઓ માની, તેની આગળ પાડા, બકરા, ઘેટાં, કુકડાંના ભોગ આપવામા આવે, એ અજ્ઞાનતાની તો હદ આવી ચૂકી છે. જે માતા 'જગદંબા' છે- જગત્ની માતા છે, એ માતાની આગળ એનાજ ન્હાનાં બાળકોની ગર્દનો કાપી, માતાની મહેરબાની મેળવવાની ધ્યંજ રાખનારા માતાના પૂજારીઓની ભક્તિ માટે શુ કહેવું ? આતો એ વાણી વાત થઈ કે

માતા પાસે વેટા માગે,

ફર વફરેકા સાટા

અપના પૂત ચિલાવન ઘાહે,

પૂત વૂજેકા કાટા.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

નવરાત્રિના દિવસો આવતા હતા. ગરબાઓની રમઝડ ચાલતી હતી. લોકો પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે નવરાત્રિમાં પ્રવૃત્તિ માતાઓની પૂજામાં ઉત્સુક થઈ રહ્યા હતા. સાંભળવામાં આવ્યું:—

‘દેવ, ભગી, વાવરી, ચમાર, કાળી અને બીજી વિશેષ અજ્ઞાની લોકો પોતપોતાના મહેરબાનીમાં અને દેવતાકે તો પોતપોતાનાં મહેરાના પરિમાં પણ માતાઓના મહં અતામ નવરાત્રિની પૂજામાં, ખાસ કરીને આવે. સુદિ આદ્ય, નોમ, દરમિયાનમાં પણ હિંસાના દેવ હિંસાઓ કરે’ એનાં ને, પૂજારી સમજાવવામાં આવ્યું, એના ને રમઝડ, દા પ્રવૃત્તિ રમી

એક રાત્રે અંતર આત્માનો અવાજ ઉઠ્યો: 'માતાની પૂજામાં સેકડો જીવોનો સંહાર થશે? શું તેને અચાવવા યથાશક્ય પ્રયત્ન ન કરવો?'

તા. ૫-૧૦-૩૭ ના દિવસે રાત્રે 'સિંધ જીવદયામડળી'ના સંચાલકાને જોલાવવામાં આવ્યા. અંતર આત્માનો અવાજ તેમને સંભળાવવામાં આવ્યો. ઉત્સાહિત કરવામાં આવ્યા. નકકરી ક્યું કે નવરાત્રિના દિવસોમાં પશુવધ બંધ થાય, એવા દરેક પ્રયત્નો કરવા. પણ એમાં સૌના સહકારની જરૂર હતી એમાં પૈસા જે જોઈએ તે માણસો જે જોઈએ. એટલે જૈન જૈનેતરોની સલાઓ ભરવી શરૂ કરી.

સલાઓ-તા. ૭-૧૦-૩૭ ના દિવસે જૈન અને જૈનેતરોની એક સલા ભરવામાં આવી, અને તે સલામાં નવરાત્રિના છેલ્લા ચાર દિવસોમાં નીચે પ્રમાણે કામ કરવું, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું -

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

૧-હમેશાં પ્રાતઃકાળમાં ૭ વાગે લાઈઓ અને બહેનોની પ્રભાતફેરી કાઢવી અને અમુક લતાઓમાં ફરવું.

૨-જીવદિંસા થતી હોય એવા લતામાં તે તે જાતિના લોકોને બેગા કરી ઉપદેશ આપવો.

૩-બની શકે તેટલા અંગે સમજાવવાને તે તે લોકોને દિંસા ન કરવાના નિયમો ઠરાવવા.

૪-આસો સુદિ આદ્ય, નોમ અને દશમ-એમ ત્રણ દિવસ એવીસ કલાકના પહેગ ગોઠવવા અને તેઓ, ત્યાં ટાઇપશુ જીવની દિસા ન થાય, એવી બહુજ સમ્પત્તાપૂર્વકની ખબરદારી ગળે.

૫-દિંસા કરનારી તે તે ટામેની વચમાં જોડીને વાતોઓ, કથાઓ અને ભજનો વિગેરે કારા તેમને શુભ પ્રવૃત્તિમાં જોડી રાખવા.

૬-આ પ્રપત્તથી જે લોકો દિંસા ન કરે, તેઓને મીઠા ભાત અથવા મીઠામની દવાગૂંથી આપવી.

૭-સિંધી અને ગુજરાતી ભાષામાં અદિંસાના ઉપદેશનાં મંત્રોનીયો એવવા.

૮—આટલો પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ જો કાંઈ સ્થળે હિંસા થયાનું માલૂમ પડે, તો તેની દિલગીરી દર્શાવવાને ચોવીસ કલાકનો ઉપવાસ કરવો. આ ઉપવાસ કરવા જેઓ રાજ હોય એમનાં નામો પહેલેથી નોંધવાં.

તા. ૮-૧૦-૩૭ ને દિવસે એક ખીજી સલા ભરવામાં આવી, જેમાં જુદી જુદી જાતની કમીટીઓ નક્કી કરવામાં આવી. ક્યા ક્યા મહોલ્લાઓમાં ક્યા ક્યા મંદિરો આગળ અને ખીજાં ક્યા ક્યાં સ્થાનોમાં પહેરાઓ ખેસાડવા, તેની નોંધ કરવામાં આવી. તે બધા સ્થાનો માટે ત્રણે દિવસનો અખંડ પહેરો ભરવા માટે સ્વયંસેવકા અને સ્વયંસેવિકાઓની ટુકડીઓ મુકરર કરવામાં આવી.

ઉત્સાહ ભારે હતો, અને તેમાં યે ખહેનોના ઉત્સાહ માટે તો જેટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી ઓછી છે.

ખર્ચની વ્યવસ્થા—સવાલ ખર્ચનો હતો. કરાચીના ભાઈઓના સ્વભાવથી હવે તો અમે પરિચિત થયા હતા. આવું નાનકડું કામ પણ કાંઈ એકજ ગૃહસ્થ કરે, એવી આશા અમને ઓછી હતી. એટલે અમે યોજના મૂકી કે—‘હવેયા ઉપર પ્રેમ રાખનાર અને આ પ્રવૃત્તિને અનુમોદન આપનાર કાંઈપણ ગૃહસ્થ, પછી તે ભાઈ હોય કે ખહેન, પોતાની રાજ-ખુશીથી માત્ર એકજ રૂપિયો આપે.’ અંદાજ પ્રમાણે ૩૦૦ રૂપિયા ભેગા કરવાના હતા જરા પણ આનાકાની સિવાય સૌએ એક એક રૂપિયો નોંધાવી દીધો. ખીરસામાં હતો તેણે રોકડો પગખાઓ. માત્ર પાંચ મિનિટમાં તે એકજ સલામાથી ૩૦૦ રૂપિયા ભેગા થઈ ગયા. ‘મદારાજ, ક્યાંય અમાગ ઉપર આ ખર્ચનો બોલો ન નાખો,’ એવો હાથ રાખનારાઓને પગુ એ હાથમાથી મુનિન મનો અને મોને પ્રુબનો લાજ મળ્યો.

કમીટીઓ—આ વખતે જો કમીટીએ મુકરર કરવામાં આવી, તેમાં આ ગૃહસ્થોની સુપરવાઈંગ કમીટી કરી, જે ગૃહસ્થોની નામનું વસ્તુ કરનાર એ જ કરી. ત્રણ ગૃહસ્થોની પ્રેસ પ્રચારક કમીટી અને ૧ ગૃહસ્થોની નિર્માણ પ્રકારી કરી.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

નવ સ્થાનોએ પહેરે એસાડવાનું નક્કી કર્યું. લગભગ દોઢસો જેટલા યુવકોએ, જેમાં પંદર બહેનો પણ હતી, પહેરા ઉપર રાતદિવસ ઉગ્મગરા કરવાનું કબૂલ કર્યું. વધારે ખુશી થવા જેવું તો એ હતું કે જે બહેનોએ પહેરા ભરવા માટે નામ નોંધાવ્યા હતાં, તે મોટા મોટા ઘરોની હતી અને વયોવૃદ્ધ હતી.

પત્રકારોનો સહકાર—આમ ‘નવરાત્રિના દિવસોમા જુદા જુદા લતાઓમાં દેવીઓના મઠો આગળ થતી હિંસા અટકાવવાના શાત્ર્યત્નો મોટા પાયા ઉપર થવાના છે,’ એવી વાતો વર્તમાનપત્રોમાં આવવા લાગી. કેટલાક પત્રકારોએ તો પોતાના અગ્રલેખો લખી અમારી આ હિલચાલને સર્વદેશીય બનાવવા, કુરાચીની સમસ્ત જનતાને સાથ આપવા ભક્ષામણો કરી. શ્રાર્ય કરનારાઓને મુચનાઓ પણ કરી. એ પત્રો પૈકી બે પત્રોના અગ્રલેખોમાંથી જરૂરી કક્કરાઓ અહિં આપવા ઉચિત ધારુ છું.

‘પારસી સંસાર’ પત્રે પોતાના અગ્રલેખમાં લખ્યું હતું :

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

“સંસારમાં થતી હિંસાઓમા નવરાત્રિના હિંદુ તહેવારોમાં લગભગ હિંદના બધા ભાગમાં વધારે હિંસા થતી જોવામાં આવે છે. શક્તિપૂજા એ નવરાત્રિના દિવસોનો હેતુ છે. જેનાલ કે જ્યાં સાક્ષ્ય લોકોની મોટી સંખ્યા છે, ત્યાં ઘણા મોટા પ્રમાણમાં હિંસા થાય છે. દેવીઓ ઉપરની શ્રદ્ધાને કારણે, બાળ બચ્ચાઓની બિમારીના કારણે યા આણું વર્ષ સુખ શાંતિમાં પસાર થાય તે કારણે આ દિવસોમા માતાઓ આગળ હવતા નવનવરોને કાપીને તેમનાં બળાદાનો ચઢાવવામાં આવે છે. ખાસ કરીને આઠમ અને નોમના દિવસોમાં શક્તિપૂજા વધારે ધામધૂમથી કરવામાં આવે છે અને હવેના બળાદાનો વધુ પ્રમાણમાં અપાય છે. કેટલાક સમન્ત માણસો માતાની પૂજામાં નૈવેદ્ય ને ફળફૂલાદિ ચઢાવે છે.

“સિંધ દેશ કે જ્યાં હિંદુ અને મુસલમાનો મોટે ભાગે મિત્રાદારી છે, ત્યાં આવી હિંસા વધારે થાય, એ દેખીતું છે. સિંધના પાટનગર કુરાચીમાં પણ આ હિંસા ઓછી થતી નથી. ખાસ કરીને બીલ,

વાઘરી, કોળી, ઢેડ, ભંગી વગેરે નવરાગિના દિવસોમાં માતાઓ સમક્ષ બકરા કુકડા અને એવા બીજા નનવરોનાં બળીદાન આપે છે. તે અટકાવવા ઉરાચીમાં વસતા જીવદયા પ્રેમી ગુજરાતીઓએ અત્યાર સુધીમાં છુટાછવાયા પ્રયત્નો કર્યા છે. પણ તેનું કાંઈ ખાસ જાણવાજોગ પરિણામ આજ્યુ નથી.

“જોકે સ્થાનિક ‘સિંધ જીવદયા મંડળી’ની ચાલુ પ્રવૃત્તિ શું છે, તે અમે જાણતા નથી. પણ અમને જે રિપોર્ટો મળતા રહ્યા છે, તે ઉપરથી કહી શકાય કે અત્રે બિરાજતા વિદ્વાન્ મુનિશ્રી વિધાવિજયજી મહારાજના વ્યાખ્યાનોની જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજા પર ઘણીજ સરસ અસર થવા પામી છે.

“ગાહારાજશ્રીએ ગયા ગુરુવારે રાત્રે સ્થાનિક ‘જીવદયા મંડળી’ના સંચાલકોને પોતાની પાસે બોલાવી નવરાગિના દિવસોમાં નનવરોના બળીદાન અટકે, એવી કાંઈ પણ પ્રવૃત્તિ આદરવા માટે સૂચન કર્યું હતું. અને મધકાસે (ગુરુવારે) સવારના વ્યાખ્યાનમાં કાંઈપણ વ્યવહાર યોજના હાથમાં લેવા માટે બહુ જોરદાર ઉપદેશ આપ્યો હતો. પરિણામે કેટલાક જૈનેતર મહાનુભાવોએ પણ આ વાતને ઉપાડી લેવાને પોતાની સેવા આપવા ઇચ્છાઓ પ્રકટ કરી હતી. જરૂર પડે તો પિકેટીંગ કરવા ને બીજા કોઈપણ સેવા આપવા માટે ધાડી છહેનોએ પણ ઉત્સાહ બતાવ્યો હતો.

“વધુ સમય નહિ હોવાને કારણે બાણ રહેલા રોડા દિવસોમાં જોટલું બની રાત્રે તેટલું ધાન કરવા માટે યોજના પડવા સારું શુભવાનું. રાત્રે દેરાસરજીની બાલુના રોખમાં જૈન જૈનેતરોની એક સભા બેસાવવામાં આવી હતી. આ સભાને જે યોજના નક્કી કરવામાં આવી છે, તે આ છે :

“આ સભા જોકે નાની હતી, પણ રજા ને બની હતી કારણકે તેનું મુખ્ય મંત્રી પાજનાઓ રજા

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

કરી હતી અને છેવટે મહારાજશ્રીએ સમજાવ્યું હતું કે 'કોઈપણ કમીટીમાં નામ લખાવતી વખતે ઘણા લોકો નામ લખાવે છે, ચા નામો લખી લેવામાં આવે છે. અને ખીલઓ સમજે છે કે અમુક જવાબદારી તો અમુક માણસોએ લીધી છે, પણ તે બધામાં કામ કરનાર બહુ ઘોડા નીકળે છે. તે આપણે ઘણીવાર અનુભવ્યું છે. તમે જવાબદારી માથે લીધા પછી જો જવાબદારીનું પાલન નહિ કરો, તો તે દોષના ભાગીદાર તમે થશો. હિંસા બંધ થાય કે ન થાય, તે સવાલ જુદો છે, પણ જો કામ તમને સોંપવામાં આવ્યું છે, તે કામનું તમારે બરાબર પાલન કરવું જોઈએ.

+ + +

“મહારાજશ્રીએ સૂચના કરી હતી કે 'અત્યારના કાર્યક્રમમાં મુખ્ય બે બાબતો ખાસ ધ્યાન ખેંચનારી છે. (૧) હિંસક કોમના આગેવાનોને સમજાવવા અને (૨) સરખસનું કામ. આ કામ માટે તમે નેટલી વધુ કોશિય કરશો, તેટલી વધુ સારી અસર થશે. કોઈપણ જાતના આગેવાનો કદાચ અહિં ન આવી શકતા હોય, તો હું તેમને ત્યાં જવા માટે તૈયાર છું. માત્ર તમે મારી સાથે ચાલો.’

“મહારાજશ્રીએ કહ્યું હતું કે આપણે આડંબર કરવો નથી, પણ કામ કરવાનું છે. એટલે શાંતિપૂર્વક જો કાંઈ થાય તે કરવું, એ આપણું કામ છે. હિંસા ઘોડા ઘણા અશે જરૂર બંધ થશે. પણ કદાચ એ બંધ ન થાય, તોપણ આપણે શુભ આશયથી આ કામ કરતા દોવાથી તેટલા પુણ્યના ભાગીદાર તો થઈશુંજ. દિવસના ભાગમાં જે મારું કામ બનવીગ, પણ રાત્રિના સરખસ માટે સારા સારા વક્તા મુકરર કરો કે જેઓ લઘુ સત્યાગ્રહમાં રાત્રિફેરી સાથે ફરીને વ્યાખ્યાન આપી શકે.

“મહારાજશ્રીના આ ઉપદેશની અસર સારી થવા પામી હતી, અને લોકોએ પોતપોતાનું કામ

પ્રકરણ ૨૫ મું

નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

સંભાળી લીધું હતું. એકંદર રીતે આ નવરાત્રિના દિવસોમાં થતી હિંસા બંધ કરવા યા ઓછી કરવા માટે મોઝે મોઝે પણ મુનિશ્રીની પ્રરણાથી ને કાંઈ ચોળના હાથ ધરવામાં આવી છે, તે પ્રશંસનીય છે ને કાર્યકર્તાઓ પોતાના કાર્યમાં સફળ થાય, એમ આપણે ઈચ્છીએ છીએ. આ કામમાં દરેકે સહકાર આપવો જોઈએ, અને અમને ઉમેદ છે કે આ બધી ચળવળનું ધણું જ સુંદર પરિણામ આવવા પામશે”

પારસીસંસાર તા. ૬ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭

આવીજ રીતે ‘હિતેચ્છુ’ પત્રે પણ અચલેખ લખ્યો હતો. તેમાં લખ્યું હતું:

“હિંદુ જાતિની અનેક કોમો, જેઓ દેવીધર્મ પાળે છે, અથવા દેવીના ઉપાસક હોવાનો દાવો કરે છે, તેઓ નવરાત્રિના એટલે કે દેવી ઉપાસનાના તહેવારોમાં, અને ખાસકરીને નવરાત્રિની પૂર્ણાહુતિમાં, એટલે દરોરાના દિવસે માતાના નામે, અથવા માવાને ભોગ ધરવા નિમિત્તે બકરાઓની હિંસા કરે છે. અને દેવીને ભોગ ધરવાના નામે હિંસા કરીને માંસાહાર કરે છે.

“અમને લાગે છે કે આ ધર્મના નામે, દેવીના ભોગને નામે થતી હિંસા એ અત્યંત નિંદા છે અને હિંદુઓની કરજ છે કે દરોરાના દલાડામાં ને હિંસા થાય છે, તે અટકાવવાને ને કાંઈ પ્રયત્ન થાય તે કરે.

“કરાચીમાં આ દરોરાના દલાડામાં થતી હિંસા અટકાવવાને માટે જન બાદશાહે ને પ્રયત્ન ઉપાડ્યો છે, તે પ્રશંસનીય છે. આ તાલ વિશેષતા એ છે કે જનધર્મના મદાને ઉપદેશ મુનિમદારાજ વિવાવિજયજી કરાચીમાં ખિરાજમાલ દોશને તેમની દાગરીથી તેમજ મોન્સાદનથી આ દરોરાના નિમિત્તે થતી હિંસા અટકાવવાને એક મારા પત્ર ૧૫૨ પ્રસાદ કરનાર છે.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

“આ પ્રયાસ એ છે કે કાંઈક સો જેટલા બાઇઓ હિંસા અટકાવવાને હિંસાના સ્થાન આગળ શાંત સત્યાગ્રહ કરવા અથવા ઉપવાસ કરવાને તત્પર થયા છે. ઉપરાંત આવા સત્વશુણી બાઇઓનું એક સરઘસ નીકળનાર છે, ઉપરાંત વેલ ટીયરો રાષ્ટ્રીને ધર્મને નામે જ્યાં જ્યાં હિંસા થાય છે, ત્યાં દેખરેખનાં પગલા લેવાનાર છે.

“જેન બાઇઓના આ કાર્યને અમે સ્તુત્ય ગણીએ છીએ, અને આ હિંસાવિરોધનું કામ કરવામાં જેન બાઇઓની સાથે તમામ મતના હિંદુ બાઇઓ ભળશે, અને ઉત્સાહથી સાથ-સહકાર આપશે, એવી હમેદ રાખીએ છીએ.

“કેમકે અગાઉ કહ્યું તેમ ધર્મના નામે થતો પશુવધ ખાસ તજવા લેગ છે. અને એ વધને અટકાવવામાં હિંદુ ધર્મની અને હિંદુ ધર્મીઓની મદદતા છે.”

‘હિતેન્દ્ર’ તા. ૧૦ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

આમ સ્થાનિક પંચોની મૂચનાઓથી જેમ કાર્યકર્તાઓમાં અપૂર્વ લેગ આવવા પામ્યું હતું, તેવીજ રીતે જોનો ઉપરાંત જોનેતરોએ પણ ખૂબ ઉત્સાહથી આ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લીધો હતો.

બગબર આસો મુદ્દિ ૬ થી દરાબા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવામાં આવી હતી.

પ્રભાત ફેરી—આસો મુદ્દિ ૭ઃ ગિવાથી પ્રભાતફેરી શરૂ કરવામાં આવી હતી. સવારના સાડા પાંચ વાગે તો જનમંદિરનો આક્રમી પુરોગથી બગબર વરતો હતો. સ્વયંમેવજા પાંચ વાગ્યાથી મહેલે મહેલે ખુલ્લોનો અવાજ કરી લોકોને બોલાવ કરતા હતા. અને અમારા ક્ષિપ્રાકાશથી નિર્મિત થતાં જ વાગે પ્રભાત ફેરી શરૂ કરવામાં આવતી.

સેંકડો સ્ત્રીપુરુષો-જન અને જીનેતર આ પ્રભાતફેરીમાં શરીર થતા. સ્ત્રીઓ અને પુરુષો બન્નેની લાઇનમાં ગોઠવાઇ જતાં. ઉત્સાહવર્ધક અને જીવદયાના પ્રચારનાં ભજનો લલકારતાં. આગેવાનો છૂટે હાથે જુદી જુદી ભાષાનાં હેન્ડબીલો વહેંચતા. ફેટાગ્રાફરો જુદી જુદી પોઝીશનના ફેટાઓમાં આ સરવસને ઝડપી લેતા.

ઉપદેશ—નકકી કરેલાં સ્થાનોમાં રોજ આ સરવસ જતું. ભંગી, ઢેઠ, કાળી, વાધરી એવાઓને મહોલ્લાઓની વચમાં ભેગા કરવામાં આવતા. સાધુઓ અને વાણિયા પાલણી જેવી ઉજળી કામના લોકો એ લોકોના ઘર આંગણે જતાં આશ્ચર્ય અને હર્ષધેલા થતા. સાદી અને સરળ ભાષામાં ‘માતા’ ‘માનતા’ અને ‘પશુહિંસા’ કરવામાં કેવું પાપ છે’ એ બધું યુક્તિપૂર્વક સમજાવતું. ધણા લોકો પોતાની મેળે સરળતા પૂર્વક માતાની સામે પોતાના નિયમ પ્રમાણે ધૂપાયું ઉપાડીને પ્રતિજ્ઞા કરી લેતા કે અમે એકપણ જીવને મારીશું નહિ. ધણાઓ એના ‘ભૂવા’ ઉપર રાખતા. ત્યારે ભૂવાઓને સમજાવવાની કોશિશ કરવી પડતી.

પહેરાઓ—મુકરર કરેલાં બધાં સ્થાનોમા સ્વયંસેવકોની દુકડીઓ બેસાડવામાં આવી હતી. વયોવૃદ્ધા બહેનો પણ તેમાં સામેલ હતી. આખી રાતોના ઉજાગરા કરીને આ દુકડીઓ કાઢપણુ જીવની હિંસા ન થાય, એની ખબરદારી રાખતી. આદમ, નોમ અને દશમ-એમ ત્રણ દિવસ શાંતિ અને સાવધાની પૂર્વક આ કામ કરવામા આવ્યું હતું. પહેરા ભરતારાઓને કાઢપણુ જાતની તકલીફ તો નથી થતી? એની ખબર માટે સુપરવાઇઝરો એવીને કલાક મોટરોમાં ફરતા રહેતા.

વિચિત્ર દૃશ્યો—દેવીઓની આગળ બહારાઓ વિગેરે ન્હાવમે વાપીને ઉભા રાખવામાં આવ્યા હોય, ‘ભૂવા’ ધૂળતા હોય, તેની આસપાસ સેંકડો લોકો હોઠાગ કરીને અને ગ્રાફલિયા ગ્રાઇવો વગાડીને તાન મગાવતા હોય, સાંકડો અને બડીઓ હિજમની હોય-આવા બપોર વાતાવરણમાં સ્વયંસેવકો અને સ્વયંસેવિકાઓ પોતાનું કાર્ય બજાવતા હતાં.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

પરિણામ—અમારી આ પ્રવૃત્તિનું ધાર્યા કરતાં ઘણું સુંદર પરિણામ આવ્યું. ઘણી જાતના અનુભવો મળ્યા લગભગ જેટલે સ્થળે પહેરાઓ બેઠા હતા, તે બધે યે સ્થળે પ્રાયઃ એક પણ જીવની હિંસા ન થવા પામી. એટલુંજ નહિ પરંતુ કેટલેક સ્થળે તો કાયમને માટે હિંસા નહિ કરવાની લોકોએ પ્રતિજ્ઞાઓ કરી.

ઘોખીઘાટની બાજુમાં ખોપરામીલની પાછળ વાઘરીવાડામાં રહેતી એક બાઈ, કે જેનો મહેરો દેખીતેજ કમજોર હોયના માણસો તો ડરી જાય, આ બાઈ કહેવાય છે કે લોટા ભરીભરીને ચાર-પાચ બકરાઓનું લોહી પી જતી. આ બાઈએ અમારી સામેજ ખૂબ ધૂણ્યા પછી પ્રતિજ્ઞા કરતાં કહ્યું કે—‘મારે ત્યાં મહાત્માઓ અને આવડું મોડું મહાજન પધાર્યું છે, તો હું માતાની આગળ ક્યારે પણ જીવવધ નહિ કરું. અને અમારી આખી કામમાંથી આ રિવાજ દૂર થાય એવી કોશિષ કરીશ.’

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

આવીજ રીતે દશેરાના દિવસે પણ જે જે સ્થાને પશુવધ થતો હતો, ત્યાં જ સમજાવીને તેને બંધ કરાવવામાં દશેરાના દિવસે આવ્યો હતો. ઘણે ભાગે આ દિવસે મરાઠા લોકો પશુવધ વધારે કરે છે. તેમને સમજાવીને બંધ કરાવવામાં આવ્યો હતો.

આવી રીતે નવરાત્રિ અને દશેરાના દિવસોમાં અહિંસાની પ્રવૃત્તિ ઘણીજ સંતોષજનક થઈ હતી. અને છેવટે-પહેલાં કરાવ્યા પ્રમાણે ‘જીવદયામંડળી’ તરફથી તે બધા લોકોને મીઠાભાતનું બોજન આપવામાં આવ્યું હતું.

સંસારમાં એવી અનેક પ્રવૃત્તિઓ છે કે જેમાં એક અથવા બીજી રીતે અહિંસક ગણાવી કામમાં પણ દ્વંદ્વ સંબંધી હિંસાઓ થાય છે, જેને હિંસા તરીકે લોકો ઓછી ગણે છે. આવી પ્રવૃત્તિમાં દીવાળી ઉપર દોરાના દ્વંદ્વ અને દાદખાનાની પણ એક પ્રવૃત્તિ છે.

એક દિવસ વ્યાખ્યાનમાં દ્વંદ્વ નહિ કોણ સંબંધી ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો. દીવાળી નહિ આવતી હતી. અમને લાગ્યું

કે આવા મોટા માણસોને ફટાકડા નહિ ફેડવાના નિયમો કરાવવા એનો અર્થ તો કંઈ જ નથી. ફટાકડા ફેડનાર બાળક બાળિકાઓને ઉપદેશ આપવો જોઈએ.

તા. ૨૩ મી ઓક્ટોબરથી અમે કરાચીની રફૂલોમાં જવાનું શરૂ કર્યું. રફૂલોનો ટાઇમ થતાં જ અમે એક પછી એક રફૂલોમાં પહોંચી જતા. બરાબર સાત દિવસ સુધી અથક પરિશ્રમ રફૂલોમાં જઈને ઉપદેશ આપવામાં કર્યો. રોજ પાંચ-સાત-આઠ રફૂલોમાં પહોંચી જતા. હેડમાસ્તર કે પ્રીન્સીપાલને મળી રફૂલોના કમ્પાઉન્ડમાં કે રફૂલોના કાઇપણ મોટા હોલમાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓને એકત્રિત કરી ઉપદેશ આપતા. સિંધી, ગુજરાતી, મરાઠી, હિંદી, ઉર્દૂ અને હરિજનોની એકઠર સાત દિવસમાં ચાલીસ રફૂલોમાં પંદર હજાર વિદ્યાર્થીઓને ફટાકડા નહિ ફેડવાનો ઉપદેશ આપ્યો ને પ્રતિજ્ઞાઓ કરાવી બાળકો એટલા બધા નિર્દોષ હૃદયના હોય છે કે એને ગમે તે ઉપદેશ આપો, ઝટ અસર કરે છે. ઘરે જઈને માળાપોને કહે: 'અમારી રફૂલોમાં એક સાધુ મહારાજ આવ્યા હતા, એમણે કહ્યું, કે ફટાકડા ફેડવાથી હાથ બળી જાય, લુગડાં બળી જાય, કાઠના ઘરમાં કે દુકાનમાં આગ લાગી જાય, માણસ મરી જાય, માટે અમે ફટાકડા નહિ ફેડીએ. અમારે માટે ફટાકડા લાવશો નહિ.'

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

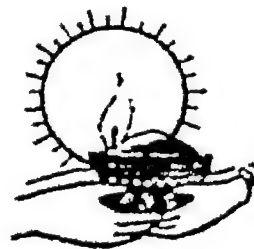
આ પ્રવૃત્તિની એટલી સુદર અસર થઈ કે આખા શહેરમાં ફટાકડા વેચનારાઓ બેઠાં બેઠાં બગાસાં ખાવા લાગ્યા. થોડી થોડી વારમાં દોડદોડ કરનારા બખાવાળા પોતાના ઝેડાને ઉપર આપો દિવસ રેલ મારતા જ રહ્યા. મ્યુનિસિપાલિટીનું બૂંગલું ચીસ પાડે જ નહિ. ન ક્યાંય આગ કે ન ક્યાંય ઘૂસ. પરંપરાથી આખા ગામમાં ફટાકડા નહિ ફેડવાની ધાક વાગી ગઈ.

ફટાકડાના ઉપદેશની સાથે જ સવારમાં ઉઠીને પ્રવૃત્તિ પ્રારંભ કરવાનો, માતાપિતાને નમસ્કાર કરી સ્વામીસાહેબને નમસ્કારનો, વિદ્યા ગુરુઓને મરકાર કરવાનો, સન બોલવાનો અને વિનંતીઓ કરવાનો ઉપદેશ મળ્યો.

સાંભળવામાં આવ્યું કે—કાળીચૌદશની રાત્રે શહેરથી બહુ દૂર સ્મશાનભૂમિમાં મેલી વિદ્યાઓને સાધનારા હિંસા કરે કાળીચૌદશ છે. એક દિવસ વ્યાખ્યાનમાં ઉપદેશ આપી ૬૦ સ્વયંસેવકાની દુકડીઓ તૈયાર કરવામાં આવી. જેમાં ધણી બહેનોએ પણ નામ લખાવ્યાં. ભયંકર સ્થાનો અને રાત્રિનો સમય, એટલે બહેનોને માટે ત્યાં જવાની સાફ ના પાડવામાં આવી. છતાં ત્રણ વૃદ્ધ માતાઓ—મોટા ધરની માતાઓ આખરે પહેરે ભરવા ગઈ તે ગઈજ. એ ત્રણ બહેનો—તે શેઠ લાલચંદ પાનાચંદનાં ધર્મપત્ની માણેકબહેન, શેઠ ભગવાનલાલ રણછોડદાસનાં માતા મણીબા અને ભાઈ ટી. જી. શાહનાં ધર્મપત્ની ચંચળબહેન હતાં. રાત આખી ઉઝગરો કરી પહેરા ભર્યાં, પણ જાણ્યું કે કોઈપણ સ્થાને હિંસા થવા પામી નહોતી. કહેવાય છે કે માત્ર એકજ સ્થળે કોઈ વિદ્યા સાધનાર માણસ ધરેથી માંસ લાવેલો અને ત્યાં દુકડા ફેંકેલા.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

છેવટે આ પ્રસંગે મંદિરમાળી અને સ્થાનકવાસી સંધના આગેવાનો, સ્વયંસેવકા અને સ્વયંસેવિકાઓ, 'સિંધજીવદયા ધન્યવાદ મંડળી'ના કાર્યકર્તાઓ અને તે ઉપરાંત લુવાણા ગૃહસ્થ શ્રીયુત દેવચંદ ભાઈ તથા ભાઈ ટી. જી. શાહને ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપું છું કે જેમણે અમારી જીવદયા સંબંધની બંધી જે પ્રવૃત્તિમાં તન, મન, અને ધનથી સાથ અને સહકાર આપ્યો હતો. તે બંધાઓના અને પત્રકારોના સહકારનું પરિણામ હતું કે અમારા જેવા સાધુ જીવદયા સંબંધની પ્રવૃત્તિમાં કંઈક કરી શકવા ભાવ્યશાળી થયા છીએ.

સાધારણ રીતે જૈન સાધુઓ જ્યાં જ્યાં ચોમાસું કરે અથવા થોડી પણ સ્થિરતા કરે, ત્યાં જૈન ધર્મ પાળનારા લાઇઓ ક્રિયાઓ અને બહેનોને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં જોડવાને જરૂર પ્રયત્ન કરે. એ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં ઘણા સાધુઓમાં અને ઘણા સ્થળોમાં રૂઢીપૂજકતાનું એટલું બધું તત્ત્વ પેસી ગયું છે કે જેના લીધે આજકાલના નવયુવકો કિંવા વિચારકોને એ તરફ અભિગુચી ઓછી થાય છે. અમે માનીએ છીએ કે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષ્ઠ અને એવી ક્રિયાઓમાં સર્વથા નહિ માનનારા લોકો તો બહુજ ઓછા હશે એ ક્રિયાઓમાં માને છે જરૂર, પરંતુ એનું મહત્ત્વ નહિ સમજવાના કારણે, તેમજ એ ક્રિયાઓના અર્થો જેવી રીતે સમજવા જોઇએ, તેવી રીતે નહિ સમજવાના કારણે તે તરફ લોકોની અભિગુચી ઓછી થાય છે. અને તેમાં જે ધર્મભાવનાવાળી બહેનો તેમ થોડાક જુના ધરડાઓ એ ક્રિયાઓનું મહત્ત્વ કે અર્થ સમજ્યા વિના જે રીતે ક્રિયા કરે છે અને ક્રિયા કરતાં પણ ક્રોધાદિ કષ્ટો આદિ દુર્ગુણોની મંદતા નથી કરી શકતા, એના લીધે, ખીન્નજો એમની અજ્ઞાનતા ઉપર નહિ પણ એ ક્રિયા તરફ ધૃણા કરે છે. જોઇએ તો એમ કે જેઓ ક્રિયામાં માનનારા છે અને એકલી વાચાળતા આત્મકલ્યાણમાં સાધનભૂત નથી થઇ શકવાની, એવું જે માને છે, એમણે સમજપૂર્વક ક્રિયા કરવાની કોશિષ જરૂર કરવી જોઇએ.

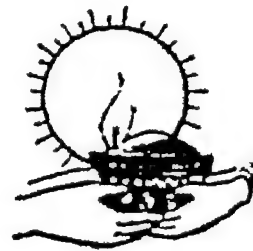
પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

કરાચીના જૈનો તો લગભગ આ વિષયમાં વધારે અજ્ઞાન કહી શકાય. કારણ કે એમને એવા પ્રસંગો સાંભળવાના જાણવાના કે આચરવાના બહુજ ઓછા સાંપડેલ હોય છે. અમારાં વ્યાખ્યાનોમાં, તેમાં જે ખાસ કરીને જ્યારે જ્યારે મુનિગજશ્રી જયન્તવિજયજીના ઉપદેશોના લાભ કરાચીના જૈન લાઇઓ બહેનોને મળતો, ત્યારે ત્યારે ધાર્મિક ક્રિયાકાંડો તરફ એમને વાળવાની ખાસ ફરી ને કોશિષ કરવામાં આવતી. અને તેના પગિયારમે પૌષ્ઠ, પ્રતિક્રમણ વિગેરે ક્રિયાઓ બહેનોમાં તો વધારે થાય, એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ પુરુષોમાં પણ તે તરફ અભિગુચી સારી વધી શકેવાય. જામ જામ તહેવારના દિવસે પૌષ્ઠમિયા કરનારોની સંખ્યા ઘણી સારી હોય છે. આ દિવસે ઉપરિચિનીને ચામ લાખ દે, એ સ્વજનવિદો. આ સ્વજનો

સાંભળવામાં આવ્યું કે—કાળીચૌદશની રાત્રે શહેરથી બહુ દૂર સ્મશાનભૂમિમાં મેલી વિદ્યાઓને સાધનારા હિંસા કરે કાળીચૌદશ છે. એક દિવસ વ્યાખ્યાનમાં ઉપદેશ આપી ૬૦ સ્વયંસેવકાની ટુકડીઓ તૈયાર કરવામાં આવી. જેમાં ધણી બહેનોએ પણ નામ લખાવ્યાં. ભયંકર સ્થાનો અને રાત્રિનો સમય, એટલે બહેનોને માટે ત્યાં જવાની સાફ ના પાડવામાં આવી. છતાં ત્રણ વૃદ્ધ માતાઓ—મોટા ધરની માતાઓ આખરે પહેરો ભરવા ગઈ તે ગઈજ. એ ત્રણ બહેનો—તે શેઠ લાલચંદ પાનાચંદનાં ધર્મપત્ની માણેકબહેન, શેઠ ભગવાનલાલ રણછોડદાસનાં માતા મણીબા અને ભાઈ ટી. જી. શાહનાં ધર્મપત્ની ચંચળબહેન હતાં. રાત આખી ઉજ્જગરો કરી પહેરા ભર્યા, પણ જણાવું કે કોઈ/પણ સ્થાને હિંસા થવા પામી નહોતી. કહેવાય છે કે માત્ર એકજ સ્થળે કોઈ વિદ્યા સાધનાર માણસ ધરેથી માંસ લાવેલો અને ત્યાં ટુકડા કેટેલા.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

છેવટે આ પ્રસંગે મદિરમાળી અને સ્થાનકવાસી સધના આગેવાનો, સ્વયંસેવકા અને સ્વયંસેવિકાઓ, 'સિંધુજ્વલ્યા ધન્યવાદ મંડળી'ના કાર્યકર્તાઓ અને તે ઉપરાંત લુવાણા ગૃહસ્થ શ્રીયુત દેવચંદ ભાઈ તથા ભાઈ ટી. જી. શાહને ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપું છું કે જેમણે અમારી જ્વલ્યા સંબંધની બંધી થે પ્રવૃત્તિમાં તન, મન, અને ધનથી સાથ અને સહકાર આપ્યો હતો. તે બધાઓના અને પત્રકારોના સહકારનું પરિણામ હતું કે અમાગ જેવા સાધુ જ્વલ્યા સંબંધની પ્રવૃત્તિમાં કંઈક કરી શકવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

સાધારણ રીતે જૈન સાધુઓ જ્યાં જ્યાં ચોમાસું કરે અથવા થોડી પણ સ્થિરતા કરે, ત્યાં જૈન ધર્મ પાળનારા લાઇઓ ક્રિયાઓ અને બહેનોને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં જોડવાને જરૂર પ્રયત્ન કરે. એ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં ઘણા સાધુઓમાં અને ઘણા સ્થળોમાં રૂઢીપૂજકતાનું એટલું બધું તત્ત્વ પેસી ગયું છે કે જેના લીધે આજકાલના નવયુવકો કિંવા વિચારકોને એ તરફ અભિરુચિ ઓછી થાય છે. અમે માનીએ છીએ કે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌપધ અને એવી ક્રિયાઓમાં સર્વથા નહિ માનનારા લોકો તો બહુજ ઓછા હશે એ ક્રિયાઓમાં માને છે જરૂર, પરંતુ એનું મહત્ત્વ નહિ સમજવાના કારણે, તેમજ એ ક્રિયાઓના અર્થો જેવી રીતે સમજવા જોઇએ, તેવી રીતે નહિ સમજવાના કારણે તે તરફ લોકોની અભિરુચિ ઓછી થાય છે. અને તેમાં જે ધર્મલાવનાવાળા બહેનો તેમ થોડાક જુના ઘરડાઓ એ ક્રિયાઓનું મહત્ત્વ કે અર્થ સમજ્યા વિના જે રીતે ક્રિયા કરે છે અને ક્રિયા કરતાં પણ કોષાદિ કષાયો આદિ દુર્ગુણોની મંદતા નથી કરી શકતા, એના લીધે, બીજાઓ એમની અજ્ઞાનતા ઉપર નહિ પણ એ ક્રિયા તરફ ધૃણા કરે છે. જોઇએ તો એમ કે જેઓ ક્રિયામાં માનનારા છે અને એકલી વાત્તા-ળતા આત્મકત્યાણમાં સાધનભૂત નથી થઇ શકવાની, એવું જે માને છે, એમણે સમજપૂર્વક ક્રિયા કરવાની કોશિષ જરૂર કરવી જોઇએ.

કરાચીના જૈનો તો લગભગ આ વિષયમાં વધારે અજ્ઞાન કહી શકાય. કારણ કે એમને એવા પ્રસંગો સાંભળવાના બાણવાના કે આચવાના બહુજ ઓછા સાંપડેલા હોય છે. અમારાં બ્યાખ્યાનોમાં, તેમાં જે ખાસ કરીને જ્યારે જ્યારે મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજ્ઞના ઉપદેશનો લાભ કરાચીના જૈન લાઇઓ બહેનોને મળતો, ત્યારે ત્યારે ધાર્મિક ક્રિયાકાંડો તરફ એમને વાળવાની ખાસ કરી ને કોશિષ કરવામા આવતી. અને તેના પરિણામે પૌપધ, પ્રતિક્રમણ વિગેરે ક્રિયાઓ બહેનોમાં તો વધારે થાય, એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ પ્રદુષ્ટોમાં પણ તે તરફ અભિરુચિ સારી વધી રહેવાય. કોઈ કોઈ તહેવારના દિવસે પૌપધક્રિયા કરનારાઓની સંખ્યા બહુ સારી દેખાતી. સાધુઓની ઉપરિધનિતો આમ લાભ લે, એ સ્વાભાવિક છે. છતાં વસ્તીના

પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

પ્રમાણમાં અદિ પુરુષોમાં ક્રિયાકાંડ તરફ અભિગુચિ ઘણીજ ઓછી રહી છે, એમ કહી શકાય.

આશ્ચર્ય જેવું એ છે કે આટલી મોટી વસ્તીવાળા શહેરમાં, આટલા બધા જૈનોમાં આવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કરેલો વ્રતોચ્ચારણુ ભાગ્યેજ એકાદ ગૃહસ્થ જોવાયો હશે. આ સંબંધી ઉપદેશ થતાં થતાં કરાચી મૂર્તિપૂજકસંઘના આગેવાન ગૃહસ્થોમાંના એક મોરખીવાળા શેઠ વાઘજી ગુલાબચંદે તા. ૪ નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે પોતાને ત્યાં આગેવાન ગૃહસ્થો અને પોતાના સગાસબધિયોનો એક નાનકડો મેળાવડો કરી સન્નેડે (પત્નીસહિત) અભ્યર્ચનવ્રતનો સ્વીકાર કર્યો હતો. આ પ્રસંગે તેમણે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સારી રકમ જુદા જુદા ધર્મકાર્યોમાં ખર્ચવાની પણ બહેર કરી હતી.

પ્રશ્ન ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

તે પછી તો સ ૧૯૯૪ ના માગશર સુદિ ૧૦ ના દિવસે મોટી ધૂમધામપૂર્વક થયેલા દીક્ષા ઉત્સવ પ્રસંગે ઘણા ગૃહસ્થોએ સન્નેડે અભ્યર્ચનવ્રતની તેમજ ઘણાઓએ બાર વ્રત વિગેરે વ્રતો અંગીકાર કર્યા હતાં.

આમ જેમ જેમ ઉપદેશ મળતો ગયો, તેમ તેમ આવકર્ષક તરફ ભાઈઓ બહેનોની અભિગુચિ સારી વધી છે.

આવીજ રીતે અમારી સ્થિતિ દરમિયાન ચૌદપૂર્વની તપસ્યા, અગ્રાધઓ, પદર, સોળ ઉપવાસ-એમ જુદી જુદી તપસ્યાઓ તપસ્યા પણ સારી થઈ, એટલુંજ નહિ પરંતુ આવી તપસ્યાઓ પ્રસંગે ગુજરાત-કાઠીયાવાડની માફક રાત્રિ જગગણ અને ખીજી ધૂમધામો પણ યથાશક્તિ યથાસમય સારી થવા પાગી.

આવી ધર્મશ્રિયાઓમાં પણ, અહિના લોકોમાં એક કુસ્વાજ પેસી ગયો છે, એ ખરેખર દુઃખદનો છે. તે કુસ્વાજ છે રાત્રિ જગગણ વખતે ચાપટ્ટી ને નારતા ઉઘાડવાનો. તપસ્યાના નિમિત્તે કે પદુ-સાગુના દિવસોમાં-મમે ત્યાંજે મમે તે નિમિત્તે જાહેરે ત્યાં રાત્રિ

જાગરણ હોય, ત્યારે રાત્રિ જાગરણમાં જતારા લોકોને તે ગૃહસ્થે નારતા પાણી કરાવવા જોઈએ. કોઈ પણ જૈને સ્વાભાવિક રીતેજ રાત્રે કંઈ ખાવું ન જોઈએ. જ્યારે પ્રભુની ભક્તિ કરવાને ભેગા થવા પ્રસંગે આખી રાત નારતા ઉઠાવવા, એ કેટલું બધું અપ્રશસ્ય-નિષ્ક્રમ છે, એ એ સમજવા જેવું છે. આ સળધી ઘણા ઘણા ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. એટલે તે કુપ્રથા કેટલેક અંશે બંધ પડી છે.

કરાચીના જૈનસંઘમાં અઠાઇ મહોત્સવ જેવા એક સાધારણ ગણાતા ઉત્સવનો પ્રસંગ પણ કેટલાંયે વર્ષો પછી અઠાઇ મહોત્સવ અમારી ગિથિતિ દરમીયાન સાંપડ્યો, એમ લોકોમાં કહેવું થાય છે. ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મચરિ મહારાજની પંદરમી ને સોળમી બન્ને જયંતીઓ પ્રસંગે સાગમાં સારી ધૂમધામપૂર્વક અઠાઇ મહોત્સવો થયા હતા. પહેલી જયંતીમાં અઠાઇમહોત્સવ શેઠ ભાઈચંદ ભાણુજી તરફથી થયો હતો. એ ભાઈચંદભાઈ કરાચી સંઘમાં ઘણાજ સરળ પ્રકૃતિના ને ઉદારચિત્તના ગૃહસ્થ છે. તેઓ અને તેમનાં ધર્મપત્ની બંને બાહ્ય શ્રદ્ધાળુ અને અવસરોચિત કાર્યો કરવામાં ઉદાર છે. ન કેવળ અઠાઇ મહોત્સવમાત્ર, બલકે અમારી સાધુમંડળીને માટે જ્યારે જ્યારે જાન દર્શન ચાત્રિની વૃદ્ધિના કાર્યો આવી પડ્યા, ત્યારે ત્યારે તેમણે ઉત્સાદપૂર્વકે લાભ લીધો છે.

શેઠ ભાઈચંદભાઈની સાથે, તેમના મિત્રો-શેઠ મોદનલાલ કાળીદાસ શાપુરવાળા, શેઠ મુસલમાદ જીવરાજ માંગેળવાળા અને શેઠ મંગનલાલ ધર્મશી માંગેળવાળા—આ ચારે મિત્રોની ભેટી એવી છે કે જ્યારે જ્યારે દેવ, ગુરુ, ધર્મની ભગિનિનું કામ આવડે પડે છે, ત્યારે ત્યારે સમયોચિત અને નિરાંતજતા પૂર્વક બહુમિત ઉદારતા કરવામાં પાછી પાની નથી કરતા. ખીનારીના માર્ગે જોઈ મોમાસુ ગોવાનું ધનાં આ ચારે મિત્રોએ જે વખતે જોઈ તે, તે વખતે પ્રદાનનીય છે, અને એમની ખરી મુનુકિત સ્થાન કંઈ છે.

પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

ખીછ જ્યન્તી પ્રસંગે જે ઉત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો, તે સમસ્તસંઘ તરફનો હતો. આ ઉત્સવ વખતે શાન્તિસ્નાત્ર શાન્તિસ્નાત્રની જૈનધર્મની મહાન ક્રિયા પણ કરવામાં આવી હતી, આ ક્રિયાની વિધિ કરવા માટે વળાદનિવાસી ક્રિયાકુળ શેઠ કુંભચંદલાલ ખીમચંદ, પોતાના પુત્ર અને ખીજ એક ભાઈ સાથે આવ્યા હતા. કરાચીના આંગણે આ ક્રિયા એક નવીન જ પ્રાયઃ ક્રિયા હતી લોકોને ખૂબ જ રસ આવ્યો હતો.

ખન્ને વર્ષના ઉપયુક્ત ઉત્સવોને અંગે વરદોડ અને સમયોચિત ખીછ ધૂમધામો દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવ પ્રમાણે સારી થઈ હતી.

ઉપયુક્ત ખને ઉત્સવો કરાચીને માટે અગત્યના હતા. સિંધ જેવા માંસાહારી મુલકમાં, અને અર્જુનોએ લીધેલો લાભ ત્યાં જૈન ધર્મ કે જૈન-ક્રિયાઓને લોકો જરા પણ ન

જાણતા હોય, એવા દેશમાં આવા ઉત્સવો ખરેખરી જૈનધર્મની પ્રભાવના કરનારા થઈ પડે છે. જેમણે એ ઉત્સવો નજરે જોયા છે, તેઓને એ વાતની ચોક્કસ ખાતરી થઈ છે. ખને ઉત્સવોમાં સેંકડો સિંધી ભાઈઓ બેઠેલા અને ખીજ અર્જુનો ભાગ લેતા હતા, અને જૈનધર્મની પ્રશંસા અને અનુમોદના કરતા હતા. એટલુંજ નહિ પરંતુ શાન્તિસ્નાત્રના દિવસે જીવદયાનો જે ફાળો થયો, તેમાં એ લોકોએ પાંચ યથાશક્તિ ફાળો આપ્યો હતો. એટલુંજ નહિ, શાન્તિ-સ્નાત્રમાં ભગવાનના ૨૭ અભિષેકનું જળ, એક પાસી ગૃહસ્થ ભાઈ એદલ ખરાસે ૫૦ માણ ઘી (૧૨૫ રૂપિયા) ખોલીને પોતે લીધું હતું. આ કેટલું મહત્ત્વ કહેવાય, એ વિચારનારા વિચારી શકે છે.

એટલે અત્યાગ્ના સમયમાં આવા ઉત્સવો વધારે મહત્ત્વના અને આવશ્યકીય નહિ હોવા છતાં, દેશકાળનો વિચાર કરનારાઓને જરૂર સમજાશે કે આવાં દેવોમાં, કે ત્યાં જૈનધર્મ શું છે? એ કાંઈપણ જાણનાર નથી. અરે ખુદ જોનેને પોતાને પણ પોતાની ક્રિયાઓની ખબર નથી, તેવા દેશમાં આવી ક્રિયાઓ-આવા ઉત્સવો જરૂર અમત્યના છે.

પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

કરાચીની અમારી મિત્રિતિ દરમિયાન એ અગત્યની ચર્ચાઓએ ભારતવર્ષના જૈનસમાજમાં બહુ ઉચ્ચ રૂપ લીધું. ધાર્મિક ઠરાવો હતું. તેમાંની એક આખત હતી સંવત્સરીના તિથિનિર્ણય સંબંધી, અને બીજી હતી 'બિહાર રીલીજિયસ એન્ડોમેન્ટ બીલ' સંબંધી.

નિયમની વધધટના કારણે સંવત્સરી પર્વ ક્યારે કરવું? એ સંબંધી ગુજરાતમાં ચિચરતા મુનિરાજોની વચમાં નહિ ઇચ્છવાળેજ ઉદ્ઘાપાત મચ્યો હતો. એક વાર્ષિક પર્વની આરાધનામાં રાગદ્વેષનો દાવાનળ આખી સમાજમાં સળગે, પાટિ'ઓ પડે, એકબીજાની નિંદાઓ થાય અને તેના પરિણામે જૈનેતરોમાં જૈનધર્મ અને જૈન સાધુઓની હલકાઇ થાય, એ ખરેખર દુ ખનો વિષય હતો. માટે કરાચીના સંબંધી તા. ૨૨ મી જુને મળેલી વિરાટ સભાએ નીચેના ત્રણ ઠરાવો આ પંક્તિના લેખકના પ્રમુખપદે કર્યા હતા. તે ત્રણ ઠરાવો આ છે:-

“કરાચી સંબંધી આ સભા માને છે કે સંવત્સરીપર્વની તિથિની વધધટના કારણે અત્યારે આપણા મુનિરાજોમાં અને શ્રાવકોમાં જે મતભેદ પડ્યો છે, તે મતભેદ જરા પણ ઇચ્છવાળેજ નથી. કોઈપણ વિષયમાં મતભેદ થાય, એ સ્વાભાવિક છે, પણ એ મતભેદને આટલું બધું કરૂંપ આખી આખા સમાજમાં ભાગલા પડી નય અને જૈનધર્મની રીલાણા થાય, એવી રિયલિટી સુધી લઇ જવો, તે જરા પણ ચુકત નથી માટે અમારો સમ એમા બાજ લેનારા મુનિરાજોને અને શ્રાવકબાદ્ધિને વિનનિ કરે છે કે હા તો આ પ્રશ્નનો જેમ બને તેમ જલદી નીવડો અને એવો પ્રબોધ કરે, અથવા આ ચર્ચાને બિતકુલ બંધ કરે.”

રજુ કરનાર: શ્રી મણિલાલ હોદરાબાઈ
ટેકો આપનાર: શ્રી મુળજીભાઈ ટુંગનાજ.

“સંવત્સરી જેવું પર્વ જોગ્ય વિષયે મળવાય, એવું વચને હતા છે, એમ અમલો એવું માને છે. ૧૯૪૭

પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

અમારા મુનિરાલે કેવળ દુરાગ્રહમાં પડીને પોત
પોતાના મતને પકડીજ રાખતા હોય, તો પછી જેને
જે ક્ષણે તે દિવસે કરે, એ સિવાય બીજો ઉપાય
નથી. માટે કોઈપણ જાતની ચર્ચા પેપરોના પાના
ઉપર ચઢાવવા સિવાય, જે શાંતચિત્તિથી સમાધાન
ચતું હોય તો કરી લેવું એ ઠીક છે, અને નહિ તો
સૌ સૌની ઈચ્છા ઉપર રાખી મૂકી દેવું.”

રજુ કરનાર: શ્રી મણિલાલ દહેરાભાઈ
ટેકો આપનાર: શ્રી પી. ટી. શાહ

“અમારા સંઘનું માનવું છે કે જે ગૃહસ્થો કોઈ
પણ સાધુના દિયરાગી, અથવા તો પક્ષકાર બન્યા છે,
એમને છોડીને લગભગ ભારતવર્ષના સમસ્ત જીનો
આવી ચર્ચા કે આવા નિર્ણયક વાક્યચુક્ર તરફ ઘણાની
દિયથી જોઈ રહ્યા છે, અને તેથી સમસ્ત ગામોના
સંઘોને અમારો સંઘ વિનંતિ કરે છે કે તેમણે
પોતપોતાના ગામમાં આવી નિર્માલ્ય અને શાસનની
હીલણા કરાવનાર ચર્ચાને સ્થાન ન આપવું અને
પોતાના આત્માના કલ્યાણ માટે પોતાના ગામના
ભાઈઓએ સલાહસપથી એક દિવસ મુકરર કરી
સંવત્સરીની આરાધના કરવી.”

રજુ કરનાર શ્રી પી. ટી. શાહ
ટેકો આપનાર શ્રી મણિલાલ દહેરાભાઈ

આવીજ રીતે ધાર્મિક ક્ષેત્રે ઉપર તરખ મારનાર, ‘બિહાર
રીલીજીયસ એન્ડોમેન્ટ બીલ’ ના સંબંધમાં પાશુ તા. ૨૭ જુલાઈ
૧૯૩૮ ના દિવસે જીનોની એક મોટી સભા ભરી વિરોધનો દગવ પાસ
કરવામાં આવ્યો હતો, અને ઘટતે સ્થળે મોકલવામાં આવ્યો હતો.

કુળનીની જૈન સંસ્થાઓના સંબંધમાં પહેલાં એક પ્રશ્નમાં
કહેવામાં આવ્યું છે. મૂનિપૂજક
ધાર્મિક સંસ્થાઓના મેળાવણા પાંચાળા અને કન્યાગ્રાળા તેમજ
સ્થાનકવાર્મી પાંચાળા અને

કન્યાશાળા, એ ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં મુખ્ય છે. બંને કિસ્મોની સંસ્થાઓ કમીટીના બંધારણથી ચાલે છે. ખુશી થવા જેવું છે કે આ બંને સંસ્થાઓ એકસંપીથી કામ કરે છે. મેળાવડા ધણી વખત સાથેજ થાય છે અને બાળકોને અને બાળાઓના ખેડો વિગેરે પણ એક સાથે થાય છે. આવા સયુક્ત મેળાવડાની અસર ધણી સુંદર થાય છે. બાળક અને બાળાઓને પણ પોતાનું કાર્ય કરવામાં ધણો ઉત્સાહ રહે છે. સચાલકોને પણ તૈયારી કરાવવાનો સારો ઉત્સાહ રહે છે.

આવા અનેક મેળાવડા અમારી સમક્ષ થયા હતા, જેમાં સ્થાનકવાસી જેન પાઠશાળાનો એક આકર્ષક મેળાવડો તા. ૮-૯ એપ્રિલ ૧૯૩૯ ના દિવસોમાં કરવામાં આવ્યો હતો. આ વખતે બાળકો અને બાળાઓએ કેટલાક સંવાદો, અને ગરબા વિગેરેનો કાર્યક્રમ રજુ કર્યો હતો. આ પ્રસંગે મેં જે ટૂંકું પ્રવચન કર્યું હતું, તેનો સાર આ છે -

“આ સંસ્થાના સેક્રેટરી બાઈ ખીમચંદ વોરાએ બાળકો અને બાળાઓ પાસે જે પ્રેમામ રત્ન કરાવ્યું છે, તે ઉપરથી મારે તમને સમજાવવું જોઈએ કે સંગીત અને અભિનયકલાનું જેન સાહિત્યમાં પણ ઉચ્ચ સ્થાન છે. અજિતશાંતિ જેવા આપણા ચુરોમાં જે ગાથાઓ ગાયો જોડીએ છીએ, તે સંગીત કલામય છે. ચુરોમાં રસ નથી ગાયતો એનું કારણ એ છે કે તે કલાયુક્ત બોલતા નથી. લેનાચાર્યોએ સસ્તૂત નાટકો રચ્યાં છે, તેની અદર પણ સંગીત અને અભિનયને સ્થાન છે. મહિરોના ગદ્યને વિગેરે ગાય છે, પણ તે તે સંગીતકલાયુક્ત ગણતા હોય તો આપણે જે ગાયત કરાવે છે, એના કરતા જાણે આપે. મૂલ્ય એ પણ અભિનય કલા છે. માર્કિયન વસ્ત્રોના શરીરના અભિનયથી સમજાવવાનું કામ આપણે જમાવે છીએ. જો તમે હાથ કરીને હાથે હાથે કાંઈ કરી નહોતે તો હાથે હાથે નહીં, આ આપણે અભિનય માટે પણ સમજાવે છે. તે કારણોસરનો ચુરો છે. જેને કરવો હોય, ત્યારે હાથ કરી જવું જોઈએ.”

પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

આંખના ડોળા કાઢીયે, એટલે વગર બોલ્યે લોકો સમજી શકે કે આ ગુસ્સો કરે છે, આનું નામ અલિનય કળા છે. ખડું કહીએ તો ધાર્મિક કે વ્યવહારિક બધી બાબતોમાંથી આપણે કળાને દૂર કરી છે અને ત્યારથી આપણી વસ્તુઓમાં નીરસતા ઉત્પત્ત થઈ છે. સાદું ખીમચંદ વોરા કળાના ઉપાસક છે. કળામય જીવન જીવવું એમને બહુ ગમે છે, અને એજ કારણ છે કે તેમના હાથ નીચે ચાલતી સંસ્થાના બાળકો અને બાળાઓને ધાર્મિક અભ્યાસમાં પણ કળાને સ્થાન આપી આટલી બધી સુંદરતા ઉત્પન્ન કરાવી શકે છે. સ્થાન પાઠશાળાએ, બાળકોને ગોખણપટ્ટીના બોલથી બહુ દૂર રાખ્યા છે. જૈનધર્મનું મૂળ તત્ત્વ બાળકો કેમ નાણે, એ માટે સાઈ ખીમચંદ વોરા સતત પ્રયત્ન કરે છે. ધાર્મિક સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ વ્યવહારિક કળાઓમાં પણ સારી રીતે આગળ વધી શકે છે. આ સંસ્થાનું અનુકરણ બીજી સંસ્થાઓ કરે એ જરૂરી છે. છેવટે સંસ્થાના સેક્રેટરી શ્રીમ ખીમચંદ વોરાને મારા અંતઃકરણના આશીર્વાદ છે કે તેઓ આવા ધાર્મિક અને સામાજિક કાર્યોમાં સમયના ભોગ આપી સમાજને વધારે લાભકર્તા થવાનું બળ તેમને પ્રાપ્ત થાય સ્થાનકવાસી સંઘનો હું આભાર માનું છું કે—કોઈ પણ નતનો સામ્રદાયિક મતભેદ રાખ્યા વિના તેઓ ઉદારભાવથી બીજા સંપ્રદાયો સાથે પણ પ્રેમભાવથી રહે છે અને તેવીજ રીતે કાર્ય કરી બતાવે છે.”

પ્રકરણ ૨૬ સુ.
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

આવા મેળાવણાઓ જૈનસમાજને અને જૈનધર્મને માટે ઘણાજ લાભદાયક છે, એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. બાળકોનો ઉત્સાહ વધે છે, લોકોમાં ધાર્મિક ચિંતાનું પ્રત્યે પ્રેમ વધે છે, પોતાના કર્તવ્યનું ભાન થાય છે અને જંનેતરો જૈનધર્મની અનુમોદના કરે છે. જુદા જુદા ફિરકાઓના સંયુક્ત મેળાવણ થવાથી બાળકોમાં પોતાના શ્રીરક્ષા તરીકનું અભિમાન ન આવતાં પોતે પોતાને જૈન તરીકે ઓળખવાનું શીખે છે. આપસમાં પ્રેમભાવ વધે છે અને છૂટી શક્તિઓ કરતા સંયુક્ત શક્તિઓનો પ્રભાવ વધારે પડે છે.

જગત પ્રસિદ્ધ સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રીવિજયધર્મચૂરિ મહારાજના નામથી કોણ અગ્નિપ્રયુ છે? ભારતવર્ષના વિદ્વદ્ સમાજમાં તો એઓ પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ ભારતવર્ષમાં એઓ પ્રસિદ્ધ થયા, તે પહેલાં તો યુરોપ અને અમેરિકાના વિદ્વાનોમાં તેમની પ્રસિદ્ધિ ઘણી મોટી થઈ ચૂકી હતી. જગત પ્રસિદ્ધ કેન્દ્ર વિદ્યાન્ ડોક્ટર સીલ્વન લેવી, જર્મન વિદ્યાન્ ડોક્ટર જેકોબી, ઇટાલીયન વિદ્યાન્ ડો. ટેસીટોરી, ઓકસફર્ડના પ્રસિદ્ધ વિદ્યાન્ ડો. થોમસ—આવા સેંકડો વિદ્વાનો તેમના ભક્તો અને પ્રશંસકો બની ચૂક્યા હતા. અને એજ કારણે જર્મન અને ઇટાલીની મોટી મોટી સોસાયટીઓએ તેમને પોતાના ‘ઓનરી મેમ્બર’ હોવાનું માન આપ્યું હતું, કે જે માન હિંદુસ્તાનના બહુજ્ઞ ઓછા વિદ્વાનોને મળી શક્યું છે.

ગુરુ મહારાજ માટે આ સ્થળે વધારે લખવાનું મ્હારે કાંઈ છે નહિ; દ્વંકમાં તેમનું વ્યક્તિત્વ કેવું હતું? એ બતાવવા માટે ‘જૈનજ્યોતિ’ના અધિપતિના શબ્દોજ ટાંકી દઉં:-

“પરમ સાધુભૂતિ જિનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મ-
સૂરીશ્વરજીની પિણાન માટે આજ કલમ અને કિતાબની
બહુ સોળી ઉપયોગિતા રહી ગઈ છે. જૈનધર્મના
સાધુ બની જગતધર્મની સાધુતા જીવી જનાર,
અન્યાય અને અધર્મ સામે સદા-સર્વદા ખરું નેદાદ
જગાવનાર, માન કે અપમાનને સત્કર્મના ત્રાજવે
તોળી લેનાર એ મહાત્માની પ્રીતિ દિંદના સીમાડા
વગાળી, યુરોપ અને અમેરિકાની બૂમિ પર તેમના
જીવનકાળ દરમિયાનજ પદોચ્ચ ગઈ હતી તે યુરોપીય
વિદ્વાનોનું કુરુપદ પણ હાલીત હતી લીધું હતું.
શાન્તિભયુ સાધુજીવન અને અપ્યાયભયુ શ્રીગ જીવન
આગ્રી તેઓ પોતાની પાળત મોટા એવા યગદ્યુજ
મુક્તા ગયા છે.”

આરા મનાપુરનાની પુ. પતિમિ ક્રમે પર્મના અનુવર્તિને ઉન્નતે
એ અપરના નિતને માટે સજ્જત છે, એમ જેમ કાલુ નિતને કા
વિત્તે નેતે રહે

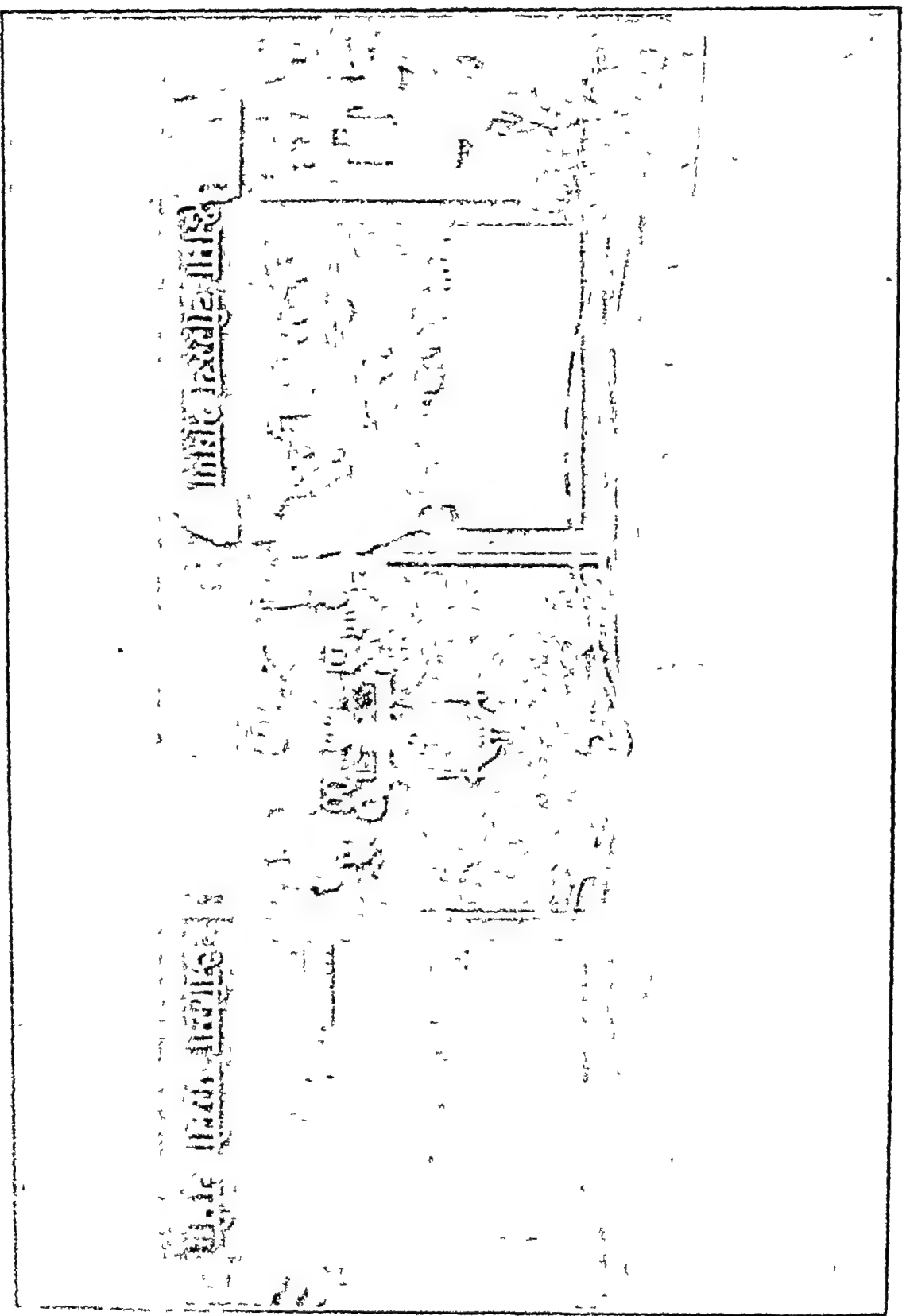
પ્રકરણ ૨૭ મું
ગુરુદેવની જયન્તિઓ

અને તેમાં જે અમારા જેવા તેમના અદના શિષ્યો માટે તો એ ગુરુદેવના રમરણ્યર્થ જેટલું કરી શકાય, તેટલું એણે કર્તવ્ય પાલન છે. અને તેજ કર્તવ્યને લક્ષમાં રાખી જ્યાં જ્યાં અમારું ચતુર્માસ થાય છે ત્યાં ત્યાં ગામના પ્રમાણમાં ભાદરવા મહિનાનો શુક્લ પક્ષ વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિઓથી પસાર કરવા-કરાવવામાં આવે છે અને તેમ કરવામાં અમે અમારું સહભાગ્ય સમજીએ છીએ. સાધારણ રીતે શ્રાવણ વદિ ખારસથી ભાદરવા સુદિ પાચમ સુધી પર્યુષણની ક્રિયાઓ ઘણી ધૂમધામ પૂર્વક દરેક સ્થળે નિયમિત થાયજ છે. પરંતુ તે પછી ભાદરવા સુદિ અગિયારસે અદિસા પ્રચારક, અક્ષર પ્રતિબોધક, જગદ્ગુરુશ્રી હીરવિજયસુરિ મહારાજની જયંતિનો દિવસ આવે છે. અને ભાદરવા સુદિ ૧૪ સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસુરિ મહારાજની પુણ્યતિથિ હોય છે. એટલે શ્રાવણ વદિ ખારસથી ભાદરવા વદિ એકમ ખીજ સુધીના દિવસો ધર્મક્રિયાઓ અને ખીજ ધાર્મિક તેમજ સામાજિક પ્રવૃત્તિમાં પસાર થાય, એવો કાર્યક્રમ બનતા સુધી ગોડવવામાં આવે છે. સ્થાનિક ગૃહસ્થો પોતાની શક્તિ ને ભક્તિના પ્રમાણમાં ધૂમધામ કરે છે.

પ્રકરણ ૨૭ મું
ગુરુદેવની જયન્તિઓ

જયન્તિઓનો પ્રચાર હવે તો બહુ વધી ગયો છે. જાણવારે ને જાણવારે ટ્રાઇની ને ટ્રાઇની જયંતી હોયજ. જયંતિઓનો પ્રચાર સાધારણ રીતે એકાદ સભા ભરી, જે ચાર વ્યક્તિઓ ખોલી બન્ય, એટલે જયંતીની સાર્થકતા પૂરી થાય. વળી હવે તો જયંતિઓ ટ્રાની ઉજવવી જોઈએ ? એની પાસે કાંઈ મર્યાદાઓ રહી નથી, તેમ જનાં જગત્ પ્રસિદ્ધ ઉંચા ગાંધિ ધારી મદાપુરુષોના ગુણાનુવાદથી પાસુ વંચિત ગ્રંથેયુ, એ પાસુ કેમ પાલવે ? અને તેટલાજ માટે લીટે લીટે ચાલવાની પ્રથા કરતા કાંઈક નવીનતા અને વિગેયતા યુક્ત કાર્યો થાય, કે જેથી જનતાને ઘડુ બાળવાનું, જોવાનું, અને શીખવાનું મળે, એવા પ્રયત્નો કરવા તરફ લગ્ન રહે છે.

આજ ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખી, દરવર્ષ અને દરેક સ્થાનની માફક કનગ્નીમાં પણ ગુરુદેવની જયંતિઓ ઉજવવાનો કાર્યક્રમ ગોડવવામાં આવ્યો દેવો

પ્રથમ વર્ષેની એટલે ૧૫ મી જયન્તીનો કાર્યક્રમ ત્રણ દિવસનો ખૂબ ભરચક રખાયો હતો. તે ઉપરાંત સાથે પહેલી જયન્તી. અઠાઇ મહોત્સવ પણ હતો. જયન્તીની ત્રણ દિવસની સભાઓના પ્રમુખો હતા:- ભાઈ જમશેદ નસરવાન મહેતા, સિધના પ્રસિદ્ધ સાધુ ટી એચ. વાસવાણી અને કરાચીના તે વખતના લોર્ડ મેયર દુર્ગાદાસ એડવાની ખી. એ, જ્યારે વક્તાઓ હતા: અમદાવાદના “ જૈન જ્યોતિ ”ના અધિપતિ ભાઈ ધીરજીલાલ ટોકરશી શાહ, ખુશાલભાઈ વસ્તાયદ, પંડિત લાલન. આર્યસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પંડિત લોકનાથ, કરાચીના જૂતપૂર્વ એન્જીયરશન ઇન્સ્પેક્ટર નર્મદાશંકર ભટ્ટ ખી. એ., રચાનકવાસી સંઘના સેક્રેટરી ભાઈ ખીમચંદ વોરા, કરાચીના પ્રસિદ્ધ સિધી ગૃહસ્થ શેઠ લોકામલજી ચેલારામજી, ભાઈ પુરુષોત્તમ કાઠારી, શ્રીયુત જમિયત રામજી આચાર્ય, અમદાવાદના જાણીતા શહેરી શેઠ શંકરાભાઈ લલ્લુભાઈ, પાસીઓના આગેવાન કાર્યકર્તા ગૃહસ્થ ભાઈ દુરુતમ દુરુગજી, ભાઈ ટી. જી. શાહ, કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રા, દ્વેદ્રાગ્રાદવાળાં સિધી જ્ઞેન પાર્વતી મી એડવાની. ભાઈ પી. ટી. શાહ અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ ડૉ. કે. ખી. પટેલ વિગેરે.

પ્રકરણ ૨૭ મું
ગુરુદેવની જયન્તિએ

પહેલી જયન્તીનાં ખાસ આકર્ષણોમાં જયન્તી અને અઠાઇ મહોત્સવ મારેનો મહત્ત્વ, વગ્ધોડો, પંડિત લાલનનું આકર્ષણ. સામાયિકનું સ્વરૂપ, ભાઈ ધીરજીલાલના અવધાનના પ્રયોગો, રાતના સંગીતના વતસા અને વ્યાયામ સીરાના વ્યાયામના પ્રયોગો, જેમાં ભાઈ સીનારામ અને ભાઈ ભાગચંદ ખેતસી વિગેરેના પ્રયોગો ધ્યાન આકર્ષક હતા. પ્રેરક ભાવનાના વતનના પ્રયોગો સાથે જ વ્યાખ્યાન, તેમ ડૉ. કે. ખી. પટેલનું ગ્રેજુએટના દ્વારા વિદ્યા બતાવવા સાથેનું સામાયિક ફરુગીએ ઉપરનું વ્યાખ્યાન-એ વિગેરે મુખ્ય મીઠાં હતાં.

આ જયન્તીને સફળતાથી પાર કિતર મારે સમગ્ર મેન્ટલ અને મીના વર્ગએ સહીસાથે ઉપરાંત જૈન મંત્રાલય કાર્યકર્તા મંડળ તેમજ કાળ ખીમચંદ મે., જી. ટી. જી. મે., પુરુષોત્તમ મે., ખી. મે. મે. જી. મે. મે.

વર્ધમાન, ભાઈ પ્રતાપચંદ ખીમચંદ, ભાઈ જયંદ વાઘજી, ભાઈ ખુશાલચંદ વસ્તાચંદ, ભાઈ તલકશી દયાવાળા ભાઈ જયન્તીલાલ સ્વજીભાઈ મહેતા અને ભાઈ ભાગચંદ ખેતસી વિગેરે મહાનુભાવોનો પ્રયત્ન ધણોજ પ્રશંસનીય હતો.

આ પ્રથમ જયન્તીના ઉત્સવનું સર્વાધિક શ્રેય કરાચીના ઉદાર અને ધર્મપ્રિય શેઠ ભાઈચંદભાઈ ભાણજીને ઘટે છે, સર્વાધિક શ્રેય. કે જેમણે અકાષ મહોત્સવ આદિ ધાર્મિક કાર્યોમાં પોતાની લક્ષ્મીનો સહવ્યય કરવામાં પોતાના દિલને મોકળું રાખ્યું હતું. શેઠ ભાઈચંદભાઈનાં ધર્મપત્ની પણ તેટલાંજ ધર્મપ્રેમી છે. અને આ દમ્પતી દરેક ધર્મક્રિયામાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લઈ આત્મિક લાભ ઉઠાવતા.

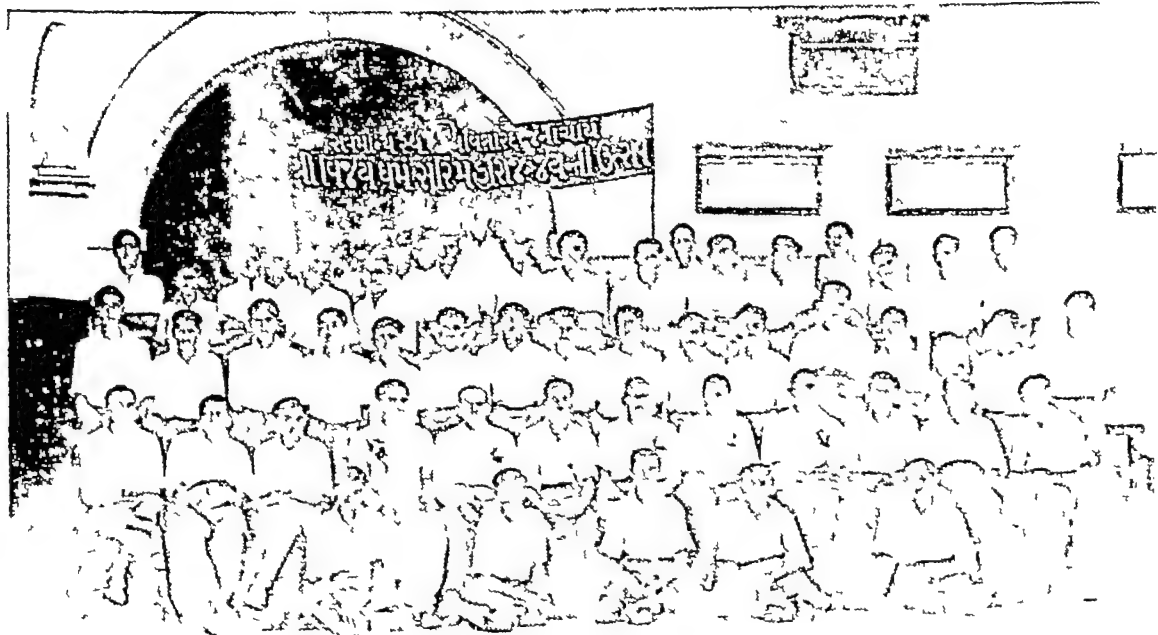
આ જયન્તીના કાર્યનું સ્વયં નિરિક્ષણ કરી ગયા પછી “ જૈન જ્યોતિ ” ના અધિપતિ ભાઈ ‘જન જ્યોતિ’ શું કહે છે? ધીરજલાલે જે અગ્રલેખ લખ્યો હતો તે વાંચવા માત્રથી હરકાષને ખ્યાલ

પ્રકરણ ૨૭ મું
શુરુદેવની જયન્તિઓ

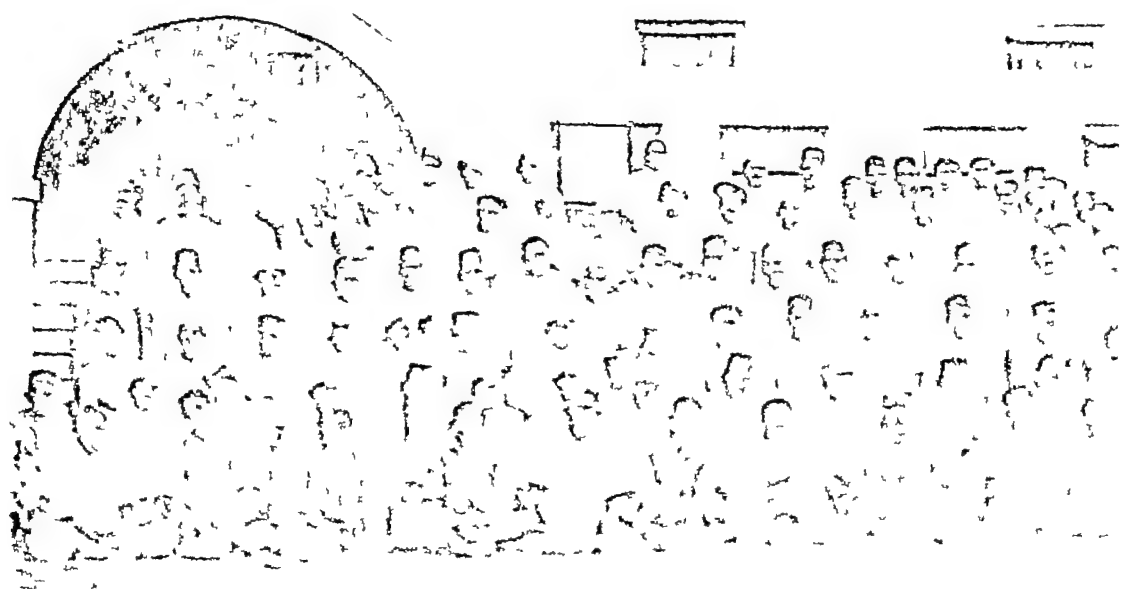
આવી શકે છે કે એ જયન્તી કોઈ જૈન સાધુની જયન્તી હતી કે જાણે જગતની કોઈ મહા વિભૂતિને તમામ ધર્મના અનુયાયીઓ પોતાની અંજલી અર્પણ કરવા એકત્રિત થએલ સર્વધર્માનુયાયીઓનું કોઈ સમેલન હતું? અથવા સર્વધર્મોવાળાની એક સ્ત્રી સાધતી કોઈ મહા દાન્ડરસ હતી? ‘ જૈન જ્યોતિનો ’ અગ્રલેખ આ છે :—

‘જયન્તી ઉજવવી એ હવે જૈન સમાજમાં નૂતન ઘટના નથી રહી. થોડા થોડા દિવસોને અંતરે ‘જયન્તી ઉજવ્યા’ના સમાચારો સાંપડતાજ રહે છે, પરંતુ નથી દોતી તેમ જ કોઈ નવન દષ્ટિ, નથી દોતું તેમાં કોઈ ઉચ્ચ ધ્યેય? જણી જેની જયન્તી ઉજવાતી દોાય છે, તે પુરૂષ સમાજમાં ખદ્દુ માન્ય નહિ દોવાયી કેવળ તેના પાત્ર-પચ્ચીસ અનુયાયીઓ એકત્ર મળે છે, ને એમદ વ્યાખ્યાન કે એકાદ પૂજા બધાવી ‘જયન્તી ઉજવ્યાનો’ સંતોષ લેવાય છે! આ બધી પરિસ્થિતિનો વિચાર કરતા કરાચીમાં ઉજવાયેલી શ્રી વિજયધર્મશુરીશ્રીજીની જયન્તી અપૂર્વ તાલે છે.

શ્રી ગુરુદેવની જયન્તી પ્રસંગતાં દર્શ્યે।

શ્રી જૈન સ્વયં સેવક મહાજન કાર્યાલય.

“આ જયતી એકાદ વ્યાખ્યાન કે પૂનમાજ પર્યાપ્ત થઇ ન હતી પણ એક મહાન્ ઉત્સવના રૂપમાં ચાલતી હતી, અને તેની પાછળ જૈનધર્મની ગૌરવગાથા કરાચીની સમસ્ત જનતાના કાનમાં મધુર રણકાર કરે, તેવો ઉચ્ચ ઉદ્દેશ હતો. તે માટે બહુ વિચાર પૂર્વક આઠ દિવસનો કાર્યક્રમ ગોઠવાયો હતો અને તેમાં અનેક નવીન તત્ત્વો દષ્ટિગોચર થતા હતાં

“તેમાં સૌથી પ્રથમ ધ્યાન ખેંચનાર તત્ત્વ તો એ હતું કે કરાચીના ૪૦૦૦ ઈનો, જેનો ૬૦ ટકા ભાગ સ્થાનકવાસી અને ૪૦ ટકા ભાગ મૂર્તિપૂજક છે, તે બંનેનો એકા દિવસનભર્યો ચાક્રાર હતો અને કોણ સ્થાનકવાસી ને કોણ મૂર્તિપૂજક ? એ પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ ઝોજખી શકાય ન હતું. x x x

“કરાચીમાં સામાન્ય ગીતે બને ફિરકા વચ્ચે વર્ષોથી આવેજ સંબંધ છે, તેમ છતાં પૂન્ય શ્રીવિદ્યાવિજયજી મહારાજ આગળ પહોંચી અને તેમના હાર વિચારોનો મુંદર પ્રચાર થયા પછી આ વસ્તુ સ્થિતિ ખૂબ મજબૂત બનવા પામી છે. ને દરેક સંપ્રદાયના આગેવાનો આમાંથી બોધ પાડે છે અને સંકુચિત વિચારોનો ત્યાગ કરે, તો કેટલું મુંદર પરિણામ આવે ?

“જયતી મહોત્સવનું બીજું નવીન તત્ત્વ તેના પ્રમુખોની પસંદગી અને રજાઓ મેળવી હતું. સામાન્ય વાસવાની, શ્રી જમશેદજી મહેતા ને વર્તમાન મેડર શ્રી દુર્ગાદાસ એડવાની જેવા સુદા સુદા દિવસના મહાપતિઓ બન્યા અને ઉત્સવનારૂઢને સ્વતંત્રિ અર્પવા સાથે પોતાના મનનીય વિચારો રજૂ કરવા કે જે મનુષ્યને તાતાના કલેષોથી સ્વેચ્છા બાજ કરાવનારા હતા. વખતોએ, જે જે સુદા સુદા મનને જન સંપ્રદાયના હતા, તે આવા મહાની હાર કિન્ને નવર રમણ સામીનેજ પોતાનું રક્તપાત્ર મનુષ્યના હૃદય અને હોવાચોરે મનજ સામન કે નો પાત્ર દર્શાવે પરિવર્તનીય થઈ તેકમાં જાન દારિદ્ર્ય ન દે શકે તે રીતે જ રાખે સાધારણિયોને. કોઈ એ ન આજ પાત્રની અર્થે સુદા સુદા હતા ને બને

પ્રકરણ ૨૯ મું
શુરુદેવની જયન્તિ

છીએ, તે વસ્તુ પર બાર મૂક્યો હતો અને તે બધાની સમક્ષ અસર જૈનધર્મની અત્યંત વિશાળતા સિદ્ધ કરવામાં પરિણમી હતી. આ ઉત્સવના અતે દરેક શ્રોતાને એવી પ્રતીતિ થઈ હતી કે જૈનધર્મ, એ ખરેખર અત્યંત ઉદાર ધર્મ છે, વિશ્વવ્યાપી થવાનાં તેમાં સઘળાં તત્ત્વો છે ને અત્યારં સુધી આપણે કાંઈ પરપરા અથવા સાંપ્રદાયિક સ્રોતથી જે કંઈ સાંભળ્યું હતું તે બરાબર ન હતું. આટલો સંદેશ હાલે મનુષ્યને પહોંચે, તે જેવી તેવી સફળતા ન કહેવાય.

“ગીઝું સુંદર તત્ત્વ આ સમારોહમાં એ હવે કે એમાં બાળકથી માણીને વૃદ્ધ પયંત દરેકને ઉત્સાહથી ભાગ લેવાનું મન થાય તેવો કાર્યક્રમ હતો. વિદ્યાર્થી વિદ્યાર્થીનિઓ માટે સંગીત, અભિનય, નૃત્ય, વ્યાયામના પ્રયોગો, મોટાઓ માટે વિદ્વાન વક્તાઓનાં ભાષણો, અવધાન પ્રયોગો, પૂજાઓ, ભાવનાઓ વગેરે. આ બધાનું પરિણામ એ આજીવન કે કરાચીનું પ્રત્યેક જૈનગૃહ આ દિવસોમાં આ એક નાના નાના ઉત્સવના કેદ્ર સમું બની ગયું ને આ આઠ દિવસો કેમ પસાર થયા તેની પણ ખબર પડી નહિ.

“આથી તત્ત્વ અવધાન પ્રયોગની યોજનાનું હતું. તેણે જૈન-જૈનેતર મોટા ભાગને આકર્ષ્યા હતા. એ દરમિયાન કહેવાતી વાર્તામાં, એ પ્રયોગોના સ્પષ્ટીકરણમાં જૈનધર્મના ઉદાર તત્ત્વોની પ્રતીતિ સારી રીતે કરવામાં આવતી હતી. પરિણામે આવા પ્રયોગો જે મહા પુરુષની જયંતી પ્રસંગે લેવાના મહત્તા તે જયંતી મહોત્સવ પ્રત્યે તેમનો અનુરાગ વિશેષ પ્રગટતો હતો. અને આ બધા પ્રસંગના સૂગંધાર શ્રી વિદ્યાવિજયજીની વ્યવસ્થા અને પ્રચારશક્તિના મુક્ત કંઠે વખાણ થતાં હતાં.

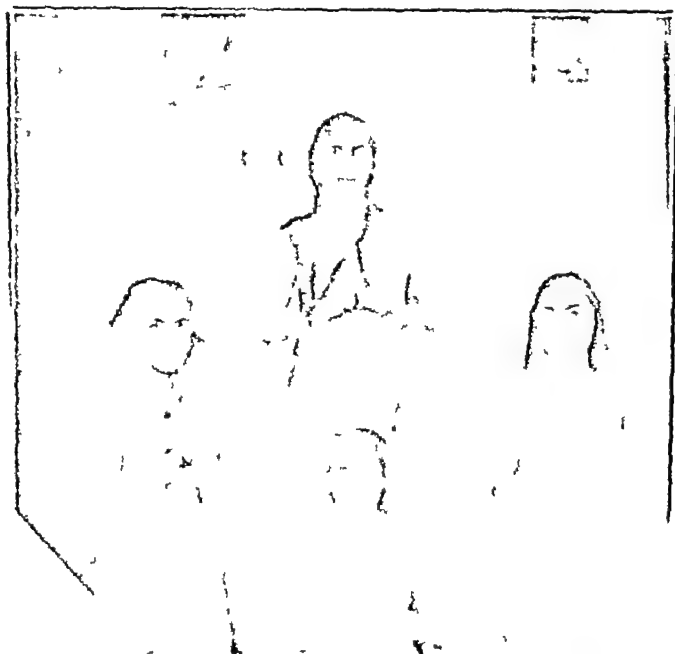
“જૈન સમાજમાં જે બહુમાન્ય વ્યક્તિઓ છે, તેમની જયંતીઓ ઉજવવામાં જે કરાચીના ગોધપાડેને તક્ષમા રાખવામાં આવે, તો અમે માનીએ છીએ કે તેવી જયંતીઓ દ્વારા જૈનધર્મની યશપતાકા જરૂર જોડાઈ શકશે.

‘જૈન જયંતિ’ ૯ ઓક્ટોબર ૧૯૩૯

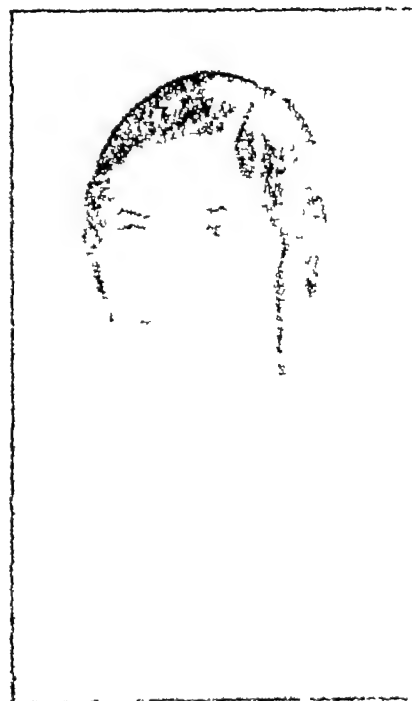
પ્રકરણ ૨૭ મું
ગુરુદેવની જયંતિઓ

કરાચીનાં પ્રસિદ્ધ કળાકૃશળ

ગાયન કળાકૃશળ

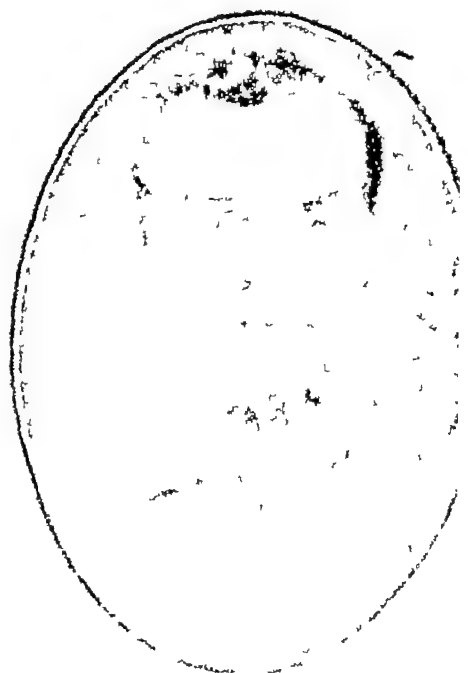

ગુરૂદેવની સ્તુતિ કરતી સિંધી બાળાઓ

બેન મહેરબાનુ દુઆશ

ગાયિકા ક. ૧૯૫૦

ખીજ એટલે સોળમી જયન્તીનો કાર્યક્રમ પણ ત્રણ દિવસનો
ભરતક રખાયો હતો. તેમ અઠાઈ મહોત્સવ પણ
ખીજ જયતી હતો. વધુમાં અઠાઈ મહોત્સવ સાથે વિશેષતા
હતી તે 'શાંતિસ્નાત્ર'ના જૈનોની આ મહાન
ક્રિયા બહુ ઓછા સ્થળે અને ઓછાજ પ્રસંગોમાં થાય છે. આ ક્રિયા
કરાવવા માટે વળાદવાળા શેઠ કુલચંદલાઈ ખીમચંદની આગેવાની
નીચે એક મંડળી આવી હતી. આ ક્રિયા જોવાને માટે તમામ
કોમના, ખાસ કરીને સિધી અને પાસ્તી કોમના ઘણા ભાઈઓ અને
બહેનો મોટી સંખ્યામાં આવતા હતા.

આ જયન્તીની સભાઓના પ્રમુખો હતા: કરાચીના લોર્ડ મેયર
હાતીમ અલવી, ભાઈ જમશેદ મહેતા અને શેઠ શકરાલાઈ લક્ષ્મીલાઈ
અમદાવાદવાળા.

વક્તાઓમાં ભાઈ ખુશલચંદ વસ્તાચંદ, આચાર્ય જમીયતગમ,
ભાઈ ખીમચંદ વોરા, કમીર પંથના આચાર્ય સ્વામી બાલકૃષ્ણદામજી,
ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રા, મહુવાનાળાશ્રમના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ વિદ્યાભૂષણ
પં. ચુનીલાલ શિવલાલ ગાંધી, અમદાવાદવાળા ભાઈ બી. એફ.
શાહ, શેઠ લોકામલ ચેલાગમ, પાસ્તી આગેવાન શ્રી પેશોતન વાણિયા
બી. એ. એલ. એલ. બી., સિધી બહેન પાર્વતી સી એડવાની
બી. એ. ડા. પુરોતમ ત્રિપાઠી એમ. ડી. (હોમી), પ્રસિદ્ધ સાહિત્ય-
કાર ભાઈ નરીમાન ગોળવાળા, અને આર્યસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન
પ લોકનાથજી વગેરે મુખ્ય હતા.

આ જયન્તીના આકર્ષણોમાં શાંતિસ્નાત્ર, અઠાઈ મહોત્સવ,
સંગીતના જલસા, વરધોડો અને વ્યાયામના પ્રયોગો
આકર્ષણો મુખ્ય હતા. આ જયન્તી પ્રસંગે 'દેવ મેનામ્બર
મૂર્તિપૂજક પાદશાળા'નો પચ્ચીસ વર્ષનો 'રોપ્ય-
મહોત્સવ' પણ ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ 'રોપ્ય' મહોત્સવના
પ્રમુખ અમદાવાદવાળા શેઠ શકરાજી લક્ષ્મીલાઈ પણ હતા. આ
પ્રસંગે પણ પાદશાળાના બાળકો અને બાલિકાઓએ અને અમદાવાદ,
રાયગોળ, રાસ અને ખીજ કુલચંદ પ્રયોગે કરી સ્થાપિત થયેલ
આયર્લેન્ડ કરી દત્તા.

સંગીતના જલસા પ્રસંગે ખીજના દિવસના પત્રના દ્વારા
પોતી બહેન શારદા, ૩ દેની કમ્પોઝર રોહ વર્માના પત્રના દ્વારા

પ્રકરણ ૨૬ મું
શુરુદેવની જયન્તિએ

એક વીર ક્ષત્રિયાણીને શોભે તેવા ખુલ્લી તરવારના જે પટ્ટા ખેલી બતાવ્યા હતા તે, એક નવવર્ષની બાળિકા કુમારી અસરી કાળએ ગુરુદેવની પૂજનું કરેલું નૃત્ય, તેમજ સિધી બાળાઓ બેન સુદરી અને સાવિત્રીનાં ભજનો—એ વસ્તુઓ ઘણીજ આકર્ષક થઈ હતી.

આ જયન્તી પ્રસંગે કરાચીની કોઈપણ કોમના વક્તાઓને ‘વક્તૃત્વ કળા’ની હરિકાષમાં નોતરીને વક્તૃત્વકળાની હરીકાષ શ્રી ‘વિજયધર્મસૂરિજીના જીવન’ ઉપર

હરિકાષનાં વ્યાખ્યાનો કરાવવામાં પણ આવ્યા હતાં. જુદી જુદી કોમના લગભગ પંદર જેટલા વક્તાઓએ આ હરિકાષમાં ભાગ લીધો હતો. બધા ય વક્તાઓએ ગુરુદેવના જીવનનો સુદર અભ્યાસ કરી વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં. આ હરિકાષમાં સૌથી પહેલું રૂપ રૂપિયાનું ધનામ ભાઈ હરિલાલ રાઝી નામના વૈષ્ણવ યુવકને ફાળે ગયું હતું. ત્યાં બીજાં બે ૧૫ અને ૧૦ રૂપિયાનાં અનુક્રમે ભાઈ દ્રગલાલ મહેતા અને ભાઈ રવિચંદ્ર મહેતાના ફાળે ગયાં હતાં.

પ્રકરણ ૨૭ મું
ગુરુદેવની જયન્તિએ

કરાચીના પ્રસિધ્ધ કીર્તનકાર ચુનીલાલ અંબારામ વ્યાસે શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીનું બે દિવસ સુધી ગદ્ય-પદ્યમાં વ્યાખ્યાન સંભળાવીને કરુણ રસથી હજારો શ્રોતાઓને અત્રીબીની આળોવાળા બનાવી દીધા હતા. શ્રીયુત વ્યાસની કૃતિ અને કળાથી પ્રસન્ન થઈ શ્રી સદે તેમને પણ સારું ધનામ આપ્યું હતું.

આ બીજી જયંતીનો ઉત્સવ કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘ તરફથી કંવામાં આવ્યો હતો. તે ઉપરાંત મુંબઈવાળા સર્વાધિક શ્રેય શેઠ કાન્તિલાલ ઇશ્વરલાલે રૂ. ૫૦૦, શેઠ કાન્તિલાલ બકોરદામે રૂ. ૧૦૦, શેઠ રતિલાલ વડીલાલે રૂ. ૧૦૦, તેમજ શેઠ શકુભાઈ લલ્લુભાઈએ રૂ. ૧૦૦ બેટ રૂવરૂપ આપ્યા હતા. શ્રીસંઘના આગેવાનો ઉપરાંત ભાઈ ખીમચંદ બહેરાએ બધાંય કાર્યક્રમોને વ્યવસ્થિત ચલાવવા માટે જે તનતોડ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો હતો, એ ન બૂઝી શકાય તેવી એમની મેવા હતી.

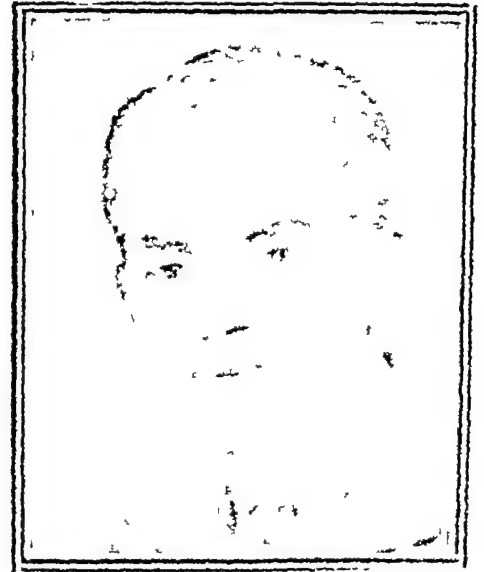
જાને જયંતીઓમાં અમદાવાદ, ઉદયપુર, કાઠિયાવાડ અને સિરોની યજ્ઞેથી મોટી મજામાં ગદ્ય-પદ્ય આપ્યા હતા.

ન દેવળ નૃત્યોનીજ બદલે, કરાચીની સમસ્ત જનતા માટે આ જયન્તીએ તહેવાર હતો અને દરેક પ્રોત્સાહમાં તમામ કોમની ઉપસ્થિતિ બહુ આકર્ષક થઈ હતી.

કરાચીની પ્રવૃત્તિમાં સહાયક થનાર બહારના શ્રીમન્નો.

મેડ રતીલાલ ચાવીલાલ મુળગ

મેડ ગણિલાલ બેટગામન મુળગ

મેડ રતીલાલ ચાવીલાલ મુળગ

મેડ ગણિલાલ બેટગામન મુળગ

કે રાત્રીમાં થએલી અનેક ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં 'દીક્ષાપ્રવૃત્તિ' એ પણ ખાસ સ્થાન રાખે છે. સેકડો વર્ષના ઇતિહાસમાં સિંધમાં સવેગી સાધુઓનું પહેલાંજ આવવું થએલું. જૈનેતરે તો શુ, જૈનોમાંનો મોટો ભાગ પણ જૈનધર્મની મહત્ત્વની ક્રિયાઓથી ખિલકુલ અજાણ્યો. આવી સ્થિતિમાં ને આવા ક્ષેત્રમાં જેટલી ધાર્મિક ક્રિયાઓ થાય, તેટલી જૈન અને જૈનેતરેને માટે લાભકર્તા અને જૈનધર્મની પ્રભાવનાનું કારણ અને, આવો ખ્યાલ અમારો પહેલેથીજ હતો.

દીક્ષાઓના સંબંધમાં હમણાં હમણાં કેટલાંક વર્ષોથી જૈન સમાજમાં મોટો મતભેદ ઉત્પન્ન થએલો છે. મતભેદ ખાસ કરીને કેટલાક યુવકો તો દીક્ષામાં માનતાજ નથી. એઓ સાધુસંગ્રહાની આવશ્યકતાજ નથી સ્વીકારતા. કેટલાક યુવકો એવા છે કે જેઓ સાધુઓની જગુન તો સ્વીકારે છે; પરંતુ 'યોગ્ય' માણસો સાધુ થાય, એમ આહે છે જો કે સાધુ થવાને 'યોગ્ય' કાણ હોઈ શકે? એનો સિદ્ધાંત એમણે નિશ્ચય કરેલો નહિ હોવાથી થલે ભાગે 'યોગ્ય' કે 'અયોગ્ય' બંધા જે પ્રસંગોમાં વિરોધ કરવા તૈયાર થાય છે. બ્યારે કેટલાક એવા પણ છે કે બધાં મોટા 'ભા' બનવાનો પ્રસંગ મળે ત્યાં ગમે તેવી 'અયોગ્ય' દીક્ષા હોય તોયે 'યાદુમેન' કરવા મડી જશે ને જો જગ કામ એ માન સન્માન ન આપે, તો ગમે તેવી 'યોગ્ય' દીક્ષામાં પણ વિરોધ કરવા તૈયાર થઈ જશે. મતભેદ કે જેમનો કાષ્ઠ સિદ્ધાંત નહિ અસ્તુ

એમાં કંઈ તક નથી કે સાધુ થવામાં એક મેલી જગ પદાની પહેરવી પડે છે. અને આવી જગપદાની સ્પર્શને માટે લાઘવામાં આવે તો તેનું છુટું પરિણામ આવે. તેનાં નીતે દા.મ. આપનાર ગુરુમાં પણ યોગ્યતાની ધણી જગ છે અને તેટલાજ માટે શાસ્ત્રકારોએ દીક્ષા આપનાર અને દીક્ષા લેનાર-પાલેના કા કયા શરૂ હોવા જોઈએ, તેનું ચિન્તાગ્રંથી વર્ણન કર્યું છે. આજનાં દેસેયજ. યોગ્ય માણસ પણ દીક્ષા લીધા પછી પાલેના નથી રહે છે. તેમ જોને 'અયોગ્ય' માણસમાં સ્પર્શને હોવા એ કે દીક્ષા લીધા પછી પણ કેટલાક કાલે દીક્ષા લીધા પછી પણ નથી

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

સ્વપર કસ્યાણ કરવાવાળો પણ નીવડી શકે છે પણ સાધારણ રીતે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવનો વિચાર કરી દીક્ષાઓ થવી યોગ્ય છે અને આ સબધી જેમ સાધુઓએ ચોક્કસ સિદ્ધાંતો મુદ્દર કરવાની જરૂર છે, તેવી રીતે સમાજના દિનસ્થી યુવકોએ પણ ચોક્કસ સિદ્ધાંતવાદી બનવાની જરૂર છે, સિદ્ધાંત મુદ્દર કર્યા વિનાના જેટલા વિરોધો થાય છે, એ બધા ય અનિચ્છનીય છે. અને એજ કારણ છે કે ધણી વખત જેમ સાધુઓને પરતાવું પડે છે, તેમ યુવકોને પણ પાછા પડવું પડે છે. પાછળનું પરિણામ ગમે તેવું આવે, પરંતુ બંને પક્ષ જો સિદ્ધાંતોને અનુસરીને પર્તાવ કરે, તો અત્યારે નિર્રર્થક કાલાહલોથી જનસાસનની જે અપભ્રાજના ધણી વખત થાય છે, તે ન થવા પામે દીક્ષા આપવામાં અને લેવામાં જે માત્ર આત્મકલ્યાણ કરવા કરાવવાની ભાવના રખાય ને ઉમ્મર આદિ ખાસ ખાસ બાબતો જોઈનેજ દીક્ષા આપવામાં આવે, તો પાછળથી ગમે તેવું પરિણામ આવે, તોપણ તેમાં કાંઈનો દોષ કાંઈ શકાય નહિ.

પ્રકરણ ૨૮ મું દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

ગુરુદેવની પંદરમી જયંતીના પ્રસંગે જે અનેક ગૃહસ્થો બહાર-ગામથી આવ્યા હતા, તેઓમાં અદમદાવાદથી દીક્ષાનો ઉમેદવાર જે ઉદયપુરી ગૃહસ્થો આવેલા. જેમાંના એક ભાઈ રૂપલાલજી બનોરિયા અમારા ઘણા વર્ષોના પગિચિત હતા. તેમની સાથેજ એક મેવાડી ગૃહસ્થ લગભગ ત્રીસ વર્ષની ઉમરના હતા. જેમનું નામ હતું રણજીતસિંહ ભાઈ રૂપલાલજી બીજા ગૃહસ્થનો પરિચય કરાવી 'તે દીક્ષાના ઉમેદવાર છે, અને યોગ્ય છે' એવી ખાત્રી આપી રણજીતસિંહને મુઠ્ઠી વિદાય થયા. રણજીતસિંહ અમારા પરિચયમાં આવવા લાગ્યા. અને પોતાની જાવના વધારવા લાગ્યા.

આમ જે વળ મહિના થતાં જ્યારે તેમનું દીક્ષા લેવાનું મન પાકું જણાયું, ત્યારે આ હકીકત કમળીના શ્રુતિ પૂજકસંઘને જાહેર કરવામાં આવી

ઘોડા વર્ષો ઉપર અદમદાવાદમાં ભગ્યેલા 'મુનિસ મેલન' વખતે 'સંવસના'ના પ્રમ ખૂબ ચર્ચાઓ હતો. આ પ્રમ એટલો બધો સંઘમત્તા અગમ્યનો છે કે જેની આજે સમાજમાં ધણી જરૂર છે. જે ગામમાં સાધુ દીક્ષા નેવી ક્રિયા કરાવવાના હોય, તે ગામના

સંધની મરજ ઉપર બધુ રાખીને સાધુ જો તટસ્થતિથી કામ લે, તો સંધમા ન કોઈ જાતનો વિખવાદ થાય, કે ન સાધુને કોઈ વિષયમા સંડોવાવુ પડે. એક ઉમેદવારની જોટલી પરીક્ષા સંધને કરવી હોય, તેટલી કરી લે, સુવર્ણં यदि शुद्धं चेत्, तर्हि परीक्षाया का विभीषिका ? સોનુ યદિ શુદ્ધ છે, તો પરીક્ષામા શો ડર ?

દીક્ષાના ઉમેદવાર રજીસ્ટરસિંહનો પ્રશ્ન સંધની સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો. સંધે આવશ્યક તપાસ કરી લીધી એના સગા સબધીઓને રજીસ્ટર પત્ર લખી ખજાર આપવામાં આવ્યા, અને પૂરી તપાસ પછી દીક્ષા આપવાનુ નક્કી કરવામાં આવ્યુ. મુહૂર્ત આવ્યું ૧૯૯૪ ના માર્ગશીર્ષ સુદિ દસમનુ

દીક્ષા આપવાનું નક્કી થનાં શું કરવું ? શી રીતે કરવું ? એ સબધી સંધમાં વિચારણાઓ થતા લાગી ઉત્સવનો આદેશ સિધના સેક્રેટરી વર્ણના ઇતિદાસમાં આ પ્રસંગ પહેલોજ હતો, એટલે ઉત્સાહ અપૂર્વ હતો. પણ ત્યાં દ્રવ્યવ્યયનો પ્રસંગ આવે ત્યાં વાણિવ્યાઓને વિચાર જરૂર થય પડે

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

આ વખતે ગુજરાત કાશિવાણની મનોવૃત્તિનું અને સિધની મનોવૃત્તિનું અતર માલુમ પડી આવતું હતુ. જતાં કોઈપણ મામમા કે કોઈપણ મમાનજમાં કંઈ બધાય એક સરખી વૃત્તિવાળા નથી હોતા સંધની એક સમામાં સંધ તરફથી કરવું કે કીપ કરીતે ? વિગેરે વિચારણા થઈ જતી હતી, નેવામા એક મુદ્દાએ ઉભા થઈ મપને વિનંતિ કરી કે 'દીક્ષાનો ઉત્સવ માગ તરફથી ઉજવવાનો મને અનંત મનપો જોઈએ.' સંધની સમામા આધાર્ય કેળવણી મળ્યું. મળેલ મામનાર નાદુ મોટા કીમતે નહિ હત. જતાં જરૂર મેળી હતી નેમજ સમય નેમ્યા સંધે ખુશી થી ને માર્ગ મામનારને મળેલ મળેલ

દીક્ષા ઉમેદવારના માન-વિદા નહિને તરતજ સંધને મેળુ
(૧૯૯૪) કે જેના જા. જા. આલમજ રજુ કરેલ કુ. કી. જા. અને મે. જા.

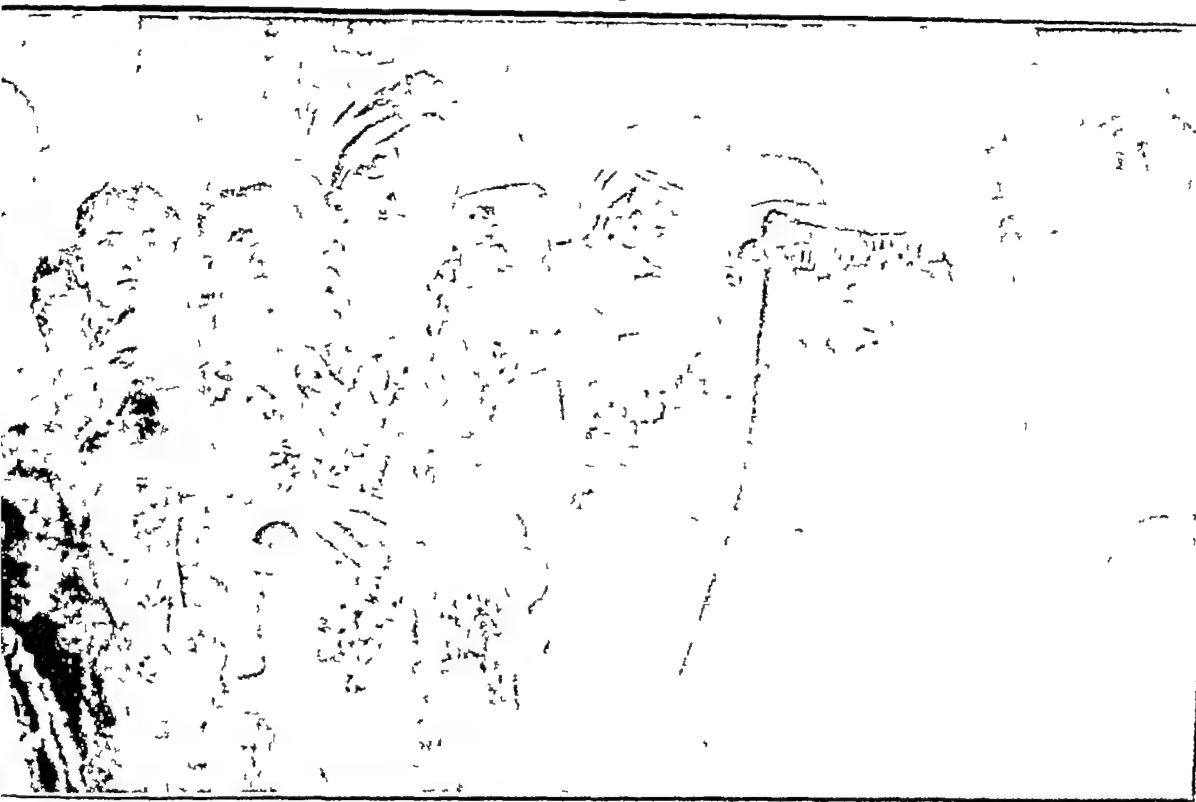
ધર્મપત્ની શ્રીમતી મોતીબાઈ અને દીક્ષાના ઉમેદવારની નહાની બેન તરફિ દર્પથી ફૂલી નહિ સમાતી એ દસ વર્ષની કુમારિકા બેન હૈમકુવર.

ભાઈ ન્યાલયદ કુવાડીઆએ શ્રીસંઘની સમતિ અને સહકારપૂર્વક પોતાને ત્યાં સુદર મડપ રચ્યો, વાયણા, વરધોડા અને દીક્ષાને યોગ્ય આવશ્યક બંધી યે ક્રિયાઓ શરૂ થઈ, કે જે ક્રિયાઓ કરાચીના જૈનોને લગભગ નવી જ જોવાની હતી.

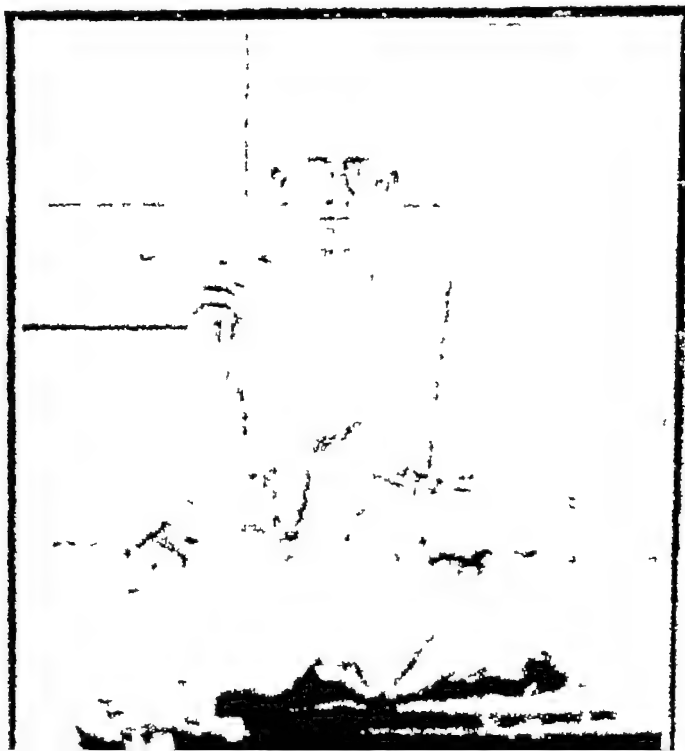
જે વખતે દીક્ષા નિમિત્તે ઉત્સવની ધૂમધામ ચાલી રહી હતી. તે દરમિયાન મુંબઈથી મારવાડનો એક યુવક પત્ર-રગમાં વધુ રગ વ્યવહારથી દીક્ષાની ભાવના પ્રકટ કરી રહ્યો હતો. તેના વડીલ ભાઈ અમારા ખૂબ પરિચિત હતા. 'સાથે જ સાથે મારી પણ દીક્ષા થઈ જાય તો સારું' એવા ઇરાદાથી પોતાના ભાઈની કરાચી આવવાની સમતિ લઈ માર્ગશીર્ષ સુદિ એકમે તે કરાચી પહોંચ્યો. ભાવના પ્રકટ કરી, સંઘને જાહેર કર્યું તેના ભાઈ ભ્રૂતમલછ બાફણાને તારથી અને પત્રાચી પૂજવામાં આવ્યું. તેમના પગે તક્લીફ હતી, પણ ખીજ ભાઈ અને કુટુંબીઓ હતા, એટલે તેમણે દીક્ષાની અનુમતિ આપી. દીક્ષા માટે આવેલો વીસ વર્ષનો આ યુવક તે પુખ્તરાજ બાફણા. ભાઈની સમતિ ન મળી ત્યાંસુધી સંઘ અને અમે ચુપ રહ્યા. ભાઈની અનુમતિ મળતા સંઘે પુખ્તરાજને પણ વરધોડે ચઢાવ્યો. અને દીક્ષાના ઉમેદવારના માત-પિતા તરફિ દ્વારો લેતાજ ભાઈ ન્યાલયદ કુવાડિયા અને એમના કુટુંબીજનોનો દર્પ કંઈ ગુણો વધ્યો અને ઉત્સવની શોભા ઓર વધારી.

દીક્ષાની ક્રિયાએ કરાચીના જૈન ઇતિહાસમાં અનોખું સ્થાન ધરાવ્યું છે. દીક્ષાનો વરધોડો કરાચીના સંઘની વરધોડો અને દીક્ષા જ નહિ, પરંતુ જૈન ધર્મની ઉત્તરવળતાને જોભાવનારો હતો. તમામ ટ્રામનો સહકાર, સંઘીઓનો સહકાર, પાંચીમાઈઓનો સહકાર-એ બંધી આ ક્રિયાની વિરેલતા હતી. નવમીના દિવસે નિકળેલા વરધોડો કરાચીના ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય વસ્તો હતો. તેનું વર્ણન નેટનું કરીએ નેટનું બોધું છે. શ્રીઆવાળા શ્રીઓ બેન, ને કોટાવાળા કેકાણે કેકાણે કોટા લેતા.

પ્રકરણ ૨૮ સુ
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

ડાળા હાથ તરફ : હાથમા ડાળા લઈ ઉભેલ એન હેમકુંવર, માળાઓ પાંદડેલ
 નીલાના એ ઉમેદવારો, જમણા હાથ તરફ ઉત્સવ કરનાર શ્રી ન્યાસચ દ
 કુવાડિયા અને તેમના પત્ની મોતી ગહેન

બીજા દિવસે એટલે માર્ગશીર્ષ સુદિ દશમે કરાચીના પ્રસિદ્ધ બંસ-
ગાર્ડનમાં સવારમાંથી જ માનવ-સાગર ઉલટી પડ્યો હતો. દર દર
સુધી મનુષ્યો જ મનુષ્યો દેખાતા હતા. આજે પણ શીલ્મ લેનારા
શીલ્મ લેતા હતા અને ફોટોગ્રાફરો પ્રસિદ્ધ પુરુષોને, સાધુઓને, ટોળાને,
દીક્ષા ઉત્સવના કાર્યકર્તાઓને અને દીક્ષા લેનારના ધર્મ માતા-પિતાને
પોતાના કેમેરામાં ઝડપી લેતા હતા. તમામ ભાષાના પત્રોના પ્રતિ-
નિધિઓ રિપોર્ટો લેવા તત્તપાપડ થઈ રહ્યા હતા પાસ્ટી અને સિધી
વિગેરે લોકો દીક્ષાની વિધિનું મહત્વ અને બોલાતા સૂત્રોના અર્થ
સમજવાને દીક્ષાના વ્યાસપીઠની પાસે જ સાધુઓની નજદીક બેઠા
હતા અને વખતો વખત સમજુતી લેતા હતા નવ દીક્ષિતોના નામ
રાખવામાં આવ્યા. રમેશવિજય ને પૂર્ણાનંદવિજય.

દીક્ષાની ક્રિયા સમાપ્ત થતા નવીન દીક્ષિતોને પોતાને ત્યા
પહેલે દિવસે લઈ જવાની ઉત્સુકતા ધરાવનારા અનેક સંસ્થાઓમાં
સિધી ગૃહસ્થ જાણ ગોવિન્દ મીરચદાની પોતાના એક્સટનશનવાળા
બગલામાં લઈ જવામાં સફળ થયા હતા

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

આ દીક્ષા નિમિત્તે પોતાની લઠમીને સદવ્યય કરી લાઇ
ન્યાલયંદ ક્વાશિયાએ પોતાની ભાવના પ્રમાણે જે લાભ ઉઘાડ્યો છે,
તે ખરેખર પ્રશસનીય છે.

આમ અતિ ઉત્સાહ અને અર્થ પ્રદાત્રી ગોબાપૂર્વક દીક્ષાનું
કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું. દીક્ષા લેનારઓએ
ક્રમશઃશીબ બનાવ પોતાની ભાવનાપૂર્વક દીક્ષા લીધી હતી અને
મરનારે રાસનની ગોબા વધાર્યા આજે ખરે
ખરું હતું. દીક્ષા આપનારે પોતાથી જની રહે તેટલી ખરીદી પૂર્વક
દીક્ષા આપી હતી. રાજે તેટલી નપામ અને ખાતી કરી ને
તેટલી નપાસ અને ખાતી કરી હતી, જેટલે સૌ પાતપોતાના
ખાંડમાં પરિપૂર્ણ થતા હતા પાતપોતી જે એક ક્રમશઃશીબ
ખાતી, તે તે પાતપોતી જે દુ અર્થ રહ્યું છે, તે આ અનિદામક
આ પ્રમાણે ને, તેટલી નૂતનતા મળે છે. ક્રમશઃશીબ ખાતી
ના હશે—

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

૧૧ મી માર્ચનો દિવસ હતો. મારી પાસે લાઇ એક્સ ખરાસ, તેમનાં ધર્મપત્ની પીલૂ ખહેન, શેઠ લાલચદ પાનાચદનાં ધર્મપત્ની માણેક ખહેન અને ખીન્ન કેટલાક લાઇઓ ખહેનો બેઠા હતા. સુદર ધર્મચર્યા ચાલી રહી હતી એક ગૃહસ્થે મને બહાર બોલાવી ખબર આપ્યા કે ‘રમેશવિજય ચાલ્યા જવાની તૈયારી કરે છે. ન્યાલચદ કુતારિયાને મોકલો. એમ શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ મલીરથી ટેલેફોનથી કહેવરાવે છે.’ (શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ ત્રણ સાધુઓ સાથે તખીયતના કારણે મલીર રહેતા હતા, જેમા નવદીક્ષિત રમેશ-વિજય પણ હતા.) મારા માટે આ ખબર ખિલકુલ નવા હતા. સ્વપ્નમાં પણ ખબર ન હતી કે રમેશવિજય જવાનો વિચાર કરતો હોય. છતાં મારા મોઢેથી નિકળ્યું: ‘જતો હોય તો જવા દેજો જરા ચે રોકશો નહિ.’ હું મારા રૂમમાં આવીને પાછો અધૂરી રહેલી ચર્યાને આગળ ચલાવવા લાગ્યો. થોડીવાર પાછો તે માણસ આવ્યો અને તેણે ખબર આપ્યા કે. “શ્રી ડી. જી. શાહે આપેલાં કપડા પહેરીને અને આપેલા પૈસા લઈને તે ચાલ્યો ગયો. મીરપુરખાસ ખબર આપો કે રાયસાહેજ (ચિલવેના કંટોલર હરગોવિદદાસભાઈ) તેને અટકાવે.” મે કહ્યું. “શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજને કહો કે રોકવાની જરૂર નથી. જવા દો.” પાછો હું મારા આસને આવી બેસી ગયો અને જ્ઞાનચર્યા ચલાવી. બેઠેલાઓને રત્તીમાત્ર પણ ખબર ન પડી કે હું શામાટે બે વખત બહાર નિકળ્યો? જ્યારે ગામમાં કાલાહલ થયો અને સંઘના બોર્ડ ઉપર તે વાત આવી, ત્યારેજ તે મહાનુભાવોએ ખીન્ન દિવસે બહુ આશ્ચર્ય સાથે મને પૂછ્યું કે. ‘આ ક્યારે બન્યું?’ મેં કહ્યું: ‘આપણે કાલે ચર્યા કરતા હતા ત્યારે!’ એમના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. મેં કહ્યું: ‘આમા તમારે આશ્ચર્ય કરવા જંતુ કંઈ નથી સાહ-સાહ વર્ષના જુદાઓ, પચાસ પચાસ વર્ષના ચારિત્ર પાલનારાઓ કાંઈ ઘેર પાપતા ઉદયથી ચારિત્ર છોડી ચાલ્યા બન્ય છે, તો પછી આ બિચારો જીવ ચાલ્યો ગયો, તો એમાં શું આશ્ચર્ય છે?’ અને હું તો એમાં ચ્વાના કરનારનો જગ ચે ફાલ વેતો નથી. કારણ કે ‘જીવનારીમાં વેર નહિ તો સુચાળી શું કરે?’ એ બિચારો ગયો એ તો એક મીને સારું ચયું, કારણ કે ‘જનું ચયું ભાંગી જાવન’ સાધુપણમાં રહીને ગામિ ન પાળતો, તો એ જોટલું ઉપાધિકર્તા હતું. તેજુજ તેવા માણસનું જનું સુખકર્તા છે.”

કરાચીમાં કોલાદલ થતા 'મુંબઈ સમાચાર'ના કરાચી ખાતેના પ્રતિનિધિએ મારો ઇન્ટરવ્યુ લીધો, એ 'ઇન્ટરવ્યુ' માં પણ મેં જે જાણાવ્યું તે આ રહ્યું:—

‘મદારી પોતાનો અભિપ્રાય છે કે જે સાધુનું ચિત્ત સ્થિર ન હોય અથવા કોઈનો પણ બહેકાયો બહેકાઈ જાય, એવો સાધુ સાધુપણમાં રહીને પણ શું બહુ કરી શકે? અંટલે હું માનું છું કે તે ગયો, એ અમારી સમાજની દૃષ્ટિએ અને મદારી પોતાની દૃષ્ટિએ સારું જ થયું છે. હું તો દીક્ષા આપતા પહેલાં અને દીક્ષા આપ્યા પછી પણ કહેતો જ આવ્યો છું કે જેને સાચો વૈરાગ્ય હોય, જેને ચારિત્ર પાળવું હોય, જેને આત્મસાધન કરવું હોય, તેણે જ સાધુ અવસ્થામાં રહેવું જોઈએ. અમારે ત્યાં નાની દીક્ષા અને વડી દીક્ષા એવા બે ભેદ છે. નાની દીક્ષા આપવાનો હેતુ જ એ છે કે મદિનાઓની કમોટી પછી તેને વડી દીક્ષા આપવી.

વડી દીક્ષા ન આપી દોય ત્યાં સુધી કોઈનું મન ચલાયમાન થાય અને તે પર ભેગો પડી જાય, તો એના હું કદાચ મદત્ત જોતો નથી. કમંની વિચિત્રતાઓને આપીને તમામ છવો દોય છે. ઉત્તમ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલો માણસ વ્યભિચારી અને એ કોઈની ઠાકરી તરફને જાતી જાય, તો તે વખતે આપણે એમજ કહીએ કે જીવારાનો પાપનો દરજ્જો છે. વડી વડી દીક્ષા આપ્યા પછી પણ અને ૨૫-૨૫ તેથી વધારે વર્ષો સુધી ચારિત્ર પાળ્યા પછી પણ કોઈ પ્રવણ પાપના દરજ્જા પતીત થાય, તો મને કોઈ શંકા જનનાર છે? આ જગતમાં આટું અને એ, એવું નથી, હવે તો સંસારીઓમાં અને આધુનિકમાં આવી સ્થિતિઓ પડી આવી છે. આ બધું કમંની વિચિત્રતાનું પરિણામ છે. કમંની નિરાશના માનવની માણસ આવા સ્થિતિઓમાં જતા પણ આશ્ચર્ય ન કરે. દીક્ષા પોતાને જનનાર આટલું બધું કરતા કેમકે કહેવું છે અને કોઈની નિરાશને કમવરવા જેવું છે, ત્યારે તેને પોતાના અંતરમાં શંકા છે. ‘દેવ,

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

૧૧ મી માર્ચનો દિવસ હતો. મારી પાસે ભાઈ એલ્લ ખરાસ, તેમનાં ધર્મપત્ની પીલૂ બહેન, શેઠ લાલચદ પાનાચદનાં ધર્મપત્ની માણેક બહેન અને ખીજા કેટલાક ભાઈઓ બહેનો બેઠા હતા. સુદર ધર્મચર્યા ચાલી રહી હતી એક ગૃહસ્થે મને બહાર બોલાવી ખબર આપ્યા કે ‘રમેશવિજય ચાલ્યા જવાની તૈયારી કરે છે. ન્યાલયદ કુવાડિયાને મોકલે. એમ શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ મલીરથી ટેલિફોનથી કહેવરાવે છે.’ (શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ ત્રણ સાધુઓ સાથે તખીયતના કારણે મલીર રહેતા હતા, જેમા નવદીક્ષિત રમેશ-વિજય પણ હતા.) મારા માટે આ ખબર ખિલકુલ નવા હતા. સ્વપ્નમાં પણ ખબર ન હતી કે રમેશવિજય જવાનો વિચાર કરતો હોય છતાં મારા મોઢેથી નિકળ્યું: ‘જતો હોય તો જવા દેજો જરા થે રોકશો નહિ.’ હું મારા રૂમમાં આવીને પાછો અધૂરી રહેલી ચર્યાને આગળ ચલાવવા લાગ્યો થોડીવારે પાછો તે માણસ આવ્યો અને તેણે ખબર આપ્યા કે “શ્રી ડી. જી. શાહે આપેલા કપડા પહેરીને અને આપેલા પૈસા લઈને તે ચાલ્યો ગયો. મીસ્ત્રખાસ ખબર આપો કે રાયસાહેબ (રિલવેના કટોલર હરગોવિંદદાસભાઈ) તેને અટકાવે.” મેં કહ્યું “શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજને કહો કે રોકવાની જરૂર નથી. જવા દો.” પાછો હું મારા આસને આવી બેસી ગયો અને જાનચર્યા ચલાવી. બેઠેલાઓને રત્તીમાત્ર પણ ખબર ન પડી કે હું શામાટે બે વખત બહાર નિકળ્યો? જ્યારે ગામમાં ઢાલાહલ થયો અને સઘના બોર્ડ ઉપર તે વાત આવી, ત્યારેજ તે મહાનુભાવોએ ખીજા દિવસે બહુ આશ્ચર્ય સાથે મને પૂછ્યું કે: ‘આ ક્યારે બન્યું?’ મેં કહ્યું: ‘આપણે કાલે ચર્યા કરતા હતા ત્યારે!’ એમના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. મેં કહ્યું. “આમા તમારે આશ્ચર્ય કરવા જેવું કંઈ નથી. સાદ-સાદ વર્ષના છુટ્ટાઓ, પચાસ પચાસ વર્ષના ચારિત્ર પાલનારાઓ કોઈ થોર પાપના ઉત્પત્તિ ચાલિ જોડી ચાલ્યા જાય છે, તો પછી આ બિચારો જીવ ચાલ્યો ગયો, તો એમા શું આશ્ચર્ય છે? અને હું તો એમાં રવાના કરનારનો જરા થે દોષ જોતો નથી. કારણ કે ‘જન્મતારીમાં જોર નહિ તો મુવાબી શું કરે?’ એ બિચારો ગયો એ તો એક રીતે સારું થયું, કારણ કે ‘ભયું થયું ભાંગી જંગળ.’ સારૂપણમા રહીને ચાલિ ન પાળતો, તો એ જોટનું ઉપાધિકર્તા હતું, તેટલુંજ તેના માણસનું જનું સુખકર્તા છે.”

પ્રકરણ ૨૮ મુ
દીશા પ્રવૃત્તિ

કંચાલીમાં કાલાદસ થતાં ' મુંબઈ સમાચાર 'ના કંચાલી ખાતેના પ્રતિનિધિએ મારો ઇન્ટરવ્યુ લીધો, એ ' ઇન્ટરવ્યુ ' માં પણ મેં જે જણાવ્યું તે આ રહ્યું :—

‘ મહારા પોતાનો અભિપ્રાય છે કે જે સાધુનું ચિત્ત સ્થિર ન હોય અથવા કાંઈનો પણ ખુદેકાચો ખુદેકાઈ નય, એવો સાધુ સાધુપણમાં રહીને પણ શું બહુ કરી શકે ? અરથે હું માનું છું કે તે ગયો, એ અમારી સમાજની દૃષ્ટિએ અને મહારા પોતાની દૃષ્ટિએ સારું જ થયું છે. હું તો દીક્ષા આપતાં પહેલાં અને દીક્ષા આપ્યા પછી પણ કહેતોજ આવ્યો છું કે જેને સાચો વેરાગ્ય હોય, જેને ચારિત્ર પાળવું હોય, જેને આત્મસાધન વરણ દોય, તેણેજ સાધુ અવસ્થામાં રહેવું જોઈએ. અમારે ત્યાં નાની દીક્ષા અને વડી દીક્ષા એવા બે ભેદ છે. નાની દીક્ષા આપવાનો હેતુજ એ છે કે મદિનાઓની કસોટી પછી તેને વડી દીક્ષા આપવી

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

વડી દીક્ષા ન આપી દોય ત્યાં મુખી કોઈનું મન ચલાયમાન થાય અને તે પરંપરા યઈ નય, તો એમાં હું કંઈ મદત્તવ લેતો નથી. કમંની વિચિત્રતાઓને આધીન તમામ છવો દોય છે. ઉત્તમ શુદ્ધધર્મમાં રહેલો માણસ વ્યભિચારી અને પા કાંઈની કાંઈની લઈને બાંધી નય, તો તે વખતે આપણે એમજ કહીએ કે જીવારાનો પાપનો દરજ્જો છે. વડી વડી દીક્ષા આપ્યા પછી પણ અને ૨૪-૨૪ તેથી વધારે વર્ષો મુખી ચારિત્ર પાળ્યા પછી પણ મોં પ્રજા પાપના દરજ્જા પડીત થાય, તો તેને મોં શક્યા જનાર છે ? જા જમાનામાં આવું બને છે, એવું નથી, હમેશાંની સમાજીઓમાં અને યજુર્વેદમાં આવી સ્થિતિઓ પડી જાય છે. આ પણ કમંની વિચિત્રતાનું સિદ્ધાંત છે. કમંના નિહાળના માનવાને માણસ જાણ સિદ્ધાંતોમાં જ્યાં જ્યાં આવ્યું ન હોય. દીક્ષા પોતેને જતાં જતાં જ્યાં જ્યાં જ્યાં રોકાઈ રહેલો છે અને પોતાની નિહાળ જાણવા છે, તો તેને તેને પોતે જાણવા છે. ‘ હા,

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

હાય, મેં આ શું કર્યું ? ' એની આ દુઃખી હાલતમા પેલો દીક્ષા છોડાવીને ભગાડનારો માણસ એને સહાયક નહિં થાય. જે લોકો સંસારમા રહેવામા અને સંસારમા રાખવામા ફળ સમજતા હોય, તેઓ દોષને દીક્ષા છોડાવીને જે તેના ભરણ પોષણનો સવાલ પોતાના હાથમા લઈ લેતા હોય, એની સેવા કરવા તૈયાર થતા હોય, તો આપણે એમ પણ માનીએ કે તેઓ ખરેખર દયાળુ છે. પરંતુ એક ઉચ્ચ આશ્રમમાથી નીચે પાડીને એને દુઃખી હાલતમાં રાખતો મુકવો, એના જેવું ભયંકર પાતક ખીન્નું કયું હોઈ શકે ? હું તો આવા આત્માઓ માટે કેવળ ભાવદયાળુ ચિંતક છું. મને આવા કિસ્સાઓથી એક રત્તી ભાગ પણ હર્ષ-શોક નથી થતો. અને આને પણ નથી થયો અમારું કામ કોઈપણ માણસને દીક્ષા આપતાં તેની હમર અને તેના વાલીઓની મંત્રુરી અને સંધની અનુમતિ લેવી એ છે. એમ કરીને દીક્ષા આપીએ પાછળથી કોઈ અશુભ કર્મના યોગે ચાલ્યો નય, તો તેમા અમને કંઈ લાગણ વળગતું નથી. સાધુપણમા રહીને જે કોઈ પાપી જીવન ગાળે, તેના કરતાં તે ગૃહસ્થ થાય એ વધારે ઇચ્છવા યોગ્ય છે, એમ હું માનું છું."

આટલું થયા પછી પણ, પાછળથી એ બિચારા દયાપાત્ર જીવના નિમિત્તે જે કંઈ દોષાદોષ થયો, અને મારા મિત્રો, ભક્તો, સંધ અને બીજા ધણુઓને સંડોવાવું પડ્યું, એ ખરેખર દુઃખકર્તા છે, પણ આશ્રયકારક તો નથી જ, કારણ કે સંસારમાં શું નથી જનતું ? દુઃખદમાં પડ્યા પછી કેટલી દહે પડેલી જવાય છે ? કેટલાઓને દુઃખકર્તા થયાય છે ? એનું આ ઉદાદગળ છે. આપણે એજ ચાલિએ કે સૌનું કલ્યાણ થાઓ.

સામન્ય પ્રમાણે અમુક ભાષના પ્રેક્ષકવામાં આવીને દીક્ષા છોડી જતાર, તેજ રજાજનસિદ્ધે પાંચી બીજા દોષ સાધુ પામે દીક્ષા લીધી છે. રામે ત્યાં પણ દીક્ષા પાળીને પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરે, એજ આપણે ઇચ્છીએ.

કરચીની અમારી રિયતિ દરમિયાન કેટલીક એવી પ્રવૃત્તિઓ પાણુ કરી શકાય છે કે જેનો સળધ સમસ્ત જૈનસમાજના લાભની સાથે ગહેસો છે, એટલુજ નહિ પરન્તુ આજની ધાર્મિક દ્વિસ્થા બધીઓમાંથી બહાર કાઢી એકતાના માર્ગે લઇ જવારી છે. આવી જે નાની મોટી અનેક પ્રવૃત્તિઓ થઇ છે, જેમાની મુખ્ય આ છે:-

જૈન કૃત્તા જૈનેતરોમા, અને તેમાં જે ખાસકરીને ગજમહારાજ કે એવા અધિકારીઓની વચ્ચમા પ્રવેશ કરીને ગવર્નરની મુલાકાતો જૈનધર્મનુ ગહન્ય સમજાવવામા જેમ વધારે કાયદો છે, તેમ જૈનધર્મનું ગૌરવ પાણુ વધારે છે. એવું અમારું માનવું છે પ્રાચીન આચાર્યોના જીવન ચરિત્ર ચાંચનાગઓને ખખર છે કે એક એક આચાર્યે ખાદ્યમાદો, મુખાઓ અને એવા ખીજ સત્તાધારીઓને ઉપદેશ આપવામા ગમે તેવા કષ્ટોનો પાણુ ખ્યાલ કર્યો નહોતો. માખલા તરીકે સંપ્રતિ રાજ્યને પ્રતિજોધ કરવામા આચાર્યુદગિતએ, આમરાજને પ્રતિજોધવામાં અપ્પમટ્ટીએ, હસ્તીકુટીના રાજાઓને પ્રતિજોધ કરવામા વામુદેવાચાર્યે, વનગજને પ્રતિજોધવામાં શીલગ્રામ્યમુરિએ, સિદ્ધરાજ અને કુમારપાલ રાજાને પ્રતિજોધવામા હેમચન્દ્રાચાર્યે અને અને આવીજ રીતે મુદંગમદ તુમલખ, દ્વિગેશ્વરાદ, અમ્લાહિદીન અને ચીરગજેય જેવા ખાદ્યમાદો ઉપર પાણુ પ્રભાવ નાખવામાં જિનસિંદમુરિ, જિનદેવમુરિ અને રુન્દગેખર મુરિ જેવા આચાર્યોએ કયા જોખા કાઢે અથાં છે કે છેરે અમમને પ્રતિજોધવામા હીન્વિજયમુરિએ પાણુ આ એકાદી તમલકા ઉગાવી હેક આ બધુ રાને માટે કે એક જિનધર્મની જેવા માટે મુદુંગ ચિન્નધર્મ મુરિ મદારાજને જૈનેતર વચંમા અને રાવદગદાન વિરે આ તેમજ ચંદ્રાપ અમેગિમાં પાણુ જૈનધર્મની વારતવિખ્યા હવવામા મળે કેટલા કેટલા કષ્ટો સહાં હેં એ તેા આપ હુ તમજ સમને. થાત હ

પ્રકરણ ૨૬ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

આવીજ રીતે અધિકારીઓ કે રાજા કે ખેડાત વગેરે પાણુ એક દામ રે કે ખાતી વખતે હમને મુરિના નામ જણે જે જે કામ નેવા થાં કાઢે, એક દામ જણેવા કે રીતો રાખ ખખરે જિન કાલ જે પાણુ થાં, સુધી આપખુજ રાતિજા મુદુંગ રાજે જે જે ને અમ તમ, જણેવા મુરિના નામ જણે એક દામ રાખે વગેરે વગેરે

પણુ દર નહોતી થઈ શકી, તે આશાતના, સ્વ ગુરુદેશી વિનયધર્મસૂરિ મહારાજની અધિકારીઓ સાથેની લાગવગથી એક ચિઠ્ઠીમાત્રથી દર થઈ હતી.

એટલે જૈનસાધુઓએ, જે ધર્મનો વાસ્તવિક રીતે ફેલાવો કરવો હોય, તો પોતાના સ્થાનના અને માનાપમાનના ખ્યાલને દર કરી વિશાળ હૃદયથી દરેકને મળવામા ધર્મનું ગૌરવ સમજવાની જરૂર છે.

સિંધની અમારી પ્રવૃત્તિમા સિંધ ગવર્મેન્ટનો પણ જેટલો બની શકે તેટલો સહકાર અને પ્રેમ વધારે લાભદાયક થઈ શકશે, એવું અમારુ માનવું પહેલેથી હતું. અને તેજ કારણે સિંધના ભલા ગવર્નર સર લૅન્સલૅટ ગ્રેલેમ સાહેબની મેં ત્રણ વખત મુલાકાતો લીધી હતી.

પહેલી મુલાકાત તા ૨-૯-૩૭ ના દિવસે. બીજી ૨૧-૭-૩૮ ના દિવસે અને ત્રીજી ૧૨-૧-૩૯ ના દિવસે લીધી હતી. આ લોકપ્રિય ઉદાર અગ્રેજ અધિકારીએ જોઈએ તેવી ઉચિતતાપૂર્વક મુલાકાતોનું માન આપ્યું હતું. દરેક મુલાકાતમાં કારી સમય મને આપ્યો હતો. અને જૈનધર્મને લગતી જે જે બાબતો મેં તેમની આગળ મૂકી હતી, તેમાં પોતાથી બનતું કરવા માટે મને વચન આપ્યું હતું અને સારી લાગણી બતાવી હતી.

જૈનધર્મની પ્રાચીનતા અને પવિત્રતાના સંબંધમાં વાતો થવા ઉપરાંત ખાસ મુદ્દો મારે સિંધમાં જૈનતાહેવારોને લગતો હતો. સિંધમા અને ખાસકરીને કરાચીમા સાડા ત્રણથી ચાર હજાર જૈનોની વસ્તી છે. જેનો જેમ આપારી છે, તેમ શિક્ષામા પણ ધણા આગળ વધેલા છે. સિંધમાં જૈનોનું સ્થાન ઉચું છે, જતાં એકપણ જૈન નહેવાર 'હેલીડો' તરીકે ન દોષ, એ બદ્ધ આશ્ચર્યજનક છે. જેકે

ચેત્ર સુદ ૧૩-૧૪-૧૫

શ્રાવણ વદ ૧૨-૧૩-૧૪-૧૫

જાન્યવા સુદ ૧-૨-૩-૪-૫

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

આ દિવસો 'સેંશનહોલીડે' (કૃષ્ણ જૈનોને માટે) તરીકે મંજૂર કર્યા છે. પરંતુ હું ચાહતો હતો કે સંવત્સરીના દિવસ અથવા માહાવીર જયંતીના દિવસ 'જનરલ હોલીડે' (સાર્વજનિક છુટ્ટી) તરીકે પણ મંજૂર થાય પરંતુ સિધ્ધમાં અધિકાર ભોગવતા જૈનોની સંખ્યા ઘણી ઓછી છે, એમ કહેવામાં આવ્યું. ખરી રીતે અધિકાર ભોગવનાર જૈનોની સંખ્યા ઓછી હોવા છતાં, જૈન દ્રામ એક મોટી, ઉદાર અને શાંતિપ્રિય દ્રામ છે, એ દૃષ્ટિએ એના માનની ખાતર પણ એક અથવા બે દિવસો 'જનરલ હોલીડે' તરીકે મંજૂર કરવા, એ ગવર્નમેન્ટનું કર્તવ્ય છે. ગવર્નર સાહેબે આ સંબંધી પોતાથી ખનતું કરવાને વચન આપ્યું છે.

આ સિવાય અમારા કુચ તરફના વિદ્યાર્થી માટે અમારી આથે ચાલનારી ગૃહસ્થોની પાર્ટીને માટે જોઈતી અને બની શકતી તમામ સગવડો કરી આપવા માટે ગવર્નર સાહેબે 'પોલીસ ડિપાર્ટમેન્ટ' ઉપર ભલામાગ કરેલી અને તે અનુસાર વિદ્યાર્થી આપતાં તમામ સગવડો થાણાઓ ઉપર સગવડો મોકલાએલા. એ દુકમની રૂએ મુનિગવર શ્રીજયંતવિજયજીને કુચમાં જતાં ધર્મી સગવડો થઈ હતી.

આમ સિંધના નામદાર અવનરે એક હુઆ દાદમને યાગે તેવી રીતે, બની ગઈ તેટલા અગે કાર્ય કરીને અમારું સન્માન કર્યું હતું.

એ પહેલા કોવામાં આજુબે છે કે કોનીનો જનમ
એ વિદુરનાનના જીવન મહેરના સંધ્યામાં પેન
જન પીરકરી આન પાલે છે. માત્ર જાણા આંધ્રો આન
આનના કોનો પાંદે પાંદે એક અલે અન કો
જુગા છે. આજુબ સમયમાં પાંદે પાંદે જાનનાં અનને આન
જાનની અંધા અંધ છે. જાન સંધ્યામાં જાન મહેરના છે એક
આનના કોનોની સામગ્રિ, પાંદે, આંધ્રો અનને જાન
જાનનાં જાન મેજાનને પાંદે એક અનને જાનનાં જાન
સમયમાં એક અનનામાં આનના આનને અનને જાનનાં અનને
જાનનાં જાનનાં જાનનાં જાનને જાનનાં જાનનાં જાનને જાનનાં જાનનાં
જાનનાં જાનનાં જાનનાં જાનને જાનનાં જાનનાં જાનને જાનનાં જાનનાં
જાનનાં જાનનાં જાનનાં જાનને જાનનાં જાનનાં જાનને જાનનાં જાનનાં

प्रकरण २६ सु
मानानिष्ठ प्रवृत्ति

ખૂબ સુદર થઈ. એની કમીટી નિમાણી, ફાર્મો જાપાયાં, ભરાવવામાં આવ્યા, અને હવે માત્ર એની તારવાણી કરવાનું કામ અટક્યું છે. જો આટલું અધૂરું રહેલું કામ પૂરું કરવામાં આવે, તો કરેલી મહેનત સફળ થાય, અને કરાચીના જનસમાજની વાસ્તવિક સ્થિતિ બરાબર જણાઈ આવે.

એમાં કંઈ શક નથી કે ભાઈ પ્રતાપચંદ્ર ખીમચંદે આ સબધી ધાની મહેનત કરી છે. હવે તે મહેનતને સફળ કરવાનું તેઓ અને તેમના મિત્રો ધ્યાનમાં લે, એજ ઇચ્છીએ.

સિંધમાં આવતા હાલા મુકામે થએલા ત્રીસ વર્ષના યુવાન અને ધુરધર વિદ્વાન સાધુ શ્રીહિમાશુવિ શ્રીહિમાંશુવિજયજી રમારક જયજીના સ્વર્ગવાસનું દુઃખ કરાચીના સમસ્તસંઘને બહુ ઉંડું થાય, એ સ્વભાવિક હતું. શ્રીહિમાંશુવિજયજી કેટલો ગભીર, વિદ્વાન અને ઉચ્ચો આગ્રિપાત્ર સાધુ હતો, એનો પરિચય કરાચીના ઘણા આગેવાન ગૃહસ્થોને થયો હતો. શ્રીહિમાંશુવિજયજીની બિમારી અને છેવટે સ્વર્ગવાસ સમયે લગભગ બેઠો જેટલા ગૃહસ્થો કરાચી, હૈદરાબાદથી હાલા મુકામે આવ્યા હતા. સ્વર્ગવાસના ખીન્નજ દિવસે હાલા, હૈદરાબાદ અને કરાચીના ગૃહસ્થોની સભામાં તેમના 'રમારક'ની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. હાલાના સંઘે પોતાના તરફથી શ્રીહિમાંશુવિજયજીની એક દેરી અને પાદુકા રાખીને 'રમારક' કાયમ ગાખવાનું સભાની વચ્ચે જાહેર કર્યું હતું.

કરાચીના સંઘે રમારક સંબંધીનો વિચાર ભવિષ્ય ઉપર રાખી, કંઈની શરૂઆત કરી હતી. અમારા કરાચી આવ્યા પછી સંઘે તે વાત ઉપાડી લીધી અને સારું ફેર કરવાની કોશિશ કરી. રમારકના સંબંધમાં અનેક પ્રકારની સૂચનાઓ સ્થાનિક પત્રોમાં આવવા લાગી. જે-એ કંઈ સૂચનું, અને કોઈએ કંઈ સૂચનું. આખરે 'શ્રી હિમાશુ-વિજયજીની ગુણિતા વિગતવાળું રમારક રાખ્યું, એટલે "શ્રી હિમાંશુ-વિજયજી અન્યમાળા' એ નામની એક અન્યમાળા શરૂ કરવી અને તે અન્યમાળા ઉર્જાનની 'શ્રી વિજયધર્મસુરિ જૈન અન્યમાળા' ની જેવા અન્યમાળા તરીકે જાહેર કરવી. જેથી તેના નિમિત્તે જુદું ખર્ચ

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

ન થાય અને અન્યમાળા બગાડર ચાલી શકે.' એવો નિર્ણય થયો. આ સ્મારક ફંડમાં કરાચીના સઘે લાગણી પૂર્વક બે દબાર રૂપિયા જોટલી રકમ ભેગી કરી, તેવી રીતે પાડીવ (મારવાડ) ના એક ગૃહસ્થ શેઠ તારાચંદ્રજી સાક્ષયંદ્રજીએ ૧૧૦૦ રૂપિયા આપ્યા. મોખ્યાસા (આફ્રીકા) વાળા ભાઈ મગનલાલ દોશીએ ૧૦૦૦ આપ્યા. મુંબઈમાંથી લગભગ ૧૫૦૦-૧૬૦૦ રૂપિયા થયા. તેવીજ રીતે અહમદાવાદ, દેહગામ, સિરોહી વિગેરે કેટલાક ગામોના ગૃહસ્થોએ છૂટક છૂટક રકમો આપી-એમ લગભગ સાતેક દબારનું ફંડ થયું.

અન્યમાળાનું કામ ગરુ કરવામાં આવ્યું છે. આ ફંડમાંથી ત્રણ ચાર અન્થો પ્રકાશિત થઈ ચૂક્યા છે. જેમાં શ્રી હિમાંયુવિજયજીના પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ લેખોનો સંગ્રહ પણ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. આવી રીતે આ સ્મારક ચલાવવામાં આવ્યું છે.

છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી નવલકથા લખનારા કેટલાક ગુજરાતી સાહિત્યકારે કાલ્પનિકપાત્રો ઉભાં કરી પ્રાચીન ઈતિહાસ સાક્ષરોની ભ્રમણા આરોપે એક યા બીજી રીતે દલકા ચીનરવાની કાગિશ કરી રહ્યા છે.

પ્રકરણ ૨૬ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

ગત વર્ષમાં કુશળીબાને થયેલા 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ'ના તેરમા અધિવેશન પ્રસંગે પણા ગુજરાતી સાક્ષરો આવેલા. આ સાક્ષરોમાના પાણાખરા અમામ છુતા મિત્રો હોઈ પરસ્પર મળવાનું ખૂબ થયું. એક પ્રસંગે કેટલાક સાક્ષરોની ઉપસ્થિતિમાં ઉપર્યુન વિષયની ચર્ચા ચાલી. આ વખતે પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર ભાઈ મુનીશ પણ વર્ષમાન શાદ પણ દત્તા, કે જેમનું ત શૂં જ પુત્રનું 'રાજા દત્ત્યા' બહાર પડ્યું હતું. મીડિયન મુનશીની 'પાઠાણી પ્રવૃત્તિ' અને 'ગાંધી વિજય'ની માફ આ મુનીશજીએ પણ 'ગાંધીદત્ત્યા'માં લેખનનું ઉપર માર્કેષ મૂક્યા છે. આ ચર્ચા પ્રસંગે મારી કે કવી દત્તી કે -

'અરિયલિ સ્વરૂપમાં રોજના આગ્રહને મનનિષ્ઠ પત્રવ્યવસ્થાના નજરે લેતાં તેને શિ' શિ' નવીન ને ર રો, કે ખરેખર સદૃશ્ય રો રો રો, ને સપ્તમી લે રો, મિત્રો, રો

જ, એને માનસિક પતનના સંયોગમાં મૂકી અને પછી જિતેન્દ્રિય તરીકે બતાવવો, એ તો એના વ્યક્તિત્વને ખરેખર અન્યાય આપવા જેવું થાય છે.

“ખીજી બાબત એ છે કે ‘નવલકથા’ એ ‘નવલકથા’ છે. નવલકથાનું નામ જ એ સૂચવે છે કે તેમાં કંઈ નવીનતા હોય. નવલકથા એટલે કાલ્પનિક કથા. એનાં પાત્રો કાલ્પનિક હોય. એમાં ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સાચાં પાત્રોનું આલેખન ન હોઈ શકે. નવલકથામાં સાચાં અને કાલ્પનિક પાત્રોનું મિશ્રણ કરવામાં આવે, એટલી એની ઉણપ છે. ભલે વસ્તુ સત્ય ઘટનાવાળી હોય. શ્રી હુમયન્દ્રાચાર્યનું પાત્ર, એ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સત્ય પાત્ર છે. ત્યારે મંજરીનું પાત્ર છે કાલ્પનિક પાત્ર. આ દૃષ્ટિએ પણ સાચા ઇતિહાસનું ખુન થયું કહેવાય.

શ્રી હુમયન્દ્રાચાર્યના રચનમાં કોઈ ગૃહસ્થનું કાલ્પનિક પાત્ર ગોઠવીને તેને ગમે તેવો વિષયો આલેખવામાં આવ્યો હોત, તો તેને અન્યાય કર્યો ન કહેવાત. શ્રી હુમયન્દ્રાચાર્યને તો પહેલેથી જ એક સાધુ, ત્યાગી, સંયમી તરીકે મુકર કરવામાં આવેલા છે. પછી એને માનસિક પતનની બ્રૂમિદામાં મૂકવા, એ ઘોર અન્યાય છે.”

આ ચર્ચા પ્રસંગે શ્રીયુત ચુનીભાઈ અને ખીન્ન જે જે સાક્ષરો બેસાડતા, તેઓને મારી ઉપરની દલીલો ખરેખર બ્યાનબી લાગી. મેં આગળ વધતાં કહ્યું—

“ઇતિહાસમાં આવા અનેક ગોટાળા થવા પામે છે, અને એજ કારણ છે કે ભવિષ્યના શોધકોને ઘણી વખત એની સમ્યાચ શોધવામાં કાંઈ મારવા પડે છે. આનાં એક બે ઉદાહરણ આપું:—

“અમારી એવાંની યાત્રામાં અમે જોયું કે કેશરિયાણમાં જે આગળે, જે તિથિએ અને જે સમયે ધ્વજદંડ ચડાવ્યાનો મિત્રલેખ છે, તેજ તિથિ અને તેજ સમયે ત્યાંથી ૧૦૦ ૧૫૦ માણસ દૂર કરેલા નીર્ધમાં તેમનાજ દ્વારે પ્રતિષ્ઠિત ચએલી મનિઓના મિત્રલેખો છે એજ મૂર્તમાં એજ આગળ ૧૦૦

પ્રકરણ ૨૬ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

૧૫૦ માઇલનાં બન્ને સ્થાનોમાં જાતે પ્રતિષ્ઠા કરી શકે, એ આજના જમાનામાં માની શકાય એવું છે? ૧૦૦-૨૦૦ વર્ષ પછીનો ઇતિહાસ શોધક આ બન્ને શિલાલેખો ઉપરથી શું સત્ય તારવી શકે? અંધશ્રદ્ધાનો ઘેસો તો એમજ બોલે કે 'આચાર્યશ્રીનો એ ચમત્કાર હતો કે તેમણે પોતાના બે રૂપ કરી એકી સાથે પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. ખરી વાત એ છે કે-કેશરિયાણના ધ્વજદંડ વખતે તેમના શિષ્યો કરેડમાં હશે. તેજ વખતે તે શિષ્યોએ ત્યાં પ્રતિષ્ઠા કરી અને 'પ્રતિષ્ઠાપક' તરીકે ગુરુનું નામ નાખ્યું.

એક બીજી ઉદાહરણ—

“નાડલાઇ (મારવાડ)ની લાગોળમાં બે પહાડો છે. બંને ઉપર મંદિરો છે. એક પહાડની તળેટીમાં એક દેરી છે. તેમાં પગલાં સ્થાપન કરવામાં આવ્યાં છે અહિંના શિલાલેખમાં લખ્યું છે કે— 'આચાર્ય છુદ્ધિસાગરના શિષ્ય.....સાગરે પોતાના ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી આ દેરી બનાવી ' આચાર્ય છુદ્ધિસાગરજી કચન કામિનીના ત્યાગી એક જૈન સાધુ, બ્યારે તેમના શિષ્યે 'પોતાના ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી' દેરી બનાવવાનો શિલાલેખ ' સો વર્ષ પછીનો શોધક શું એ કલ્પના ન કરી શકે કે 'શ્રીછુદ્ધિસાગરજી પૈસા રાખતા હશે. વ્યાપાર કરતા હશે.' વિગેરે.

“ખરી વાત જુદી છે. શ્રી છુદ્ધિસાગરજીનો એક શિષ્ય સાધુજી હોડીને 'ગોરજી' બની ગયો છે ગોરજીએ કે જોએ 'યતિ' પ્રદેશાય છે. તેઓ પૈસો રાખે છે, વ્યાપાર રોજગાર કરે છે. જેલ આદિમાં મુસાફરી કરે છે. એણે આ દેરી બનાવવાની.

“આજની નવલકથાઓમાં સાચા દલિદ મનું ખૂન કરી, કાળપ્રતિપાદી બોલવી, પ્રચીન વ્યાચારોને દલગી ચીનવવા, એને બધાં ભવિષ્યમાં મોટા થશે : એ પ્રદેશની ભૂગોળ જાહેર છે. સ્પર્શના હાથે આવા અન્યાયો ન કરેલી શકે.”

‘ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ’ વખતેજ ‘મરુતિ’ અને ‘મુગ્ધન સર્વ’ ઉપરના નોંધાવેલ પાત્ર રજૂ હતી. અને પરિષદે તે સંસ્કૃતિના

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

જ, એને માનસિક પતનના સ યોગમાં મૂકી અને પછી જિતેન્દ્રિય તરીકે બતાવવો, એ તો એના વ્યક્તિત્વને ખરેખર અન્યાય આપવા જેવું થાય છે.

“ખીજી બાબત એ છે કે ‘નવલકથા’ એ ‘નવલકથા’ છે. નવલકથાનું નામ જ એ સૂચવે છે કે તેમાં કંઈ નવીનતા હોય. નવલકથા એટલે કાલ્પનિક કથા. એના પાત્રો કાલ્પનિક હોય. એમાં ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સાચાં પાત્રોનું આલેખન ન હોઈ શકે. નવલકથામાં સાચાં અને કાલ્પનિક પાત્રોનું મિશ્રણ કરવામાં આવે, એટલી એની ઉણપ છે. ભલે વસ્તુ સત્ય ધટનાવાળી હોય. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનું પાત્ર, એ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સત્ય પાત્ર છે. જ્યારે મંજરીનું પાત્ર છે કાલ્પનિક પાત્ર. આ દૃષ્ટિએ પણ સાચા ઇતિહાસનું ખુન થયું કહેવાય.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના સ્થાનમાં કોઈ ગૃહસ્થનું કાલ્પનિક પાત્ર ગોઠવીને તેને ગમે તેવો વિષયો આલેખવામાં આવ્યો હોત, તો તેને અન્યાય કર્યો ન કહેવાત. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યને તો પહેલેથી જ એક સાધુ, ત્યાગી, સંયમી તરીકે મુકરર કરવામાં આવેલા છે. પછી એને માનસિક પતનની ભૂમિકામાં મૂકવા, એ ઘોર અન્યાય છે.”

આ ચર્ચા પ્રસંગે થીયુત યુનીભાઈ અને ખીજા જે જે સાક્ષરો બેઠા હતા, તેઓને મારી ઉપરની દલીલો ખરેખર વ્યાજબી લાગી. મે આગળ વધતાં કહ્યું—

“ઇતિહાસમાં આત્રા અનેક ગોટાળા થવા પામે છે, અને એજ કારણ છે કે ભવિષ્યના ગોધકોને ઘણી વખત એની સમ્યાઈ શોધવામાં કાંઈ મારતા પડે છે. આનાં એક બે ઉદાહરણ આપું:—

“અમારી એવાંતી પાત્રામાં અમે જોયું કે કેશરિયાજીમાં જે સ્વાગળે, જે નિયમો અને જે સમયે ધ્વજનંદુ ચઢાવ્યાનો દિવસેખ છે, તેજ નિયમ અને તેજ સમયે ત્યાંથી ૧૦૦ ૧૫૦ માણસ ૨૨ કરોડ તીર્થમાં તેમનાજ દાયે પ્રતિષ્ઠિત ચમેલી મંદિરોના મિયાનેબો કે એકજ મુદતમાં એકજ આગાધ ૧૦૦

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

૨. વક્રતુલ્ય કલાસ—દર રવિવાર અને બુધવારે આ કલાસ ચાલવા લાગ્યો. ન કેવળ યુવકોજ, પરંતુ વૃદ્ધમાનસ ધરાવનારા પણ આ વર્ગમાં રસ લેવા લાગ્યા. નૈનોના બન્ને ફિરકા ઉપગન્ત કેટલાક અજૈન યુવકો પણ ભાગ લેતા. જુદા જુદા વિષયો ઉપર ચર્ચાઓ થતી. તદ્દં વિતકે થતા અને તે દ્વારા યુવકોને નવું નવું જાણવાનું મળતું. પરન્તુ હમેશાં બનતું આવ્યુ છે તેમ, થોડાક મહિનાઓ આ કલાસ ચાલ્યો અને ધીરે ધીરે તેમાં શિથિલતા આવી. છતાં જેટલો વખત કામ ચાલ્યુ, તેટલા વખતમાં યુવકોમાં કંઈ ઓરજ નજીતિ આવેલી દેખાતી હતી.

૩. યુવક કોન્ફરન્સ—ઉપર્યુકત 'વક્તૃત્વકલાસ'માં ૪ કંગ્રાનીના
 આંગણે 'યુવક કોન્ફરન્સ' ઓલાવવાનો વિચાર પણ ઉદ્ભવ્યો.
 મતભેદ તો હમેશા હોયજ છે. છતાં યુવકોનો મોટો ભાગ આ
 કોન્ફરન્સને ઓલાવવાની તરફેણમાં હતો, પરંતુ પ્રશ્ન એ હતો કે
 કોઈપણ સ્થાયી સંસ્થા વિના 'યુવક કોન્ફરન્સ' ઓલાવે શકાય ?
 એટલે તે ઉપરથી કંગ્રાનીમાં 'યુવકસંઘ'ની સ્થાપના કરવાનો નિર્ણય થયો.

૪. યુવકસંઘની સ્થાપના—તા ૫—૨—૩૮ ના દિવસે 'યુવકસંઘ'ની સ્થાપના કરવામાં આવી. આ વખતે અમને મલ્લમ પચુ દે 'જૈન યુવકસંઘ' નામની ટ્રાસ્ટ સરચા પહેલા હતી. અતે તેણે શરૂમાં ધાર્મિક, સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં જલ્દ સામે ભાગ લીધેલો, પરંતુ અત્યાદે તેની હતી નામ માત્રની કદાચ ગ્રી હતો એટલે નવો સંઘ સમજી દે 'જુના સંઘ'નો છૂટોટા સમજી, પણ સ્થાપના કરતો થયો એના ધારાધારણ જન્યા અતે અતે મનમદો વચ્ચે કામ શરૂ થયું.

[illegible]

प्रदत्त रत्न भुं
सामाजिक प्रवृत्ति

પાસ કર્યો હતો. તે પ્રમાણે 'સત્ર' તો ઉગ્ગવાયું, પણ શ્રીયુત મુનશીયએ હેમચંદ્રાચાર્યને કરેલા અન્યાયનું પરિશોધન નથી કર્યું, એ દુઃખનો વિષય છે.

સામાજિક કે રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિ માટે આજે 'યુવકો' તરફ, જોટલી મીટ મંડાય છે, જોટલી 'વૃદ્ધો તરફ' નહિ. કારણ કે યુવક પ્રવૃત્તિ યુવકોમાં જોમ છે, શક્તિ છે, તમન્ના છે. તેઓ ધીરે તો ધર્મ, સમાજ અને રાષ્ટ્રના ઉત્થાનમાં મોટો ફાળો આપી શકે.

કરાચીના જોનોમા પણ યુવકોની બહુ મોટી સંખ્યા છે. કરાચીમાં પ્રવેશના તેમનો ઉત્સાહ અને લાવનાશીલતા જોઈને અમને લાગ્યું કે—આ યુવકોને જો વારતવિક તાલીમ મળે, તો ઘણું કરી શકે. એટલે સમય-શક્તિનો ગમે તેટલો ભોગ આપીને પણ તેમની શક્તિઓ ખીલવવા તરફ અમારું ચિત્ત દોડ્યું. યુવકોને પણ એમજ થયું કે જાણે આ સાધુઓ અમારાજ બરના આવ્યા છે, એટલે એઓ પગ ગમે તેવા કર્યોનો ભોગ આપી ખૂબ આવવા લાગ્યા. ધીરે ધીરે યુવકોના લાલની જે પ્રગતિઓ આદરવામાં આવી. તેમાંની મુખ્ય આ હતી.

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

૧. જ્ઞાનચર્યા—રાતે ૯ થી ૧૦ મુઢીનો સમય યુવકો માટે 'જ્ઞાનચર્યા' નો રાખવામાં આવ્યો. બરાબર વખત થતાં બહુ મોટી સંખ્યામાં યુવકો આવતા. અને રોજ જુદા જુદા વિષયો ઉપર ચર્ચાઓ થતી. જરા પગ સંકોચ રાખ્યા વિના, દરેકને ગમે તે પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછવાની છૂટ હતી. આજના યુવકમાનસમાં ધાર્મિક કે સામાજિક કેવી કેવી ચંદ્રાઓએ મથાન લીધેલું હોય છે, તે જાણવાનું તે પ્રસંગે ખૂબ મળતું. તેમના પ્રશ્નોના ઉત્તરોની સાથે પ્રસંગોપાત તેમના કર્તવ્યનું જ્ઞાન પણ તેમને કરાવવામાં આવતું. આ ચર્ચા ખૂબ મસિખ થતી અને તેમાંથી-૭ કેટલાક યુવકોએ સૂચવ્યું કે—અમ ગમાં ૨૫ છે તે કીક છે, પરંતુ અઢવાડીયામાં એક કે બે વખત 'વમનુવમન' જોડવામાં આવે, તો નવું નવું જાણવાનું મન ને જાણની શક્તિ વધે અને એ વિષય ઉપર એ માણસ ખૂબ હાલે કરી શકે.

૨. વક્તૃત્વ ક્લાસ—દર રવિવાર અને શુક્રવારે આ ક્લાસ ચાલવા લાગ્યો. ન કેવળ યુવકોજ, પરંતુ વૃદ્ધમાનસ ધરાવનારા પણ આ વર્ગમાં રસ લેવા લાગ્યા. જૈનોના બંને ફિરકા ઉપરાંત કેટલાક અજૈન યુવકો પણ ભાગ લેતા. જુદા જુદા વિષયો ઉપર ચર્ચાઓ થતી. તર્ક વિતર્ક થતા અને તે દ્વારા યુવકોને નવું નવું જાણવાનું મળતું. પરંતુ હમેશાં બનતું આવ્યું છે તેમ, થોડાક મહિનાઓ આ ક્લાસ ચાલ્યો અને ધીરે ધીરે તેમાં શિથિલતા આવી. છતાં જેટલો વખત કામ ચાલ્યું, તેટલા વખતમાં યુવકોમાં કંઈ ઓરજ જાગૃતિ આવેલી દેખાતી હતી.

૩. યુવક કોન્ફરન્સ—ઉપર્યુકત ‘વક્તૃત્વક્લાસ’માં જ કરાચીના અંગણે ‘યુવક કોન્ફરન્સ’ યોજાવવાનો વિચાર પણ ઉદ્ભવ્યો. મતભેદ તો હમેશા હોયજ છે. છતાં યુવકોનો મોટો ભાગ આ કોન્ફરન્સને યોજાવવાની તરફેણમાં હતો, પરંતુ પ્રશ્ન એ હતો કે કોઈપણ સ્થાયી સંસ્થા વિના ‘યુવક કોન્ફરન્સ’ યોજાવે કાણ? એટલે તે ઉપરથી કરાચીમાં ‘યુવકસંઘ’ની સ્થાપના કરવાનો નિર્ણય થયો.

૪. યુવકસંઘની સ્થાપના—તા ૫—૨—૩૮ ના દિવસે ‘યુવકસંઘ’ની સ્થાપના કરવામાં આવી. આ વખતે અમને મલ્હમ પડ્યું કે ‘જૈન યુવકસંઘ’ નામની કોઈ સંસ્થા પહેલાં હતી. અને તેણે શરુમાં ધાર્મિક, સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં બહુ સારો ભાગ લીધેલો, પરંતુ અત્યારે તેની હરતી નામ માત્રની કદાચ રહી હશે. એટલે નવો સંઘ સમજી કે ‘જુના સંઘ’નો છલ્લોદાર સમજી, પણ સ્થાપના જરુર થઈ. એના ધારાધોરણ બન્યા અને અનેક મનભેદો વચ્ચે કામ શરુ થયું.

અમારી આ યુવક પ્રવૃત્તિમાં ધાર્મિક ફિરકાઓ સબંધી કંઈપણ મતભેદ ન જોવાયો અર્થાત્ અમુક સ્થાનકવાની છે કે અમુક મંદિર માગી છે, એવો કંઈપણ ભેદ ન હતો. હા, કોઈ કોઈ વખતે બેન્ને ભાસ થતો હતો તો કેવળ હાલારી અને ‘જાણવારી’ તર્કિને દેવે બેંક લગભગ અમારી સામેજ થતી. અને કોઈ કોઈ પ્રસંગમાં યુવકોના ત્યારે એ પ્રશ્ન દેખાઈ આવતું કે એ મનભેદના મંત્રમાં અદલા પરખડીમાં ‘હાલારી’ અને ‘જાણવારી’ તર્કિને નવ કામ

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

કરી રહ્યું છે, ત્યારે અમને બહુ આશ્ચર્ય અને દુઃખ થતું. યુવકમાન-
સમાં પણ આ વસ્તુની ગંધ કેમ આવવી જોઈએ ? અને યુવકોની
પ્રવૃત્તિ બિલકુલ બંધ જોવી જો થઈ ગઈ હોય, તો ને આ તત્ત્વના
દારણેજ. છતાં ગમે તેવી રિથિતિમાં પણ રથપાએડો 'જૈન યુવકસંઘ'
સમયે સમયે કંઈક તો પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે, એ ખુશી થતા જોવું છે.

યુવકો પ્રત્યે અમને સપૂર્ણ માન છે. યુવકો ઉપર મોટી
આશાઓ છે. પરંતુ યુવકોમાં જે કંઈ
યુવકો પ્રત્યે જે ઓલ ત્રુટિયો જોવાય છે, તેમાંની મુખ્ય છે
'સિદ્ધાંતનો અભાવ'. લગભગ સર્વથા રથજે
આ ખામી જોવાય છે. યુવકમાનસ કોઈપણ જાતના ફિરકાબંધીને
યા સંકુચિતવૃત્તિને પોષનાર ન હોય. તે સિદ્ધાંતવાદી હોય, યુવક
તેજ વિષયમાં આગળ આવે કે જે સંબંધી તેણે સિદ્ધાંત મુકરર કર્યો
હોય. સિદ્ધાંતવાદ સિવાયની જેટલી પ્રવૃત્તિ થાય છે, એમાં લગભગ
નિષ્ફળતા મળે છે. સિદ્ધાંતવાદ મુકરર કરવામાં બહોળા શાસ્ત્રીય જ્ઞાનની,
અનુભવ જ્ઞાનની અને વ્યાવહારિક જ્ઞાનની જરૂર છે. આ ત્રણે જ્ઞાનની
કસોટીથી કસાયા પછીની બુદ્ધિ 'બુદ્ધિવાદ' તરીકે કામ કરી શકે છે.
સાધારણ કંઈક અંગ્રેજીનું જ્ઞાન કરી લીધું અથવા થોડીક આડી
અવળા નોંધેલો વાચી લીધી, એટલે આપણે ગમે તેવા ધાર્મિક
વિષયમાં પણ દબલગિરિ કરવાના અધિકારી થઈ ગયા છીએ, એમ
કોઈએ ન માનવું. ખૂબ જ્ઞાન મેળવવું, ખૂબ અનુભવ મેળવવો,
અને બંધી જે દૃષ્ટિથી બુદ્ધિને પહોંચાડવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી. એ
યુવકમાનસને માટે જરૂરનું છે.

ખીલ ખામત છે વાતવાતમાં પેપરોના પાને ચડવાની. નજીકમાં
નજીકી પરંતુને પણ મોટામાં મોટું રૂપ આપી પેપરોની જગા રોકવા
દોડી જવામાં ધાર્મિક અને સામાજિક દૃષ્ટિએ ધણું નુકસાન થાય
છે. શું લખવું ? ક્યારે લખવું ? શામાટે લખવું ? કેવું લખવું ?
એનો પણ વિચાર કરવાની જરૂર છે. આ સંબંધી કરાવીનાં પત્રોમાં
એક પ્રસંગ મેં થોડીક મૂંઝવણો બહાર પાડી હતી. જેટલે તે પ્રસંગ
તે કેવળ કરાવીનાં પત્રો માટે હતો, પરંતુ તે મૂંઝવણો લગભગ
સર્વોપકારી કેમ, અર્થે તેનો ઉત્તરો કરવો અસરકારક તો નથી.

પ્રકરણ ૨૯ મુ
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

૧ લખનારે જે વસ્તુ સંબંધી લખવું હોય, તે માત્ર પોતાની દૃષ્ટિથી ન જોતાં બીજી દૃષ્ટિથી પણ જોવી જોઈએ.

૨ મારા લખાણની અસર બીજા પર થશે કે કેમ ? અથવા થશે તો શી થશે ? તેનો ખૂબ ગંભીરપણે વિચાર કરવો જોઈએ.

૩ લખવા અગાઉ એક વખત તે વસ્તુનો સંબંધ જેની સાથે હોય, તેને પ્રત્યક્ષ મળીને વિવેકપૂર્વક પોતાનો પ્રામાણિક મત જણાવવો જોઈએ. આમ થવાનું પરિણામ એ આવશે કે પરસ્પરમાં જે કંઈ ગેરસમજૂતી હશે, તે દૂર થઈ જશે, એટલે ચર્ચાનેજ અવકાશ નહિં રહે.

૪ ચર્ચા કરવા બહાર આવનાર પોતાનું વ્યક્તિત્વ પોતે તપાસી જાય. પોતાનું સ્થાન પણ પોતે જોઈ લે. ઘણી વખત ગુપ્ત નામથી લખવાની જરૂર પડે છે, એનું કારણ છે કે પોતાના વ્યક્તિત્વ માટે પોતાને ખુદનેજ અવિશ્વાસ હોય છે. સમજપૂર્વક, વિવેકપૂર્વક પ્રામાણિક મતભેદ હોય, તો પોતાનું નામ જાહેર કરવામાં શામાટે લય રાખવો ?

૫ ખરેખરી રીતે જે સુધારવાની કામના હોય, તો અર્થ વિનાની, ગેરસમજૂતીવાળા, આત્મવિશ્વાસ વિનાની ચર્ચાથી કંઈ ફાયદો ન થાય. મુદ્દાની અને જરૂરી વાત, સ્હામે બેસીને પણ કરી શકાય છે.

૬ કોઈપણ ચર્ચા ઉપરિચિત કરતાં વિચાર કરી લેવો કે આ ચર્ચા કોઈ અંગત દોષના કારણથી તો નથી કરતો, ઘણું ભાગે આવી ચર્ચાઓના મૂળમાં અંગત દોષ લેરેલો હોય છે. પણ તેમ ન હોવું જોઈએ.

દૂંધી પણ જરૂરની ઉપરની સૂચનાઓ ઉપર કમીનીતી નહિ, દરેક સચળના યુવકો ધ્યાન આપી કાર્ય કરે, તો ઘણો લાભ થઈ શકે.

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

કરી રહ્યું છે, ત્યારે અમને બહુ આશ્ચર્ય અને દુઃખ થતું. યુવકમાન-
સમાં પણ આ વસ્તુની ગંધ કેમ આવવી જોઈએ ? અને યુવકોની
પ્રવૃત્તિ બિલકુલ બધ જોવી જો થઈ ગઈ હોય, તો ને આ તત્વના
કારણેજ. છતાં ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ સ્થપાયેલો 'જૈન યુવકસંઘ'
સમયે સમયે કંઈક તો પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે, એ ખુશી થતાં જોઈએ છે.

યુવકો પ્રત્યે અમને સંપૂર્ણ માન છે. યુવકો ઉપર મોટી
આશાઓ છે. પરંતુ યુવકોમાં જે કંઈ
યુવકો પ્રત્યે એ બોલ ત્રુટિયો જોવાય છે, તેમાંની મુખ્ય છે
'સિદ્ધાંતનો અભાવ'. લગભગ ધણે સ્થળે
આ ખામી જોવાય છે. યુવકમાનસ કોઈપણ જાતના ફિરકાબંધીને
યા સંકુચિતવૃત્તિને પોષનારું ન હોય. તે સિદ્ધાંતવાદી હોય, યુવક
તેજ વિષયમાં આગળ આવે કે જે સંબંધી તેણે સિદ્ધાંત મુકરર કર્યો
હોય. સિદ્ધાંતવાદ સિવાયની જેટલી પ્રવૃત્તિ થાય છે, એમાં લગભગ
નિષ્ફળતા મળે છે. સિદ્ધાંતવાદ મુકરર કરવામાં બહોળા શાસ્ત્રીય જ્ઞાનની,
અનુભવ જ્ઞાનની અને વ્યાવહારિક જ્ઞાનની જરૂર છે. આ ત્રણે જ્ઞાનની
કસોટીથી કસાયા પછીની શુદ્ધિ 'બુદ્ધિવાદ' તરીકે કામ કરી શકે છે.
સાધારણ કંઈક અંગ્રેજીનું જ્ઞાન કરી લીધું અથવા થોડીક આડી
અવળા નોવેલો વાંચી લીધી, એટલે આપણે ગમે તેવા ધાર્મિક
વિષયમાં પણ દબલગિરિ કરવાના અધિકારી થઈ ગયા છીએ, એમ
કોઈએ ન માનવું. ખૂબ જ્ઞાન મેળવવું, ખૂબ અનુભવ મેળવવો,
અને બંધી એ દૃષ્ટિથી શુદ્ધિને પહોંચાડવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી. એ
યુવકમાનસને માટે જરૂરનું છે.

પ્રકરણ ૨૯ મુ
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

ખીજ બાબત છે વાતવાતમાં પેપરોના પાને ચઢવાની. નજીવામાં
નજીવી વસ્તુને પણ મોટામાં મોટું રૂપ આપી પેપરોની જગા રોકવા
દોડી જવામાં ધાર્મિક અને સામાજિક દૃષ્ટિએ ઘણું નુકસાન થાય
છે. શું લખવું ? ક્યારે લખવું ? શામાટે લખવું ? કેવું લખવું ?
એનો પણ વિચાર કરવાની જરૂર છે. આ સંબંધી કરાચીનાં પત્રોમાં
એક પ્રસંગે મેં થોડીક સૂચનાઓ બહાર પાડી હતી. જોઈ તે પ્રસંગ
તો કેવળ કરાચીના યુવકો માટે હતો, પરંતુ તે સૂચનાઓ લગભગ
સર્વોપયોગી હોઈ, અહિં તેનો ઉતારો કરવો અસ્થાને તો નથીજ.

૧ લખનારે જે વસ્તુ સંબંધી લખ્યું હોય, તે માત્ર પોતાની દૃષ્ટિથી ન જોતાં બીજી દૃષ્ટિથી પણ જોવી જોઈએ.

૨ મારા લખાણની અસર બીજા પર થશે કે કેમ ? અથવા થશે તો શી થશે ? તેનો ખૂબ ગંભીરપણે વિચાર કરવો જોઈએ.

૩ લખવા અગાઉ એક વખત તે વસ્તુનેા સંબંધ જેની સાથે હોય, તેને પ્રત્યક્ષ મળીને વિવેકપૂર્વક પોતાનો પ્રામાણિક મત જણાવવો જોઈએ. આમ થવાનું પરિણામ એ આવશે કે પરસ્પરમાં જે કંઈ ગેરસમજૂતી હશે, તે દૂર થઈ જશે, એટલે ચર્ચાનેજ અવકાશ નહિ રહે.

૪ ચર્ચા કરવા બહાર આવનાર પોતાનું વ્યક્તિત્વ પોતે તપાસી જાય. પોતાનું સ્થાન પણ પોતે જોઈ લે. ઘણી વખત ગુપ્ત નામથી લખવાની જરૂર પડે છે, એનું કારણ છે કે પોતાના વ્યક્તિત્વ માટે પોતાને ખુદનેજ અવિશ્વાસ હોય છે. સમજપૂર્વક, વિવેકપૂર્વક પ્રામાણિક મતભેદ હોય, તો પોતાનું નામ બહાર કરવામાં શામાટે લય રાખવો ?

૫ ખરેખરી રીતે જો સુધારવાની કામના હોય, તો અર્થ વિનાની, ગેરસમજૂતીવાળી, આત્મવિશ્વાસ વિનાની ચર્ચાથી કંઈ ફાયદો ન થાય. મુદ્દાની અને જરૂરી વાત, સ્પષ્ટતાએ બેસીને પણ કરી શકાય છે.

૬ કોઈપણ ચર્ચા ઉપસ્થિત કરતાં વિચાર કરી લેવો કે આ ચર્ચા કોઈ અંગત દોષના કારણથી તો નથી કરતો, ઘણે ભાગે આવી ચર્ચાઓના મૂળમાં અંગત દોષ ભરેલો હોય છે. પણ તેમ ન હોવું જોઈએ.

દૂંકી પણ જરૂરની ઉપની મૂલ્યનાઓ ઉપર કમચીનાજ નહિ, દરેક સ્થળના યુવકો ધ્યાન આપી કાર્ય કરે, તો ધજો લાલ થઈ રહે.

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે સાત ક્ષેત્રો પૈકી કયું ક્ષેત્ર

અત્યારે સુકાષ્ઠ રહ્યું છે ? એ વિચારવાની ઘણી જરૂર છે. કુવાનું પાણી ખેતરમાં પહોંચાડનારો ખેડૂત એટલું ધ્યાન જરૂર પહોંચાડે કે કષ્ટ ક્યારીમાં પાણી નથી પહોંચ્યું ? ઓપરેશન માટે આકુ ઉઠાવનારો ડાક્ટર એટલું જરૂર વિચારે કે ક્યાં ઓપરેશન કરવાની જરૂર છે ? નાડી જોનારો વૈદ્ય રોગનું નિદાન જરૂર તપાસે. સમાજની લગામ હાથમાં રાખીને ફરનારા સાધુઓએ અને પોતાની લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવાની લાવના રાખનારા શ્રીમંતોએ એટલું વિચારવાની જરૂર છે કે આજે સમાજને શાની આવશ્યકતા છે ? શાના લીધે સમાજનું અધઃપતન થઈ રહ્યું છે ? દિવસે દિવસે સંખ્યા શાથી ઘટી રહી છે ? સમાજ શરીરના ક્યા ક્યાં અંગોમાં ફટલો ફટલો સડો પેડો છે ? આ બધી વસ્તુઓનું બારીકાઈથી અવલોકન કરવું જરૂરી છે.

પ્રકરણ ૪૦ મું
ગરીબોને રાહત

ધર્મ, એ સમાજ ઉપર આધાર રાખે છે. આજે કાષ્ઠ પૂછે કે બૌદ્ધધર્મ ફટલો ફેલાયેલો છે ? ત્યારે સંખ્યા ઘટે છે કેમ ? કહેવું જોઈએ કે છપ્પન કરોડ મનુષ્યોમાં આજે કાષ્ઠ પૂછે કે 'જૈનધર્મ' ફટલો ફેલાયેલો છે ?

ત્યારે કહીશું કે બાર લાખ અને ૩૬ હજારમાં જે ધર્મને માનનારા ઓની સંખ્યા વધારે, તે ધર્મનો ફેલાવો વધારે. થોડા વર્ષો ઉપર જે ધર્મને માનનારા કરોડોની સંખ્યામાં હતા, અરે, થોડાંજ વર્ષો ઉપર ચાલીસ લાખ જેટલી સંખ્યામાં પણ હતા, તેજ ધર્મ આજ બાર લાખ મનુષ્યોમાં સમાઈ જાય, એ ફટલો દુઃખનો વિષય છે ? આનાં કારણો શોધવા એ જરૂરનું નથી શું ? ઘણા ઘણા વર્ષોના વિદ્વાને પછી, ઘણા ઘણા દેશો જોયા પછી ને ઘણા ઘણા ગામોની સ્થિતિઓ તપાસ્યા પછી અમારો તો એ દઢ અનુભવ થયો છે કે જૈનોની ગરીબાઈ, એજ જૈનધર્મીઓની સંખ્યા ઘટવાનું મુખ્ય કારણ છે.

હવે એ ગરીબાઈને પહોંચી વળવા શું કરવું જોઈએ ? એ બહુ વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે. આખા

લાખોનાં દાન છતાં ગરીબાઈ હિંદુસ્તાનમાં પારસી દામ ન્હાની એટલે લાખ સવા લાખ જેટલી

વસ્તી ધરાવે છે. જ્યાં જ્યાં તેમની વસ્તી છે, ત્યાં ત્યાં સરતા ભાડાની ચાલીઓ, ધર્માદા દવાખાનાં, કાગડા-લતા માટેનાં સાધનો, ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને રોકાલરશીપો વિગેરે વિગેરે તમામ બાબતોના સાધનો છે. પારસી ભાઈઓની સખાવતો જગમશહૂર છે. મુબઈ સ્કૂલ, કરાચી વિગેરે પારસીઓની સારી સખ્યાવાળાં શહેરોમા મોટા મોટા ટ્રસ્ટો છે કે જેમાંથી ગરીબ પારસીઓને ઘણી મદદો આપવામાં આવે છે. તેમ છતાં આવા ફંડોના વહીવટકર્તા એક મારા મિત્ર પારસી ગૃહસ્થે એની આતરસ્થિતિનો જે હેવાલ રજુ કર્યો, તે ઉપરથી સમજી શકાય કે લાખોના દાન કરવા છતાં પણ અને આટલી ન્હાની કામ હોવા છતાં પણ પારસીઓની ગરીબાઈ ઘટતી નથી, બલકે દિવસે દિવસે વધી રહી છે. રહેજે સમજી શકાય છે કે એક વખત હાથ લાખો કરવા શીખેલો માણસ, પછી તેને ગમે તેવી સ્થિતિમા માગતા શરમ નથી આવતી, અને ધીરે ધીરે એ એક જાતનો ધંધો થઈ જાય છે.

ખીજી તરફથી જે ખરેખરા ગરીબો છે અને જેઓ ખાનદાન છે તેઓ ખાનદાનીનો ખ્યાલ ધરી, ગમે તેવી સાચાનો મરજો ફેફાડી સ્થિતિમા પણ-મૃત્યુને ભેટવાનું પસંદ કરીને પણ ખીજની આગળ માગવાનું પસંદ નહિ કરે. આ બન્ને પરિસ્થિતિઓમા શું કરવું ? અને કવી રીતે પહોંચી વળવું ? એ બહુ વિચારવા જેવું થાય છે. ઘણા હાગઓના કારણે થોડા સાચા ગરીબો માર્યા જાય છે. રૂકૂલો અને કોલેજોમાં અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓમાંના ઘણાઓની સ્થિતિ સારી હોવા છતાં, રોકાલરશીપો મેળવીને પોતાનો અભ્યાસ આગળ વધારે છે. જરૂર પુરતી રોકાલરશીપ જ નહિ, અનેક સ્થળેથી ખાનગી રોકાલર-શીપો મેળવે છે, પૈસા ભેગા કરે છે, અને શહેરોના વિલાઓમાં એ દ્રવ્યનો દુરુપયોગ કરે છે. આવા કિસ્સાઓ જ્યારે પકડાય છે, ત્યારે દાન કરનારાઓનું મગજ કંઈ કામ કરી શકતું નથી આવાઓના લીધે ઘણા ગરીબ-સાચા ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ બિચારા વચ્ચિન રહી જાય છે. દાન કરનારા તપાસ પણ દેટલી કરે ? એટલી પુરસદ પણ ક્યાંથી મેળવે ?

કહેવાની મનઝમ કે ગરીબોને-સાચા ગરીબોને રાહત પહોંચાડવાનો પ્રયત્ન મહો વિઠે છે, છતાં જેના હૃદયમાં, જેના કુવાડે કુવાડે પોતાના

પ્રકરણ ૩૦ મું
ગરીબોને રાહત

નતિ લાધ્યોના-ખેનોના દુઃખો પ્રત્યે હમદર્દી વસેલી છે, અનુકંપા છે, એને તો કોઈનું દુઃખ જોયું જતું નથી

બીજી તરફથી જોઈએ તો જૈન સમાજ દાનશર કહેવાય છે.

પ્રતિવર્ષ લાખો કરોડો રૂપિયા

સમાજનું શરીર સડે છે કેમ ? ખર્ચ થાય છે. પણ સમાજનું

શરીર જીર્ણ-શીર્ણ થઈ રહ્યું છે.

ખૂબ પૌષ્ટિક ખોરાક ખાવા છતાં શરીર સડતું જતું હોય, તો એ નકકી છે કે એ ખોરાક, હોજરી હજમ કરી શક્તી નથી, તેને માટે તે ખોરાક યોગ્ય નથી. સમાજમાં લાખો કરોડો ખર્ચવા છતાં જો સમાજનું શરીર જીર્ણ શીર્ણ થાય છે, તો એ નકકી છે કે એ ખર્ચ સમાજોપયોગી તો નથી. કારણ કે એના શરીરને ફાયદો નથી થતો. અને એ તો પહેલાંજ કહેવામાં આવ્યું છે કે-સમાજ વિના ધર્મ નથી. ધર્મનો આધાર સમાજ ઉપર છે. જે સમાજ સખ્યામા, ધનમાં, ઇજ્જતમાં, જ્ઞાનમાં જેટલો વધારે મળ્યો, તેટલો જ તેનો ધર્મ પણ મળ્યો. માટે અત્યારે તો સમાજનું શરીર સંગઠિત રાખવા માટે, સમાજની ગરીબાઈ અને અજ્ઞાનતા, દૂર કરવાની જરૂર છે.

પ્રકરણ ૩૦ મું
ગરીબોને ચહત

તા. ૨૪-૭-૩૭ નો દિવસ હતો. વ્યાખ્યાનનો લાભ હજારો માણસો લઈ રહ્યા હતા. આટલી સ્થિતિ દરમિયાનમાં એક યોજના કરાવી જેવા શહેરમાં પણ જૈનોની આંતરસ્થિતિ શી છે ? એ જાણી લીધેલી હોવાથી આજના વ્યાખ્યાનમાં જૈનોની ગરીબાઈનો સુર ઉપદેશમાં નીકળ્યો. ઉપદેશ આપવા સિવાય અમારા જેવા સાધુ બીજું શું કરી શકે ? છતાં અમને લાગ્યું કે જૈનોની સ્થિતિનો જે કંઈ અભ્યાસ કર્યો છે, તેની પાકી ખાત્રી કરવા માટે કંઈક પ્રયત્ન કરવો. સંઘના સેક્રેટરીને સૂચના કરી. એક સીલબધ ઉપરથી છિદ્રવાળા પેટી મંદિરના દરવાજે મૂકવામાં આવી. જૈનજનતાને, પછી તે રથાનક-વાસી હોય કે મંદિરમાગી—સૌને સૂચના કરી કે “જેને જેને આર્થિક કષ્ટ હોય, પછી તે લાઇ હોય કે ખેત, તેણે પોતાની સ્થિતિનું વ્યાખ્યાન અને જરૂરનો એક ચિટ્ટીમાં લખીને પેટીમાં નાખવી. પોતાનું નામ કામ વિગેરે લખીને.” આઠ દિવસની મુદત આપી અને દાખની

પણ ખાનગી હકીકત ખીજને નહિ કહેવામાં આવે, જ્યાસુધી કે તે લખનારની સંમતિ નહિ મળે, તેની પણ ખાત્રી આપી અમારો આ અખતરો હતો. ફીક આઠ દિવસે પેટી ખોલતાં તેમાંથી ચીઠ્ઠીઓનો એક મ્હોટો ઢગલો મારી નજરે પડ્યો.

એક વાત કહી નાખું. મેં જાહેરમાંજ એ વાત કહી હતી કે “તમે જાણો છો કે હું સાધુ છું, નિર્ઘ્રંથ છું, ગરીબોનો ખેલી કચન કામીનીઓ ત્યાગી છું, તમારી દર્દભરી અપીલના જવાબમાં હું શું કહી શકું તેમ છું ? છતાં હું મારી જીમનો અને મારી કલમનો ઉપયોગ બનશે તેટલો કરીશ. એટલી તો જરૂર ખાત્રી આપું છું.” ખરેખર મારે મારી જીલ અને કલમનો ઉપયોગ દુ.ખી લાઇઓ ખેંચે તો માટે કરવાનો હતો અને ઉપયોગ હું કરી પણ રહ્યો હતો. હા, આત્મવિશ્વાસ પણ એક વસ્તુ છે. અને તેમાં જે આત્મવિશ્વાસની સાથે એ દુઃખિયાઓના અંતઃકરણની શુભ લાવનાએ જાણે બળ આપ્યું હોય એમ, અમે કંઈક અંશે સફળ થતા હોઈએ એવું અમને લાગ્યું. આ દુઃખિયાઓની વ્હારે ધાત્રાતું પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જે લાઇએ વચન આપ્યું, જેણે મને હિમ્મત આપી, એ લાઇને આ જીંદગીમાં તો ક્યારેય મળ્યા નહોતા. અને થોડાજ દિવસના સાધારણ પત્રવ્યવહાર સિવાય તેઓની સાથે અમારો કોઈ પરિચય નહિ કાણ જાણે શાથી ગુરુદેવ તેમના હૃદયમાં વસ્યા ? કાણ જાણે જીંદગીમાં કદિ પણ પરિચય કયો નહિ હોવા છતાં, શાથી અમારા ઉપર શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ ખેંચે ? એ હું નથી કહી શકતો. તેમણે મને લખ્યું : “આપ લખો તે ગૃહસ્થ ઉપર હું મદદ મોકલી આપવા તૈયાર છું, દુઃખિયાઓને મદદ આપો. આજ એજ પરમ કર્તવ્ય છે. વધુ રકમ માટે આજા ફરમાવતા જાઓ.”

જો કે આવા એક પવિત્ર લાવનારીલ, દયાળુ ગૃહસ્થની અનુમોદની કરીને પણ લોકો પુણ્યપ્રવૃત્તિ ઉપાર્જન કરે, એટલા માટે તેમનું નામ આપવાની મારી ઇચ્છા હતી, પણ તેઓની મના હોવાથી નામ આપી શકતો નથી.

પ્રકરણ ૩૦ મું
ગરીબોને રાહત

તે ભાઈ તરફથી કરાચીના તેમના ઓળખીતા ગૃહસ્થો અથવા કરાચીના 'સહાયક મંડળ' ઉપર ગરીબોની રાહત માટેની જેમ જેમ રકમો આવતી ગઈ, તેમ તેમ તેનો વ્યય થતો ગયો. જેને જેને જે પ્રકારની આવશ્યકતાઓ જણાઈ, તેને તેને તે તે પ્રકારની મદદો કરવામાં આવતી ગઈ. કેટલાકો તે સહાયતાથી ફેરીઓ કરવા લાગી પડ્યા. રોગાદિ કારણોમાં તાત્કાલિક મદદોની જરૂર જણાઈ તેમને તેવી રીતે મદદ અપાઈ. ન કેવળ કરાચીમાં જ, બહારના ગામોમાંથી પણ મદદ માટે પ્રાર્થના આવતાં તપાસ કરાવી ત્યાં ત્યાં પણ મદદો મોકલવામાં આવી.

કરાચીના ગરીબ જેનોતે પહોંચી વળવાના સાધનમાં ખાસ કરીને એક ચાલીની જરૂર છે. અમારું અનુમાન છે કરાચીમાં જરૂરત કે લગભગ પચ્ચીસ ત્રીસ કુટુંબો હશે, કે જેઓને મકાનભાડાનો બોલો ઉઠાવવા જતાં પેટનો એક ખુણો ખાલી રહી જતો હશે પચ્ચીસ-ત્રીસ કુટુંબો માટે એકજ ચાલી હોય અને વધારેમાં વધારે પાચ-પાચ રૂપિયાની રાહત મળે, તો એ પચ્ચીસ કુટુંબો આસાનીથી રહી શકે અને એ પચ્ચીસ કુટુંબોની પાછળ માત્ર સવાસો રૂપિયાની માસિક ખોટ ઉઠાવવી પડે. કરાચીમાં એવા અનેક ગૃહસ્થો છે કે જેઓ આ માસિક સવાસો રૂપિયાનો બોલો ઉઠાવીને પચ્ચીસ કુટુંબોને રાહત આપી શકે છે. એક ગૃહસ્થ ક્ષત્ર્ય ન કરે તો એ-ચાર ગૃહસ્થો મળીને પણ, આ પચ્ચીસ કુટુંબોને રાહત આપી શકે આવી જ રીતે કરાચીના આગણે એક જૈનવીશી હોય, તો જેઓ ફેરી આદિ કરીને થોડું કમાતા હોય, અને પોતાના ગુજરાનમાં હસ્તક આવતી હોય, તેઓ ખીછ વીશીઓ કરતાં થોડા ખર્ચે પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે. અને ધર્મના નિયમો પણ જાળવી શકે. આ બે આવશ્યકતાઓ જેમ જરૂરની છે, તેમ બિલકુલ થોડા ખર્ચમાં પૂરી થઈ શકે તેવી છે. કરાચીના જૈન શ્રીમન્તો આટલું ધ્યાનમાં લે, તો જરાયે મુશ્કેલ જેવું નથી.

૬

પ્રકરણ ૩૦ મું
ગજબોને રાહત

આજે આખા દેશમાં બેકારીનો પ્રશ્ન ફેટલો બધો મુંઝવી રહ્યો છે, એ કાઠથી અજ્ઞાનું નથી. એ પ્રશ્નને હલ કરવો જેમ સાર્વજનિક દૃષ્ટિએ દેશના નેતાઓ અને રાજદારી પુરુષો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, તેવીજ દરેક કામના આગેવાનો અને દયાળુ શ્રીમતો પોતપોતાની કામના ગરીબ લાઘ્યો-ખહેનોના દુઃખને નિવારણ કરવાનો પ્રશ્ન પણ વિચારી રહ્યા છે. અને એક અથવા બીજી જાતનાં સાધનો ઉભાં કરી ગરીબો અને મધ્યમ સ્થિતિના લાઘ્યો-ખહેનોને ઉદ્ધર નિર્વાહનાં સાધનો ઉભા કરાવી આપવા પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે

માણસ ન્યાંસુધી પોતાના પગ ઉપર ઉભો રહેવા સમર્થ ન થાય, ત્યાંસુધી બીજાની આપેલી મદદ ઉપર ક્યાંસુધી ટકી શકવાનો હતો ? એટલે એક અથવા બીજી રીતનું ઉદ્ધરનિર્વાહનું સાધન દરેક માણસે મેળવી લેવું જોઈએ. આ સાધનો મેળવી આપવાના આશયથીજ કરાચીના પુરુષો અને સ્ત્રીઓ માટે જુદી જુદી બે સંસ્થાઓ ખોલવામાં આવી.

હમણાં યુરોપ અને હિંદુસ્તાનમાં પણ 'હોમ્યોપેથિક' દવાઓનો પ્રચાર ખૂબ થઈ રહ્યો છે. થોડાજ હોમ્યોપેથિક કોલેજ સમયમાં થોડી મહેનતે એક માણસ 'હોમ્યોપેથિક'નો ડોક્ટર થઈ શકે છે તેવીજ રીતે હોમ્યોપેથિક દવાઓ પણ ખિલકુલ થોડા પ્રમાણમાં ગીદાશવાળી અને ફાયદાકારક જણાઈ છે હિંદુસ્તાનમાં કલકત્તા અને લાહોર જેવા એક બે સ્થાનોમાંજ હજુ આ વિદ્યાની કોલેજો ચાલુ થઈ છે. શહેરોમાં આ દવાનાં દવાખાનાં તો ઘણાં ચાલે છે જોકે હોમ્યોપેથિક વિદ્યા હજુ સરકારે 'રેકગનાઈઝ' નથી કરી, છતાં તેનો ઉદ્દાપોહ થઈ રહ્યો છે, અને સંભવ છે કે બહુ જલદીજ તે રેકગનાઈઝ થશે

એક સુખ ધરીએ 'પાન્સીસંસાર'ના સખ એડીટર ભાઈ ઠાકરની કાદારીએ આ વિદ્યાની એક કોલેજ કરાચીમાં સ્થાપન કરવા માટે અમારું ધ્યાન ખેંચ્યું. અને તેની એક યોજના આગળ ધરી ભાઈ ઠાકરની કાદારીની આ યોજના ખરી રીતે 'પાન્સીસંસાર'ના ભાગ

પ્રકરણ ૨૧ મું
બે સંસ્થાઓની સ્થાપના

અને ઉદાર અધિપતિ શ્રીયુત પી. એચ. દસ્તુર સાહેબની હતી. યોજનાનો મુખ્ય હેતુ એ હતો કે થોડાજ સમયમાં આમાંથી અભ્યાસ કરીને નિકળેલો યુવક ગુજરાત કાર્યાવાડ કે પોતાના ગામડાઓમાં જઈ દવાખાનું ખોલી પ્રામાણિકપણે પોતાના ગુજરાન ચલાવવા સાથે દવાદારના સાધનહીન ગામડાના લોકોની સેવા કરવા માટે સમર્થ થઈ શકે છે.

બેકારીથી પીડાતા અથવા ઓછી આવકના કારણે મુંઝાતા યુવકો કે મધ્યમ સ્થિતિના ગૃહસ્થોને માટે આ યોજના લાભદાયક છે. એમ અમને જણાયું. મેં આ યોજના આક્રિકામાં વસતા એક ગૃહસ્થને જણાવી, કે જેઓ ગરીબો માટે દુ.ખિયાઓ માટે ઘણીજ હમદર્દી રાખે છે અને દુ.ખિયાઓને ગુપ્ત મદદો આપવા માટે પોતાથી બનતું કર્યાજ કરે છે. તેમણે ત્યાજ વસ્તા પોતાના એક મિત્રને આ યોજના બતાવી અને તેમણે પણ તે પસંદ કરી. આ બંને ગૃહસ્થોએ પ્રારભમાં અમુક મદદ આપવાની ઉદારતા બહાર કરી. એટલે કરાચી જૈનસંઘના આગેવાન ગૃહસ્થો તથા 'પારસીસ સાર'ના અધિપતિ દસ્તુર સાહેબ વિગેરેની એક કમીટી કરી. તા. ૧૨-૨-૩૮ ના દિવસે 'કારિયાહાઈસ્કૂલ'ના વિશાળ મેદાનમાં તે વખતના કરાચીના લોર્ડ મેયર શ્રીયુત દુર્ગોદાસ એડવાનીના પ્રમુખપણા નીચે એક લઘુ મેળાવડો કરવામાં આવ્યો અને 'શ્રી જૈનહોમ્સો પેથિક કોલેજ' એ નામની સંસ્થા સ્થાપન કરવામાં આવી.

આ પ્રસંગે કમીટીના પ્રમુખ અને કરાચીના જૈનસંઘના આગેવાન શ્રેષ્ઠ ખીમચંદ પાનાયદે સંસ્થાનું ઉદ્ઘાટન કરવા માટે લોર્ડ મેયરને વિનંતિ કરતું જે એક લાંબું વિવેચન કયું હતું, એનો ટૂંકો સાર આ નીચે આપું છું:

આને દેશકાળ કેવો છે ? દેશના ધંધાધાપા બિલકુલ મંદીમાં આવી શોઠ કે. જે. પાનાયંદતું પ્રવચન ગયા છે. તેના કારણે દેશમાં ખુબ બેકારી વધી પડી છે એક જગ્યા ખાલી હોય છે, ત્યાં ટાળાના ટાળાં હમેદનારો તે મેળવવા માટે પડાપડી કરે છે. બહેલાઓ

પ્રકરણ ૨૧ મું
જે સંસ્થાઓની સ્થાપના

ભૂએ મરે છે અને અક્ષણ પણ ભૂએ મરે છે. અનેક નવજીવાનો બેકારીથી કંટાળીને આપઘાત કરે છે. અનેક નવજીવાનો ધરખાર છોડીને ચાલ્યા નય છે. અનેક માણસોને પેટ પૂરતું ખાવાનું પણ મળતું નથી.

પરિણામે દેશની પરિસ્થિતિમાં કરોડ કરક પડતો નથી, પણ કરાચીના સદ્ભાગ્યે અત્રે પધારેલ વિદ્વાન્ મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ ને કાંઈ કહે છે, તે કરી બતાવે છે. તેમના દિવમાં ગરીબો માટે સંકાનુભૂતિ-લાગણી છે. જદું છે. તેઓ ગરીબોની ઢાલત સારી રીતે સમજે છે. તેમણે કરાચીના ગરીબોને હુ ખમાંથી મુક્ત કરવા ખાનગી મદદો અપાવી છે; નાના વેપારીઓને આજીવિકા ચલાવવા નાની રકમો લોન પર અપાવી છે. આને બેકાર નૈનો માટે 'હોમ્યોપેથિ'ની આ સંસ્થા ખોલાય છે, તે પણ તેમના ઉપદેશ અને પ્રેરણાનું પરિણામ છે. બહેનો માટે 'હુન્નરસાળા' ખોલવાના તેમના ઉપદેશને પરિણામેજ અત્રેના 'જૈન સહાયક મંડળે' એક યોજના પાસ કરી છે.

“આ મુનિરાજના આગમન બાદ કરાચીમાં ‘જીવદયા’નું પણ સુંદર કાર્ય થયું છે. દીવાળીના દિવસોમાં મ્યુ. શાળાઓમાં નતે મુલાકાત આપીને વિદ્યાર્થીઓને ફટકડા નહિં ફેડવાની તેમણે પ્રતિજ્ઞા કરાવી હતી. નવરાત્રિમાં દેવિઓ આગળ અપાતા જીવતા નનવરોના ખજાનો આ મુનિરાજના પ્રયાસથીજ અટક્યાં હતા. ગરીબોમાં કપડાંની બહેચણી મહારાજશ્રીના પ્રયાસનેજ આભારી છે. કરાચીમાં ને બહારના દુઃખી કુટુંબો ગુપ્ત મદદ માટે મહારાજશ્રીના કાર્ક ચોખા ઝણિ નથી

“શ્રીમતોની શ્રીમંતાઈ પેસા એકઠા કરવામાં નથી, પણ સુયોગ્ય માર્ગે લક્ષ્મીને ઉપયોગ કરવામાં છે’ આફ્રિકાનિવાસી બંધુઓએ આ સખાવત કરીને કરાચીવાસીઓ માટે ધરો લેવા ત્રેજ એક દળાંત રજૂ કર્યું છે. આથી ઉદારતા માટે

પ્રકરણ ૩૧ મું
એ સંસ્થાઓની સ્થાપના

તેમને જેટલો ધન્યવાદ આપવામાં આવે તેટલો જોઈએ છે.

“અમે હોમ્યોપેથી ઇન્સ્ટીટ્યુટ જોડવાનું શામાટે પસંદ કર્યું”? એવો પ્રશ્ન સ્વાભાવિક રીતે કોઈ પૂછે, તો તેનો જવાબ સાચ સરળ છે. આજ-કાલ હોમ્યોપેથી વિદ્યાનો પ્રચાર આપણા દેશમાં ઠીક ઠીક થઈ રહ્યો છે આ વિદ્યા શીખવામાં સરળ છે. જે વર્ષના નિયમિત અભ્યાસથી એક માણસ ડોક્ટર થઈ શકે છે. આ દવા મીઠી હોઈ નાના બાળકથી માડીને બુઢાઓ પણ તે હોસે હોસે ખાય છે. વળી તે નિર્દોષ હોઈ સગર્ભા સ્ત્રી પણ બેટીકરાઈથી તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે, દવા સસ્તી હોવાથી એક નાનકડી પેટીમાં દવાખાનાનો સમાવેશ થઈ શકે છે.

“આજે હિંદમાં આવાં અનેક ગામડાઓ છે કે જ્યાં દવા દારૂની કશી સગવડ નથી. આવું સ્થળ આપણા ડોક્ટરો જો પસંદ કરે, તો તેઓ યુપેથી પોતાની આજીવિકા કરાવવા સાથે ગરીબ લોકોની સેવાનો દહાવો પણ લઈ શકે તેમ છે. ડોક્ટરોથી શહેરોની મોહિની છુટતી નથી, તેથી શહેરો ડોક્ટરોથી ઉત્સરાય છેઃ જ્યારે ગામડામાં તેમની ખરી જરૂર છે પણ ત્યાં જવા ઈચ્છતા નથી.

“આપણા ભણેલા બુઢાનો હોમ્યોપેથીનો ખત-પૂર્વક અભ્યાસ કરી ગામડાઓમાં જવાનું પસંદ કરે, તો ગ્રામ્યજનોની સેવા સાથે પોતાની આજીવિકાના સવાલનો સ્હેલાઈથી નીવેડો આણી શકે. એક ડોક્ટર ૩-૪ ગામડાને સંભાળી શકે છે. આવાં કારણો ધ્યાનમાં લઈનેજ આ વિદ્યા શીખવવા આ સંસ્થા જોડવામાં આવી છે.

“આ કાર્ય માટે સ્વતંત્ર મકાન મેળવવા જઈએ તો ખર્ચનો આદો ન આવે. મુશી બધી મકાનમાંજ ખર્ચાઈ નય અને કરવાનું જે ખર્ચ કામ છે, તે રહી નય. અમને શ્રી હરિભાઈ પ્રાગલ કારિયા

પ્રકરણ ૩૧ મું
જે સંસ્થાઓની સ્થાપના

હાઈસ્કુલના ટ્રસ્ટીઓની તથા મંત્રીશ્રી એમ. બી. દલાલની મહેરબાનીથી આ સ્કુલમાં એક મોટો રૂમ મળ્યો છે. જ્યાં દરરોજ રાત્રે હોમ્યોપેથિક ક્લાસ ચાલશે. આવી રીતે શાળાના અધિકારીઓ તથા ટ્રસ્ટીઓએ અમને એક રૂમ વાપરવા આપવાની ઉદારતા બતાવી છે-સગવડતા કરી આપી છે તે માટે કમીટી તેમનો જલ્દરમાં આભાર માને છે.”

તે પછી મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીએ ટૂંકં પરંતુ ભાવવાહી જે પ્રવચન કર્યું હતું, તેનો ટૂંકો સાર આ છે:

આપ સૌએ મને આ પ્રસંગ પર આમંત્રીને જે માન આપ્યું છે, તે માટે હું મેયર દુર્ગાદાસનું ભાષણ આપનો આભારી છું. આપ જૈન ભાઈઓનો મારા પર સદ્ભાવ છે, તેથી આ ક્રિયા આજે મારા હાથે કરાવો છો. મહારાજશ્રી અનેક કષ્ટો અને તકલીફો સહન કરીને આ સ્થળે પધાર્યા છે, અને સુદર કાર્ય કરી રહ્યા છે.

“જમશેદ કવાટરના સદ્ભાગ્યે મુનિમહારાજ ત્યાં પધાર્યા હતા, તે વખતે અમારા સિંધી ઘણા ભાઈબહેનોએ તેમના વ્યાખ્યાનો ને જ્ઞાનચર્યાનો લાભ ઉઠાવ્યો હતો. અમે તેમના ઘણાજ આભારી છીએ.

“જન કોમ વેપારમાં આગળ વધી છે. પણ હાથે જતે કામ કરવાનો લાભ લેતી નથી. હિંદુસ્તાનનો ઉદ્ધાર હાથના કામ (મેન્યુઅલ લેબર) થી થશે. જૈન કોમે હાથે જત કામ કરતા મરી જવું જોઈએ. મારી આગીલ કોમે પણ હાથે જતે કામ કરીને લાભ ઉઠાવવો જોઈએ.

“જૈન કોમમાંથી બેકારીની નિશાની માટે આ સંસ્થા ખોલવામાં આવી છે. આ કામ સાફ છે. કલકત્તામાં ‘હોમ્યોપેથિક ઇન્સ્ટીટ્યુટ’ ખોલાવેલી છે,

પ્રકરણ ૩૧ મું
જે સંસ્થાઓની સ્થાપના

પણ તે અહિંથી બહુ દૂર છે. નજીકમાં ખીજે ક્યાંય આવી સંસ્થા નથી. તેથી પંજબ, રાજપુતાના અને સિંધમાં આ ઈન્સ્ટીટ્યુટ કામ કરી શકશે.

“હું ઇચ્છું છું કે વખત જતાં આ સંસ્થા એકલા જૈનોની જ નહિ, પણ આમ-જનતાની થવી જોઈએ. ધનિક લોકોએ આ સંસ્થાને મદદ કરીને કોસ્મોપોલીટન બનાવવી જોઈએ જે સખી ગૃહસ્થોએ આ ભલા કામ માટે સખાવત કરી છે, તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. મુનિરાજશ્રીની પ્રેરણાથી આ કામ થયું છે તેથી આપણે મહારાજના ધણા આભારી છીએ.”

પ્રકરણ ૩૧ મું જે સંસ્થાઓની સ્થાપના

હું મેશા બનતું આવ્યું છે તેમ, પ્રારંભમાં ધણા વિદ્યાર્થીઓની અરજી મળી હતી, પરંતુ શહેરી જીવનના ખીજ સાધનોની સાથે આવી એક વિદ્યા માટે સમય કાઢવો એ ધણાઓને ન પરવડી શક્યું. એમ એક યા ખીજ કારણે વિદ્યાર્થીઓ ઓછા આવ્યા. છતાં ૨૫-૩૦ વિદ્યાર્થીઓ બરાબર અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. અને તેમાં ય કમનસીબે જૈન વિદ્યાર્થીઓ તો બહુજ ઓછો લાભ લઈ રહ્યા છે. સંસ્થાનું કામ અત્યારે તો નિયમિત ચાલી રહ્યું છે પણ કેવળ બહારની જ મદદથી સંસ્થા વધુ વખત ન ટકી શકે. એનો અનુભવ અત્યારે થઈ રહ્યો છે આશા છે કે કરાચીવાસીઓ પોતાનું કર્તવ્ય સમજી આ સંસ્થાને પગભર બનાવવા કોશિશ કરશે. આ સંસ્થાને અગે તા ૧૮-૧-૩૯ ના દિવસે ભાઈ જમશેદ મહેતાના હાથે ‘હોમ્યોપેથિક ડવાખાતું’ પણ ખોલવામાં આવ્યું છે, કે જેનો લાભ દાલેજના વિદ્યાર્થીઓ પ્રેક્ટીકલ જ્ઞાન મેળવવામાં પણ કરી શકે

પુરુષોને માટે આજીવિકાનું સાધન ઉત્પન્ન કરી આપવા જેમ ‘જૈન હોમ્યોપેથિક કોલેજ’ ની સ્થાપના જૈન હુન્નરશાળા કરવામાં આવી, તેવી જ રીતે બહેનોને માટે તા. ૩-૫-૩૮ના દિવસે ‘હાલાઈ મહાજનવાઠી’ માં એક ભવ્ય મેળાવડો કરી જૈન સંઘના આગેવાન શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદના હાથે ‘હુન્નરશાળા’ ની સ્થાપના કરવામાં પણ આવી હતી. શેઠ ખીમચંદભાઈએ આ પ્રસંગે ૫૧૭ રૂપિયા સંસ્થાને ભેટ આપ્યા હતા.

ખહેનોનો ફેટલોક ભાગ ગરીબામમાં રીખાતો દેખાય છે. થોડુંક સાધન હોય તો પણ ફેટલીક ખહેનોને તો પેટનો એક ખૂણો તો ખાલી રહેતો હોય છે. ખીજી તરફથી ઘરના કામકાજ સિવાયનો બાકીનો સમય કુથલીઓમાં અને ગંધા સંપ્તામાં નિર્થક વ્યતીત થાય છે. ત્રીજી તરફથી ખહેનોનો હાથમજૂરીનો ઉલ્લોગ હાથથી ચાલ્યો ગયો છે, એટલે એમની તદુરસ્તીનો પણ એક મ્હોટામાં મ્હોટો પ્રશ્ન ઉભો થયો છે. ચોથી બાબત 'નવરો બેઠો નખખોદ વાળે' એ કહેવતને લાગુ પડતી જણાય છે. પુરુષ કે સ્ત્રી-નવરા માણસોમાં અનેક પ્રકારના અપલક્ષણો અને દુર્ગુણો આવે છે. આ બધી બાબતોને પહોંચી વળવા માટે ખહેનોને માટે અત્યારના સમયમા 'હુન્નરશાળા' એજ એક આશિર્વાદ સમાન ઉપાય છે.

આ હુન્નરશાળા 'જૈન સહાયક મંડળ'ના આશરે નીચે ખોલવામાં આવી છે. સહાયક મંડળે ૧૫૦૦ રૂપિયાની રકમ મંજૂર કરીને તેનું કામ પ્રારંભ કર્યું છે. અને તે ઉપરાંત આફ્રિકાવાળા ભાઈ.....નાં ધર્મપત્ની.....ખહેને ૩૦૦ રૂપિયા સહાયતાર્થ મોકલાવ્યા હતા. આવી રીતે આ હુન્નરશાળાનું કામ ચાલી રહ્યું છે.

આ સંસ્થાની સ્થાપનામાં ડૉ. ન્યાલચંદ રામજી દોસી, ભાઈ ખીમચંદ વોરા અને ભાઈ પોપટલાલ પ્રાણજીવનદાસ વિગેરે મહાનુભાવોએ પ્રશંસનીય પ્રયત્ન કર્યો છે, તેથી તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

આ સંસ્થાની સ્થાપના પ્રસંગે 'સ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજકસંઘ'ના પ્રમુખ શેઠ છોટાલાલ ખેતશીએ, પોતાના બહેણા અનુભવના નવનીત સમાન દ્વેકામાં જે રાખેદો કલા હતા, તે આ છે:

“આ હુન્નરશાળા કેવળ ગરીબો માટેજ નહિ, પણ બધા માટે છે. દરેકે કાંઈ ને કાંઈ હુન્નર કરવો જોઈએ. કામ કરીને મહેનતાણું લેવું, એમા કાંઈ ખોટું નથી. દરેક શાળામાં હુન્નર કલોગનું શિક્ષણ દાખલ કરાવવાની યોજના વિચારાઈ રહી છે. આવી શાળા પોતાના પત્ર પર દસે તોજ નહીં રામે. માટે તેને સ્વાધ્યક્ષી બનાવવી જોઈએ. દળડું, બરડડું,

પ્રકરણ ૩૧ મું
જે સંસ્થાઓની સ્થાપના

માંડવું એ પણ એક હુન્નરજ છે. કેટલીક બહેનોને થુલી ભરડતાં પણ નથી આવડતી. કેટલાક સાધઓને ધોતીયાં પણ ધોતાં નથી આવડતું. આર્વા કામો નતે હાથે કરી લેવાથી પૈસાનો ખચાવ થાય છે. પૈસાથી કરાવવામાં આવતું કામ લાખો વખત સુધી નભતું નથી. દીવાલમાં ખીલો મારવાનો હોય છે તો આપણે સુતારની રાહ નેઠએ છીએ. જરા ચુનો ઉખડ્યો હોય છે, તો કઠીયાની રાહ નેઠને ખેસી રહીએ છીએ. આણું દરેક કામ પડે નતે શીખી લેવું જરૂરી છે. અતમા આ સંસ્થા સ્વાશ્રયી બને અને અન્ય કોમોને દાખલારૂપ થાય એવો પ્રયત્ન કરવો નેઠએ.”

આ સંસ્થા પણ અત્યારે તો ચાલી રહી છે. જૈનસંઘનું કર્તવ્ય છે કે આવી ઉપયોગી સંસ્થા ટકાવી રાખવા માટે બનતો પ્રયત્ન કરે. આવી ઉપયોગી સંસ્થા બંધ થઈ જવામાં જેમ સંઘને માટે શોભાદાયક નથી, તેમ જે બહેનો આમાં લાભ લઈ રહી છે, તેઓ તે લાભથી વંચિત રહેશે.

પ્રકરણ ૨૧ મું
બે સંસ્થાઓની સ્થાપના

કેરાળીની સ્થિતિ દરમિયાન થોડે ધણે અંશે પણ થએલી સેવા પૈકી અહિંસા પ્રવૃત્તિ, જૈન ધર્મની દૃષ્ટિએ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ અને જૈન-સમાજની દૃષ્ટિએ સામાજિક પ્રવૃત્તિ જે કંઈ થઈ શકી, તેનો ઉલ્લેખ પહેલાં કરવામાં આવ્યો છે.

અમારા ગુરુદેવનું માનવું હતું કે કોઈ પણ સાધુ બાહ્ય દૃષ્ટિએ ગમે તે ધર્મ કે સંપ્રદાયનો સાધુ હોવા છતાં, તે જગતનો સાધુ છે. જગતનો સેવક છે. એ વાત તેણે ભૂલવી જોઈતી નથી. અને તે અનુસારે અમારી સેવા સર્વજનોપયોગી થઈ શકતી હોય તો તેમા અમારું સદ્ભાગ્ય છે, એમ અમે સમજીએ છીએ. સાધુ ધારે તો આ જગતના અનેક ધાર્મિક ઝંઘડાઓને સમાવી શકે છે. સાધુ ધારે તો અત્યારના સામ્પ્રદાયિક ક્ષત્રહોને ધણે અંશે શાન્ત કરી શકે છે સકુચિતના વાડાઓમાથી બહાર નિકળી વિશાળ દૃષ્ટિથી જૈનધર્મની રચાદાદ શૈલીપૂર્વક જગતના માનવીઓને સત્યનો સંદેશ સંભળાવે, તો તેને આખું જગત્ જીલવાને અને આદર કરવાને તૈયાર રહે છે. કટ્ટરમા કટ્ટર સાંપ્રદાયિકતાના રગથી રંગાએલો માનવી પણ ઉદારભાવપૂર્વક સંભળાવાતા સંદેશને જીલવાને તૈયાર રહે છે. એ વખતે એની સાંપ્રદાયિકતાના દુરાગ્રહનું ઝેર લુપ્ત થઈ જાય છે. આ અમારો જ્ઞાતિ અનુભવ છે.

પ્રકરણ ૩૨ મું
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

સાર્વજનિક દૃષ્ટિએ અહિં અમારાથી જે કંઈ સેવા થઈ શકી, તે જુદા જુદા ક્ષેત્રોમા બહેચીએ તો, નિયમિત રાત્રે કરેલી વ્યાખ્યાન-માળા, જુદી જુદી કામોની વચમા આપેલાં વ્યાખ્યાનો, શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાતો, વિદ્યાર્થીઓની વચમા આપેલાં વ્યાખ્યાનો, મહાત્મા પ્રતિભાની જયંતીઓમા લીધેલો ભાગ, બહારના વિદ્વાનોબરા અપાએલો લાભ અને ધાર્મિક, સામાજિક અને સાર્વજનિક પરિષદોમાં લીધેલો ભાગ-એમ વિભાગો કરી શકાય. અને એ પ્રમાણે ભાગો કરીનેજ, મન્યનું ક્લેશ ન વધી જવાનો ખ્યાલ ગમી બહુ સહોપથી આ પદ્ધતિનાં પ્રકરણોમાં ઉલ્લેખ કરવામા આવેગો.

જૈનસાધુઓની દિનચર્યામાં ઉપાસ્યની અંદર નિયમિત વ્યાખ્યાનો

પ્રકરણ ૩૨ મુ
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

આપવાની ચર્ચા પણ રૂઢ થઈ ગઈ છે એ વ્યાખ્યાનમાળા હિસાબે અમારે પણ નિયમિત વ્યાખ્યાનો તો આપવાના હતાજ, પણ કરાચીની સમસ્ત કામોના અનુયાયીઓ એ લાલ ઉદાસે, એવો અમારે પ્રયત્ન કરવાનો હતો. ઘણા ભાગે જૈન ઉપાશ્રયમા ખીજા ધર્મના લોકો આવતા ધણોજ સક્રાય કરે છે. એટલે અમારી 'વ્યાખ્યાનમાળા' કાંઈ સાર્વજનિક સ્થાનમા થાય, એમ અમે ચાહતા હતા. પણ અમને જણાયું કે ખીજા બધા શહેરો કે ગામો કરતાં કરાચીની સ્થિતિ કંઈક જુદીજ છે. કરાચીનો ઉપાશ્રય એ કૃષ્ણ જૈનો માટેનો, ચાર દિવાલોથી બંધ થયેલો ઉપાશ્રય નથી. ઉપાશ્રયની વિશાળતા, શ્રોતાઓ અને વક્તાઓ માટેની અનુકૂળતા, રણછોડલાઇન જેવા એક બહુ મોટા કેન્દ્રસ્થાનની વચ્ચે એની હોવાથી, તેમજ કરાચીના જૈન આગેવાનોની ઉદારતા-એ બધું એવું છે કે જ્યાં ગમે તે ધર્મનાં અનુયાયીને તે આકર્ષી શકે છે. અને કાંઈને પણ આવવામા સક્રાય જેવું રહેતું નથી. કાંઈપણ ધર્મની પરિપક્વ ભરવી હોય, મેળાવણીઓ કરવા હોય કે જલસાઓ ગોઠવવા હોય, તો તેઓને માટે પણ આ સ્થાન ઉપયોગમાં આવી શકે છે. એટલે કરાચીમા પ્રવેશ કર્યા પછી એ દિવસ આરામ લઈને જૈન ઉપાશ્રયના વ્યાખ્યાન હોલમા એક 'વ્યાખ્યાનમાળા' શરુ કરવામા આવી. આ 'વ્યાખ્યાનમાળા'ના વિષયોની ગોઠવણ એવી કરવામાં આવી હતી કે કાંઈપણ ધર્મનો અનુયાયી વિષયની કે પારિભાષક શબ્દોની જરા પણ મુશ્કેલી વિના તેનો લાભ ઉઠાવી શકે. 'આત્મિક ધર્મ' 'સાધુધર્મ' 'ગૃહસ્થધર્મ' 'ધર્મસ્વરૂપ' 'ગૃહસ્થના સામાન્ય ગુણો' 'જીવન વિકાસના સાધનો' અને તે પછી આગળ વધતાં 'જૈન દષ્ટિએ યોગ' એમ સર્વોપયોગી વિષયો લેવામાં આવ્યા હતા. આ વ્યાખ્યાનમાળા લગભગ ત્રણ મહીના સુધી લાગટ ચાલી હતી, એટલે ૭૫-૮૦ વ્યાખ્યાનો થયા હતાં. આ વ્યાખ્યાનોની શી અસર થતી હતી, તે બતાવવાનું કામ અમારું નથી. છતાં એટલું કહી શકાય કે કરાચીની દરેક કામની ભદ્રિક અને નિજાસાહસિવાળી પ્રજા હિલતબેર વ્યાખ્યાનનો લાભ લેવાને આવતી લગભગ ત્રણ હજાર સુધીની જનસંખ્યા લાભ લેતી. પરિણામે શ્રીસંઘને જેમ એસવાનું સ્થાન વધારવું પડ્યું, તેમ 'લાઉક રૂપીકર'નો પણ ગોઠવાવું કરવી પડી. શ્રોતાઓની આ ઉત્સુકતામાં અમે એમની નિજાસાહસિજ મુખ્ય કારણબુત સમજીએ છીએ.

જનતાની જિજ્ઞાસાત્રિ વધારવામાં વર્તમાનપત્રોનો પ્રયત્ન મુખ્ય કામ કરી રહ્યો હતો. 'પારસી સંસાર', 'સિંધ સેવક' અને 'હિતેચ્છુ' એ પોતાના રિપોર્ટરો રોકી પોતાના પત્રમાં એ ભાષણોને તટકાળ પ્રકટ કરવાની કાળજી રાખી હતી. 'સિંધસેવકે' સવારનું વ્યાખ્યાન સાંજે જનતા વાંચી શકે, એટલા માટે સાજના વધારા કાઢવા શરૂ કર્યા હતા. 'પારસી સંસાર'ના અધિપતિ સાહેબે અક્ષરે અક્ષર વ્યાખ્યાનો ઉતારી લેવા માટે પોતાના બાહોશ અને સિદ્ધહસ્ત રિપોર્ટર ભાઈ ઠાકરશી કાઠારીને રોક્યા હતા અને તે વ્યાખ્યાનોથી પોતાના પત્રમાં મોટી જગ્યા રોકતા હતા. 'પારસીસંસારે' લીધેલા રિપોર્ટનું જ પરિણામ છે કે તે 'વ્યાખ્યાનમાળા'ના કેટલાક વ્યાખ્યાનો પુસ્તકારે પણ પ્રકટ થઈ શક્યાં છે. તેમ તેનો અંગ્રેજી અનુવાદ પણ છપાયો છે.

અમારી આ બહેર વ્યાખ્યાનોની પ્રવૃત્તિથી એક લાભ એ પણ થયો છે કે જૈન ધર્મના મહત્ત્વ સબધી અને જૈન ધર્મના આચાર વિચારો સબધી જે કંઈ અનભિજ્ઞતા બીજી કામોમાં હતી, તે પણ ઘણું ખરે અંશે દૂર થવા પામી છે. એટલે 'કગચીમાં જૈન વાણિયા છે, અને જૈન દેહસર છે' એટલા પૂરતું જે જ્ઞાન, અજ્ઞાન પ્રજામાં હતું, તેમાં વધારો થયો છે. જૈનધર્મની ઉદારતાની દૃષ્ટિએ અને પરસ્પરના પ્રેમની વૃદ્ધિની દૃષ્ટિએ પણ આ વ્યાખ્યાનમાળાથી કંઈક લાભ થયો છે, એમ અમારું માનવું છે.

ચાલુ 'વ્યાખ્યાનમાળા' ઉપરાંત ત્યારે ત્યારે પ્રસંગ મળ્યો, ત્યારે ત્યારે બીજી કામોની વચમાં જતને બીજી કામોની વચમાં પણ વાળીદારા જે કંઈ બની શકી, તે સેવા કરવાનું સમુચિત ધાર્યું હતું. આવા જે વ્યાખ્યાનો અન્યથ થયાં, તેમાંનાં મુખ્ય આ છે:-

૧ પારસી રાજકીય મંડળ-કગચીના પ્રસિદ્ધ 'પારસી રાજકીય મંડળ' તરફથી એક વ્યાખ્યાન ના, ૧૪ એપ્રિલ ૧૯૩૭ ના દિનમે 'જલદાગીર મંજીરાજાના ભાગ' માં પાઠ્યમાળાના વડા ધર્મચુર દરનુજ સાહેબે રો. માલોજી નસરવાનજી ધાલા એમ. એ

પ્રકરણ ૩૨ મું
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

પી. એચ. ડી., ડી. લીટના પ્રમુખપણા નીચે ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. વિષય હતો 'વર્તમાન પરિસ્થિતિ અને આપણું કર્તવ્ય' આ વ્યાખ્યાનમાં સામાજિક સ્થિતિ, ધાર્મિક સ્થિતિ, રાજ્યોની પ્રજા પ્રત્યેની જવાબદારી, દેશની આર્થિક સ્થિતિ, વર્તમાન શિક્ષણ અને તેની જીવન ઉપર થયેલી અસર, બહેનોના જીવન ઉપર થયેલી અસર અને સપની જરૂર-એ બાબતો ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું. આ વ્યાખ્યાન 'પાસ્ટી રાજકીય મંડળે' ચોપડી આકારે પ્રકટ પણ કર્યું છે.

આ પ્રસંગે ડૉ. ધાલા સાહેબે પ્રારંભમાં અને અંતમાં જે મનનીય અને વિઠ્ઠાપૂર્ણ વિચારો રજૂ કર્યા હતા, તે આ હતા:

“આ તખ્તા ઉપરથી આપણે ઘણા જ્ઞાની પુરૂષોને આવકાર આપ્યો છે, આજે આપણે જ્ઞાની ઉપરાંત પવિત્ર પુરૂષને આવકાર આપવા અત્રે ભેગા મળ્યા છીએ. x x x

પ્રકરણ ૩૨ મું
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

“જુશીની વાત છે કે આપણા શહેરમાં આવા ત્યાગી અને પવિત્ર પુરૂષ પોતાનાં પગલા ફરમાવ્યાં છે. દિવસ પછી દિવસ આત્માની ભૂખ અને તરસ જે સર્વેને હોવી જોઈએ, તે બીધાવવા નીતિ, બોધ અને સળકો આપી રહ્યા છે. વરસાદ એમ નથી કહેતો કે 'તમે દમલોટીના તળાવમાંથી પાણી પીઓ છો, માટે દમલોટીના તળાવમાંજ વરસીશ અને તમે સૌ હાડા બરીબરીને ત્યાથી પાણી લઇ આવજો.' તે તો જેમ અવરનરના મહેલમાં તેમ ગરીબના ઝુપડામાં એક સરખો પડે છે. આ રીતે આજે જાતે તકલીફ લઇને આ પવિત્ર પુરૂષ આપણે આગણે પધાર્યા છે. આપણે બની શકશે, તેટલા બોધનો લાભ લઇશું. અને અમૃત પાણી પીને આત્માની ખ્યાસને બીધાવશું તથા આપણા મન અને હૃદયને તરોતાજગી આપીશું. આપણે સૌ તેમની જ્ઞાની વાણી સાંભળવા આવુર છીએ, તો મુનિશ્રીને પોતાના વિચારો રજૂ કરવા આપણે અરજ કરીશું.”

તેમણે અતિમ ઉપસંહારમાં આ કહ્યું હતું:-

“માનવતા મહારાજશ્રીના બોધક બાપણ માટે આપણે સર્વે તેમના અત્યંત ઉપકારી છીએ. તેમણે આપણી સામે ભૂતકાળનું ચિત્ર રજૂ કર્યું, તેમ વર્તમાનકાળનું ધાર્મિક, સામાજિક અને રાજકીય બાબતનું ચિત્ર રજૂ કરી આપણને ધણી રવેશે બોધ આપ્યો છે એવો એક નિયમ છે કે હમેશા જીતાએલી પ્રજા રાજ કરતી કોમની સરૂતિ ગ્રહણ કરે છે. મુસલમાનના રાજ અમલ દરમિયાન તેમનો પહેરવેશ મોટે ભાગે લેવામાં આવતો હતો. નપાને પણ પોતાનો પોશાક બદલ્યો છે માણસ નતની આ નબળાઈ કહેવાય. પણ નવીનતા જવા પામે છે અને તે જીતે થાય છે, ત્યારે નકલ કરવાનો શોખ રહેતો નથી

“મહારાજ સાહેબે કહ્યું તેમ, ધણુ શિખેલા નમનતાઈના ગુણ તજે છે, પણ તાલીમતવાલો અને નમનતાઈમાં ધણા આગળ વધેલા પણ અપ દુ-ડેરમાં ખપનારા વધારે કમર ન વાળે, પણ ડાઘીજ કામ લે, તે તો યોગ્ય નથી આજના વક્રાએ આપણી સાદાઈ અને નમનતાઈનો ઉપદેશ દીવો છે. સોફ્ટીસે કહ્યું છે તેમ, એક માણસમા વધુ મોટાઈ આવે તેમ તેનામા નમનતાઈના ગુણો વધુ પ્રકટ થાય છે.

“મહારાજશ્રીએ ખર્ચના સંબંધમાં કહ્યું કે સ્ત્રીઓ વધારે ખર્ચ કરાવે છે. પણ તેમાં સ્ત્રીઓ એકલી જવાબદાર નથી. પુરૂષો પણ માગે છે કે અમારો આસપાસ મુદરતા લેવામાં આવે. શ્રીક પ્રજાને ૪ લાખ ૭૦ હજારનાં માત્ર મોતીજ મજાવવા પડતાં, તેનું કારણ એટલુંજ કે તેમની સ્ત્રીઓ દેખાવડી લાગે સ્ત્રી અને પુરૂષ બંને મુદરતા માગે છે. પણ જલ ઉપરાન્તનો ખર્ચ કરવો પડે, તે નબળાઈ છે અને કોમને બારે પડે તેમ છે. જેમ જેમ વખત જતો જાય છે, તેમ તેમ માણસ દોઢા-દને અનુભવ મેળવે છે.

પ્રકરણ ઠર મું
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

“અગાઉ જુવાનો ત્રણ ચાર અંગ્રેજી શિક્ષતા કે છાતી કાઢીને ફરતા સઘળા લોકો તેમને જોઈને હેખતાઈ જતા. હવે ખી. એ, કે એમ. એ. થયું સાધારણ થઈ પડ્યું છે. વખત આવતો બંધ છે તેમ લોકોને પોતાની સ્થિતિ સમજતી નય છે. જે શુભોની મારફત પ્રવૃત્તિ મોટાઈ જણાય, તે શુભોને જીંદગીમાં દાખલ કરીએ, તે પ્રવૃત્તિ તરીકે આપણે આખાદ થઈએ.

“આજના વકતાને આપણે ભણી દુઆ શું ચાહીએ ? આપણેજ તેમની પાસેથી દુઆ મેળવવાની ચાહના રાખીએ છીએ છતાં ખુદાતાલા પાસે એટલું માગીએ છીએ કે હિંદુસ્તાનમાં સાત લાખ ગામો છે; ત્યાં તેઓ પગે ચાલીને વિચરે અને નિતિ-બોધથી ગામડાની વસ્તીને ઉચી હાલતમાં લાવવાને કૃતેહમદ નીવડે. આપણે તો અમુક સ્થળે ઠંઠકામ છીએ. પણ આ આદર્શ પુરૂષ તો જગતના માણસ Man of World છે. તેમનું આ ઠંકાણું તે પહેલું ઠંકાણું નથી. તેઓ હિંદુ સમાજ નહિ, પણ દુનિયાના લોકો સમક્ષ પોતાને ઉપદેશ લઈ નય અને તેમને નીતિબોધ આપવા માટે ખુદાતાલા લાખી જીંદગી બક્ષે, તેવી દુઆ શુભરી કિમતી બોધ આપવા માટે આપણે તેમનો આભાર માનીશું. અને આપણે એમના અસરકારક બોધ મુજબ વર્તવા કોશિશ કરીશું. ને ચારિત્રને ઉચ્ચ કરીશું, તો તેમણે આટલો સમય લઈને આપણને જે બોધ આપ્યો છે, તેનું સાર્થક થયું કહેવાશે.”

૨ વાય. એમ. એડ. એ.-પાગરી દામની વયમાં ખીલુ વ્યાખ્યાન કરાચીના પ્રસિદ્ધ ‘કાન્નક હોલ’માં Young man Gorastrian association તરફથી તા. ૧૬ ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ના દિવસે થયું હતું. વિષય હતો ‘મુખની ચાવી.’ તેના પ્રમુખ હતા ‘ડેલી ગેઝેટ’ના વર્તમાન એડીટર શ્રી. તારાપોન્વાળા.

આ વિદ્યાળ હોલ પાગરી આનુઓ અને પુરુષોથી ચીકાર ભગયો હતો. એમની નિતાસામ્રતિ અને એમનો ઉદારભાવ આ વખતે

પ્રત્યક્ષ દેખાતો હતો. આ પછી આ એસોસીએશન તરફથી ખીજ વ્યાખ્યાનોની ગોઠવણ થતી હતી, પરંતુ છેક સાજનો સમય અને સ્થાન શહેરથી થાણું દૂર એટલે અમારા જેવા સાધુઓને માટે અનુકૂળતાના અભાવે તે યોજના તે વખતે મુલતવી રહી હતી.

૩ લુહાણા હાલાઈ મહાજનવાડી-દીવાળીના માંગલિક પ્રસંગે 'હાલાઈ લુહાણા મહાજન'ની એક વિરાટ સભા તા. ૩ નવેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસે થઈ હતી આ પ્રસંગે મહાજનના આગેવાનોના નિમંત્રણને માન આપી 'ગત વર્ષનું' આત્મિક સરવૈયુ' એ વિષય ઉપર ઉપદેશ આપવામાં આવેલો.

૪ લુહાણા હોમ-કેરાચીમાં લુહાણા કામની બહોળી વસ્તી છે. તેઓ ધનાઢય અને ઉદાર પણ છે ભાઈ હીરાલાલ ગણુત્રા જેવી ઉદાર અને પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓ તે કામમાં છે કે જેમના લીધે કામના હિતનાં અનેક કાર્યો થયાજ કરે છે. હમણાજ આ કામના આગેવાનોએ એક મ્હોટું ફંડ કરી ગરીબ જાતિ ભાઈઓ માટે એક વિશાળ ચાલી બનાવી છે તેની સાથેજ એક વિશાળ બોર્ડિંગ પણ બનાવી છે. આ બંને સરચાઓના મેળાવડા તા. ૨ અને ૭ મે ૧૯૩૮ ના દિવસે કરવામાં આવ્યા હતા ભાઈ હીરાલાલ અને ખીજ આગેવાનોની વિનંતિથી આ મેળાવડાઓમાં પણ કંઈક બોધ આપવાનો પ્રસંગ મળેલો ગરીબોને રાહતો કંઈ કંઈ રીતે આપી શકાય છે? શ્રીમતોનું તે સંબંધી શુ શુ કર્તવ્ય છે? તેમજ બોર્ડિંગોની આવશ્યકતા અને બોર્ડિંગોના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટોમાં કયા ગુણોની જરૂર છે? એ વસ્તુઓ બતાવવામાં આવી હતી. પ્રસિદ્ધ વેદાન્તી સ્વામી સચ્ચિદાનંદજીની ઉપસ્થિતિ પણ ધ્યાન ખેંચતી હતી.

૫ મલીરમાં વ્યાખ્યાન—ગત વર્ષમાં ગરમીના દિવસોમાં થોડા વખત મલીરમાં મહેવાનો પ્રસંગ મળેલો. હવાખાવાના નિમિત્તે મલીરમાં મળ્યા લોકો જાણ છે. આ પ્રસંગનો લાજ લઈ તા. ૨૯ મી મે ૧૯૩૮ ના દિવસે એક વ્યાખ્યાન 'દેલધર પ્રાચીની પર્મશાળા'ના વિશાળ મોકમાં ગોઠવવામાં આવ્યું હતું સ્વામી પુષ્પાનંદજી પણ આ સભામાં પંચામાં હતા અને તેમણે પણ પ્રસંગે

પ્રકરણ ૩૨ મું
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

અનુસરતું વિવેચન કર્યું હતું. આ વ્યાખ્યાનનો લાભ લેવા હૈદરાબાદના કેટલાક સિંધી ભાઈઓ ખેંચેનો પણ આવ્યાં હતાં.

૬ પ્રભુતત્વ પ્રચારક મંડળ-કરાચીનું 'પ્રભુતત્વ પ્રચારક મંડળ' કે જેના મુખ્ય સચાલકો શ્રીયુત જમીયતરામ આચાર્ય અને શ્રી નરીમાન ગોળવાળા છે, તેનો પરિચય પહેલા એક પ્રકરણમાં કરાવવામાં આવ્યો છે આ મંડળ તરફથી એક વ્યાખ્યાનમાળા તા. ૨૦ મી જાન્યુઆરીથી ૨૩ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ સુધી કરાચીના જુદા જુદા સ્થાનોમાં અને જુદા જુદા વિષયો ઉપર ગોઠવી હતી તેમાં ૨૨ મી જાન્યુઆરીના દિવસે 'દરેક ધર્મ માનવ જાતિને શું બોધે છે?' એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન રાખવામાં આવ્યું હતું આ વ્યાખ્યાનમાં મુક્તિની સિદ્ધિ માટે જુદા જુદા ધર્મોએ બતાવેલા ઉપાયો અને જૈનોની સ્વાદ્વાદ દષ્ટિએ તેનો સમન્વય શી રીતે થઈ શકે? એ સંબંધી વ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું.

પ્રકરણ ૩૨ મું
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

ઉપરની બંધી સભાઓ ઉપરથી એ જાણવાનું સહેલું થઈ પડશે કે હવે જમાનો એ આવ્યો છે કે ક્રાંતિ/પણ ધર્મ અને સમાજના અનુયાયીઓ એકબીજાની સાથે સહકાર સાધીને કાર્ય કરે, તો આપણી ઘણી રાગદોષની વૃત્તિઓ ઓછી થઈ જાય, એકબીજા પ્રત્યેની દુર્ભાવનાઓ દૂર થાય અને રાષ્ટ્રનું સંગઠન સાધી શકાય.

શ્રીયુત જમીયતરામ આચાર્ય

2

1

1

કરાચી છેલ્લી ટખનું એક સુંદર શહેર છે. ગુજરાતીઓએ પોતાનું સ્થાન દરેક દિશામાં મેળવ્યું છે. ગુજરાતીઓના હાથે ચાલતી સંસ્થાઓ પણ એવી અનેક છે કે જે ખાસ દર્શનીય છે. આવી કેટલીક સંસ્થાઓનો પરિચય પહેલાં કરાવવામા આવ્યો છે. તે ઉપરાંત દીવાળીના પ્રસંગે ફટાકડા નહિ ફેડવાનો ઉપદેશ આપવાના નિમિત્તે કરાચીની ૪૦ શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાત લઈ ૧૫૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓને ઉપદેશ આપ્યાનું પણ જણાવવામા આવ્યું છે.

તે સિવાય કેટલીક સંસ્થાઓની મુલાકાતો ખાસ ધરાદા પૂર્વક અનેક વિશેષતાઓ જાણવાની ખાતર જ સંસ્થાઓની મુલાકાત આવી હતી આવી જે લેવામાં સંસ્થાઓની મુલાકાતો લીધી, તેમાંની મુખ્ય આ છે.

૧ શારદા મંદિર—તા ૧૦ જુલાઈ ૧૯૩૭ ના દિવસે આ સંસ્થાની મુલાકાત લેવામા આવી હતી. આ સંસ્થાના મુખ્ય કાર્યકર્તા ભાઈ મનમુખલાલ જોષનપુત્રાએ બધા વિભાગો બતાવ્યા હતા અહિંના નીચલા વર્ગોમાં સ્વતંત્ર અસ્થાસક્રમ રખાયો છે, જ્યારે આગળ જતાં સરકારી સ્કૂલોના ધોગણે રાખ્યો છે. અમે માનીએ છીએ કે સંસ્થાનો આદર્શ જોનાં સરકારી પરીક્ષાના આદર્શો આ સંસ્થાને બચાવવી નેહ્યે. તેમજ સંસ્થાનું વાતાવરણ જોનાં સંસ્થાને અંગેજી છાત્રાલય હોવું નેહ્યે કે જેથી વિદ્યાર્થીઓ એવીસે કલાક સારા આદર્શ પુરુષોની દેખરેખ નીચે રહી શકે.

અહિંની એક વિશેષતા છે સામૂહિક પ્રાર્થનાની. વિદ્યાર્થીઓ, વિદ્યાર્થીનીઓ અને શિક્ષકો બધાયે સાથે મળીને જ્યારે પ્રાર્થના કરે છે, તે વખતનું દૃષ્ય અને વાતાવરણ ઘણુંજ મનોહર થાય છે. વચમાં ધૂપ સુગંધી ફેલાવે છે અને ચારે તરફ બધા બેસી મધુર સ્વરે પ્રાર્થના કરે છે. એ ગમે તેવાને પણ આકર્ષણ કરે છે.

૨ દાંતની કેલેજ—ડૉ. કે. ખી. પટેલના પુત્ર ભાઈ મંગલુખલાલ પટેલ દાંતના એક અસાધારણ કુશળ ડોક્ટર છે, તેઓ ૪૪

પ્રસ્તુ ૩૩ મુ
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

s (Univ, Penna U. S. A), F. I. O. D., DR Med Dent. (Univ, Rostock Germany), Dental Surgeon છે કરાચીમાં એમની કોલેજ એક સુંદરમા સુદર જોવા લાયક સરથા છે. છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબના સાધનો તેમણે વસાવ્યા છે સાધુ-સન્તો અને ગરીબોની સેવાલાવે તેઓ સારવાર કરે છે. કોલેજમાં બર્મા, ઇરાન, ઇસ્ટ આફ્રિકા સુધીના વિદ્યાર્થીઓ દાતના ડોક્ટર બનવા આવે છે. કહેવાય છે કે હિન્દુસ્તાનમાં દાંત સંબંધી આવી કોલેજે માત્ર ગણીગાડીજ છે કોલેજની સાથેજ તેમણે પોતાની માતા લક્ષ્મીબાઈના નામની 'દાતની ઇસ્પીતાલ' પણ રાખી છે. આ કોલેજમાં અઢી વર્ષનો કોર્સ છે, સરકારે આ કોલેજને રેકગનાઈઝ કરી છે. કરાચી મ્યુનિસિપાલિટીએ ડૉ. મનસુખલાલને મ્યુનિસિપાલિટી સ્કૂલના ત્રીસ હજાર વિદ્યાર્થીઓના દાંત તપાસવાનું કામ સોંપ્યું છે. આ કોલેજની તા. ૩૦મી જુલાઈ ૧૯૩૭ના દિવસે અમે મુલાકાત લીધી હતી. ડૉક્ટર મનસુખલાલ અને તેમના પિતાશ્રીએ કોલેજ અને ઇસ્પીતાલના બધા વિભાગો બતાવ્યા હતા તેમનું આખું ય કુટુંબ સરકારી, સુધારક, શિક્ષિત અને ભક્તિવાળુ છે. તેમના માતા લક્ષ્મીદેવી એ તો ખરેખર લક્ષ્મીદેવીજ છે.

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

૩. વીરબાઈજી સ્કૂલ—કરાચીમાં પારસીઓની 'વીરબાઈજી સોપારીવાલા હાઈસ્કૂલ' એ ખુબ જાણીતી અને પ્રસિદ્ધ સરથા છે. તા. ૪ થી ઓક્ટોબર ૧૯૩૭ ના દિવસે અમે આ સરથાની મુલાકાત લીધી હતી. ભાઈ દી જી શાહ, ખુશાલભાઈ વસ્તાચદ અને હેમચંદલાળા બહેન પાર્વતી અને રૂક્મણી વિગેરે અમારી સાથે હતાં. પ્રીન્સીપાલ શ્રી પીકાવાલા તથા ભાઈ રૂસ્તમ દસ્તુરે અમને આવકાર આપ્યો હતો અને બધા કક્ષાઓ બગબગ બતાવ્યા હતા. અહિંની વિગેરતાઓમાં એક એવું યન્ત્ર રાખવામાં આવ્યું છે કે જે હાગ ક્યારે ફેરવે વરસાદ આવશે તે જાણી શકાય છે. વિદ્યાર્થીઓની તપ્તીમી તપાસનો ગ્રેડાં પણ રાખવામાં આવે છે એક વિગેરતા એ છે કે આ સ્કૂલમાં મેટ્રીક પાસ કરીને નિકળનાર દરેક વિદ્યાર્થી સ્કૂલને પોતાના નામની એક એક ખુશી ભેટ આપે છે. જે મુખ્ય દોલમાં રાખવામાં આવે છે. તે હોલમાં ગંગાએલી ખુશીઓ હિપર્યા એવેને જાણી શકાય છે કે ફેરલા વિદ્યાર્થીઓ મેટ્રીક પાસ થયા. વિદ્યાર્થીઓને 'મુતારી કામ' ફરજિયાત ચિખવામાં આવે છે.

સ્કૂલની સફાઈ, શિક્ષકોનો ઉત્સાહ, પ્રીન્સીપાલની લાગણી અને વિદ્યાર્થીઓની સભ્યતા એ બધું પ્રશંસનીય બેવાયું.

૪. આંધળાઓની સ્કૂલ—કરાચીમાં ‘આંધળાઓની સ્કૂલ’ પણ એક બેવા લાયક સસ્થા છે. હિન્દુ અને મુસલમાન-બંધી કોમોના આંધળાઓને અહિં રાખીને, આંધળાઓને માટે મુકરર થએલી લિપિમાં લખવા-વાંચવાનું તેમજ સંગીત અને કેટલાક હુન્નર-ઉદ્યોગનું કામ શિખવવામાં આવે છે ૨૦ મીડીસેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસે વીસનગરવાળા શેઠ મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ, પારસી ગૃહસ્થ ભાઈ એદલ ખરાસ, સિંધી ગૃહસ્થ ભાઈ ગોવિન્દ મીરચન્દની અને ખીજા કેટલાક ગૃહસ્થો સાથે અમે આ સસ્થાની મુલાકાત લીધી હતી પ્રીન્સીપાલ શ્રીયુત એડવાનીએ બધા વિભાગો બતાવ્યા હતા. શ્રી મૂર્તિપૂજક જૈનસંઘ તરફથી તમામ વિદ્યાર્થીઓને કામળા આપવામાં આવ્યા હતા. સંસ્થાને અગે એક નિગદાર અપગ ખાતુ પણ રાખવામાં આવ્યું છે કે જેમાં રોગી અને ‘નિરાધાર દુઃખીઓને સ્થાન’ આપવામાં આવે છે આ વિભાગ બેતા કોઈપણ માણસનું હૃદય પીગળ્યા વગર ન રહે અને કર્મની વિચિત્રતાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન ત્યાં દેખાય છે

૫. મામા ગલર્સ હાઈસ્કૂલ—પાગ્ગીઓની આ પણ એક સસ્થા બહુ બેવાલાયક છે. ખાન બદાદુર મામા સાહેબની લાગણી સખાવતનું આ સસ્થા એક પરિણામ છે તા ૭ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૮ ના દિવસે પ્રસિદ્ધ આર્ટીસ્ટ ભાઈ વાડીલાલ કપાડીની સાથે આ સંસ્થાની અમે મુલાકાત લીધી હતી ખાન બદાદુર મામા સાહેબ, ખાન બદાદુર કેન્ડ્રાક્ટર સાહેબ અને હાઈસ્કૂલના પ્રીન્સીપાલ વિગેએ અમને સ્કૂલના બધા વિભાગો બતાવ્યા હતા. નિદાણ ઉપરાંત બીજાને યોગ્ય એસોષનું, કપડા ધોવાનું, ભજવાનું, ગુથવાનું વિગેરે અનેક વ્રતનું શિક્ષણ અહિં આપવામાં આવે છે. સાથે ગ્રૂપ અને એવી મદાઉટીંગ સબધી ઉપયોગી તાલીમ પણ આપવામાં આવે છે.

ઉપર પ્રમાણે સંસ્થાઓની મુલાકાતો લેતાં લગભગ દરેક સંસ્થા વિદ્યાર્થીઓને અને શિક્ષકોને સમયના પ્રમાણમાં બેધ વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવેલો. ને ઉપરાંત શિક્ષકોના દેર રીક ખાસ સખાવેમાં પણ વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યા હતા. જેમાંના કેટલાક આ છે -

પ્રકરણ ૩૩ મુ
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

૧ ઇંગ્લીયરીંગ કોલેજ—કરાચીમાં આ કોલેજ બહુ પ્રસિદ્ધ છે. કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ પૈકી ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓએ પોતાનું એક મહત્ત્વ સ્થાપન કર્યું છે. આ મહત્ત્વના આશ્રય નીચે મહત્ત્વના મંત્રી લાઇ બ્રજલાલ મહેતાના પ્રયત્નથી કોલેજના પ્રીન્સીપાલ જીનરલ સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે તા. ૩ જુલાઈ ૧૯૩૭ ના દિવસે 'વિદ્યાર્થીઓનું ધ્યેય' એ વિષય પર વ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું. આ વ્યાખ્યાનમાં વિદ્યાર્થીઓએ સુદર રસ લીધો હતો. છેવટે પ્રીન્સીપાલ સાહેબે અંગ્રેજીમાં હાર્દયસપુકત ઉપસંહાર કર્યો હતો.

૨ સેવાકુંજ—કરાચીની કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ 'સેવાકુંજ'ના જાત્રાલયમાં રહે છે. તેના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ પ્રોફેસર કુમાર ઘણા વિદ્વાન અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તા છે તેમના આગ્રહથી એક વ્યાખ્યાન ૨૮મી જુલાઈ ૧૯૩૭ના દિવસે રાખવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે થોડોક ઉપદેશ આપ્યા પછી વિદ્યાર્થીઓને છૂટથી પ્રતિ પૂછવાની તક આપવામાં આવી હતી. આધુનિક કેળવણીમાં આગળ વધેલા મરાઠી, પંજાબી અને ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓએ 'ઇશ્વર' 'આત્મા' 'જગત' 'જીવનનું ધ્યેય' તેમજ સામાજિક અને કેટલાક રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા. આ ચર્ચા ઘણી રસપ્રદ નિવડી હતી. અને ફરી ફરી આવો પ્રસંગ મેળવવા માટે વિદ્યાર્થીઓએ પોતાની જિજ્ઞાસા જાહેર કરી હતી.

૩ બાળકોની કોન્ફરન્સ—પ્રસિદ્ધ દેશ નેતા સત્યમૂર્તિ તા. ૧૩ મી નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે કરાચી આવેલા. આ પ્રસંગેના લાભ લઈ કેટલીક સરચાઓના આશ્રય નીચે કરાચીના વિદ્યાર્થીઓની એક કોન્ફરન્સ રામબાગના મેદાનમાં થઈ હતી. આ પ્રસંગે કેટલાક કાર્યકર્તાઓના નિમત્રણને માન આપી આશીર્વાદાત્મક થોડું વિવેચન કર્યું. ઘોઘાટ અને અવ્યવસ્થા એટલી બધી હતી કે કોઈપણ વક્તાને ભાષ્યે ભાષ્યે સાંભળ્યા હશે.

૪ શિક્ષક સંમેલન—કરાચી યુનિવર્સિટીના રજીસ્ટ્રારનું એક સંમેલન યુનિવર્સિટીના રજીસ્ટ્રારના એડમીનીસ્ટ્રેટીવ ઓફીસર શ્રીમત અનન્ત દાસિ લાગૂ સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે મહાવીર

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

વિદ્યાલયના કમ્પાઉન્ડમાં થયું હતું. આ પ્રસંગે ‘શિક્ષકોની જવાબદારી’ એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપવાનો પ્રસંગ મળેલો. પબ્લી, ગુજરાતી, સિખ્ખ અને સિધી વિગેરે શિક્ષકો સારી જેવી સખ્યામાં હતા આ પ્રસંગે શિક્ષકોની જવાબદારી સખધી કહેતા મેં જણાવ્યું કે.

“તમે સમજી રાખશો કે માળાપો જ્યારથી છોકરાઓને સ્કૂલમાં બેસાડે છે, ત્યારથી તેઓ પોતાની જવાબદારી ઉતારી નાખે છે, આ એમની ખરેખર ભૂલ છે; કારણ કે શિક્ષકોની પાસે તો માત્ર ૫—૬ કલાક જ બાળકોને રહેવાનું હોય છે. છતાં પણ એક શિક્ષા-ગુરૂ તરીકે બાળકો પ્રત્યેની જવાબદારીથી તમે તો છૂટા નથી થઈ શકતા. માતાપિતા અજ્ઞાન છે, જ્યારે તમે જ્ઞાની છો. જ્ઞાની પોતાના કર્તવ્યનું ભાન જરૂર રાખે આપણે નાણીએ છીએ કે તમારી પાસેના પાત્ર છ કલાકને છોડી બાકીના ૧૮—૧૯ કલાક બાળકો ઘણાજ ઝેરી વાતાવરણમાં રહે છે. ઘરમાં ન્હોતો તો કુસંસ્કાર અને બહારના પદાર્થોની તો વાતજ શી કરવી? તેમ છતાં એ ૫—૬ કલાકની તમારી અસર ને ઘોડી ઘણી પણ સારી પડશે તો તેમના જીવનમાં કઈ ને કંઈક તો ફાયદો થશેજ. આજે તો મ્હેંટે ભાગે કોઈપણ જવાબદારી કે કોઈપણ આદર્શ વિનાજ બાળકો ને ગુલકોનું જીવન પસંડાઈ રહ્યું છે. તેના જીવનને કોઈ આદર્શ નથી, એ ક્યાં જઈને પટકારો, એનું અનુમાનજ થઈ શકતું નથી.

“મિત્રો ! શિક્ષક તરીકેની તમારી જવાબદારી બહુ મોટી છે દરેક શિક્ષક કોઈપણ ન્યસનથી દૂર રહેશે હોવો નેહએ. સસારના બધા વિભાગો કરતાં આ કેળવણીનું જ ખાત્ર એક એવું છે કે તે પવિત્ર હોઈ શકાય. એ પવિત્રતા ક્યામુઘી છે? એનો જવાબ મોટામાં મોટા અધિભારીથી લઈને ન્દાનામાં ન્દાના એક શિક્ષક સુધીનો માળસ પોતાના કમ્પેન્સ દાય લઈ પોતાના અતરચ્યામાં પાસેથી લઈ મેં છે. દેશ-દેશોની મુસાફરી કરતાં જેવાણુ છે કે આગી

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

પવિત્ર સંસ્થામાં પણ લાયક, ઋશવત, ભૂક, પ્રપંચ અને વ્યસનોની દુર્ગન્ધો આવી વિના પ્રાય નથી રહી. માણસ પોતાનું જીવન નષ્ટ કરે, એ જેટલું ચિન્તાજનક નથી, તેથી વધારે ભયંકર તો એ છે કે તેના દ્વારા બિચારા નિર્દોષ બાળકોનું જીવન અપવિત્ર બને છે તમને નથી લાગતું કે આવી સ્થિતિમાં અપવિત્ર જીવનવાળો માણસ શિક્ષક-વિદ્યાગુરુ બનવાને યોગ્ય નથી ?

“તમને પગાર ઓછો મળતો હોય તો તમારા ડીપાર્ટમેન્ટ સાથે લડજો, તમારી બીજી જરૂરીયાતોને પૂરી કરવા માટે તમે બીજા ઉદ્યમ કરીને તે જરૂરીયાતો પૂરી કરજો, પણ એક ‘વિદ્યાગુરુ’ તરીકે તમારી શી જવાબદારી છે ? એને તો તમે નજ બૂલશો અને તમારું જીવન પવિત્ર રાખશો. સેક્ટોર વિદ્યાર્થીઓમાથી એકજ વિદ્યાર્થી પણ જો તમારી પવિત્રતાનો આદર કરશે તો સમજી રાખજો કે તમારું અને તેનું બંનેનું જીવન સફળ છે. પુસ્તકોમાના પાઠો. કે તમારા વ્યાખ્યાનો જેટલી અસર બાળકોના જીવન ઉપર નહિ કરે, તેટલી અસર તમારૂં આચરણ કરશે.”

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

૫ શારદા મદિરનો વાર્ષિક મેળાવડો—કરાચીના જાણીતા શારદા મદિરે ૧૭ વર્ષ પૂરા કરી ૧૮ માં વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે એક ખાસ કાર્યક્રમ ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. આ દિવસે સવારના ૫ થી ધૂપની સુગન્ધી અને પ્રાર્થનાના નાદોથી વાતાવરણ ઘણુંજ પવિત્ર બનાવવામાં આવ્યું હતું. ૮ વાગે સભા ભરવામાં આવી હતી સંસ્થાના સંચાલક ભાઈ મનસુખલાલ જોબનપુત્રાએ સંસ્થાનો સત્તર વર્ષનો ટૂંકો ઇતિહાસ કહી સંભળાવ્યો હતો જેમાં સંસ્થાને થતાં વિધ્નો અને સરથા માટે થતી ‘લોકનિદા’ સંબંધી પણ દિલગીરી જાહેર કરી હતી.

આ પ્રસંગે ‘વડીલ વિદ્યાર્થી મંડળ’ સ્થાપવાનું સહભાગ્ય મને સાંપડ્યું હતું. એ પ્રસંગે થોડુંક વિવેચન કરતાં જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું, તેનો સાર આ છે:

“હમેશાથી બનતું આવ્યું છે તેમ બાઈ જોબનપુત્રાએ પોતાના નિવેદનમાં જાહેર કર્યા ઉપરથી માલૂમ પડે છે કે આ સંસ્થા પણ ‘આશ્વેષો’થી અને ‘કાટાળા માગ’થી બની નથી. હું તો માનું છું કે જે કાર્યમાં વિઘ્ન નથી, જેની પાછળ વિરોધ નથી, તે કાર્યજ નમાવું છે. વિરોધ હમેશા શક્તિની પાછળ હોય છે એ જોડણી સત્ય છે, તેટલું જ વિરોધના દાતામાં ઉન્નતિ છે, એ પણ સત્ય છે. સેવાભાવી માણસોને એવા વિરોધોમાંથી બહુ જાણવાનું મળે છે. સંસારમાં સો સોનું કામ કરે છે. નિદા કરનારા નિદા કરે છે ને સ્તુતિ કરનારા સ્તુતિ કરે છે. સેવા કરનારા સેવા કરે છે ને વચમાં રોડા ઉભાં કરનારા રોડાં ઉભા કરે છે.

“બીજી બાબત એ પણ છે કે કરાચી જેવા શ્રીમત શહેરમાં આ સંસ્થાને પ્રત્યેક વર્ષની થોડી થોડી જોડ માટે પણ સહયોગ પડે છે, એ કરાચીના શ્રીમતોને માટે શોભાદાયક નથી. પણ એમાં એક કારણ પણ છે. કેટલાક શ્રીમતો તો એવા હોય છે કે ખાલી મોઢાની મીઠાશથીજ પેટ ભરી દેવાની કોશિષ કરે છે. એક શ્રીમત ગૃહસ્થ મારી પાસે બહુ આવે છે. તેમને કંઈ પુત્ર નથી જ્યારે ને ત્યારે મારી આગળ ‘શારદા મંદિર’નાં ખૂણ વખાણ કરે છે. કોઈને એમજ લાગે કે જાણે ‘શારદા મંદિર’માં ખૂણ રહોડી રકમ આપતા હશે. પરંતુ જ્યારે મેં જાણ્યું કે આતો ખાલી વાતોજ છે, ત્યારે મેં કટબીયે વખત એમને કહ્યું: ‘ભાઈ, તમારી પાસે પણી લઈશો, કોને માટે મૂકી જશો? ‘શારદા મંદિર’માં ૫—૧૦ ઢલર રૂપિયા આપીને જોબનપુત્રાની ચિન્તા કર કરોને? સંસ્થા કાયમ માટે પગમર થઈ જશે’ આને જવાબ ફપણ અને તેમાંયે ‘મુધારક’માં ખપને ફપણ વાલિયો દેવી રીતે આવે? એ તો તમે જાણતા હોશો. ખરી વાત એ છે કે આને જોડણી બોલાય છે, જેનું મનાશમાં પણ આવરણમાં મૂકાનું નથી, માટે મારો તો તમને ઉપદેશ છે કે જોલવા કરના કરી જતાવો, ઇવન સદગ કરવું હોય તો કરવું જાણ કરો.

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

“આને સંસ્થાના ‘વડીલ વિદ્યાર્થી મંડળની’ સ્થાપના કરતા મને ઘણો આનંદ થાય છે, આ મંડળનો એક એક વિદ્યાર્થી સંસ્થાનું હિત પોતાના હિંચે ધારણ કરે, એવું હું ઈચ્છું છું વિદ્યાર્થીઓ પોતાની માતા સમાન આ સંસ્થા પ્રત્યે પોતાનું કર્તવ્ય શું છે તે સમજે, અને સમજીને સંસ્થાને દરેક રીતે ઉન્નત બનાવવા કોશિશ કરે. સંસ્થાના પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી અને સંચાલકો તેમજ સંસ્થાને બહાર કે ગુપ્ત રીતે જોડો મદદ કરી રહ્યા છે, તે સર્વેને મારા અંત કરણના આશીર્વાદ સાથે મને આ માન આપવા બદલ ધન્યવાદ આપું છું.

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

૬ ગુજરાતી ગ્રેજ્યુએટ એસોસિએશન—તા. ૧૦ મી જુન ૧૯૩૮ ના દિવસે ‘કારિયા હાઇસ્કૂલ’ ના વિશાળ હોલમાં કરાચીના ‘ગુજરાતી ગ્રેજ્યુએટ એસોસિએશન’ તરફથી તત્ત્વજ્ઞાનની ચર્ચાનો એક મેળાવડો ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે એજ્યુકેશન ઇન્સ્પેક્ટર શ્રીયુત જોશીજી, ‘સિન્ધીયા સ્ટીમ નેવીગેશન કંપની’ના મેનેજર શ્રીયુત મહેતા તેમ કેટલાક વકીલો, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓએ હાજરી આપી હતી લગભગ દોઢ કલાક સુધી જુદા જુદા જિજ્ઞાસુઓએ આત્મા, ઇશ્વર, કર્મ, જ્ઞાનધર્મ અને બૌદ્ધધર્મ વિગેરે વિષયો ઉપર જ્ઞાનચર્ચા ચલાવી હતી આવા મેળાવડાઓથી વ્યાખ્યાનો કરતાં વધારે ફાયદો થાય છે, એવી ખાત્રી તે વખતે મારે થઈ હતી.

૭ મહાવીર વિદ્યાલયના મેળાવડા—સન્ ૧૯૩૮ અને ૩૯ બન્ને વર્ષ ‘મહાવીર વિદ્યાલય’ના મેળાવડાઓમાં હાજરી આપીને વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોના જીવન સબધી ઉપદેશ આપવાનો પ્રસંગ મળેલો.

કરાચીમાં દરેક ધર્મના અનુયાયીઓ વસે છે દરેક ધર્મનાં ધર્મસ્થાનકો પણ અનેકા છે. અને તેમાં જે ગુજરાતીઓનો નિવાસ, એટલે જેમ 'ખીલ પ્રવૃત્તિઓમાં તેમનું અગ્રસ્થાન, તેમ ધર્મપ્રવૃત્તિમાં પણ તેમનું અગ્રસ્થાન હોયજ. વ્યવસ્થાપૂર્વક ધર્મના જલસાઓ કરવાની જે કુશળતા ગુજરાતીઓમાં જોવાય છે, એવી ભાગ્યેજ કાંઈ દેશવાસીઓમાં જોવાશે. કદાચિત્ કંઈ કરતા પણ હશે, તો પણ તે લગભગ અનુકરણ રૂપે

કરાચીમાં અનેક મહાપુરુષોની જયન્તીઓ પણ ઉજવાય છે. જુદા જુદા મંડળો અને સભાઓ દ્વારા એ જયન્તીના ઉત્સવો સારી ધૂમ-ધામ પૂર્વક થાય છે. તેમાંની થોડીક જયન્તીઓનો ઉલ્લેખ આ પ્રકરણમાં કરું છું કે જેમાં પ્રમુખ તરીકે અથવા વક્તા તરીકે કંઈક સેવા કરવાનું સદ્ભાગ્ય આ લેખકને સાપડ્યું હતું.

સન્ ૧૯૩૭ અને ૩૮ બન્ને વખતની 'કૃષ્ણજયન્તી'ઓમાં ભાગ લેવામાં આવેલો. સન્ ૧૯૩૭ ની કૃષ્ણ જયન્તી કૃષ્ણ જયન્તી 'ભાટિયા સેવા સમિતિ' અને 'ભાટિયા સહકારી મંડળ'ના આશ્રય નીચે 'શારદા મંદિર'ના કપાઉડમાં શેઠ હરિદાસ લાલજીના પ્રમુખપણા નીચે થઈ હતી. સન્ ૧૯૩૮ની જયન્તી પણ તેજ રથળે ઉજવવામાં આવી હતી. જ્યારે તેજ દિવસે ખીલ જયન્તી 'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ' તરફથી 'જૈન વ્યાખ્યાન હોલ'માં કરવામાં આવી હતી

શારદા મંદિરમાં થયેલી એ જયન્તી પ્રસંગે મેં જે વિચારો રજૂ કર્યા હતા; તેમાંના થોડાક આ છે-

“કૃષ્ણ ભગવાનની જયન્તી, માત્ર સભાઓ ભરીને વ્યાખ્યાનો કરોએ, એટલાથી સમાપ્ત નથી થતી. જેની જયન્તી ઉજવાય, એના હવનમાંથી કંઈક ગ્રાણ લેવાય તોજ તે જયન્તીની સફળતા કહેવાય. પ્રતિવર્ષ જયન્તી ઉજવે છે, તમે તમારા હવનનું અવરોધન કરો કે આટલાં વર્ષોમાં કયા અને કેટલા મુઝે રચીકાયાં છે ?

પ્રકરણ ૩૪ મું
મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

“કૃષ્ણ ભગવાન બાહ્યાવસ્થાથી ગાયના પૂનરી હતા. ગાયને એમણે હિંદુસ્તાનનું મુખ્ય ધન માન્યું હતું. કૃષ્ણનો આજનો પૂનરી તેજ ગાયને ‘ગાયમાતા’ કહેવા સિવાય બીજી શી પૂન કરે છે ? આજનો હિંદુ શ્રીમત, મોટરો રાખવા મોટરગેરેજ બનાવશે અને મોટરોને સાચવવા માટે એક બે નોકર પણ રાખશે પણ ગાયને માટે તેને ત્યાં સ્થાન નથી, ને નોકર પણ નથી મળતો કે જે ગાય પોતાને અને પોતાના બાળકોને શુદ્ધ દૂધ આપીને શરીર યુષ્ઠ કરે છે. રસ્તામા ગાય મળે, તો ગાયના શરીર ઉપર હાથ ફેરવી આપે લગાવે, ગાય સામી મળે તો તેના કપાળમા ક કુનો આડલો કરે; પણ ગાય વસુકી નય, અને દૂધ દેતી બંધ થાય તો બે પૈસા ચે પાજરાપોળમાં આપ્યા સિવાય સીધી પાજરાપોળમા પધરાવે. આ જૌપૂન ! એટલુંજ શામાટે ? પંદર રૂપિયાની ગાયના કોઈ ૧૭ કે ૨૦ રૂપિયા આપતો હોય તો એમ નાણુવા છતા કે, હમણાજ કસાઈવાડે જવાની છે, એટલા લોભની ખાતર એનેજ વેચશે.

પ્રકરણ ૩૪ મું
મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

“આવીજ રીતે કૃષ્ણની ગીતાના ગુણ ગાનારાઓ ગીતામાં વર્ણવેલા ‘યોગ’ને કેટલો આદરે છે ? ગીતાનો ‘કર્મયોગ’ મત્યેક વ્યક્તિએ ખાસ સમજવાની જરૂર છે. હમણાં થોડા દિવસ પહેલાં એક જર્મન વિદ્વાને મને પૂછ્યું હતું કે ગીતાના ‘ભક્તિ યોગ’, ‘કર્મયોગ’ અને ‘જ્ઞાનયોગ’માં ઉચ્ચ કયો યોગ છે ? મારી દૃષ્ટિએ ‘કર્મયોગ’ વધારે શ્રેષ્ઠ છે. કર્મયોગથી માણસ ‘ધર્મયોગી’ બની શકે છે. ‘જ્ઞાનયોગી’ પણ બની શકે છે. આપણે કેટલા કર્મયોગી છીએ ? એ અતરાત્માને પૂછીએ તો માલૂમ પડે.”

સન્ ૧૯૩૮ની ‘પ્રભુતત્વ પ્રચારક મંડળ’ તરફથી થએલી કૃષ્ણ જયન્તીમા પ્રમુખ તરીકેના વ્યાખ્યાનમા મેં એ બાળત તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું કે:-

“આને કૃષ્ણલીલાના પદાના નીચે કૃષ્ણભક્તો કૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ કરી રહ્યા છે કે એક ભતનેા

સાસારિક વિષયોનો પ્રચાર કરી રહ્યા છે ? બાર વર્ષ સુધીની બાલ્યાવસ્થામાં છોકરીઓની સાથે બાલક્રીડા કરનાર બાળકની ચેષ્ટાઓને આંખે કેટલું વિકૃત રૂપ આપવામાં આવ્યું છે ? એ મારી દષ્ટિએ કૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ નથી, પરંતુ વિષય-વાસનાની સ્વાર્થપરાયણતા છે. આંખે કૃષ્ણનું એક પણ ચિત્ર ગોપી વિનાનું તો નજ હોય સામાન્ય વ્યવહારમાં પણ એક ગૃહસ્થ પોતાની સ્ત્રીની સાથે પણ મર્યાદા જાળવી શકે છે—જાળવવીજ પડે છે, જ્યારે કૃષ્ણ ભગવાનના ચિત્ર અને કૃષ્ણ ભગવાનના જીવનના ખડાના નીચે ખેલાતી લીલાઓ, એ શું અયોગ્ય નથી ? બાર વર્ષ સુધીની બાલ્યાવસ્થાની બાળક્રીડાનો આવી રીતે દુરુપયોગ થાય, એ તો ઈચ્છવા જોગ નજ કહેવાય. એને આધ્યાત્મિકતાનું રૂપ આપવામાં આવતું હોય, તોપણ તે આધ્યાત્મિકતાનો વિચાર કરનારા સંસારમાં મનુષ્યો કેટલા ? ગમે તેવી શુદ્ધ વસ્તુ પણ જો તે અપવિગતાના અર્થમાં ફેલાતી હોય, તો તે શુદ્ધ નથીજ. કોઈપણ ધર્મ ત્યાગ અને વૈરાગ્યથીજ ઓપી શકે છે.

“આવાંજ કારણોથી તો જેમ કેટલાકો ભક્તિતા ખડાના નીચે વિષયો બને છે, તેમ કેટલાક આવા નિમિત્તોને આગળ કરી અશ્રદ્ધાળુ અને નાસ્તિક પણ બને છે. કૃષ્ણ ભગવાનના ભક્તોએ આ વસ્તુનો ખૂબ ગભીરાઈથી વિચાર કરવાની જરૂર છે.”

તા. ૧૧મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસે ‘સેવાકુંજ’માં મંગલોચે તમ્મથી ‘ગણેશોત્સવ’ ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ ગણેશોત્સવ પ્રસંગે એક દુકું પ્રવચન કરતા ગણેશજીનું વાદન ઉદ્ધર છે, એ શું સૂચવે છે ? એ વિષય ઉપર કેટલુંક કહેવામાં આવેલું. ઉદ્ધર તમામ વસ્તુઓને કાપી ખાય છે. નાશ કરે છે, એવા ઉદ્ધરનું વાદન બતાવીને ગણેશજી સૂચવે છે કે ‘સંસારના તમામ જીવોને દરૂપ કરનાર મનુષ્ય ઉપર તમે વિનય મેળવો, સ્પર્ધાત્મક મત્સ્યથી તમે નિર્ભય નહો, એ મત્સ્યથી ગી નીને નિર્ભય સ્ત્રી સમજ ? એ ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું.

પ્રકરણ ૩૪ મું
મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

એક દિવસની સાંજે 'કબીર પથ'ના આચાર્ય મહન્ત સ્વામી શ્રી
ખાલકૃષ્ણદાસજીએ મારી પાસે આવીને જણાવ્યું
કબીર જયન્તી કે- 'જે સુદિ પૂનમના દિવસે 'કબીર
સાહેબ'ની જયન્તી ઉજવવાની છે, તે પ્રસંગે
મારે પ્રમુખ થવું જોઈએ.' મને આશ્ચર્ય સાથે ખૂબ
ક્ષોભ થયો. કબીર સાહેબની જયન્તીમાં મારા જેવા એક
જૈનસાધુ પ્રમુખ તરીકે કેમ શોભી શકે? વળી તેમના ગ્રંથોના
ઉપલક્ષ અભ્યાસ સિવાય તેમના સંપર્ધી મારું જ્ઞાન થે શું? પણ
શાતપ્રકૃતિના, સાત્ત્વિક વ્રતિવાળા મારા આ મહન્ત મિત્રનો આગ્રહ
ચાલુ રહ્યો. આખરે મારે આ મિત્રનું વચન માન્ય રાખવું પડ્યું.
૧૯૩૮ના જુનની ૧૦-૧૧-૧૨-૧૩ એ તારીખો શ્રી કબીર સાહેબની
જયન્તી માટે મુકરર થઈ. મહન્તશ્રીના ઉપદેશથી 'રણછોડલાઈ'ના
શિવનળ પામેના મેદાનમાં કરાચીનકાબીર ભક્તોએ એક સુશોભિત
મંડપ ઉભો કર્યો. ચાર દિવસ ખૂબ ધૂમધામ પૂર્વક જયન્તી થઈ. અનેક
કબીરપથી સન્ત-મહન્તો બહાર દેશાવરથી પણ આવેલા આજ પ્રસંગે
મહન્તશ્રી ખાલકૃષ્ણદાસજીના પરિશ્રમથી ઉભા થયેલા 'કબીર ધર્મ-
સ્થાનક'ની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા પણ થવાની હતી આ ક્રિયા કરાચીના
માજીમેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીના હાથે કરવામાં આવી. કરાચીના
અને બહારના જુદી જુદી કોમના પ્રસિદ્ધ વ્યાખ્યાતાઓના વ્યાખ્યાનો,
કુશળ સંગીતકારોના સંગીતના જલસાઓ અને એમ જુદી જુદી
જાતના કાર્યક્રમોથી ચારે દિવસનું પ્રોગ્રામ ખૂબ ભરચક રાખવામાં
આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે ધર્મસ્થાનોનું મહત્વ બતાવતા મેં કહ્યું
હતું કે:-

“ધર્મસ્થાનો દ્વારા ધર્મપ્રચારનું કાર્ય થઈ શકે
છે. પ્રત્યેક ધર્માવલમ્બીઓએ એક યા બીજી રીતે
ધર્મસ્થાનોનો સ્વીકાર કર્યો છે. આવા સ્થાનોને
સંસારની વાસના, પ્રલોભનો અને રાગદ્વેષનો સમ્પર્ક
ન હોવો જોઈએ. ત્રિવિધ તાપથી સંતપ્ત થયેલા
લોકો આવા સ્થાનોમાં આવે છે. સાધુસન્તોનો
સત્સંગ અને તેમની સેવામાં રહી ધર્મનો સદુપદેશ
અદક્ષ કરવો, એ આવા ધર્મસ્થાનોનો હેતુ છે.
દેદેશો દરેક સંપ્રદાયના સારા હોય છે, પણ પાછળથી
તેનો દુરુપયોગ થાય છે. કબીર સાહેબે ઉદારતાથી

પ્રકરણ ૩૪ મું
મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

॥ जन्म नाम ॥

श्री कबीर मठ, दिल्ली

स्थापन संवत् १९९८.

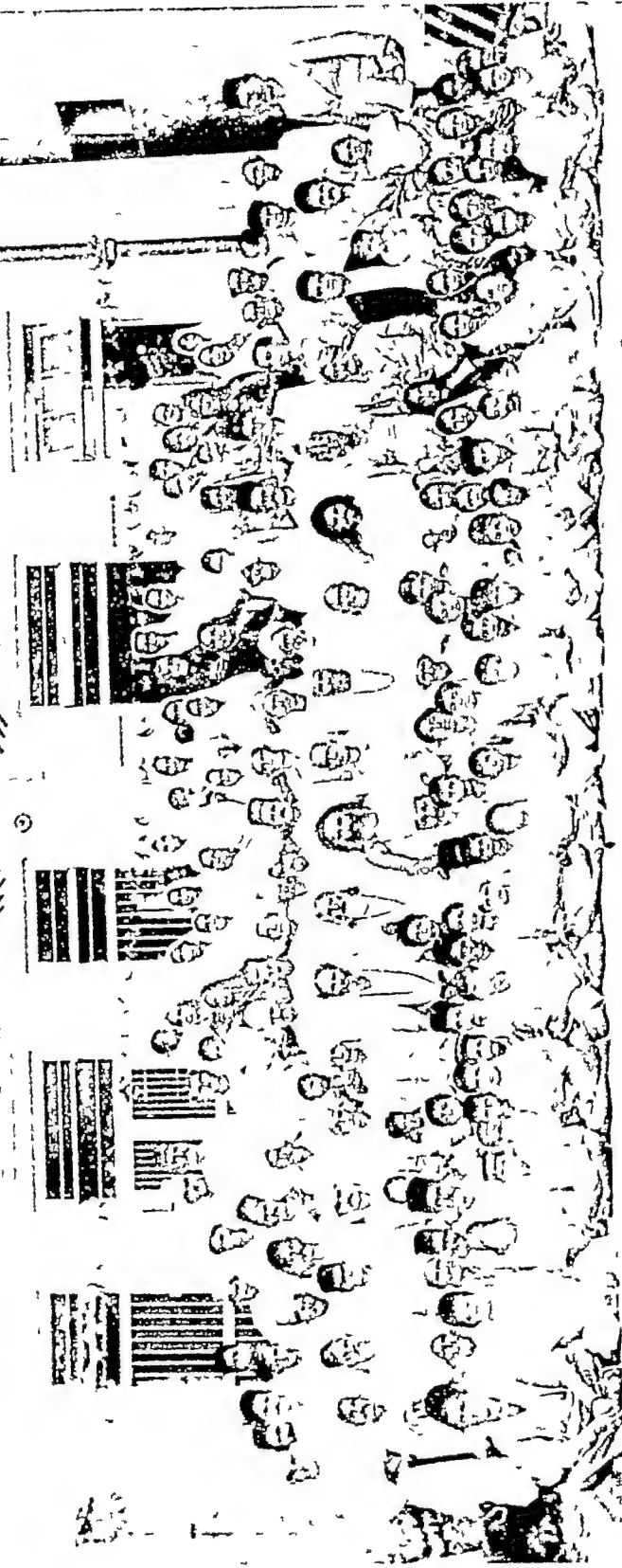
॥ जन्म नाम ॥
श्री कबीर मठ, दिल्ली
स्थापन संवत् १९९८.

II-SATYA-NAM-II

SHREE KABIR TEMPLE

1988

ESTD.

श्री कबीर जयन्ती प्रसंगे सेवाश्रम केन्द्र

એકતા વધારવા અને કુશ્લીઓને દૂર કરવા ને ઉપદેશ આપ્યો હતો, તે પ્રમાણે વર્તવા તમે પ્રયત્ન-શીલ થશો. દરેક ધર્મસ્થાનો આત્મકલ્યાણના રસ્તા પર લઈ જનારાં સ્થાનો છે.” ઇત્યાદિ.

છેવટના ઉપસંહારમાં મેં જે વિચારો રજૂ કર્યા હતા, તેમાંના થોડા આ છે :

“સંસારના પ્રત્યેક મહાપુરુષના જન્મ પાછળ કંઈ ને કંઈ વિચિત્રતા અને કૌતુક રહેલાં હોય છે, આવી રીતે કબીર સાહેબના જન્મસંબંધમાં પણ કંઈક વિચિત્ર ઘટનાઓ હોય, તો એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. આપણે તો જે મહાપુરુષો ઉત્પન્ન થયા, તેમનો સદેશ શો છે ? તેઓ પોતાનું જીવન શી રીતે જીવ્યા ? જગતના કલ્યાણ માટે તેમણે શું કર્યું ? તેજ માત્ર ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. પાછલા કાળમાં અને તેમાં જે ૧૬ મી શતાબ્દિ સુધીના કાળમાં જે જે મહાપુરુષો થઈ ગયા, તેમના ચમત્કારની વાતો પણ ધણી ચાલે છે. આની ઘટનાઓ બધા સંપ્રદાયોમાં થયા કરી છે. આવી વસ્તુઓને આપણે અલગ કરી મહાપુરુષોએ જીવનને સફળ કરવા શું સદેશો આપ્યો છે ? તે ઉપર વિચાર કરીએ, તો વધારે સારું છે.

“દુનિયાના અનેક મહાપુરુષોની માફક કબીર સાહેબ માટે પણ વિરોધ લગ્યો હતો, પણ એ તો કુદરતી છે. સંસારની નળમાં ફસાયેલા માનવીઓ કહે છે જરૂર કે ‘અમે સત્યના પૂત્રરી છીએ.’ પણ સત્ય સાંભળવું એને ગમતું નથી. અને જે મહાત્માઓ સત્ય સંભળાવે છે, તેના વિરોધી બની પૂજા ઉડાવવા તૈયાર થાય છે. છતાં મહાત્માઓ માટે તો સત્ય તે સત્યજ છે. આખરે એમના સત્યનો વિજય એમની મૌનદૂગીમાં નહિં તો, ગેરમૌનદૂગીમાં પણ પ્રત્યક્ષ દેખાયા વિના નથી રહેતો.

“કબીર સાહેબના દોહાઓને ‘સાખી’ કહેવામાં આવે છે. એક વિદ્વાને તેની આણંચના કરતાં ‘મુ’ છે કે ‘સાખી’ એ ‘સાક્ષી’નો અપભ્રંશ છે. કબીર

પ્રકરણ ૩૪ મું
મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

સાહેબની 'સાખી' દુનિયાના આત્માનું સાક્ષીભૂત વચન છે. કંપીર સાહેબની સાખી તેની હયાતિની સાક્ષી છે. 'સાક્ષી'માં પક્ષપાત કે વાડાબંધી નથી હોતી.

“સંગઠન એ રાષ્ટ્રની જનનિતિનું સૂત્ર છે. જુદા જુદા સંપ્રદાયના મહાત્માઓની જયન્તીઓ સાથે મળીને ઉજવવાથી આપણી તાકતો વધશે, અને પરિણામે રાષ્ટ્રબળ વધશે. મારો તમને ઉપદેશ છે કે ન્યા ન્યાં પ્રસંગો મળે, ત્યાં ત્યાં ભેગા મળવાનું શીખો. કંપીર સાહેબની જયન્તી ઉપરથી આટલો બોધ લઈને છટા પડશો તોયે ખસ છે ..

“બધા દિવસોના કાર્યક્રમમાં તમે બધાઓએ મને જે સાથ આપ્યો છે, અને શાંતિપૂર્વક મને દરેક વખત સાંભળ્યો છે, તે માટે તમારો આભાર માનું છું. મારા મિત્ર મહંત સ્વામી શ્રી બાલકૃષ્ણ દાસજીના અથાક પરિશ્રમનું આ પરિણામ છે. તેઓને હું જેટલો ધન્યવાદ આપું તેટલો ઓછો છે ”

આ જયન્તી પ્રસંગે મહંત શ્રી બાલકૃષ્ણદાસજીએ રોજ વિદ્વાતપૂર્ણ અને ગંભીરતા સાથેના જે પ્રવચન કર્યાં હતા, તે ધણાંજ મહત્વનાં હતાં. વડોદરાથી નિકળતા 'સ્વ-સંવેદ' નામના પત્રના પાંચમા વર્ષનો ૧૦ મો અંક કરાચીની આ 'કંપીર જયન્તી અંક' તરીકે સચિત્ર પ્રકટ થયો છે, એમાંથી બધાં વ્યાખ્યાનો વિગેરે હકીકત બાણીવાની મળે છે.

‘પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ’ના આશ્રય નીચે પારસીઓના મહાન પેગમ્બર જરથોસ્ત સાહેબનો જન્મોત્સવ જરથોસ્ત જયન્તી રવિવાર તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮ ના દિવસે ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની જયન્તી પ્રસંગે ઉભા કરાએલા મંડપમાં ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે પણ મારા જેવા જરથોસ્ત સાહેબના જીવનચરિત્રથી લગભગ અનભિન્ન એવા એક અદના લિશ્તુકને પ્રમુખ તરીકેની જવાબદારી સોંપવામાં આવી હતી હો. વાણિયા, પી. એચ દસ્તુર સાહેબ, જમીયતરામ આચાર્ય, માણેકબાઈ દરોગા, એવા અનેક વક્તાઓએ જરથોસ્ત સાહેબના જીવન ઉપર પ્રવચનો કર્યાં હતાં.

પ્રકરણ ૩૪ મું
મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

કરાચીની અમારી સ્થિતતા દરમિયાન એક અથવા બીજા નિમિત્તે બહારના અનેક વિદ્વાનોનું કરાચીમાં આવવું થયેલું. આ વિદ્વાનોના જ્ઞાનનો લાભ પણ કરાચીની જનતાને પ્રસંગોપાત્ત મળે, એવો પ્રયત્ન કરવામાં આવેલો. ઘણે ભાગે અમારાં ચાલુ વ્યાખ્યાનોના સમયમાંજ તે વિદ્વાનોનાં વ્યાખ્યાનો ગોઠવાતા. કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘ તરફથી તે સંબંધી બધી ગોઠવણ થતી. આવા જે જે વિદ્વાનોનો જ્ઞાનલાભ કરાચીની જનતાને અમારી ઉપસ્થિતિ સમક્ષ મળ્યો, તેઓમાંના થોડાકનો ઉલ્લેખ અહિં કરવામાં આવે છે—

૧ અધકવિ હંસરાજભાઈ—અમરેલીના આ અધકવિ ગુજરાતી પ્રજામાં સારા જાણીતા છે. તેમની લજનો ગાવાની શક્તિ અદ્ભુત છે. શ્રોતાઓમાં ખૂબ રસ રેડે છે. તા. ૨૯મી જુન ૧૯૩૭ ના દિવસે એમના લજનોનો એક જલસો ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. ખૂબ આનંદ આવ્યો હતો.

૨ સાધુ વાસવાની—સિધના આ પ્રસિદ્ધ સાધુ જગમશહર છે. તેમનો પરિચય પહેલાં કરાવવામાં આવ્યો છે. અમારી મિત્રતાના અગે અનેક વખત સાધુજી ઉપાશ્રયે પધારેલા. તા. ૨૭ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે અમારા વ્યાખ્યાન પ્રસંગે તેમનું વ્યાખ્યાન ગોઠવવામાં આવેલું. ‘અંતર્પટ ખોલો’ એ વિષય ઉપર એમણે ધણુજ આધ્યાત્મિક અને પોતાની લાક્ષણિક શૈલીમાં દિલ પીગળાવનારું વ્યાખ્યાન કર્યું હતું.

૩ જર્મન વિદ્વાન ડૉ. ફ્રીડહેન્સ સોમર—જર્મનીના આ પી. એચ. ડી. ડીગ્રી ધરાવનાર વિદ્વાન તા. ૨૫ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે આવ્યા હતા. આ વિદ્વાન જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા અને લલા ગૃહસ્થ છે. તેમણે હિંદુ સંસ્કૃતિનો ઘણો સારો અભ્યાસ કર્યો છે. વિદ્વાન હોવા છતાં તેઓ વ્યાપારી લાઘવમાં ઝીપલાએલા છે.

આ વિદ્વાને સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મશ્રી મહારાજનું કૃત્રીજ યુનીવર્સિટી પ્રેસથી બહાર પડેલું ‘ઇવનચરિત્ર’ વાંચ્યું હતું. એ ઉપરથી એમના દિલ ઉપર ઘણીજ સારી અસર થઈ હતી.

પ્રકરણ ૩૫ મું
બહારના વિદ્વાનો

જ્ઞાનચર્યા દરમિયાન ગીતાના 'યોગ'સંબંધી તેમજ જૈનોના 'યોગ' સંબંધી લગભગ દોઢ કલાક ચર્ચા ચાલી હતી. તેમણે અમારી સૂચનાથી આખૂતાં મદિરો જોવાનો ખાસ નિર્ણય કર્યો હતો. સમય નહિ હોવાના કારણે તેમનું જાહેર વ્યાખ્યાન રાખી શકાયું ન હતું.

૪ યેદજ્યન જર્નાલીસ્ટો—તા. ૨૨ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે હું મારા આસન પર બેઠો હતો, એવામા એક યુરોપીયન યુવક મારી પાસે આવી ચઢ્યો. હાથમાં કેમેરો લટકતો હતો અને એક નાનકડી બેગ હતી. નામ પૂછતા ખબર પડી કે તે એક યેદજ્યમના પત્રનો પ્રતિનિધિ છે. અને તે મારું નામ પૂછતો પૂછતો ત્યાં આવેલો તેની સાથે બીજો પણ એક યુવક હતો, જે તે વખતે પોતાને ઉતારેજ રહેલો. લગભગ બે કલાક સુધી એક દુભાષિયાને વચમાં રાખી ચર્ચા ચાલી. જૈન સાધુઓનો આચાર વિચાર, જૈનોનાં મૂળ તત્ત્વો વિગેરે વિષયો એ ચર્ચામાં મુખ્ય હતા. તે પછી તો આ બંને યુવકો વખતો વખત આવતા અને ઘણી વસ્તુઓની માહિતી મેળવી નોંધ લેતા. આ હકીકત ઉપરથી માલૂમ પડ્યું હતું કે તેઓ બે વર્ષથી દુનિયાની મુસાફરીએ નીકળ્યા છે. જુદા જુદા દેશો અને ગામોમા જાય છે અને પ્રસિદ્ધ પુરુષોની મુલાકાતો લઈ હકીકતો મેળવે છે. એમના કહેવાથી એમ પણ માલૂમ પડ્યું કે જે પત્રના તેઓ પ્રતિનિધિ હતા; તે પત્ર તરફથી તેમની મુસાફરીનું વર્ણન પુસ્તકાકારે છપાશે. આ બંને મુસાફરોના નામ હતાં: મેસર્સ ચાર્લ્સ પીટ્રાસ, અને ચાર્લ્સ લૂઈ પેરોને.

૫ યોગાચાર્ય પ્રકાશદેવ—લાહોરના પ્રસિદ્ધ યોગાશ્રમવાળા પ. પ્રકાશદેવ કરાચી આપેલા. તેમનું એક વ્યાખ્યાન 'અક્ષયર્થ' વિષય ઉપર ૧ ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે ઉપાશ્રયમાં રાખવામાં આવેલું. અક્ષયર્થ પાલનના જુદા જુદા નિયમો ઉપર તેમણે ઘણાજ પ્રકાશ પાડેલો. એમના આ વિદ્વાતભર્યા વ્યાખ્યાનની ઘણીજ સુંદર અસર થવા પામી હતી.

ઉપસંહારમાં મેં દુકમાં કહેલું કે—

“હું ખ એ આપણી ભૂલનું પરિણામ છે,
ખાનપાન આદિમા નિયમિત નહિ રહેવાના કારણે

પ્રકરણ ૩૫ મુ
જાહેરના વિદ્વાનો

ઘણે ભાગે રોગ થાય છે. રોગ થયા પછી તેના નિવારણના ઉપાયો લઈએ છીએ. પણ રોગ ન થાય, એ માટે કાળજી ઓછી રાખીએ છીએ. આજે દુનિયામાં ત્રણ વસ્તુની વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. વૈદ્ય, વેશ્યા, અને વકીલ. વ્યભિચારો વધ્યા એટલે વેશ્યાઓ વધી, રોગ વધ્યા એટલે વૈદ્યો-ડાક્ટરો વધ્યા, અને વેર-વિરોધ વધ્યા એટલે વકીલો વધ્યા. ખરી રીતે પવિત્ર મનુષ્ય તરીકે જીવન વિતાવનારને આ ત્રણે 'વ'કારોની જરૂર નથી પડતી. પણ સસારનાં પ્રલોભનો દિવસે દિવસે એટલા બધા વધતા ગયા કે જે માથી આ ત્રણે વ્યાધિઓ વધી છે. અને એ વ્યાધિઓના કારણે તેનાં સાધનો વધ્યાં એટલે આ ત્રણથી દૂર રહેવા માટે 'બ્રહ્મચર્ય'નું પાલન, નિયમિત આહાર વિહાર અને સૌની સાથે પ્રેમભાવ એની જરૂર છે. બ્રહ્મચર્યના પાલન માટે શ્રી પ્રકાશદેવે વ્યાયામ અને ધોરાક વિગેરે જે સાધનો બતાવ્યા છે, તે સાધનોનો ઉપયોગ કરવો, એ અગત્યનો છે."

૬ શ્રી રાયચૂરાજીનો દાયરો—ગુજરાતના આ મહાન સાહિત્યકાર, 'શારદા'ના તંત્રી અને 'લોક સાહિત્ય'ના પ્રખર અભ્યાસીથી કોણ અગ્નિપ્રયુ છે? કરાચીમાં ભરાએડી ૧૩ મી 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ' પ્રસંગે જે અનેક વિદ્વાનો આવેલા, તેઓમાં ભાઈ રાયચૂરા પણ એક હતા કરાચીની જનતાને ભાઈ રાયચૂરા અને બાળ સાક્ષરોની વિદ્વતાનો લાભ મળે, એવી યોજનાઓ ગોઠવાઈ હતી તેમાં શ્રીયુત રાયચૂરાજી અને કવિ માવનદાનજીનો એક દાયરો ૨ છ જાન્યુઆરી ૧૯૩૮ ના દિવસે ઉપાધ્યયના હોલમાં ગોઠવાયો હતો. આ વખતે જૈન સમાજના પ્રસિદ્ધ અને વિદ્વાન સોલંકીશીટર શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા તથા વીસનગરવાળા રાજનંત શેઠ મદાસુખભાઈ સુનીલાલ વગેરે જાણીતા ગૃહસ્થોની પાંચ ઉપસ્થિત હતી સમ્મેલનના રવાનાતાપ્યક્ષ, ઉપપ્રમુખો અને મંત્રીઓ પાંચ ઉપસ્થિત હતા. કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક ભાઈ હીરાલાલ ગાંધીનામ્મે મહેમાનોનો પરિચય કરાવ્યો હતો તે પછી ભાઈ રાયચૂરાજીએ પોતાની રમુછ રૂઝીમાં સુદઃ વ્યાખ્યાન કર્યું હતું. લેખકને ખૂબ દસ્તાવજ હતો. પછી લેખકના આમંત્રણે નગરિ માવનદાનજી અને

પ્રકરણ ૩૫ મું
બહારના વિદ્વાનો

શ્રીયુત રાયચૂરાએ સામસામે ઉભા રહી દુહાઓની રમઝટ જમાવી હતી. આમ આ દાયરો ધણોજ રસપ્રદ થયો હતો.

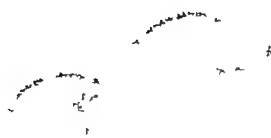
૭ શેઠ મહાસુખભાઈ—જૈનસમાજના પ્રસિદ્ધ લેખક અને કવિ તેમજ વડોદરા રાજ્યના માનીતા વીસનગરવાળા શેઠ મહાસુખભાઈ યુનીલાલનો પરિચય કરાવવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે. તેઓ પણ સાહિત્ય પરિષદ પ્રસંગે કરાચી આવેલા. તેમના જ્ઞાનનો અને વિચારોનો લાભ મેળવવા માટે ૨૫ મી નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે એક જાહેર વ્યાખ્યાન ગોઠવાયું હતું. તેમના ઉદાર વિચારો અને ખાસ કરીને ‘જૈન સમાજની વર્તમાન પરિસ્થિતિ’ સબધી તેમનો અભ્યાસ જાણવાની સારી તક મળી હતી. તેઓ થોડાક દિવસો સુધી રોકાયેલા હતા અને અમારા જુદા જુદા વ્યાખ્યાનો પ્રસંગે પણ તેમના વિચારોનો લાભ લોકોને મળ્યો હતો.

પ્રકરણ ૩૫ મું
જાહેરના વિદ્વાનો

૮ જમનાદાસ ઉદાણી—મુંબઈના આ જાણીતા જર્નાલીસ્ટ અને અર્થશાસ્ત્રી કરાચી આવેલા. તેમનો દેશની આર્થિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ ધણો ઉડો છે. તેમના વિચારોનો લાભ મેળવવા માટે ૬ માર્ચ ૧૯૩૮ ના દિવસે ઉપાશ્રયના હોલમાં ‘વર્તમાન યુગ અને અહિંસા’ એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન રાખવામાં આવ્યું હતું. તેમણે પોતાના વિષયના ધર્મશાસન, સમાજશાસન અને રાજશાસન—એમ ત્રણ વિભાગો પાડી વિઠતાપૂર્ણ વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. કરાચીના જૈનોને તો એ જાણીને અભિમાન થાય એ સ્વભાવિક હતું કે—જૈન સમાજમાં આવા ઉડા અભ્યાસીઓ પણ છે.

ઉપસંહારમાં મે તેમના ઉપર્યુકત ત્રણ શાસનો, ધર્મશાસન, રાજશાસન અને સમાજશાસનની આલોચના કરતાં અને ત્રણેનો સમન્વય કરતાં જણાવ્યું કે—

“દરેક પદાર્થ સાથે ધર્મ જોડાયેલો છે, જ્યાં વસ્તુ છે ત્યાં ધર્મ છે, કારણ કે વસ્તુનો સ્વભાવ એનેજ ‘ધર્મ’ ગાનવામાં આવે છે, લોકો વસ્તુના સ્વભાવને આલખ્યા નથી. તેથીજ સ્વયં દુઃખ ઠકાવી રહેલા છે. બધા ‘વાદો’માં ‘સ્વરાજ્યવાદ’ને

લાયબ્રેરીયન અને ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટીના માજી સંસ્કૃત પ્રોફેસર ડૉ. એફ હમ્ફ્રી. થોમસ એમ. એ પીએચ. ડી., 'એરીયન્ટલ કોન્ફરન્સ'ના ચુટાએલા પ્રમુખ તરીકે હિંદુસ્તાનમાં આવેલા. અમારા ગુરુમહારાજ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજના તેઓ પરમ ભક્ત. લગભગ વીસેક વર્ષ પહેલાં તેઓ હિંદુસ્તાનની મુસાફરીએ આવતા સૌથી પહેલાજ ગુરુમહારાજ પાસે આવેલા. તેમની અમારી મિત્રતા ઘણા વર્ષોથી ચાલી આવે છે. કેવળ થોડા કલાકો માટે મિત્રતાનો સમય તાજે કરવાની અભિલાષાથી આવેલા. વખત નહિ હોવા છતાં આવા એક મહાન યુરોપીયન વિદ્વાનની વિદ્વાનો લાલ અપાવવા માટે તા ૧૭મી એપ્રિલ ૧૯૩૮ના દિવસે કરાચીના મેયર શ્રીયુત દુર્ગાધાસ એડવાનીના પ્રમુખપણા નીચે ઉપાશ્રયના હોલમાં એક વિરાટ સભા ભરવામાં આવી હતી. કરાચીના અધિકારિઓ, યુનિસીપાલીટીના કોરપોરેટરો, તમામ પત્રોના પ્રતિનિધિઓ, પારસીઓ, અંગ્રેજો, સિંધી, અને ગુજરાતી સ્ત્રી પુરુષોની હજારોની સંખ્યા આ વિદ્વાનને સાંભળવાને માટે આતુરતાથી આવી હતી. ડૉ. થોમસે 'ભૂત અને વર્તમાન' એ વિષય ઉપર ઘણુંજ વિદ્વાનપૂર્ણ ગંભીર અને જાણવા જેવું વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. અંગ્રેજોમાં વ્યાખ્યાન આપવા છતાં પણ આ હજારોની જનતાએ જે શાંતિ જાળવી હતી એ બહુ આશ્ચર્ય કારક હતી.

પ્રકરણ ૩૫ મું
બહારના વિદ્વાનો

આ અંગ્રેજ વ્યાખ્યાનનો ગુજરાતી તરજુમો શ્રીયુત પેશોતન વાણિયા બી. એ. એલ એલ. બી. એ. કરી સભાગાવ્યો હતો. આવા ગંભીર અને કઠિણ વિષયનો પણ ગુજરાતીમાં અનુવાદ સભાગાવતા શ્રી વાણિયાએ સરસ રસ ઉત્પન્ન કર્યો હતો.

ડૉ. થોમસ કરાચીથી નેપાલની મુસાફરીએ ઉપડી ગયા હતા. ત્યાંથી ૯ મી જુલાઈ ૧૯૩૮ ના દિવસે વિલાયત માટે રટીમર પકડવાને પાછા કરાચી આવ્યા હતા. આ પ્રસંગે પણ તેઓ ઉપાશ્રયમાં આવ્યા હતા. અને લગભગ બે કલાક રોકાઈ પોતાની મુસાફરીની બંધી હકીકતો જણાવી હતી. ડૉ. થોમસ હૈદ્રાબાદ (સિંધ) માં અમારી સુચનાથી બેન પાર્વતી એડવાનીના મહેમાન બન્યા હતા. પાર્વતી બેનના આખા કુટુંબે તેમની સારી મહેમાનગીરી જાળવી હતી ત્યાંથી તેઓ મોહન-જો-ડેરા જોવાને ગયા હતા. પોતાની મુસાફરી દરમિયાન શિવપુરીની અમારી સંસ્કૃત ટ્રાલેજ, આગ્રાનું

‘વિજયધર્મલક્ષ્મી જ્ઞાનમદિર’ એ બધી સમ્યાગોત્ર પણ નિરીક્ષણ કર્યું હતું. અને તેમણે અહિં આવીને ઘણો સતોપ બહાર કર્યો હતો.

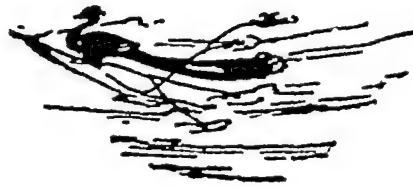
૧૦ શ્રીચુત ચીમનલાલ કીર્તનકાર—વાંકાનેરના વતની ચીમનલાલ કીર્તનકાર એક સારા પ્રસિદ્ધ આખ્યાનકાર છે. તેઓ કરાચી આવેલા અને કરાચીની જનતામાં તેમના આખ્યાનો ઘણા રોચક થયાં હતા જૈનસંઘ તરફથી પણ ‘શાહ અને બાદશાહ’, ‘સ્થૂલિભદ્ર અને કાશ્યા વેશ્યા’ ‘સવા-સોમજી’ ત્રિગેરે વિષયો ઉપર તેમનાં આખ્યાનો ગોઠવવામાં આવ્યાં હતા. ગદ્ય અને પદ્યમાં પોતાની તાત્કાલિક કવિત્વ શક્તિથી આખ્યાનો તૈયાર કરી સુંદર અભિનય સાથે આ આખ્યાનો તેમણે સભળાવ્યાં હતા.

૧૧ મિસ માર્ટાઈથ આદિ—બહાઉલ્લા નામના એક ધરાની તત્ત્વજ્ઞાનીના નામથી પ્રચલિત થએલા ‘બહાઈ’ ધર્મના નામથી ઘણા ઓછા લોકો પરિચિત હશે. ધરાની લોકોમાં અને હવે તો યુરોપ અમેરિકામાં પણ આ ધર્મે પોતાનો પગપેસારો કર્યો છે. આ ધર્મના ત્રણ ઉપદેશક-૧. અમેરિકન બાઈ મિસ માર્ટાઈથ ૨, ધરાનીબાઈ મિસીસ શીરીનબાઈ કોજદાર અને ૩ ખોબ ગૃહસ્થ એચ. એમ. મનજી કરાચી ખાતે આવેલા. તેઓએ અમારી મુલાકાત લીધી અને તે પછી તેમનાં ત્રણ વ્યાખ્યાનો તા. ૧-૨ મે ૧૯૩૮ ના દિવસોમાં ગોઠવવામાં આવેલા. ત્રણે વ્યાખ્યાનોમાં પ્રમુખ તરફની જવાબદારીનું કામ આ પકિતના લેખકને મોંપવામાં આવ્યું હતું. પહેલું વ્યાખ્યાન જૈન ઉપાશ્રયના હોલમાં ‘વિશ્વવ્યાપક ધર્મ’ એ વિષય ઉપર રાખવામાં આવ્યું હતું. બીજું ‘શાર્દૂલ મંદિર’ મા ‘વિશ્વોદ્ધારક કૃત્વળી’ એ વિષય ઉપર અને ત્રીજું ‘કાશ્યા હાઈકુલ’ના હોલમાં ‘બાળકોને નસીન સદેશ’ એ વિષય ઉપર આપવામાં આવ્યું હતું. ત્રણે વ્યાખ્યાનોમાં, ખાસ કરીને ઉપાશ્રયના વ્યાખ્યાનમાં પ્રોતાગેર્ભ સારી સંખ્યા હતી. ‘બાદાઈ ધર્મ’ના આ ઉપદેશોએ ‘બદાઈ ધર્મ’ સંબંધી જે જે ગદ્યો વ્યંજીતી હતી, તેમાં હિદ ૩ જૈન કોષ્ટપાત્ર ધર્મથી કદપણ જાનતી વિગતોના જેવું વ્યંજન ન હતું. અને તેજ વાત પ્રમુખ તરફના માગ વ્યાખ્યાનોમાં મેં વ્યંજીતી હતી.

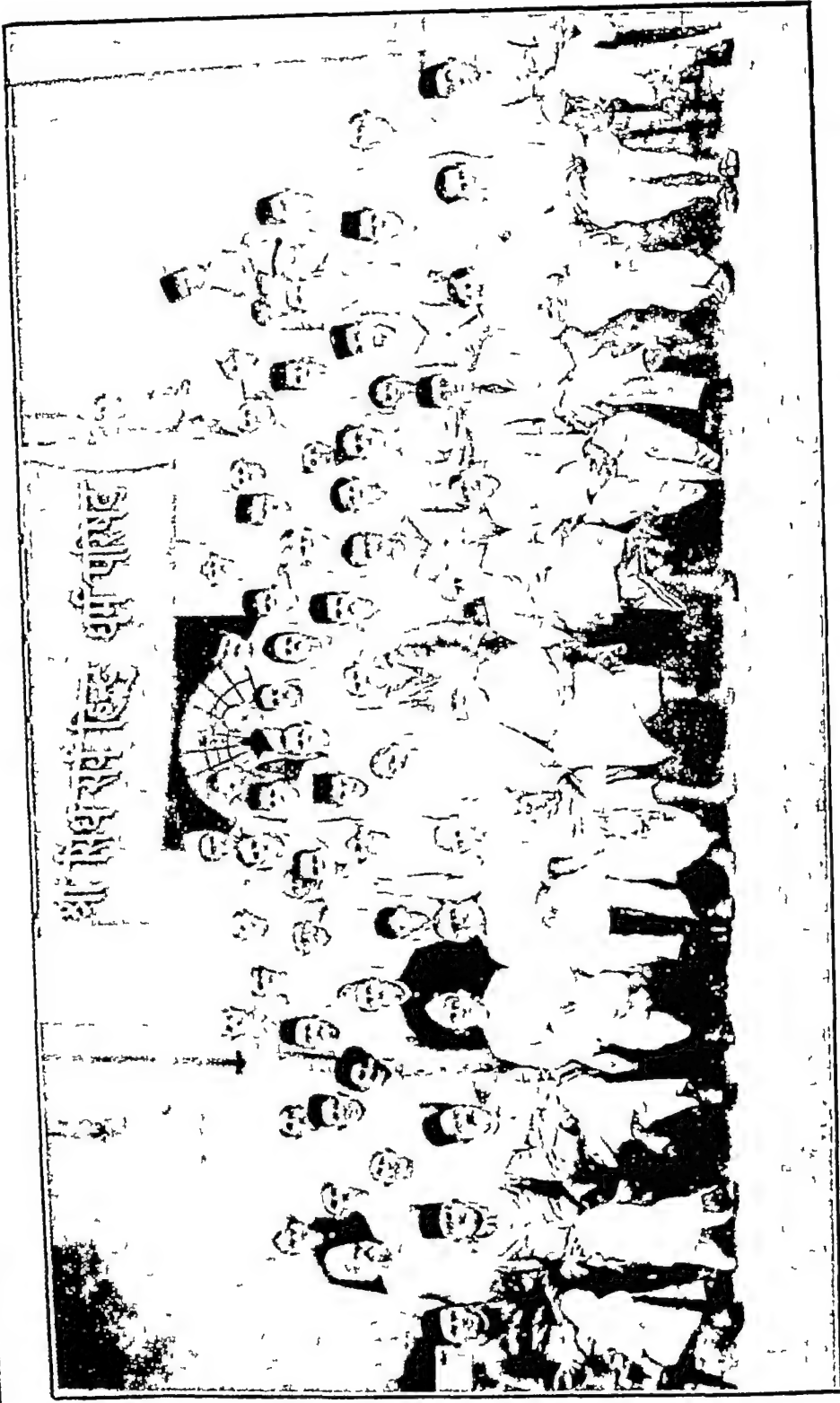
પ્રકરણ ઠપ મું
બહારના વિદ્વાનો

મિસ માર્ટીન્ડે એક વૃદ્ધ ઉમરની અમેરિકન બાઈ છે. તેણીએ આ 'બાહાઈ ધર્મ'ને માટે પોતાના સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો છે. ઠેકાણે ઠેકાણે ફરીને 'બાહાઈ ધર્મ'નો પ્રચાર કરે છે. પોતે માનેલા ધર્મ માટે પોતાનો આ ત્યાગ કોઈની પણ પ્રશંસા મેળવ્યા વિના ન રહે. સાદાઈ, નમ્રતા એ એમના જીવનમાં એકત્રિત થયાં છે.

૧૨ મીરાંબેનનાં ભજનો—૧૯૩૮ ના મે, મહિનામાં કંઈક શાંતિ લેવાની ઇચ્છાથી કરાચીથી વિહાર કરી બે દિવસ શેઠ છોટાલાલ ખેતશીના બંગલામાં અને એક દિવસ 'ડોંગરોડ' મુકામ કરી અમે મલીર ગયેલા. આ વખતે હૈદરાબાદના સિંધી બેન મીરાં બેન અને બીજા કેટલાક ભાઈઓ બહેનો નમસ્કાર કરવાને આવેલા મીરાં બેન, હૈદરાબાદના એક ઉંચા કુટુંબની બાઈ છે. નામ તો ગુડીબેન છે, પરંતુ તેમની 'ધર્મરક્ષિત' ની પ્રતિષ્ઠા તેઓ 'મીરાં બેન' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. આ મીરાંબેનના ભજનોનો એક જલસો ત્યા ગોઠવવામાં આવ્યો હતો આ ભજનો સાંભળવાને કરાચીથી કેટલાક ભાઈબહેનો પણ આવેલા. ભજનો તો ઘણાંય ગાય છે, પણ મીરાંબેનના ગાવામાં ખાસ ખૂબી તો એ છે કે જે વખતે તે ભજનોમાં તલ્લીન થાય છે, તે વખતે ખરેખર એકતાન થઈ જાય છે. અને દુનિયાનું ભાન ભૂલી જાય છે બહુજ ઓછા ભજનિકા આવી એકતાનતા મેળવતા હશે. શ્રોતાઓ ઉપર આની ઘણી સરસ અસર થાય છે.

પ્રકરણ ૪૫ મુ
બહારના વિદ્વાનો

મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીના પ્રમુખપણા નીચે મળેલી 'સિદ્ધ સર્વ હિન્દુ ધર્મ પરિષદ' સમયનો ગ્રેપ ફોટો

કરાચી મહોટું શહેર છે, અને સર્વ ધર્મીય તેમજ સર્વ દેશીય લોકોનું એક વિશાળ નિવાસસ્થાન છે. અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ અહિં નિરતર ચાલ્યા કરે છે. ધાર્મિક, સામાજિક તેમજ રાષ્ટ્રીય પરિપદો વખતો વખત થયાજ કરે છે. અમારી સ્થિતતા દરમિયાન આવી કેટલીક પરિપદો (કોન્ફરન્સો) થઇ હતી, કે જેમાં આ લેખકને એક યા બીજી રીતે ભાગ લેવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો. આવી જે પરિપદો થઇ તેમાંની ખાસ ખાસનો ઉલ્લેખ અહિં કરવામાં આવે છે. આમા કેટલીક પરિપદો એવી થઇ હતી કે જેનો સબધ ધર્મની સાથે રહેલો છે. આ પરિપદોનો ઉદ્દેશ સર્વધર્માનુયાયીઓમાં એકતાની સાધના કરવી અને એકબીજા ધર્મમાં શી શી વિશેષતાઓ છે, એ બાબી પરસ્પર સમન્વય સાધવાનો હતો.

કરાચીના કેટલાક પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તાઓ, જેવા કે ‘પ્રભુતત્વ પ્રચારક મંડળ’વાળા શ્રીયુત જમી-સિંઘ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિપદ યતરામ આચાર્ય, ડૉ. ત્રિપાઠી, શ્રીયુત ચંપ્રસેન જેટલી, શેઠ લોકામલ ચેલારામજી વિગેરે મહાનુભાવોના પ્રયત્નથી ‘સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિપદ’ તા. ૬-૭ નવેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસોમાં ‘ખાલક-દાના’ હોલમાં મળી હતી. સિંધ પ્રાતના હિંદુ ધર્મની સર્વ શાખાઓના પ્રતિનિધિઓને નિમત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું. આ પરિપદ હિંદુ ધર્મની જુદી જુદી શાખાઓમાં પરસ્પરનો પ્રેમ વધારવા માટે એક અગત્યવાળી નિવડી હતી. આ પરિપદના સ્વાગતાધ્યક્ષ કરાચીના રામકૃષ્ણ મિશનના અધિષ્ઠાતા સ્વામી શ્રીસર્વાનંદજીએ પરિપદને સર્વથા સફળ બનાવવા માટે સગ્ગ પરિશ્રમ કર્યો હતો. કરાચીમાં અનેક વિદ્વાન સંતો અને સુગોચ પુરુષો હોવા છતાં, પરિપદના કાર્યકર્તાઓએ અગોચરતાનો કંઈપણ ખ્યાલ કર્યા વિના એ જવાબદારીની મેઝા આ લેખકને મોંપી હતી. એ એમના શુદ્ધ પ્રેમ અને ભક્તિને આભારી હતું. પરિપદના ઉદ્દેશને સફળ બનાવવા અનેક દરાવો પાસ કરવામાં આવ્યા હતા. પ્રમુખ અને સ્વાગતાધ્યક્ષ તરીકેનાં વ્યાખ્યાનો પુનઃપ્રકારે પ્રકટ થતા ચૂંક્યા છે.

આ પરિપદના સંબંધમાં અનેક વર્તમાનપત્રોએ મેંધિ લીધી હતી.

પ્રકરણ ૩૬ મુ
સાર્વજનિક પરિપદો

એ બધી યે નોધો આપવાનો અહિં અવકાશ નથી. માત્ર તેમાંના એ પત્રોની નોંધના ટૂંકા ઉતારા અહિં આપું છું.

“છેલ્લાં કરાચીમાં ‘સર્વ’ હિંદુ ધર્મ પરિષદ’ મેળવી મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ ગળબળ કર્યો છે ! અને એમાં અપાએલું વ્યાખ્યાન સુંદર વિચારોના સંગ્રહ” રૂપ છે, અને ફરી ફરીને વાંચવું ગમે તેવું છે. હિંદુ ધર્મના અન્ય ધર્મગુરુઓ ને કરી શક્યા નથી, કરી શકે તેવી કલ્પના પણ ઉપજવી શક્યા નથી, તેઓ માટે કરાચીનો આ દાખલો ખાસ સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે. મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને શહેનશાહ અકબરના જમાનામાં સર્વ ધર્મ સંબંધમાં તીવ્ર આલોચનાઓ થતી હતી. પણ બહુત્વ પ્રચારક ને ચર્ચાઓ આ પરિષદમાં થઈ છે, તેવી તો નહિ હોય ! તેવી ને થતી હોત તો ધાર્મિક વાતાવરણ આને બૂદ્ધિજ હોત આમ આ પરિષદ ફતેહમંદી સાથે પૂર્ણ થઈ છે. અને તેનો મોટો યશસ્વી યશ મુનિમહારાજ વિદ્યાવિજયજીને ધટે છે. મુનિમહારાજશ્રી હવે અત્રેથી સિદ્ધાચળ પધારવાના છે, એમ બહાર પડતા તેમનો વધુ લાભ લેવા બહુ આગ્રહપૂર્વક વિનવણી કરી, તે વિચાર ફેરવવા વિજ્ઞાપિત થઈ છે. પરંતુ લાખો સમય રહેવા માટે મહારાજશ્રીની હવે ઇચ્છા નથી. અને શ્રી સિદ્ધાચળજી જવા ઉત્કટ ઇચ્છા ઉદ્ભવી છે, એમ તેઓશ્રી જણાવે છે. છતાં આગ્રહને માન આપી હાલ થોડો સમય તેઓ અત્રે બિચરશે એવું સાંત્વન આપવાથી સૌ ખુશી થયા છે. અમે પણ એ ખુશીમાં અમારો અવાજ ઉમેરીએ છીએ.”

‘અમનચમન’

આ પ્રમાણે અમદાવાદથી નિકળતા “જૈનજ્યોતિ”ના તત્રીશ્રીએ આ પરિષદ સબંધી એક અગ્રલેખ લખ્યો હતો તે આ છે.-

“કરાચી ખાતે તાન્તરમાં શ્રી સિંધ સર્વ હિંદુધર્મ પરિષદ’નું પ્રથમ અધિવેશન જાણીતા

વિદ્વાન અને મુધારક મુનિરાજશ્રી વિધાવિજયજીના પ્રમુખપદે ભરાઈ ગયું. તે કે આ અધિવેશન સિંધ પૂરતું મર્યાદિત હોવાથી સિંધ બહારની જનતાનું ખાસ લક્ષ્ય ખેંચાયું નથી. પણ આ અધિવેશનમાં પ્રાંતીયતાની ભાવનાઓ વેગળી મૂકી, ધર્મને તેના અળખામણા ઉપથી દૂર રાખી, સાચું રૂપ બતાવવાનો જે પ્રયાસ થયો છે; તે ખરેખર પ્રશંસનીય અને ઉદાહરણ યોગ્ય છે. અને એ કારણે આવા પ્રયાસોની વધુ માહિતી પ્રભને આપવી ઉચિત છે.

“આ અધિવેશનમાં કુલ અગિયાર ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા, જેમાં ‘હિંદુ’ શબ્દની વિવાદાસ્પદ વ્યાખ્યાની ગોખવટ, હિંદુ ગૌરવ ને સભ્યતાની સ્થાપના માટે સંસ્થાની સ્થાપના, રાષ્ટ્રભાષા હિંદીની હિમાયત, હિંદુને નિરામિયાહારી રહેવાનો આમ્રહ, દાઉબધી નિયમની પ્રશંસા, ૧૮ વર્ષ પૂર્વે સંન્યાસ કે દીક્ષા ન આપવાનું નિયમન, હરિજન પ્રત્યે સહાનુભૂતિ વગેરે ઠરાવો મુખ્ય છે. આ ઉપરાંત સિંધના કુરિવાલો અંગેના તેમજ આ પરિપદના નામ-પલટના ઠરાવો પણ છે.

પ્રકરણ ૩૬ મુ
સાર્વજનિક પરિદો

‘હિંદુ’ શબ્દની વ્યાખ્યા અંગે અત્યારમુધી ચોક્કસતા ચાલી હતી, તેના પર આ પરિપદના અધિવેશનમાં ઠીક પ્રકાશ ફેંકાયો છે તેમાં અપ્રત્યક્ષ કરવામાં આવ્યું છે કે, જેની ધાર્મિક સંસ્કૃતિ અને સભ્યતા ભારતીય હોય, તે ‘હિંદુ.’ આ ઠરાવ હિંદુ ધર્મની વ્યાખ્યા પર ઠીક ઠીક પ્રકાશ પાડે છે.

“આ ઉપરાંત રાષ્ટ્રભાષના ચર્ચાઈ રહેલા પ્રયત્ને માટે પાનનીયતાના વ્યાપારથી દૂર ગતી. દ્વિતી ભાષાને ‘રાષ્ટ્રભાષા’ તરીકે પસંદની મગવામાં પરિપદે ખરેખર હતાપણ બતાવ્યું છે. રાષ્ટ્રભાષા હિંદી હોઈ શકે, એ માટે આજે જે મત ભજવે નહિ.

“આ પરિપદમાં એક રંગત હિંદુવાને નિરામિયાહારી રહેવાની જવાબદારી કરેલી છે. આ

એ બધી ચે નોંધો આપવાનો અહિં અવકાશ નથી. માત્ર તેમાંના બે પત્રોની નોંધના ટૂંકા ઉતારા અહિં આપું છું.

“છેલ્લાં કરાચીમાં ‘સર્વ’ હિંદુ ધર્મ પરિષદ’ મેળવી મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ ગળબળ કર્યો છે ! અને એમાં અપાએલું વ્યાખ્યાન સુંદર વિચારોના સંગ્રહ” રૂપ છે, અને ફરી ફરીને વાચવું ગમે તેવું છે. હિંદુ ધર્મના અન્ય ધર્મગુરુઓ ને કરી શક્યા નથી, કરી શકે તેવી કલ્પના પણ ઉપભવી શક્યા નથી, તેઓ માટે કરાચીનો આ દાખલો ખાસ સ્મરણુમા રાખવા યોગ્ય છે. મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને શહેનશાહ અકબરના જમાનામાં સર્વ ધર્મ સંબંધમાં તીવ્ર આલોચનાઓ થતી હતી. પણ બંધુત્વ પ્રચારક ને ચર્ચાઓ આ પરિષદમાં થઈ છે, તેવી તો નહિ હોય ! તેવી ને થતી હોત તો ધાર્મિક વાતાવરણ આને ભૂંડું જ હોત આમ આ પરિષદ ફતેહમંદી સાથે પૂર્ણ થઈ છે. અને તેનો મોટો યશસ્વી યશ મુનિમહારાજ વિદ્યાવિજયજીને ધટે છે. મુનિમહારાજશ્રી હવે અત્રેથી સિદ્ધાચળ પધારવાના છે, એમ બહાર પડતા તેમનો વધુ લાભ લેવા બહુ આગ્રહપૂર્વક વિનવણી કરી, તે વિચાર ફેરવવા વિજ્ઞપ્તિ થઈ છે. પરંતુ લાખો સમય રહેવા માટે મહારાજશ્રીની હવે ઇચ્છા નથી. અને શ્રી સિદ્ધાચળજી જવા ઉત્કટ ઇચ્છા ઉદ્ભવી છે, એમ તેઓશ્રી જણાવે છે. છતાં આગ્રહને માન આપી હાલ થોડો સમય તેઓ અત્રે વિચરશે એવું સાત્વન આપવાથી સૌ ખુશી થયા છે. અમે પણ એ ખુશીમા અમારો અવાજ ઉમેરીએ છીએ.”

‘અમનચમન’

આ પ્રમાણે અમદાવાદથી નિકળતા “જૈનજ્યોતિ”ના તત્રીશ્રીએ આ પરિષદ સંબંધી એક અગ્રણ્ય લખ્યો હતો તે આ છે -

“કરાચી ખાતે તાન્તરમાં શ્રી સિદ્ધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ’નું પ્રથમ અધિવેશન ન્તાણીતા

વિદ્વાન્ અને સુધારક મુનિરાજશ્રી વિધાવિજયજીના પ્રમુખપદે ભરાઈ ગયું. તે કે આ અધિવેશન સિંધ પૂરતું મર્યાદિત હોવાથી સિંધ બહારની જનતાનું ખાસ લક્ષ્ય બેંચાયું નથી. પણ આ અધિવેશનમાં પ્રાતીયતાની ભાવનાઓ વેગળી મૂકી, ધર્મને તેના અળખામણા ઉપથી દૂર રાખી, સાચું રૂપ બતાવવાનો તે પ્રયાસ થયો છે; તે ખરેખર પ્રશંસનીય અને ઉદાહરણ યોગ્ય છે. અને એ કારણે આવા પ્રયાસોની વધુ માહિતી પ્રભને આપવી ઠચિત છે.

“આ અધિવેશનમાં કુલ અગિયાર ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા, જેમાં ‘હિંદુ’ શબ્દની વિવાદાસ્પદ વ્યાખ્યાની ચોખવટ, હિંદુ ગૌરવ ને સભ્યતાની સ્થાપના માટે સંસ્થાની સ્થાપના, રાષ્ટ્રભાષા હિંદીની હિમાયત, હિંદુને નિરામિયાદારી રહેવાનો આમ્રહ, દાઉબધી નિયમની પ્રશંસા, ૧૮ વર્ષ પૂર્વે સંન્યાસ કે દીક્ષા ન આપવાનું નિયમન, હરિજન પ્રત્યે સહાનુભૂતિ વગેરે ઠરાવો મુખ્ય છે. આ ઉપરાંત સિધના કુરિવાલો અંગેના તેમજ આ પરિપક્વતા નામ-પલટના ઠરાવો પણ છે.

પ્રકરણ ૩૬ મુ
સાર્વજનિક પરિદો

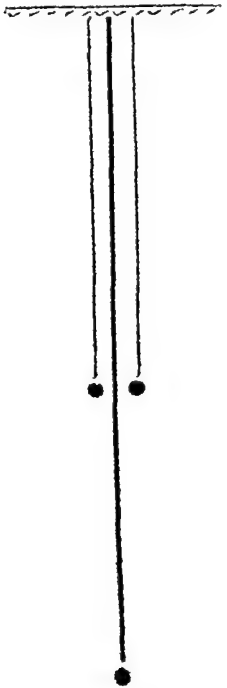
‘હિંદુ’ શબ્દની વ્યાખ્યા અંગે અત્યારમુધી ચોક્કસતા આવી હતી, તેના પર આ પરિપક્વતા અધિવેશનમાં હીક પ્રકાગ ફેકાયો છે તેમા અપ્પ કરવામાં આવ્યું છે કે, જેની ધાર્મિક સંસ્કૃતિ અને સભ્યતા ભારતીય હોય, તે ‘હિંદુ.’ આ ઠરાવ હિંદુ ધર્મની વ્યાખ્યા પર હીક હીક પ્રકાશ પાથરે છે.

“આ ઉપરાંત રાષ્ટ્રભાષના ચર્ચાઈ રહેલા પ્રશ્ને માટે પ્રાતીયતાના વ્યામોદયો દૂર રહી. હિંદી ભાષાને ‘રાષ્ટ્રભાષા’ તરીકે પસંદની મરવામાં પરિપદે ખરેખર હતાપણ બતાવ્યું છે. રાષ્ટ્રભાષા હિંદી દોષ રહે, એ માટે ચાલે એ મત છેજ નહિ.

“આ પરિપક્વતા એક ઠરાવ હિંદુઓને નિરામિયાદારી રહેવાની બતામાનું કર્યો છે. આ

પ્રકરણ ૩૬ મું
સાર્વજનિક પરિષદો

ઠરાવની અમારી દષ્ટિએ સિંધમાં ખાસ જરૂર હતી, અને આશા છે કે ‘સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ’નું આવું વલણ, અહિંસાનો પ્રચાર કરવા માટે જ સિંધ ગયેલા મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીને ખૂબજ ઉપયોગી નીવડશે.

“આ સિવાયના બીજા ઠરાવો પણ અત્યંત મહત્વના છે, અને તે આજના યુગની જરૂરિયાતોને લક્ષમાં લઈને કરવામાં આવ્યા છે, તેમ કહેવું ઉચિત થઈ પડશે. દરેકે પ્રેમની ચર્ચા પૃષ્ઠોના પૃષ્ઠો લઈ શકે તેમ છે, પણ તેના અગાઉ કરેલ નામ નિર્દેશથીજ આપણે તૃપ્તિ માનીશું.

“આ અધિવેશનની સફળતામાં બીજા બધા કારણો સાથે ખાસ કારણ પ્રમુખપદની ખુરશી સાથે પણ સંકડાયેલું છે. એક જૈન સાધુ, તેમાં પણ નવનવા સિંધમાં ગયેલા, આટલા ટૂંકા સમયમાં ‘સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ’ના પ્રમુખ ચુંટાય, એ જૈન સમાજ માટે ઓછો ગૌરવનો વિષય ન કહી શકાય. મુનિમહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ પણ પ્રમુખપદ સ્વીકારીને પોતાના ભાષણમાં તેમજ સભાના સંચાલનમાં જે ઉદારતા, કુનેહ, ને વિદ્વતા દર્શાવી છે તે પણ ન ભૂલાય તેવાં છે.

“તેઓશ્રીએ પ્રમુખપદથી આપેલા ભાષણમાં ધર્મજનૂત કે ખોટા મિથ્યાડંબરનો જરાપણ અંશ જણાતો નથી.

“આવા ભાષણના પાને પાને સર્વધર્મની એકતાનો સંદેશ, સર્વધર્મ સમન્વયનું સૂચન સાચા જૈનસાધુને ખરેખર શોભાવે તેવું છે. એ ભાષણનો થોડો ભાગ ન્યોતિના ગતાંકમા અપાઈ ગયો છે, વાંચકોને આપું ભાષણ વાંચન અને મનન કરવા સલામણું છે.

જૈનોના મોટા ભાગના સાધુઓમાં વધતી જતી હું ખદ સંકુચિતતા સામે આવા પ્રસંગો ખરેખર હાથની ખીના બને છે; અને એ વખતે જૈન ધર્મ કેટલો વિરાળ ધર્મ છે, અને સર્વધર્મનું સમન્વય કરવાની કેટલી શક્તિ ધરાવે છે, તેનું કંઈક જ્ઞાન થઈ આવે છે, અને ત્યારે સહેજે આજની રૂપમ હુકતા, ઉપધાન કે ઉજમણા સુધીજ મર્યાદિત થતી શાસન પ્રભાવનાની સીમાઓ, ખેતાર ચેલા કે શ્રીમંત બકતો વધારી લેવાની તાલાવેલીઓ, કલેશ કે કલ્યા કરી મોટાઈ મેળવવાની ધમાલ તરફ દયા ઉપજે છે આપણો સમાજ અને ખાસ કરીને આપણો ઉપદેશક વર્ગ આ તરફ લક્ષ આપે એજ ભાવના.”

જૈનજ્યોતિ ૨૦—૧૧—૩૭

કરાચીના રામબાગ ‘બ્રહ્મોસમાજ’ તરફથી દર વર્ષે આઠ દિવસનો એક જલસો કરવામા આવે છે. સર્વધર્મ પરિષદ તેમા એક દિવસ ‘સર્વધર્મપરિષદ’ પણ ભરવામાં આવે છે કરાચીના પ્રસિદ્ધ ડૉ. થારાની આ સમાજના સેક્રેટરી છે. તેઓ ઉદાર વિચારના અને સર્વ ધર્મ પ્રત્યે પ્રેમ રાખનારા મહાનુભાવ છે. તા. ૩૧ ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે આ ‘સર્વધર્મપરિષદ’ની બેઠકમાં ‘જૈનધર્મ’ ઉપર બ્યાખ્યાન આપવાનું નિમંત્રણ આ લેખકને મળ્યું હતું આ પરિષદના પ્રમુખપ્રધાને મદાસવાળા રેવં ભાઈ મુખ્યા કૃષ્ણાયા ખિરાજયા હતા. કિશિયાનીટી, જરઘોરત, ઇસ્લામ, શિખ, વેદાન્ત, થિયોસોફી અને જૈનીઝમ વિગેરે ધર્મો ઉપર તે તે ધર્મના નિખ્યાત વિદ્વાનોએ પ્રવચન કર્યા હતા. જૈનધર્મ ઉપર બોલતાં જૈન શબ્દની બ્યાખ્યા, જૈનધર્મના મૂળ સિદ્ધાંતો, જૈનોનો ઇશ્વરવાદ, અને જૈનોએ માનેસો મુક્તિમાર્ગ, એ વિષય ઉપર વિવેચન કરવામા આવ્યું હતું.

સન ૧૯૩૮ ના ડીસેમ્બરમાં થયેલી ખીજી ‘ધર્મ પરિષદ’ વખતે પણ નિમંત્રણ મળેલું, પરંતુ ખિમરીના કારણે આ વખતે વત્સ રામાયું નહોતું.

પ્રકરણ ૩૬ મું
સાર્વજનિક પરિષદો

કરાચીની પ્રાન્તિક કોંગ્રેસ કમીટી તરફથી તા. ૩-૪-૫ જુન
૧૯૩૮ ના દિવસે મોટા પાયા ઉપર બેકાર
બેકાર કોન્ફરન્સ કોન્ફરન્સ કરાચીના પ્રધાનના પ્રમુખ
પણા નીચે ભરવામા આવી હતી. આ
કોન્ફરન્સમાં ભાગ લેવા માટે નિમત્રણ મળેલું. તેને માન આપ-
વામા આવ્યું હતું. તા. ૫ મીની બેઠકમા

“વર્ધા જીવણીની યોજના સિધમાં ક્યાસુધી સફળ થઈ શકે
તેમ છે? તેની તપાસ કરવાને સિધ ગવર્નમેન્ટે એક કમીટી મુકર
કરવી, કે જે કમીટી બહુ જલ્દી તપાસ કરીને રીપોર્ટ રજુ કરે”

આ પ્રસ્તાવ આ લેખક તરફથી મુકવામાં આવ્યો હતો આ
ઠરાવના સમર્થનમા જે કંઈ કહેવામા આવ્યું હતું. તેનો હુ કેા સાર
આ છે -

પ્રકરણ ૩૬ મું
સાર્વજનિક પરિષદો

“બેકારીનો પ્રશ્ન આખી દુનિયામાં હોમો થયો
છે. બીજા દેશો કરતાં હિંદુસ્તાનની બેકારીમા ફક્ત
છે. મારી દષ્ટિએ બેકારીના પાંચ કારણો દેખાય છે
૧. લોકો હુન્નર રહિત થયા, ૨ વ્યાપાર રોજગાર
હાયમાથી ગયા. ૩. નકામા ખર્ચ વધી ગયા.
૪. ઘરગથ્થુ ધંધા હાયમાથી ગયા. અને ૫. શિક્ષણ
કેવળ ચોપડાના જ્ઞાનમા અને ડીગ્રીઓના મોહમાં
રહી ગયું.”

“હિંદુસ્તાનના હાયમાં હુન્નર જેવી વસ્તુ શું
રહી છે? અને વ્યાપાર એ પ્રજાના હાયમાં હોવો
જોઈએ, જ્યારે રાજ વેપારી હોય, તે પ્રજા કિખારી
બને એ સ્પષ્ટ છે બેકારીનો પ્રશ્ન હલ કરવો હોય
તો ઘરમાથીજ એનો સુધારો કરવાની કોશિશ કરવી
જોઈએ. ૨૦૦ રૂપિયાનો પગારદાર માણસ પણ ચાર
પાંચ માણસનું કુટુંબ નથી નભાવી શકતો. અને
જુમો મારે છે. કારણ એ છે કે એના ઘરમાં ફિલ્મ
ખર્ચનો પાર નથી. એક મનુષ્યનું આખું કુટુંબ
મનુષ્ય કરીને બે ત્રણ રૂપિયા પેદા કરતું હોય, અને

ધરમા છાશ—રોટલો ખાતું હોય, છતાં ભૂખની ખૂમ મારે. કારણ એ છે કે એવો મનુર ચા, ખીડી, પાન, દારૂ અને નાટક સીનેમાની પાછળ કેટલું બધું ખર્ચ કરે છે ? આપણી માતાઓ અને બહેનો દળવાનું, ખાંડવાનું, સીવવાનું, ભરવાનું વિગેરે કામ કરતી, જ્યારે આને એ બધાએ કામોને માટે એક ગરીબમાં ગરીબને પણ પૈસા ખરચવા સિવાય વાત નથી. જરા હંડા ઉતરીને જોઈએ તો જાંદગીની રાજ્યાતમાયીજ બેકારીપણાનું જીવન ઘડાઈ રહ્યું છે. સ્કૂલમાં શિક્ષણ રાજ થાય છે, ત્યારથીજ બેકારી રાજ થાય છે. શિક્ષણ પૂરૂ થાય છે, ત્યાંસુધીમા તો બાપના હબરો રૂપિયા ખર્ચ કરાવી છોકરાએ બાપને બાવો બનાવી દીધો હોય છે. એજ્યુએટ થઈને બહાર નિકળ્યા પછી એ પચ્ચીસ વર્ષના યુવકમા પોતાના પેટનું પાશેર અન્ન પેદા કરવાની શક્તિ નથી હોતી. જ્યારે ખૂટ—શૂટમાં અને નેક્રાઇ કોલરમા ફેશનેબલ બન્યા વગર રહેવાનું નથી. આજના શિક્ષિતોની દશાનું વર્ણન કરતા એક કવિ કહે છે:—

પ્રકરણ ૩૬ મું
સાર્વજનિક પરિપત્તો

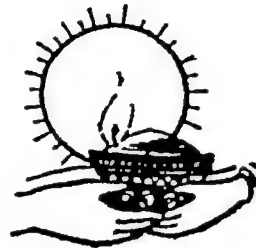
“ન સરકારમે કામ પાનેકે કાગિલ
ન દરબારમે લખ હિલાનેકે કાગિલ
ન જંગલમે રેખડ ચલાનેકે કાગિલ
ન બાગરમે બોઝ ઉડાનેકે કાગિલ
ન પઢતે તો, મો તગલ ખાતે કમાકર
વહ જોયે ગયે અઢિર તાલીમ પાકર

અત્યારનું શિક્ષણ લેનારાઓની આ દશા છે.

“દેગની દરિદ્રતાનું મૂખ્ય કારણ કમાવનાર કરતાં ખાનારની સંખ્યા કંઈ ગ્રાંપી વધારે છે, તે પાતું છે. દરિદ્રતાને દર દરવાને ખીલ ને ઉપાયો લઈએ, તેની સાથે જા ઉપાય લેવાની ખાસ જરૂર છે કે જીવનના પડતરની ગરજપાવધીજ જીવનનું સાધન મેળવવા ફિતુલ ખર્ચથી દર રહેણું.”

એક દિવસ હું મારા રૂમમાં બેઠો હતો. સિંધના પ્રસિદ્ધ પ્રાણાચાર્ય વૈદ્યરત્ન શ્રીમાન્ સુખરામદાસજી આયુર્વેદ પરિષદ મહારાજ વિગેરે કેટલાક પ્રસિદ્ધ વૈદ્યોનું એક ડેપ્યુટેશન મારી પાસે આવ્યું. તેમણે જણાવ્યું કે “અમારી ‘આયુર્વેદોદ્ધારક સભા’ તરફથી ‘આયુર્વેદ પરિષદ’ ભરવા માંગીએ છીએ. તેમાં આપને પ્રમુખ બનાવવા, એવો અમે ઠરાવ કર્યો છે.” આયુર્વેદ પરિષદ અને આ લેખક પ્રમુખ? એમનો આ પ્રસ્તાવ સાંભળીનેજ હું તો આભો બની ગયો. આયુર્વેદનો એકડો પણ નહિ જાણનાર મારા જેવો એક જૈન સાધુ આયુર્વેદની પરિષદનો પ્રમુખ થાય, એ તો હદ આવી ચૂકી. મેં મારો અનધિકાર એમની આગળ રજુ કર્યો. પણ ભક્તિ અને શ્રદ્ધામાં લીન થયેલા મહાત્મા ભાવે એ ક્યાં માને તેમ હતા? આ સજ્જનોની ભક્તિ અને શ્રદ્ધાને મારે આધીન થવું પડ્યું. તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮ ના દિવસે પરિષદ થઈ, અનેક વિદ્વાન્ વૈદ્યરત્નોએ બ્યાખ્યાનો કર્યા. ઠરાવો થયા, અને છેવટે આયુર્વેદના મહત્ત્વ સંબંધી તેમજ અત્યારે રોગોનો વધારો શાથી થઈ રહ્યો છે. તથા રોગની નિવૃત્તિ કરતાં રોગોને રોકવાના શા ઉપાયો લેવા જોઈએ? એ સંબંધી મેં મારા વિચારો રજુ કર્યા. ઉદાર વૈદ્યોની સહાનુભૂતિથી, સહકારથી, પ્રેમથી પરિષદનું કાર્ય સફળ થયું.

આવી અનેક પરિષદોમાં જે કંઈ સેવા કરવાનો લાભ મળ્યો, તેથી હું મારું સદ્ભાગ્ય સમજું છું.

ડોહા! મારી જીવનનોકા ખૂબ ડોહી!! ખીજ બધા નિયમોનો ભગ ક્ષન્તવ્ય થઈ શકે છે, પણ કુદરતના નિયમનો ભગ ક્ષન્તવ્ય નથી થઈ શકતો. બખ્ખે ચતુર્માસ સુધી ખૂબ પ્રવૃત્તિ કરી, કુદરતના નિયમ પ્રમાણે આરામ લેવાની જરૂર હતી. પ્રવૃત્તિની ધમાધમીમા 'આત્મિકશાંતિ' ભૂલી જવાય છે. પ્રવૃત્તિ પછી તે પ્રશસ્ત હોય, તો પણ એક કેક તો છે જ. એ કેક મર્યાદિત હોય ત્યાંસુધી તે જીરવી શકાય છે. અમર્યાદિત કેક પટકી ન દે, તો ખીજું શું કરી શકે? પ્રવૃત્તિમા પડેલો આ જીવડો પોતાની મેજે ક્યાં સમજે તેમ હતો? એટલે કુદરતે લાલખતી ધરી.

ગુરુદેવની સોળમી જયન્તી અસાધારણ ધૂમધામ અને ઉત્સાહપૂર્વક ઉજવાઈ હતી. સાથે સાથે શાંતિરનાત્ર અને 'જૈનપાઠશાળા'નો 'જ્યુબિલી ઉત્સવ' પણ ઉજવાયો હતો. મેમાનો ધીરે ધીરે વિદાય થઈ રહ્યા હતા. સંવત ૧૯૯૪ ના ભાદરવા વદિ પાચમનો દિવસ હતો. હું મારા રુમમા પાટ ઉપર બેઠો હતો. પાટનો પાયો પકડીને મારા પ્રિય શિષ્ય મહુવા બાળાશ્રમના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સુનીલાલ શિવલાલ ગાધી બેઠા હતા. ખીજ પણ એક બે જાણુ ત્યાં મૌજૂદ હતા.

'સુનીલાઈ! જરા છાતીએ ખામ લગાવો.' કંઈક છાતીમાં દુ.ખાવા જેવું લાગતાં મેં સુનીલાઈને કહ્યું. ખામ આવે છે ત્યાં સુધીમાં કંઈક ગભરામણ વધી. 'સુનીલાઈ, જરા શ્રી જયન્તવિજયજીને કહો કે કાઈને મોકલી ડોકટરને બોલાવે.'

આટલું કતા પછી શું થયું, એની મને ખબર નથી. કુદલાક વખત પછી હું આંખ ઊંચું છું તો, મૃત્યુ એ શું છે? ડા. મિત્તી, ડા. વિશ્વનાથ પાટીલ, ડા. ન્યા-લસંદ દોરીએ ત્રણ ડોકટરો અને ભાઈ એટલ ખરાસ, સાધુઓ, હૈદાબાદવાળાં બહેન પાર્વતી અને બહેન ચંદ્રિકા તેમજ ઉદયપુરના મહેમાનો અને સંઘના આગેવાનો મારી ચારે તરફ ઘેરાએલા રાત્રી સુરતે ઉમેલા, તેમને એકજ દષ્ટિથી મેં નોંધ લીધા.

પ્રકરણ ૩૭ મું
મારી જીવનનોકા

આવીજ વસ્તુ ખિમારીની પણ છે. જે સમજવામાં આવે તો ખિમારી, એ આત્માને અશુભ ખિમારી શી વસ્તુ છે? કર્મેના બોજથી હલકા કરવાનો એક પવિત્ર સમય છે. અથવા કુદરતના નિયમોથી વિરુદ્ધ ધરી જનારાઓને માટે એક લાલચતી છે. અનાદિ-કાળથી આ જીવ અનેક પ્રકારનાં શુભાશુભ કાર્યોની પ્રવૃત્તિ કરતો આવ્યો છે. ખિમારી એ અશુભ કર્મેનો દંડ છે. માણસ પાપ કરતાં નથી ડરતો, પાપના પ્રાયશ્ચિત્તને ભોગવતાં ડરે છે. સજ્જ સીધી રીતે સમભાવપૂર્વક—શાંતિપૂર્વક જે ભોગવી લેવામાં આવે તો તેનો સમય પૂરો થતાં શાંતિ મળે છે. સજ્જ ભોગવતી વખતે કદી તોફાન કરે, કાયદાનો ભંગ કરે, તો તેની સજ્જમા ઉમેરો થાય છે. આજ દશા ખિમારી સમયની છે.

ખિમારી, જેમ જેમ આગળ વધતી ગઈ, તેમ તેમ મારી આત્મિક દૃષ્ટિએ મને એમ લાગતું હતું, કે હું સાધુઓને, સંધને, મિત્રોને, ભક્તોને કષ્ટના નિમિત્તરૂપ થઈ રહ્યો છું. સેવા કરવા જાહેલો આ જીવ, ખીજાઓની સેવા લેવાને લાચાર બન્યો છે. રાતોરાતનું જાગરણ મારા નિમિત્તે સૌને કરવું પડે છે આ વસ્તુ મને ઘણીજ ખટકી ગઈ હતી પણ લાચાર હતો.

આવા પ્રસંગોમાં માણસ બહુ ખારીકાઈથી વિચાર કરે તો, મનુષ્ય સ્વભાવની વિચિત્રતાઓનો પણ ખૂબ વિચિત્ર અનુભવો અનુભવ થાય છે એક કવિએ કહ્યું છે.—

વૈદ્યા વદન્તિ કફપિત્તમરુદ્ધિકાગન્

જ્યોતિર્વિદો પ્રદગ્નિ પરિવર્નયન્તિ ।

ભૂતાભિભૂતમિતિભૂતવિદો વદન્તિ

પ્રાચીનકર્મચલચન્ મુનયો મનન્તિ ॥

શિક્ષા આપના પ્રત્યક્ષ અનુભવ મને થઈ ગયો હતો. વૈદો પ્રદેતા કે વાયુનો પ્રકાપ છે. બાઈ કુલચંદ નયોનિતી જેવા ન્યાયી ને ત્યારે સાહ્ય સાતની પતેલી કે ચાથે કે ખારેમાં ચડીમાજ બતાવતા. ખિમારી બે તોજાથી ફેરવીક બેદનો 'મનગરજને નવજીવ શી છે'

પ્રકરણ ૩૭ મું
મારો જીવનનોકા

એમજ કહેતી. મારા જેવા વનમાં પેટેલા ઘોળા વાળવાળા બુઢા સાધુને પણ નજર લગાડી શકે એવી પણ કોઈ હશે ખરી? અને કોઈ કહેતું કે ‘મહારાજને કંઈક વળગાડ લાગુ પડ્યો છે ?’ પણ મારો આત્મા પ્રતિક્ષણ એમજ કહેતો કે ‘તને અશાતાવેદનીયનો ઉદય છે, એને તું શાંતિપૂર્વક ભોગવ.’ બાહ્ય દષ્ટિએ નિમિત્તભૂત ઔષધ જે કંઈ બની શકે તે કરતા રહેવું.

આ સિવાય બીજા પણ અનેક પ્રકારના અનુભવો થયા કરતા, અને મનમાં ને મનમાં સંસારના વિચિત્ર સ્વભાવો ઉપર એવી ધિમારીમાં પણ આનદની હહેરો છૂટતી.

કોઈ ડોક્ટર ઇંછકશન આપવાનું કહે, ત્યારે કોઈ આવીને કહે- ‘ઇંછકશનોએ તો ગળ્ય ક્યો છે. એક રોગને દબાવે છે, સત્તર રોગને ઉભા કરે છે’ કોઈ દેશી વૈદ્ય મોતીની ભરમ ખાવાનું કહે, તો કોઈ ચંદ્રોદયની વાત કરે. એક ડોક્ટર હાર્ટ માટે એક જાતની ગોળી આપે, તો બીજા ડોક્ટર એને બદલીને બીજી લેવાનું કહે. એક ડોક્ટર અમુક જાતના ઇંછકશનની ભલામણ કરે તો બીજા ડોક્ટર બીજી જાતનું ઇંછકશન બતાવે. કોઈ ખીચડી લેવાની ભલામણ કરે તો કોઈ એમાથી ગેસ ઉત્પન્ન થવાનો ભય બતાવે. કોઈ ખાલી દૂધ વાપરવાનું કહે તો કોઈ ખાલી ફળ ઉપર રહેવાનું કહે. કોઈ ખાવાનોજ નિષેધ કરે, તો કોઈ ‘ખાધા વિના શક્તિ આવશે નહિ, માટે શીરો વિગેરે ખૂબ ખાઓ’ એમજ કહે. સ્વભાવની વિચિત્રતા અહિંથી નહોતી અટકી એક ડોક્ટર બારીઓ ઉઘાડી રાખવાનું કહે, તો બીજા ડોક્ટર આવતાની સાથે લગભગ બંધ કરી દે. કોઈ ‘હોમ્યોપેથિક’ દવા લેવાનું કહે, તો કોઈ દેશી વૈદ્યની દવા લેવાનું કહે કોઈ યુપચાપ પડ્યા રહેવાનું કહે તો વળી કોઈ આવીને કહે. ‘વાહ, પડ્યા તે રહેવાનું હશે. ખૂબ હરો ફરો, ગભરાવાની કાંઈ જરૂર નથી.’ કોઈ પાણી વધારે પીવાનું કહે તો કોઈ પાણી પીવાથી વાયુ વધવાનું કહે. શુકન અને મુદ્દર્તમાં ખૂબ ખૂબ માનનારા મહાત્મા ભાવો વાત વાતમાં મુદ્દર્તનોજ ખ્યાલ કરે. પાટ આઘી પાછી કરવી હોય તો યે મુદ્દર્ત, પાટથી નીચે પહેલા વહેલાં પગ મૂકવો હોય તો યે મુદ્દર્ત, કંઈક નવી દવા શરૂ કરવી હોય તો યે મુદ્દર્ત ને કપડાં બદલવાં હોય તો યે મુદ્દર્ત.

પ્રકરણ ૩૭ મું
મારી જીવનનોકા

આમ અનેક પ્રકારના વિચારોની આંધીઓ આ જિભાર શરીરની આજુબાજુમાં ફરી વળતી. આ બધા વિચિત્ર સંયોગોથી ઘણીવાર આનંદ આવતો. કોઈ કોઈવાર કંટાળો પણ આવતો. છતાં હું એટલું તો સમજતો કે 'જે કોઈ, જે કંઈ કહે છે, તે ભકિતથી, પ્રેમથી-મને જલ્દી સારો થએલો જોવાનેજ કહે છે. એ તો મનુષ્ય સ્વભાવ છે. એમણે કહેવું જોઈએ અને મારે સાંભળવું જોઈએ. હું સમજું છું કે લગભગ બધા એ જિભારોની આગળ આ દશા ઉભી થતી હશે. થોડે ઘણે અંશે પણ

આમ જીવનનો કા ભરદ્વીએ ડામાડોલ થયા કરતી કોઈ કોઈ વખતે કિનારે પહોંચવા આવી જતી અને વળી પાછો એવો એક જુવાળ આવી જતો કે કિનારે આવેલી નૌકા ખૂળ દૂર નિકળી જતી

આ પ્રસંગમાં મારે બીજું શું કહેવાનું હોય ? સિવાય કે, જેમણે જેમણે મારી આ જીવનનો કાને બચાવી લેવામાં સહાયતા આભાર કરી છે, નિમિત્તભૂત થયા છે, તેઓનો આભાર માનવો. પણ એ કાર્ય જેટલું જરૂરનું છે, તેટલુંજ કાળુ પણ છે. આખા ઉઘારીને જોઈ છું તો માગ માટે આ કાર્ય ધણુંજ મુશ્કેલી ભર્યું દેખાય છે. કેટલા બધા મદાનુભાવોએ મારે માટે કેટલાં કેટલાં કષ્ટો ઉઠાવ્યાં છે, એ શું નોંધી શકાય છે ? એની ગણતરી થઈ શકે છે ? અને ગણતરી કરવા જતાં ઘણા ભૂલી પણ જવાય અને તેટલા માટે મારી આ જીવનનો કાને બચાવી લેવામાં એક યા બીજીરીતે, થોડે ઘણે અંશે, જેમણે જેમણે મદદ કરી છે તે સૌનો સમુચ્ચયરૂપે જ સાચા દિવસથી આભાર માનવો ઉચિત સમજું છું. તેમાં કરાચીનો સમગ્ર સહ ડો. ન્યાલસદ, ડો. વિશ્વનાથ પાટીલ-એઓની મેવા તો કદારે પણ ભૂલાય તેમ નથી.

મારી જિભારીમાં ધ્યાનિક ભક્તોએ મેવા કરી છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ, પોતાના અગત્યના કાર્યોનો બોગ આપીને પણ મહુવા બાળાશ્રમ વાળા સુનીલાલ શિવલાલ ગાંધી અને દેવગામવાળા ભાઈ બુલાબીદાસ અનોપચદ-એમણે લાંબો સમય સ્ત્રીને જે સેવા કરી છે, તે પણ ન ભૂલી શકાય તેવી છે.

મારી આ જિભારીમાં જૈનો ઉપનંત જે ભે જૈનેતર મૂંડધોને મેવા કરી છે, એ તો માગ તરફ ઉપર દમેલને માટે જાનકર્યો

પ્રકરણ ૩૭ મું
મારી જીવનનો કા

રહેશે તે બે ગૃહસ્થો છે: ભાઈ એદલ ખરાસ અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ સિંધી વ્યાપારી શેઠ રાધાકિશનજી પારુમલજી ભાઈ એદલ ખરાસ અને તેમનાં ધર્મપત્ની પીલુ બહેન, જેમ ખીમારીની શરુઆતથી તે અત્યારની ઘડી સુધી મારી ભક્તિ કરવામાં તન, મન, ધનને ન્યોછાવર કરી રહ્યાં છે, તેમ શેઠ રાધાકિશન પારુમલજીએ, છ મહિના સુધી સંઘ પાસેથી કંઈપણ ભાડુ લીધા વિના સિંધીઠાલોનીમાંનો પોતાનો વિશાળ બગલો વાપરવા માટે આપવા ઉપરાંત તેમના આખા ચે કુટુંબે અનેક રીતે સાધુભક્તિનો લાભ લીધો છે.

ડો. ન્યાલયંદ રામજી દોસીએ નિસ્વાર્થ વૃત્તિથી ઠેઠ હુલાથી લઈને અત્યાર સુધી અવર્ણનીય સેવા કરી

ડો. ન્યાલયંદની કદર છે એવા પરોપક્ષરી સાધુભક્ત સેવકોની સેવાની ચતુર્કિયિત્ત્વ પણ કદર કરવી, એ

વ્યવહારની દૃષ્ટિએ ગૃહસ્થોને માટે અગત્યનું છે અને તેટલા માટે શ્રીસંઘ તરફથી તેઓને માન આપવાનો એક મેળાવડો રવિવાર તા.

ના દિવસે જૈન ઉપાશ્રયના હોલમાં મુનિરાજશ્રી જયન્ત-વિજયજીના પ્રમુખપણા નીચે કરવામાં આવ્યો હતો. આ વખતે સઘના સેક્રેટરી શ્રીયુત મણીલાલભાઈ મહેતા અને ખુશાલભાઈ વરતાચંદ વિગેરેએ ડાક્ટર સાહેબની સેવાનાં ખૂબ વખાણ કર્યાં હતા. સંચારાવશ હોવાના કારણે હું સંભામાં નહિ જઈ શક્યો હતો; પરંતુ એક 'સ દેશ' મોકલ્યો હતો. આશીર્વાદ આપવા સાથે એ પણ જણાવ્યું હતું કે:-

“મારી આ ખિમારીમાં મને જો કંઈ દુઃખ થઈ રહ્યું છે તે બે બાબતનું છે. એક મારા નિમિત્તે ઘણાઓને ઉઠાવવી પડેલી તકલીફોનું અને બીજી મારે સેવવા પડેલા અપવાદોનું. કેટલાક વર્ષોથી મારા મનમાં એમ થયું છે કે મારા નિમિત્તે બીજાઓને તકલીફો ઓછી ઉઠાવવી પડે, એવી રીતે મારે માફ જીવન જીવવું.” પણ આવી ખિમારી પ્રસંગે લાચારીથી મારા નિમિત્તે બીજાઓને ઉઠાવવી પડતી તકલીફો મારે જોવી પડે છે. ‘અપવાદોનું’ સેવન’, એ પણ મારા માટે દુઃખનું, પરંતુ લાચારીનું કારણ બન્યું છે. જનશાસ્ત્રકારોએ અપવાદોનું વિધાન જરૂર કયું

પ્રકરણ ૩૭ મું
મારી જીવનનોકલ

છે. અને તે 'હિત્સર્ગ'ની રક્ષાને માટે. ચાલતી
ટ્રેને કોઈ અકસ્માત પ્રસંગે સાકળ ખેંચ્યા વિના
છુટકો નથી થતો; અપવાદને હું સાકળ ખેંચવાના
સ્થાનમાં મૂકું છું. મારી આ બિમારીમાં જાણતાં કે
અજાણતાં અનેક વાર સાકળો ખેંચાણી હશે; પરંતુ
તે મારે માટે અશક્ય પરિહાર હતો.”

આ પ્રસંગે મુંબઈવાળા દાનવીર શેઠ કાંતિલાલ બંકારદાસ તરફથી
૫૦૦ રૂપિયા અને કરામીના શેઠ રવજી ઝવેરચંદની પેઢી તરફથી
ભાઈ મોહનલાલ કાળીદાસે ૧૨૫ રૂપિયા, એમ ૬૨૫,
રૂપિયાની એક થેલી ડો. ન્યાલયંદને પર્સ તરીકે આપવામાં આવી
હતી.

ડો. ન્યાલયંદે સધનો અને બધાઓનો ધણો ધણો આભાર માન્યો
હતો અને “પોતાનું કર્તવ્ય સમજીને તેમણે સેવા કરી છે. એમાં
કંઈ વધારે કંઈ નથી.” વિગેરે ગળગળિત હૃદયે કહ્યું હતું. પર્સ
સેવાનો તેમણે ધણોજ ઇન્કાર કર્યો હતો, પરંતુ કેટલાક આગેવાનોના
સમજાવવાથી તેમણે સ્વીકારી હતી. દેહગામથી આવેલા શ્રીયુત
ળલાળીદાસ અનોપચ દે પણ એક સુદર કારકેટ ડો. સાહેબને ભેટ
કર્યું હતું.

મુનિરાજશ્રી જ્યન્તવિજયજીએ પ્રમુખસ્થાનેથી પ્રવચન કરતા
ડો. ન્યાલય દે પોતાની ડીસ્પેન્સરી બંધ કરીને હાલના આવીને
રવ. મુનિશ્રી હિંમંશુવિજયજીની કૃપી સેવા કરી હતી ? તેમજ પોતાની
અને આ વખતની બિમારીમાં પણ જે સેવા કરી છે, તેનાં વખાણ
કર્યાં હતાં. અને અતઃકરણથી આશીર્વાદ આપ્યો હતો.

પ્રકરણ ૩૭ મું
મારી જીવનનોકા

‘મનુષ્ય સેવા કરવા જન્મ્યો છે, સેવા કરાવવા નહિ, અને તેમાં ય અમારા જેવા સાધુઓને માટે તો સેવા જ એક પરમ ધર્મ છે. એશક, સેવાના તરીકા જુદા જુદા હોય છે. અને એ જુદા જુદા તરીકાદ્વારા થતી સેવાઓથી દુનિયાને લાભજ થાય છે. જેનો જેવો અધિકાર તે તેવી સેવા કરે. અધિકારબ્રષ્ટ થઇને સેવા કરવા જનાર પોતે પડે છે અને ખીજને પાડે છે. સાધુઓ સાધુતામાં રહી ઉપદેશ અને સાહિત્યપ્રચાર દ્વારા જગતની સેવા કરી શકે. સાધુની વ્યાખ્યાજ એ છે કે-‘સાધ્નેતિ સ્વપરહિતકાર્યાણિ ઇતિ સાધુઃ’ આ વ્યાખ્યાને અનુલક્ષી સાચા સાધુએ જીવન જીવવાનું છે. એ ખરું છે કે સાધુ નિર્ગ્રંથ છે, કયન કામિનીનો ત્યાગી છે, એટલે જગતની સેવા કરવા જતાં એને અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે. પરંતુ એ મુશ્કેલીઓને ઉઠાવીને પણ ખની શકે તેટલા અંશે સ્વહિતની સાથે પરહિતનાં કાર્યો કરવા, એ સાધુનું કર્તવ્ય છે.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

અમારા જેવા શક્તિહીન અને સાધનહીન સાધુઓ શું કરી શકે ? ક્યાં એટલા સંયોગો ? અને ક્યાં ઉદારતાની અવધિ એટલી અનુકૂળતાઓ ? છતાં યત્કિંચિત્ અંશે થોડું પણ થઇ શકતું હોય તો, તેમાં અમે અમારા કર્તવ્યથી જરા પણ વધારે નથી કરતા, એમજ અમે સમજીએ છીએ. કરાચીમાં જે કંઈ પ્રગતિ થઇ શકી, જે કંઈ સેવા થઇ શકી, તેનો ઉલ્લેખ આ પહેલાનાં પ્રકરણોમાં કરવામાં આવ્યો છે. એ પ્રગતિમાં અમે ટાઇ મહાભારત કામ કર્યું છે અથવા કર્તવ્યથી વધારે કર્યું છે, એવું જરા યે નથી, છતાં એવી નજીવી અને નમાલી સેવાને પણ મોટું રૂપ આપી એની કદર કરવાને તૈયાર થનારાઓ ખરેખર અમારી કે અમારાં કાર્યોની કદર નથી કરતા, ‘પણ તેઓ પોતાની સજ્જનતાને, પોતાની ઉદારતાને અને પોતાના વિશાળ હૃદયને જ જાહેર કરે છે.

ટાઇ ગરીબ અતિથી ટાઇના ઘરે જાય, અને તે ઘરનો માલિક ગરીબ અતિથિનું હિંચા પ્રકારનું આતિથ્ય કરે, તો તેમાં એ અતિથિનું મદત્ત નથી, પણ તે આતિથ્ય કરનારની ઉદારતાનું દ્યોતક છે. અમારા જેવા અદના સિદ્ધોદ્ધા કરાચીના અતિથિ બન્યા, ત્યારથી

કરાચીની જનતાએ અમારુ જે આતિથ્ય કર્યું છે, અમારું જે સન્માન કર્યું છે, અમારી સેવાઓમા જે સરળતા કરી આપી છે, અને દરેક રીતે જે સહકાર આપ્યો છે, એનું વર્ણન કરવાને અમે બિલકુલ અશક્ત છીએ. આવ્યા હતા તો અમારું કર્તવ્ય બળવી જીવનને કંઈક સાર્થક કરવા; પરંતુ કરાચીની જનતાએ તો પ્રારંભથી અત્યાર સુધી જે જે લાવબીનું સન્માન આપ્યું, તે બદલ અમે તેમનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો થોડો છે. અમારી પ્રવૃત્તિમા સાથ આપવામા કરાચીની જનતાએ નથી જોયો ધર્મભેદ કે નથી જોયો જાતિભેદ, નથી જોયો વેપભેદ કે નથી જોયો દેશભેદ. દરેક ક્રામ અને દરેક જાતિના ગૃહસ્થોએ અને સાધુસતોએ ઉદારતા પૂર્વક અમને અપનાવ્યા અને સાથ આપ્યો. ખરી રીતે અમારી યત્કિચિત પ્રવૃત્તિમાં પણ સર્વાધિક્ષત્રેય કરાચીવાસીઓનેજ હોવા છતા બધો ય યશ અમને અર્પવા સુધીની એમની ઉદારતા યે તો હદ કરી છે.

જેઓની ખાસીયતજ બીજાની કદર કરવાની પડેલી હોય છે, તેઓ ગમે તેવા નાના પ્રસંગમાં પણ બીજાની સ્મારકની ચર્ચા કદર કરવા તૈયાર થાય છે એક પ્રસંગે શહેરના પ્રસિદ્ધ નાગરિકા પૈકી કબીરપંથના આચાર્ય સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી, લાઇ જમશેદ મહેતા, શ્રી દુર્ગાદાસ એડવાની, શ્રી હીરાલાલ ગણુત્રા, ડૉ. ત્રિપાઠી અને 'પારસીસ સાર' ના અધિપતિ દસ્તુર સાહેબ વિગેરે અમારા નિકટના મિત્રોએ શહેરીઓની એક બે સભાઓ ભરી અમારી સેવાના બદલામાં કોઈપણ સ્મારક રાખવાની પ્રવૃત્તિ શરુ કરી. સ્મારક તો તેઓનું હોય કે જેમણે કોઈપણ ક્રામ કે દેશને માટે કંઈપણ બલિદાન આપ્યું હોય, અમારા જેવા સાધુઓ કે જેઓનો ધર્મજ 'કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે'ના સિદ્ધાંતનો નિર્માણ થયો છે, તેમનું વળી સ્મારક શું? ખજાર પડનાં હિલચાલ કરનારા આગેવાન મહાનુભાવોને અમારી પાસે બોલાવી વિનમ્રભાવે તેમનો આભાર માની એવી હીલચાલ ન કરવા માટે જણાવ્યું. આ હીલચાલ બંધ રહ્યા પછી પણ, કરાચીની જનતા એક યા બીજી રીતે પોતાની લાવના અને પોતાની ઉદાગ્ગાને બનાવ્યા વિના ન રહી શકી.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

ધાર્યો કરતાં વધુ સમય રોકાઈ કરાચીથી પ્રસ્થાન કરવાની તૈયારી ચાલી રહી હતી. મહાસુદ્ધિ સાતમને દિવસ પ્રસ્થાન માટે માનપત્ર નિશ્ચિત થયો હતો. (જોકે ખામારીના કારણે ડોક્ટરો તરફથી એક માઇલ પળ ચાલવાની મના હતી) કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકો ભાઈ જમશેદ મહેતા, સ્વામી ખાલકૃષ્ણદાસજી, ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રા, ડૉ. ત્રિપાડી અને શ્રી મણિલાલ મહેતાના આમત્રણથી તા. ૨૬મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ના દિવસે સાંજના ૪૫ વાગે 'ગુજરાત નગર'માં શિવમંદિર પાસેના મેદાનમાં પારસીઓના પ્રસિદ્ધ ધર્મગુરુ શમ્સ-ઉલ-ઉલેમા, દસ્તુર ડૉ. ધાલા, એમ એ. પી. એચ. ડી., લિટ્. ડી.ના પ્રમુખપણા નીચે કરાચીના શહેરીઓની એક સભા મળી હતી. તમામ દ્વામ અને તમામ ધર્મના નેતાઓની આ સભા અમારા પ્રત્યેના એમના દિલની સાચી ભક્તિના પુરાવારૂપ હતી. અને તેમાં યે ડૉ. ત્રિપાડી, ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રા, ભાઈ જમશેદ મહેતા, શ્રી દુર્ગાદાસ એડવાની, સ્વામી ખાલકૃષ્ણદાસજી, આર્યસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ પ. લોકનાથ, સિધી આગેવાન ગૃહસ્થ શેઠ લોકામલજી ચેલારામજી અને આખરે પ્રમુખ ડૉ. ધાલા વિગેરે મહાનુભાવોએ તે વખતે ઉચ્ચારેલા હાર્દિક શબ્દો અમારા દિલોને હૃદયમંચાવી રહ્યા હતા. તેઓ પોતાની સન્મનતા અને ઉદારતાને જોકે પરિચય કરાવતા હતા, પરંતુ અમારું હૃદય અને નેત્રો ઉંડાં ધસતા હતા. કરાચીની સમસ્ત જનતાની અમારા પ્રત્યેની આટલી બધી ભક્તિ એ શુ અમારી યોગ્યતાને આભારી હતી? ના, ખરેખર તેમના વર્ણન કરાતા શબ્દોને માટે અમે ફટલા અયોગ્ય છીએ, એનું ભાન તે વખતે અમને થતુ હતું. 'ભક્તિની અતિરેકતામાં બોલાતા શબ્દો એક સેવકને માટે તેના સાચા કર્તવ્યના સૂચન બને છે.' એજ દશા અમારી હતી.

આ વખતે એક ચંદનની પેટીમાં કરાચીના લગભગ તમામ નાગરિકોના હસ્તાક્ષરશુદ્ધ જે માનપત્ર આપવામાં આવ્યું તે આ છે:-

જનહિતાનુરાગી, ધર્મધુરન્ધર

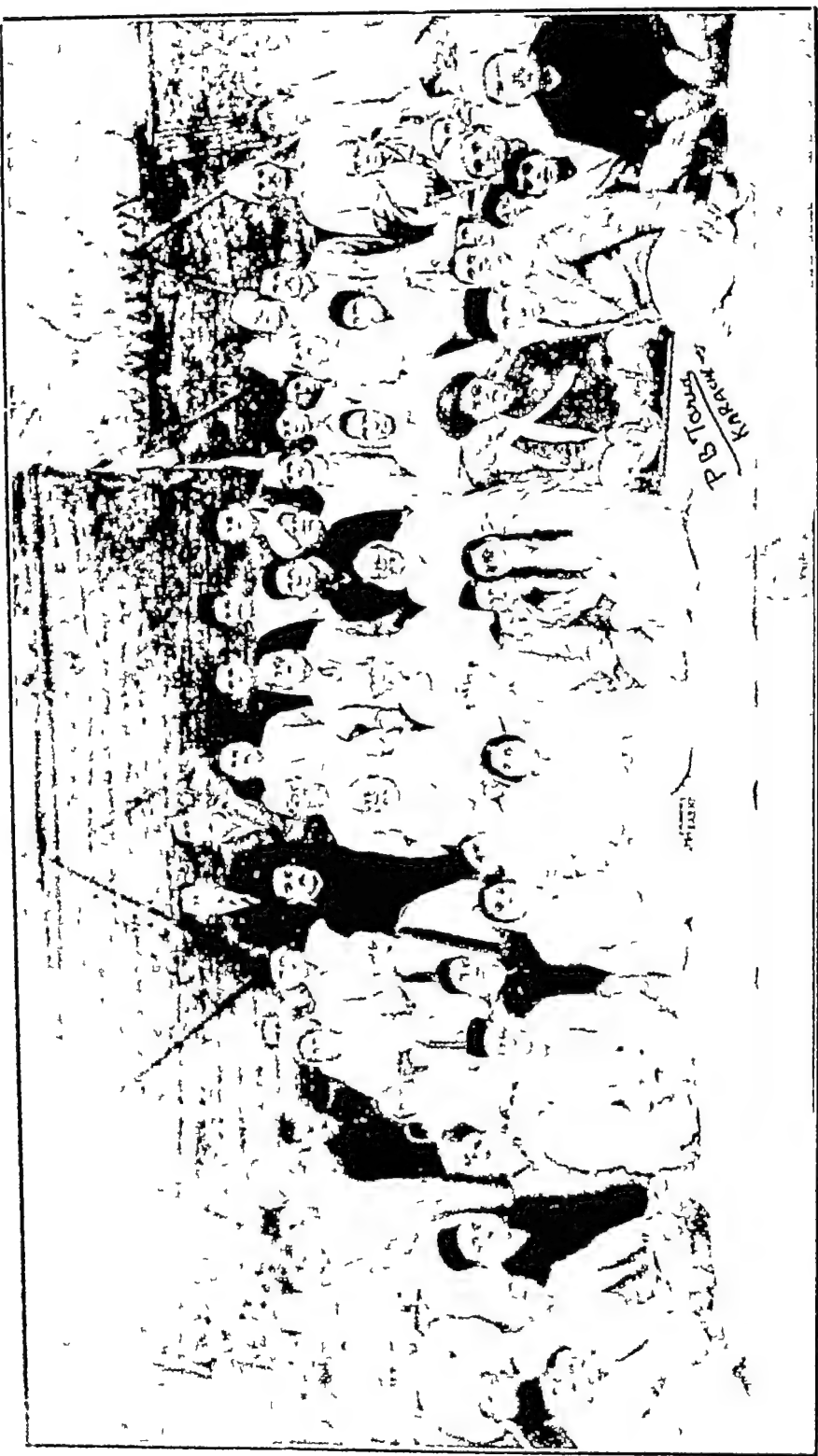
મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી મહારાજશ્રી

મુન્ કરાચી.

પૂજ્યપાદ મુનિવચ્ચશ્રી,

“અમે કરાચીનિવાસીઓ પોતાનું

અહોભાગ્ય માનીએ છીએ કે અમને આપ

ડા. શાહના પ્રમુખાણા નીચે સુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયજીને કરાવીની સમસ્ત જનતા તરફથી આપેલા માનપત્ર સમયેનો એપ ફોટો.

જેવા એક વિરલ સત્યપુરુષનું સન્માન કરવાનો આ પ્રસંગ પરમાત્માએ આપ્યો છે સાધુજનોનાં દર્શન તો સદૈવ દુર્લભ ગણાયા છે તેમાં યે વિશેષતઃ આધિભૌતિક પ્રપંચો વચ્ચે પીસાઇ રહેલ આ જમાનામાં, આપ જેવા મહાપુરુષનાં કૃપણ દર્શનજ નહિ, પરંતુ પરિચય અને સહવાસની લ્હાણુ અમ કશાચીવાસિઓને લગાતાર અઢાર મહિના સુધી બક્ષીને વિધિએ ખરેખર અમારા ઉપર મહેર જ કરી છે, એમ અમે માનીએ છીએ.

“મહાત્મન! આપે ધર્મને સાચેજ જીવી બાંધ્યો છે. પૂરાતન સંસ્કૃતિની લગીર યે ઉપેક્ષા કર્યા વગર આપ નૂતન પ્રકાશ ઝીલી શક્યા છો. નિજધર્મની વિશિષ્ટ મર્યાદાઓનું રજભર પણુ ઉલ્લંઘન કર્યા સિવાય આપ સર્વધર્મસમભાવ અનુભવો છો, આચરો છો અને ઉદ્બોધો પણુ છો. પરપરાગત રૂઢિઓ અને સનાતનધર્મ એ બન્ને વચ્ચે રહેલો સૂક્ષ્મ ભેદ આપની કુશાગ્ર દષ્ટિએ નિહાળ્યો છે અને આપના ઉદાર આત્માએ ઝોળાખાળ્યો છે. એટલુ તો આપના થોડા પણુ પરિચયમા આવનાર પ્રત્યેક જણુ વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકશે

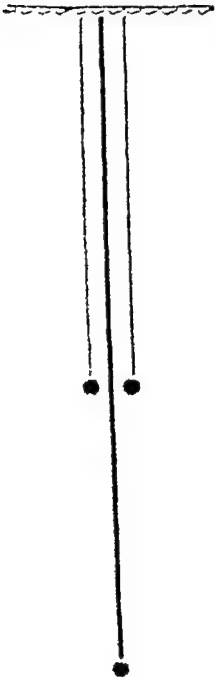
“અને તેથીજ કશાચીમા આપના અદાર મહિનાના વસવાટ દરમ્યાન ભાગ્યેજ કાંઈ એવી સત્પ્રવૃત્તિ હશે, જેની પાછળ આપની મંગલ પ્રેરણા ન હોય. ભાગ્યેજ કાંઈ એવું લોકહિતનુ કાર્ય હશે, જેમાં આપનો સહકાર ન હોય સંકુચિત અર્થમા જે વસ્તુને પૃથક્કરન ‘ધર્મ’ સમજે છે, તેનાજ કૃપણ આચરણથી આપ સંતુષ્ટ રહ્યા નથી, આપને મન ‘ધર્મ’ એ ‘જીવન’ છે અને ‘જીવન’ એજ ‘ધર્મ’ છે.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

“આપશ્રીની તેમજ શ્રી જયન્તવિજયણી છેલ્લી ખિમારીના કારણે આવેલ શારીરિક નબળાઈને લીધે કરાચીથી કુચ્છ સુધીના વિકટ પથના પગપાળે વિહાર કરવામા માત્ર અંતરાય રૂપ જ નહિ પણ, ડોક્ટરોના સ્પર્શ અભિપ્રાય મુજબ હાનિકારક છે, એમ જાણવા છતાં પણ વિહાર કરી જવાના આપના સંકલ્પમા આપ ટૂંક છો, તે જાણી અમેને ચિંતા થાય છે. અમે વિનવિએ છીએ કે આપના સંકલ્પને ફરીથી વિચારી જોશો અને બની શકે તો એકાદ વર્ષને માટે કરાચીની જનતાને આપની વિદ્વતા, વ્યવહાર કુશળતા અને કાર્યદક્ષતાનો વિશેષ લાભ આપી કૃતાર્થ કરશો.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

“યદિ આપનો નિશ્ચય દઢજ રહેશે અને આપ નિયત દિને વિહાર કરશો, તોપણ અમે આપશ્રીને ખાતરી આપીએ છીએ કે કરાચીવાસીઓને આપ એક એવી પુણ્યરમ્ભિતિ બની રહેશે જે, તેમને સદૈવ સામ્રદાયિક વિસવાદોથી પર રાખી કલ્યાણપથે વાળશે. આપની વાણીતું રસાયણ એકવાર પણ જેણે માણ્યું છે, તે કાષ્ઠ કાળે પણ એ પુણ્યરમ્ભિતિ વિસરશે નહિ.

“સાથેસાથે શાન્તમૂર્તિ વિદ્વાન્ મુનિમહારાજશ્રી જયન્તવિજયણી શાંતવૃત્તિ તથા વ્યવહાર કુશળતાએ પણ અમારા હૃદય પર જે ઉડી અસર અને માનની લાગણી ઉત્પન્ન કરી છે, તે વ્યક્ત કર્યા સિવાય પણ અમે રહી શકતા નથી.

“આપ જેવા એક વિરલ પુરુષનું સન્માન કરવાનો તથા અમારી આપ પ્રત્યેની કૃતજ્ઞતા

તેમજ પૂજ્યભાવ વ્યક્ત કરવાનો આ શુભ
પ્રસંગ પરમાત્માએ અર્પી છે, એને માટે અમે
કરાચીનગરનિવાસિઓ અમારુ અહોભાગ્ય
માનીએ છીએ.

કરાચી, તા. ૨૯-૧-૧૯૩૯.

આપના દર્શન અને અમૂલ્ય બોધપ્રવચનો
શ્રવણ કરવાની અભિલાષા સેવતા અમે છીએ,

દસ્તુર ડૉ. માણેકજી ન. ધાલા M. A. PH. D.
LIT. D., શસ્ત્ર-ઉલ્લ-ઉલેમા

જમશેદ નસરવાનજી M. L. A.

હાતીમ એ. અલવી મેયર

ફરતગ ખ. સિંધવા M. L. A.

લોકામલ ચેલારામ

પીરોજશાહ હો દસ્તુર મહેરજીરાણા અધિપતિ

‘પારસી સ સાર’

ડૉ. પોપટલાલ ભુપતકર M. L. A.

ખા. ખા. અરદેશર મામા

લધા ગ્રોધવજી

હરિદાસ લાલજી

ભગવાનલાલ રણછોડદાસ

ખેતશી વેલજી કાળાગલા

સ્વામી બામદેવદાસજી

રા. સા. ભગવાનજી મોરાજી

હીરાલાલ નારાયણજી ગણાત્રા મ્યુ. કોરપોરેટર

સોહરાય કે. એચ. કાવક

ડૉ. પી. વી. ચારાણી

શિવજી વેલજી કાદારી

પેશોતન જમશેદજી વાખાણી B. A., LL. B.

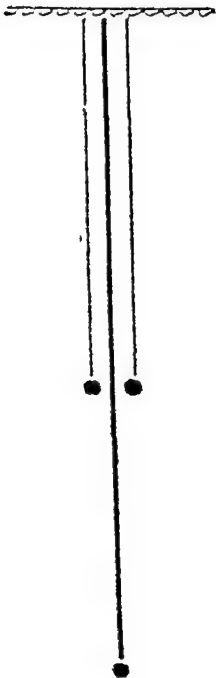
દુર્ગાદાસ બી. અડવાણી માલ મેયર

પ્રકરણ ૩૮ મુ
કરાચીની કદરદાની

મારી સિંધયાત્રા

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરવાની

ખીમચંદ માણેકચંદ શાહ મ્યુ. કોરપોરેટર
સ્વતંત્ર જમશેદજી દસ્તુર B. A.
મનુભાઈ કુગરશી જોશી
મણીલાલ મોહનલાલ
એદલ ખરાસ
છોટાલાલ ખેતશી પ્રમુખ જૈન શ્વે. મૂ. સંઘ
કે. જે. પાનાચંદ
રૂપંદીઆર લકિતઆરી ગાહાઈ
ડો. પોપટલાલ એન્ડ સન્સ
ડો. જી. ટી. હિંગોરાણી M. B. B. S. etc.
વૈદ્ય મોટન શર્મા જોશી
ડો. પી. આર. હિંગોરાણી B. H. M. S. etc.
સ્વામી કૃષ્ણાનંદ
ડો. તારાચંદ લાલવાણી M. B. B. S.
મોહનલાલ ધર્મરાલ એન્ડ સન્સ ઝવેરી
મોહનલાલ કાળીદાસ
હીરજી શીવજી ઠાકરશી ઝવેરી
લાલચંદ પાનાચંદ
જયતિલાલ રવજી ઝવેરચંદ
નરીમાન સોરાબજી ગોળવાળા
કુગરશી ધરમશી સંપટ
પ્રીન્સીપાલ રામસહાય B. A. S. T. O.
ડાયાલાલ કેવળદાસ
આલીમ ટી ગીદવાણી
વૈદ્ય સુખરામદાસ ટી. ઝોઝા.
બુદ્ધ હરજીવન
ઠાકરશી મેઘજી ક્રાદારી
મણીલાલ લહેરાભાઈ સે. જૈનશ્વે. મૂ. સંઘ
ડો. પુરૂષોત્તમ ત્રિપાઠી M. D. (Homo)
કે. પુનીઆ. એડીટર સિંધ ઓપિઅરવર.
જગન્નાથ નાયજી નાગર તંત્રી 'અમન નમન'
મોહનલાલ વાઘજી મહેતા

ગાંગુજી તેજપાળ ખેતાવાળા

પી ટી. શાહ

મણીલાલ જાદવજી વ્યાસ અધિપતિ જ્વાલા

હરિલાલ વાલજી ઠાકર અધિપતિ હિતેચ્છુ

ભદ્રશંકર મંછારામ ભટ્ટ અધિપતિ સિધસેવક

ન્યાલયદ ભક્તમીચદ કુવાડીઆ

ડૉ ન્યાલયદ રામજી દોશી

પડિત લોકનાથ વાયરપતિ

ફરીથી કહ્યા વિના નથી રહેવાતું કે કરાચીએ અમારી કદર કરવામાં હદ કરી છે. ક્યાં 'કર્મણ્યેવાધિકારો મે' એ અમારો સિદ્ધાંત અને ક્યાં આ અમારા ઉપર બોલે?

મારા આત્મીયજી શાંતભૂતિ મુનિરાજશ્રી જયતવિજયજીએ એમને આપેલા માનપત્રનો જવાબ આપતાં ટૂંકમાં કહ્યું:-

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

“મને આપેલા માન માટે હું તમારો આભાર માતું છું, ખરીરીતે તમારે માન તો મહારાજશ્રીને એકલાનેજ આપવું જોઈતું હતું, છતાં તમે મને પણ આપ્યું છે, એ તમારી હદારતાને સૂચવે છે. મહારાજશ્રીને કાર્ય કરવાની કેટલી ધગશ છે, એ તમે જોઈ શક્યા છો. ખીમારીમાં મિસ્ત્રી ડોક્ટરે મના કરવા છતાં, સૂતાં સૂતાં પણ તેઓ લેખો લખાવે છે, અને દરેક કાર્ય કરે છે. એમણે કરેલી સેવામાં મારા થોડા હિસ્સાને તમે સમાનભાગ સમજી ને માન આપવા તૈયાર થયા, તે બદલ તમારો આભારી છું. મારા અતઃકરણના આશીર્વાદ છે કે આપ સૌ આનંદમાં રહો, સુખી રહો, સમાજ દેશ અને આત્માની હિન્નતિ કરો.”

ખિમારીના કારણે આ પ્રસંગે હું કંઈ વધારે કહી શકું તેમ ન હતો. પણ વિધિ તો પૂરી કરવીજ રહી. એ નિયમે મેંજ ઉપર ખેસી ને શબ્દો કલા તેમાંના થોડાક આ છે:-

“મનુષ્યમાત્ર સેવા કરવા જન્મ્યો છે, સેવા કરાવવા માટે નહિ.” આ સિદ્ધાંત ને બધા ધ્યાનમાં લે તો જગતની અશાંતિ દૂર થાય અને સ્વર્ગીય સુખ મેળવી શકાય,

“જે ભૂમિમાં શ્રવણ માતૃપિતાની ભક્તિ ભૂલી ગયો હતો, એવી નિંદાએલી ભૂમિમાં આટલી બધી ભક્તિ, આટલો બધો પ્રેમ અને આટલી બધી ઉદારતા નેહને મને તો એમજ થાય છે કે, આ ભૂમિને નિંદનારાઓએ મોટી ભૂલ કરી છે. સિંધના જેવો આદરભાવ મેં તો ક્યાંય નેયો નથી. માંસાહારી હોવા છતાં, સિંધમાં લોકોની ભક્તિ અને શ્રદ્ધા નેહને મને તો એમ થઈ આવે છે કે જે આવશ્યકીય અનુકૂળતાઓ પ્રાપ્ત થાય તો સિંધમાં હજીયે બે ત્રણ વર્ષ રહી ખૂબ પ્રચાર કરું.”

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરહાની

“કેટલાક વક્તાઓએ, અમે જે કબ્જો સહન કરીને અહિં આવ્યા, તેનું વર્ણન કર્યું છે. પરંતુ હું જણાવીશ કે જે દિવસથી અમે અમારું ઘરબાર અને સગા—સંબંધીઓને છોડીસાધુતા સ્વીકારી છે, અને ‘ઈસ્લામનો રોધ’ કરવાનું માથે લીધું છે, ત્યારથી કબ્જો ભોગવવાનું તો અમારે માથે નિર્માણજ થયેલું છે.

“પ્રમુખ સાહેબે કહ્યું છે તેમ, સાધુ તેજ છે કે ને પોતાનો આદર્શ ખડો કરવા પોતાથી બનવું કરે છે. કરાચીની જનતાએ આ માનપત્ર આપીને અમારા ઉપર ખરેખરો ઉપકાર કર્યો છે પણ મારે માટે તો આ ઉપકાર એક ઉપસર્ગરૂપ થયો છે. ‘ઉપસર્ગ’ એટલે કદ. કબ્જો સહન કરવા માટે માણસમાં શક્તિ નેહએ. તમારું આ સન્માન છરવવાની મારામાં શક્તિ છે કે નહિ, એનો હું બહુ વિચાર કરું છું. પ્રમુ મને આ માન છરવવાની શક્તિ આપે અને એમા હચ્ચારેલા રાખ્દો જેવા ગુણો મારામાં ઉત્પન્ન થાય, એવી હું પ્રમુ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરું છું.”

“હું જીનેનો સાધુ છું, એવું તમે ન માનશો,” એમ હું રાફવાતથી કહેતો આવ્યો છું. એ માફ કયન અત્યાર સુધી તમે માન્ય રાખીને કરાચીના દરેક ધર્મના અનુયાયીઓએ અમારી જે સેવા કરી છે, અમારા પ્રત્યે સ્નેહ વર્ધાવ્યો છે, અમને સહકાર આપ્યો છે, તેને માટે હું તમારો ફરી ફરીને આભાર માનું છું.

“અમારા જૈનસંઘે જે સેવા કરી છે તેને માટે હું અંત કરણથી ધન્યવાદ આપું છું. આ પ્રસંગે ડૉ. ન્યાલયદ દોસી, ડૉ. વિશ્વનાથ પાટીલ, ડૉ. અંકલેશ્વરીયા, વૈધરાજ નવલશંકરભાઈ, અને વૈધરાજ સુખરામદાસ વિગેરેને પણ અંત કરણથી આશીર્વાદ આપવા સાથે ધન્યવાદ આપું છું કે જેમણે મારી અને મારી સાથેના સાધુઓની જિમારીમાં કોઈપણ જાતનો સ્વાર્થ રાખ્યા વિના અસાધારણ સેવા કરી છે.

“આ પ્રસંગે એક પારસી ગૃહસ્થનું પણ નામ લીધા વિના હું નથી રહી શકતો. તે છે ભાઈ એદલ નસરવાનજી ખરાસ અને તેમના ધર્મપત્ની પીલૂખ્હેન. જે દિવસથી આ ગૃહસ્થનો મારી સાથે પરિચય થયો છે, તે દિવસથી અત્યારની ધડી સુધી પોતાના પારસી ધર્મમાં દૃઢ રહીને પણ અમારી સેવાને માટે તેમણે જે તન મન ધન ન્યોછાવર કર્યાં છે, એની હું ખરા જીગરથી કદર કરું છું. નિ સ્વાર્થ વૃત્તિથી જેમણે કરેલી સેવાનો બદલો પરમાત્મા તેમને આપે, તેમના કુટુંબને સુખી રાખે, એવી હું પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરું છું.

“અંતમા એક વાત કહી લઉં. તમારામાંના ઘણાઓ મારી અત્યારની જિમારીને ધ્યાનમાં લઈ, તેમજ ડૉ. મિસ્ત્રીએ તપસ્યા પછી આપેલા રીપોર્ટ ઉપરથી મને બિહાર નહિ કરવાનો જે આમ્રદ કર્યો છે, એ તમારા મારા પ્રત્યેના મમત્વને આભારી છે. હું આ સંબંધી જરૂર ફરીથી વિચાર કરીશ અને

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

મારા બંધુ મુનિરાજે સાથે સલાહ કરીને હવે પણ નિર્ણય કરીશ.

“છેવટે કરાચીના નાગરિકાએ કરેલી અમારી આ કદર માટે કરાચીની સમસ્ત જનતાનો ફરીથી આભાર માનું છું.”

આ માનપત્ર હાથીદાંતની મઢેલી એક ચંદનની પેટીમાં આપવામાં આવ્યું હતું; પરંતુ અમારા જેવા પગે માનપત્રની પેટી ચાલીને ગામાનુગામ વિચરનારા સાધુઓને આવી પેટી સંગ્રહવી, જેમ આચારને અનુકૂળ ન ગણી શકાય, તેમ ભારભૂત પણ કહેવાય. ભાઈ હીરાલાલ ગણુત્રાએ પ્રસ્તાવ મૂક્યો કે આ પેટીનું લીલામ થવું જોઈએ, અને તેની ઉપજતી રકમ જીવદયાના કોષ કાર્યમાં ખર્ચવી જોઈએ. લીલામ થતા તેજ નિઃસ્વાર્થી ભક્ત ભાઈ એદલ ખરાસે ૧૦૧ રૂપિઆમાં તે પેટી ઉપાડી લીધી.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

કરાચીની આ કદરદાનીના સંબંધમાં કરાચીના અનેક પત્રોએ અનુમોદન આપી અમારા પ્રત્યેની ભક્તિ ‘હિતેચ્છુ’નો અગ્રલેખ પ્રકટ કરી હતી. તેમાં કરાચીનું જીવું અને પ્રસિદ્ધ ‘હિતેચ્છુ’ પત્ર પ્રણુ એક છે. ‘હિતેચ્છુના’ વિદ્વાન અધિપતિએ આ પ્રસંગે જે અગ્રલેખ લખ્યો હતો, તેનો સક્ષિપ્ત સાર આ છે.—

“જૈનધર્મના એક આચાર્ય પૂજ્ય વિદ્યાવિજયજી મહારાજના ગઈ કાલે ‘ગુજરાત નગર’માં કરાચીની સર્વકોમોના પ્રતિનિધિઓના હાથે થયેલા સન્માનમાં અમે પરિપૂર્ણ વાસ્તવિકતા જોઈએ છીએ. અને એ કાર્ય કરનારાઓને, સ્તુત્ય પ્રયાસ માટે ધન્યવાદ આપીએ છીએ

“છેલ્લાં બેવધ જેટલી મુદત યયા વિદ્યાવિજયજી મહારાજનો કરાચીમાં નિવાસ થયેલ છે. એ મુદત દરમ્યાન તેમણે પોતાના પ્રસંગમાં આવનારા સર્વ કોષના મન છતી લીધાં છે, અને પોતાના શુદ્ધ

આચાર અને વિચારવડે, પોતાના સતત શ્રમ અને ઉપદેશકાર્યવડે અને નહાના મોટા સર્વને નિખાલસ-તાથી અને નિરક્ષિમાનથી મળવા ભેરવાના ક્રમવડે તેમણે પ્રત્યેકના ઉપર તેમના હૃદયની મહત્તાની છાપ પાડી છે. અને 'આવા પુરુષોને લીધેજ જગત્નો કમ નિકર છે,' એવી અસર ઉપજવા છે. પોતે જૈનધર્મના આચાર્યપદે બિરાજવા છતાં ઇતરધર્મ અને ધર્મીઓ પ્રત્યે હમેશા સદ્ભાવજ દાખવે છે.

“માંસાહાર નિષેધનું કામ મહારાજશ્રીએ કરાચીમાં રહીને થાય તેટલે દરજ્જે ખૂબ ખંતથી અને કુશળતાથી ક્યું છે.

“આવો પુરુષ એક જૈનધર્મીનોજ આચાર્ય છે, એમ કોઈ સામાટે કહે ? તેઓ હિંદુધર્મના અથવા આગળ વધીને કહીએ કે જગત્સયાપિ જીવદયાધર્મના આચાર્યના સ્થાન અને માનને યોગ્ય છે. અને તેવા પુરુષની મહત્તાની કરાચીવાસીઓએ કરેલી કદરમાં અમે નરી યોગ્યતા ભેદ્યે છીએ. આવા ઉચ્ચાચારી શુદ્ધ ચરિત્રવાન ઉન્નતવિચારવાન અને માનવપ્રતી તથા જીવદયા પ્રેમીના સન્માન અને કદરનશીનીના સાથી બનીએ છીએ. અને પ્રભુ પાસે ચાચીએ છીએ કે વિદ્યાવિજયજી જેવાની જીવનપ્રણાલી અને કાર્ય ઈતર મહારાજો અને ધર્મોપદેશકો માટે દષ્ટાંતરૂપ અને અનુકરણ યોગ્ય બનો.

“તેમણે કરાચીમાં અને કરાચીદ્વારા સિધમાં તેમના જીવદયા વર્ધક કામવડે તેમજ જૈનધર્મના શાંતિભર્યા અને વિદુતાભર્યા ઉપદેશવડે જૈનધર્મનો મહિમા વધાર્યો છે. તેમજ સિધવાસી જૈનોની કીર્તિને ઓપ આપ્યો છે. એમ કહેવામાં લગારે અતિશયોક્તિ નથી. આવા મહારાજ પોતાના આગણે આવે, ત્યારે જૈનીઓ જે કરે તે ઓછુંજ કહેવાય, પણ ઈતરધર્મીઓ પણ જૈનમહારાજને વધાવે, સન્માને, સામળે તથા ઉપાસે, ત્યારે તે જૈનધર્મનો મહિમા વધારનાર તો ખરું, પણ તેની સાથેજ સાથે

પ્રકરણ ૩૮ મુ
કરાચીની કદરદાની

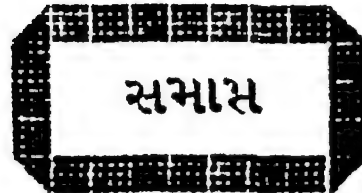
બિન હિંદુઓને હિંદુઓની નિકટમાં આણનાર હોઈ
હિંદુત્વની એક પ્રકારની સેવારૂપ છે. અને બીજી રીતે
કહીએ તો એજ બીના દેશની સર્વક્રમને એકબીજાની
નિકટમાં આણવારૂપ છે. અને તેથી વિદ્યાવિજયજી
મહારાજના જીવનકાર્યમાં અનાયાસ દેશસેવાનું
રાજકીય કલ્યાણનું કાર્ય થઈ રહ્યું છે, એમ અમે
સમજીએ છીએ. અને તે માટે મહારાજને અમે
અભિનંદીએ છીએ.”

‘હિતેચ્છુ’ ૩૧ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯

હિતેચ્છુના વિદ્વાન્ અધિપતિએ કરાચીની કદરદાનીના મંદિર ઉપર
એક શિખર ચડાવ્યા જેવું કામ કર્યું છે. અને તેમ કરીને જેમ
પોતાના વિશાળ હૃદયનો, ગુણાનુરાગતાનો પરિચય કરાવ્યો છે, તેમ
મારા જેવા એક અદના લિક્ષુકને એક મહાન યોગ્યથી દયાવ્યો છે.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

સૌનું કલ્યાણ હો. એજ અંતઃકરણની ભાવના.

પરિશિષ્ટ

આ પુસ્તકનાં જુદાં જુદાં પ્રકરણોમાં ભૂત અને વર્તમાનકાળનું અતિહાસિક વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકની સમાપ્તિ થતાં થતાં લખાએલા વર્ણન સાથે સંબંધ ધરાવતી જે વિશેષ હકીકતો મળી છે, તેનો ટૂંક સાર આ 'પરિશિષ્ટ'માં આપવામાં આવે છે.

—પ્રકરણ ૧૬ માં 'ગુજરાતીઓનું સ્થાન' બતાવવામાં આવ્યું છે. તેના પૃષ્ઠ ૧૩૭-૩૮ માં કરાચીની જુની અને બાણીતી શેઠ લાલજી લક્ષ્મીદાસની પેઢીમાં સંવત ૧૮૭૫ ના ચોપડા હેવાનું જણાવ્યું છે. આ સંબંધી વધુ તપાસ કરતાં શેઠ હરિદાસ લાલજી કેટલીક હકીકત પૂરી પાડે છે, તે આભાર સાથે ટૂંકમાં આપું છું.

ગુજરાતીઓમાં સૌથી પહેલા આવનારાઓમાં પૌરખંદરવાળા જુના ભાટીયા વેપારી શેઠ લક્ષ્મીદાસ માધવજીનું નામ આગળ આવે છે. કહેવાય છે કે બસો વર્ષ પહેલાં તેમની અહિં કાઢી હતી. તેમનો વિં સંવત ૧૮૪૮ નો 'ખાતાવહી'નો ચોપડો મળ્યો છે. એ ચોપડાના પૂજના પહેલા પાનામાં "સંવત ૧૮૪૮ આસો વદ ૦)) દીપોત્સવ ઠા. લક્ષ્મીદાસ માધવજી હસ્તક ધરમશી લક્ષ્મીદાસના હસ્તની ખાતાવહી કરાચીની છે."

ધર્મશીના ભાઈ પ્રાગજી લક્ષ્મીદાસ અને પ્ર ગજના પુત્ર પ્રેમજી પ્રાગજીના નામની પેઢી સં. ૧૯૫૭-૫૮ સુધી કરાચીમાં હતી. તેઓ કચ્છી ભાટીયા મદાજનના મુખી હતા. સ. ૧૯૪૮ ના એ ચોપડા ઉપરથી જણાય છે કે-તે વખતે વહાણોની માલની આવ-જવનો વેપાર સારો ચાલતો પાંચેક વહાણો તો તે પેઢીના પોતાનાં હતાં

જુદા જુદા દેવસ્થાનોનાં ધર્મદાખાતા પાંચ જેવામાં આવે છે. દેવસ્થાનોના નામથી લાગા ડાઢવામાં આવતા. શ્રીનાથદ્રારાના બેટીયા અને વલ્લભાચાર્ય સપ્રદાયના બેટીયા લાગા ઉચરાવવા આવતા. તે પછીના વર્ષો એટલે સ. ૧૮૮૦ અને તે પછીના ચોપડામાં દર પાંચ-સાત વર્ષે ભાટીયા જાતિમાં છુટાજવાયાં લખે તેમજ મરજીના પ્રસંગોમાં એ મદાજનો તરફથી લાગા લેવામાં આવ્યાનો નોંધ છે.

પરિશિષ્ટ

—પ્રકરણ ૧૯ માં ‘કરાચીના સ્થાનકવાસી સંઘ’ સબધી લખતાં પૃષ્ઠ ૧૮૨ માં સ્થાનકવાસી સંઘમાં પડેલા કુસુપનુ વર્ણન લખવામાં આવ્યું છે. પરંતુ એ જણાવતા અત્યંત ખુશી થાય છે કે આ પુસ્તક વાચકોના હાથમાં આવે, તે પહેલા સ્થાનકવાસી સંઘનો તે કુસુપે દૂર થયો છે, અને બધા એક થયા છે સંઘના વહીવટમાં લગાજાઈને પ્રથા બધ કરી ‘ચુલાવેરો’ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. સંઘના વહીવટ માટે કમીટીનું બંધારણ દૂર કરી હાલાઈ, ઝાલાવાડી, અને કુચી તરફનો એક એક ટ્રસ્ટી એમ ત્રણ ટ્રસ્ટીઓદ્વારા સંઘનો વહીવટ ચલાવવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું છે. ચુસ્ત જૈનધર્મ પાળનારા સાવસાર લાઈઓ માટે શું ઠરાવવામાં આવ્યું છે, તે કંઈ જાણવામાં આવ્યું નથી પણ જો તે કામની ઉપેક્ષા કરવામાં આવી હોય તો તે શોભાદાયક નથી.

❧

—પ્રકરણ ૧૫ માં સિધી હિંદુઓના વર્ણનમાં આ કામના ‘લેતીદેતી’ના રિવાજ સબધી લખવામાં આવ્યું છે. તેના પૃષ્ઠ ૧૨૯ માં આ રિવાજને દૂર કરવા માટે સિધધારાસભામાં ખીલ આવ્યાનું જણાવવામાં આવ્યું છે. ખુશી થવા જેવું છે કે તે ખીલ પાસ થયાનું જાણવામાં આવ્યું છે.

—આજ પ્રકરણના ૧૩૧ ના પૃષ્ઠમાં ‘ઓમ મંડળી’નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. સિંધી હિંદુઓની ચળવળના પરિણામે સિંધ ગવર્નમેન્ટે આ ‘ઓમમંડળી’ ને ગેરકાયદેસર ઠરાવી છે.

—પ્રકરણ ૨ નું ‘જૈનદષ્ટિએ જુનું સિન્ધ’માં પૃષ્ઠ ૧૩ માં વિ. સં. ૧૨૮૦ માં જિનચંદ્રસૂરિએ ઉચ્ચનગરમાં કેટલાક સ્ત્રીપુરુષોને દીક્ષા આપ્યાનું લખ્યું છે ત્યાં ૧૨૧૮ જોઈએ.

પૃષ્ઠ ૧૪ માં જિનમાણિક્યસૂરિને જિનકુશલસૂરિના શિષ્ય બતાવ્યા છે, પરંતુ તે ગુરુશિષ્ય નહિ હતા. માણિક્યસૂરિ જિનચંદ્રસૂરિના ગુરુ હતા. તેઓ ૧૬૧૧ માં સ્વર્ગવાસી થયા છે.

અકબર ૪,૨૩૨,૨૫૪,૨૬૬,૩૨૪

અજરમર ૭૮,૭૯,૧૦૯

અનન્ત હરિ લાગુ ૧૧૫,૧૫૮,૩૦૪

અબ્દુલ લતીફ ૧૨૧

અબ્બાસ હજરત ૪,

અમીયદ ૩૮

અમોલખચંદ ૪૧,૫૦,

અર્ગુન ૩,

અલ્લાહીન ૩૬,૨૬૯,

આદુમલ ૧૧૮

આમરાજ ૨૬૯

આર્યમુદરિત ૨૬૯

આલીમ ટી ગીડવાણી ૩૪૪

આસકરણ ખેંગાર ૧૬૧,૧૬૨

બન્દુલાલ ગાંધી ૭૩

ઉદ્ધરણ ૪૯

ઉમેદચંદ મોતીચંદ ૧૬૧

ઉમેદમલ ૧૬૨

એડીશન ૯

એદલ ખરાસ ૧૫૩, ૧૫૪, ૧૫૫, ૨૨૨, ૨૨૩,

૨૨૪, ૨૪૮, ૨૬૬, ૩૦૩, ૩૩૧

૩૩૫, ૩૪૪, ૩૪૭, ૩૪૮

ઔરંગઝેબ ૨૬૯

અંકલેશ્વરિયા ડાક્ટર ૧૫૯,૩૪૭

ક

કક ૧૨

કકમુગિ ૧૪

કન્દેલાલ સુનગી ૧૩૯,૨૭૩,૨૭૬

કપીર સાહેબ ૩૧૨,૩૧૩,૩૧૪

કલ્યાણવિન ૧૩ ૨૪,૩૫.૩૬

કસ્તૂરચંદ પારેખ ૬૦,૬૭

કક ૧૨

કાન ૧૪

કાનજી પોપટ ૧૬૩

કાનજીભાઈ ૭૯

કાલકાચાર્ય ૨,૧૨,૧૩

કાલીદાસ ૧૦૪,૧૦૫

કાળા ગલા ૧૬૧,૧૬૨,૧૬૩,૧૮૫

કિશોરમલ ૫૦

કુળધર ૪૯

કુમાર પ્રેક્ષિત ૩૦૪

કુમારપાલ ૩૬,૫૦,૨૬૯

કૃષ્ણભગવાન ૧૩૧,૩૦૯,૩૧૦

કૃષ્ણાનંદ સ્વામી ૨૨૯,૨૯૯,૩૪૪

કે. ખી. પટેલ ડાક્ટર ૨૫૫,૩૦૧

કેશવદેવ ૨૨૯

કેશવલાલભાઈ ૭૫

કામ્યા વેશ્યા ૩૨૧

કાતિલાલ ૭૮

કાતિલાલ ધર્મજી ૨૬૦

કાતિલાલ બકોરદાસ ૨૦૬,૨૧૬,૨૧૯,૨૬૦,૩૩૭

ખ

ખીમચંદ જે. પાતાચંદ ૧૮,૨૦,૧૬૧,૧૬૬,૧૮૬,

૧૯૮,૨૮૬,૨૯૦,૩૪૪

ખીમચંદ વોરા ૧૬૯,૧૭૦,૧૭૨,૧૭૫,૧૮૨,૧૯૪,

૧૯૯,૨૫૧,૨૫૨,૨૫૫,૨૫૯,

૨૬૦,૨૯૧

ખીમચંદ શાહ ૫૫,૧૪૨,૧૪૫,૧૬૮,૧૬૯,૧૭૩,

૧૮૨,૩૪૪

ખીયારામ ૨૨૩

બુચાલભાઈ વસ્તાચંદ ૧૭,૬૮,૬૯,૧૬૧,૧૭૦

૧૮૮,૨૫૫,૨૫૬,૨૫૯,

૩૦૨,૩૨૬

બેનગીભાઈ વેળા ૧૬૧,૧૮૬,૩૪૩

ખેતસી શાહ ૧૭૦
ખેતાણ ૪૧
ખેગારભાષ ૧૭૦

ગ

ગજસિંહ ૩૬
ગણેશજી ૩૧૧
ગદૈભિલ્લ ૧,૨,૧૨,૧૩
ગંગાખહેન ૧૪૩
ગાગી ૧૭૯
ગાંગજીભાષ તેજપાલ ૧૬૧,૧૬૯,૧૮૬,૩૪૮
ગાંગા ૪૯
ગાંધીજી ૮૯,૯૦,૧૦૪,૧૦૬,૧૪૬
ગીડવાણી ડાકટર ૭૫,૨૨૩
ગીદુમલ ૫,૧૧૮
ગુણરાજ ૧૧૯,
ગુણમશાહ ૪,૫,૭૧,
ગેઇસદૌડ ૨૮,૨૯,
ગોડીપાધનાથ ૧૦,૧૧,
ગોવિન્દ મીરચંદાની ૭૫,૨૧૯,૨૨૧,૨૨૨,૨૬૫,
૩૦૩,
ગોસલ(રાવ) ૧૩
ગૌરીસંકર અંજારીયા ૧૪૦

ધ

ધામીલાલજી સાધુ ૫૫,૧૭૩,૧૭૬,૧૮૨,૧૯૫,

ચ

ચતુર્ભૂજ વેલરી ૧૮,૨૦,૨૩,૬૨,૧૬૧,૧૭૦,
ચિત્તરંજન ૭૯
ચિમનલાલ કીર્તીનકર ૩૨૧
ચુનીલાલ અંબાલાલ વ્યાસ ૨૬૦
ચુનીલાલ ચતુર્ભૂજ ૧૭૦
ચુનીલાલ જૂલાભાષ ૧૬૪,૧૬૯,૧૮૬,
ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ ૨૭૩,૨૭૪,

ચુનીલાલ વીક્રમ ૭૯
ચુનીલાલ શિવલાલ ગાંધી ૨૫૯,૩૩૧,૩૩૫,
ચેલારામ ૨૨૩
ચંચળખહેન ૨૪૪
ચંદ્રશંકર બુચ ૧૪૦
ચંદારે ૭
ચંદ્રસેન જોટલી ૩૨૩
ચંદ્રિકા ૧૦૯,૩૨૧,

છ

છગનલાલ લાલચંદ ૧૮૨
છોટાલાલ ખેતસી ૫૫,૧૫૮,૧૬૯,૧૮૩,૧૮૬,
૨૧૫,૨૯૧,૩૨૨ ૩૪૪,

જ

જગજીવનદાસ કોઠારી ૧૭૦
જગન્નાથ નાથજી 'અમનચમન'
જટાશંકર પોપટલાલ ૩૨,૩૮,૧૭૦
જદુરાય ખંધડિયા ૧૧૪,
જમનાદાસ હિદાણી ૩૧૮
જમનાદાસ મુલતાની ૧૬૧
જમશેદ મહેતા ૧૧૨,૧૪૧,૧૪૪,૧૪૫,૧૪૯,૧૫૦,
૧૯૮,૨૧૪,૨૨૦,૨૫૫,૨૫૭,૨૫૯,
૨૮૯,૨૯૦,૩૩૯,૩૪૦,૩૪૩
જમીયતરામ આચાર્ય ૧૪૪,૧૫૭,૨૫૫,૨૫૯,૩૦૦,
૩૧૪,૩૨૩

જયકલશ ૧૪

જયદ્રથ ૧

જયન્તવિજયજી ૧૧,૧૮,૨૨,૮૭,૧૧૦,૧૭૭,૧૭૮,
૧૯૬,૨૦૩,૨૦૪,૨૦૯,૨૧૧,૨૧૫,
૨૧૬,૨૪૫,૨૬૬,૨૭૧,૩૩૧,૩૩૬
૩૩૭,૩૪૦,૩૪૫

જયન્તીલાલ રવજી ઝવેરચંદ ૧૬૯,૨૫૬,૩૪૪

જયમલજી ૩૬

જયસાગર ૧૪,૧૫,

જરથોસ્ત સાહેબ ૩૧૪

જવાહરલાલજી સાધુ ૧૭૩

જસરાજભાઈ ૧૪૬,૨૨૩

જસવન્તરાજજી ૫૮

જસા ૧૩

જાનકી ૧૩૫,૧૩૬

જાનીબેગ ૪

જિનકુશલસૂરિ ૧૪,૧૫,૩૫૨

જિનચંદ્રસૂરિ ૧૩,૧૫,૩૫૨

જિનદેવસૂરિ ૨૬૯

જિનપતિસૂરિ ૧૩

જિનભદ્ર ૧૩

જિનમાણિક્યસૂરિ ૧૪,૩૫૨

જિનવલ્લભસૂરિ ૧૩

જિનસમુદ્રસૂરિ ૧૫

જિનસિંહસૂરિ ૨૬૯

જિનેશ્વરસૂરિ ૧૪

જીવતરામ ગીડવાની ૭૫,૨૨૨

જીવતરાય ૧૧૩,૧૧૪

જીવવિજયજી ૨૨,

જુન્નરકર ૩૦૪

જુહારમલજી ૫૦

જેકાળી ૨૫૩,

જેચંદ વાઘજી ૨૫૬

જેહાલાલભાઈ ૭૮

જેશી ૩૦૮

જેહન ૧૧૨

જયેન્દ્રારામ ૧૪૫

ઝ

ઝમટમલજી ૭૫,૨૨૨

ટ

ટાલુખાન ૫,

ટી. જી. શાહ ૨૫૫,૨૬૬,૩૦૨

ટેલીગ્રાફી ૨૫૩

ઠ

ઠાકરસી મેઘજી કાઠારી ૧૫૮,૧૭૦,૧૮૬,૨૦૮,૨૮૫,
૨૯૫,૩૪૪,

ડ

ડમર નીમજી ૧૬૧

ડાહ્યાલાલ કેવળદાસ ૩૪૪

ડાહ્યાભાઈ મુલતાની ૧૬૫

ડુગરસી ધરમશી સંપટ ૧૨૧,૧૫૭,૩૪૪

ડુગરશી મહારાજ ૧૪૩

ડિગોમલ ૭૫

ત

તલકસી દવાવાળા ૬૯,૭૮,૭૯,૧૭૦,૨૫૬

તાનસેન ૨૨૭

તારાચંદ જગજી ૧૫૯,૨૨૯

તારાચંદ લાલવાણી ડો. ૩૪૪

તારાચંદ સાકળચંદ ૨૭૩

તારાપોરવાળા ૨૯૮

ત્રિકમ કાળુ ૧૬૧

ત્રિપાઠી ડો. ૧૪૫,૧૫૮,૨૫૯,૩૨૩,૩૩૯,૩૪૦,
૩૪૪

ત્રિભોવનદાસ ૫૫,૧૭૩,૨૪૪

થ

થાગની ડો. ૧૫૯,૩૨૭,૩૪૩

થોમસ ૨૫૩,૩૧૯,૩૨૦

દ

દગિયાલાલ ૧૨૨

દલુરાય ૭

દસરૂપ ૧

દગુર (પી. એચ) ૧૫૮,૧૫૪,૨૮૬,૩૧૪,૩૨૯,
૩૪૩

દાનવિજયજી ૨૨,૧૧૦

દાદિર ૩

દિન્નામલજી ૫૮

દુર્ગાદાસ એડવાની ૧૫૭,૧૬૭,૨૨૧,૨૨૨,૨૫૫,
૨૫૭,૨૮૬,૨૮૯,૩૨૦,
૩૩૬,૩૪૦ ૩૪૩

દેવગુપ્તમુરિ ૧૩,૧૪

દેવચંદ ૨૪૪

દેવડ ૪૯

દેવધર પ્રાગજી ૮૩,૨૯૯

દેવી (બી. એ) ૨૨૨

દેવેન્દ્રસાગર યતિ ૩૮

ધ

ધનજીભોષ ૧૬૧

ધર્મદાસ વાઘવાની ૨૧૯

ધર્મદેવ જેટલી ૧૫૭,૨૨૦

ડો ધાલા સાહેબ દસ્તુર ૧૪૪,૧૪૮,૨૯૫,૨૯૬,
૩૪૦,૩૪૩

ધીરજલાલ ટોક્સી ૨૦૮,૨૫૫,૨૫૬

ધીરજલાલ વ્યાસ ૧૪૦

ન

નગીનદાસ કર્મચંદ ૧૬૫

નરસિંહલાલજી ૨૨૯

નર્મદાશંકર બંદ ૧૪૨,૨૫૫

નરસિંહ નીમચંદ ૩૨,૩૮,૧૭૦

નરીમાન ગોળવાળા ૧૪૪,૧૪૫,૧૫૮,૨૫૯,૩૦૦,
૩૪૪

નવનમલજી ગુમાનમલજી ૧૬૧,૧૬૨

નવનંદેશ પેઢરાજ ૧૫૬,૩૪૭

નસરખાનજી ૫

નાડિમન ૫,૧૬૩

નાગુરમજી સાધુ ૧૭૬

નાનક ૬૫

નારણભાઈ ૧૭૩

નારાયણદાસ ૧૪૫

નાહડ ૩૫,૩૬

નિપુણવિજયજી ૨૨,૯૬,૨૧૫

નેમવિજયજી યતિ ૩૮

નેમીચંદજી ૫૧

ન્યાલયદ રામજી ડો. ૬૮,૧૫૮,૧૬૯,૧૭૩,૧૭૪,
૧૭૫,૧૮૬,૨૯૧,૩૩૧,૩૩૫,૩૩૬,૩૩૭,
૩૪૪,૩૪૭

ન્યાલયદ કુવાડિયા ૧૭૦,૨૬૩,૨૬૪,૨૬૫,૨૬૬,
૩૪૪

ન્યાલયદભાઈ ૧૬૨

નહાનાલાલ ૮,૧૧૧,૧૩૫,૧૩૮,૧૩૯,૧૪૬,૧૫૧,

પ

પદમાજી વેલાજી ૧૬૨

પદ્મપ્રભ ૧૩

પપૈયા ૭૯

પાનાચંદ કેશવજી ૧૮૬

પાનાચંદ ટોળીયા ૧૭૦

પાનાચંદ માવજી ૧૬૧

પાર્વતી સી એડવાની ૭૩,૭૪,૭૫,૭૯,૧૦૯,૨૧૯,
૨૨૧,૨૫૫,૨૫૯,૩૦૨,
૩૨૦,૩૩૧,

પાર્શ્વનાથ ભગવાન ૧૮૫,

પીટાસ ચાલ્સ ૩૧૬

પીઠાવાલા ૩૦૨

પીલૂ બહેન ૧૫૫,૨૬૬,૩૩૬,૩૪૭

પુખરાજ ૨૬૪

પુનરાજ ૧૧૯

પુતીયા કે. એડીટર સિંધ એબ્રજર ૩૪૪

પુરુષોત્તમદાસ કાઠારી ૨૫૫

પુરુષોત્તમદાસજી ૫૮

પૂતલીભાઈ ૭૫,૧૦૯

પૂર્ણાન દર્શન ૨૬૫

પૂર્ણાન દસ્વામી ૨૨૯

પૃથ્વીરાજ ૧૭૮

પેરોને ચાર્લ્સ લૂઈ ૩૧૬

પેશોતન વાણિયા ૧૪૪, ૧૫૮, ૨૫૯, ૩૨૦, ૩૪૩

પોપટલાલ (પી. ડી શાહ) ૧૭, ૧૮, ૬૮, ૬૪, ૨૨૯,

૨૫૦, ૨૫૫, ૩૪૪,

પોપટલાલ ડો ૧૪૫, ૧૫૯, ૩૪૩, ૩૪૪

પોપટલાલ પ્રાણજીવનદાસ ૧૭૦, ૧૯૩, ૨૯૧

પૌરસ ૧

પ્રકાશદેવ ૩૧૬

પ્રતાપ ૧૭૮

પ્રતાપચંદ ખીમચંદ ૨૫૬, ૨૭૨,

પ્રતાપસિંહજી ૪૭,

પ્રાગજી પાનાચંદ ૧૬૧, ૧૮૫

પ્રાગજી લક્ષ્મીચંદ ૩૫૧

પ્રેમજી પ્રાગજી ૧૩૮, ૩૫૧.

પ્રેમાભાઈ હેમાભાઈ ૧૬૧

ફ

ફતેહચંદજી ૧૦

ફિરોજશાહ ૨૬૯

ફીલ્ડ ૩૦

ફલચંદજી મુનિ ૧૭૩, ૧૭૬, ૧૯૫,

ફલચંદ ખીમચંદ ૨૪૮, ૨૫૯

ફલચંદ દલાલ (નગોતિયા) ૧૭૦, ૩૩૩

ફલચંદ વર્ધમાન ૨૦, ૧૬૯, ૨૫૬

ફલીયાઈ ૫૦

બ

બાસુખેત ૧૫૫

બાપેભટ્ટી ૨૬૯

બાલુચીશાહ ૧૧૪

બાદાશીમજી ૫૦

બાદશીખાનજી ગયામી ૧૫૧, ૧૫૨, ૨૫૯, ૩૧૨,

૩૧૪, ૩૩૯, ૩૪૦, ૩૪૩

બી. એફ. શાહ ૨૫૯

બુદ્ધ ભગવાન ૭૯, ૧૭૯

બુદ્ધિસાગર ૨૭૫

બુલાખીદાસ અનોપચંદ ૩૩૫, ૩૩૭

બંસરી કાજી ૨૬૦

બાકીદાસજી ૬૦, ૬૭

ભ

ભગવાનદાસ નવલમલજી ૧૬૧, ૧૬૩, ૧૮૫

ભગવાનજી મોરારજી ૧૪૦, ૩૪૩

ભગવાનલાલ રણછોડદાસ ૧૪૧, ૧૫૮, ૧૬૯, ૧૭૦,

૧૮૧, ૨૪૪, ૩૪૩

ભદ્રશંકર ભટ્ટ ૮૨, ૯૨, ૧૫૮, ૩૪૪

ભભૂતમલજી ૨૬૪

ભર્તૃહરિ ૨૦૨

ભાઈચંદ ભાણજી ૧૬૯, ૨૪૭, ૨૫૬

ભાઈલાલ રાયચંદ ૭૮, ૭૯, ૧૭૦, ૧૯૪

ભાગચંદ જેતસી ૧૭૦, ૨૫૫, ૨૫૬

બીમસિંહ માલસી ૧૬૨

ભુવનરત્નાચાર્ય ૧૪,

ભૂદરભાઈ ૧૬૧

ભૂદર હરજીવન ૩૪૪

ભૂપતરાય દવે ૧૪૦, ૧૫૯

ભૂલાભાઈ ૭૯

ભેરુમલજી ૭

બાજ ૧૦૪, ૧૦૫

બોબ્બ ૪૧

બોલાગે ૭૯

મ

મગનલાલ નાદ ૭૬

મગનલાલ ચાડ ૮૦

મગનલાલ જલદજી ૧૮૬, ૧૯૮, ૨૦૩, ૨૧૬, ૨૧૮

મગનલાલ પર્મણી ૧૬૯, ૨૮૬

મગનલાલજી બંટારી ૫૦, ૧૦૯

મણિચંદ માલજી ૧૧૦, ૧૬૬, ૧૬૭

મનસુખલાલ તારાચંદ ડાક્ટર ૧૯૭, ૨૦૭, ૨૧૬
 મનસુખલાલ પટેલ ડાક્ટર ૩૦૧, ૩૦૨
 મનુભાઈ કુંગરશી જોશી ૧૪૦, ૩૪૪
 મણિલાલ કાળીદાસ ૧૬૯, ૩૪૪,
 મણિલાલ ગુલાબચંદ ૩૨, ૧૭૦
 મણિયા ૧૭૦, ૧૮૧, ૨૪૪
 મણિલાલ જલ્દવજી વ્યાસ ૩૪૪
 મણિલાલ બાવીસી ૧૭૦
 મણિલાલ લહેરાભાઈ મહેતા ૧૮, ૨૦, ૧૪૨, ૧૬૯,
 ૧૮૬, ૨૦૫, ૨૨૯, ૨૪૯
 ૨૫૦, ૩૩૬, ૩૪૦, ૩૪૪
 મણિલાલ વાઘજી ૧૭૦, ૧૮૬
 મણિલાલ મોહનલાલ ૧૪૦, ૨૨૦, ૩૪૪
 મનજી (એચ. એમ. મનજી) ૩૨૧
 મનમોહનચંદજી ભડારી ૫૦, ૧૦૯
 મનસુખલાલ જોગનપુત્રા ૧૪૧, ૧૫૮, ૩૦૧; ૩૦૬
 મલ્લીનાથ ૪૧
 મદમ્મદકાસિમ ૨; ૩
 મદમ્મદ પયગમ્મર ૪
 મહાદેવ ૫૦
 મહાવીર સ્વામી ૧૪, ૪૩, ૬૮, ૭૪, ૮૪, ૮૮, ૯૩,
 ૧૦૯, ૧૬૫, ૧૭૫, ૧૭૬, ૧૭૯,
 ૧૮૦, ૧૮૩
 મદાસુખભાઈ સુનીલાલ ૨૨૦, ૩૦૨, ૩૧૭, ૩૧૮
 મહેસ્યદજી ૬૦, ૬૭
 મહેરુખેન દુઆસ ૧૫૯
 એમ. બી. દલાલ ૧૩૯, ૧૪૦, ૧૫૫, ૨૮૯
 માનકર ૧૯૬
 માનચંદજી ૫૦
 માનમલજી ૫૦
 માનસિંધજી ૫૨
 માના ૧૪
 માલોકચંદ નાનજી ગાંધી ૧૬૯, ૧૮૬
 માલોચંદ પીનામ્મર ૧૬૧

માલોકખેન લાલચંદ ૧૪૩, ૧૬૯, ૧૭૦, ૧૮,
 ૨૪૪, ૨૬૬
 માલોકખાઈ દારોગા ૩૧૪
 મામા-ખાનખડાદુર ૩૪૩
 માર્ટીચ ૩૨૧, ૩૨૨
 માલાજી ૧૧૯
 માવજીભાઈ ૧૭૦
 માવદાનજી ૩૧૭
 મિસ્ત્રી ડાક્ટર ૩૩૧. ૩૪૫ ૩૪૭
 મીરાં ખેન ૩૨૨
 મુહમ્મદ તુગલખ ૨૬૯
 મુલજીભાઈ જીવરાજ ૨૦, ૧૬૯, ૧૮૬, ૨૪૭, ૨૪૯
 મેઘરાજ કવિ ૧૨૧
 મેરુ તુગસુરિ ૩૫
 મેત્રી (મેત્રેથી) ૧૭૯
 મોકમચંદ વલ્લભદાસ ૧૬૨
 મોહનશર્મા ૩૪૪
 મોતીચંદ કાપડિયા ૩૧૭
 મોતીચંદ ભારતર ૧૪૨, ૧૭૦
 મોતીખાઈ ૨૬૪
 મોતીલાલ ૭૯
 મોહનલાલ ધર્મરાજલાલ ૩૪૪
 મોહનલાલ માળીયાવાળા ૧૬૯ ૧૮૬ ૩૩૭
 મોહનલાલ વાઘજી ૧૬૯, ૩૪૪
 મોહનલાલ શાપુરવાળા ૧૬૯, ૧૮૬, ૨૪૧
 મહેતા ૩૦૮

ચ

ચક્ષુદેવસુરિ ૧૨,
 ચશોભદ્રસુરિ ૩૭

૨

રઘુવંશસહાય ડાક્ટર ૨૨૫
 રણજીતસિંહ ૨૬૨, ૨૬૩, ૨૬૮
 રતિલાલ ચક્ષમાલા ૧૬૫
 રતિલાલ વાઢીલાલ ૨૬૦

રતનપ્રભસૂરિ ૧૨

રતનશેખરસૂરિ ૨૬૯

રમણલાલ ૭૮, ૭૯

રમેશવિજય ૨૬૫, ૨૬૬

રવજી ૮૨

રવજી ઝવેરચંદ ૧૭૦; ૩૩૭

રવિચંદ ૬૮, ૨૬૦

રાજવિજયજી યતિ ૩૭, ૩૮

રાજેન્દ્રચંદ્રાચાર્ય ૧૪

રાધાકિશન પારુમલ ૨૨૩, ૩૩૬

રામ ૧૩૫, ૧૩૬

રામદાસ મોરારજી ૧૬૨

રામસહાય પ્રીત્વીપાલ ૩૪૪

રામસ્વરૂપજી ૫૮

રાયચૂરાજી ૩૧૭

રાવજી રતીજી ૪૭

રુપલાલજી બનોરિયા ૨૬૨

રુક્મણિ ૩૦૨

રુસ્તમ દસ્તુરજી ૧૪૪, ૨૫૫, ૩૦૨, ૩૪૪

રેવાશંકર ૭૮, ૮૦

રભાખહેન ૧૪૩

લ

લન્સડોટ ગ્રેહેમ ૨૭૦

લક્ષ્મીભાઈ ૧૯૬

લક્ષ્મણ ૧૩૫, ૧૩૬

લક્ષ્મીદાસ માધવજી ૩૫૧

લક્ષ્મીઆઈ . ૧૭૯

લક્ષ્મીઆઈ પટેલ ૩૦૨

લાધા ૧૩

લાધાભાઈ (વીરમ લાધા) ૧૫૮, ૩૪૩

લાલચંદ એડવાની ૭૪

લાલચંદ પાનાચંદ ૧૬૯, ૧૭૮, ૧૮૧, ૨૪૪, ૨૫૯;
૨૬૬, ૨૪૪

લાલજી લ. ગીમંદ ૧૩૭, ૩૫૧

લાલન પંડિત ૨૫૫

લીલાચંદ ચાવાળા ૧૬૦, ૧૬૨

લૂણશાહ ૧૩

લેખરાજ દાદા ૧૩૧, ૩૫૨

લોકનાથ પંડિત ૧૫૯, ૨૨૯, ૨૫૫, ૨૫૯, ૩૪૦,

૩૪૪

લોકામલજી ચેલારામ ૯૪, ૧૫૭, ૨૫૫, ૨૫૯, ૩૨૩,

૩૪૦, ૩૪૩

વ

વનરાજ ૨૬૯

વનેચંદ ખેતસી ૭૫, ૮૦,

વલ્લભાચાર્ય ૩૫૧

વસ્તાભાઈ પચાણ ૧૬૩, ૧૮૫

વાઘજી ગુલાબચંદ ૨૦, ૧૬૯, ૨૪૬

વાડીલાલ ૧૯૬

વાડીલાલ કપાસી ૩૦૩

વાડીલાલ છગનલાલ ૧૭૦, ૨૨૦

વાણીયા ડાક્ટર ૩૧૪

વાલીખહેન ૧૭૦,

વાસવાની સાધુ ૭૩, ૨૫૫, ૨૫૭, ૩૧૫

વાસુદેવ ૨૬૯

વિક્રમ ૧૨ ૩૬

વિજયધર્મસૂરિ ૧૭, ૨૮, ૭૪, ૭૬, ૮૬, ૯૦, ૧૯૪

૨૪૭, ૨૫૩, ૨૫૪, ૨૫૬, ૨૬૦, ૨૬૯,

૨૭૦, ૨૭૨, ૩૧૫; ૩૨૦

વિજયવલ્લભસૂરિ ૨૦૮

વિજયેન્દ્રસૂરિ ૨૦૮

વિદ્યાવિજય ૨૯; ૩૦, ૮૭, ૮૯, ૯૦. ૧૭૬, ૨૧૨, ૨૦૬.

૨૩૯, ૨૫૭, ૨૫૮, ૨૮૭, ૩૨૪, ૩૨૫,

૩૨૬, ૩૪૬, ૩૪૮, ૩૪૯, ૩૫૦

વિમલચંદ ૧૪

વિશ્વનાથ પાટીલ ડાક્ટર ૧૫૯, ૩૩૧, ૩૦૫, ૩૮૭

વિદ્યાવિજયજી ૨૨, ૮૧૦ ૧૭૮, ૨૧૬

વિક્રમચંદ તુલસીદાસ ૭૮, ૭૯, ૧૩૦

વીરપાલ ૪૬.

વીરમાઈ ૧૪૪, ૩૦૦

વીરમદે ૪૧
 વીરો ૭૯
 વ્રદિયંદ તુલસાજી ૩૮
 વેલજી પૂજા ૧૬૯
 વેલજીભાઈ ૧૬૯
 વજ્રલાલ ૫૦
 વજ્રલાલ મહેતા ૬૮, ૨૬૦, ૩૦૪

શ

શકરાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ ૨૫૫, ૨૫૯, ૨૬૦
 શકુંતલા ૯
 શાંતિમુરિ ૩૭
 શારદા ૨૫૯
 શાહબુસેન મિસ્ત્રા ૩
 શિરીનબાઈ ફોનદાર ૩૨૧
 શિક્ષગુણમુરિ ૨૫૯
 શિવજી વેલજી ૩૪૩
 શિવરતનજી મહેતા ૨૩૦
 શિવનાથભાઈ ૧૬૧; ૧૬૯
 શિવાજી ૧૭૮
 શરખાન ૩
 શંકગચાર્યા ૧૭૯
 શંભુલાલભાઈ ૧૬૯
 શાંતિલાલ ૧૬૧
 શાંતિલાલ છોટાલાલ ૧૬૯

સ

સચ્ચ ૬૪૨ ૮
 સચ્ચાનંદ ૨૨૩
 સચ્ચિદાનંદ ૨૯૯
 સન્યમૂર્તિ ૩૦૪
 સમગ્રુમ્હેન છોટાલાલ ૧૪૩, ૧૭૧
 સમયમુદગમુરિ ૧૫
 સમેરો ૪૩
 સંવત્સર ૨૫

સરસ્વતી સાધ્વી ૧૨
 સર્વાનંદજી ૩૨૩
 સવા સોમજી ૩૨૧
 સાકરચંદ ૭૫; ૮૦
 સાવિત્રી ૨૬૦
 સિકન્દર ૧
 સિદ્ધરાજ ૨૬૯
 સિદ્ધરાજ જયસિંહ ૩૨૪
 સિદ્ધિમુરિ ૧૩, ૧૪
 સિલ્વન લેવી ૨૫૩
 સીતા ૧૭૯
 સીતારામ ૨૫૫
 સીધવા ૧૩૮, ૩૪૩
 સુખરામદાસ વૈદ્ય ૧૫૯, ૩૩૦, ૩૪૪, ૩૪૭
 સુલસા ૧૭૯
 સુદંરલાલ પારેખ ૨૨૩
 સુદંરલાલજી સાધુ ૧૭૫, ૧૭૬
 સુરચંદ બુશાલચંદ ૧૭૦, ૧૯૬
 સૂખા કૃષ્ણિયા ૩૨૭
 સોનરાજજી ૩૮
 સોમકરજીજી ૪૯
 સોમચંદ ૧૭૪
 સોમચંદ ૫૫
 સોમચંદ નેણશી ૧૬૯
 સોમર (ફિલ્હેન્સ) ૩૧૫
 સોહરાજ કાન્ક ૩૪૩
 સંપતલાલજી ૫૦
 સંગ્રાંતિ ૨૬૯
 સકાયલેક્ષે ૧
 સ્થૂલિભદ્ર ૩૨૧
 સ્પંદિઆર ભકિતઆરી ૩૪૪

હ

હનુમાન ૧૧૧
 હમીદાબેગમ ૪

હરગોવિંદદાસ ૫૮, ૨૬૬
હરિદાસ લાલજી ૧૪૧, ૧૪૫, ૧૫૮, ૩૦૯, ૩૪૩,
૩૫૧
હરિભાઈ પ્રાગજી ૧૩૯ ૧૫૬
હરિલાલ ચતુર્ભુજ ૨૨૩
હરિલાલ ઠાકર ૧૫૮, ૩૪૪
હરિલાલ રાઝ ૨૬૦
હોકમચંદ ૬૭, ૧૬૧
હાનીમ અલવી ૮ ૧૪૩, ૧૪૫, ૧૫૮ ૨૫૯
૩૪૩
હાસાનંદ ૨૫૫
હિમ્મતલાલ ૬૫
હિમ્મતલાલ પરીખ ૨૨૩
હિમાશુવિજયજી ૨૨, ૪૭.૬૦, ૬૭, ૬૮, ૯૧, ૯૨,
૧૧૦, ૧૭૪, ૧૯૧, ૨૭૨, ૨૭૩, ૩૩૭,
હિંગોરાણી (પી. આર. ડો') ૩૪૪

હિંગોરાણી (ટી. જી. ડાકટર) ૩૪૪
હીરજી શીવજી ઠાકરજી ૩૪૪
હીરવિજયસુરિ ૨૫૪. ૨૬૯
હીરાલાલ ગણાત્રા ૧૩૫, ૧૩૭, ૧૪૦, ૧૪૫, ૧૫૦,
૧૫૧, ૨૨૨, ૨૫૫, ૨૫૯, ૨૯૯,
૩૧૭, ૩૩૯, ૩૪૦૩ ૪૩, ૩૪૮
હુમાયુ ૩, ૪
હેમરાજભાઈ ૧૪૬, ૨૨૩
હેમકુંવર ૨૬૪
હેમચંદ્રાચાર્ય ૨૬૯, ૨૭૪, ૨૭૬
હંસરાજ કવિ ૩૧૫
હંસરાજ તેજપાલ ૧૭૦

ક્ષ

ક્ષત્રાકલ્યાણજી ૪૯

દેશ, ગામો, સ્થાનોની અનુક્રમણિકા

(હિંદુસ્તાન, સિંધ, કરાચી- એ નામો વારંવાર પાને પાને આવતા હોવાથી-)

સ્વર

અબમેર ૧૯૯,
અફઘાનિસ્તાન ૧૯, ૧૬, ૧૧૨, ૧૧૯,
અમરેલી ૩૧૫,
અમેરિકા ૭૪, ૧૨૫, ૧૪૮, ૨૫૩, ૨૬૯, ૩૨૧
અયોધ્યા ૧૦૬,
અલોર ૨,
અસાડા ૩૮, ૧૦૯
અલમગવાદ ૧૧ ૧૬૧, ૨૦૮, ૨૫૫, ૨૫૯, ૨૬૧,
૨૭૩, ૩૨૪,
આગ્રા ૩૨૦
આફ્રિકા ૨૮૧, ૨૮૭, ૨૯૧
આખૂ ૧૧, ૧૮, ૨૪, ૮૭, ૨૭૯, ૩૧૬,
આગ્રા ૩

આસામ ૧૩૫,
આહોર ૩૪, ૧૦૮,
એશિયા ૧૧૧
બટાલી ૨૫૩
બરન ૩૨૧
બરમાઇલખા ડેરા ૧૫
બરલામકોટ ૨૬
ઉચ્ચનગર ૧૩, ૧૫
ઉજ્જૈની ૧૨, ૨૭૭
ઉત્તર સંદર્ભ ૬
ઉચ્ચપુર ૧૮, ૨૪, ૧૬૫, ૨૦૩, ૨૧૦, ૩૩૧,
ઉમરોટ ૪, ૧૦, ૧૨, ૧૬૦
ઉમરપુર ૨૫, ૩૯, ૧૦૮
ઉનાંસ ૧૦૧, ૨૦૦

ઉંટકા ૪૨

ઐગ્લપુરારોડ ૨૦

ઐકસકુંડ ૨૫૩

ઐગર ૧૦૧

ક

કચ્છ ૧,૩,૪૭,૧૩૫,૧૩૬,૧૩૭,૧૬૬,૨૧૫,૨૭૧
૩૫૧,

કયાસપુર ૧૪,

કરેડા ૨૭૪,૨૭૫

કલકતા ૮૮,૧૧૫,૨૮૫,૨૮૯,

કાલિયાવાડ ૩,૧૧૦,૧૧૪,૧૨૫,૧૩૫,૧૩૬,૧૩૭,
૧૮૮;૨૬૦,૨૮૬,

કાશી ૧૦૬

કાલુ-જો-ડેરો ૭,૧૧

કિરાડુ ૫૦

કેશરિયાળ ૨૭૪,૨૭૫

કોટીમમામ ૧૫

કોટ્ટી ૧૦૯

કંદકાર ૩

કાગડા ૧૫

ખ

ખડક ૧૧૨

ખટીત ૫૦

ખાગડા ૨૬

ખારગારા ૧૫

ખીયાણુદી ૨૦

ખુદાબાદ ૪,૫,૭૧

ખેના ૧૬૧

ખેમગ ૬૧

ખેરપુર ૬૮

ખાખરેપાર ૩૩,૪૧,૫૧,૫૪

ખાત્રનાદન ૧૫

ખાંભાત ૨૨૩

ગ

ગઢરાંરોડ ૧૦,૧૦૦

ગવાલીયર ૨૯

ગિદ્દખદર ૭૬

ગ્રીક ૨૯૭

ગુજરાત ૧૧૦,૧૨૫,૧૮૮,૨૮૬,૩૧૭

ગુજરાતનગર ૮૪,૧૩૬

ગુડા ૪૮

ગુડા બાલોતરા ૩૭,૩૮,૧૦૮

ગોપાચલગુર ૧૫

ઘ

ઘોરીમન્ના ૪૨

ચ

ચણીગાવ ૪૨

ચોસીરા ૪૨

ચોહડણ ૪૨

જ

જર્મની ૨૫૩, ૩૧૫

જસાઇ ૪૭, ૪૯

જસોલ ૪૨, ૪૮

જાપાન ૨૯૭

જામનગર ૧૩૭

જાલુ-જો-ચોનરો ૫૪

જાલોર ૩૪, ૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૩૯, ૧૦૮

જુહો ૨૬

જુના ૪૯, ૫૦

જોલમ ૧

જોસલમેર ૧, ૧૪, ૧૬, ૩૭, ૪૭, ૪૮, ૬૫,
૬૬, ૧૧૭, ૧૬૦

જોધપુર ૧, ૪, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨,
૪૧, ૪૨, ૪૭, ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૮,
૬૪ ૯૬, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧

જોડીયા ૧૩૭,

જા પાન ૭૭, ૭૮

જૂગશાહી ૭૭, ૭૮, ૮૧, ૧૦૭

ઝ

ઝાસી ૧૭૯,

ટ

ટાપરા ૪૨

ઠ

ઠકા ૩, ૪, ૭, ૧૦, ૨૬, ૧૯૬,

ડ

ડંભરેલ ૧૩

ડીંગરોડ ૮૪, ૧૧૫, ૨૨૦૩૨૨,

ડે-માર્ક ૨૨૬

ત

તખતગઢ ૩૯, ૧૦૮,

તરપાટક ૧૫,

તીખી ૩૫,

તીલવાડા ૪૧, ૪૨,

થ

થરપારકર ૬, ૫૪, ૧૩૬

દ

દરાજ ૮

દાદ ૬,

દાબેચી ૭૭

દારકા ૯૭

દિબ્દી ૩,

દુનિયાપૂર ૧૫,

દેરાહિલ ૧૪, ૧૫,

દેવગઢ ૨,

દેવગઢપુર ૧૪,

દેવગામ ૨૭૩, ૩૩૫, ૩૩૭,

દોલપદા ૧૪,

દાંડી ૧૦૬

ધ

ધાડખોળદર ૧૬, ૧૧૪.

ધાટ ૩૩,

ધોરોનારો ૫૪, ૫૫, ૬૦, ૧૭૪

ન

નખત્રાણા ૨૬

નગર ૪૮

નગરકોટ ૧૪

નગરહઠ્ઠા ૧૩૭, ૧૬૦

નગરપારકર ૧૦, ૨૬, ૧૩૭,

નવરગખાન ૧૫,

નવાબશાહ ૬,

નયાનગર ૧૫,

ન્યૂછોર ૫૪, ૧૦૮,

નાકોડા ૩૭, ૯૭,

નાથઠારા ૩૫૧

નાર ૩૩

નેપાલ ૧૨૨

નેઝનકોટ ૨, ૪, ૬૬, ૭૧

પ

પરચે-જી-વેરી ૫૪

પરશુરોડકોટ ૧૫

પાટણ ૧૮, ૧૬૫

પાડીવ ૧૯ ૨૭૩

પાલી ૬૫, ૬૬, ૧૬૦, ૧૬૧

પાલીતાણા ૨૩ ૪૩, ૯૭

પોરખંદર ૩૫૧

પગામ ૧, ૯, ૧૬, ૧૧૧, ૧૧૯, ૧૨૨, ૨૨૯, ૨૬૦

ફ

ફરીપુર ૧૪

ફેન્સ ૨૫૩

બ

બગદાદ ૩

બહીના ૨૬, ૧૯૬

બાવડ ૧૭

બાલનાબાદ ૭

બાલક ૧૯
 બલુચિસ્તાન ૧,૫,૧૬
 બાકાગામી ૬
 બાડમેર ૧૧,૩૭,૪૨,૪૩,૪૬,૪૭,૪૮,૪૯,૫૦,
 ૫૧,૬૬,૧૦૮,૧૦૯
 બાડવા ૪૭
 બાલોતરા ૨૭,૩૦,૩૧,૩૨,૩૩,૩૭,૩૮,૩૯,૪૦,
 ૪૧,૬૫,૬૬,૬૯,૧૦૮,૧૬૫
 બિલાવલમરી ૬૮
 બ્રીટીશ ૧૧૩,
 ભુતવાલા ૪૨
 બેરાળી ૬૮
 બેલગુમ ૩૧૬
 બંગાળ ૧૩૫
 ભ
 ભાગતવર્ષ ૮૭,૧૧૧ ૧૪૫,૨૫૩
 ભાવલપુર ૧,૧૬,૧૧૯
 ભિનમાલ ૪૯,
 ભૂજ ૪૭
 ભૂલારી ૧૦૧
 બેહરાનગર ૧૫
 ભિંડશાહ ૬૨,૬૪,
 મ
 મટારી ૬૧
 મદ્રાસ ૧૧૫
 મનોરા ૧૧૨
 મમ્મરવાહન ૧૪
 મરુકોટ ૧૨,૧૩,૧૪
 મરેટ ૧૩,૧૪
 મલીકવાહનપુર ૧૫
 મલીર ૮૧,૮૨,૮૪,૯૧ ૨૨૦,૨૬૬,૨૯૯,૩૨૨
 ૨૫૯,૩૩૧,૩૩૫
 માગાખપુર ૧૫
 માન્યા ૫૨,૫૪,૫૭,૭૭,૭૮,૧૦૮,૧૨૫,૧૩૪
 ૧૩૬,૧૮૮,૨૬૪

માલાણી ૩૩,૪૧,૪૨,૪૬,૪૭,૪૯,૫૦,૫૧,૬૭
 માળીયા ૨૬,
 મીરપુરખાસ ૩૩,૫૪,૫૯,૬૦,૬૧,૭૮,૮૮,૧૩૪
 મીરાની ૩૦,૩૧,૫૧
 મુણાવાવ ૩૩,૫૧,૫૨,૬૯
 મેવાડ ૧૩૬,૧૮૮,૨૭૪,
 મોકલસર ૧૦૮
 મોમ્બાસા ૧૯૮,૨૦૭,૨૧૬,૨૭૩
 માડવી ૧૩૭,
 મુંબાઈ ૮૮,૧૧૪,૧૧૫,૨૬૪,૨૭૩,૨૮૧,૩૧૮
 ૩૩૭
 ય
 યુરોપ ૭૪,૧૧૧,૧૨૫,૧૪૮,૨૫૩,૨૬૬,૨૮૫,
 ૩૧૯,૩૨૧
 ર
 રાજકોટ ૪૭,૯૮,૨૯૫
 રાજપુતાના ૧,૩,૧૬,૧૧૯,૨૯૦
 રાણીપુર ૮,
 રાધનપુર ૧૧,૬૫
 રામસર ૪૨
 રૂશિયા ૧૧૨,
 રેણુકોટ ૧૪
 રોહરી ૨૭,
 લ
 લારખાના ૪,૬,૨૨૫
 લાહોર ૨૩૨,૨૮૫,૩૧૬;
 લીવરપુલ ૧૧૧
 લોદીપુર ૧૫
 વ
 વડોદરા ૮૮,૩૧૪
 વર્ધા ૩૨૮
 વસન્તગદર ૩૫૧
 વળાદ ૨૪૮,૨૫૯
 વાયતૂ ૪૨,૪૬
 વાયવ્ય-સરહદ ૧,૧૬

વાસરગાંઠ ૫૪
 વિલાયત ૩૯
 વિસનગર ૩૦૩,૩૧૭,૩૧૮
 વિસાલા ૪૨
 વીરમગામ ૨૫
 વેસાડો ૪૩
 વાંકાનેર ૩૨૧
 વૃંદાવન ૨૨૬
 ૨૧

શાહખંડ ૪,૩૫૧
 શિવગજ ૨૦,૨૩,૨૭,૩૩,૩૮,૩૯,૮૭,૧૦૬
 ૨૦૩,૨
 શિવપુરી ૨૯,૩૨૦
 શિવીસ્તાન ૨
 ૨૨

સફરીનગર ૧૫
 સખખર ૬,૨૭,૨૨૫
 સખખરખરાજ ૮
 સમાનગર ૩
 સાધળેડા ૭
 સાયલા ૧૬૧
 સિદ્ધપુર ૧૩૫
 સિદ્ધાયલ ૧૪,૩૨૪
 સિવાણા ૩૮,૧૦૮,૧૦૯,
 સીણકારી ૪૨
 સીરોસી ૧૯,૨૬૦,૨૭૩

સીણાદારી ૪૮
 સીહાણી ૪૨
 સુખધપર ૧૯૬
 સુવર્ણગિરિ ૩૫.૩૬
 સૂરત ૧૦,૨૮૧
 સેવણ ૩
 સોધ ૧૧,
 સખેશ્વર ૧૧,
 સધાધોરા ૪૬

૩૬
 હરસાણી ૪૩
 હરદાર ૧૦૬
 હસ્તીકુંડી ૨૬૯
 હાજીખાડેરા ૧૫
 હાથમા ૫૦

હાલા ૪,૩૩,૬૦,૬૧,૬૨,૬૪,૬૫,૬૬,૬૭,૬૮,
 ૬૯,૭૦,૭૮,૮૮,૧૦૮,૧૦૯,૧૩૪,૧૬૦
 ૧૬૧ ૧૬૨,૧૭૪,૨૭૨,૩૩૬

હાલાપર્વત ૧

હૈદ્રાબાદ ૨,૪,૫,૬,૧૬,૨૬,૨૭ ૩૦,૩૩,૫૧,૫૫,
 ૬૧,૬૩,૬૮,૬૯,૭૦,૭૧,૭૨,૭૩,૭૪,
 ૭૫,૭૬,૭૭,૭૮,૭૯,૮૦,૧૦૧,૧૦૮
 ૧૦૯,૧૧૩,૧૧૮,૧૨૦,૧૩૪,૧૩૫,
 ૨૫૫,૨૭૨,૩૨૦,૩૨૨,૩૨૩,

હોલાંડ ૨૨૬

શ્રી વિજયધર્મસૂરી જૈન ગ્રંથમાળા-ઉજ્જૈન

પ્રકાશિત પુસ્તકો

નંબર	નામ	લેખક-સંપાદક	ભાષા	કિંમત
૧	વિજયધર્મસૂરિ-સ્વર્ગવાસ પંચી	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	ગુજરાતી	૨-૮-૦
૨	ધર્મવિયોગમાળા	શ્રી હિમાંશુવિજયજી	સંસ્કૃત	૦-૨-૦
૩	પ્રમાણુનયતત્ત્વાલોક	"	"	૦-૧૪-૦
૪	શ્રાવકાચાર	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	હિંદી	૦-૪-૦
૫	વિજયધર્મસૂરિના વચન કુસુમ	"	"	૦-૪-૦
૬	વિજયધર્મસૂરિના વચન કુસુમે	"	ગુજરાતી	૦-૪-૦
૭	મેઘગ્ન ઓઁ વિજયધર્મસૂરિ	ડૉ. કૌએ	અંગ્રેજી	૦-૪-૦
૮	જયન્ત પ્રબંધ	શ્રી હિમાંશુવિજયજી	સ ગુ	૦-૩-૦
૯	વિજયધર્મ-અષ્ટપ્રકારી પૂજા	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	હિંદી	૦-૪-૦
૧૦	આળૂ	શ્રી જયન્તવિજયજી	ગુજરાતી	૨-૮-૦
૧૧	વિજયધર્મસૂરિ	શ્રી ધીરજીલાલ શાહ	"	૦-૨-૦
૧૨	શ્રાવકાચાર	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	"	૦-૩-૦
૧૩	આળૂ સુત્રસા	"	"	૦-૩-૦
૧૪	સમયને ઓળખો ભા. ૨ ને	"	"	૦-૧૦-૦
૧૫	સમયને ઓળખો ભા. ૧ લે	"	"	૦-૧૨-૦
૧૬	એન આદરીયસ મંડ	શ્રી સુનાવાલા	અંગ્રેજી	૫-૦-૦

૧૧૫	સમ્યક્ત્વપ્રદીપ	શ્રી મ ગળવિજયછ	ગુજરાતી	૦—૪—૦
૧૮	વિજયધર્મસૂરી-પૂજા	"	"	૦—૪—૦
૧૯	જૈની સપ્તપદાર્થી	શ્રી હિમાશુવિજયછ	સંસ્કૃત	૦—૫—૦
૨૦	બ્રહ્મચર્યદિગદર્શન	શ્રી વિજયધર્મસૂરિ	ગુજરાતી	૦—૪—૦
૨૧	બ્રહ્મચર્યદિગદર્શન	"	હિંદી	૦—૪—૦
૨૨	વક્તા બનો	શ્રી વિદ્યાવિજયછ	ગુજરાતી	૦—૬—૦
૨૩	મહાકવિ શોભનમુનિ } અને તેમની કૃતિ }	શ્રી હિમાંશુવિજયછ	"	૦—૩—૦
૨૪	બ્રાહ્મણવાડા	શ્રી જયન્તવિજયછ	"	૦—૪—૦
૨૫	જૈનતત્ત્વજ્ઞાન	શ્રી વિજયધર્મસૂરિ	"	૦—૪—૦
૨૬	દ્રવ્યપ્રદીપ	શ્રી મ ગળવિજયછ	હિંદી	૦—૪—૦
૨૭	સુભાષિતપદ્યરત્નાકર ભા. ૧ભે	શ્રી વિશાળવિજયછ	સંસ્કૃત, ગુ	૧—૪—૦
૨૮	ધર્મોપદેશ	શ્રી વિજયધર્મસૂરિ	ગુજરાતી	૦—૬—૦
૨૯	સત્તમગી પ્રદીપ	શ્રી મંગળવિજયછ	"	૦—૪—૦
૩૦	અર્હત પ્રવચન	શ્રી વિદ્યાવિજયછ	"	૦—૫—૦
૩૧	સુભાષિત પદ્યરત્નાકર ભા. ૨ભે	શ્રી વિશાળવિજયછ	સંસ્કૃત, ગુ	૧—૪—૦
૩૨	વર્મપ્રદીપ	શ્રી મ ગળવિજયછ	ગુજરાતી	૦—૪—૦
૩૩	મેરી મેવાડયાત્રા	શ્રી વિદ્યાવિજયછ	હિંદી	૦—૩—૦
૩૪	સુભાષિત પદ્યરત્નાકર ભા. ૩ભે	શ્રી વિશાળવિજયછ	સંસ્કૃત, ગુ.	૧—૪—૦
૩૫	વક્તા બનો	શ્રી વિદ્યાવિજયછ	હિંદી	૦—૬—૦
૩૬	હેમચંદ્રવચનામૃત	શ્રી જયન્તવિજયછ	સંસ્કૃત, ગુજ	૦—૮—૦
૩૭	પર્વકથાસંગ્રહ	શ્રી હિમાંશુવિજયછ	સંસ્કૃત	૦—૬—૦
૩૮	અદિ સા	શ્રી વિદ્યાવિજયછ	હિંદી	૦—૨—૦
૩૯	આરવતકથાસંગ્રહ	શ્રી હિમાંશુવિજયછ	સંસ્કૃત	૦—૬—૦
૪૦	આબ્જુલેખસંગ્રહ	શ્રી જયન્તવિજયછ	ગુજરાતી	૨—૮—૦
૪૧	મર્યાદા રાહબર	પાર્વતી એડવાની	સિંધી	બેટ
૪૨	વીરવદન (કવિતા)	વીરભક્ત	હિંદી	૦—૨—૦
૪૩	અદિ સા	પાર્વતી એડવાની	સિંધી	બેટ
૪૪	ફૂલનમં	"	"	બેટ
૪૫	વિદ્યાવિજયછનાં આખ્યાનો	શ્રી વિદ્યાવિજયછ	ગુજરાતી	૦—૮—૦
૪૬	હિમાંશુવિજયછના લેખો	"	સં. દિ. ગુજ.	૧—૮—૦
૪૭	જૈનધર્મ	"	હિંદી	૦—૪—૦
૪૮	સુભાષિતપદ્યરત્નાકર ભા. ૫ભે	શ્રી વિશાળવિજયછ	સં. ગુજ.	૨—૧—૦
૪૯	સંસ્કૃતપ્રકૃત તત્ત્વસંગ્રહ	"	સંસ્કૃત	૦—૨—૦

૫૦	નઠ રોશની (જૈનધર્મ)	પાર્વતી એડવાની	સિંધી	ભેટ
૫૧	જૈનધર્મ	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	ગુજરાતી	૦—૩-૦
૫૨	સુભક્ષિતપદ્મરત્નાકર ભા. ૪થો	શ્રી વિશાલવિજયજી	સંસ્કૃત, ગુજ.	૧—૪-૦
૫૩	મારી સિધયાત્રા	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	ગુજરાતી	૨—૮-૦
૫૪	Theism	”	English	૦—૮-૦
અંથમાળાના નંબરોથી અતિરિક્ત				
૧	આબુ (૭૫ ફોટા સાથે)	શ્રી જ્યન્તવિજયજી	હિંદી	૨—૮-૦
૨	ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર ભા. ૪થો (કમલસયમી ટીકાયુક્ત)	”	સંસ્કૃત	૩—૮-૦
૩	પ્રમાણુનયતત્વાલોક પ્રસ્તાવના, શ્રી હિમાશુવિજયજી	”	”	૦—૩-૦

પુસ્તકો મળવાનાં ઠેકાણાં

- ૧ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન અંથમાળા
છોટા સરાફા, ઉજ્જૈન (માળવા)
- ૨ શ્રી જૈનધર્મ પ્રચારક સભા
ભાવનગર (કાઠીયાવાડ)
- ૩ શ્રી ગુર્જરઅંથરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી રોડ, અહમદાવાડ
- ૪ શ્રી વિજયધર્મલક્ષ્મી જ્ઞાનમંદિર
બેલનગંજ, આગ્રા-સીટી

